

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 097 775 860

HARVARD LAW LIBRARY

Received MAY 8 1914

Tidsskrift for Retsvidenskab,

udgivet af

Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania

under Redaktion af

Dr. Ivar Afzelius,
Justitieråd,
Stockholm.

Dr. Johannes Bergh,
Regjeringsadvokat,
Christiania.

Dr. O. Goos,
Geheimestatsraad,
Kjøbenhavn.

Dr. Francis Hagerup,
Statsminister,
Christiania.

Dr. N. Lassen,
Overretsassessor,
Kjøbenhavn.

Dr. E. Trygger,
Professor,
ved Upsala Universitet.

8. Aarg. — 1895.

Hovedkommissionærer:

For Danmark:
G. E. C. Gad.

For Norge:
H. Aschehoug & Co.

For Sverige:
Samson & Wallin.

Harvard College Library
Von Maurer Collection
Gift of A. C. Coolidge
Jan. 13, 1904

*Transferred to
Harvard Law Library
5 May, 1914*

MAY 8 1914

Det Mallingske Bogtrykkeri.

Indhold af 8de Bind.

	Side.
Afhandlinger.	
1. Skiljeaftal och Skiljemånhaförfarande enligt svensk rätt. Af <i>Ernst Trygger</i>	1, 241
2. Nye Bidrag til Christian V.s Lovs Historie. Af <i>L. M. B. Aubert</i>	32
3. Meddelelser fra dansk Retspraxis. Af <i>N. Lassen</i>	67
4. Om Virkningerne af, at skriftligt Bevis, udstedt for Pengegjæld, er gaaet til Grunde. Af <i>C. S. Thomle</i>	87
5. De internationale Konferencer i Haag til Behandling af Spørgsmaal vedrørende den internationale Privatret. Af <i>F. Beichmann</i>	114
6. Nye Bidrag til Bedømmelsen af Spekulationskontrakters Retsgyldighed. En supplerende Oversigt af <i>I. Heckscher</i>	197
7. Ministeransvarlighed i det konstitutionelle Kongedømme. Af <i>C. V. Nyholm</i>	325
Oversigter.	
1. Oversigt over de nordiske Landes Lovgivning i 1894	152
2. Nordisk Litteraturfortegnelse for 1894. Af <i>V. A. Secher</i> og <i>A. Taranger</i>	463
3. Oversigt over fremmed Litteratur i 1894. Ved <i>F. Hagerup</i>	478
4. Oversigt over vigtigere fremmede Love i 1893. Meddelt fra det norske Justitsdepartements Lovkontor	504
Anmeldelser.	
Nordisk Litteratur	165, 285
Dr. C. Torp: Om Straffen. Anm. af <i>N. L.</i> , S. 165.	
Ernst Møller: Forudsætninger. Anm. af <i>Jul. Lassen</i> , S. 285.	

- Johannes Ussing*: Om Afgjørelsen af Tvistigheder med Forvaltningen, særligt om administrative Retter. Anm. af *Aage Duus*, S. 300.
- V. Sjögren*: Om rättsstridighetens former, med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet. Anm. af *J. Thyrén*, S. 309.
- Nye Bøger S. 169.
- Fremmed Litteratur 170, 317, 424
- Ludovic Beauchet*: *Loi de Vestrogothie* (Westgöta-Lagen), *traduite et annotée et précédée d'une étude sur les sources du droit suédois*. Anm. af *I. S. Landtmanson*, S. 170.
- Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung. I: Das Strafrecht der Staaten Europas, herausgegeben von *Dr. Franz von Liszt*. Anm. af *K. Olivecrona*, S. 424.
- Dr. Karl Lehmann*: Die geschichtliche Entwicklung des Aktienrechts bis zum Code de commerce. Anm. af *O. P.*, S. 442.
- Th. Niemeyer*: Positives internationales Privatrecht. I: Das in Deutschland geltende internationale Privatrecht. — Zur Methodik des internationalen Privatrechts. Anm. af *F. B.*, S. 448.
- Karl Fuhr*: Strafrechtspflege und Socialpolitik. Anm. af *R. G.*, S. 450.
- James Bryce*: *Legal Studies in the University of Oxford*. Anm. af *M. Ingstad*, S. 451.
- Nye Bøger S. 190, 317.
- Mindre Meddelelser 195, 324, 529
- Afdøde udenlandske Retslærde, af *F. H.*, S. 195. Berigtigelse, af *I. A. S.*, S. 196. Juridiske Møder, af *F. H.*, S. 324. *Nekrologer* over *Otto Bähr*, af *F. H.*, S. 324. — over *Heinrich Rudolf Hermann Friedrich von Gneist*, af *E. H.*, S. 529. — over *Hans Øllgaard*, af *Jul. Lassen*, S. 533. *Getz's Straffelovudkast*, af *F. B.*, S. 534. Den universelle Konvention om den industrielle Eiendomsret, af *L. A.*, S. 535. Nye Bøger S. 535.

Skiljeaftal och Skiljemannaförfarande enligt svensk rätt.

Af

Ernst Trygger.

I.

I Wisby stadslag finner man erkänt det aftal, hvarigenom personer förplikta sig att till biläggande af tvistefrågor underkasta sig tredje mans domslut. Och i svenska urkunder ända från tolfhundratalet äro nedlagda dylika aftal. Om än riktigheten af Rålamb's¹⁾ påstående, att tvisters slitande af skiljemän hade särskildt stöd af stadganden i landslagen, kan i fråga sättas, är det dock otvifvelaktigt, att man i praxis ej fränkade dylika aftal giltighet. Ett uttryckligt erkännande kommer dem ock till del i sjölagen den 12 Juni 1667, hvarest skilnad göres emellan sådana skiljeaftal, enligt hvilka skiljemännens beslut i sjelfva verket blott var ett förslag till förlikning, och sådana, på grund hvaraf skiljemännens dom torde hafva blifvit definitivt bindande. Det heter nemligen i 1 kap. skipmålabalken: «Dock vare dermed parterna icke förtaget att ända sina tvister igenom gode mäns utväljande, antingen till vänlig förlikning eller fullkomligt utslag, der de så vilja och sig emellan samtycka, de mål allena undantagna, hvarom annat uttryckligen kan stad-

---

¹⁾ «Observationes juris practicæ», Stockholm 1674, s. 64 f.

gadt vara». Dessa uteslutande på parternas vilja grundade kompromissrätter, hvilka man har att väl skilja från de s. k. kommissorialrätterna ¹⁾, användes äfven ofta vid tiden för 1734 års lags stiftande. Och egendomligt nog var redan då uppkommen en tvistefråga, som först genom lagen om skiljemän den 28 Oktober 1887 fått sin lösning för framtiden. Jag syftar på spörsmålet, om skiljedomen blir i materielt afseende definitivt bindande, först när parterna förklarat sig vilja nöjas med skiljemännens beslut eller redan då de icke förbehållit sig rätten att vid domstol klandra skiljedomen. Den förre åsigten omfattades af Nehrman ²⁾. Han säger: För den skull pläga ock parterna afsäga sig all talan och ändrings-sökande, uti det som de gode männen sluta. När detta uttryckligen skedd är, upphörer allt vidare påtal och klander uti saken». Abrahamsson ³⁾ deremot uttalar sig på följande sätt: «Hvad som af kompromissarierna slutas, det bör stånda, och hvarken någon appellation eller jemkning eller ordinarie domarens skärskådande underkastas, med mindre att kompromittenterna sig sådant i kompromissen förbehållit, utan kan den, som vunnit, söka exekution uppå det utslag han erhållit». Hade parterna emellertid vid visst utsatt vite förbundit sig att efterlefva kompromissens beslut, gäfvé vitets erläggande den missnöjde rätt att gå till domstol ⁴⁾. Hvilken-deras åsigt bör anses för den riktiga, Nehrman eller Abrahamssons, framgår icke af kongl. majts. stadga öfver alla exekutioner i gemen den 10 Juli 1669, ehuru der visserligen talas om verkställighet af gode mäns utslag. Till stöd för Abrahamssons mening kunde emellertid åberopas kongl. majts.

¹⁾ Jfr resolutionen på ridderskapets och adelns bevärd den 24 September 1675 punkt 40, kongl. förordningen om debitorer etc. den 6 Juli 1780, regeringsformen den 21 Augusti 1772 § 16.

²⁾ «Inledning till den svenska processum civilem», Stockholm 1732, 29 kap.

³⁾ Kommentar till landslagen, Stockholm 1726, s. 231—232.

⁴⁾ Med afseende på den äldsta svenska rätten kommer Amira, «Nordgermanisches Obligationenrecht», Leipzig 1882, I. s. 684 till ett liknande resultat. Angående det stipulerade vitets betydelse enligt den klassiska romerska rätten, se Weizsäcker, «Das römische Schiedsrichteramt», Tübingen 1879, s. 54 f. Jfr ock Matthiass, «Die Entwicklung des römischen Schiedsgerichts», Rostock 1888, s. 80 f., 102 f.

påbud öfver några ärenden, som alla rätter och domstolar till exekutioners främjande skola iakttaga den 10 Juli 1669, hvarest talas om «gode mäns, som parterna det utan vidare förbehåll hafva skjutit under, fälda utslag.» Då här emellertid endast anges beskaffenheten af det skiljeaftal, som fordras för att skiljemännens utslag skall befordras till en provisorisk verkställighet, är detta lagstadgande lika litet afgörande till förmån för Abrahamssons tolkning, som kongl. förordningen om debitorer etc. den 6 Juni 1730 för Nehrmans uppfattning. I sistnämnda förordning heter det: «Likaledes hafva de frihet att ställa deras stridiga mål under kompromissarier som, med afsägelse af något ytterligare ändrings sökande, saken afsluta». Här förelåg således vid tiden strax före 1734 års lag en kontrovers, hvilken af lagstiftaren väntade sin lösning.

Med, såsom det kunde synas, all önskvärd tydlighet, särskildt när man erinrar sig ofvannämnda stadgande i 1669 års påbud, gafs svaret i 4 kap. 15 § utsökningsbalken. Detta lagrum lyder: «Hafver man å båda sidor skjutit det, som tvist är om, under gode män, och utfäst sig att nöjas åt deras slut, gånge då det till utmätning». I den 1751 utgifna upplagan af «Inledning till den svenska processum civilem» upprepar ock Nehrman hvad han sagt 1732. Sin mening angående den äldre rättens stadgande finner han alltså iakttagen i 1734 års lag. Att deremot lagstiftarens afsigt med ofvan berörda bestämmelse i utsökningsbalken icke varit att i allmänhet upphäfva giltigheten af ett skiljeaftal, der parterna icke utfäst sig att nöjas åt skiljedomen, är så mycket mera antagligt, som lagstiftaren sjelf åberopat utsökningsbalkens stadgande såsom hemul för en parternas rätt att öfverhufvudtaget hänskjuta sina tvister till «goda och oväldiga män»¹⁾.

Skiljeaftal, enligt hvilka parterna, äfven om någon formel brist ej förelåg, icke voro definitivt bundna af skiljemännens slut, egde alltså bindande kraft enligt 1734 års lag, och den med anledning af ett dylikt aftal till stånd komma

¹⁾ Kongl. förordningen angående storskiiftesdelningar i Åbo m. fl. län den 20 November 1766 §§ 11—14. Jfr ock 15 kap. 4 § handelsbalken.

skiljedomen karakteriseras med rätta af Nehrman «såsom ett försök till att avsluta saken i godo». Genom ett så beskaffadt skiljeaftal voro parterna sinsemellan förpliktade att icke onedelbart instämma tvisten till domstol. Parten är icke bunden af skiljemännens afgörande, utan förpliktelsen går blott derpå ut, att han skall bidraga till att en skiljedom kommer till stånd; först när detta skett och parten blifvit i tillfälle att pröfva om han kan vara nöjd med skiljemännens slut, ligger vägen till domstol fri. Innan dess utgör skiljeaftalet ett processhinder, som den ena parten emot den andra kan göra gällande, så länge han ej ingått i svaromål på sjelfva saken, när denna till domstol instämts. Då skiljedomen deremot afgifvits, eller skiljemannaförfarandet strandat, innebär tvistens instämmande till domstol ett bevis för att det aftalade förlikningsförsöket misslyckats. Någon viss tid, inom hvilken dylik instämning borde ske för att skiljedomen ej skulle blifva bindande, har icke funnits föreskrifven, ehuru visserligen såväl lagkomitén och äldre lagberedningen som nya lagberedningen i sina förslag intagit en dylik bestämmelse. Att man icke borde vägra dylika aftal erkännande, deri var man således ense, och i fråga om vår rätt är temligen enastående det af en ledamot i högsta domstolen vid granskningen af nya lagberedningens förslag gjorda uttalande, att en viss § i skiljemannalagen borde så formuleras, «att innehållet uttryckte, att i skiljeaftal icke må införas förbehåll om rätt att klandra skiljemäns dom, och att, om sådant likväl göres, förbehåll i ty fall skall vara utan verkan». Man hade kunnat vänta snarare skiljeaftalets ogiltighet¹⁾ än förbehållets kraftlöshet. I skiljemannalagen upptog man hvarken nya lagberedningens förslag angående omhandlade skiljedoms utveckling till ett definitivt afgörande eller dess likställighet från början med en skiljedom, grundad på ett aftal, enligt hvilket parterna saknade klanderrätt, utan lagstiftaren förklarade i § 2: «Denna lag ege icke tillämpning å skiljeaftal, som innefattar förbehåll

¹⁾ Så tolkas tyska C. P. O. Jfr Wilmowski-Levy, Kommentar, Berlin 1886, s. 1070. Daubenspeck, «Die Schiedsgerichte für Regulierung der Bergschäden», Berlin 1883, s. 93.

om rätt för parterne att klandra skiljedomen». Då, såsom vi längre fram få se, parterna enligt nya lagen, endast i det fall att dylikt förbehåll gjorts, ega materiel klanderrätt, äro härmed från lagens tillämpning uteslutna alla skiljeaftal, som slutits efter det lagen trädt i kraft och enligt hvilka klanderrätt står parterna öppen. Och då enligt uttryckligt stadgande i lagen dess bestämmelser icke utan vidare ega någon som helst tillämpning på skiljeaftal, som ingåtts innan den trädt i kraft d. v. s. före den 1 Januari 1888, är dermed äfven hvarje skiljemannaförfarande, der parterna enligt förut gällande rätt egde klanderrätt, undandraget skiljemannalagens stadganden.

Vi hafva således funnit, att skiljeaftal, enligt hvilka rätt att på materiela skäl klandra skiljedomen tillkommer parterna, äro oberoende af tiden för deras ingående underkastade en och samma rättsliga normering och äro i allo sjelfständiga i förhållande till skiljemannalagens föreskrifter. Finnas emellertid några normer för det på ett dylikt skiljeaftal grundade skiljemannaförfarandet, när parterna underlåtit att gifva särskilda föreskrifter? Såväl med afseende å nu nämnda skiljeaftal som beträffande sådana skiljeaftal, enligt hvilka materiel klanderrätt visserligen är parterna förvägrad, men på hvilka skiljemannalagen icke desto mindre saknar tillämpning, har man stundom icke tvekat att besvara den uppkastade frågan nekande. Vid granskningen af förslaget till skiljemannalag ansåg en ledamot i högsta domstolen sig kunna förklara det statens myndigheter icke enligt då gällande rätt voro skyldiga att tillhandagå parter, när de ej i godo kunde enas om skiljemännens utseende; för att icke tala om, att lagutskottet i sitt utlåtande i anledning af kongl. majts. proposition med förslag till lag om skiljemän uttalade tvifvel om någon lagstiftning i ämnet kunde anses vara befintlig eller ej. Härmed kan utskottet omöjligen hafva menat i vederbörlig ordning stiftad lag, ty okunnighet om tillvaron af en dylik lär väl minst hos lagutskottet kunnat förefinnas, utan meningen var tydligen den, att utskottet sväfvade i ovisshet om några normer öfverhufvudtaget för skiljemannaförfarandet då förefunnos. Detta bestriktande och denna ovisshet torde emellertid vara att tillskrifva

en felaktig uppfattning af skiljeaftalet och det för dess realiserande erforderliga eller på det samma grundade förfarandet. Vid dessa sakers bedömande har man först att ställa sig den frågan: kunde enskilde genom öfverenskommelse antingen definitivt eller tillsvidare afstå ifrån det offentligrättsliga anspråk på rättsskydd genom statens domstolar, som tillkommer dem? Är svaret härpå gifvet, och det kan, såsom i det föregående nämnts, äfven enligt den före skiljemannalagen gällande svenska rätten ej blifva annat än jakande, har man att hämta bestämmelserna för skiljenämnden och skiljemannaförfarandet i en förnuftig tolkning af skiljeaftalet. Och svårigen lär man dervid kunna stanna vid ett *non liquet*, så snart parterna i någon punkt icke gifvit bestämmelser, ty hvarför behandla detta aftal strängare än andra? Hvar fins det aftal, som innehåller särskilda stadganden angående hvarje sin rättsverkan, och skulle en dylik brist komma aftalet att stranda, komme de flesta aftal att sakna rättsbildande kraft. Blifva parterna således ej ense i någon punkt vid skiljeaftalets realisation, få de liksom vid andra aftal vända sig till domstol, som bestämmer hvad på grund af skiljeaftalet bör anses gälla uti ifrågavarande afseende. Och domstolen har, der ej någon lagbestämmelse finnes eller parterna bestämt ett giltigt sätt för frågans lösning, att ur skiljeaftalets egen natur och ändamål framdraga den regel, som bör tillämpas. Så hafva ock våra domstolar gjort, och på den vägen har uppstått en sedvänja, ja enligt min mening en sedvanerätt, hvilken beherskade skiljemannaförfarandet, långt innan tanken på en särskild lagstiftning i ämnet blifvit bragt till någon som helst mögnad.

Denna sedvanerätt var i mångt och mycket densamma beträffande skiljemannaförfaranden, grundade på skiljeaftal, som gifvo parterna materiel klanderrätt, och skiljemannaförfaranden, hvilka lemnade som resultat en skiljedom, orubblig emot hvarje angrepp, som ej stödde sig på formela skäl. Jag kan således såsom gällande rätt med afseende på omhandlade skiljemannaförfaranden, der parterna enligt skiljeaftalet äro berättigade att ifrån skiljemännens afgörande vända sig till domstol i vanlig ordning, i hufvudsak hänvisa till de regler, som i det följande komma att anföras såsom afseende

de skiljemannaförfaranden utan klanderrätt, på hvilka skiljemannalagens stadganden icke skola komma till användning. Vissa modifikationerna böra dock göras, och följande torde vara de väsentligaste. Hvilken åsigt man än hyser beträffande parts befogenhet vid skiljeaftal utan materiel klanderrätt att instämma saken till domstol, när motparten försummar att göra hvad på honom ankommer för att få en skiljedom till stånd, är det otvifvelaktigt, att vid skiljeaftal med klanderrätt motpartens försummelse i nämnda hänseende beröfvar skiljeaftalet dess förmåga att hindra parten från att utan vidare vända sig till domstol, der detta eljest varit honom tillåtet. Ett dylikt skiljeaftals ändamål var ju, att man på den vägen skulle söka åstadkomma en förlikning emellan parterna men deremot ej ett för dem bindande afgörande. Den part, som icke ens vill bidraga dertill, att förlikningens innehåll blir bestämdt, kan tydligen icke åberopa skiljeaftalet såsom stöd för sitt yrkande, att tvistens upptagande af domstol till pröfning borde föregås af skiljemännens i skiljedomen formulerade förlikningsförslag. Ytterligare en olikhet är att påpeka. Nu omhandlade skiljedom saknar, såsom nämnts, definitivt bindande kraft, äfven om någon formel brist ej föreligger. Den part, som genom en dylik dom fått sig något tillerkänt, måste således, om motparten icke godvilligt fullgör hans anspråk, instämma sin sak till domstol, hvilken, derest motparten icke medgifver afgörandets riktighet, har att ingå i materiel pröfning af den i fråga varande tvisten. Och den part, hvars talan af skiljemännen underkänts, kan utan hinder af skiljedomen i stämning till domstol yrka att få sitt anspråk emot motparten ånyo underkastadt pröfning samt godkänt. En följd af nu angifna förhållanden blir emellertid, att om någon formel brist vidlåder skiljemannaförfarandet, som vid skiljeaftal utan materiel klanderrätt för parterna skulle berättiga part att få skiljedomen häfd, anmärkandet af denna felaktighet här verkar på samma sätt, som då parten materiellt angriper skiljedomen. En skiljedom har kommit till stånd, med hvars innehåll parterna ej äro nöjda, ty annars är det otänkbart, att part

skulle göra den formela bristen gällande, och vid sådant förhållande har domstolen, vare sig anmärkningen mot förfarandet är berättigad eller ej, att skrida till sakens materiella afgörande, såvida partens talan är sådan, att den enligt de vanliga reglerna får upptagas till pröfning. Är detta deremot ej fallet, är t. ex. den instämmande partens talan en fastställelseprocess, som ju endast undantagsvis är tillåten, kan domstolen icke ens upptaga den formela anmärkningen mot skiljedomen till pröfning, ty äfven om den bifölles, komme icke något annat resultat till stånd än det, som redan på grund af skiljeaftalet förefans, nemligen att parterna icke voro bundna af skiljemännens afgörande. Endast i det fallet skulle förhållandet vara ett annat, om part vore, sedan skiljedomen på formela skäl upphäfts, berättigad fordra att skiljemannaförfarandet skulle börjas från nyo, för att en i formelt afseende oangriplig skiljedom skulle komma till stånd. Emellertid, såsom förut antydts, en dylik utväg strider mot parternas afsigt med detta slags skiljeaftal. Har skiljemannaförfarandet, en gång användt, lemnat till resultat en skiljedom, med hvilken parterna icke vilja vara nöjda, har, låt vara att allt icke gått så till som vederbort, dock ett sätt för tvistens afgörande förlikningsvis varit underställt parternas ompröfning.

Vända vi oss nu till de skiljeaftal, som draga till sig lejonparten af uppmärksamheten, nemligen sådana, enligt hvilka den af skiljemännen gifna skiljedomen, derest den ej är en nullitet eller på formela skäl kan häfvas, utgör ett orubbligt afgörande af parternas under skiljemännen skjutna mellanvarande, gäller det först att afgöra, hvad ett skiljeaftal skall innehålla för att skiljedomen skall vinna en sådan kraft. Från det föregående erinra vi oss, hurusom Nehrman uppfattade stadgandet i utsökningsbalken såsom ett uttryck för att 1734 års lagstiftare ansåg en särskild afsägelse af klanderrätt vara vilkor för parternas definitiva bundenhet af

skiljedomen. Denna uppfattning har dock lika litet som Nehrman's åsigt angående den före 1734 års lag gällande rätten varit obestridd. Sålunda göres af somliga gällande, att förevarande stadgande blott afsåge verkställigheten, att särskild utfästelse att nöjas åt skiljedomen visserligen vore vilkor för att den högre exekutiva myndigheten skulle befordra den till verkställighet, men att deremot domstol vore bunden att på begäran förordna i enlighet med skiljedomen, så snart skiljeaftalet icke innehölle bestämmelse om klander-rätt för parterna. Fordrar man emellertid särskildt förbehåll om rätt att klandra, för att dylik rätt skall föreligga, låter denna åsigt emellertid icke på något sätt försva sig. ty det är tydligen lika enkelt att se till, om dylikt förbehåll fins, som att utfästelse att nöjas föreligger. Menar man åter, att klanderrätt vore förbehållen, så snart af formuleringen af skiljeaftalet framginge, att parterna icke tänkt sig skiljedomen såsom definitivt bindande, låge det visserligen icke något orimligt deri, att när utfästelse att nöjas ej förefans, frågan om förbehållets befintlighet eller ej, hvilken fråga kunde fordra en synnerligen grannlaga och vaksam pröfning, undandroges den exekutiva myndigheten och lemnades åt domstols omedelbara pröfning. Åsigten om nödvändigheten af förbehåll, det må vara uttryckligt eller ej, för klanderrättens bevarande strandar emellertid derpå, att det utan särskildt lagstadgande är omöjligt att antaga, att en part skulle beröfvas sitt anspråk på skydd af statens domstolar, när han icke förklarar sin vilja vara att derifrån afstå. Klanderrätten måste således otvifvelaktigt anses kvarstå, när man ur aftalet hvarken kan läsa fram att partens tanke varit att uppgifva den eller behålla den («parterna hänskjuta sin tvist till skiljemän»). Insigten häri tog sig ett uttryck i den åsigten, att stadgandet i utsökningsbalken om utfästelse att nöjas åt skiljedomen visserligen angåfve ett vilkor öfverhufvudtaget för parternas bundenhet af skiljedomen, men att å andra sidan en dylik utfästelse skulle anses föreligga, så snart af skiljeaftalet framginge, att parterna tänkt att vid skiljedomen skulle förblifva. Ett stöd för denna åsigt har man trott sig finna i ett af högsta

domstolen afgifvet domslut¹⁾. Af denna dom, som för öfrigt icke i någon mån visar, huru domstolens pluralitet skulle tolka ofta omförmälda ord i utsökningsbalken, som sedermera upptagits i § 46 utsökningslagen (i dess ursprungliga lydelse), framgår att domstolen ansåg en uttrycklig utfästelse att nöjas obehöflig, när af de i skiljeaftalet använda ordalagen framginge, att parterna icke ifrågasatt annat än att man skulle stanna vid skiljemännens afgörande. Det är emellertid ganska ovisst, om med högsta domstolens egen utgångspunkt dess domslut bör anses riktigt. Åtminstone har lagstiftaren sjelf begagnat sig af uttrycken «att tvist skulle afgöras af skiljemän» äfven i sådana fall, då klanderrätt stått parterna öppen²⁾. Men icke blott tolkningen af kontraktet i fråga utan äfven den rättsregel, hvarifrån domstolen utgått, synes mig till sin riktighet tvifvelaktig. Har man väl en gång kommit derhän, att man fordrar, att parten skall hafva förklarat sig vilja öfverlemna det definitiva afgörandet åt skiljemännen, för att desses dom skall blifva bindande, ligger det otvifvelaktigt närmast till hands att anse stadgandet i utsökningsbalken, som för utmätning fordrade utfästelse att nöjas åt skiljemännens beslut, innehålla lagstiftarens fordran öfverhufvudtaget för att en skiljedom skulle blifva orubblig. En dylik utfästelse torde emellertid svårligen kunna anses vara för handen, utan att man af skiljeaftalet kan se, att parten haft blicken riktad på att afsäga sig en klanderrätt, som annars skulle hafva tillkommit honom. Det fordras en särskild utfästelse just i förhållande till den rättsverkan, skiljedomens bindande kraft, som är i fråga. Och härför kan icke vara nog, att skiljeaftalet, för att använda ordalagen om fullmakt i 15 kap. 7 § rättegångsbalken, är så stäldt, att bundenheten af skiljedomen deraf kan anses framgå, utan det fordras, att parterna utfäst sig att nöjas,

¹⁾ Nytt juridiskt arkiv 1881 s. 543. I ett byggnadskontrakt var stadgadt, att alla möjligen uppkommande tvistefrågor skulle afgöras genom kompromiss. Enligt högsta domstolen voro parterna definitivt bundna af kompromissens beslut.

²⁾ Kongl. försäkrings- och hafveristadgan den 2 Oktober 1750 art. 3 m. 4, kongl. förordningen angående lots- och båkinrättningen i riket den 16 Maj 1827 § 28.

d. v. s. uttryckligen öfverenskommit skiljedomens orubblighet. Såvidt jag kan förstå, gälde således före skiljemannalagen, att skiljedomens bindande kraft skulle mellan parterna vara uttryckligen öfverenskommen ¹⁾, något som emellertid för visso ej hindrar, att andra ordalag än de i utsökningsbalken och utsökningslagen använda kunna af parterna brukas ²⁾. Denna rättsregel är fortfarande tillämplig med afseende på alla skiljeaftal, som slutits före den 1 Januari 1888, der parterna ej medgifva skiljemannalagens tillämpning. Men oaktadt således enligt min mening högsta domstolens ofvanberörda domslut icke kan anses vara ett fullt riktigt uttryck för den äldre ³⁾ rätten, kan man icke förneka, att det är ett uttryck för en från åtskilliga håll fordrad förändring i densamma, hvilken förändring i sin yttersta konsekvens genomfördes genom skiljemannalagen och träffar alla skiljeaftal, som ingåtts från och med den 1 Januari 1888. I § 2 skiljemannalagen heter det: «Slutes skiljeaftal utan förbehåll om rätt för parterne att klandra skiljedomen, skola de anses hafva utfäst sig att åtnöjas med densamma.» Och såsom förut nämnts, skiljeaftal, innefattande förbehåll om klanderrätt, faller utom området för den nya lagens herravälde. Densamma har anknutit sin bestämmelse till den föregående lagstiftningen. Saknas i skiljeaftalet ⁴⁾ förbehåll, skall det anses som utfästelse att nöjas d. v. s. rättsverkningarne skola blifva desamma i båda fallen eller, med andra ord, skiljedomen blir i materiellt afseende bindande. Beträffande frågan, när man får anse förbehåll om rätt att klandra saknas, måste jag i

¹⁾ Detta är, såsom det synes, äfven Naumanns mening, se Naumanns tidsskrift 1880 s. 183, ehuru han yttrat sig alltför obestämdt.

²⁾ Jfr chefens för justitiedepartementet yttrande i andra kammaren den 25 juni 1887; det af honom valda exemplet är dock icke träffande.

³⁾ I det följande förstår jag med uttrycket den äldre rätten de normer, som angående skiljeaftal etc. gälde vid tiden för skiljemannalagens trädande i kraft.

⁴⁾ Ett efter skiljeaftalet gjort förbehåll om klanderrätt saknar betydelse, såvida det icke kan betraktas såsom ett upphäfvande af skiljeaftalet eller skiljedomen. Anuan mening synes en ledamot i högsta domstolen hafva uttalat, men densamma har lika litet fått något uttryck i lagen som i hans eget förslag.

öfverensstämmelse med hvad i det föregående sagts, förklara detta vara fallet, så snart parterna icke uttryckligen öfverenskommit, att skiljedomen ej skall vara definitivt bindande ¹⁾. Svårigen lär man nemligen kunna säga, att part förbehållit sig något, som icke fått ett särskildt uttryck i parternas öfverenskommelse ²⁾. Bundenhet af skiljedomen inträder således enligt nya lagen, icke blott när parterna utfäst sig att njåas åt skiljedomen, när af deras öfverenskommelse eljest synes framgå, att de anse sig bundna af skiljedomen, eller när skiljeaftalet lemnar frågan om skiljedomens bindande kraft helt och hållet obesvarad, utan rent af när af skiljeaftalet kan anses framgå, att parterna icke tänkt sig skiljedomen såsom definitivt bindande, fastän de ej derom uttryckligen aftalat. På samma sätt som den äldre rätten för bundenhet af skiljedomen fordrade mera än att skiljedomens bindande kraft kunde framtolkas ur bestämmelserna i aftalet, fordrar den nya lagen för klanderrätten mera än att en dylik befogenhet kan anses vara af parterna förutsatt; den skall nemligen vara förbehållen. Är detta riktigt, har den nya lagen i denna fråga gått betydligt längre, än mången vid dess stiftande ville erkänna. Man har icke inskränkt sig till att såsom gällande regel stadfästa hvad parterna i allmänhet kunna anses hafva velat, utan man har lemnat parternas vilja i denna punkt obeaktad, när de ej gifvit den ett så bestämdt uttryck, att deras ingående på skiljeaftalet kan anses hafva haft till vilkor bibehållandet af rätten att från skiljemännens afgörande vända sig till domstol. Resultatet blir således, att skiljedomen är i materielt afseende för parterna bindande, enligt den äldre rätten, när de uttryckligen förklarat sig bundna af den blifvande skiljedomen, och enligt skiljemannalagen, när de icke uttryckligen förklarat sig obundna af skiljemännens afgörande ³⁾. Med skiljeaftal, som enligt den för desamma gällande rätten äro i stånd att

¹⁾ Så ock nya lagberedningen i det s. k. principbetänkandet I. s. 282.

²⁾ På samma sätt tolkas ock tyska C. P. O.; jfr Daubenspeck a. s.

³⁾ Hvad man än må kunna anmärka mot dessa rättsregler, säkert är, att såväl den ena som den andra drager en lätt spårad gräns mellan de olika skiljedomarne.

utgöra grundvalen för en för parterna bindande skiljedom, komma vi att i det följande sysselsätta oss.

II.

Den grund, hvarpå hela skiljemannaförfarandet hvilar, är skiljeaftalet. Och skiljeaftalet, i motsats mot andra det samma biordnade aftal angående skiljemannaåtgärden, är just det aftal, i hvilket parterna hänskjuta sin sak till afgörande af skiljemän¹⁾. Med en enda obetydlig modifikation återger skiljemannalagen hvad angår föremålet för skiljeaftalet den förut gällande rätten²⁾. Endast fråga, hvarom förlikning mellan de aftalande kan träffas, får hänskjutas till skiljemän. Således endast ett rättsanspråk, ett rättsförhållande, hvaröfver parterna, åtminstone när det är tvistigt, ega den fullständigaste dispositionsrätt, ty endast angående ett sådant kan en förlikning med hvad innehåll som helst ingås, och blott med en dylik förlikning får hänskjutandet åt skiljemännens afgörande likställas. Möjligheten af förlikning såsom vilkor för aftalets giltighet utesluter emellertid äfven det genom laga kraftvunnen dom afgjorda rättsförhållandet från att öfverlemnas till förnyad ompröfning af skiljemän. Den rätt, som man genom laga kraftvunnen dom fått sig tillerkänd, kan den dispositionsberättigade väl efterskänka eller uppgifva mot vederlag, men att gå tillbaka till rättsförhållandet, sådant det var före domen, och derom ingå en förlikning låter sig icke göra. Parterna ega icke dispositionsrätt öfver rättskraften³⁾, och

¹⁾ Att uttrycket skiljeaftal tagits i en strängt teknisk betydelse i skiljemannalagen, framgår såväl af lagens innehåll som af flera yttranden vid dess stiftande.

²⁾ Jfr följande rättsfall: Naumanns tidskrift 1887 s. 572, 1888 s. 360, Nytt juridiskt arkiv 1875 s. 66, 1879 s. 148, 1886 s. 524.

³⁾ Se rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1881 s. 415 och 25 kap. 21 § rättegångsbalken. Jfr ock Bülow's intressanta afhandling, „Absolute Rechtskraft des Urtheils.“ i Archiv für die civilistische Praxis B. 83 s. 1 f.

förrän den samma är undanröjd, är vägen icke öppen till föremålet för domen. Mera tvifvelaktigt är, huruvida icke blott ett rättsanspråk eller ett rättsförhållande utan rent af frågan om existensen af ett faktum kan hänskjutas till skiljemän¹⁾. Man har icke rätt att förneka detta på grund deraf, att vår rätt icke skulle känna en fastställelseprocess, afseende blott existensen af ett rättsfaktum, ty dels förekommer en sådan undantagsvis²⁾ och för öfrigt har man icke ens satt i fråga, att en fastställsetalan beträffande ett rättsförhållande blott i sådana fall skulle kunna hänskjutas till skiljemän, då en dylik talan finge föras vid domstol. Vill man utesluta frågor angående fakta, måste man följaktligen stödja sig på andra skäl. Dervid har man gjort gällande, att när personer åt gode mäns afgörande lemnat frågan om existensen af ett faktum, meningen dermed vore, att desse skulle förmedelst sitt på sakkunskap grundade utlåtande utfylla parternas aftal i en punkt, som undandrog sig en på förhand gjord, tillräckligt bestämd reglering. Enligt andra vore detta dock icke så att förstå, som om parternas aftal behöfde sakna tillräcklig fullständighet för att utan gode männens reglering bringas till verkställighet, utan det vore tillräckligt, att svårigheten att konstatera t. ex. den af den ena parten gjorda konkreta prestationens öfverensstämmelse med hvad som aftalats föranledt parterna att hänskjuta denna fråga till de sakkunnige gode männen. Meningen med den faktiska frågans öfverlemnande åt gode männen vore således icke att lösa en tvist i en viss punkt utan att förekomma en dylik genom att åt tredje man såsom sakkunnig lemna bestämmanderätten. Att parterna emellertid i dylika fall, när annat ej särskildt aftalats, skulle vara ovillkorligen bundna af gode männens afgörande, äfven om detsamma vore uppenbart obilligt, kunde icke anses hafva varit deras afsigt, utan i så fall vore den, hvars rätt trädts för nära, berättigad att vända sig till domstol för erhållande

¹⁾ Windscheid, «Lehrbuch des Pandektenrechts», Stuttgart 1879, II s. 571—572.

²⁾ Se Trygger, «Ett och annat om syn», i Nytt juridiskt arkiv 1892, II, No. 5, s. 15.

af rättelse¹⁾. Nu omhandlade öfverenskommelser böra med rätta skarpt skiljas från skiljeaftal. Hvad som deremot är svårare att afgöra är, huruvida ett verkligt skiljeaftal aldrig kan anses föreligga, när åt skiljemän hänskjutes afgörandet, om ett faktum existerar eller ej. Så vidt jag kan inse, bör stor vikt läggas derpå, huruvida fråga är om fastsläandet af ett visst faktum öfverhufvudtaget eller blott med hänsyn till dess betydelse för bedömandet af existensen af ett visst rättsförhållande. Endast i senare fallet kan vara afsedt ett verkligt skiljemannaförfarande; och i tvifvelaktiga händelser torde man, när en faktisk fråga hänskjutits åt gode män, böra anse snarare ett sakkunnigt utlåtande än ett verkligt afgörande angående ifrågavarande faktum vara afsedt. Skiljeaftal kan dock för visso anses föreligga, när parterna i samma aftal öfverlemna afgörandet om såväl rättigheters som särskilda i samband dermed stående faktas existens åt skiljemän utan att göra någon skilnad mellan deras befogenhet, i hvad den afser den ena eller andra punkten. Likaledes när afgörandet beträffande faktum synbarligen endast är ett maskeradtt afgörande angående en på detsamma beroende rättighets existens²⁾.

Att hvad nu sagts varit hos oss gällande enligt den äldre rätten, synes mig sannolikt. Huruvida detta ock är fallet enligt den nya lagen, skulle dock kunna anses tvifvelaktigt. För denna åsigt talar visserligen, att i § 1 helt generelt omnämnes «fråga af tvistemåls beskaffenhet, hvarom förlikning kan träffas». Deremot skulle den omständigheten, att i mom. 2 samma § fordran uppställles på ett visst rättsförhållande, kunna anses utesluta skiljeaftal angående faktas existens. Emellertid är faktum i fråga sådant, jag i det föregående fordrat, kan man ock utan att göra sig skyldig

¹⁾ Exempel på ett aftal af förevarande beskaffenhet erbjuder ett entreprenadkontrakt angående byggnad, hvarest stadgas, att afsyning skall verkställas af vissa personer och entreprenören vara skyldig att ställa sig deras föreskrifter till efterrättelse.

²⁾ Se angående förevarande fråga å ena sidan Kohler, «Gesammelte Beiträge zum Civilprocess», Berlin 1894, s. 260 f. och å den andra Weismann, «Das Schiedsgutachten» i Archiv für die civilistische Praxis, B. 72, s. 269 f.

till någon degentlighet säga, att frågan rör sig om ett rättsförhållande, eftersom ett faktum endast i sin betydelse för ett visst rättsförhållande enligt förut nämnda åsigt underkastades skiljemännens afgörande. Huru skall man emellertid tolka orden i § 1 «så ock fråga om ersättning för skada, som någon tillfogat annan genom brott»? Bära dessa anses hafva tillkommit för att uttala, att en rent faktisk fråga, skadans belopp, kunde hänskjutas till skiljemän, oakadt sjelfva förpliktelsefrågan vore dem helt och hållet undandragen? Det är visserligen icke egentligen de af lagstiftaren valda ordalagen, hvilka ge anledning till en dylik tvekan, enär desamma snarare afse ett afgörande af existensen och omfattningen af sjelfva skadeersättningsskyldigheten, utan den omständigheten, att man ansett sig behöfva på ett så omständligt sätt, som skett i § 1, angifva hvad som kunde vara föremål för skiljemäns afgörande. Emellertid förevarande lagrums lydelse har endast och allenast sin grund deri, att man ansett det kortare uttrycket «fråga hvarom förlikning kan träffas» icke tillräckligt tydligt utesluta ansvarsfrågan i brottmål från att hänskjutas till skiljemän, ett för öfrigt onödigt bekymmer, eftersom frågan angående ansvarets storlek icke är underkastad parternas förlikning. Med samma skäl hade man bort om tvistemålen uttryckligen utsäga, att de i alla afseenden skulle vara underkastade förlikning. Att emellertid ett faktum, såvidt det skall tjena som rättsfaktum i ett brottmål, är uteslutet från skiljemäns afgörande¹⁾, följer redan deraf att parternas disposition i brottmål är utesluten, när den ej riktar sig omedelbart på ett på brottet grundadt privaträttsligt anspråk.

Den fråga, som genom skiljeaftalet hänskjutes till skiljemän, kan antingen redan vara underkastad tvist, eller ock

¹⁾ Nytt juridiskt arkiv 1887, s. 455. Ansvar för vårdslöshet mot borgenärer på grund af ofullständig bokföring. Invändning, att sistnämnda fråga på grund af aftal borde afgöras af kompromiss, ogillades.

kan skiljeaftalet afse framtida tvist. I förra fallet är det den olikhet mellan den äldre rätten och den nya lagen, att enligt den förra skiljeaftalet med fullt bindande verkan kunde ingås, äfven medan tvisten var vid domstol anhängig, utan att saken vid domstol nedlades¹⁾. Deremot är det åtskilligt, som talar för att 20 kap. 2 § rättegångsbalken *ex analogia* borde föranleda dertill, att öfverexekutor hade att vägra verkställighet på en skiljedom, så länge den genom densamma afgjorda tvisten ännu icke nedlagts vid domstol. Enligt skiljemannalagen åter fordras för giltigheten af ett skiljeaftal angående vid domstol redan anhängig sak, att densamma nedlägges vid domstolen. Skiljeaftalet är enligt lagen icke «gällande med mindre» detta sker. Dermed torde böra förstås, att ett dylikt skiljeaftal först då eger någon rättsverkan, när saken utaf domstolen afskrifves. Intill dess detta skett, är det oafgjordt, om domstol eller skiljemän skola afgöra saken. Derest emellertid part efter skiljeaftalet fullföljer saken vid domstolen, synes oss ett senare nedläggande af saken icke kunna bereda aftalet gällande kraft.

Hvad derefter angår skiljeaftal, som afse framtida tvist, har aldrig svensk rätt godkänt aftal, hvarigenom parter i förhållande till hvarandra afstått ifrån rätten att vända sig till domstol, när helst en tvist af beskaffenhet att kunna hänskjutas till skiljemän mellan dem kunde uppstå. Icke ens tvister af en viss beskaffenhet såsom t. ex. alla eganderättstvister, alla tvister angående fast egendom eller dylika hafva med laga verkan kunnat på förhand hänskjutas till skiljemän. Man har fordrat specialisering, och ett uttryck af den regel, som gäلت, är stadgandet i nya lagen, att tvisten skall härflyta af visst rättsförhållande, som angifves i aftalet. Ett visst rättsförhållande kan tydligen icke sägas vara angifvet, såvida detsamma icke individualiseras, så att man kan skilja detsamma från andra. För nämnda ändamål kan det stundom vara tillräckligt att ange rättighetens egen beskaffenhet i förening med föremålet för densamma; stundom erfordras att äfven grunden till dess uppkomst uppgifves.

¹⁾ Se Nehrman a. a. s. 362.

Detta ifråga om mera enkla rättsförhållanden. Men rättsförhållandena kunna ock vara sammansatta, utgöra komplexen af flera andra rättsförhållanden. Skilnaden emellan ett dylikt sammansatt rättsförhållande och ett blott aggregat af enkla rättsförhållanden är den, att det förra sammanhålles af ett gemensamt ändamål, det senare deremot ej. Processen sjelf är ett sådant sammansatt rättsförhållande, och man kan ock tala om ett sådant mellan parter på grund af ett arrendekontrakt, entreprenadkontrakt, leveranskontrakt, bolagskontrakt o. s. v. Ett dylikt sammansatt rättsförhållande blir onekligen ett visst rättsförhållande, som på förband såsom sådant kan angifvas, då det aftal, som grundlägger detsamma, redan är ingånget. Dermed har det utan tvifvel blifvit fullständigt individualiseradt, ehuru visserligen de särskilda relativt enkla rättsförhållanden, som kunna ingå i detsamma, icke kunna sägas vara bestämda, ja ännu till sin existens kunna vara vii korliga, rent af oförutsedda. Onekligt är, att äfven skiljemannalagen nöjer sig med en individualisering, sådan som nu nämnts, något som en ledamot af högsta domstolen ville, visserligen rätt tydligt men ej fullt träffande, uttrycka med orden «tvist, härflytande af visst aftal eller visst angifvet rättsförhållande.»

Redan i det föregående har jag fäst uppmärksamheten derpå, att parterna måste ega den mest vidsträckt befogenhet att förlika den sak, de ämna öfverlemnna till skiljemän. Detta innebär såväl, att föremålet för skiljemännens pröfning är i sig underkastadt en så långt gående disposition, som ock att de parter, som angående detsamma sluta skiljeaftal, äro befogade att utöfva den sålunda befintliga dispositionsbefogenheten. Är parten emellertid ur stånd att sjelf utöfva denna dispositionsrätt och måste i sitt rättsliga görande eller låtande företrädas af s. k. nödvändiga ställföreträdare, t. ex. förmyndare för omyndig, styrelsen inom ett särskildt bildadt rättssubjekt för detsamma, torde det riktiga vara att skilja mellan olika fall, när man skall afgöra, om en dylik representant eger å den representerades

vägnar ingå skiljeaftal. Först och främst är representanten oberättigad afsluta ett skiljeaftal angående ett rättsförhållande, som i den punkt, hvarom tvistas, är undandraget hans rådighet, så t. ex. är förmyndare icke berättigad att ingå skiljeaftal ifråga om eganderätten till fastighet, som förmenas tillhöra myndlingen. Men strängt taget skulle en förmyndare äfven vara förhindrad att i andra fall sluta skiljeaftal beträffande den omyndiges rättigheter i allmänhet, eftersom han visserligen kan ingå förlikning med visst innehåll angående en sådan rätt, men deremot icke en förlikning af hvad innehåll som helst. I den mån förlikningen tager karakteren af en gåfva och detta icke kan undgå motpartens uppmärksamhet, blir den icke ens i förhållande till honom för myndlingen bindande, och som det skiljemannaförfarande, som grundats på ett af förmyndaren slutet skiljeaftal, kan gifva ett sådant resultat, kunde det synas riktigast att förvägra förmyndaren befogenheten att någonsin å myndlingens vägnar sluta skiljeaftal. Ett stöd för denna mening skulle man ock kunna anse sig ega i skiljemannalagen § 1. Emellertid ett närmare aktgifvande på sistnämnda lagrum torde gifva det resultat, att derstädes blott är gifven bestämmelse angående parts egen befogenhet att till skiljemäns afgörande hänskjuta ett rättsförhållande; när en representant eller fullmäktig kan utöfva en dylik befogenhet, som skolat tillkomma parten sjelf, är icke der afgjort. Rättigheten att rent af bortskänka föremålet för tvisten kan väl vara förutsättning för partens befogenhet att vända sig till skiljemän, ty hvilken garanti skulle man eljest hafva, att genom skiljemännens beslut icke åvägbragtes hvad parten ej direkt kunde verkställa. Annorlunda är fallet med representanten. Hans ansvarighet för det sätt, hvarpå han fyller sin uppgift, kan anses såsom en tillräcklig motvigt mot lättfärdiga skiljeaftal. Något skäl att hindra honom från att sluta ett dylikt aftal angående en rätt, hvaröfver han genom oneröst aftal kan förfoga, föreligger så mycket mindre som ändamålet med skiljemannaförfarandet ju onekligen är, att hvarje part skall få sin rätt; på hans risk går det sedan, om skiljedomen kränker den representerades intressen. Han har således anledning nog

att vara försigtig, innan han går in på ett skiljeaftal. Mera än nu skett torde icke heller Nehrman velat begränsa förmyndarens befogenhet, då han säger: »Förmyndare kunna ej väl, utan fruktan för påtal, ställa de omyndigas tvistigheter under kompromiss».

Hvad åter s. k. frivilliga ställföreträdare eller fullmäktige för part eller representant angår, kan det icke vara något tvifvel underkastadt, att hufvudmannens rätt att sluta skiljeaftal tillkommer fullmäktigen, endast för den händelse denna rätt blifvit honom uttryckligen lemnad¹⁾. Och detta torde gälla äfven i det fall att fullmäktigen fått uttryckligt lof att förlika saken, ty vid egentlig förlikning ligger afgörandet i fullmäktigens hand, vid skiljeaftalet blir det deremot öfverlemnadt till tredje man²⁾.

Någon viss form för skiljeaftalet fans icke föreskrifven i den äldre rätten. Lagkomitén föreslog emellertid skrift och vittnen, och i öfverensstämmelse med en af skånska hofrätten gjord anmärkning vid granskning af komiténs förslag tillade äldre lagberedningen, att det skriftliga aftalet skulle förses med dag och årtal. Nya lagberedningen åter fordrade blott en af parterna undertecknad skrift och vittnen, och detta endast när aftalet ej afslutats inför domstol. På grund af anmärkningar inom högsta domstolen stannade man emellertid vid det gamla, att lemna frågan om formen för aftalet obesvarad i lagen, ehuru man³⁾ visserligen ansåg denna tystnad innebära, att aftalet, vare sig det afsåge redan existent eller framtida tvist, vare sig det ingåtts inför rätten eller ej, kunde ega hvilken form som helst, muntlig eller skriftlig. Riktigheten af sistnämnda tolkning, att frånvaron af stadgande i lagen innebär, att skiljeaftalet blott behöfver vara

¹⁾ Trygger. »Om fullmakt såsom civilrättsligt institut», Upsala 1884, s. 139.

²⁾ Ett visst stöd härför är möjligen att finna i stadgandet uti 15 kap. 7 §. rättegångsbalken, att uttryckligt lof äfven fordras för rättegångsfullmäktigens befogenhet att sätta annan i sitt ställe.

³⁾ Jfr chefens för justitiedepartementet yttrande i statsrådet den 14 Februari 1887.

bevisligt, kan emellertid dragas i tvifvelsmål och frågans besvarande tarfvar därför en utredning. Vanligen säger man, att ett skiljeaftal angående en tvistefråga är ett slags förlikning, en s. k. medelbar förlikning. Och denna uppfattning har man uttryckligen betonat vid affattandet af den nya lagen. Hvad är emellertid skilnaden emellan den omedelbara och den medelbara förlikningen, hvad är det gemensamma? Det gemensamma är otvifvelaktigt, att parterna genom sitt aftal undandraga den tvistiga frågan ifrån domstols pröfning; olikheten består deri, att i förra fallet parterna sjelfva bestämma hvad som skall träda i stället för det tvistiga rättsförhållandet¹⁾, under det att deremot i det senare detta blir skiljemännens uppgift²⁾. Sjelfva regleringen af det rättsförhållande, som är ifråga, sker således i förra fallet i och genom förlikningen, medan den deremot i senare fallet sker genom skiljedomen. En följd häraf blir den, att förlikningen är underkastad den form, som är stadgad för likartade rättshandlingar angående den rätt, som underkastats förlikning; så t. ex. måste en förlikning angående eganderätten till fastighet ske skriftligen och med tvenne vittnen. Man kan ej heller antaga, att denna regel i allmänhet lider något undantag för det fall, att förlikningen skett inför rätta under rättegång. För den händelse, att förlikningen af domstolen fastställts, gäller dock icke den vanliga i privaträtten föreskrifna formen. Då lagstiftaren i 20 kap. rättegångsbalken angifvit villkoren för förlikningens fastställande, måste detta angifvande anses vara fullständigt, och i nämnda lagrum fordras antingen skriftlig förlikning eller ock muntlig sådan, som blifvit af parterna vidkänd vara rätteligen i domboken inskrifven.

Hvad nu sagts om förlikningen, gäller emellertid densamma, endast för såvidt den innebär reglering af det ifrågasvarande rättsförhållandet mellan parterna. Men, såsom ofvan

1) Riktigt således, att vid förlikning men ej genom skiljeaftalet rätts tvisten afgöres genom parternas öfverenskommelse.

2) Felaktigt alltså att i likhet med Osterloh (*Zeitschrift für deutschen Civilprocess* B. 3 s. 77) förklara skiljeaftalet grunda en materiel invändning. Se deremot Petersen *ibid.* s. 205 n. 2.

nämnts, en dylik reglering sker ej i skiljeaftalet utan först i skiljedomen. Skulle således den vanliga formen för dispositioner angående den förevarande rättigheten iakttagas, borde denna form icke beaktas vid skiljeaftalet utan vid skiljedomens affattande. Men såsom vi längre fram få se, är en särskild form för skiljedomen stadgad, och det blir således densamma, som träder i stället för den form, som för reglering af parternas genom skiljemännen afdömda mellanvarande eljest kan vara stadgad. Riktigt torde således vara att förklara skiljeaftalets bevislighet vara tillräcklig, och detta såväl efter den äldre rätten som enligt skiljemannalagen.

Då man kommer till den närmare redogörelsen för skiljeaftalets innehåll, möter först den frågan, om skiljemännen behöfva utses i skiljeaftalet eller om skiljeaftalet är giltigt, äfven om så ej skett. Svaret är så väl enligt den äldre rätten som enligt skiljemannalagen, att skiljeaftalets giltighet icke på något sätt rubbas deraf, att i aftalet lemnats obestämdt, hvilka som skola blifva skiljemän. Detta är så mycket mera naturligt, som, enligt hvad i det föregående nämnts, skiljeaftal kan slutas icke blott angående redan existent tvist utan äfven beträffande sådan, som i framtiden angående visst angifvet rättsförhållande kan uppstå. Men oaktadt således ett val af skiljemän redan i skiljeaftalet icke är nödvändigt, är det dock af en synnerligen stor betydelse för skiljeaftalets realiserande, om valet af skiljemännen träffats redan i skiljeaftalet eller först senare. Innan vi gå in på denna olikhet, gäller det att afgöra, när en skiljeman kan anses utsedd i skiljeaftalet. Hvad skiljemannalagen angår kunde tvekan nemligen uppstå på grund deraf, att lagstiftaren i § 3 skiljer emellan att skiljemän äro nämnda i skiljeaftalet och att så icke är förhållandet. Redan i § 7 använder emellertid lagen uttrycket «utse», och det rätta torde ock vara att anse dessa olika uttryck vara tagna i samma betydelse. Meningen är således ej, att skiljemannen skall vara namngifven i aftalet, utan han måste anses deri nämnd, så snart skiljeaftalet så bestämdt angifver hvem som

skall vara skiljeman, att någon befogenhet att välja icke står parterna eller någon annan öppen. Hit hör sålunda det fallet, att skiljeaftalet föreskrifver, att innehafvaren af ett visst embete skall vara skiljeman. Den, som vid det tilfalle, då skiljemannaförfarandet ifrågakommer, innehar embetet, är den i skiljeaftalet utsedde skiljemannen. Ja, från skiljemannalagens sida är det icke något hinder för att en embetsmyndighet såsom sådan utses till skiljeman.

Betydelsen af att skiljemännen utsetts redan i skiljeaftalet visar sig, för den händelse skiljemannen afgår såsom skiljeman. Derest parterna ej annorledes öfverenskomma, hvilken öfverenskommelse visserligen ej behöfver vara gjord i sjelfva skiljeaftalet, gäller såväl enligt den äldre rätten som enligt skiljemannalagen, att skiljeaftalet vid skiljemannens afgang blir förfallet d. v. s. utan rättslig verkan; dock icke i sin totalitet utan blott i afseende på den tvist, som är i fråga. Här af följer, att såvida skiljeaftalet ingåtts angående framtida tvist t. ex. på grund af ett arrendekontrakt samt den i skiljeaftalet utsedde skiljemannen vägrar att antaga uppdraget, sedan tvist i en viss punkt uppstått, har detta till följd, endast att skiljeaftalet icke eger någon verkan i fråga om afgörandet af denna punkt. Skiljeaftalet är emellertid i öfrigt gällande, så att om en annan fråga sedermera blir tvistig, denna bör afgöras af skiljemän, såvida den utsedde skiljemannen då beqvämar sig att emottaga uppdraget.

En viss olikhet förefins emellertid mellan den äldre rätten och skiljemannalagen, beroende på anledningen till skiljemannens afgang. I § 7 sistnämnda lag heter det härom: »Har någon, som blifvit genom skiljeaftalet utsedd till skiljeman, afsagt sig uppdraget eller varder han på grund af jäf eller af annan anledning hindrad att fullgöra detsamma» etc. Skiljemannens blotta afsägelse af uppdraget är således enligt förevarande lagrum tillräckligt, för att skiljeaftalet, på sätt förut nämnts, skall blifva förfallet. Någon skilnad göres icke emellan det fallet, att skiljemannen vägrar emottaga ett honom erbjudet uppdrag att vara skiljeman och att han afsäger sig ett redan antaget dylikt uppdrag. Och dock är skiljemannens ställning en helt annan i senare fallet än i

det förra. I och med det att han antagit uppdraget att vara skiljeman, har ett mandatsförhållande uppstått mellan honom och part, och hans rättighet att afgå såsom skiljeman följer de vanliga reglerna för dylika rättsförhållanden. Så vida det s. k. principbetänkandets författare menat något annat, hafva de mistagit sig. I nämnda betänkande heter det: «Att skiljemannabefattningen är ett förtroendeuppdrag, till hvars uppfyllande ingen genom tvångsmedel bör kunna förpliktas, är i sig sjelf så klart, att något uttryckligt stadgande derom icke lär vara erforderligt». Att emottaga en skiljemannabefattning bör man ej kunna tvinga någon; men hvarför skulle den omständigheten, att skiljemannabefattningen är ett förtroendeuppdrag, utesluta tvång i och för dess uppfyllande? Annars faller förtroendeuppdraget utom det juridiska uppdraget. Det blir ej, såsom enligt vanligt språkbruk torde vara det riktiga, ett uppdrag, som man endast ger eller kan gifva en person, för hvilken man hyser ett särskildt förtroende, utan det blir en öfverenskommelse, uteslutande grundad på förtroende och i detta egande sitt enda stöd. Emellertid äfven om man ej hyser nu granskade felaktiga uppfattning beträffande verkan af ett antaget skiljemannauppdrag, låter det sig väl göra, att låta hvarje afsägelse af uppdraget att vara skiljeman utan vidare verka, att skiljeaftalet angående den tvistiga frågan förefaller. Lagstiftaren kan hysa den meningen, att ett försök att framtvinga fullgörandet af skiljemannens förpliktelse endast skulle fördröja utfäendet af partens rätt, eftersom man vid skiljemannens tredska ej har stor sannolikhet för att ett afgörande på skiljemannavägen någonsin kommer till stånd¹⁾. För att man emellertid skall antaga, att skiljemannens afsägelse af ett redan antaget uppdrag utan vidare kommer skiljeaftalet att förfalla och i följd häraf hvarje försök till framtvingande af uppdragets fullgörande, såsom

¹⁾ Detta synes vara lagstiftarens ståndpunkt i tysk och fransk rätt. Se C. P. O. § 859, Wilmowski-Levy a. a. s. 1064—1065; tvetydigt Dernburg, «Lehrbuch des preussischen Privatrechts», Halle 1884, I. s. 342 n. 23; se ock Code de procédure civile art. 1012, 1014, Boitard, «Leçons de procédure civile», Paris 1885, II. s. 677 f.

varande utan ändamål, bör underlåtas, fordras, att lagstiftaren uttryckligen uttalat, att afsägelsen skall ega nämnda verkan på skiljeaftalet. Och då enligt skiljemannalagen § 7 mom. 1 skiljeaftalet genom skiljemannens afsägelse förfaller, endast när parterna ej annorlunda öfverenskommit, måste jag, oaktadt uttalandet i nya lagberedningens motivering, som ju utan tvifvel icke är lag, förklara parterna berättigade att bestämma, att man först skall försöka i läglig ordning förmå skiljemännen att fullgöra hvad de åtagit sig, när de ej hafva «skälig orsak» till afsägelse. Hvad sålunda på grund af öfverenskommelse mellan parterna kan komma att inträffa under skiljemannalagens herravälde, gälde utan vidare enligt den äldre rätten. Ty ehuru visserligen parternas skiljeaftal, när den äldre rätten derpå skall tillämpas, måste tolkas så, att parterna gjort dess tillämplighet på den i hvarje fall till skiljemännen hänskjutna tvisten beroende af att skiljemännen fullgjorde sitt uppdrag, kan skiljeaftalet angående förevarande fråga först då anses förfallet, när tillgängliga tvångsmedel förgäfves blifvit använda emot skiljemannen för att förmå honom att återtaga sin afsägelse af det uppdrag, han åtagit sig¹⁾.

Derest skiljemännen icke utsetts i sjelfva skiljeaftalet, kan detta tydligen innehålla bestämmelser, till hvilket antal och på hvad sätt de böra utses. Flera möjligheter erbjuda sig dervid för parterna att välja på, bland annat den, att skiljemännen skola utses af en eller flera andra personer. Dessa sistnämnda kunna emellertid icke sjelfva kallas för skiljemän, ty skiljeman är endast den, som skall deltaga i afgörandet af parternas mellanvarande, men deremot icke den, som blott har att medverka till skiljenämndens ävågabringande. Hafva parterna ej i skiljeaftalet gifvit fullständiga bestämmelser, huru skiljemännen skola utses, förefinnes en olikhet mellan den äldre rätten och skiljemannalagen. Först och främst likställer den förra det fallet, att ifrågavarande bestämmelser gifvits genom ett särskildt aftal, med att de lemnats i skiljeaftalet; och vidare ifall icke genom

¹⁾ Se Abrahamsson a. a. s. 232; jfr ock med afseende på den äldre tyska rätten Dernburg a. a. I. s. 343 n. 24, Windscheid a. a. II. s. 576.

parternas aftal fullständiga bestämmelser gifvits beträffande antalet skiljemän och sättet för deras utseende, torde skiljeaftalets realiserande hafva berott på att parterna kunnat enas i dessa punkter. Skiljemannalagen åter skiljer skarpt emellan två fall; det ena, att i skiljeaftalet ¹⁾ är bestämdt, till hvilket antal och på hvad sätt skiljemännen böra utses, och det andra, att dylik bestämmelse saknas. I förra fallet skola aftalets föreskrifter iakttagas; i det senare deremot inträder en legal regel, att skiljemännen skola vara tre, af hvilka hvardera parten väljer en och de sålunda valde tillkalla den tredje. Denna legala regel kan således komma att gå emot parternas i skiljeaftalet uttalade vilja ²⁾, i det att de deri visserligen bestämt antalet men ej sättet för valet eller tvärtom. Man har därför så mycket mindre skäl att emot dess egen lydelse anse stadgandet i § 3 i andra fall kunna genom parternas öfverenskommelse åsidosättas. Följaktligen blir den legala regeln att iakttaga, när parterna i ett biaftal (icke skiljeaftalet) bestämt, hvilka som skola vara skiljemän eller till hvilket antal och på hvad sätt desse skola utses. Den legala regeln kan undvikas endast derigenom, att parterna med upphäfvande af det äldre skiljeaftalet sluta ett nytt sådant. Att åvägabringa ett dylikt resultat har efter all sannolikhet icke varit lagstiftarens mening; på tolkningsväg kan man emellertid ej komma till något annat resultat ³⁾. En lagförändring synes således nödvändig, hvilken lätt låter sig verkställas derigenom att ordet «deri» i § 3 strykes ⁴⁾.

Att parterna i skiljeaftalet eller genom annan öfverenskommelse kunna upphäfva de jäf emot skiljemän, som eljest gälla, torde icke kunna bestridas, hvad den äldre rätten angår. Något annorlunda ställer saken sig enligt skiljemannalagen. Densamma stadgar i § 4 helt generelt: «Emot skiljeman gälle dessa jäf» etc., utan att på något sätt antyda, att de

¹⁾ Obs. «deri».

²⁾ Jfr nya lagberedningens principbetänkande I. s. 169. «Finnes ej aftal i dessa hänseenden träffadt» etc.

³⁾ Jfr. ytterligare i det följande s. 28 f.

⁴⁾ «Äro skiljemän ej nämnde i skiljeaftalet och är (deri) ej heller bestämdt, till hvilket antal» etc.

der nämnda omständigheterna genom parternas aftal kunna beröfvas sin egenskap att utgöra jäf. Visserligen förutsätter sista stycket i §, att part kan uppgifva jäf, eftersom der till och med stadgas, att han i regel förlorar jäfsrätt emot af honom sjelf eller i samband med motparten utsedd skiljeman. Men en sak är att beträffande en bestämd person uppgifva ett lagligen befintligt jäf, en annan att utan afseende på personen upphäfva såsom jäfsanledning, hvad lagstiftaren såsom jäf föreskrifvit. Detta går lika litet för sig med afseende på skiljeman som beträffande vittnen.

För den händelse skiljeman, som af part valts i afgående skiljemans ställe, afgår eller part tredskas att fullgöra hvad honom åligger ifråga om val af skiljeman, kan enligt skiljemannalagen bestämmelse vara gifven i skiljeaftalet, huru i dylika fall skiljeman skall utses. Detsamma gäller ock, när skiljeman skall af andra skiljemän utses, men dessa ej kunna förena sig om valet. Fråga kan då uppstå, huruvida lagstiftarens mening är, att parterna skola ega rätt att med bindande verkan bestämma, att valet skall ske af viss embetsman. Jag tror ej, att man ur lydelsen af § 9 kan draga den slutsats, att parterna skulle genom sin öfverenskommelse kunna tvinga annan embetsmyndighet än öfverexekutor till att utse skiljeman, ehuru visserligen parterna torde ega befogenhet att i skiljeaftalet utse till väljare äfven öfverexekutor å annan ort än den i § nämnda. Hafva de gifvit valrätten åt annan embetsmyndighet, torde det bero på innehafvaren af embetet, om han vill villfara parternas önskan.

Såsom nämnts, utesluter endast en i skiljeaftalet intagen öfverenskommelse från tillämpning den legala regeln angående hvem som under ofvan nämnda förhållanden skall utse skiljeman. Annorlunda enligt den äldre rätten. Der gjordes först och främst icke någon skilnad mellan en bestämmelse angående förevarande fråga, som lemnats i skiljeaftalet, och en sådan, som eljest mellan parterna öfverenskommits. Vidare torde parterna ej hafva i sitt val varit begränsade till öfverexekutor utan kunnat med bindande verkan utse äfven underexekutor. Deremot lära skiljemannalagen och den äldre rätten i det afseendet hafva intagit samma ståndpunkt, att någon särskild klagan vid domstol

öfver det af den utsedda exekutiva myndigheten träffade val af skiljeman icke kan ega rum, utan felaktighet härutinnan får öfverklagas genom klagan öfver sjelfva skiljedomen¹⁾.

Hvad derefter angår sjelfva förfarandet, som vid sakens utförande inför skiljemännen skall iakttagas, gäller såväl enligt den äldre rätten som enligt skiljemannalagen, att stort utrymme var lemnadt åt parterna att genom öfverenskommelse reglera detsamma. Detta är så mycket tydligare, hvad skiljemannalagen angår, som den eger ytterst få bestämmelser angående sjelfva skiljemannaförfarandet. Det lämpar sig ock bäst att vid redogörelsen för det sistnämnda, för omröstningen till skiljedom, skiljedomen sjelf och klagan mot densamma, upptaga till utredning frågan i hvad mån parterna genom skiljeaftalet eller annan öfverenskommelse kunna i nu nämnda hänseenden ingripa bestämmande.

Innan vi gå vidare, torde det vara lämpligt att helt generelt söka gifva det i vissa delar redan anticiperade svaret på den frågan, om man bör uppfatta skiljemannalagens bestämmelser såsom för parterna och skiljemännen orubbligt bindande i alla de fall, då icke lagen sjelf medgifvit parterna att annorlunda vare sig i skiljeaftalet eller genom annat aftal öfverenskomma, eller om det riktiga är, att i hvarje fall undersöka den gifna bestämmelsens art och beskaffenhet och med ledning deraf lösa spörsmålet om möjligheten af dess åsidosättande i kraft af parternas öfverenskommelse. Nya lagberedningen afslutar motiveringen till det afgifna förslaget till lag om skiljemän med följande yttrande: «Slutligen har beredningen velat anmärka, att vid de bestämmelser i förslaget, hvilka enligt beredningens uppfattning äro af den beskaffenhet, att de genom särskild öfverenskommelse i skiljeaftalet²⁾ kunna af parterna efter deras godtfinnande förändras, detta blifvit i förslaget tyd-

¹⁾ Med afseende på den äldre rätten se rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1882 s. 502.

²⁾ Orden i skiljeaftalet torde ha inkommit af förbiseende, ty visserligen förbehålles parterna rätt att annorledes genom skiljeaftalet bestämma i förslagets §§ 6, 7, 9, 12, 13, 17, men i §§ 5 och 15 heter det helt generelt: «der ej parterna annorlunda öfverenskommit».

ligen angifvet genom intagande af ett uttryckligt förbehåll om en sådan rätt för parterne, hvadan samtliga de stadganden, vid hvilka dylikt förbehåll icke finnes infördt, äro sådana, hvilka enligt beredningens åsigt böra vara för parterna ovilkorligt bindande. En alldeles motsatt åsigt uttalades deremot inom högsta domstolen af tvenne ledamöter vid granskningen af beredningens förslag¹⁾. En ledamot, med hvilken en annan instämde, uttalade, efter att hafva återgifvit beredningens yttrande, följande: «Den anförda regeln synes mig dock icke vara fullt konsekvent iakttagen, såsom exempel hvarå kunna anföras stadgandena i 15 § 1 punkten samt 16 och 21 §§ (i beredningens förslag), hvilka, ehuru något förbehåll af antydda slag der ej förekommer, uppenbarligen varda utan verkan, derest t. ex. parterne i skiljeaftalet fastställt att skiljedomen skall vara af skiljemännen enhälligt beslutad och af dem samtliga undertecknad, eller ock med skiljemännen öfverenskommit att desse ej skola njuta godtgörelse. Den anförda slutföljden af förbehållets obefintlighet håller naturligtvis ej heller streck i de fall, der parterne genom ett nytt efteråt tillkommet aftal ordna sina förhållanden, såsom t. ex. då parterne godkänna skiljemannaåtgärden fastän den skett efter den för uppdraget fastställda tid eller med öfverskridande af uppdraget (jmför 12 § sista punkten och 19 §). Jag har velat påpeka dessa förhållanden, emedan jag för min del af frånvaron i lagtexten af förbehåll om parternas rätt att annorledes aftala icke alltid eller ovilkorligen vill draga den slutsats, att dylik rätt är dem betagen, utan anser det böra bero på sakens natur huruvida denna rätt tillkommer dem eller icke». Granska vi de af de båda justitieråden anförda fallen, i hvilka beredningens förslag uppenbarligen ej skulle vara konsekvent genomfördt, så har § 15 punkten 1 i lagen fått det såsom erforderligt ansedda tillägget, och med afseende på § 16 (skiljemännens undertecknande af skiljedomen) förefaller det ganska naturligt, att lagstiftaren lätit bero vid den i lagen gifna föreskriften. Hvad åter angår § 21, har bestämmelsen i denna § helt och hållet uteslutits ur lagen. Beträffande till sist

¹⁾ Se kongl. majts. propos. No. 5 vid 1887 års riksdag.

yttrandet, att parterna kunna godkänna skiljemannaåtgärden, fastän den skett efter den för uppdragets fullgörande fastställda tid eller med öfverskridande af uppdraget, kan utan tvifvel icke någon indvändning göras emot dess riktighet, men den slutsats, som deraf dragits, är deremot felaktig. Derest nemligen ett dylikt godkännande icke blir giltigt redan på grund af den förändrade lydelse, § 12 i förslaget fått genom skiljemannalagen § 11, blir det att betrakta antingen såsom ett nytt skiljeaftal eller såsom ett ömsesidigt gillande af skiljemännens afgörande. I sistnämnda fall hafva vi således i sjelfva verket en förlikning, underkastad reglerna för dylika öfverenskommelser, och derest godkännandet bör anses såsom ett nytt skiljeaftal, blifva tydligen skiljemannalagens bestämmelser derpå att tillämpa.

Med det anförda kan dock icke anses afgjort, att beredningens uttalande vid skiljemannalagens tolkning skall följas, så mycket mindre som det icke fått något direkt uttryck i lagen. En tillfredsställande lösning på frågan kan följaktligen endast gifvas genom att undersöka några af de fall, då i lagen uttryckligen sagts, att dess bestämmelse kan skjutas åt sidan genom parternas öfverenskommelse. Derest bland dessa något fall förekommer, i hvilket lagens stadgande är af den art, att sakens natur otvetydigt fordrat, att parterna genom öfverenskommelse bort kunna annorledes bestämma, synes det riktiga vara att anse lagstiftaren i lagen hafva uttalat en vilja att med bindande verkan bestämma, när dess stadganden genom parternas aftal kunna åsidosättas. Finnes deremot intet dylikt fall, torde man träffa det rätta, om man förklarar lagen endast i tvifvelaktiga fall hafva uttalat, när parternas öfverenskommelse går före lagens stadgande, hvadan följaktligen det står lagskiparen öppet att framför lagens stadgande sätta parternas aftal i sådana händelser, der sakens natur synes fordra detta. Undersöka vi nu några för frågan belysande §§, så möter oss först § 3. Denna bestämmer skiljemännens antal och sättet för deras utseende, så snart derom ej i skiljeaftalet bestämts. Sakens natur synes här bjuda, att parternas öfverenskommelse bort hafva försteget framför lagens reglering, och dock har, såsom jag i det föregående visat, denna öfverenskommelse tillerkänts

giltighet, endast när den skett i skiljeaftalet. Ett liknande fall hafva vi i § 6. Mot dessa exempels bevisande kraft skulle emellertid kunna anmärkas, att förbehållet om parternas rätt att i skiljeaftalet göra bindande öfverenskommelse i förevarande frågor lätt kunde förklaras af lagstiftarens uttalande vilja att inskränka den befogenhet, de eljest skulle egt, att genom öfverenskommelse öfverhufvudtaget, således äfven utom skiljeaftalet, göra lagens reglering af förevarande frågor subsidiärt bindande. Men å andra sidan redan dessa fall visa dock, att den s. k. sakens natur i det speciella fallet icke fått vara ensam afgörande. Mera bevisande ställen finnas dock i skiljemannalagen. Jag vill nu se bort ifrån § 12, hvartill jag återkommer längre fram, och blott fästa mig vid § 7 punkten 1. Enligt densamma förfaller skiljeaftalet, på sätt förut sagts, när i detsamma utsedd skiljeman afgår, «der ej parterna annorlunda öfverenskommit». Skälet till lagens bestämmelse, att skiljeaftalet förfaller vid den i skiljeaftalet utsedde skiljemannens afgång, anges i motiven till C. P. O.¹⁾ träffande med följande ord: «I detta fall måste antagas, att kompromittenternas vilja är, att skiljedomen skall afgifvas blott af de utsedde skiljemännen». Det är således uteslutande åt parternas förmodade vilja, som man gett ett uttryck genom bestämmelsen i förevarande lagrum. Kraftigare än i detta fall torde följaktligen aldrig sakens natur kunna sägas fordra, att parternas öfverenskommelse skall skjuta undan tillämpningen af lagens bestämmelse. Icke desto mindre finnes i § 7 punkten 1 uttryckligen uttaladt, att parterna annorledes kunna öfverenskomma. Alltså, här hafva vi ett fall, der lagstiftaren icke försmått att särskildt uttala, att parterna genom aftal kunna bestämma annorledes än hvad i skiljemannalagen endast med stöd af parternas förmodade vilja blifvit stadgadt. Ett bättre bevis torde svärigen kunna lemnas för att skiljemannalagen måste anses hafva uttömmande besvarat frågan, när dess stadganden hafva betydelse blott för den händelse ej annorledes mellan parterna öfverenskommits.

(Forts.).

¹⁾ Hahn, «Die gesammten Materialien zur Civilprozessordnung», Berlin 1881, II. s. 492.

Nye Bidrag til Christian V.s Lovs Historie¹⁾.

Af

L. M. B. Aubert.

Forarbejderne til Kong Christian V.s Danske Lov udgivne ved V. A. Secher og Chr. Stöchel af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Paa Carlsbergfondens Bekostning. Bind I. II. (612 + XII og 596 + VI). Kjøbenhavn. I Kommission hos Universitetsboghandler G. E. C. Gad, 1891—94.

Forarbejderne til Christian V.s Norske Lov udgaves 1887 af nuv. Amtmand Prebensen og Byfoged H. Smith (jfr. T. f. R. II. 135). Herved maatte Trangen til en lignende Udgave af Danske Lovs Forarbejder blive end mere levende. Disse Kilder har jo en langt større Betydning for det retshistoriske Studium, og paa den anden Side har Haandskrifternes Tilstand tildels gjort Benyttelsen adskillig vanskeligere; hertil kom særlig for norske Videnskabsmænd — som jo har næsten ligesaa megen Brug for dem som danske — at de fandtes i kjøbenhavnske Arkiver. Den nævnte Egenskab ved de vigtigste af Haandskrifterne gjorde imidlertid ogsaa Udgivelsen meget vanskeligere end ved Norske Lovs Forarbejder, og naar dertil kom Materialets langt større Righoldighed, er det let at forstaa, at den danske Udgave er kommen noget efter den norske. Et stort Held har det da været, at man i Danmark til denne Udgave har haft en Retshistoriker som Dr. V. A. Secher, der gennem mange-

¹⁾ Skrevet i August 1894.

aarige Studier har vundet en saa fortrolig Indsigt i Emnet, og som ved forskellige tidligere Udgaver af retshistoriske Kildeskrifter er bleven det svære Arbeide fuldkommen voxen. Dr. Secher var atter saa heldig at finde en dygtig Medarbeider i den unge Retshistoriker Christian Stöchel, cand. jur. og Revisions-Assistent i det danske Landsting. Desværre døde denne allerede 27 Sept. 1893 efter en Maanedes smertefuldt Sygeleie. «Det var ham en Sorg», meddeler Dr. Secher i Indledningen, som følger det sidste Hefte, «at han ikke skulde opleve Afslutningen af dette Værk, paa hvis Fremme han havde anvendt meget Arbeide, og ikke faa Tid til at udrette mere for den danske Rets Historie, der i ham har tabt en begejstret og haabefuld Arbeider.»

Den foreliggende Udgave meddeler alle de Forarbeider til Christian V.s Danske Lov, som nu kjendes. Disse er vistnok, paa faa Undtagelser nær, overhovedet alt, hvad der i sin Tid blev forfattet. Udg. mener ialfald at have godtgjort, at forskellige Udkast og desl., hvis Tilværelse man tidligere har forudsat given, og som man derfor har savnet, slet ikke er blevene til. Navnlig tror Udg. ikke med ældre Forfattere paa den af Kofod Ancher meddelte Tradition, at en i forrige Aarhundrede stedfunden Ildsvaade hos Caspar Schöllers Søn, Amtmand S. i Vordingborg, har fortæret noget synderligt af Lovbogens Forarbeider (I. p. VIII—IX). Vi skal dog siden se, at enkelte vigtige Udkast ikke for Tiden findes i sin oprindelige Affattelse. Paa den anden Side har det lykkets Dr. Secher, som jo er en mangeaarig Arkivmand, at finde forskellige forhen ukjendte Aktstykker, dels i selve det danske Rigsarkiv efter de her i senere Aar foretagne Omordninger, dels og især blandt de ad anden Vei fremkomne Kornerupske Papirer (se nedenfor S. 38). De sidste kan vistnok tildels sees at have været Kofod Ancher bekjendte, men har senere hen været forsvundne og er nu endog først saa sent atter bragte for Dagens Lys, at de har maattet trykkes udenfor den ellers fulgte kronologiske Orden. De fleste af disse nye Aktstykker skriver sig rigtignok fra de to første Lovkommissioner, hvis Arbeide kun har afsat lidet Spor i selve Lovbogen. Men de har dog adskillig retshistorisk Interesse, dels ved det Lys, de kaster over den lige før

Lovbogen praktisk gjældende Ret, dels ved den udtrykkelige Stadfæstelse, de giver paa det Kjendskab, Datidens danske Jurister havde til den romerske og anden fremmed Ret, og paa deres Benyttelse deraf. Desuden har Udg. fremdraget forskellige nye og oplysende Haandskrifter af tidligere kjendte Udkast.

Hovedsagen ved det foreliggende Værk er naturligvis, at det nu har gjort tidligere kjendte eller ukjendte Forarbejder tilgjængelige for enhver Forsker. Dette er, navnlig ved de væsentlige Udkast, en for Retsvidenskaben saa vigtig Begivenhed, at man i høi Grad maa være Carlsbergss-fonden taknemlig for at have muliggjort et saadant Værk, som jo ikke kan gjøre Regning paa mange Kjøbere. Af Hensyn til Omkostningerne har det imidlertid været nødvendigt at spare paa Trykningen af de Udkast, som kun meddeler andetsteds tilgjængelige Kilder. Dette gjelder navnlig Vindings og Lassens Udkast af 1667, som næsten kun er Schemata med Afskrift af ældre Lovsteder. Jeg maa i det hele billige den af Udg. fulgte Plan. Kun har jeg her den Bemærkning, at, hvor et Udkast senere er revideret, vilde det været retshistorisk interessantere at faa det ældste Udkast helt, med Revisions-Ændringer som Varianter, istedetfor omvendt. Dette gjelder saaledes om nogle Udkast fra Lovarbeidets første Tid, især P. Lassens om Arv.

Foruden nye Aktstykker har Udg. kunnet meddele adskillige andre nye historiske Oplysninger af Interesse for Lovarbeidet. I et meget vigtigt Punkt — Forfattelsen af det saakaldte «andet Projekt» — har Udg. fremsat en ganske ny Mening, som nedenfor skal blive nærmere omhandlet.

Jeg skal i det følgende søge at give en samlet Oversigt over de i denne Udgave tilveiebragte nye retshistoriske Oplysninger¹⁾, idet jeg gaar frem efter den, ogsaa af Udg. fulgte, sædvanlige Inddeling af Lovarbeidets forskellige Trin.

1) Den første Lovkommission. Dr. Secher har allerede

¹⁾ Heriblandt er dog ogsaa medtagne enkelte, som allerede er meddelte af Dr. Secher i tidligere Skrifter (se om disse bl. a. «T. f. R.» I. 179 ff. og VI. 237).

tidligere fundet hele den, formodentlig efter Kongens mundtlige Paalæg afgivne, Betænkning af Statskollegiet af 12te Januar 1661, som fremkaldte denne Kommissions Nedsættelse, og som forhen (jfr. mine Retskilder I. 313—14) kun har foreligget defekt¹⁾. Det fremgaar heraf, at Kollegiet foreslog, at Domstolenes Organisation i det væsentlige skulde forblive som hidtil, men at der til at forfatte Udkast til en ny Rettergangsform burde udnævnes Kommissarier af alle Provinser. Som allerede før bekjendt skulde disse ogsaa revidere andre Love og foreslaa de nødvendige Forandringer; men man ser nu, at disse særlig skulde gjælde de Punkter, hvor de ældre Love ikke stemte med den nye Regjeringsform, og hvor de var indbyrdes uoverensstemmende. Man kjender allerede fra Kofod Anchers Tid ialfald de fleste til denne Kommission udgaaede kongelige Befalinger — deriblandt Reskr. af Decbr. 1661 (afgivet efter Andragende af Kjøbenhavns Borgerskab, nuv. Udg. I. 54), at Lovbogen skulde tillade alle Stænder at gjøre Opbud, hvilket tidligere var et Privilegium for Adelen. Men af Kommissionens Arbejde er ialfald intet tidligere meddelt i Litteraturen. Alt, hvad der nu kjendes, findes i dette Skrifts I. 7—55. Det interessanteste af de herhen hørende Aktstykker skyldes dog ikke Kommissionen selv, men Geistligheden, som ifølge særskilte Missiver af 15de Juli 1661 til Bisperne skulde revidere Store Reces 1ste Bog, Kirkeordinantsen og Riber-Artiklerne og foreslaa de fornødne Forandringer. Udg. meddeler da Ribe Stifts Geistligheds Erklæring af 2den September 1661 (S. 11—39), medens de øvrige Erklæringer sandsynligvis er tabte²⁾. Her finder man mange interessante Oplysninger om de kirkelige Tilstande og mange Reformforslag, hvoraf ogsaa enkelte gennem Vindings Udkast (I. 374) fandt sin Vei til Lovbogen (se L. 2. 5. 2, 2. 14. 1, 2. 15. 1, 6. 3. 7).

Blandt Kommissionens egne Arbejder er en Betænkning af 12te Decbr. 1661: «en kort och paa naadigst Behag ufor-

¹⁾ Den fuldstændige Udgave har imidlertid senere været benyttet af enkelte Forf., deriblandt af E. Hertzberg i «Nord. Retsencykl.» I. 139.

²⁾ Ialfald har en saadan virkelig været afgivet fra Sjællands Stift, og det er endog sandsynligt, at den har været at finde i en Pakke, som ødelagdes i Bispearkivet saa sent som 1884; se I. 5 og II. Indl. p. VI.

gribelig forfattet Extract om Gield och hvorledis den i disse Riger¹⁾, Menigmand til Beste, kand søgis og exequeris.» Denne er formodentlig forfattet af P. Lassen og blev 1663 revideret af den anden Lovkommission (l. c. S. 62 ff. jfr. 46 ff.). I dette Arbeide af 1661 finder man især udførlige Regler om Opbud (bl. a. med Citat af den tyske Reichs-Polizeiordnung af 1577), de første Forslag om Vexler (S. 83) og Auktion (S. 66), Opstilling af Specialitetsprincippet for Pant (S. 70), Forloverens Ligestilling med Hovedmanden og flere Forloveres solidariske Forpligtelse (S. 72). — Desuden meddeles Kommissionens Betænkning af 28 Okt. 1661 (efter særlig kgl. Miss. af 21 s. M.) om *jus fiscale* og om «Betydningen af de Vidnesbyrd, som vidne paa en andens Mund og Tale.» Ved det sidste Emne citeres *fr. 7 § 3 D. 48. 4* og *c. 1 Cod. 9. 7.* Ved det første finder man især behandlet Majestætsforbrydelser, Straffene derfor og Fiskalprocessen med adskillige Citater af *Cod. Just.* Generalfiskal Søren Kornrup havde samtidig udarbejdet et Udkast til *jus fiscale*, hvilket oversendtes Lovkommissionen til Betænkning. Udgiveren har under Trykningen fundet den sidste med et Udtag af Udkastet og meddelt dem i Slutningen af 1ste Bind (S. 584 ff.).

Synderligt mere end det nu saaledes meddelte er der vistnok ikke fremkommet fra denne mandstærke Kommission. Det er ikke usandsynligt, hvad Udg. formoder, at Skylden herfor ligger i Rivninger mellem dens adelige og uadelige Medlemmer; ialfald har man en Klage fra de første over, at de var i Mindretal ved Spørgsmaal om de adelige Privilegier (S. 9).

2) Den anden Lovkommission (1662—6). Fra denne, som først bestod af 4, siden af 8 Medlemmer, kjender man allerede tidligere de fleste af de Arbejder, som nu findes meddelte af Udg. I. 59—259 (jfr. mine Retskilder S. 314—15). Det fremgaar af Udg.s nye Oplysninger, at Kommissionens Udkast om Gjeld, som før nævnt, kun er en Revision af den første Kommissions (P. Lassens) oven omtalte Udkast —

¹⁾ Det ser altsaa ud, som om man da har tænkt den vordende Lovbog ogsaa uden videre gjort gjeldende i Norge.

dog med udførligere Regler navnlig om Opbud og Prioritetsordenen (Gaver sættes allersidst i denne; jfr. S. 83), og at ligeledes dens Udkast om Arv sikkert kun er en Revision af Lassens Udkast, idet det nærmest endog maa betegnes som en Afskrift af dette med nogle Redaktionsændringer. (S. 174).

Noget særskilt Udkast om Dueller — saaledes som af mig formodet — antager Udg. ikke fremkommet fra Kommissionen. Om Statskollegiets Forhandlinger angaaende Kommissionens Udkast til en ny Rettergangsmaade gives flere nye Oplysninger (S. 57 jfr. 249 ff.). Særlige Betænkninger (af 1665) om Maning saavel af Høiesteret som af Statskollegiet er meddelte i 1ste Binds Tillæg; i den sidste oplyses, at «Maning er kommen fra Holsten», hvorfor man bør «følge deris praxin» (I. 601). Kommissionens Udkast til ny Rettergangsmaade antager Udgiveren at være Kilde til enkelte Bestemmelser i Danske Lov (1. 13. 4, 6, 16 og tildels 5. 1. 6.); jfr. S. 93 ff.

Udgiveren har ogsaa fremdraget enkelte før ukjendte Betænkninger af selve Kommissionen om tvistige Punkter, især om Pants Stilling i Opbud (jfr. S. 60 og 153) og Exekution (S. 161 ff.). — Nogen Protokol har ligesaalidt været at finde for denne som for den første Kommission; man maa være enig med Udgiveren i, at Paalægget om at føre Protokol intet Bevis indeholder for dens virkelige Førelse.

Grunden, hvorfor den udvidede Kommission ikke udførte sit Opdrag, at sammenarbejde den oprindelige Kommissions og Statskollegiets Forslag, er Udg. tilbøielig til at søge i Medlemmernes Sygelighed, idet 6 af de 8 døde i Løbet af Aarene 1665—8.

Ved Siden af den anden Kommission blev der paa egen Haand arbejdet i samme Øiemed af Generalfiskal Søren Kornerup. Han havde ligesom Generalprokurør P. Scavenius under 1 Marts 1663 faaet særligt Missive om at optegne de Steder, som var i Strid med Arveregjeringen. Heraf synes der imidlertid ikke at være kommet noget Resultat. Men i en Skrivelse af Februar 1666 anmoder han selv om, at hans Kommissorium maatte udvides til at omfatte et Gjennemsyn af Lovkommissionens hidtil færdige Arbejder.

Dette har man at takke for Bevarelsen af adskilligt ellers ukjendt Stof, idet Afskrifter af Kommissionens fleste Betænkninger o. s. v. findes i hans Papirer (jfr. S. 260). Hans egen Revision (S. 264 ff.) indeholder enkelte retshistoriske Oplysninger og er forøvrigt af Interesse som et Tidsbillede fra den nærmeste Tid efter Enevoldsmagtens Indførelse. Kornerup var nemlig en Person, som i ultraroyalistisk Fanatisme søgte at efterspore alle de Steder, navnlig i Kommissionens Betænkninger, hvor der kunde findes «Musereder» (hans eget Udtryk) for «Valgregjeringens» Grundsætninger, og paa en meget utækkelig Maade polemiserede imod dem.

3) **Den tredje Lovkommission** (1666—7). Det er som bekjendt med denne, det umiddelbare Arbejde paa Lovbogen egentlig begynder, idet den frembragte Rasmus Vindings *Codex Fredericius*, og den praktiske Kodifikationstanke skriver sig først fra den. Udg. har imidlertid søgt at tilegne P. Lassen¹⁾ Æren for denne Tanke. Lassen havde allerede fremkastet den i sit Udkast om Arv af 1663, som væsentlig er tilblevet ved at «sammenskrive» de ældre Love (se hans eget Udtryk I. 172), om han end ogsaa har benyttet enkelte Steder af *Corpus juris*, deriblandt — foruden de af ham selv anførte — Novelle 115 ved Testamenter (S. 175). Udg. tror, at det skyldes Regjeringens Bifald til den nævnte Tanke, naar P. Lassen var den eneste ældre Kommissær, som fik Sæde i den nye Kommission, og at der om Kodifikations-spørgsmaalet var Dissents mellem selve dennes Medlemmer, idet formodentlig Vinding og Lassen her har staaet sammen mod Holger Vind og Parsberg. — Denne Strid blev da ialfald løst ved det tidligere bekjendte Kongebrev af 24 April 1666, som udtrykkelig fastslog Kodifikationstanken, maaske under Indflydelse af Vindings Ven, P. Schumacher (I. 282). Man har hidtil troet, at den senere Befaling af 8 Marts 1667 til Kommissærerne om hver at forfatte sit Udkast kun blev efterkommet af Vinding og Lassen. Men Udg. oplyser nu,

¹⁾ Dette er hans rette Navn og ikke «Lassen», som han er kaldt bl. a. i mine Retskilder. Dette er allerede paavist af Dr. Secher i hans «Meddelelser om Slægten Secher» (Kbhvn. 1885) S. 41 ff., hvor vistnok nu de bedste og udførligste Oplysninger om denne mærkelige Mand findes samlede.

at i hvert Fald ogsaa Parsberg har forfattet et saadant, som imidlertid synes tabt, medens man endnu har hans Plan, som er stærkt paavirket af P. Lassen (S. 283 og 289). Udg. har ogsaa gjort det sandsynligt, at H. Vind har skrevet et Udkast, som Kornerup har havt til Betænkning, uden at det ellers nu kjendes (S. 283—4). Det Udkast fra en udenfor Kommissionen staaende Mand, som er omtalt i mine Retskilder S. 316—17, har Udg. med stor Sandsynlighed godtgjort at være forfattet af Kornerup (S. 285); det er imidlertid af Hensyn til Rummet ikke meddelt, da det ikke kan regnes til Forarbejderne og desuden kun har liden Interesse.

Vindings *Codex Fredericius* er da ligesom Lassens Udkast ikke helt aftrykt, da de næsten kun er Afskrift af tidligere Love. Udg. har nøiet sig med at gjengive Inddelingen med Henvisning til Kilderne, og ved Vindings Udkast tillige til de tilsvarende Steder i det følgende «første Projekt» og Lovbogen. Dette Udkast blev ogsaa underkastet Kornerups Betænkning, hvoraf dog kun et Brudstykke haves (S. 329). Man finder heri den nærliggende Bemærkning, at Udkastet ikke, overensstemmende med Kommissoriet, havde ombyttet forældede Udtryk med brugelige og at han «moxen intet fornemmer» af den ligeledes befalede «Lovenes Forbedring». Sagen er efter Udg.s Mening (S. 296), at Vinding havde leveret et ufærdigt Arbejde for at skynde sig med at komme sin Medbeiler, P. Lassen, i Forkjøbet. Dennes Udkast kodificerer ogsaa den ældre Lovgivning i langt større Omfang og Fuldstændighed (S. 373). Det foreligger ogsaa ifølge Udg. ganske utvivlsomt i det allerede af hans Forgjængere udpegede Haandskrift; et andet, som Kofod Ancher omtaler, hvor P. L. med egen Haand havde tilføiet adskiligt, har ikke været at finde (S. 331). Derimod har Udg. benyttet endnu en anden Afskrift, som viser, at Lassen, uagtet han vistnok har havt sit Udkast færdigt omtrent samtidig med Vindings i 1667, har holdt det *à jour* med Citater af nye Love indtil 1672, da han udnævntes til Medlem af den første Revisionskommission (S. 334). Udg. antager ogsaa, at L. havde begyndt paa Udarbejdelsen noget før 1667.

4) Det «første Project» eller Vindings andet Udkast. Som bekjendt fik Vinding, med Tilsidesættelse af Lassen, en kongelig Befaling til paa egen Haand at forfatte et nyt Udkast. Dette skete gennem Missive af 11 Marts 1669 «om at udarbejde et fuldkomment *corpus juris danici* efter hosfølgende Project». Det nævnte Kongebrev er til dels allerede uddraget i Lovbogens Fortale (se Sechers Udg. af 1891 p. XXXVIII) og findes nu gjengivet fuldstændig i nærv. Skrift, I. 364. Udg. meddeler S. 362 den interessante Oplysning, at denne Befaling gaves i største Hemmelighed gennem Kongens eget «Kammer» istedetfor gennem Kancelliet, og at den efter Kongens særlige Ordre blev renskrevet af hans Kammersekretær, Peter Schumacher, ligesom denne egenhændig har indført Texten i Kopibogen over de «sekrete» Expeditioner. Udg. antager som Grund hertil, at P. Lassen sikkert havde Stemningen for sig blandt dem, som aabenlyst kunde indvirke paa Kongen, og at det kun var P. Schumacher, Vindings fortrolige Ven, som ved sin underhaands Indflydelse paa Kongen drev Vindings Valg igjennem¹⁾. Udg. formoder ogsaa, at den nævnte Plan, som neppe heller før har været kjendt, skyldes P. Schumacher. Man kunde vistnok gjette paa, at den alene er en Approbation af et af Vinding selv forfattet Forslag; men dette gjøres mindre sandsynligt ved dens Afvigelse saavel fra *Codex Fredericius* som fra «første Project», idet den kun opstiller 4 Bøger (3die og 4de — den senere 5te — var slaaede sammen, og Kapitlerne i 1ste var temmelig forskjellig); se I. 365—8.

Hvad Haandskrifterne til Vindings «første Project» angaar, da er Udg. (S. 369—71) ganske enig med mig mod Kolderup-Rosenvinge i, at man finder dem i de to af mig i «de norske Retskilder» I. 320 nærmere omhandlede Afskrifter²⁾. Udg. har imidlertid kunnet benytte en tredje af mig ikke kjendt Haandskrift, som er forsynet med mange egenhændige

¹⁾ Jfr. hermed ogsaa A. D. Jørgensen's Skrift om Griffenfeld (Kbhvn. 1893—4) I. 225—6.

²⁾ Ved en Forvexling har jeg imidlertid her betegnet det ene med et urigtigt Arkiv-No., — nemlig «Gammel kgl. Samling No. 3237 4to» istedetfor «Uldalske Saml. No. 272 4to». Nu er dette afgivet til det danske Rigsarkiv fra det kgl. Bibliothek.

Anmærkninger af P. Lassen (før kjendt i Afskrift i de ovennævnte Haandskrifter, jfr. Retskilder S. 320—1).

Udg. antager imidlertid, at de foreliggende Haandskrifter ikke gjengiver Udkastets oprindelige Text af 1669 — som sandsynligvis har været Kongen overrakt i November s. A., se S. 363—4 — i uforandret Skikkelse. Ved nærmere Under søgelse viser det sig nemlig (S. 371—3), at der paa enkelte Steder er indarbejdet Forordninger fra 1670—1, ligesom Udg. formoder, at Udkastets Kapitel om Arrest, som i det væsentlige allerede stemmer med D. L. 1. 21 (N. L. 1. 19), har optaget et ellers, som det synes, tabt Forslag fra en under 8 Novbr. 1671 nedsat Kommission angaaende dette Emne, bestaaende af Lassen, Sca venius og Vinding. Efter dette maa da Udkastet i den foreliggende Skikkelse først have været endelig færdigt i 1672.

Grunden til, at det oprindelige Udkast i disse Aar 1669—72 ikke har været ænset af Regjeringen, kan ifølge Udg. muligens søges deri, at Vindings Fravigelse af den ham meddelte Plan maaske har vakt Misstemning hos Kongen og Schumacher (S. 373—4).

Udg. har da aftrykt hele «første Project», med P. Lassens Anmærkninger og den første Revisionskommissions Forandringer i Noter. Særdeles fortjenstligt er det, at han overalt har søgt at eftervise Kilden. Hvor denne er at søge i «Domme og Landsens Sædvane», har dette, som af Udg. S. 374 forklaret, sine store Vanskeligheder af Mangel paa tilgængelige Kilder. Dr. Secher er dog selv gennem sine øvrige retshistoriske Studier og særlig sin fortjenstfulde Udgave af Kongens Retterthings Domme den Mand, som har det bedste Kjendskab til det 16—17 Aarhundredes Retsbrug. Ogsaa af anden Sædvane har det lykkets ham at paavise adskilligt i Udkastet, især gennem Arent Berentsen og Chr. Osterssøn Weylle.

Ved 2den Bog — hvor R. Vinding visselig ogsaa selv har været Forfatteren, da der neppe blev noget af den tidligere Tanke om at lade den udarbejde af Geistligheden — antager Udg., at han har benyttet de ifølge Missivet af 15 Juli 1661 indkomne Erklæringer og forskjellige Synodalakter samt andet Materiale fra Bispearkiverne, som nu til dels er trykt i «Kirkehistoriske Samlinger» (S. 375).

Hvor Udkastets Indhold falder sammen med Lovbogen, finder man ellers i Almindelighed den nærmeste Kilde allerede i Dr. Sechers egen Udgave af Chr. V.s D. L. (1891). Imidlertid har dog Udg. i nærværende Værk kunnet meddele flere nye Oplysninger navnlig om Benyttelse af fremmed Ret. Særlig har han fundet endnu flere Steder af Hamburgs Stadsret, som han antager fulgte, end dem, som er opregnede i Fortalen til hin Udgave (se saaledes ved D. L. 1. 21. 6, N. L. 1. 19. 6, D. L. 5. 14. 37 og 38, N. L. 5. 13. 35 og 36.) I hvert Fald har det ogsaa sin store Interesse at se, paa hvilket Trin af Lovarbeidet den fremmede Retsregel er kommen ind, og saaledes ogsaa at erfare, at allerede Vinding i det «første Project» har benyttet saavel romersk som anden fremmed Ret. — Endelig har Udgiveren væsentlig lettet Brugen af Udkastet ved overalt at henvise til de Artikler i Lovbogen, hvorfor det danner nærmeste Kilde. — Udgaven af «det første Projekt» optager, som naturligt er, den forholdsvis største Del af Værket, nemlig I. 376—583 (1ste og 2den Bog) og II. 1—252 (Resten). Alligevel er adskillige Kapitler udeladte, nemlig en Del af de til «Politien» henhørende, især i tredie Bog, da de nemlig her er afskrevne lige ud af Kilden; det samme gjelder Kapitlet om Søhandlen, undtagen forsaavidt dertil knyttes Anmærkninger af P. Lassen eller Revisionen. Der vil neppe heller føles noget Savn efter disse Udeladelser.

5) **Den første Revision.** Det er allerede tidligere bekendt, at det varede et Par Aar efter Fredrik III's Død i Februar 1670, førend der fra Regjeringens Side blev gjort noget for at bringe de indgivne Lovudkast videre fremad. Ovenfor er det efter Dr. Secher meddelt, at saavel P. Lassen som R. Vinding imidlertid søgte at holde sine Udkast *à jour*. Det foreliggende Værk oplyser ogsaa, at Regjeringen dog i Mellemtiden foretog et Skridt, som hang sammen med Lovarbeidet. Under 9 Sept. 1671 befalede nemlig Kongen de danske Landsdommere at gjeennemse de ældre Love og antegne, hvilke Ophævelser eller Forandringer de ansaa nødvendige. Af dette ubestemte Bud synes man aldeles ikke at have havt noget Udbytte (II. 253—4). Derimod er der levnet Betænkninger fra et Par Landsdommere angaaende

en «Memorial» paa 6 Poster, som var sendt dem til Erklæring under 8 Januar 1672 (II. 255—64); de har dog. liden Interesse. Overhovedet maa man med Udg. være tilbøielig til at gjætte paa, at den hele Foranstaltning fra Regjeringens Side kun er truffen for Syns Skyld af Griffenfeld for at vinde Tid under den fremdeles herskende Strid om, hvem af de to Lovforfattere, P. Lassen eller R. Vinding, herefter skulde have Fortrinet. Som bekjendt blev der da endelig under 24 Sept. 1672 nedsat en første Revisions-Kommission, og som Udg. fremhæver (II. 265), søgte man endnu herved at fyldestgjøre begge de to Medbeilere, som synes hver for sig at have agiteret adskillig. Vistnok blev nemlig Vindings Udkast lagt til Grund; men til Gjengjæld udelukedes han selv af Kommissionen, som derimod kom til at bestaa af P. Lassen og dennes Meningsfælle Kantsleren Peder Reetz, der i Statskollegiet havde taget ivrig Del i Behandlingen af de første Kommissioners Arbejder; som tredie Medlem indsattes imidlertid P. Scavenius, der maa antages at have været velvillig stemt mod Vinding. Kommissionen, hvor Lassen altsaa var den raadende, foreslog da ogsaa en Mængde Forandringer, der, som ovenfor forklaret, i nærværende Værk er aftrykt som Anmærkninger ved Udgaven af «første Project» undtagen det helt nye Kapitel om Værnething, som er trykt særskilt (II. 272—77). Imidlertid blev dog L. staaende ene med sit Forslag om en Omarbejdelse af Udkastets System, hvorved han haardnakket fastholdt sin Inddeling i 3 Bøger (S. 268—271). Udg. mener, at Kommissionen allerede omtrent har været færdig, da Biskop Vandal under 24 Febr. 1673 tilforordnedes den for 2den Bog, idet en Afskriver under 8 April s. A. fik sin Løn (20 Rdl.) for to Renskrifter. Det kan ikke sees, at den i Kommissoriet paabudne Oversendelse af Ændringsforslagene til Højesterets Betænkning er bleven udført (S. 266—7).

6) Den anden Revision og det «sidste Project». Vi naar her til et Punkt, som længe har været omtvistet mellem Retshistorikerne, og Dr. Secher har her opstillet en i væsentlige Punkter ny, meget interessant Opfattelse. Han er vistnok enig med mig (mod Kolderup-Rosenvinge) i, at det «sidste Project» foreligger i det i «de norske Retskilder»

S. 323 ff. omhandlede Haandskrift (det tidligere fol. No. 1183 i den Thottske Samling), og han stadfæster ligeledes (II. 283) min Formodning, at det er skrevet af R. Vinding egenhændig. Men forevrigt er han væsentlig uenig med mig. Jeg har tillagt Vinding selve Forfatterskabet til det «sidste Project» og antaget, at det er dette, som har været Gjenstand for den anden Revisions-Kommissions Bearbejdelse, og at det altsaa selvfølgelig er ældre end Kommissionens Nedsættelse (1675), medens Rosenvinge holder det for yngre. Dr. Secher — som tidligere har været enig med mig (se endnu den paa 2det Heftes Omslag trykte Oversigt over Værket, hvor der tales om Vindings 3die Udkast eller «det andet Projekt») — er nu her ved det fortroligere Kjendskab til Kilderne, han har vundet under Arbeidet, kommet til et andet Resultat. Han antager nemlig, at det er det «første Project» (1669), som har været bearbejdet af den anden Revisions-Kommission, at det «sidste Project» netop er selve det reviderede Udkast, saadant som det er fremgaaet af Kommissionens Arbejde, at Vinding altsaa ikke har forfattet det «sidste Project», og at, naar dette dog er skrevet med hans egen Haand, skal det forklares af, at han selv maa formodes at have forrettet som Revisions-Kommissionens Skriver.

Dette Tvistspørgsmaal er saa interessant, at det ved denne Leilighed fortjener en mere indgaaende Behandling.

Den kongelige Befaling af 1675, hvorved denne Revisions-Kommission nedsattes, var kun mundtlig — hvilket ogsaa stadfæstes af en Notits, som skyldes Vinding selv, se II. 271 No. 61 — og kjendes blot af Peder Resens Meddelelser i Fortalen til Valdemar II's Jydske Lov (Blad i). Det fortælles her, at den lød paa «at igjennemse den Project, som . . . . hafde reviderit, hvilken Project var 1669 af E[rasmus] Vinding ofverlefferit». Heraf fremgaar nu for det første, at Vindings eget Udkast og ikke det af den første Kommission reviderede skulde være Grundlaget for den anden Kommissions Arbejde. Rigtigheden heraf stadfæstes ogsaa, som Udg. har nærmere forklaret S. 279—80, ved Kommissionens ogsaa af Vinding (l. c.) bevidnede Sammensætning. P. Lassens indflydelsesrigeste Støtte og hans Meningsfælle i den forrige Kommission, Kantsler P. Reetz, var imidlertid død 1674, og

om end P. L. selv fik Sæde i Kommissionen, maa han dog antages her at have været i født Mindretal, idet de øvrige Medlemmer var R. Vinding selv, hans tidligere Meningsfælle P. Scavenius og endelig hans Ven, den almægtige Griffenfelds Svoger og Fortrolige Jørgen Fog¹⁾. Sammensætningen maa altsaa have været en afgjørende Seir for Vinding og et Nederlag saavel for Lassen personlig som for den første Revisions-Kommission, hvori denne havde været Sjælen. — Men dernæst fremgaar det videre af Resens ovennævnte Beretning, at Vindings oprindelige «Project» af 1669 skulde være Kommissionens Grundlag, og at intet andet Projekt af Vinding her nævnes. Der spørges da, om dette er ligesaa sikkert og om Vindings Haandskrift i det «sidste Project» kan forklares saaledes, som det er gjort af Dr. S. Nu har denne ganske vist Ret i, at Resen, som Medlem af den følgende Revisions-Kommission (1680), havde god Adgang til paalidelig Kundskab om de tidligere Forhandlinger, og at hans Beretning forøvrigt har vist sig at være troværdig. Alligevel maa man ikke lægge ensidig Vægt paa denne. For det første maa man saaledes dermed sammenholde Resens egen Gjengivelse eller Omskrivning af Reskr. 24 Febr. 1680 om den 3die Revisions-Kommission. Ifølge Resen befaledes det nemlig heri Kommissærerne, «at de den sidste Project til en Lovbog, som efter H. K. M.s Befaling er sammenskrevet og med E. Vindings egen Haand skreven tilligemed den første Project, som efter H. K. M.s Faders — — Befaling er sammenskrevet af E. Vinding Aar 1669 og dens Revision, som skete baade af P. R., P. L. og P. S. og siden af P. L., E. V., P. S. og I. F., skulde foretage, med Flid gennemgaa og overveie og den første Project og dens Revision tilligemed den sidste Project flittigen konferere».

Her faar man vistnok fremdeles det bestemte Indtryk, at det var det «første Project» som var Gjenstand saavel for den anden som for den første Kommissions Revision. Men paa den anden Side sonderer denne Gjengivelse skarpt mellem det sidste Projekt og de to foregaaende Revisioner, og det hedder om dette Projekt, at det er «sammenskrevet» efter H. K. M.s (o: Christian V's) Befaling «og med E. Vindings egen Haand skreven». Nu er det ganske vist her

¹⁾ Se om denne Jørgensen l. c. I. 241, jfr. 449—50.

at mærke, at det om det første Projekt heder «sammenskrevet af Vinding», hvorfor der er Mulighed for den Fortolkning, at Vinding ved det sidste Projekt kun har været Skriver. Men paa den anden Side kan vel ingen af Resens Meddelelser udbringe det Resultat, at det «sidste Project» er «sammenskrevet» af selve den anden Revisions-Kommission med Vinding som dens Skriver, om det end vistnok heller ikke kan paastaaes, at Ordene strider ganske derimod, saafremt det ad anden Vei kan udledes. Og er det først givet, at der er to Udkast af Vinding, saa er det allerede før aldeles paa det rene, at det sidste ikke kan være yngre end anden Revision.

Men man behøver nu ikke længere at blive staaende ved Resens Meddelelse af det sidstnævnte Kommissorium. Dette er nu selv fremdraget af Dr. Secher (II. 433) og lyder saaledes:

«Vi tilskicke eder herhos dend sidste Project til en Lovbog, som efter voris Befaling er sammenskrevet oc igiennemset, tillige med den første Project, som efter voris kiere Herre Faders Befaling er sammenskrevet, oc dends Revision, som af os self hafver været befalet, ti er voris Villie oc Befaling, at i samme sidste Project foretager, med Flid igiennemgaar oc ofverveier oc med forskrefne første Project oc dends Revision flitteligen confererer, — —»

Man ser ved en Sammenligning af det kongelige Missive og Resens Omskrivning, at denne har tilføiet enkelte historiske Oplysninger, nemlig de, som ligger i Ordene «og med E. Vindings egen Haand skrevne» og den nærmere Opregning af de to Revisions-Kommissioner. Men paa den anden Side indeholder Missivet selv et meget vigtigt Tillæg, idet det ogsaa om det sidste Projekt siges ikke blot at det er sammenskrevet, men «oc igjennemset». Naar det nu tillige mærkes, at Missivet ogsaa forøvrigt har den samme skarpe Sondring mellem det sidste Projekt og Revisionen som Resen, saa kan jeg ikke faa andet ud deraf, end at det er ugunstigt for Udg.'s Hypothese om den anden Revisions og det andet Projekts Enhed. Meget mere forekommer det mig, som om enhver den, som ikke ved mere fra andet Hold, vil læse Missivet saaledes, at det første Projekt har været Gjenstand for den første Revision og det sidste Projekt for den anden Revision; jfr. ogsaa Udg. II. 282—3, at der saavel i selve

det kgl. Missive som i Resens Gjengivelse forudsættes et nyt Udkast af Vinding. Imidlertid vil jeg dog ogsaa gjøre opmærksom paa en liden Tvivl, Missivet her kan fremkalde. I Slutningen af det aftrykte Stykke hedder det nemlig kun, «at de skal foretage samme sidste Project» og konferere det med «første Project og dens Revision». Her tales altsaa ikke om det sidste Projekts Revision, og der levnes derfor en Mulighed for, at «gjennemseet» i det første Stykke ikke sigter til en særskilt Revision, men til et Gjennemsyn af «Sammenskriveren» selv, altsaa muligens den anden Kommission (jfr. ogsaa Dr. Secher II. 290). Alligevel passer i hvert Fald Ordene «efter vor Befaling sammenskrevet og gjennemseet» saare lidet med den Opfattelse, at det er selve den anden Revisions-Kommission, som skulde have sammenskrevet det sidste Projekt. Resens første Beretning indeholder jo ogsaa kun, at Kongens Befaling af 1675 gik ud paa Revision og ikke paa Sammenskrivning. Det kan endelig her mærkes, at Hofmann — hvis biografiske Efterretninger om P. Lassen i hans *Fundationer* Udg. ellers II. 288—9 paa Grund af Familietraditionen tillægger megen Vægt — meddeler, at «Revisorerne» af 1675 fik Befaling til at overveie, hvad de forrige Revisorer havde indgivet, en Beretning, som vel er farvet af P. Lassens Opfattelse, men ialfald ikke kan forenes med et Kommissorium gaaende ud paa Forfattelse af et nyt Udkast ved Kommissionen selv. Den Befaling til Sammenskrivning af et saadant, som omtales i det kongelige Missive, maa vel derimod, om dette skal tages paa Ordet, naturligst antages at være udgaaet til Vinding selv, og forsaavidt bortfalder Udg.s Indvending S. 283 om, at man intet ved om, hvad der skulde have bevæget V. til at paa tage sig et saadant Arbeide. En indre Grund til at istandbringe et nyt revideret Udkast laa ellers i de mange Ændringsforslag, som imidlertid af den første Revisionskommission var fremsatte ved det første Projekt; jfr. forøvrigt nedenfor S. 31.

Jeg vil dernæst i denne Sammenhæng gjøre opmærksom paa, at der foruden Peder Resen ogsaa findes et andet samtidigt Vidne, som har endnu større Troværdighed, nemlig ingen ringere end P. Lassen. Dennes Anmærkninger til det første Projekt fortsættes nemlig endnu under den

anden Revision. Som Exempel paa disse skal hidsættes følgende Anmærkning, som findes ved det første Projekts 1. 2. 11 (D. L. 1. 2. 19, se Skriftet I. 381) ved Ordene «*efter lovlig Varsel*»: «*add.: dersom hand paa Steden findis oc stefnis, ellers følger hanom sag til huus, Bir. Ret. art. 13. 25 oc 3.*» [*Herpaa følger:*] «D. 23. Febr. 1675 frafaldt D. Schavenius denne condition i Voris Revision tilschreffuen oc med E. Vinding og Borg. Fog bleff udi projectens mening oc ord her i texten forfattet»¹⁾).

Denne Omstændighed, at P. Lassen saaledes har skrevet sine Anmærkninger under den anden Revision i sit Exemplar af det første Projekt, kan nu ogsaa synes at vise, at det første Projekt har været umiddelbar Gjenstand for anden Revision, og at Vinding intet nyt Udkast har skrevet. Disse Anmærkninger er imidlertid tilsammen saa ganske faa, at dette neppe beviser noget; det kan have faldt ham naturligt at skrive dem paa samme Sted, hvor de mange fra den første Revision fandtes, altsaa som et Tillæg til disse, uden Hensyn til, at der har været et nyt Udkast. Mod Tilværelsen af dette kan det imidlertid videre synes at tale, at disse Lassens Anmærkninger fra anden Revision ikke heller nævner noget nyt Udkast, men kun den nye Revision under Udtrykket *censura* eller *collatio*, hvilket nok skal sigte til den anden Revision og være et Udtryk for L.s Misnøie (se II. 280). Men dette opveies ganske ved følgende Anmærkning af P. Lassen ved L. 1. 9 (I. 417, jfr. mine Retskilder S. 324): *Hoc caput abbreviatum per Vinding, post nostram revisionem recte vel secus ipse viderit*. Denne polemiske Ytring taler jo nærmest for Tilværelsen af et nyt Udkast af Vinding, forfattet efter den første Revision, eller ialfald for, at Vinding dog har revideret sit eget «første Project» efter denne. Hertil og til andre af disse P. Lassens Anmærkninger kommer jeg tilbage i anden Sammenhæng (jfr. S. 50, 51, 62). —

De udenfra hentede Vidnesbyrd kan derfor ikke bringe mig til at frafalde den Opfattelse, jeg har gjort gjeldende i «de norske Retskilder», at det sidste Projekt er forfattet af Vinding og kun revideret af Kommissionen af 1675. Det

¹⁾ Formodentlig vil dette sige, at de fastholdt første Projekts Mening og Ord, saaledes som det er udtrykt ovenfor i Texten.

vigtigste Vidne er dog Haandskriftet selv, og det er ogsaa derpaa, Dr. Secher lægger Hovedvægten. Ifølge hans Beskrivelse (II. 284) — som i det væsentlige stemmer med min i «Retskilder» S. 322 — er det skrevet egenhændig af Vinding, og denne har ogsaa indført de allerfleste Randbemærkninger og Rettelser, som findes i det. Det er imidlertid let at se af Skriften og Blækkets Farve, at disse ikke alle er skrevne paa en Gang. Samtidig med Hovedtexten er ifølge Udg. alle de Noter skrevne, som udtaler noget om den 2den Revisions-Kommission, hvilke jeg skal omhandle nærmere nedenfor. Disse forekommer særlig ved 1ste Bog, hvor Vedtegningen «Concord» stadig findes; derimod forekommer denne ikke i de følgende Bøger, hvor der ogsaa sjelden er Oplysning om Dissents fra den anden Revisions-Kommissions Medlemmer. Dernæst findes der en Del Rettelser gjorte med andet Blæk og anden Pen, hvilke ifølge Udg. viser den 3die Revisions-Kommissions Beslutninger. Endelig er der, atter med ny Pen og nyt Blæk, en Del Bemærkninger og Overstrygninger, som maa henføres til den 4de Revisions-Kommission. Det allermeste er imidlertid skrevet med samme Haand — Rasmus Vindings.

Det vigtigste i den ovenstaaende Beskrivelse — Samtidigheden af Hovedtexten og Noterne fra den anden Revisions-Kommission — har da jeg søgt at forklare saaledes: man har her for sig en Kladde-Afskrift, taget af Vinding selv til eget Brug under Lovarbeidets Fortsættelse, for at han i sit sidste Udkast paa en Gang kunde have de tidligere Revisions-Kommissioners, især den andens, Anmærkninger og de mulige fremtidige Forandringer. Jeg har ogsaa været tilbøielig til at sætte Tiden for Afskriften noget efter den 3die Revisions-Kommissions Begyndelse (altsaa tidligst 1680). Til dette sidste Punkt kommer jeg imidlertid senere tilbage (S. 61). Her skal jeg kun opholde mig ved Hovedspørgsmaalet.

Til bedre Forstaaelse af det følgende maa jeg forudskikke nogle fra Dr. S.s egen Udgave hentede Oplysninger om de Anmærkninger, Haandskriftet indeholder fra den 2den Revision. I første Bog findes ved de allerfleste Artikler anmærket Revisionens Mening om dem i al Almindelighed:

«concord» alene, stundom *concord* med Tillæg af Flertallets Forbogstaver og af en Dissents, navnlig fra Lassen, stundom ogsaa en Beslutning om Udslettelse. Disse Anmærkninger gaar gennem hele første Bog lige til 1. 24. 23 (D. L. s. Art.), da de pludselig stanser. Der er ogsaa Tegn til, at ialfald enkelte Dele af første Bog har været gennemgaaede to Gange, idet nogle Tilføielser synes gjorte senere, se Skriftet II. 290 og nedenfor S. 53 angaaende Kapitlet om Høringer. I anden Bog har jeg alene fundet Spor af denne Revision ved 2. 17. 9 — hvor man støder paa følgende Anmærkning: «forandret i Revis. p. 103, dog *concord*» — og ved 2. 18. 16, hvor det hedder: «udelugt i Revis., dog *concord*» (se II. 335, 336). I tredje Bog er 3 eller 4 Anmærkninger af samme Slags. I fjerde Bog (om Husstand) ingen. I femte Bog har jeg fundet 8 og i sjette Bog 3 sikre. Blandt de nævnte Anmærkninger ved første Bog er der nu en, som Udg. særlig fremhæver som et positivt Bevis for hans Hypothese og som ogsaa synes at have ført ham ind paa denne. Sammenhængen hermed er følgende: Ved det første Projekts 1—17, som handler om Sandemænd (D. L. 1—16), har P. Lassen anmærket (I. 438):

In Revisione trium multa in hoc capite mutata; post 8 Marts 75 in collatione quatuorvirorum tres non pauca mutaverunt, ego autem sequor Revisionem.

Undersøger man nu i det sidste Projekt, saa finder man her i det tilsvarende Kapitel 16 *bis*¹⁾ en betydelig Forkortelse, idet adskillige Artikler er udeladte. Haandskriftet indeholder herom følgende Anmærkning (II. 309—10).

«De Paragraphi om Sandemænds tou i drabs ok Voldsager, som baade i Projecten ok i Revisionen findis p. 74 *seqq.*, udelukkis ganske efter S F V meninger, men L bliver ved Revisionen.»

Udg. slutter nu heraf, at, da Udelukkelsen af de paa-gjældende §§ (II. 285) skyldes en Beslutning af den anden Revisions-Kommissions Flertal, vil dette med andre Ord sige, at Redaktionen af Hovedtexten i det nævnte Kapitel er et af denne Kommission udført Arbeide, og med dette for Øie

¹⁾ Herpaa har Udgiveren ikke udtrykkelig gjort opmærksom II. 285, hvorfor jeg først troede, at hans Bemærkning gjaldt Kapitlet om Høringsdele, som ogsaa har faaet Tallet 16 i Projektet.

opstiller han nu sin nye Forklaring af det foreliggende Haandskrifts Udseende, at hele dets Hovedtext er et Arbeide af den samme Kommission, og at Vinding kun har forrettet som dens Sekretær (II. 285—86). Denne Slutning synes dog at være noget rask. Den eneste Forkortelse, som her efter Haandskriftet skulde være at henhøre til den anden Revision, er Udslettelsen af de nævnte §§. Men hin Bemærkning indeholder ikke med Nødvendighed, at §§ stod i Projektet, da den 2den Revision gennemgik dette. Den kan ogsaa forklares saaledes, at Vinding allerede havde slettet dem i sit nye Udkast, at Lassen derpaa foreslog dem gjenoptagne, overensstemmende med første Projekt og første Revision, men at Flertallet (S. F. V.) besluttede deres Udelukkelse af Loven. Men selv om man endelig vil mene, at §§ fremdeles fandtes i Projektet og først slettedes af S. F. V., saa er dette heller ikke afgjørende mod Tilværelsen af et nyt Vindingsk Projekt. Hvis nemlig Haandskriftet ifølge min Opfattelse i «norske Retskilder» kun er en senere Afskrift af dette, da kan jo alligevel V., som var enig i §§ers Udeladelse, for at spare Arbeide — ligesom i flere Tilfælde, hvor Udg. selv har antaget noget lignende, jfr. saaledes II. 289 — have nøiet sig med den nævnte Bemærkning. — Der er forøvrigt enkelte andre Oplysninger i Haandskriftet om lignende Beslutninger af den anden Revisions-Kommission, som lige-aa vel kunde anvendes til Bevis for Dr. S.s Mening, men som kan forklares paa samme Maade. Saaledes Projektets 1—15 (D. L. 1—14) om Ed. P. Lassen har her følgende Anmærkning (I. 433):

«Hoc cap. ut traditur in Revisione trium, Ego in omnibus etiam num approbo; post in quatuor censura reliqui tres fere omnia mutaverunt 1675 d. 6 Martis.

Ifølge II. 307 er nu ganske rigtig i sidste Projekts 1—14 Artiklerne 1—7 lige med D. L. 1. 14. 1—7, medens første Projekt, som ellers i det væsentlige var overensstemmende, havde en Del Artikler vedkommende den her endnu bibeholdte Meded o. desl. I det her omhandlede Haandskrift af «sidste Project» findes nu følgende Anmærkning:

«De Paragraphi om Lous eller kønseed, som baade i Projecten ok i Revisionen p. 67, 68, 69, 70 findis, udelukkis ganske efter S F V Meninger, men L bliver ved Revisionen.»

Dette kunde nu synes naturligt at burde forklares der-ved, at Artiklerne fandtes i det Udkast, som var Revisionen undergivet, og at dette maa have været første Projekt, siden de ikke findes i det foreliggende Haandskrift. Imidlertid kan dog Forholdet ogsaa forklares overensstemmende med min Opfattelse, enten saaledes, at V. ved sin senere Afskrift af sit andet Projekt ikke har fundet det Umagen værdt at medtage alle disse forkastede Artikler, eller heller saaledes, at han allerede har foretaget Udslettelsen i sit Kommissionen forelagte reviderede Udkast¹⁾, og den ovennævnte Tilføjelse behøver da kun at vise, at P. L. har krævet første Projekts Artikler gjenoptagne, men at dette er forkastet af de andre.

Jeg maa imidlertid i denne Sammenhæng ogsaa gjøre opmærksom paa, at enkelte Anmærkninger af den her omhandlede Art endog, saavidt jeg skjønner, taler stærkt mod Udg.s nye Hypothese. Som af mig forklaret i «norske Retskilder» S. 323 og 328—9 findes der nemlig forskellige Kapitler i det sidste Projekt, som Revisionen endog enstemmig ønskede udelukket. Saaledes læser man ved 3die Bogs Kap. 2 «om Grevers, Friherrer og Adels Frihed» — hvilket ogsaa staar i sidste Projekt — tilføiet følgende Anmærkning med samtidig Haand (II. 343):

«Dette Kapitel er baade i Projecten» [d: «den første Project.»] «oc Revisionen» [d: første Revision], «men L S F V meener, at det bør udelukkes.»

Denne Anmærkning forklares nu let ud fra mit Standpunkt, at Revisionen gjaldt et nyt Udkast af Vinding. Men hvorledes forklare den ud fra Dr. S.s Opfattelse, at Haandskriftets Text indeholder Revisions-Kommissionens egne Beslutninger? Hvorfor skulde da Vedkommende have skrevet ned Kapitlet alene for strax at tilføie en enstemmig Beslutning om, at det burde udelades? En lignende enstemmig Udslettelse af et i det reviderede Projekt indtaget Kapitel synes man at have ved 3. 9. 2 om omløbende Kræmmere (II. 348), maaske ogsaa ved 3. 12. 1—3 (om Maal og

¹⁾ Paa samme Maade kan det vel ogsaa forklares, at første Projekts 1. 14. 2 i Haandskriftet er fordelt paa 3 Artikler ligesom i Lovbogen.

Vægt II. 349). Men derhos har man nogle af Kommissionens Flertal besluttede lignende Udslettelser af forskjellige Bestemmelser i det reviderede Projekt: ved dets 3. 6. 4 (1ste Proj. 3. 5. 6): «Er udelugt i Revis. L S F¹⁾» (altsaa mod Vindings egen Stemme? jfr. II. 346); 5. 2. 16 (= 1ste Proj. 4. 2. 14, 2 P.): «S F V meener, at dette bør udelukkis, men L følger Revis.» (II. 367, jfr. lignende Bemærkning II. 368), se ogsaa II. 385 ved en med 1ste Proj. 5. 1. 12 enslydende §: «Er baade i Project. ok Revis., men S F V meen at bør udelukkis» (om L. staar her intet). Hvis nu det i Haandskriftet gjengivne Projekts Text virkelig var Kommissionens eget Arbeide, hvorledes kunde da dens Skriver Vinding indtage i Afskriften disse af Kommissionens Flertal forkastede §§ paa lige Linie med de øvrige? Den eneste mulige Forklaring af et saadant Forhold maatte da søges deri, at Kommissionen efter først at have vedtaget vedkommende Kapitel eller Artikel senere i en anden Læsning havde besluttet at stryge dem. Men om end Udg. mener, at enkelte Tillæg skyldes et Slags Gjennemsyn fra Kommissionens Side, saa er dog disse vistnok af uvæsentligere Art, ligesom han heller ikke selv har antydnet en saadan Forklaring paa dette Sted. Og noget Spor af en saa vidtgaaende anden Læsning er der overhovedet neppe.

Af særlig Interesse i denne Sammenhæng er ogsaa et Kapitel «om Høringsdele», som fandtes i det første Projekt (1ste Bog, Kap. 12), men som ikke er gaaet over i Danske Lov. I den første Revision blev det enstemmig ganske omarbejdet, se I. 424. I det sidste Projekt finder man et tilsvarende Kapitel 16 (det første af de to med dette Tal, se II. 308) «om Høringer og Høringsdele». Det bestaar kun af to Artikler, hvoraf Art. 2 er ny og Art. 1 for en stor Del stemmer med den tilsvarende Artikel i første Projekt, men dog ogsaa indeholder enkelte Tillæg. Nu finder man her i Haandskriftet to Tilføielser med Vindings Haand. Den første findes efter Artikel 1 saalydende:

¹⁾ Dette skulde vel ikke være en Trykfeil eller Skrivfeil for L. S. R. 3: 1ste Revision, hvor Art. er forbigaaet, (jfr. II. 10,?) Ellers pleier «Revis.» at betyde 1ste Revision.

«Concord. F V, men L følger Revis. p. 53 ok S formeen, at den proces bør ganske afskaffis. [Herpaa følger der med en anden Haand:] «Skal skrivis indtil videre Resolution.»

Den anden findes efter det hele Kapitel og lyder saaledes:

«Dette capitel om Høringer, som baade i Projecten ¹⁾ ok i Revisionen p. 53 findis, udelukkes efter S F V Meninger, men L bliver ved Revisionen.»

Heraf synes nu at fremgaa, at Kapitlet i den II. 308 aftrykte Form — altsaa temmelig forskjellig fra saavel 1ste Revision som 1ste Projekt — har været forelagt 2den Revision, — at dennes Flertal, mod Scavenius, først har holdt paa Kapitlet, men indbyrdes været uenige om dets nærmere Indhold — at endelig Scavenius senere har faaet Flertal, mod Lassen, for fuldstændig Udelukkelse. Det lille Tillæg med fremmed Haand bør formodentlig henføres til 3die Revisions-Kommission, hvor, som det sees af dennes Protokol for 17 Marts 1680 (II. 447), Stemmerne først var lige delte for og mod Udelukkelse, og hvor nu Vinding selv atter havde skiftet Mening; det er da rimeligt, at man her som i flere andre Tilfælde har villet indhente særlig Resolution om Spørgsmaalet (jfr. dog II. 449, at alle senere enedes om Udslettelse). Men hvad her er forklaret, synes bestemt at tale for Tilværelsen af et nyt eller ialfald et gennemseet Projekt fra Vindings Haand, hvilket da er revideret 1675 af de 4 Mænd.

Som Bevis for sin nye Hypotheses Rigtighed har Udg. videre stærkt fremhævet de Urimeligheder, hvortil min Opfattelse skal lede. Han omhandler saaledes II. 283 det paa-faldende i, at Vinding skulde have Tid og Lyst til selv at tage Afskrift af en Lovbogstext, som var sin Fuldendelse

¹⁾ Saafrømt man skulde ville paaberaabe mod Tilværelsen af et nyt Projekt paa denne Tid, at der i Haandskriftet altid kun tales om «Projecten» som om et eneste, da maa det bemærkes, at der ogsaa, som det vil sees, kun tales om «Revisionen» som om en eneste, uagtet Haandskriftet jo netop ogsaa angaar den anden Revisions Arbejde. Sagen er vel den, at «Projecten» og «Revisionen» betyder det samme som «det forrige Project» og «den forrige Revision». Saaledes kaldes ogsaa «det sidste Project» ofte kun «Projecten» i den 3die Revisions-Kommissions Protokol (se f. Ex. II. 449).

nær, i Stedet for at lade en Skriver gjøre det, ligesom han lod en Skriver renskrive *Codex Fredericius* og det «første Project». Men det forekommer mig, at en lignende Indvending kan reises mod Dr. S.s egen Hypothese, hvorefter Vinding har renskrevet den anden Revisions-Kommissions Arbeide. Vistnok har han (S. 288—9) søgt at forklare V.s formentlige Overtagelse af Kommissionens Skriverforretninger — hvorfor der ellers intetsomhelst Vidnesbyrd foreligger — som et Middel til at faa Magthaverne gunstig stemte overfor hans Lovforslag. Dette synes dog at have været et i Forhold til Arbeidet besværligt og i Forhold til Statskassen altfor ringe Middel til at vinde Gunst. Udg. har jo selv oplyst, at to Renskrifter af første Projekt tilsammen kun kostede 20 Rdl. (II. 266). Om end dette var et vanskeligere Arbeide, maa dog Skriverforretninger dengang have været meget billige. Vigtigere er dog den Indvending mod hin Forklaring, at i Februar 1675, da Revisions-Kommissionen begyndte og Vinding ogsaa skulde have overtaget sin Sekretærstilling, stod Griffenfeld endnu paa sin Høide, og denne almægtige Mand var jo Vindings kraftige Støtte¹⁾. Det synes derfor, som om denne eiendommelige Maade at gjøre sig Magthaverne behagelig ogsaa maatte være helt overflødig fra Vindings Side. Og naar Dr. S. anfører den som et Modtræk ligeoverfor et tilsvarende Skridt fra P. Lassens Side — eller omvendt — idet denne lod Kommissionen holde Møder i sit Hus, medens de tidligere Kommissioner havde holdt Møde paa Slottet, saa ligger ogsaa Indvendingerne her nær. Jeg henstiller ialfald til Overveielse, om ikke dette Lokales Valg naturligere skulde kunne forklares paa en anden Maade end gennem P. Lassens formentlige Ønske om ogsaa at gjøre sig Magthaverne behagelig ved at spare Slottets Rum. P. Lassen var nemlig paa denne Tid en 70 Aars Mand, og Dr. Secher oplyser selv i et tidligere Skrift («Meddelelser om Slægten Secher» S. 45), at han døde 1681 efter et smertefuldt Sygeleie og efter i flere Aar at have lidt af Skjørbug og Stensmerter (jfr. ogsaa nærv. Skrift II.

¹⁾ Se ellers om Forholdet mellem de to Mænd Jørgensen l. c. II. 153—6.

363, 424 560—1). Skulde det nu ikke være muligt, at denne Svaghed allerede har været tilstede ved Kommissionens Nedsættelse og at han derfor har ønsket at faa Møderne afholdte i sit eget Hus? Rigtignok ved man, at Lassen endnu i Mai 1676 har deltaget som Dommer i Processen mod Griffenfeld (Jørgensen l. c. II. 412). Men her var han nødt til at være med efter Kongens særlige Befaling, og hans Svaghed behøver jo ikke at have været større eller stadigere, end at han i en kort Tid kan have været i Stand til at møde udenfor Hjemmet. Ialfald tror jeg, min antydede Gjætning har ligesaa meget Sandsynligheden for sig som Udgiverens. Dennes Forklaring har desuden det imod sig, at R. Vinding i hvert Fald ikke kan have havt nogen Opfordring til et saadant Modtræk særlig mod P. Lassen. Som af Udg. selv fremhævet, var jo denne inden Kommissionen i født Mindretal, og Udg. har jo endog (II. 287) fremsat den Formodning, at han i Almindelighed er bleven overstemt og kun nogle faa Gange har opstillet et Separatvotum, fordi han har indseet det haabløse i Oppositionen. Vistnok hedder det paa et andet Sted (II. 288), at Lassen «i en væsentlig Grad og i større Omfang, end man sædvanlig pleier at fremhæve — — har havt Andel i og derfor ogsaa bør have sin Andel i Æren for Redaktionen af Texten saaledes, som den endelig kom til at lyde i Danske Lov.» Men om det end S. 286—7 oplyses, at det lykkedes L. at drive sin Mening igjennem ved en Del Artikler, er dog en saa vidtgaaende Paastand ikke alene ubevist, men synes endog at staa i Strid med Udg.s egen forudgaaende Fremstilling af Lassens Forhold i Kommissionen. Det maa ganske vist paaskjønnes, at Udg. har søgt at fremdrage P. Lassens Fortjeneste ved Siden af Vindings. Men her synes Udg. at være gaaet noget vidt i sin Reaktion ligeoverfor Forgjængere. — Jeg er ellers ikke uopmærksom paa, at Dr. S. synes at hente et Bevis for sin Menings Rigtighed fra den Omstændighed, at R. Vinding i den 3die Revision «som den, der stod Lovbogsudkastet nærmest, virkelig paatog sig Sekretærsforretninger med Hensyn til dette» (II. 427—8, Note 4). Men herved er først at mærke, at Beviset for denne Overtagelse af «Sekretærsforretninger» alene har kunnet hentes fra følgende Oplysning i Kommis-

sionens Forhandlingsprotokol for 22 Marts 1680 (II. 450): vedkommende Manuskriptet til 1—24: «blef for got befundet, at Cancelliraad Vinding kunde tage det hiem med sig til at forandre det efter samtlige deris Forslag.» Men at R. V. her, som det ogsaa sees af Haandskriftet, har udført betydelige Rettelser og Omredaktioner, beviser kun, at det overlodes ham paa Grund af hans hele Forhold til Udkastet at udføre i Enkelthederne de fattede Beslutninger, som formodentlig ikke i selve Kommissionens Møde har faaet sin endelige Ordlyd. Selv om Vinding med egen Haand ogsaa i Almindelighed har indført Kommissionens Redaktionsændringer i Haandskriftet, beviser dette heller ikke, at han har overtaget Sekretærføretninger, men alene, at han har villet sikre en ordentlig Indførelse af alle Forandringer o. s. v. i det tidligere Udkast; almindelige Sekretærer var jo ogsaa udnævnte ved Kommissionens Nedsættelse (II. 426). Og selv om man nu vil kalde hans Arbeide hermed Sekretærføretninger, er jo dette ialfald intetsomhelst Bevis for, at han ved den 2den Revision skulde have paataget sig det langt videregaaende Arbeide at renskrive hele Lovudkastet efter Kommissionens Ændringer, saaledes som Dr. S. mener, og ikke været Hovedforfatter af selve den afskrevne Text.

Dr. S. anfører videre (II. 283—4) mod mig det besynderlige i, at den anden Revisions-Kommission af 1675, naar den skulde gennemse et nyt og selvstændigt Udkast af Vinding og særlig, naar den herved havde P. Lassen til Medlem, dog hele første Bog igjennem i Hovedtrækkene antog R. Vindings Affattelse, saaat der kunde skrive «Concord» ved næsten alle §§ og at der ved de følgende Bøger var saa ringe Meningsforskjel, at det ikke kunde lønne sig for R. Vinding at notere noget om disse (jfr. dog om disse Bøger de nærmere Oplysninger ovenfor S. 19). Hvad nu særlig P. Lassens Forhold angaar, da har imidlertid Udg. selv paa et andet Sted (S. 287) antaget, at «Concord» «sikkert som oftest vil angive Kommissionsflertallets Enighed og sige, at P. Lassen er blevet overstemt», ligesom, at han senere har opgivet Dissentser paa Grund af det haabløse i Oppositionen.

Hvad Kommissionen i dens Helhed angaar, har Dr. S. derimod ganske vist Ret i, at det efter min Opfattelse af

dens Forhold til «sidste Project» er vanskeligere at forklare, hvorfor dens Arbeide ikke er blevet mere indgaaende og væsentlig kun har bestaaet i Udtalelse om, hvorvidt noget skulde blive staaende eller udelukkes. Og navnlig maa man spørge efter en saadan Forklaring, naar man ser den store Forskjel mellem Anmærkningernes Tal i første Bog og i de øvrige.

Jeg har nu i mine «Retskilder» (S. 329) gjættet paa, at Kommissionen ikke er bleven færdig paa Grund af Griffenfelds Fald 20 Marts 1676, da dens Medlem Borgermester Fog arresteredes sammen med sin Svoger (Jfr. A. D. Jørgensen l. c. II. 369). Men Dr. S. har vistnok Ret i sin Forkastelse heraf og i sin Paastand om, at Kommissionen havde god Tid til at blive færdig paa et rummeligt Aar; man ser nemlig af P. L.s Anmærkninger, at den allerede 10 Marts 1675 arbejdede paa D. L. 1. 22 (se I. 458). I Stedet forklarer Dr. S. den ovennævnte Forskjel saaledes, at P. L. efter at have haft saa lidet Held med sig ved første Bog siden i Almindelighed har opgivet sin Modstand og at Vinding derfor i Regelen har ophørt at tilføie Anmærkninger om Stemmegivningen inden Kommissionen. Han tillægger ellers Griffenfelds Fald den Virkning, at P. L.s Indflydelse atter fik Overvægten og var tilstrækkelig til at hindre, at Kommissionens Arbeide blev afsluttet ved at renskrives og forelægges Kongen (S. 290). Jeg kan dog heller ikke tiltræde denne Forklaring. Hvorfor skulde P. L.s Modstand pludselig ophøre midt i 1. 24, hvor «concord» som Regel ophører? Hvorfor er alligevel ikke alle Anmærkninger om Stemmegivningen ophørte i de følgende Bøger? Og hvorfor skulde Vinding, hvis Revisionen var bleven fortsat paa samme Maade, næsten overalt have undladt at sætte «concord» til i de følgende Bøger, uagtet det staar ved næsten alle Artikler i 1ste Bog, selv saadanne, hvor der ingen Afvigelse var fra 1ste Revision og hvor P. L. ikke kan tænkes at have reist Modstand? Dette Spørgsmaal er saa meget naturligere, fordi «concord» naturligst opfattes som Tilkjendegivelse af, at 2den Revision eller dens Flertal er enig med den nedskrevne Text, ikke at den er enig indbyrdes. Endelig er det dog paafaldende, at Vinding, hvis han virkelig kun har

staaet i et særligt Forhold til det reviderede Projekt i Egenskab af Kommissionens Skriver, skulde have vedblevet helt igjennem at give Oplysninger om den første Revision, men derimod næsten ophørt med saadanne for den anden Revision, uagtet denne efter den her bestridte Opfattelse heltigjennem skulde have det egentlige Forfatterskab til Texten.

Jeg vil nu her gjætningsvis forsøge følgende nye Forklaring af det omhandlede Forhold. Kommissionen har arbeidet flittig de første Uger, idet den sandsynligvis allerede i Marts 1675 er bleven næsten færdig med 1ste Bog, ja endog har behandlet enkelte Spørgsmaal to Gange, altsaa taget sig Tid til en Slags anden Læsning. 2den Bog har den maaske allerede af den Grund ladet paa det nærmeste ligge, fordi man paa denne Tid endnu kan have afventet Virkningen af det kgl. Missive 31 Marts 1674 (II. 291) til Stiftsbefalingsmændene og Bisperne om, at de, «hvis de vide noget, hvormed de om Kirkerne publicerede Anordninger kunne forbedres, i Tide skulle til kende give det paa det, at det, saa vidt vi eragte det nyttigt og tjenligt, kan indføres i det ny under Hænder værende *corpore juris*». Og det kan være en eller anden tilfældig Omstændighed, som har gjort, at Kommissionen alligevel har drøftet et Par Punkter. Men ellers gjætter jeg paa, at den samme Sygelighed, som efter min Formodning (S. 56) voldte Mødernes Afholdelse hjemme i P. Lassens eget Hus, senere har hindret ham fra Deltagelse i Revisionen og efterhaanden stanset denne. Man finder nemlig i Haandskriftet sidste Gang Spor af hans Deltagelse¹⁾ ved Projektets 5—2 (om Arv, se II. 368). Senere anmærkes saavel i 5te som 6te Bog flere Gange, at S. F. V. er «*concord*» mod Revisionen, uden det sædvanlige Tillæg om, at L. følger denne; f. Ex. II. 375 ved 5. 4. 18 «Revisionen udelukker, men S F V *concord*»; se ellers II. 374, 385, 391 (F. S. mod V.). Rigtignok finder man endnu Anmærkninger om Lassens Dissents to Gange, nemlig ved 6. 13. 4 (D. L.

---

¹⁾ Af hans egne Anmærkninger vedkommende 2den Revision har jeg ikke fundet nogen senere end 8 Marts 1675, ved Kapitlet om Sandemænd (I. 438).

5): «*L aliter*», og ved 6. 14. 1. «*L dissentit*» (II. 391). Men denne Dissents sigter neppe til hans Kolleger i 2den Revision, men til Særmeninger, han fremsatte i den første (se Anmærkningerne II. 220 og ved 5. 15. 1. i II. 227). Er nu denne min Gjætning rigtig, saa er det naturligt, at P. L.s Sygelighed har virket paa Kommissionens Arbeide. For det første tror jeg, den har ledet til, at denne fortrinsvis har behandlet vigtige Punkter, hvor han havde større Dissentser at gjøre gjeldende, og som han derfor har krævet foretagne, medens han endnu følte Kræfter til at være med, navnlig 5—2, hvor det ved adskillige Artikler hedder (II. 367 ff.), «*concord S F V*, men L følger Revis.» o. desl., jfr. dog 5. 2. 8 (II. 367), hvor der kun staar «*Concord S F V*», uden at L nævnes. Siden, efterat L. ifølge min Gjætning er bleven ganske hindret fra at være med, har de øvrige, efter først forgjæves at have ventet en Tid paa ham, kun foretaget enkelte Spørgsmaal, hvor Vinding eller maaske ogsaa Scavenius (som Medlem tillige af den forrige Revision) har ønsket særlig at høre de andres Mening. Forresten er Revisionen paa Grund af L.s vedvarende Sygelighed og Erfaringen om de andres stadige Enighed i Vindings Udkast stanset, indtil Fogs Fængsling ved Griffenfelds Fald har endeligen hævet den hele Kommission. Indvender man her imod, at L.s Sygelighed dog ikke var større end, at den i Mai 1676 tillod ham Deltagelse i Dommen over Griffenfeld (jfr. ovenfor S. 56), saa skal herved bemærkes, at den ialfald kan have bidraget til sammen med Ærgrelsen over stedse at ligge under for sin Modstander at gjøre ham uvillig til videre Arbeide i Kommissionen. Maaske den sidste Følelse kan have været tilstrækkelig.

Jeg kan saaledes for Tiden ikke fravige min i «de norske Retskilder» udviklede Opfattelse, at det «sidste Project» er Vindings Arbeide. Men nogen endelig Dom over Dr. S.s interessante nye Hypothese tør jeg ikke fælde, før jeg har havt Leilighed til paany selv at undersøge Haandskriftet, som jeg jo nu ikke har seet siden 1876. Større Vægt end paa de af Dr. S. udtrykkelig fremhævede Omstændigheder lægger jeg nemlig paa det rent subjektive Moment, at en saa kyndig Mand som Dr. S. gennem langvarig Sysselsæt-

telse med Haandskriftet er kommen til denne nye Mening. Og jeg ønsker derfor saa meget mere selv endnu engang at undersøge det.

Allerede nu er jeg imidlertid tilbøielig til i et enkelt vigtigt Punkt at ændre min tidligere Opfattelse af det omhandlede Haandskrifts Tilbliven. Jeg har forhen («Retskilder» S. 322) formodet, at denne Afskrift af «sidste Project» er tagen til Vindings eget Brug efter Begyndelsen af den 3die Revision 1680, og jeg har støttet dette derpaa, at det kun med Tal og Overskrift antyder enkelte Kapitler, som man besluttede at stryge i den nævnte Revision. Dr. S. har imidlertid II. 289 gjort opmærksom paa, at dette Forhold bedre forklares paa en anden Maade. Saaledes ved 1. 25 (om Forfølgning til Laas), som er af de af mig særlig nævnte Kapitler. Her staar der II. 319: «udskrivis ord fra ord af bogen», hvormed maa menes en Afskrift af første Projekt. Her kan Grunden til, at Vinding har nøiet sig med denne Henviisning, maaske heller være den, at allerede i 2den Revision var saavel Scavenius som Lassen for den nævnte Procesmaades Afskaffelse. Og hvad angaar Kapitlet om Søhandlen, som staar ganske uindført uden Henviisning (II. 351), da har Dr. S. mindet om, at dette Afsnit af Lovbogen netop samtidig var undergivet særlig Behandling (jfr. mine «Retskilder» S. 331). Han har ogsaa aftrykt (II. 397—421) det her omhandlede Udkast til den forventede Lovbogs [3die Bogs] c. 19 og 20 (om Søhandel og om Skibbrud og Vrag), hvilket ikke er af Commercekollegiet, som kun har afgivet en kort Betænkning (II. 423), men af en ukjendt Forfatter og ifølge Dr. S. formentlig atter har ligget til Grund for Scavenius's Udkast til 4de Bog af 1680. Rimeligvis er det da af Hensyn hertil, at saavel Vinding i sit sidste Projekt som den 2den Revision ganske har forbigaaet Emnet. Ligesom min tidligere Grund for at sætte Haandskriftets Tilblivelse saa sent som 1680 herved bortfalder, saaledes finder jeg efter min fornyede Gjenemgaaelse af dets Indhold i Dr. S.s Udgave og hans Kritik af min ældre Mening, at der er positive Grunde for at sætte den samtidig med den anden Revision, jfr. den nysanførte *Oplysning om Udk. 1. 25 og den tidligere om 1. 16. Jeg vil ogsaa fremsætte følgende Hypothese om dets nærmere Til-

blivelse: Vinding har, efter Forfattelsen af sit «første Project» 1669, i sit eget Exemplar af dette vedblevet at holde det *à jour* ved Indarbejdelsen af nye Love indtil 1672 eller kort, før 1ste Revisions-Kommission begyndte sit Arbeide. Dette er, som før nævnt, allerede oplyst af Dr. S., som har fremdraget en Afskrift af det saaledes rettede Projekt. Nu er det imidlertid videre min Gjætning, at Vinding efter den 1ste Revisions-Kommission — maaske efter kongelig Befaling — har begyndt selv at revidere sit Udkast, dels med Optagelse af adskillige af Revisionens Forslag, dels med selvstændige Ændringer. Sine Forandringer har han tilligemed Meddelelse eller Antydninger af andre af Revisionens Forslag indskrevet i sit eget Exemplar af det første Projekt. Hermed er han da ogsaa vedblevet under den anden Revisions-Kommission. Paa denne Maade er saaledes det sidste Projekt fremkommet, og der er ikke forelagt den anden Revisions-Kommission nogen Afskrift deraf. Efterhaanden som dennes Arbeide skred frem, har imidlertid Vinding følt Nødvendigheden af at tilveiebringe et nyt Exemplar, hvor alle Ændringer, som han havde gjort i det første Projekt, var ordentlig indførte i selve Texten og hvor man tillige kunde faa en klar Oversigt over de to Revisioners Meninger. Ikke usandsynligt er det, at den kongelige Befaling, som nævnes i Reskr. 28 Febr. 1680, sigter til at «sammenskrive» et saadant Exemplar. Dette har han da gjort selv, fordi det forrige Haandskrifts Beskaffenhed krævede hans egen Udførelse af Arbeidet. Herved er det da, at det «sidste Project» endelig er fremtraadt som et selvstændigt Haandskrift. Maaske har Vinding ogsaa under dettes Affattelse gjort nogle nye Ændringer i Texten, som Følge af Kollegernes Meninger, og ialfald har han vel, af Hensyn til dem, som oven antydet, udeladt enkelte Kapitler eller §§ (jrf. ovenfor S. 52). Men i det store taget maa jeg fastholde, at Hovedtexten i det foreliggende Haandskrift af det «sidste Project» er Vindings eget og ikke den anden Revisions-Kommissions Arbeide. Derimod tror jeg, som antydet, ikke længer, at Haandskriftet kun er istandbragt til V.s eget Brug. Dr. S. har vistnok Ret i (II. 427), at det er det samme, som er oversendt den 3die Revisions-Kommission og

hvortil der sigtes i Reskr. 28 Febr. 1680 (jfr. Resens Gjengivelse «med Vindings egen Haand skrevet»).

Min her fremsatte nye Hypothese om Haandskriftets Tilblivelse har maaske ogsaa den Fordel, at den turde forlige de forskjellige samtidige Vidnesbyrd om det sidste Projekt og den anden Revision. Saalænge Vindings reviderede Udkast («sidste Project») ikke forelaa i et særskilt Haandskrift, men i hans eget Exemplar af det oprindelige Udkast, kunde P. Resen have sine Ord i Behold, naar han i den Beretning, Dr. S. tillægger saa stor Vægt, siger, at det var det i 1669 overleverede og i 1672 reviderede Udkast, som paany skulde revideres i 1675. Og samtidig opretholder man den historiske Sandhed i det kgl. Missive 28 Febr. 1680; thi naar det der hedder, at «vi tilskikker eder herhos den sidste Project, som efter vor Befaling er sammenskrevet og gennemseet», kan dette jo bogstavelig passe paa det foreliggende Haandskrift. Og ligeledes turde det forklares herved, at Missivet senere kun udtrykkelig byder Kommissionen at tage Hensyn til det første Projekts Revision uden at nævne den anden Revision: dennes Forhold ligeoverfor de enkelte §§ kunde nemlig sees af det her omhandlede Haandskrift selv. —

Hvad nu angaar den foreliggende Udgave af det «sidste Project», da har Udg., fordi det var nødvendigt at økonomisere med Pladsen, ikke kunnet aftrykke det helt; jfr. II. 293. Dette kan man vistnok fra et rent videnskabeligt Standpunkt beklage; men man maa bøie sig for den anførte Grund. Og om end den, som netop har Brug for at se Udkastets Text, nu faar lidt mere Arbejde, har dog den af Udg. valgte kortere Gjengivelse sine praktiske Fordele. I Almindelighed stemmer nemlig Projektets Text med Danske Lov, og den kan derfor som Regel meddeles ved at henvise til vedkommende Artikel i Lovbogen, med Angivelse af Afvigelserne. Hvor Lovbogen ingen tilsvarende Artikel har (f. Ex. i de mange udgaaede Kapitler henhørende til «Politien»), oplyses Indholdet gjerne ved Henviisning til det første Projekt med lignende Forklaring af Afvigelserne. Udgaven indeholder ogsaa efter Vindings Haandskrift af «sidste Project», i Anmærkninger til dette, Oplysninger om alle Tillæg,

Forandringer og Udslettelser deri, med Forklaring af, med hvilken Haand og hvilket Blæk (ældre eller yngre) de er foretagne. Paa denne Maade faar man altsaa paa samme Sted samlet alle Forandringer, som foretoges af 3die og 4de Revisions-Kommission, forsaavidt de nu kan oplyses (jfr. nedenfor). Udgiverens Meddelelse af dette Projekt har vistnok krævet et overordentligt Arbeide og en ganske særdeles stor Nøiagtighed, især for at oplyse Blækkets Beskaffenhed.

7) **Den tredje Revision.** Foruden den før meget savnede Udgivelse af Kommissionens tidligere bekjendte og delvis i Haandskrift benyttede Forhandlingsprotokol (II. 435—510) har Dr. S. ogsaa her meddelt adskilligt nyt. Før er nævnt, at man nu har faaet den fuldstændige Ordlyd af Kommissionet i Reskr. 28 Febr. 1680. Af særlig Interesse er her Udg.s Oplysning (II. 424), at dette Missive sandsynligvis har været udfærdiget gennem «Kongens Kammer». Det findes ialfald ikke i Danske Kancellis Registranter. Og ialfald er det sikkert, at de fleste følgende Missiver vedkommende Lovarbeidet er paraferede af Kongens Kammersekretær. Kaspar Schøller, den samme Mand, som fik Privilegium paa Lovens Trykning¹⁾. Sagen er nemlig, at fra Nedsættelsen af denne 3die Kommission synes Lovbogsarbeidet gledet ud af Kancelliets Hænder og Forbindelsen mellem Kongen og Kommissionerne formidlet gennem Kammersekretæren, ligesom tidligere i 1669. Dette forklarer ogsaa, at man kjender saa lidet til de kongelige Resolutioner, som faldt paa Lovarbeidets senere Trin, især angaaende de mange Punkter, hvorom Kommissionerne indhentede Kongens egen Afgjørelse (jfr. II. Indl. p. VI). Dog har man nu faaet en Del saadanne Afgjørelser at vide, idet Udg. har været saa heldig at finde forskellige Oplysninger herom, navnlig tre Fortegnelser over Punkter, som af 3die Kommission var indstillede til Kongens Resolution, med Oplysning om denne i al Korthed (II. 522—30 og 532—6). Desuden meddeles flere nye Udkast fra denne Kommissions Tid, saasom om Ægteskabspagter (S. 530) og flere om Arv, deriblandt S. 537 ff.

¹⁾ Jfr. om ham og hans Forhold til denne Trykning Oplysninger i Personahist. Tidskr. V. 229 ff.

af den norske Lagmand, Lauritz Christensen — bekjendt ved sin Deltagelse i den norske Lovkommission — et Udkast til det nye norske Arvetal, i nær Overensstemmelse med det danske¹⁾.

Revisions-Kommissionens Forslag til Ændringer i Loven findes kun tildels i dens Forhandlingsprotokol. For en stor Del fremgaar de kun af det førnævnte Haandskrift af «sidste Project» og Vindings Ændringer o. s. v. i dette (II. 428). Enkelte kan slet ikke findes, da de vistnok kun har staaet paa løse, nu bortkomne Sedler, indlagte i dette Haandskrift; jfr. hermed mine norske Retskilder S. 335, Dr. Secher II. 428, 450.

8) **Den fjerde Revisions-Kommission.** Det er tidligere bekjendt, at denne allerede nedsattes inden 3 Uger efter det sidste Møde, som er protokolleret fra den 3die Revision. Dr. S. gjætter paa, at denne maaske er bleven ufærdig paa Grund af Rivninger inden Kommissionen, navnlig de vel bekjendte mellem dens verdslige og geistlige Medlemmer (II. 432), men maaske ogsaa paa anden Kant (S. 559—60). Imidlertid var den ialfald bleven færdig med Udkastets anden Læsning. — Om den fjerde Kommission er fremdeles efter Dr. S.s nye Undersøgelser lidet bekjendt, og Grunden hertil søger han ganske naturlig deri, at Kongens ovennævnte Kammersekretær, Kaspar Schøller, blev Medlem af Kommissionen, hvad der paa den ene Side vistnok ledede til, at dens Arbejde paaskyndedes, men ogsaa til, at tvivlsomme Spørgsmaals Forelæggelse for Kongen foregik mundtlig gennem Schøller (II. 560). Udg. giver ellers S. 562—5 en udførlig Oversigt over, hvad der i Lovbogens Indhold maa antages at skyldes denne Kommission. De eneste Aktstykker vedkommende Kommissionen, han har at meddele, er Kommissoriet af 16 April og den kgl. Resol. 3 Januar 1682 om Lovens Approbation og Trykning, begge tidligere kjendte. Dr. S. har allerede i ældre Arbejder om Lovbogen oplyst, at Lovbogens Datum 15 April 1683 ligesom Norske Lovs 15

¹⁾ Dette er trykt efter Opfordring af Amtmand Prebensen og er forskjelligt fra det Udkast, som findes i dennes og Smiths «Forarb. til Chr. V. N. L.», S. 617 ff.

April 1687 kun er valgt, fordi det var Kong Christian V.s Fødselsdag, og derfor ingensomhelst Betydning har ved Spørgsmaalet om Tiden for Arbeidets Afslutning. —

Jeg kan ikke slutte denne lange Anmeldelse uden en personlig Tak til Dr. Secher for hans overordentlige og samvittighedsfulde Arbeide og for de mange interessante nye Oplysninger, han har tilvejebragt. Og selv om jeg ikke overalt har kunnet tiltræde hans afvigende Meninger, har disse i hvert Fald nødt mig til en ny Undersøgelse og til i flere Punkter at erkjende Urigtigheden af min tidligere Opfatning.

Meddelelser fra dansk Retspraxis.

(Frie Skadeserstatninger, Forbud, Retstridige Handlinger. Præskription, Solidariske Skyldforhold, Skjødters Thinglæsning.)

Af

N. Lassen.

I nærværende Tidsskrifts 5te Bind S. 115 fl. berettes, at dansk Retspraxis i de forudgaaende Aar havde foretaget en Svingning overfor Spørgsmaalet om Tilkjendelse af Skadeserstatning i saadanne Tilfælde, hvor det vel maatte anses som sandsynligt eller vist, at der ved et Retsbrud var tilføjet den Forurettede et Tab, men hvor Størrelsen af Tabet ikke lod sig dokumentere. I den siden da forløbne Tid ere Domstolene skredne videre frem ad den betraadte Vej, og Højesteret har paa utvetydig Maade sanktioneret Svingningen. Følgende Afgjørelser af denne Domstol nævnes:

a. Den paa anførte Sted S. 127 under No. 5 nævnte Dom, ved hvilken der tilkjendtes en Person, som uden Føje i »Aftenbladet» var bleven stemplet «som en af de modbydeligste Sædelighedsforbrydere», en Erstatning af 5000 Kr., er stadfæstet af Højesteret, dog saaledes, at Erstatningsbeløbet nedsattes til 3000 Kr., jfr. Ugeskr. f. Retsvæsen 1892 S. 875¹⁾.

¹⁾ Da alle Citater her ere hentede fra nævnte Ugeskrift, citeres i det Følgende kun dettes Aargange.

b. En Person havde i Strid med en af ham paatagen Forpligtelse i et Avisavertissement udtalt sig nedsættende om nogle Komfurer, som forhandlede af en Konkurrent. Der tilkendtes denne en Erstatning af 1000 Kr., 1893, S. 493.

c. En Interessent, der udtraadte af et Firma for paa egen Haand at begynde en konkurrerende Virksomhed og som under Benyttelse af retstridige Midler havde berøvet eller søgt at berøve Firmaet Kunder, tilpligtedes at betale dette en Erstatning af 10 000 Kr. I Sø- og Handelsrettens Dom, hvis Præmisser i det Væsentlige stadfæstedes af Højesteret, udtales det udtrykkeligt, at der i Proceduren savnes sikre Tilholdspunkter for Bestemmelsen af det Tab, der retstridig er tilføjet Firmaet, og at Erstatningen derfor vil være at fastsætte ved Rettens Skjøn, hvorefter der under Hensyn til, hvad der er oplyst om Forretningens betydelige Omfang, om den store Kapital, som Firmaet havde indestaaende i samme, og om dens aarlige Udbytte tilkendes Firmaet det nævnte Beløb af 10 000 Kr., 1894, S. 315.

d. «Dansk Skrædderforbund» havde under Anvendelse af forskellige retstridige Midler hindret en Skræddermester i at faa fornøden Tilgang af Arbejdskraft. Det tilpligtedes at betale Skræddermesteren en Erstatning af 3000 Kr., 1894, S. 696.

Fremdeles har Højesteret ifølge et mere eller mindre frit Skjøn tilkendt i Erstatning til en ulovlig depossideret Forpagter 4000 Kr., 1893, S. 83, til en ulovlig depossideret Pantdebitør 10 500 Kr., 1893, S. 1185, og til en Handlende, hvem det ved et Forbud ulovligen var forment at sælge en Vare under en vis Pris, 500 Kr., 1893, S. 462.

Af Hof- og Stadsretten er der i de sidste Par Aar afsagt en Mængde Domme, ved hvilke der ifølge frit Skjøn er tillagt Forurettede Erstatning, tildels endog ret betydelige Summer, saaledes til en Læge, der uden Føje i et Blad var bleven sigtet for ved Uagtsomhed at have foraarsaget en Patients Død, 3000 Kr., 1893, S. 298, og til en anden Læge, der i et andet Blad var sigtet for Forsømmelighed i sin Gjerning, 2000 Kr., 1894, S. 491. I det Hele mangler det ikke paa Fremskridtstendenser i denne Dosmtol, og den

øjeblikkelige Stilling kan maaske nærmest karakteriseres saaledes, at Højesteret holder noget igjen, jfr. den foranævnte Dom, der nedsætter Erstatningen fra 5000 Kr. til 3000 Kr., og forskjellige andre Højesteretsdomme, som have strøget Erstatninger, tilkjendte ved foregaaende Instans, 1893, S. 786, 1894, S. 378 og 1239.

Herefter skal omtales en Bevægelse indenfor dansk Retspraxis, der neppe er uden al Forbindelse med den ufuldkomne Beskyttelse, som Domstolene i tidligere Tider have ydet overfor en stor Klasse af Retsbrud. Naar nemlig de Forurettede, efterat et Retsbrud er sket, kun have Udsigt til at faa en tarvelig eller slet ingen Oprejsning, opstaar naturligen den Tanke hos dem at omgjærde deres Rets-sphære med yderligere Kauteler og derved forebygge Indgrebet. Her frembyder sig Forbudsinstituttet. Ved at nedlægge Forbud overfor den, af hvem et Retsbrud befrygtes, opnaar man den Fordel, at han ved at handle mod Forbudet paadrager sig særskilt Bødestraf, og ved Siden heraf har man den Tilfredsstillelse, naar Forbudet kjendes lovligt, at paaføre ham Forbudsforretningens og Justifikationssagens Omkostninger. For Somme har maaske ogsaa Tanken om at overraske sin Vederpart med et Besøg af Fogden noget Fristende ved sig, thi dette Besøg i det for Publikum velbekjendte Opstyr — i Kjøbenhavn en Droschke, hvori 4 Herrer, Fogden eller en Assistent med guldtræsset Kaskjet, de to Fogedvidner og Rekvirenten eller hans Fuldmægtig — er ikke velkomment og ikke kreditstyrkende. Hvorledes nu end det Anførte maatte forholde sig, er det vist, at det for et Par Aar siden temmelig pludselig blev moderne at nedlægge Forbud. Naar Nogen følte sin Ære eller sit Privatlivs Fred krænket ved en Avisartikel, eller en Arbejdsgiver mente sig forurettet ved, at Tilgangen af Arbejdskraft til hans Værksted eller Fabrik var bleven stoppet ved et eller andet formentlig retstridigt Middel, nøjedes de Paagjældende ikke med at drage Fornærmeren til Ansvar for det skete Retsbrud, men Retsforfølgningen paabegyndtes med Nedlæg-

gelsen af et Forbud gaaende ud paa, at han i Fremtiden havde overfor dem at afholde sig fra enhver Ærefornærmelse, enhver Krænkelser af Privatlivets Fred og enhver Handling, hvorved retstridigen Tilgangen af Arbejdskraft hæmmedes Til Oplysning om Omfanget af denne Bevægelse kan anføres, at, medens der i selve Staden Kjøbenhavn (altsaa navnlig Frederiksberg ikke indbefattet) i Syvaaret 1882—88 er bleven foretaget ialt 42 Forbudsforretninger, altsaa gennemsnitlig 6 om Aaret (det højeste Antal i et enkelt Aar var 10, det laveste 1), steg Tallet i 1889 til 29, i 1890 til 25, og sprang derefter i 1891 op til 54 og i 1892 endog til 61. Hof- og Stadsretten blev i Begyndelsen revet med af denne Epidem, og stadfæstede udenvidere de nedlagte Forbud, hvori Viden-skaben neppe var uden al Skyld. I Deuntzers Skrift om Arrest og Forbud læres nemlig S. 101 og 104 ganske i Al-mindelighed, at der kan nedlægges Forbud mod Foretagelsen af retstridige Handlinger, og at det ikke er nødvendigt for Anvendelsen af dette Retsmiddel, at Rekvirenten oplyser eller angiver, at den mod hans Ret stridende Handling paatænkes udført — en Lære, mod hvilken jo iøvrigt Hagerup energisk har taget til Gjenmæle her i Tidsskriftets 6te Aargang S. 258. Det varede dog ikke længe, inden nævnte Domstol kom paa andre Tanker, jfr. 1892 S. 907. I det Tilfælde, der refereres paa dette Sted, havde Journalist M. og dennes Hustru, hvis Privatlivs Fred var bleven krænket derved, at de ved tvende Artikler i Dagbladet «København» vare blevne opgivne som Forfattere af nogle anonyme Bladartikler, nedlagt Forbud mod, «at der i nævnte Blad offentliggøres nogensomhelst Meddelelse, hvorved det direkte eller indirekte med eller uden Navns Underskrift kundgøres, at Citanten eller hans Hustru ere Forfattere til Bladartikler eller andre literære Arbejder, eller hvorved iøvrigt deres private og huslige Forhold retstridig berøres». Dette Forbud ophævede Hof- og Stadsretten. «Alt hvad der foreligger,» hedder det i Begrundelsen, «er, at Indstævnte ved tvende Artikler har gjort sig skyldig i Krænkelser af Citanten og hans Hustru, men herpaa alene er der ikke — selv naar henses til, at Angrebene ere fremkomne med kort Mellemlum — tilstrækkelig Grund til at bygge den Slutning, at Ind-

stævnte i Fremtiden kan befrygtes at ville gjentage Krænkelser eller endog gjøre sig skyldig i beslægtede Krænkelser af Citanten og hans Hustru, tilmed da Indstævnte ved saadant Forhold vil paadrage sig Straf og Erstatningspligt, og i ethvert Fald maa der, da Citanten ikke har oplyst, at der foreligger særlige Grunde for ham til overfor Indstævnte at søge en saadan yderligere Betryggelse mod fremtidige befrygtede Angreb, som ligger i Nedlæggelsen af et Forbud, gaas ud fra, at han i den almindelige Lovgivning har tilstrækkeligt Værn mod saadanne Angreb.» En Mængde senere Domme have derefter med en lignende Begrundelse ophævet nedlagte Forbud, 1892, S. 1301, 1893, S. 319, 612, 916, 1099, og en enkelt af disse Domme er stadfæstet af Højesteret, 1893, S. 1147. Paa den anden Side er det anerkjendt, at naar der haves særlig Grund til at befrygte Fortsættelse eller Gjentakelse af et Retsbrud, er det, selv om Lovgivningen foreskriver Straf for dette, berettiget ved Nedlæggelse af Forbud at skaffe sig et yderligere Værn mod Retsbrudet. Under Omtalen af Arbejdsforholdene ved Aktieselskabet «Hellebæk Fabriker» havde Dagbladet «Socialdemokraten» i to Artikler fremført fornærmelige Udtalelser mod Selskabets Bestyrelse og bebudet Fortsættelsen af Angrebet i en tredie Artikel, hvori det imidlertid hindredes ved et af Selskabet nedlagt Forbud mod, at der direkte eller indirekte i Bladet fandt Omtale Sted af Aktieselskabets indre Forhold eller Virksomhed paa en saadan Maade, at ubeføjede injurierende Sigtelser mod Selskabets Bestyrelse derved fremsattes. Dette Forbud stadfæstedes af Hof- og Stadsretten, og Højesteret godkjendte Stadfæstelsen, 1894, S. 1242. Jfr. andre lignende Afgjørelser 1894, S. 454 og 1149.

Medens det herefter kan anses fastslaaet i Praxis, at det kun da er berettiget at nedlægge Forbud mod Foretagelsen af en retstridig Handling, naar der haves særlige Grunde til at befrygte dens Foretagelse, — hvorved det kan faa Betydning, om den befrygtede Handling vil medføre Ansvar navnlig til Straf eller ikke, idet der i førstnævnte Tilfælde rent faktisk set vil være mindre Grund til Frygt — har Højesteret paa den anden Side indskærpet, at den

forbudte Handling i Forbudet skal være betegnet ialfald med en vis Grad af Bestemthed. Formanden for Bogbinder-svendenes Forbund havde ved Benyttelse af visse bestemte Midler søgt at forhindre en Bogbindermester i at faa Arbejdere, og denne havde i den Anledning nedlagt Forbud mod, at nævnte Formand «foretager noget Skridt, hvorved han retstridig søger at formaa de Svende, som ønske Arbejde hos Citanten, til at undlade dette eller at formaa de Svende, der have Arbejde hos Citanten, til at forlade dette.» Højesteret ophævede imidlertid dette Forbud. «Om end Appellanten,» lyder Begrundelsen, «maatte antages ved de i den indankede Dom ommeldte Skridt at være optraadt paa en Indstævntes Ret krænkende Maade, vil et Forbud, der, saaledes som det foreliggende, ikke med tilstrækkelig Tydelighed betegner de Handlinger, som derved skulle forbydes, men ved Tilføjelsen af Ordet «retstridig» henskyder Spørgsmaalet herom til senere Afgjørelse, ikke egne sig til at stadfæstes», 1894, S. 12. Naar jeg med denne Dom som Hjemmel foran betegnede Sagen saaledes, at den forbudte Handling skal være angivet med en vis Grad af Bestemthed, sigtede jeg herved til, at Højesteret dog paa den anden Side har stadfæstet det ovenfor refererede af Aktieselskabet «Hellebæk Fabriker» nedlagte Forbud mod, at der under Omtalen af Arbejdsforholdene ved Fabrikerne fremsættes «ubeføjede injurierende Sigtelser» mod Selskabets Bestyrelse. Det forekommer mig nemlig, at den forbudte Handling i dette Forbud just heller ikke kan siges at være betegnet med Bestemthed, men at Afgjørelsen af, hvad der kan anses som «ubeføjede injurierende Sigtelser», ogsaa her maa siges at være skudt ud i Fremtiden, om end denne Afgjørelse ganske vist ikke vil forvolde saadanne Tvivlsmaal som Afgjørelsen af, hvad der er en retstridig Handling. Det turde vel være et Spørgsmaal, om ikke Højesteret har strakt sig for langt ved Stadfæstelsen af dette Forbud. Er det ikke ogsaa, fra en anden Side set, besynderligt, at Bladet «Socialdemokraten», fordi der engang har været Fare for, at det vilde fortsætte nogle injurierende Artikler, til evige Tider skal have hvilende paa sig et Forbud, som vil medføre, at det, naar det engang i Fremtiden uden al Forbindelse med den tidligere Polemik

ved Omtalen af Arbejdsforholdene paa Hellebæk Fabriker kommer til at overskride Ytringsfrihedens Grænser, da vil ifalde Straf ikke blot efter Injurieløvgivningen, men ogsaa for Overtrædelse af det gamle Forbud? Det synes næsten at minde om den gamle Nedsættelse af Militærpersoner i de Meniges anden Klasse, som medførte, at der i Tilfælde af fornyede Forseelser forbeholdtes dem særskilte Straffe.

Efter Domstolenes forandrede Praxis er Forbudsforretningernes Antal i Kjøbenhavn i Aaret 1893 gaaet ned til 38 og i 1894 er det yderligere dalet til 15.

Ved Besvarelsen af Spørgsmaalet om, hvilke Handlinger der ere retstridige, lades man, som bekjendt, i adskillige Tilfælde i Stikken af Retsvidenskaben. Denne opregner en Mængde straffbare Handlinger, og forsaavidt er Sagen klar nok. Ved Siden heraf rubricerer den forskjellige Rettigheder — tinglige, obligatoriske, familieretlige o. s. v. — og giver en nærmere Beskrivelse af deres Indhold, saaledes at man derved for en stor Del sættes istand til at bestemme, hvad der i Relation til disse Rettigheder er retstridigt. For en stor Del, maa man tilføje, thi Tvivl er der jo nok af saavel i Enkeltheder som paa store Omraader, i hvilken sidste Henseende her kun behøver at mindes om den Usikkerhed, der hersker overfor det omfattende Spørgsmaal, hvorvidt Udenforstaaende ere bundne ved et mellem Andre bestaaende Obligationsforhold saaledes, at de paadrage sig Ansvar ved at bevirke eller medvirke til, at Debitor ikke opfylder eller krænker sine Forpligtelser. Men kommer man først udenfor «Systemet», er Talen med andre Ord om Handlinger, som ikke ere straffbare, og som ikke krænke nogen af de rubricerede og nærmere beskrevne Rettigheder, befinder man sig saa omtrent i et mørkt Fastland. Er det saaledes, naar man blot iagttager ikke at krænke Æreretten, tilladeligt at fremkomme med nedsættende Meddelelser eller nedsættende Domme om en Andens Person, hans Optræden eller Virksomhed, selv om man derved indvirker forstyrrende paa hans økonomiske Forhold eller endog ødelægger disse?

Fremdeles hvilke udenfor Straffeloven liggende Midler ere tilstedelige og hvilke utilstedelige under Konkurrencen mellem Næringsdrivende, under «den økonomiske Krig» mellem politiske Partier, under Kampen mellem Kapital og Arbejde for at trykke Arbejdslønnen op eller ned eller for andre Formaa's Skyld? Er — for at nævne en enkelt af de moderne Foreteelser — en Boykotting lovlig, saa at den Boykottede staar værgeløs overfor de Foranstaltninger, der foretages for at sætte Boykottingen i Værk og gjøre ham Existensen i Samfundet saa at sige umulig?

Det er i de sidste Aar faldet i de danske Domstoles Lod hyppigt at maatte bevæge sig paa disse tvivlsomme Omraader. Naar nu en Dommer faar en saadan Opgave, vil han naturligvis først søge at finde Fodfæste i et Lovbud eller dettes Analogi, og det er menneskeligt, at han, naar han finder et Lovbud, som frembyder et fjernt Tilknytningspunkt, giver sig til at slide lidt i dette, for at faa det til at passe, forinden han begiver sig ud paa slap Line og henter Afgjørelsen «aus der inneren Tiefe seines sittlichen Bewusstseins». Saaledes er det da ogsaa gaaet herhjemme. Den Lovbestemmelse, som har maattet holde for, er Stfls. § 220, der foreskriver Straf for «ved offentlige Meddelelser om personlige eller huslige Forhold at krænke Privatlivets Fred». Denne Bestemmelse have Domstolene udvidet til at gjælde ogsaa anonyme Erhvervsselskaber, selskabelige, velgjørende og politiske Foreninger og Klubber, nedsatte Komiteer, politiske Delegeretmøder ja endog Rigsdagsudvalg, 1889, S. 525 og 775, 1890, S. 288, 1891, S. 931, 1892, 704 og 707, 1894, S. 514, og i Henseende til hvad der er anset som en Krænkelse af Privatlivets Fred, have de strakt sig ikke mindre langt. Herunder er saaledes henført Offentliggjørelsen af et stort anonymt Selskabs Aarsbalance — Selskabet burde ifølge Loven have havt den Pligt selv at offentliggjøre Balancen — 1891, S. 156 og 198, Omtalen af Arbejdsforholdene paa en Landejendom, 1890, S. 507, Meddelelser om Arbejdsnedlæggelse hos en Arbejdsgiver, 1890, S. 914, ja selve det at omtale eller nævne en Person i en Avis eller i et offentligt Opslag er anset for strafbart, naar Omtalen ikke angaar Personens Virksomhed i Statens eller

Kommunens Tjeneste eller lignende Virksomhed, og den derhos sker paa raillerende eller anden for Paagjældende ubehagelig Maade, 1891, S. 180, 200 og 1156, 1892, S. 1025, 1894, S. 1149.

Hvor stor Opfordring der nu end manges Gang har været til at tage Privatpersoner og Foreninger i Beskyttelse mod visse indiskrete, næsvise og drilleverne Presseorganer, og hvor meget man end maa indrømme, at § 220 ialfald i enkelte Henseender er en «Kautschukparagraf», turde den anførte Praxis dog sikkert have skudt adskilligt over Maalet, og det maa da ogsaa fremhæves, at den ikke er billiget af Højesteret, som tvertimod i den seneste Tid har taget Afstand fra den i følgende tre Tilfælde:

1. I en Bladartikel var refereret en privat, fingeret Samtale mellem Højesteretssagfører A. og en af Bladets Medarbejdere, og det fremgik tydelig af Sammenhængen, at Referatet var en spydig Spøg. Hof- og Stadsretten havde anset Redaktøren efter Stfs. § 220, men Højesteret udtalte, «at der ikke fandtes Anvendelse for denne Bestemmelse», 1894, S. 378.

2. Et Blad havde i flere Artikler refereret Finansudvalgets Betænkning, inden denne endnu var offentliggjort, og dets Redaktør blev i den Anledning sagsøgt af Finansudvalgets Formand for Krænkelser af Stfs. § 220, men Højesteret frifandt Redaktøren, da «Meddelelserne efter deres Indhold ikke ere eller kunne stilles ved Siden af Meddelelser om personlige eller huslige Forhold». Forsaaavdt Redaktøren ved den indankede Dom for en enkelt af Meddelelserne var anset med Straf efter Stfs. § 220, kom Højesteret efter den skete Indstævning ikke ind paa at prøve Rigtigheden heraf, men af Begrundelsen fremgaar formentlig tilstrækkelig tydeligt, at Højesteret ikke billigede dette, 1894, S. 140 og 1226.

3. I en Bladartikel vare de indre, navnlig de hygiejniske Forhold samt Arbejdsmaaden ved N. N. Fabriker omtalte og kritiserede. Redaktøren blev herfor af Hof- og Stadsretten anset efter Stfs. § 220, men Højesteret erklærede, at «Artikelen ikke kan anses at indeholde nogen Meddelelse, hvorved den indstævnte Fabrikbestyrelses Privatlivs Fred krænkes»,

og at der derfor ikke var Anvendelse for bemeldte §, 1894, S. 1242.

Herefter vil det formentlig for Fremtiden blive Opgaven at gøre en mere beskeden Brug af Stffs. § 220, og det Fodfæste, man i nogle Tilfælde har ment at finde i denne § ved Afgjørelsen af den fremdragne Gruppe af tvivlsomme Spørgsmaal, vil saaledes glippe. Iøvrigt mærkes med Hensyn til denne Gruppe følgende Afgjørelser, ved hvilke, forsaavidt en Retstridighed er statueret at foreligge, dette Resultat, med en enkelt Undtagelse, ikke er bleven bygget paa Stffs § 220 men paa «Sagens Natur»:

Nedsættende Meddelelser og illoyal Konkurrence.

En Retstridighed er statueret at foreligge i disse Tilfælde:

1. En Maskinfabrikant havde i Annoncer, indrykkede i en Handels- og Industrikalender, uden Føje omtalt de af en navngiven Konkurrent forhandlede Maskiner paa nedsættende Maade, 1891, S. 921, 1893, S. 461 (Højesterets Afgjørelse).

2. I et Blad indeholdtes den ubeviste Paastand, at der i et Brød, udgaaet fra et bestemt Bageri, var forefundet en «modbydelig Substans», der ved Svineri var kommen ind i Brødet — en Meddelelse, der havde paaført Bageren et ikke ringe Næringstab, 1893, S. 1072.

3. Et Firma havde til dets Kunder omsendt et Cirkulære, der uden Føje tillagde de af et konkurrerende Firma forhandlede Varer nedsættende og værdiforringende Egenskaber, 1894, S. 837.

4. En Person var under en privat Samtale med en Anden fremkommen med Ytringer, som gik ud paa, at et herværende Firma ifølge et bestaaende Rygte skulde være insolvent, hvilket Rygtes Existens han ikke kunde bevise, 1894, S. 750.

5. I en Avis var det i Strid med Sandheden meddelt, at et større Firma havde standset sine Betalinger, 1894, S. 780.

6. Flere Personer, der ikke havde Autorisation som

Tandlæger, og flere Personer, der ikke havde Autorisation som Sagførere, havde paa Dørplader eller paa Skilte eller i Avertissementer betegnet sig henholdsvis som «Tandlæge» og «Sagfører». Dette ansaas retstridigt i Relation til de autoriserede henholdsvis Tandlæger og Sagførere, 1890, S. 928, 1893, S. 612, 916, 1894, S. 1102.

En Retstridighed er derimod statueret ikke at foreligge i følgende to Tilfælde:

1. I en Bladartikel indeholdtes en nedsættende Omtale af Maden, Priserne og Betjeningen paa Klampenborg Badeanstalt, 1893, S. 914.

2. I en af «Dansk Turistforening» udgiven Rejsehaandbog betegnedes et nærmere angivet Hotel som «tarveligt», 1893, S. 1292.

Som det vil ses, er det paa Grundlag af disse Afgjørelser, der angaa Meddelelser ikke blot til Offentligheden men ogsaa til en snevrere Kreds (et Firmas Kunder) ja til Enkeltmand, ikke let at danne nogen almindelig Regel. Det Eneste, der formentlig med Sikkerhed kan siges, er, at nedsættende Meddelelser, som stemme med Sandheden, ikke ere retstridige. Dette følger allerede af Straffelovens Regler om Ærefornærmelser, thi er det tilladt at fremkomme med ærefornærmende Sigtelser, naar disse ere sande, gjælder dette selvfølgelig saameget mere om anden nedsættende Omtale, og er til Overflod statueret i flere Domme, 1894, S. 1102 og 1207.

Fra Kampen mellem Kapital og Arbejde og fra den politisk-økonomiske Krig.

Følgende Handlinger ere erklærede for at være retstridige:

- a. I en Avis at bekendtgjøre, at der har fundet Arbejdsnedlæggelse (Streike) Sted hos en bestemt Arbejdsgiver, naar Meddelelsen ikke er korrekt, 1890, S. 746 og 758, eller ikke bevislig sand, 1891, S. 172, eller fremtræder som et Led i Foranstaltninger, der gaa ud paa at spærre Tilgangen af Arbejdskraft, 1891, S. 187.

b. I et Blad og i Cirkulærer til en vis Klasse af Arbejdere at opfordre til ikke at tage Arbejde hos en bestemt Arbejdsgiver, 1890, S. 122 og 746, 1892, S. 672 og 983.

c. Paa samme Maade at opfordre de hos en Arbejdsgiver beskæftigede Arbejdere til at ophøre med Arbejdet.

d. At udstille saakaldte Streikevagter, det vil sige Personer, hvis Opgave er at patrouillere udenfor en bestemt Arbejdsgivers Forretningslokale, at kontrollere, hvem der arbejder der, og at formaa disse til at ophøre med Arbejdet, 1891, S. 187, 1892, S. 935 og 1894, S. 696.

e. At offentliggjøre Navnene paa dem, der ikke have villet deltage i en Arbejdsnedlæggelse (saakaldte Skruebrækkere), 1891, S. 34.

f. Efter erklæret Arbejdsnedlæggelse hos en Mester ved privat Samtale at overtale de hos ham beskæftigede Arbejdere til at ophøre med Arbejdet og ved privat Brev at advare en Svend mod at komme til Byen og tage Arbejde hos Mesteren, 1892, S. 696.

g. I et Blad og ved offentlige Opslag at opfordre Bladets Læsere til ikke at handle hos bestemte navngivne Handlende, 1891, S. 887.

h. Ved trykte Cirkulærer, rettede til alle Arbejdere, at opfordre disse til ikke at nyde et bestemt Bryggeris Produkter, 1892, S. 306.

i. Uden retfærdiggjørende Grund ved Cirkulære at opfordre Mestere af en vis Profession til ikke at tage en bestemt Arbejder i deres Tjeneste, 1894, S. 504.

Hvad nu disse Afgjørelser angaar, ville de Fleste vistnok være enige i, at den under f. nævnte er forfejlet. Skal det være forbudt i en privat Samtale og i et privat Brev at søge at overtale en Arbejder til ikke at tage Arbejde hos en bestemt Mester, havner man formentlig til Syvende og Sidst i en saa urigtig Sætning som den, at enhver Handling, der gaar ud paa at tilføje eller kan medføre Skade for Andenmand, er retstridig. Men ogsaa de andre Afgjørelser synes mig at kunne vække den Betænkelighed, om Domstolene ikke ved dem have givet sig ind paa en Videreuddannelse af Retten, som i Virkeligheden tilkommer Lovgivningsmagten. Skulde denne ikke med tilstrækkelig aar-

vaagent Øje følge de nye Foreteelser i Samfundet og sørge for at bortskære de vilde Skud, eller skulde den ifølge sin Organisation, idet næsten alle Spørgsmaal kunne gøres til Partispørgsmaal og Partierne indbyrdes holde hinanden Stangen, være ude af Stand til at hjælpe, maa Samfundet tage Følgerne, og det kan formentlig ikke være Domstolenes Opgave at tage Affære, hvor megen Nytte de end kunne gjøre ved at slaa de Kæmpende de hvasseste Vaaben ud af Hænderne. Men hvem véd desuden, om det ikke her er Lovgivningsmagtens Opfattelse, at det skal overlades de Kæmpende at udkæmpe Striden «i Frihed og under Ansvar» efter den gjældende Straffelovgivning? Det er da ogsaa af Vigtighed at fremhæve, at af de trufne Afgjørelser er der kun tvende, nemlig de under d og e anførte (Offentliggjørelse af en Skruebrækkers Navn og Udstillelse af Streikevagter), som hidrøre fra Højesteret, og at denne Domstol i begge disse Tilfælde idetmindste har søgt at bevare fast Bund under Fødderne. Offentliggjørelsen af en Skruebrækkers Navn statueredes nemlig at stride mod Stfls. § 220, og hvad Udstillelsen af Streikevagter angaar, har Højesteret ikke ganske i Almindelighed erklæret en saadan for ulovlig men har efter sin sædvanlige Skik givet Begrundelsen en meget konkret Vending. Det Tilfælde, der forelaa, var følgende: Skrædermester S. havde underskrevet en Priskurant, efter hvilken han havde forpligtet sig til at lønne sine Arbejdere, men da han efter «dansk Skræderforbunds» Formening ikke opfyldte denne Priskurants Bestemmelser, erklærede Forbundet Arbejdsnedlæggelse hos ham og udstillede Streikevagter. Med Hensyn hertil hedder det i Højesteretsdommen, at Forbundet ved Udstillelsen af Streikevagterne har gjort sig skyldig i en retstridig Handling overfor Skrædermesteren, «idet det har været uberettiget til paa denne Maade egenmægtigt at gennemføre sin formentlige Ret» overfor Skrædermesteren. Højesteret synes saaledes at have villet finde et Fodfæste i D. L. 1—1—3, der siger, at Ingen maa tage sig selv Ret, men at Enhver skal tale og dele sig til Rette. Om nu denne Begrundelse er holdbar, turde være meget omdisputabelt. Mig forekommer det snarest at være et formildende Moment, at Forbundet ved Udstillelsen

af Vagterne har villet formaa Skrædermesteren til at opfylde en indgaaet Overenskomst, og naar Handlingen desuagtet erklæres for at være ulovlig, synes det mig, at det saa meget mere maa være ulovligt at udstille Vagter, naar det sker for at effektuere en ganske vilkaarlig Arbejdsnedlæggelse og derved tvinge en Mester til at gaa ind paa maaske urimelige Forandringer af Arbejdsforholdene. Imidlertid hvorledes Højesteret vil stille sig i saa Henseende, derom lader sig ikke med Sikkerhed sige Noget. —

Forinden Emnet om retstridige Handlinger forlades, skal fra et andet tvivlsomt Omraade fremdrages en enkelt Dom. Hvad der adskiller de Løfter, som ere retlig forbindende, fra de Løfter, som i det Højeste medføre en moralsk Forpligtelse for den Lovende, er et Spørgsmaal, som Viden-skaben ikke har løst. Dog har man tidligere ment at kunne angive en enkelt karakteristisk Egenskab ved de førstnævnte Løfter, nemlig at de skulle have pekuniær Interesse for Løftemodtageren, men i nyere Tid er man, som bekjendt, igjen kommen bort derfra. Til den nye Opfattelse har Hof- og Stadsretten sluttet sig, 1894, S. 514:

En Person, der havde været optagen som Medlem i Odd-Fellowordenen og højtidelig lovet at hemmeligholde, hvad han der blev indviet i, holdt, efterat være udstødt af Ordenen, to offentlige Foredrag om samme og bebudede at ville fortsætte disse. I den Anledning nedlagde Ordenen Forbud for ham mod, «at han ved offentlige eller private Meddelelser aabenbarer for Nogen, som er udenfor Odd-Fellowordenen, bemeldte Ordens Tegn, Mærker, Termins-, Rejse- eller andre Pasord eller iøvrigt gjør noget som helst Brud paa den Hemmelighedspligt, som han ved sin Optagelse i Odd-Fellowordenen har givet sit Æresord paa altid, deriblandt ogsaa efter sin Udtrædelse af Ordenen, at holde». Dette Forbud stadfæstedes af nævnte Domstol, der altsaa gik ud fra, at det givne «Æresord» var retlig forbindende.

Ifølge D. L. 5—14—4 skulle alle Gjældsbreve, som ere ældre end 20 Aar gamle og ikke ere blevne fornyede, være

døde og magtesløse. Heraf synes det at være en Følge, at naar der for den præskriberede Gjæld er stillet Underpant i fast Ejendom, maa ogsaa Panteretten falde bort efter de 20 Aars Forløb, idet man ellers ikke vilde lade Gjælden blive «død og magtesløs», men vilde lade den leve i og gennem Pantet. Saaledes er Artiklen ogsaa bleven fortolket af Højesteret.

Der indtraf nu følgende Tilfælde:

I Aaret 1867 solgte Vallø Stift en Bondeggaard til dettes hidtidige Bruger paa Vilkaar bl. A., at 7600 Kr. af Købesummen skulde blive indestaaende i Ejendommen mod Pant i denne som en uopsigelig og rentefri Gjæld, saalænge Køberen levede, hvorimod efter dennes Død hans Arvinger skulde være forpligtede til *in solidum* skadesløst at betale Kapitalen og forrente denne. Køberen døde i 1891 og i de mere end 20 Aar, der saaledes vare gaaede siden Gjældens Stiftelse, havde Vallø Stift, der jo ikke havde havt Nogetsomhelst at fordrø af Køberen, ladet denne være i Ro. Køberens Arving gjorde i den Anledning gjældende, at Gjælden var præskriberet.

Denne Sags Udfald blev imødeset med megen Spænding. Det fortæltes, at mange Gaarde skulde være solgte paa lignende Vilkaar, og at flere Stiftelser, ifald Præskription statueredes at foreligge under den anførte Kombination, vilde se deres pekuniære Interesser alvorlig true. Bortset herfra frembød Sagen en ikke ringe juridisk Interesse. Flere Theoretikere rykkede da ogsaa i Ilden med Afhandlinger¹⁾, som under Fremhævelse af Panterettens «Selvstændighed» gik ud paa at hævde, at denne Ret *in casu* ikke kunde anses præskriberet. *De lege ferenda* kan det nu maaske ogsaa være rigtigt nok, at Underpant i fast Ejendom ikke bør være underkastet Præskription, men herom drejer Spørgsmaalet sig jo ikke, og forsaaavidt Dhrr. Theoretikere vilde benytte den foreliggende Kombination til at demonstrere det Urimelige i at lade

¹⁾ Strængt taget angik disse — 1891, S. 1 og 289, — en ældre analog Sag. ved hvis endelige Afgjørelse der imidlertid blev gaaet udenom Vanskelighederne.

Panteretten bortfalde ved Præskription, oversaa de formentlig, at hvad der stødte Retsfølelsen, ikke just laa paa dette Punkt. Ved nemlig at lade Panteretten bestaa men den personlige Fordring falde bort, vilde man give Retsfølelsen et Slag i Ansigtet, der vel ikke var saa stærkt, som naar man lod begge Dele falde bort, men føleligt nok alligevel. Man oprøres over, at Arvingen vil benytte den hans Arvelader viste Begunstigelse og Liberalitet, som har været Aarsagen til Kalamiteten, til at vælte fra sig en Forpligtelse, om hvis Existens de Interesserede i intet Øjeblik have været uvidende, og Retsfølelsen forlanger, at han ikke skal have Fordel i nogensomhelst Henseende af denne sin Adfærd. Som det var at vente sejrede da ogsaa den sunde Fornuft i Højesteret, idet denne Domstol, under Fremhævelse af forskellige Grunde, som i det foreliggende ejendommelige Tilfælde berettigede til en indskrænkende Fortolkning af D. L. 5—14—4, statuerede, at *in casu* hverken den personlige Fordring eller Panteretten var præskriberet, 1894, S. 1227. Den af Højesteret tidligere godkjendte Fortolkning af D. L. 5—14—4, ifølge hvilken, naar en Gjæld præskriberes, ogsaa den til Sikkerhed for Gjælden stiftede Panteret i fast Ejendom bortfalder, maa herefter fremdeles anses at staa ved Magt.

I den danske Konkurslov af 25 Marts 1872 findes en Bestemmelse, der er hentet fra andre Lande og som efter min iøvrigt meget beskedne Mening turde kunne paaberaabes som Vidnesbyrd om, at man ogsaa paa Forholdet mellem Landene indbyrdes kan anvende Digterordene: «Es erben sich Gesetz und Rechte wie eine ew'ge Krankheit fort». Jeg sigter til Konkurslovens § 18, der bestemmer, at «naar Flere, der hæfte solidarisk for samme Fordring, ere komne under Konkurs, har Fordringshaveren Ret til i ethvert af Boerne at fordre Udlæg efter Fordringens hele paalydende Beløb, indtil han har faaet sit hele Tilgodehavende dækket». Herefter er det givet, at Kreditor efter en solidarisk Obli-

gation i visse Tilfælde nemlig, «naar flere Skyldnere ere komne under Konkurs», har Ret til at fordre Udlæg for sin hele Fordring i det ene Bo, uanset at han har faaet Afdrag betalt i det andet Bo, men om Betydningen og Rækkevidden af den anførte Regel hersker der stor Tvivl. De forskjellige Opfattelser findes fremstillede i Jul. Lassens Obligationsrettens Alm. Del 667—673. Selv kommer Forfatteren her til det vidtgaaende Resultat, som angives at være en Konsekvens af Solidaritetens Begreb, «at Fordringshaveren, trods delvis Afbetaling fra en Skyldners Side, har fuld Anmeldelsesret i en anden solidarisk Skyldners Konkursbo, hvad enten Afbetalingen har fundet Sted før eller efter Indtrædelsen af den paagjældende Konkurs, og uden Hensyn til, om Afbetalingen var frivillig eller opnaaet ved Retsforfølgning, og om Fordringshaveren var pligtig at modtage den eller ikke.» — Denne Opfattelse er underkjendt af Højesteret, 1895, S. 88. Privatbanken i Kjøbenhavn havde i Aaret 1891 tilstaaet Firmaet B. en Kassekredit paa 180 000 Kr., og Grosserer M. havde som Selvskyldnerkautionist indestaaet Banken for skadesløs Betaling af 15 000 Kr. af den omhandlede Kassekredit. Den 18de Maj 1892 standsede Firmaet B. sine Betalinger, hvorefter Privatbanken affordrede Grosserer M. de 15 000 Kr., for hvis Betaling han indestod, og mod en simpel Kvittering erholdt Beløbet udbetalt af M. d. 21de s. M. Den 7de Juni s. A. overgav Firmaet sit Bo til Konkursbehandling, og i Konkursboet opstod der nu Disput mellem Grosserer M., som fordrede Dividende af de af ham betalte 15 000 Kr., medens Privatbanken i Henhold til Konkurslovens § 18 gjorde Krav paa Dividende af sin fulde oprindelige Fordring paa Firmaet uden Fradrag af de 15 000 Kr. Medens Sø- og Handelsretten gav Privatbanken Medhold, kom Højesteret — efter sikkert Forlydende — enstemmigen til det modsatte Resultat, og ingen af Højesterets Medlemmer har altsaa vist sig tilgængelig for den højere Matematik, ifølge hvilken man, naar man har en Fordring paa 1000 Kr. og faar betalt de 500 Kr. heraf, har til Rest ikke en Fordring paa 500 Kr. men derimod paa 1000 Kr. Mon man af denne Afgjørelse tør slutte, at Højesteret over-

hovedet ikke vil have § 18 anvendt udenfor de Tilfælde, hvor Ordlyden tvinger dertil?

Medens det ifølge D. L. 5—3—28 er givet, at der til Erhvervelse af fuldt beskyttet Ejendomsret over en fast Ejendom kræves thinglæst Skjøde, er det et i Videnskaben meget omdebatteret Spørgsmaal, i hvilke Kollisionstilfælde et uthinglæst Skjøde maa vige bl. A., om det kuldcastes ved en af Overdragerens Kreditorer i Ejendommen foretagen Arrest. I Torps Tingsret § 22 er dette Spørgsmaal besvaret bekræftende, men Højesteret har statueret det modsatte Resultat i følgende Tilfælde:

Gaardejer P. afhændede ved Skjøde af 11 Juli 1892 sin Ejendom i Børglum til Gaardejer C., der strax tiltraadte Ejendommens Besiddelse. Den 2den Aug. s. A. gjorde en af P.s Kreditorer Arrest i Ejendommen og lod Arrestforretningen thinglæse d. 4de s. M. Først derefter, nemlig d. 11te s. M., fremkom C.'s Skjøde til Thinglæsning. Ikke destomindre blev efter C.'s Paastand den i Ejendommen gjorte Arrest ophævet af Højesteret under Paaberaabelse af, at det ikke, ialfald ikke med tilstrækkelig Sikkerhed kan antages, at D. L. 5—3—28 afgiver Hjemmel til at opstille Thinglæsning som nødvendig til Beskyttelse af en ved et Skjøde stedfunden Ejendomsoverdragelse, der — som Tilfældet var *in casu* — var faktisk fuldbyrdet, overfor Arrestforfølgning af Overdragerens Kreditorer, og at saadan Hjemmel ej heller findes i den øvrige Lovgivning, 1894 S. 1223.

Mine Bemærkninger i Tidsskriftets 5te Aargang om de frie Skadeserstatninger sluttede jeg med en Opfordring til norske og svenske Kolleger om at oplyse, hvilken Stilling de indtage. Denne Opfordring er hidindtil ikke bleven efterkommen. Ogsaa med Hensyn til flere andre af de i det Foregaaende fremdragne Spørgsmaal kunde det være af megen Interesse for os i Danmark at kjende de norske og

svenske Domstoles Standpunkt, saaledes navnlig om disse have anset sig beføjede til at stemple som retstridigt offentligt at tilskynde til ikke at søge Arbejde hos en bestemt Mester, eller til ikke at købe Varer hos en bestemt Handlende eller Fabrikant, offentlig at navngive Skruebrækkere og at udstille Streikevagter o. s. v. — moderne Foreteelser, der vel ogsaa forekomme i Sverige og Norge. Jeg haaber, at det ikke vil blive opfattet som Paatrængenhed, naar jeg tillader mig at slutte disse Linjer med en lignende Opfordring som sidst.

Efterskrift.

Meddelelser af den heranførte Art have, idet der jo omtrent hver Dag afsiges Domme, den Ulempe ved sig, at de, inden de naa frem til Offentliggjørelse, kunne forældes. Dette er forsaavidt ogsaa sket, som Højesteret efter deres Indsendelse til Trykning synes at have forladt, hvad ovenfor blev betegnet som den faste Bund, og har erklæret sig enig med Hof- og Stadsretten i, at de foran S. 46—47 under litr. a. og b. nævnte Handlinger, ialfald naar de foreligge i Konkurrence med hinanden, ere retstridige. I flere Artikler i Bladet «Socialdemokraten» var det bleven meddelt, at Arbejdet var nedlagt hos Snedkermester S., og i Forbindelse dermed var der bleven rettet en Opfordring til samtlige Snedkersvende i Landet om ikke at tage Arbejde hos Mesteren. Under en af denne i Anledning heraf mod Bladets Redaktør anlagt Sag tilkjendtes der ham af Hof- og Stadsretten en Erstatning af 600 Kr., i hvilken Henseende det i Dommens Præmisser hedder: «Ved den ommeldte Publikation har Indstævnte uberettiget gjort Forholdene paa Citantens Værksted til Gjenstand for offentlig Drøftelse, og de paaklagede Artikler maa antages at have været beregnede paa og skikkede til at berøve Citanten Tilgang af fornøden Arbejdskraft, hvorafter følger, at Indstævnte maa blive erstatningspligtig overfor Citanten for den Skade, som

denne har lidt ved Indstævntes retstridige Handlemaade.» Højesteret stadfæstede denne Dom «i Henhold til de i samme anførte Grunde, ved hvilke intet Væsentligt fandtes at bemærke», 1895, S. 84. Som det vil ses, indskrænker Begrundelsen sig i det Væsentlige til kategorisk at erklære de paagjældende Handlinger for retstridige, og det er vel ingenlunde udelukket, men anføres i ethvert Fald ikke, at der er søgt noget Støttepunkt for Resultatet i Lovgivningen eller dennes Analogi. Den af mig ytrede Tvivl om, hvorvidt Domstolene ikke i den Slags Sager indtage en for suveræn Holdning, har jeg derfor fremdeles Vanskelighed ved at slippe, men forhaabentlig og rimeligvis befinder jeg mig i saa Henseende i Vildfarelse. Hvorom Alting er, maa det efter den Autoritet, Højesteret nyder, nu betragtes som en Bestanddel af gjældende dansk Ret, at de under a og b nævnte Handlinger ere retstridige, og Tvivlen kan kun dreje sig om den trufne Afgjørelses større eller mindre Rækkevidde. Maaske vil Højesteret til Vejledning herom finde sig foranlediget til engang i Fremtiden at give en udførligere Begrundelse, som er lidt mere oplysende end den gjengivne.

Om Virkningerne af, at skriftligt Bevis, udstedt for Pengegjæld, er gaaet til Grunde¹⁾.

Af

C. S. Thomle.

I.

Naar skriftligt Gjældsbevis, der ei gaar ind under Forordningen af 9 Februar 1798, og hvorpaa heller ikke tilsvarende Regler finder Anvendelse, er gaaet til Grunde, gjælder herom intet særskilt, men ganske det samme, som naar andet Bevis tabes. Kan Rettighedshaveren paa anden Maade bevise Rettighedens Tilværelse, har han fuld Adgang til at indtale denne.

Er det tabte Bevis Kreditors eneste Bevismiddel, vil selvfølgelig desuagtet den materielle Rettighed fremdeles bestaa, idet Forholdets juridiske Side ingen Forandring har undergaaet. Dette viser sig deri, at Debitor er forpligtet til at betale, og Kreditor saaledes, hvis Betaling ikke ydes, kan faa Dom over ham, forsaavidt Forpligtelsen erkjendes.

Negter imidlertid Debitor sin Forpligtelse, vil Forholdet

---

¹⁾ Af Literatur bør mærkes A. C. Evaldsen, Autograferede Forelæsninger over Obligationsrettens almindelige Del, cit. Evaldsen, samt Jul. Lassen, Haandbog i Obligationsretten, almindelig Del, cit. Lassen.

stille sig saaledes, at Rettigheden faktisk tabes sammen med Beviset. Det vil her stille sig ganske paa samme Maade, som om Rettigheden fra første Færd af var stiftet, uden at Kreditor havde sikret sig Bevis.

At herved den materielle Ret til syvende og sidst bliver afhængig af Bevisreglerne, der tilhører Rettens formelle Side, er vistnok fra visse Synspunkter seet uheldigt, men i hvert Fald under ordnede Retsforhold nødvendigt.

II.

Forsaavidt Gjældsbeviset gaar ind under Forordningen af 9 Februar 1798, stiller Spørgsmaalet om, hvilke Virkninger dettes Undergang medfører for Debtors Ydelsespligt — under hvilke Betingelser Kreditor er berettiget til alligevel at kræve Gjælden — sig langt fra saa klart, som man fra først af ved en flygtig Betragtning kunde være tilbøielig til at antage. Ved en i Detaljerne indgaaende Undersøgelse vil den næsten som selvsagt anseede Lære om Nødvendighed af Mortifikation, hvis ei Papirets Undergang skal medføre Rettighedens Tab, efter norsk gjældende Ret fremstille sig som ialfald yderst tvilsom.

En nærmere Paavisning heraf skal her søges givet.

Som bekjendt er det Forordningen af 9de Februar 1798, der hos os i enkelte Anvendelser siges «at knytte Gjælden til Papiret»¹⁾. Spørgsmaalet bliver da her, om Forordningen ved sine Bestemmelser saaledes maa ansees at have inkorporeret Gjælden i Papiret, at dettes Undergang medfører Rettighedens Tab.

Det Hovedsynspunkt, som i heromhandlede Henseende maa lægges til Grund ved en Fortolkning af Forordningen, og hvorunder dens Bestemmelser bør sees, for at den rette Forstaaelse skal vindes, er den obligationsretlige Grundsætning, at i Almindelighed en *obligatio* ikke gaar til Grunde uden ved Opfyldelse. Vistnok kan en

¹⁾ Se Hallager-Aubert, Obligationsrettens almindelige Del Side 192.

obligatio ogsaa ophøre paa andre Maader; men dette vil i alfald have Formodningen mod sig og bør ikke antages uden ganske tvingende Grunde.

Nogen udtrykkelig Afgjørelse af Spørgsmaalet findes ikke i Forordningen. I Forholdet mellem Kreditor og Debitor opstiller denne visse rent formelle Regler, idet den ligefrem blot bestemmer dette, at Kreditor ved Betalinger af Afdrag skal have Gjældsrevet tilstede, saa at Afdraget kan afskrives, og i Tilfælde af Udbetaling af den hele Kapital, at Haandskriftet skal leveres Debitor kvitteret tilbage. Dette kan imidlertid ikke ske, hvor Gjældsrevet er gaaet til Grunde, og Følgen skulde saaledes blive, at Forordningens Paabud i dette Tilfælde ikke var skeet Fyldest.

Denne Forstaaelse af Forordningen, hvorfor formentlig ingen bindende Retspraxis vil kunne paavises, er imidlertid yderst tvilsom. Thi for det første passer Forordningens Præmisser ikke i dette Tilfælde. Fremforalt — og hvad det især her kommer an paa — motiverer Forordningen sine Bestemmelser ved den offentlige Kredits Opretholdelse. Men det er klart, at denne i det her forudsatte Tilfælde ikke vil kunne lide. Thi naar Gjældsrevet er gaaet til Grunde, vil dette selvfølgelig ikke kunne komme paa Trediemands Haand¹⁾. Men heller ikke Hensynet til Debitor²⁾ kan her med Styrke paaberaabes. Man kan nemlig ikke med Grund anføre, at Forordningen da ikke vilde sikre en Debitor, der havde iagttaget alt, der i denne er foreskrevet, fra desuagtet at maatte betale flere Gange. Thi da, som nævnt, her forudsættes *in confesso*, at Gjældsrevet er gaaet til Grunde, ei blot forkommet, kan der ikke blive Tale om Betaling paany.

Men dernæst viser selve Udtryksmaaden i Forordningen slaaende, at den ei kan have havt det her omhandlede Tilfælde for Øie. Naar nemlig Forordningens § 1 siger, «at

¹⁾ Hvis Gjældsrevet ikke skulde være gaaet til Grunde, opretholdes alligevel den offentlige Kredit derved, at godtroende Trediemand vil have sin Ret mod Debitor ubeskaaren.

²⁾ Til Forordningens Hensigt at sikre Kreditten kommer den Betragtning, at det vilde være uretfærdigt, om Debitor ikke gaves et Middel til at sikre sig mod Betaling paany.

Skyldneren bør være berettiget til at holde Summen tilbage, indtil Kreditor opfylder fornævnte sin Pligt (d. e. at have Gjælds brevet tilstede til Afskrivning), og Skyldneren fritages imidlertid, kan den umulig have tænkt paa, at Gjælds brevet aldeles er gaaet til Grunde. Thi i dette Tilfælde forsømmes ikke Opfyldelsen af nogen Pligt, eftersom Opfyldelse af det objektivt umulige ei kan forudsættes af Loven at være paabuden som Pligt. Og der foreligger ikke her nogen blot midlertidig Hindring.

Heller ikke kan det vel tænkes ved denne Udtryksmaade at være Lovens Mening at paalægge Kreditor en ubetinget Forpligtelse til at passe paa Gjælds brevet. Thi foruden at jo Debitor selv kan være Skyld i Gjælds brevet's Undergang, kan dette uden Spor af Kreditor tilregnelig Skyld være blevet tilintetgjort. Desuden er det aldeles uhjemlet at udlede af Forordningens Ord, at den paalægger Kreditor en saadan Pligt til at passe paa Gjælds brevet, idet den ligefrem siger noget ganske andet. Det, Forordningen paabyder, er, at det er Kreditors Pligt at levere Haandskriftet kvitteret tilbage; men dette viser, at Forudsætningen maa være, at det endnu eksisterer¹⁾.

Ogsaa Forordningens § 2 synes at vise, at den ei har det her omhandlede Tilfælde for Øie; naar den udtaler, at

¹⁾ Den Betragtning kan ikke med Rette gjøres gjældende, at Loven efter den her forfegtede Anskuelse ikke skulde kunne tænkes at paalægge Kreditor at skaffe Gjælds brevet tilstede, naar dette er forkommet — ikke bevtslig gaaet til Grunde — uden Kreditors Skyld. Thi at en Retsstiftelse *ex lege* — og saaledes bør Godtroenheds-erhvervelse i Henhold til Forordningen vistnok opfattes — i det enkelte Tilfælde kan ramme uretfærdig, er blot en Følge af, at Lovene er nødte til at almindeliggjøre, eller af, at andre Hensyn, der af Lovgivningen ansees vigtigere, griber ind. Det Hensyn, som her griber ind, er Hensynet til Debitor, der vilde være uden al Betyggelse, om han ved forkomne Gjælds breve ligefuldt nødsagedes til at betale Kreditor, skjønt denne eller hans Fuldmægtig maaske havde transporteret Gjælds brevet til godtroende Trediemand. Fremdeles passer ikke her det før fremholdte Hovedsynspunkt ved Forstaaelsen af Forordningen, at i Almindelighed en *obligatio* ikke bortfalder uden ved Opfyldelse. Thi i dette Tilfælde tænkes Hindringen blot at være midlertidig, forsaavidt ikke Rettigheden er gaaet over paa andre Hænder.

løse Kvitteringer ei skal gjælde mod dem, der maatte være blevet retmæssige Ihændehavere af Forskrivelsen, kan den derigjennem maaske siges at forudsætte, at Gjældsrevet haves ihænde af en eller anden, altsaa at det ikke er gaaet til Grunde.

Da en modsat Forstaaelse af den, der her er gjort gjældende, som vist, hverken kan støttes til Forordningens Præmisser eller udledes af dens Ord, men tvertimod det Tilfælde, som her omhandles, synes ganske at ligge udenfor disse, er man ikke berettiget til at tvinge hin Forstaaelse ind i Forordningen.

Dog — en saadan Forstaaelse kunde tænkes støttet paa Forordningens Mening, idet det kunde synes urigtigt at lægge afgjørende Vegt paa Udtryksmaaden.

Af Forordningens Forarbejder (se navnlig Konferensraad Colbjørnsens Betænkning) fremgaar imidlertid ikke, at nogen saadan Mening egentlig har ligget indenfor Lovgiverens Tanke, og som nødvendig Konsekvens af Forordningens Bestemmelser vil den ikke kunne uddrages. End mindre lader denne Argumentation sig høre, hvor en ligefrem Befølgelse af Udtryksmaaden i Virkeligheden giver et retfærdigt og med almindelige obligationsretslige Grundsætninger stemmende Resultat¹⁾.

Om den her antagne Menings Berettigelse kan der ikke vel herske forskjellige Opfatninger, naar bortsees fra Mortifikationsinstituttet, og om end dette har havt sine Spirer bagenfor Forordningen af 9 Februar 1798²⁾, maa det

¹⁾ Jfr. Evaldsen Side 178: «Fsv. det paagj. Dokum. er fysisk tilintetgjort, kunde Kred. naturlv. fordrø Betaling, saafremt han kunde bevise Tilintetgjør.» Jfr. ligeledes i denne Forbindelse en dansk Dom (i Ugeskrift for Retsvæsen 1879 Side 823), hvorved antoges, at Hoveddebitor ei kunde gjøre sin Forpligtelse til at betale afhængig af Gjældsrevet's Extradition, hvor Kautionsisten efter sin uimodsigte Fremstilling havde indfriet og senere tilintetgjort det. Mortifikation havde ikke fundet Sted.

²⁾ Se Hallager-Aubert, Obligationsrettens almindelige Del Side 239 og P. P. F. Mourier, Om Forordningen af 9 Februar 1798 i Ugeskrift for Retsvæsen 1869 Side 725, hvoraf sees, at Bevilling til Mortifikation er meddelt 1722.

vel erindres, at det ogsaa efter Forordningens Tid forelaa i en saare mangelfuld og ubetryggende Skikkelse¹⁾.

III.

En egen Art af Gjældsbreve er de saakaldte Ihænde-havergjældsbreve. Disse kan være to Slags, enten de egentlige eller rene Ihændehaverpapirer, hvor Papirets Text blot lyder paa Ihændehaveren, eller de uegentlige, der lyder paa navngiven Kreditor med Tillæg «og følgende Ihændehavere» osv. Om begge Arter maa det nedenfor udviklede gjælde.

Særegenheden ved Ihændehavergjældsbreve er først og fremst en ydre, at Kreditor i Papirets Text er ubestemt betegnet. Denne rent ydre, og som det derfor ved første Øiekast kunde synes, mindre væsentlige Omstændighed af-føder imidlertid en Række indre, væsentlige Forskjelligheder.

Ogsaa i heromhandlede Henseende kan Texten tænkes at faa en afgjørende Betydning.

Da Ihændehavergjældsbreve tillige er Gjældsbreve i Forordningens Forstand, og de i denne sin Egenskab — for-saaavdt intet modsat kan udledes af Ihændehaverpapirets Natur — gaar ind under Forordningen, maa forsaavdt det foran om almindelige Gjældsbreve udviklede og der angivne Resultat ganske paa samme Maade gjælde ogsaa om disse Papirer.

Men et Ihændehavergjældsbrev er tillige noget andet og mere end et almindeligt Gjældsbrev med bestemt Kreditor. Dette viser sig blandt andet deri, at Ihændehavergjælds-breve ogsaa i en anden Forstand end Forordningens er Godtroenhedserhvervelse undergivet eller, som nogle har op-fattet det, unddraget fra Vindikation. Fr. Brandt²⁾ støtter dette udelukkende paa Papirets Kontext. Tillægger man imidlertid først denne en saadan Betydning i den her an-

¹⁾ Nemlig som udviklet gennem Enevoldskongens Dispensations-myndighed.

²⁾ Se Tingsretten, andet Oplag Side 512.

tydede Retning, vil man i Sammenhæng hermed vistnok lettelig være tilbøielig til at tillægge Papirets Text afgjørende Betydning ogsaa, naar Papiret er gaaet til Grunde. Følgende Opfatning vil her kunne tænkes: Da Debitor blot har forpligtet sig til at betale Ihændeleveren, og vedkommende ikke er Ihændelever, naar Papiret er gaaet til Grunde, eksisterer altsaa ingen Forpligtelse længere.

Dette Ræsonnement synes imidlertid mere formalistisk-subtelt end rammende Sagens juridiske Kjerne.

For det første maa det bestrides, at man kan grunde Godtroenhedserhvervelse udelukkende paa Papirets Text. Thi dette maatte med Nødvendighed lede til, at Debitor blev forpligtet til at betale ogsaa ondtroende Ihændelever. Man kan nemlig ikke gjøre gjældende, at Trediemands Retsbrud skulde bringe Debtors Forpligtelse til Ophør. Thi ligeoverfor Debitor foreligger under den angivne Forudsætning intet Retsbrud. Heller ikke vil Debtors Betaling vel kunne opfattes som Medskyldighed. Thi i selve Retsbruddet forudsættes Debitor ikke at have deltaget, og efter dette er den oprindelige Kreditors Ret ophørt. Det eneste skulde da være at opfatte Ihændeleverpapirets Text ligeoverfor ondtroende Ihændelever som en Kontrakt, stridende mod Lov og Ærbarhed. Men dette er høist tvilsomt og vil ialfald lede til en unaturlig Opfatning af Papirets Text. Det anførte viser, at man er nødt til at tage Hensyn til Debtors underforstaaede Mening. Dette Hensyn i Forbindelse med en sedvansmæssig Retsdannelse, hvis praktiske Grund er de mere komplicerede, især kommercielle Forhold i det moderne Samfund, samt Sagens egen Naturlighed har bidraget til at danne og fæstne den retslige Særegenhed ved Ihændeleverpapirer.

Og selv om Godtroenhedserhvervelsen udelukkende kan støttes til Papirets Text, fører dog derfra ingen sikker Slutning derhen, at ogsaa Papirets Text skal tillægges afgjørende Betydning, naar Ihændeleverpapiret er gaaet til Grunde.

Vistnok maa det indrømmes, at man kan paatage sig en Forpligtelse, der ophører ved en vis Begivenheds Indtræden, anvendt paa det her omhandlede Tilfælde, Gjælds-

brevets Undergang. Men saafremt der virkelig er et underliggende Gjældsforhold, kan dette i Almindelighed ikke antages, uden at det fremgaar som ganske utvilsomt. Det maa bestemt fastholdes, at det ikke kan antages at have været Parternes Mening at ville bringe Forpligtelsen til Ophør uden ved Opfyldelse eller at ville overføre en saadan ganske ualmindelig ugrundet Berigelse til Debitor. Dette har Præsumption af en saadan Styrke mod sig, at det selv ved Ihændehaverpapirer ikke uden under ganske særlige Forhold kan antages. Ihændehaverpapiret vil ikke nødvendigvis maatte forstaaes saaledes som her bestridt. Det er meget god Mening i at forstaa det saaledes, at Debitor i Tilfælde er forpligtet til at betale til den, der legitimerer sig som sidste Ihændehaver af det tilintetgjorte Papir. Og Muligheden af en saadan Forstaaelse maa her være nok.

Sagen er nemlig, at Fordringen maa ansees for det principale og Papiret blot som det sekundære (ikke omvendt), den ydre, formelle Legitimation, der sædvanlig udkræves, men ei for alle Tilfælde inkorporerer Gjælden i Papiret.

Leder saaledes Texten ved Ihændehaverpapirer ikke til andet eller forskjelligt Resultat end det foran ved Behandlingen af Forordningen 9 Februar 1798 antagne, kan man med saameget mindre Grund komme til noget herfra forskjelligt ved at støtte sig til et almindeligt Gjældsbrevs Text.

Men selv bortset fra, hvad man ved Ihændehaverpapirer maatte antage, vil man almindeligvis ikke i et Gjældsbrevs Text kunne finde nogensomhelst afgjørende Støtte for den her bestridte Opfatning, og det hvad enten Godtroenhedserhvervelse i Henhold til Forordningen af 9 Februar 1798 opfattes som et Retserhverv *ex lege* o: umiddelbart i Kraft af Lovgivningens udtrykkelige, positive Bud — i hvilket Tilfælde det stiller sig allerklarere — eller som et Retserhverv i Henhold til Debtors stiltiende Skylderklæring¹⁾.

¹⁾ I første Tilfælde foreligger et Retserhverv, der i Formen er afledet, men materielt seet originært; i sidste Tilfælde foreligger alt fra første Færd af en Flerhed af betingede Forpligtelser, idet efter denne Opfatning Debitor stiltiende ved Gjældsbrevs Udstedelse paatager sig, forsaavidt den stedfundne Betaling ikke kan sees af Papiret, at betale Trediemand, der er blevet retmæssig Ihændehaver af Forskrivelsen.

IV.

Men om saaledes hverken Forordningen af 9 Februar 1798 eller Papirets Text kan siges at støtte den her bestridte Mening, kan der spørges, om ikke den foran givne Udredning er ørkesløs, idet Kreditor udelukkende vil være henvist til Mortifikation af Gjælds brevet, naar dette er gaaet til Grunde.

Foreløbig skal bemærkes, at Mortifikationsinstitutets Begreb ei kan paaberaabes for, at det er Lovgivningens Mening ubetinget at henvise til Mortifikation, forsaavidt Gjælds brev bevislig er gaaet til Grunde¹⁾. Thi at dette skulde ligge i Mortifikationsinstitutets Begreb, eller at det overhovedet skulde være den gjældende Rets Mening med dette Institut at udelukke den Opfatning, som nedenfor vil søges hævdet, idet Mortifikation skulde være tænkt som den eneste Maade, hvorpaa Fyldestgjørelse for en Kreditor ogsaa under de her forudsatte Omstændigheder kunde opnaaes, er en Betragtning, som ved nærmere Prøvelse vil vise sig ikke at holde Stik. Mortifikation er nemlig i første Række dikteret af ganske andre Hensyn og bestemt til at afhjælpe andre Behov end de, der under de her forudsatte Omstændigheder vil foreligge, ligesom det vilde være unaturligt at tillægge Lovgivningen en Mening, der vilde stride mod almindelige obligationsretslige Regler og medføre en ganske uberettiget Indskrænkning i Parternes Raadighedssfære.

Tvertimod — denne Udelukkelse af den ordinære Vei til Fyldestgjørelse maatte selv have udtrykkelig Lovhjemmel. Der bør kræves den mest positive Vished for, at en saadan Opfatning virkelig er eller nødvendig maa være stemmende med gjældende Ret.

¹⁾ Jfr. Evaldsen Side 178 **) Anm.: «Der er vel den Forskj. imell. de to Tilf., Tilintetgjør. og ulovlig Fravendelse, at der i det sidste Tilf. er en Muligh. for, at Kred., efter at han nu har faaet Betaling, senere kunde komme i Besidd. af Dokum. og da disponere over dette; men for denne Muligheds Skyld behøvede man ikke noget Mortifikationsinstitut, idet man simpelthen kunde udelukke Anvend. af Fdg. 9 Febr. 1798, hvor Kred. ved et saad. Bevis havde godtgjort sin Berettigelse.»

Mortifikationsinstituttet er nu ordnet ved Lov af 6 Marts 1869 angaaende visse Heftelsers Udslettelse af Pantebøgerne samt angaaende Mortifikation m. v., der i væsentlige Punkter lovfæster tidligere gjældende Praxis.

Navnlig denne Lovs § 2¹⁾ kan tænkes at faa Betydning for vort Tilfælde.

Gjenstanden for Mortifikation er ifølge denne § forkommet Gjældsbrief eller andet Dokument osv.

Først maa her bemærkes, at forkommet Gjældsbrief ei er ensbetydende med Gjældsbrief, der er gaaet til Grunde (kfr. saaledes Forordningen af 9 Februar 1798 «fortabes eller forkomme»). Ved et forkommet Gjældsbrief maa ifølge Ordets Betydning²⁾ i første Række forstaaes, at Gjældsbriefet er forlagt eller kommet bort³⁾, m. a. O. at man ikke længere med Bestemthed ved noget om Brevets Skjæbne. Efter Ordlyden skulde da netop det Tilfælde være udelukket, at Brevet med Bestemthed vides gaaet til Grunde, idet det da ei blot er forkommet, men tilintetgjort.

Men selv om Betydningen af «forkommer» i Lovsproget ansees tvetydig, og Ordet antages træffende ogsaa at kunne anvendes om Gjældsbreve, der vides gaaet til Grunde, er dog dette langt fra afgjørende. § 2 bestemmer nemlig blot, at saadant Dokument ved kongelig Bevilling kan tillades ved Dom kjendt dødt og magtesløst. Foruden at det i og for sig vilde være temmelig hensigtsløst af Loven at bestemme, at Dokument, for at Rettigheden skulde kunne gøres gjældende, maatte kjendes dødt og magtesløst, naar

¹⁾ § 2 lyder: «Forkommer Gjældsbrief eller andet Dokument, som nødvendigen maa have tilstede, for at de ved samme hjemlede Rettigheder kunne gøres gjældende eller de stiftede Forpligtelser gyldigen udslettes, kan det ved kongelig Bevilling tillades at søge Dokumentet tilligemed de af samme flydende Rettigheder efter en almindelig, til den mulige Ihænde-haver eller Rettighedshaver stilet Stævning ved Dom kjendt dødt og magtesløst osv.»

²⁾ Kfr. Molbech's Ordlexikon.

³⁾ At herunder ikke gaar det Tilfælde, at Dokumentet alene er bortkommet, saa at Besidderen kjendes, se Hallager-Aubert, Obligationsrettens almindelige Del Side 244 Note ¹⁾.

dette med Bestemthed vides dødt¹⁾ og derfor i og for sig er magtesløst, er der heller intet i dette Lovsted, som tyder paa, at en saadan Forudsætning nødvendigvis maa lægges ind i Loven. Tvertimod forudsættes netop derved, at Stævning paabydes stilet til den mulige Ihæندهaver eller Ret-tighedshaver, at der muligvis eksisterer en saadan, m. a. O., at Gjælds brevet ikke vides med Vished at være gaaet til Grunde.

Det, §'en udtrykker, er saaledes i det høieste blot dette, at der af Lovgivningen er givet Adgang til her at søge Mortifikation, og herigjennem berøres aldeles ikke vort Spørgsmaal, som er, om Loven kræver, at Mortifikation her altid skal finde Sted, for at Kreditor skal faa Betaling.

Af det ovenfor udviklede kunde strengt taget synes at maatte udledes, at der overhovedet ei er Adgang til at erholde Mortifikationsbevilling, naar Dokument med Bestemth ed vides gaaet til Grunde. Saa strengt bør imidlertid dette ikke tages, idet en udvidende Fortolkning her maa være fuldt tilstedelig. For det første kan dette vistnok forlængst før Loven ansees for at have været hævdet Praxis, som Loven ikke kan antages at have villet forandre, ligesom ogsaa § 5, der tillader Bevilling til Mortifikation, naar det godtgøres (for Bevillingsmyndigheden), at et Ihænderdokument er tabt under saadanne Omstændigheder, at det maa antages tilintetgjort, synes at pege i denne Retning. Thi Adgangen til Mortifikation af saadant Dokument er klarlig af Loven tænkt mere indskrænket end af almindelige Gjældsbreve. Hertil kommer, at Kreditor i dette Tilfælde ikke bør være værre stillet, end om Dokumentet er forkommet, at det som oftest vil kunne stille sig tvilsomt for Kreditor, om Bevisets Maal med Hensyn til Gjælds brets Undergang kan ansees fuldt, saa han kan opnaa noget uden .

¹⁾ Hermed skal selvfølgelig ikke være ndtalt, at der ikke er god Mening i, at det Faktum ved Dom forlanges konstateret, at Gjælds brevet er gaaet til Grunde (hvorom Afsnit VI). Men det maa erkjendes, at Mortifikationsinstituttet i denne Anvendelse faar en noget anden Betydning end ved forkomne Dokumenter, at Tilfældene ikke er ganske ligeartede, og at man ved den her hævdede Opfatning vil komme til en med Forholdets Natur mere overensstemmende Løsning.

Mortifikation; samt at det hele blot reducerer sig til en ingen skadende Overflødighed.

Man kunde mene, at der ved Fortolkningen i heromhandlede Henseende bør hensees til og lægges afgjørende Vægt paa Lovens Forarbejder (Lovkoncipisternes Mening o. desl.). Det kan imidlertid vanskelig indsees, at disse paa bindende Maade afgjør det her omtvistede. Og i ethvert Fald — selv om man ved indirekte Slutninger af Motiverne skulde kunne uddrage noget til Fordel for den her bestridte Mening, hvorom senere — maa det være tilstrækkeligt at henvise til, at Motiverne ikke er Lov.

Imidlertid kunde det synes, at det her bestridte Resultat er givet Udtryk i Loven. § 2 taler nemlig om «Gjælds brev eller andet Dokument, som nødvendigen maa have tilstede, for at de ved samme hjemlede Rettigheder kunne gøres gjældende.» Men, kan man sige, er den her hævdede Mening den rette, vil der ei lettelig kunne paavises deslige Dokumenter, ialfald vil ikke, hvad i Lovstedet synes at forudsættes, Gjælds breve i sin Almindelighed høre til denne Klasse.

Herimod kan nu for det første indvendes, at der, som ogsaa før antydtes, kan udstedes deslige Dokumenter, hvis Rettigheder ogsaa i Tilfælde af Papirets Undergang tabes, samt at det maaske ikke er ganske uomtvisteligt, om end antageligt¹⁾, at Gjælds brev i Almindelighed af Loven forudsættes at være saadant «Dokument, som nødvendigen maa have tilstede, for at de ved samme hjemlede Rettigheder kunne gøres gjældende.» Om dette skal antages, beror paa, om Bisætningen ogsaa kan henføres til «Gjælds brev».

Men dernæst er det yderst tvilsomt, om Loven med denne sin Udtryksmaade egentlig rammer vort Tilfælde. Thi ogsaa fra det her hævdede Standpunkt kan man meget godt i Almindelighed tale om «Gjælds brev eller andet Dokument, som nødvendigen maa have tilstede, for at de ved

¹⁾ I Justitsdepartementets Indstilling af 11 September 1868 heder det ogsaa: «Hertil henhører Gjælds breve saavel som saadanne Dokumenter, som uden ligefrem at have Formen af Gjælds breve dog med disse er satte i Klasse, saasom Sparebankbøger, Aktiebreve, Assurancepolicer o. desl.»

samme hjemlede Rettigheder kunne gjøres gjældende.» Udtryksmaaden afgjør saaledes ikke det her omtvistede, men er ganske uafgjørende.

Afgjørende maa det imidlertid i ethvert Fald være, at Loven ikke *ex professo* kan antages at have villet udtale sig netop om dette Punkt ved hin Udtryksmaade, og at man ikke paa denne noget vage Forudsætning kan tænke sig Forordningen af 9 Februar 1798 forandret og ganske ny Ret i dette Stykke indført.

At Mortifikationslovens § 5 tillader Meddelelse af Bevilling til Mortifikation af Ihænde haverpapirer i Tilfælde af, at «Dokumentet er tabt under saadanne Omstændigheder, at det maa antages tilintetgjort», er vistnok ganske uafgjørende for vort Spørgsmaal, og vil ikke kunne paaberaabes mod den her antagne Lære, hvilket bestyrkes end yderligere ved, at §'en i Tilfælde af Mortifikation slapper Fordringerne til Bevisets Styrke, hvorved Bestemmelsen ialfald slet ikke bliver overflødig.

At samme § aldeles forbyder Bevilling til Mortifikation af Pengerepræsentativer (hvorom Afsnit VII), kan ei heller indsees at være af afgjørende Betydning. § 5 har nemlig som en § i en Lov angaaende Mortifikation overhovedet liden Opfordring til at udtale sig om den i heromhandlede Henseende ordinære Fremgangsmaade, men afgjør blot, under hvilke Betingelser der haves Adgang til Mortifikation.

Forsaavidt Praxis skulde paaberaabes mod det her antagne Resultat, skal blot bemærkes, at denne vistnok ei vil kunne paavises at føre længere end, som ogsaa før nævnt, til Tilladeligheden af Mortifikation (inden Mortifikationslovens Ramme) af Dokument, der vides med Vished gaaet til Grunde.

Det eneste, som det da til Slutning staar igjen at bygge den her bestridte Opfatning paa, skulde være Lovens stiltiende, underforstaaede Mening. Men paa dette ubevislige og vistnok mere end tvilsomme Grundlag at bygge Læresætninger af saadan Betydning for Parterne, kan ei ansees for god Lovfortolkning.

V.

Den her antagne Lære kan tænkes forkastet fra det Synspunkt, at fuldt Bevis i det enkelte Tilfælde vil være umuligt at føre¹⁾. Rigtigheden heraf kan imidlertid ikke erkjendes.

Kreditor vil i det her forudsatte Tilfælde dels have Bevisbyrden for, at han var Ihænde-haver eller Rettighedshaver, da Gjælds-brevet gik til Grunde, dels Bevisbyrden for dettes Undergang.

Med Hensyn til førstnævnte Bevisbyrde er at bemærke, at denne i Regelen vil have mindre paa sig, da dette Punkt som oftest ei vil foreligge som Tvistens Gjenstand, og hvor dette undtagelsesvis maatte være Tilfældet, Beviset uden særlig Vanskelighed vil kunne føres i Forbindelse med Bevis for Gjælds-brevets Undergang. I enkelte Tilfælde, navnlig ved Ihænde-haverpapirer, kan Beviset vistnok tænkes at have sine Vanskeligheder. Men fra hvilke Synspunkter seet det overhovedet skulde være umuligt, er ei godt at indse.

At Bevis for Gjælds-brevets Undergang er umuligt at føre, kan ei heller indrømmes. Tvertimod fremstiller det sig som et i Virkeligheden vilkaarligt Postulat, at ei fuldt Bevis for et Gjælds-brevs Undergang i denne Forbindelse skulde kunne føres, medens et saadant Bevis erkjendes at kunne tilveiebringes²⁾ ved andre Gjenstandes Undergang, eller forsaa vidt andre Dokumenter eller Gjælds-breve i andre retslige Forbindelser angaar. Man tænke sig f. Ex. det Tilfælde, at A forpligter sig til at betale B 1000 Kroner, for-

¹⁾ Jfr. Evaldsen Side 224: «Men det vil være yderst sjæld. og er maaske strengt taget kun et Tankeexperiment, at Kred. — i Mangel af Imøde-komm. fra Debitors Side — er istand til at føre et fuldt Bevis i de anførte Henseender (hvilket Bevis navnlig ogsaa maatte være fuldt betryggende i Hens. t. Spm. om det paagj. Dokum.s Ægthed)». Se ogsaa Lassen Side 472: «Derimod vilde han (o: Kreditor) nok kunne kræve Betaling, naar han kunde oplyse, at Gjælds-brevet er tilintetgjort, og at det i Tilintetgjørelsens Øieblik tilhørte ham, men fuldstændigt Bevis herfor vil meget sjældent kunne føres.»

²⁾ I Rettergangen at fordre absolut Vished for Bevisthemaets Sandhed er selvfølgelig ugjærligt. Thi dette vilde i Virkeligheden være en Op-givelse af selve Ret søvelsen.

saavidt et i B's Besiddelse værende, for A kompromitterende Dokument maatte tilintetgjøres. Ingen vil vel her paastaa, at det, selv bortseet fra Tilfælde, hvor B paa Forhaand har kunnet sikre sig Vidner, for alle Tilfælde skulde være umuligt at føre Bevis for, at Dokumentet var tilintetgjort.

Med Hensyn til Fordringerne til Bevisets Styrke kan bemærkes, at Dommeren her som andetsteds selvfølgelig maa fordre mere end den blotte Sandsynlighed. Det, der i ethvert Tilfælde maa forlanges, er, at der foreligger fuldt Bevis for Gjældsbrekets Undergang. Men foreligger først saadant — og i vor Ret gjælder den frie Bevisbedømmelse —, kan Debitor formentlig ikke have retmæssigt Krav paa en stærkere Beskyttelse. At Brekets Undergang i det her forudsatte Tilfælde for Debtors Ydelsespligt er et præjudicielt Punkt, bør — foreløbig bortsees fra Debtors Risiko i Forhold til Trediemand — ei bevirke, at der stilles strengere Fordringer til Bevisets Styrke end i et hvilket som helst andet Tilfælde, hvor et lignende Faktum i en Proces foreligger som et præjudicielt Punkt.

Den her bestridte Anskuelse kan imidlertid gives en anden Fatning. Der kan nemlig siges: Vistnok skal det villig indrømmes, at saadant Bevis kan føres i Sag ligeoverfor Debitor. Men dette kan ikke erkjendes at hjælpe Kreditor til sin Ret, al den Stund en mulig Dom ligeoverfor Debitor ei vilde være *res judicata* ligeoverfor enhver Trediemand (der trods alle Beviser dog kan sidde inde som Rettighedshaver med Gjældsbreket). Det, Debitor kan forlange, før han er pligtig at betale, er, at det med retslig Virkning ogsaa ligeoverfor Trediemand konstateres, at Gjældsbreket er gaaet til Grunde. Men dette er det netop, som her er umuligt, idet en Dom med saadanne Virkninger alene kan erholdes gennem et i sædvanlige Former anlagt Mortifikationssagsmaal, hvorved Gjældsbreket erklæres dødt og magtesløst.

Denne Opfatning, der ved første Øiekast er bestikkende, bør dog i hvert Fald neppe gives Medhold, forsaavidt Gjældsbrekets Undergang af Domstolen maa ansees aldeles notorisk. Thi i dette Tilfælde er der skaffet Debitor den høieste Sikkerhed, som overhovedet de menneskelige Forhold i sin

Almindelighed tilsteder for, at han intet Retstab *in casu* vil lide. Og med denne Sikkerhed synes Debitor at maatte lade sig nøie. Naar saaledes, for at nævne Exempler, Gjælds-brevet er opbrændt i en hel Del troværdige Mennekers Paa-syn, der bekræfter dette med Ed; hvor det er opbrændt i en Box, hvortil offentlige Funktionærer har havt Nøglerne, og hvor det ogsaa af vedkommende Bøger kan sees at have hen-ligget; hvor et Embedsarkiv, i hvilket Gjælds-brevet opbeva-redes, er nedbrændt, og hvor samtidig det forkullede Papir fremskaffes, og hvor blot bestyrkende Omstændigheder for-øvrigt og ingen mistænkelige er tilstede, vil Retstab for Debitor bero paa en saa fjerntliggende Mulighed, at Rets-ordenen umulig uden udtrykkelig Hjemmel kan give den her bestridte Opfatning sin Sanktion¹⁾.

Men det er ogsaa forøvrigt yderst tvilsomt, om denne Opfatning, naar alt kommer til alt, overhovedet bør tillægges Vegt. Det, der herimod kan indvendes, er, at naar der fore-ligger fuldt Bevis for Gjælds-brevets Undergang, har Debi-tor herved den Sikkerhed, som overhovedet Retsordenen ellers tilstaar ham.

Man tænke sig saaledes, at A har paadraget sig en Forpligtelse til, forsaavidt en bestemt Betingelse indtræder, at betale B en Sum Penge. Forsaavidt Betingelsen ikke inden en vis Termin er indtraadt, gaar hans Forpligtelse ud paa at yde C nævnte Sum. A kan her ikke under Søg-smaal ligeoverfor B som Sagsøger gjøre gjældende, at han ei er pligtig at betale den skyldige Sum, uden forsaavidt Be-tingelsens Indtræden ialfald er notorisk, idet der ellers kan være en, om end fjern Mulighed for, at B's Bevis for Betin-gelsens Indtræden til syvende og sidst kan briste og det

---

¹⁾ Her synes træffende at kunne citeres, hvad Justitsdepartementets Indstilling af 11 September 1868 i en anden Anvendelse gjør opmærksom paa: «— — — ingen kan antages at forurettes, hverken Vedkom-mende — — —, der har udfærdiget Dokumentet, og som selvfølge-lig intet Krav har paa at lukrere ved det Eieren tilstødte Uheld, hvorved Dokumentet tilintetgjordes, og heller ikke nogen Trediemand, da ingen saadan kan formodes at være kommen i Besiddelse af Dokumentet.»

virkelige Forhold være et andet, hvorved han kan komme til at lide Tab.

Da Dom, hvorved A tilpligtes at betale B Summen, ei vil være *res judicata* ligeovfor C, fordi de subjektive Bettingelser mangler¹⁾, vil denne kunne reise Sag, hvorunder endog det samme Bevismateriale vil kunne tænkes anderledes bedømt²⁾.

Og ved Gjældsbreve, der er gaaet til Grunde, vil fra Parternes formodede Mening eller fra de i Forordningen af 9 Februar 1798 hjemlede positive Retsregler vanskelig noget modsat Resultat i heromhandlede Henseende kunne udledes, — idet Forordningen, som før paavist, ei kan antages at have tænkt paa Tilfælde af Gjældsbrevets Undergang eller her overhovedet at have opstillet nogen særlig stærk Beskyttelse for Debitor, — skjønt det er at forudse, at i Retsøvelsen af Hensyn til Debitor maaske vil blive stillet særdeles strenge Fordringer til Styrken af saadant Bevis.

Forøvrigt kan bemærkes, at Grænsen mellem, hvad der skal ansees notorisk eller ei, selvfølgelig vil være Gjenstand for skjønsmæssig Afgjørelse.

At der for Debitor skulde ligge en særlig Fare ved at antage den her hævdede Mening, kan ei indrømmes, da principmæssig her ei mere end i andre lignende Tilfælde en reel Retsfortabelse kan blive Følgen af Bevisreglerne, og i ethvert Fald Debitor har Regresret mod Kreditor³⁾.

¹⁾ Jfr. A Schweigaard: Den norske Proces II, tredie Udgave Side 86 og Francis Hagerup: Om Udstrækningen af en Doms forbindende Kraft i civil Sag i Norsk Retstidende 1885, Side 278.

²⁾ Mod det her valgte Eksempel kan tænkes indvendt, at C i Sag mellem A og B vil kunne indvarsles og herved Dommen blive *res judicata* ogsaa for denne, medens nogen lignende Indvarsling, hvor Gjældsbrevet antages tilintetgjort, selvfølgelig ei vil kunne finde Sted. Imidlertid vil det kunne tænkes, at C i Kontrakten er betegnet som *incerta persona*, hvorved Tilfældene i det væsentlige falder sammen.

³⁾ Der kan her passende erindres om, at selv ved Mortifikation løbes en ikke ringe Risiko, dog med den Forskjel, at denne her bæres af Trediemand, ikke af Debitor. Se Evaldsen Side 179 **) Anm.: «Ved Mortifikat. løbes saal. strax den Risiko, at Cred. selv har afhændet Dokum., og nu igjenn. en Mortifikat. vil skaffe sig dobbelt Udbytte af Fordr. Fsv. imidl. Stævningen kommer til vedk. Besidders Kundskaab, vil denne, der jo er i lovlig Besiddelse af Dokum., temme-

VI.

Om det saaledes maa erkjendes, at Fordringen ikke gaar tilgrunde med Papirets Text, opstaar imidlertid Spørgsmaal, om Debitor i Tilfælde af Gjældsbreve's Undergang er forpligtet til som ellers at betale allerede derved, at Forfaldsdag er kommet, eller hvorvidt han kan kræve, at dettes Undergang først er fastslaaet ved Dom.

I Almindelighed indtræder nemlig Debtors Mora, naar Betingelserne iøvrigt er tilstede, ved Forfaldsdag¹⁾.

Unegtelig vil det ved første Øiekast kunne synes det mest naturlige, at Debitor er forpligtet til at betale allerede ved Forfaldsdag. Man kan lettelig tænke sig Forholdet saaledes, at naar Retten først finder det tilintetgjørende Faktum bevist, maa den som en nødvendig Konsekvents heraf i og ved dette kjende Debitor skyldig *in mora*. Imidlertid kan dette neppe antages, da der fremstiller sig vægtige Indvendinger herimod. Klart maa det nu for det første være, at hvor paalidelig en Mand Kreditor end maatte være, kan Debitor dog ikke ubetinget være nødt til at tage hans Forklaring for god eller behøve at fæste Lid til de Vidners Udsagn, som Kreditor i Tilfælde maatte finde for godt at fremstille for ham i Hensigt at bevise Gjældsbreve's Undergang. Men Debitor bør ikke engang ansees at have gjort sig skyldig *in mora*, selv om Retten bagefter maatte finde, at han ingen rimelig Grund har havt til at betvile Kreditors Fremstilling af Fakta angaaende Gjældsbreve's Undergang. At Debitor bør have en sterkere Garanti herfor, før han maa betale, er næsten selvsagt.

Mere kunde det have for sig at anse Debitor *in mora*, naar Kreditor optog et lovligt Thingsvidne, og Retten senere

---

lig sikkert melde sig. Men Cred. kunde ogsaa have Dokum. ligg. i sine Gjemmer, medens han nu søger Mortifikat., og da senere, naar Mortifikationsstævn. er læst og glemt, disponere over det. — — — rammes herved endnu ikke det Tilf., at det en Tid lang bortkomne eller forlagte Dokum. senere findes.

¹⁾ Er Gjældsbreve't forkommet, indtræder Mora'en først efter Mortifikationsdommen. Her bortsees altsaa ganske fra, hvorvidt Paakrav i det enkelte Tilfælde maa ansees nødvendigt eller ei.

fandt dette som Bevismateriale tilfredsstillende. Da imidlertid Bevisets Styrke ogsaa her vil kunne stille sig tvilsom for Debitor, bør det vel antages, at han med Rette maa kunne paaberaabe sig, at han ligesaa lidt er istand til som pligtig til at bedømme dettes objektive Værd. Den eneste mulige Mening vil efter dette være, at Debitor kan forlange at se Dom for sig, før han behøver at betale. Betaler han derfor uden Dom, gjør han det paa eget Eventyr. Ganske afgjørende maa nemlig den Betragtning ansees, at Debtors Pligt til at betale Kreditor først indtræder, naar Gjælds-brevet bevislig er gaaet til Grunde. Men den eneste Maade, hvorpaa Kreditor med retslig Virkning for Debitor kan konstatere dette, er netop ved Dom. Thi som ovenfor nævnt, kan Debitor ikke være pligtig til at opgjøre sig nogen begrundet Mening om Gjældsbevets Undergang paa Grundlag af det ham af Kreditor forelagte Bevismateriale.

Dette vil ogsaa være det eneste rimelige og retfærdige Resultat. I Almindelighed vil nemlig Kreditor ligefrem være Skyld i Gjældsbevets Undergang, eller denne ialfald paa en eller anden Maade kunne henføres til hans Uagtsomhed som Aarsag. Men selv hvor dette undtagelsesvis ikke skulde være Tilfældet, er det ikke mere end rimeligt, at Ulykken bliver der, hvor den har rammet. Og rammet har den i første Række Kreditor, der i Almindelighed er forpligtet til at fremlægge Gjældsrevet. Fremdeles maa det erindres, at Gjældsbreve udstedes *in favorem creditoris*, og da er det ikke mere end retfærdigt, at Kreditor kommer til at bære Risikoen, og denne ikke væltes over paa Debitor¹⁾. Ligeledes kan det bemærkes, at naar Mortifikationsinstituttet ansees anvendeligt ogsaa ved Gjældsbreve, der vides tilintetgjorte, vil der først blive god Sammenhæng i Retsreglerne, naar Konstatering ved Dom ogsaa udenfor Tilfælde af Mortifikation antages nødvendig.

En Undtagelse vil man imidlertid maatte gjøre, hvor Gjældsbevets Undergang maa ansees notorisk for Debitor²⁾, f. Eks. hvor denne selv har ødelagt Brevet. Her vil Debitor

¹⁾ Indenfor den her angivne Ramme maa dette ialfald til en vis Grad ansees bindende.

²⁾ Vel at adskille fra, hvad der i sin Tid maa ansees at foreligge notorisk for Domstolen.

saaledes kjende det ødelæggende Faktum, ligesom den af hans Forhold udledede Erstatningspligt leder til samme Følge. Af sidstnævnte Grund bør Følgen være den samme, hvor Debitor er Skyld i Brevets Undergang uden bevislig at vide om denne.

Ogsaa hvor Debitor ligeoverfor Kreditor afgiver en bestemt og ubetinget Erkjendelse af Gjældsbreve's Undergang, maa det samme gjælde, og Debitor saaledes være uberegtiget til at negte Betaling straks. Thi i Tilfælde af Domssag vil det ei nytte en Debitor, der indrømmer Gjældsbreve's Undergang, at grunde Frifindelse paa, at Kreditor ikke kan fremlægge det til Paaskrivelse, og har han allerede for Domssagen indrømmet Brevets Undergang, bør han være bunden herved. Noget andet er, som allerede nævnt, at han ikke kan ansees pligtig til at afgive nogen saadan Erklæring ved Kreditors Henvendelse.

Dette, at Debitor i det her forudsatte Tilfælde i Almindelighed ikke vil være *in mora* før efter Dommen, skjønt hans Forpligtelse har bestaaet den hele Tid, er et ganske interessant Tilfælde, men principmæssig intet særeget.

Praktisk vil det oven angivne Resultat, at Forfaldsdag ansees udskudt til Dommen, især vise sig deri, at Morarenter, hvor disse enten ifølge Aftale eller *ex lege* skal svares, først begynder at løbe fra Dommen.

I denne Sammenhæng kan det Spørgsmaal opstilles, om Kreditor i Tilfælde af Gjældsbreve's Undergang er berettiget til at faa exigibel Gjældsdom over Debitor.

En Dom før Forfaldsdag vil i Almindelighed alene kunne gaa ud paa at fastslaa Rettighedens Tilværelse. Søgsmålet bliver da et saakaldet Fastsættelsessøgsmål¹⁾.

Forsaavidt Gjælden ved Sagsanlægget allerede er forfalden ifølge Gjældsbreve's Text eller den oprindelige Aftale, medens Brevet er gaaet til Grunde, kan der ogsaa gjøres Indvendinger mod, at Kreditor her i Almindelighed mod Debtors Protest med engang vil kunne faa exigibel Gjældsdom. Thi hvor Debitor ei erklærer sig uvillig til at

¹⁾ Mod Antagelsen af et saadant i Almindelighed i vor Ret uden procesuel Indrømmelse fra Sagvolderens Side, se A. Schweigaard, Den norske Proces II, tredje Udgave Side 7.

betale under Forudsætning af, at det først ved Dom konstateres, at Gjælds brevet er gaaet til Grunde og sidste Indehaver af samme saaledes er den til Ydelsen berettigede, fragaar han i Virkeligheden ei sin Forpligtelse og er ikke *in mora* med Betalingen, idet han alene under nævnte Forudsætning er forpligtet til at betale. Derimod maa vistnok exigibel Gjældsdom kunne erhverves, forsaavidt Debitor ogsaa under denne Forudsætning fragaar sin Forpligtelse.

Bortset fra sidstnævnte Tilfælde vil den Dom, Kreditor faar, dels kunne tænkes at være en almindelig Fastsættelsesdom, hvor Rettighedens Tilværelse, og at den tilkommer Kreditor, konstateres, dels blot og bart en Dom, der konstaterer, at Gjælds brevet er gaaet til Grunde. Bagefter vil da Kreditor i Tilfælde kunne reise ny Sag for paa Grundlag af den første Dom som *res judicata* at faa exigibel Gjældsdom over den vrangvillige Debitor.

VII.

Om end den oven givne Kritik ialfald fra visse Synspunkter vil kunne indrømmes at besidde en vis theoretisk Interesse, kan der paa den anden Side spørges, om de ovenfor udledede Resultater, forsaavidt man forøvrigt maatte være enige i disse, egentlig kan tænkes praktiske. Hertil vil være at svare, at Resultaterne i enkelte Tilfælde ialfald kan tænkes at faa virkelig praktisk Betydning, og at ovenstaaende Udvikling end ikke fra dette Synspunkt kan ansees overflødig, saaledes i Tilfælde, hvor Mortifikationsbevilning urettelig er negtet af de administrative Myndigheder, men navnlig med Hensyn til Pengerepræsentativer, altsaa Norges Banks Pengesedler. Thi disse er ifølge Mortifikationslovens § 5 undtagne Mortifikation.

Man kunde mene, at meget hyppige vil disse Tilfælde, især ved Pengesedler, ikke kunne blive paa Grund af det strenge Bevis, som navnlig her maa udkræves for Sedlens Undergang. Men selv om dette indrømmes, er dog Tilfældene langt mere end tænkelige, foruden at det for Retsbevidstheden stødende Syn efter dette ikke vil kunne indtræde, at

Debitor, indrømmende Papirets Undergang, negter at betale paa Grundlag af, at dette ikke haves tilstede.

Et modsat Resultat af det her antagne kan imidlertid dels tænkes støttet paa Parternes Mening¹⁾, dels søges udledet af de vedkommende Norges Bank givne Love. Man kunde nemlig sige, at ialfald ved Pengesedler maa det have været Bankens Mening at ville fraskrive sig ethvert Ansvar, om Sedlen ikke skaffes tilstede, paa Grund af den større Risiko for Banken, der ved Pengesedlernes Mængde i Forhold til Bankens Kapital antages forbunden med den her fremstillede Lære. Det kan imidlertid netop her ikke erkjendes at være fyldestgørende Grund til at antage dette for Parternes Mening, idet navnlig ved Pengesedler maa erindres, at Beviset vil falde vanskeligt²⁾, og Risikoen saaledes af denne Grund i Virkeligheden vil blive forholdsvis liden.

Man kunde imidlertid, som ovenfor nævnt, mene, at det her behandlede Spørgsmaal med bindende Virkning for Parterne findes afgjort i Banklovgivningen, se for den ældre Lovgivnings Vedkommende navnlig Lov af 14 Juni 1816 (jfr. Lov af 13 August 1818 § 4), hvis § 6 udtrykker sig saaledes: «Efter 1ste Januar 1819 skal Banken være pligtig til ved dens Hovedkasse daglig undtagen Helligdage i dertil almindelig bekjendtgjorte Timer at indfri enhver den til Ombytning forelagt Seddel med dens paalydende Sum i grov Kurant.» Det er imidlertid yderst tvilsomt, om denne Lovbestemmelse kan antages at have villet afgjøre netop det her behandlede Spørgsmaal og derved have givet specielt Norges Bank Privilegium paa ikke at opfylde sine Gjældsforpligtelser. Det er ganske andre Hensyn, der maa antages

¹⁾ Et noget tvilsomt Spørgsmaal er det vel, om Bestemmelse i Statutterne — forudsat at disse ei er givne som Lov —, hvorved Banken fraskriver sig her omhandlede Ansvar, er bindende ligeoverfor godtroende Trediemand.

²⁾ At det nødvendigvis skulde forlanges, at Pengesedlernes Nummer bevises eller ialfald opgives, kan neppe indrømmes, naar det blot er paa det rene, hvad Slags Pengesedler (10, 20, 50 Kronesedler) er gaaet til Grunde, samt at disse ikke er falske.

at have dikteret denne §, og dens Udtryksmaade kan derfor for vort Tilfælde ikke ansees afgjørende.

Saameget mere maa dette antages efter den nye Lov om Norges Bank af 23 April 1892, hvis § 6 lyder: «Norges Bank skal være eneberegtiget til at udstede Banksedler, lydende paa Ihændeleveren og indeholdende Bankens Forpligtelse til ved Paakrav at indfri dem efter deres fulde paalydende Beløb med Guld i Kronemynt o. s. v.» Kfr. ogsaa Lovens § 7.

Fra Mortifikationslovens § 5 kan den Indvending tænkes fremsat, at naar den forbyder Bevilling til Mortifikation af Pengerepræsentativer og ei engang tillader disses Mortifikation under samme indskrænkede Betingelser som ved Ihændeleverpapirer, der blandt andet efter nævnte § kan mortificeres, naar «Dokumentet er tabt under saadanne Omstændigheder, at det maa ansees tilintetgjort f. Eks. ved Ildebrand, Skibbrud eller deslige», maa det fremgaa som §'ens Grund og Mening, at Debtors Forpligtelse ophører ved Pengesedlens Undergang.

Som ogsaa før antydet, kan det imidlertid ikke ansees for berettiget at lægge en saadan Forudsætning om Udelukkelse af den ordinære Fyldestgjørelsesmaade til Grund ved en Fortolkning af Loven¹⁾, især naar der ei er givet denne Forud-

¹⁾ I Justitsdepartementets Foredrag heder det rigtignok: «Hvad man derimod tror at kunne tilraade, er en Regel om, at naar et Dokument, lydende paa Ihændeleveren, ikke alene er forkommet, men det derhos godtgøres eller bringes til overveiende Grad af Sandsynlighed, at det er blevet borte under saadanne Omstændigheder, at det maa antages tilintetgjort, saa skal Adgangen for Vedkommende til at se det mortificeret ikke være ham absolut afskaaret. En saadan Bestemmelse tør have sin Begrundelse derved, at ved sammes Befølgelse ingen kan antages at forurettes, hverken vedkommende Interessentskab eller Autoritet, der har udfærdiget Dokumentet, og som selvfølgelig intet Krav har paa at lukrere ved det Eieren til stødte Uheld, hvorved Dokumentet tilintetgjordes, og heller ikke nogen Trediemand, da ingen saadan kan formodes at være kommen i Besiddelse af Dokumentet. Den i senere Tid hyppigere Adgang til Udfærdigelsen af Dokumenter, lydende paa Ihændeleveren, og de store Interesser, det for denne kan have, at Papirets Tilintetgjørelse ikke nødvendigen ogsaa skal medføre Rettighedens Tab, maa efter Departementets Opfatning tale for en saa-

sætning et klart og bestemt Udtryk, og ei heller Loven vides *ex professo* at have villet udtale sig netop om dette Punkt¹⁾.

VIII.

I Forbindelse med det her behandlede staar det Spørgsmaal, hvorvidt Kreditor i Tilfælde af Gjældsbevets bevislige Undergang kan fordre nyt Gjælds brev udstedt, forsaavidt Forfaldsdag endnu ei er kommet. Der bør her vistnok skjælnes. Har Debitor selv ødelagt Gjælds brevet, eller er dette gaaet til Grunde ved en Begivenhed, der kan tilregnes Debitor som Skyld, bør denne utvilsomt ansees forpligtet til Udstedelse af nyt Gjælds brev, forsaavidt Kreditor gjør Paastand herpaa. Thi Debitor har her ved sin Handling paadraget sig Erstatningspligt, idet Kreditor gaar Glip af de Fordele baade juridiske og faktiske, der knytter sig til Gjældens Skriftlighed. Nyt Gjælds brevets Udstedelse gjensætter Kreditor i *status quo* og vil alene kunne være det korrekte og fuldstændige Udtryk for Debtors Erstatningspligt. Særdeles tvilsomt vil det derimod stille sig, hvad der bør læres, om Gjælds brevet er gaaet til Grunde ved en i Forhold til Parterne rent hændelig Begivenhed. Naar alt kommer til alt, bør det maaske antages for Parternes rime-

dan Bestemmelse». Og videre: «Da den nødvendige Forudsætning for Adgangen til Mortifikation af Dokumenter, lydende paa Ihænderhaveren, efter det anførte er, at Dokumentet maa antages at være tilintetgjort, siger det sig selv, at det ikke er tilstrækkeligt, at Vedkommende f. Eks. oplyser, at det er ham frastjaalet.» Heraf kunde maaske uddrages den Slutning, at det maatte være ialfald Departementets Mening, at Retstab for Kreditor ogsaa i vort Tilfælde, hvor Beviset for Undergang ligeoverfor Domstolen forudsættes fuldt, vilde indtræde, om der ei blev Adgang til Mortifikation. Men selv denne Slutning, om den kan drages, formenes for svag til at burde lægges til Grund ved en Fortolkning af Loven, da det ikke engang er sikkert, at den har faaet bindende Udtryk i Forarbejderne sin Helhed og det i hvert Fald her maa fremstille sig aldeles afgjørende, at Motiverne ei er Lov.

¹⁾ Fra Skillemynt vil ei kunne drages bindende Slutninger til Penge-sedler. Thi ved hine kommer et nyt Moment til, nemlig det, at Skillemynten i og for sig besidder Værdi.

lige Mening, — hvorpaa det her særlig vil komme an —, at Kreditor ogsaa i saadant Tilfælde skal have Ret til nyt Brevs Udstedelse. Isærdeleshed, hvor det er aldeles notorisk, at Gjælds-brev er gaaet til Grunde, vil det blot fremstille sig som Vrangvillighed fra Debtors Side at negte nyt Gjælds-brevs Udstedelse.

Hvor det derimod maa tilregnes Kreditor, at han ikke har passet godt nok paa Gjælds-brevet, eller hvor han direkte er Skyld i dettes Undergang, kan det neppe antages for Parternes Mening, at Debitor i Tilfælde skulde være forpligtet til at udstede nyt Gjælds-brev. Thi om end Brevet, som for paavist, blot maa betragtes som et Legitimations-papir, saa at Gjælden alligevel kan indtales, naar dette er gaaet til Grunde, og det selv i det her omhandlede Tilfælde, bør dog Kreditor ved Gjælds-brevets Modtagelse være sig fuldt bevidst, at Brevet af Debitor er ment at være, — forsaavidt da ikke særegne Omstændigheder skulde indtræde —, endeligt og engang for alle udstedt. Man maa kunne forlange, at det skal staa klart for Kreditors Bevidsthed, at han har Pligt til at passe paa Gjælds-brevet som en ordentlig og paapasselig Mand, om ikke Følgen skal gaa ud over ham selv. Er der her Uagtsomhed at lægge Kreditor til Last, bør Debitor derfor med Føie kunne skyde sig ind under, at Kreditor faar ligge, som han har redet, og at det aldrig har været hans (Debtors) Mening saaledes at skulle være prisgivet Kreditors mulige Skjodesløshed. Og dette maa ligefuldt gjælde, om Kreditor tilbyder sig at bestride Omkostningerne med nyt Gjælds-brevs Udstedelse.

IX.

Som før paavist, maa Kreditor i Almindelighed gaa gjennem Dom for at gjøre Rettigheden gjældende, naar Gjælds-brevet er gaaet til Grunde. Selv om Dommen falder ud til hans Fordel, kan det imidlertid tænkes, at Gjælds-brevet desuagtet ikke er gaaet til Grunde, men er kommet paa godtroende Trediemands Haand. Det vil da fremstille sig som rimeligt til Slutning at undersøge, hvad Slags Godtroenhedserhvervelse der her er Tale om. Som ogsaa før

nævnt maa her skjælnes mellem almindelige Gjældsbreve, der blot støtter Godtroenhedserhvervelse til Forordningen af 9 Februar 1798, og Ihændelevergjældsbreve, der ogsaa i en anden Forstand end Forordningens er Godtroenhedserhvervelse undergivet eller, som nogle har udtrykt det, unddraget Vindikation.

Ved Ihændeleverpapirer (og Pengerepræsentativer) gjælder nemlig ubetinget den Regel, at den ved Papiret legitimerede Rettighed straks gaar over til den, der paa en eller anden Maade i god Tro ved en formel behørig Legitimation har erhvervet Papiret f. Eks. til den, til hvem et stjaalede Gjældsbrief ved en falsk Transport er transporteret af Tyven¹⁾. Dette gjælder imidlertid ikke ganske paa samme Maade ved almindelige Gjældsbreve, der gaar ind under Forordningen af 9 Februar 1798, idet Rettigheden ikke erhverves, om Gjældsbriefet af en Uberettiget forsynes med Transport til godtroende Trediemand eller Ihændeleveren²⁾.

For at derimod nogen Rettighed ved almindelige Gjældsbreve skal erhverves, maa Gjældsbriefet være transporteret af dettes retmæssige Eier, og Gjenstanden for Godtroenhedserhvervelsen er den Rettighed, som Gjældsbriefet efter dets Lydelse giver, uagtet der ved Rettigheden klæbede visse Indsigelser, saalænge den var paa den oprindelige Rettighedshavers Haand (saasom Betalingsindsigelsen, der er den eneste, Forordningen udtrykkelig omtaler³⁾). Det vil af det her anførte sees, at ialfald ved almindelige Gjældsbreve Adgangen til Godtroenhedserhvervelse ei er meget vid. Tyveri af Gjældsbrief og paafølgende falsk Transport vil f. Eks. ei kunne overføre Ret til Transporthaveren⁴⁾. Saa meget ubetænkeligere vil da den her antagne Lære blive.

¹⁾ Se Nordisk Retsencyclopædi, Tingsretten Side 124.

²⁾ I dansk Ret er en særlig extinctiv Erhvervsmaade indført med Hensyn til offentlige Gjældsbreve, lydende paa Navn. Se herom Encyclopædien paa foran citerede Sted.

³⁾ Forordningen af 9 Februar 1798 fortolkes her som bekjendt udvidende.

⁴⁾ Efter Ordlyden i Forordningen af 9 Februar 1798 er de Trediemænd, der vinder Ret efter denne Maade, som ved Pantsættelse, Transport eller anden lovlig Adkomst maatte være blevne retmæssige Ihænde-

Men hvis Debitor efter Dom har betalt, og Gjælds brevet alligevel er kommet paa godtroende Trediemands Haand, hvad skal da gjælde? Er Debitor desuagtet forpligtet til ogsaa at betale godtroende Trediemand? Herom kan fornuftigvis ingen Tvil opstaa. Der findes hverken i Forordningens Bud eller dens Præmisser nogen Hjemmel til her at negte godtroende Trediemand Betaling. Derimod vil Debitor selvfølgelig have Erstatningskrav (eller Regresret) mod den tidligere Kreditor og hans Medskyldige.

---

havere af Forskrivelsen.» Disse noget vide Udtryk fortolkes imidlertid indskrænkende. Et Spørgsmaal kan det være, om Debitor har sine Indsigelser i Behold mod ondtroende Trediemand, der har Transport fra godtroende Erhverver. Dette besvares af Hallager-Aubert, Obligationsrettens almindelige Del Side 197, saavidt skjønnes, benegtende, men er forevrigt tvilsomt, forsaavidt man opfatter Forordningens Godtroenhedserhvervelse som en materielt seet originær Erhvervelse.

De internationale Konferencer i Haag til Behandling af Spørgsmaal vedrørende den internationale Privatret.

Af

F. Beichmann.

I.

Ved de i September 1893, og Juni og Juli 1894 efter Indbydelse fra den nederlandske Regjering afholdte Konferencer i Haag er for første Gang virkeliggjort den Tanke, som i de senere Aartier flere Gange har været forsøgt realiseret, at der gennem Forhandling mellem de europæiske Stater skulde tilveiebringes Udkast til fælles Regler for Løsningen, ialfald paa enkelte Gebeter, af de utallige Retskonflikter, som Uligheden i de forskjellige Staters Lovgivning fører med sig. Som nævnt har man ogsaa tidligere søgt at bringe denne Tanke til Udførelse. Allerede i 1867 blev af den italienske Regjering gennem den bekendte Jurist og Statsmand Mancini gjort Henvendelse i denne Retning til flere fremmede Regjeringer, men uden at Henvendelsen paa Grund af de i de følgende Aar indtrufne politiske Begivenheder førte til noget Resultat. Samme Skjæbne havde ogsaa en Henvendelse, som den nederlandske Regjering i 1874 rettede til Magterne for gennem en af Delegerede fra disse afholdt Konference at faa vedtaget almindelige Grundsætninger for Retternes Kompetence i civile og Handelssager som Grundlag for Overenskomster om, at de i det ene Land afsagte Domme skulde kunne forlanges fuldbyrdede ogsaa i det andet Land. Forslaget fandt nemlig ikke den fornødne Tilslutning hos alle de Magter, om hvis Medvirkning det var den nederlandske Regjering særlig at gjøre. Bl. A. gav den

engelske Regjering et afslaaende Svar under Paaberaabelse af den engelske Lovgivnings Forskjellighed fra andre Landes, medens for Tyskland og Frankrige Tiden ikke fandtes beleilig til Deltagelse i nogen saadan Konference¹⁾. Efter et nyt forgjæves Forsøg fra den italienske Regjerings Side i 1877 paa at gjenoptage de i 1867 indledede Underhandlinger, udsendte Mancini, da han var bleven Udenrigsminister, i 1881 et Cirkulære til Magterne, hvori han opfordrede til Afslutningen af internationale Overenskomster om enkelte Emner af mere fremtrædende praktisk Interesse. Heller ikke denne Henvendelse ledede imidlertid til noget praktisk Resultat. Magterne indskrænkede sig i Almindelighed til at udtale sin Sympathi for Tanken og love at tage Spørgsmaalet under nøie Overveielse. Et særligt indgaaende Svar blev givet af den danske Regjering, der bl. A. udtalte sig for, at den til Øiemedets Opnaaelse ønskeligste Fremgangsmaade vilde være Afholdelsen af en international Konference, medens det Maal, den italienske Regjering stillede sig, at tilveiebringe ensartede Regler paa den internationale Privatrets Felt, kun i ringe Grad vilde fremmes ved separate Overenskomster mellem enkelte Magter. Til disse Udtalelser sluttede ogsaa den norske og svenske Regjering sig. Foranlediget ved en Henvendelse fra *the Association for the Reform and the Codification of the Law of Nations*, der i 1883 havde holdt Møde i Milano, udfærdigede derefter Mancini i 1884 en Indbydelse til en Konference i Rom nærmest med samme Formaal som den i 1874 fra nederlandsk Side paatænkte, nemlig at faa vedtaget Regler om Exekution af fremmede Domme, hvortil den nævnte Forening havde udarbejdet et Forslag. Indbydelsen blev modtaget af et stort Antal Stater (denne gang ogsaa England og Frankrige, derimod ikke Tyskland), men en tilfældig Omstændighed bevirkede, at der alligevel ikke blev noget deraf²⁾.

Imidlertid var Istandbringelsen af internationale Reglementer paa det heromhandlede Omraade i ikke ringe Grad bleven forbedret ved de Udkast, som det i 1873 stiftede, af Videnskabsmænd fra de fleste europæiske Lande bestaaende *Institut de droit international* havde istandbragt paa flere Omraader, saasom om Ægteskab og Skilsmisse, Værgemaal og Umyndiggjørelse, Domstolenes Kompetence³⁾ og Dommers Fuldbyrdelse. Og fra Amerika havde man i de sidste Aar faaet Exempel paa en Statskongres til Til-

¹⁾ Jfr. Asser i *Revue de droit international* XII. S. 16.

²⁾ Jfr. Neubauer i *Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht*, Bd. 36, S. 398 ff.

³⁾ Se Lehr, *Tableau Général de l'organisation, des travaux et du personnel de l'institut de droit international 1873—92* (omfatter Institutets første 14 Sammenkomster; ang. den 15de i forrige Aar afholdte se R. Kleen i Tidsskriftets 7de Aargang, S. 404—8) S. 30 ff., 108 ff. og de sammesteds citerede Bind af Institutets for de enkelte Møder udgivne *Annales* og af *Revue de droit international*.

veiebringelse af en international Overenskomst, omfattende saagodt-som det hele til den internationale Privat- og Strafferet hørende Omraade, og som i forholdsviis kort Tid paa en i det Hele vellykket Maade havde løst sin Opgave, nemlig den fra Aug. 1888 til Februar 1889 afholdte Kongres i Montevideo¹⁾. At dennes Arbeide kunde udføres i saa kort Tid, skyldes naturligvis i første Linie det store Slægtskab, som der er mellem de paagjældende Staters Lovgivninger, idet de har en fælles Kilde i den spanske Ret, og Arbeidet har derfor selvfølgelig mødt langt færre Vanskeligheder, end et tilsvarende Arbeide for Europas Vedkommende vil møde.

Et saa omfattende Program som det, de sydamerikanske Stater havde stillet sig og realiseret ved Kongressen i Montevideo, kunde der naturligvis ikke være Tale om at søge gennemført i Europa, hvorimod den nederlandske Regjering i den *Mémoire*, som ledsagede dens Indbydelse til Konferencen, antydede, at denne til en Begyndelse burde indskrænke sig til at tilveiebringe Enighed om de almindelige Principer, i Lighed med dem, der var opstillede i flere Staters Lovbøger og navnlig med særlig Nøiagtighed var formulerede i det belgiske Udkast (af 1886) til Revision af *Code civil*, *Titre préliminaire*²⁾, og dernæst tage fat paa de Materier, hvor Retsusikkerheden var mest følelig. Videre antydedes, at der burde tages under Overveielse at istandbringe en ensartet Lovgivning om Nationaliteten (Statsborgerret) som Grundlag for eventuelle Regler om, at visse Retsforhold bestemmes ved den Paagjældendes nationale Lov, idet den Løsning, som disse Regler vilde give, vilde være mangelfuld, naar der kunde tvistes ogsaa

¹⁾ Ved denne Kongres, hvortil Indbydelse var udgaaet fra Argentina og Uruguay, var, foruden disse Stater, ogsaa Brasilien, Bolivia, Chile, Peru og Paraguay repræsenterede ved Befuldmægtigede, og der vedtoges ikke mindre end 7 Traktater, nemlig om international Civilret, om international Handelsret, Forfatterret og Kunstnerret, international Strafferet, Procesret, Handels- og Fabrikmærker og Opfinderpaterter, samt en Konvention om Udøvelsen af de liberale Professioner og en Tillægsprotokol. Hvorvidt disse Traktater hidtil er bleven ratificerede, vides dog ikke. Adgang til at tiltræde Overenskomsterne er holdt, ikke blot de øvrige amerikanske, men ogsaa de europæiske Stater aaben. Som en Forløber for denne Kongres kan betegnes den i 1878 i Lima afholdte Kongres af amerikanske Jurister, i hvilken ogsaa Repræsentanter for enkelte spansk-amerikanske Republiker deltog. Se om Kongresserne i Lima og Montevideo en Artikel af Pradier-Fodéré i *Revue de droit international* XXI. S. 217 ff., om den første tillige Zeitschrift für Handelsrecht B. 25 S. 546 ff., om den sidste Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht I. S. 324 ff. Se ogsaa Meili, die Kodifikation des internationalen Civil- und Handelsrechts, hvor de paa Kongresserne vedtagne Bestemmelser, forsaavidt de falder inden Titelens Ramme, ligeledes vil findes indtagne.

²⁾ Aftrykt med Motiver i *Revue de droit international*, XVIII. S. 442 ff.

om Nationaliteten. Endelig fremholdtes ogsaa Ønskeligheden af en Overenskomst om Fuldbgyrdelse af udenlandske Domme, som Grundlag for hvilken der burde vedtages ensartede Regler for Domstolens Kompetence, men disse Spørgsmaal antoges dog at burde staa tilbage for de den materielle Ret vedrørende. Som det nærmeste Program for Konferencen opstilledes dels de ovennævnte generelle Principer, dels Familie- og Arveretten, og til Forberedelse af Konferencens Arbejde var om disse Emner opsat en Række Spørgsmaal.

II.

Konferencen traadte sammen i Haag den 12te September 1893¹⁾. Repræsenterede var det overveiende Antal af Europas Stater. Kun Storbritannien, Norge og Sverige²⁾, Grækenland og

¹⁾ Konferencens Arbejder har været Gjenstand for Artikler i forskjellige videnskabelige Tidsskrifter. Se saaledes *Revue de droit international*, XXV S. 521 ff. (af Asser), Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht, IV S. 1 ff. (af Cahn), *Journal de droit international privé*, 1894 S. 5 ff. og 236 ff. (af Lainé), det nederlandske *Themis* Bd. LV. S. 116 ff. (af Breukelman, en af Konferencens Sekretærer). I de 3 førstnævnte er Konferencens Resolutioner aftrykte *in extenso*. Efter Meddelelser af Asser paa den følgende Conference har endvidere Konferencens Arbejder været omhandlede af Meili i Allgemeine oesterreichische Gerichtszeitung for 1894, af Renault i *Annales de l'Ecole libre des sciences politiques* for 1894, af den franske Minister i Haag Legrand i *Revue d'Histoire Diplomatique*, af den tidligere spanske Minister i Haag de Villa-Urutia i et Foredrag holdt i l'Academie des Sciences Morales et Politique de France og af A. S de Bustamante, Professor i Havana, i *Revista del Foro* for 1894. Den tidligere belgiske Legationssekretær i Haag, Baron Guillaume, har der hos under Titel, *Le Mariage en Droit international privé et la Conférence de la Haye*, gjort Konferencens Regler for Ægteskabsstiftelse til Gjenstand for Behandling i et særskilt Værk.

²⁾ Naar de forenede Riger ikke var repræsenterede, skyldtes dette væsentlig, at den endelige Meddelelse om Konferencens Sammentræden kom dem ihænde saa kort Tid før den dertil bestemte Tid, at der ikke blev tilstrækkelig Tid til at ordne sig for Mødet. I Anledning af den forudgaaende Henvendelse fra den nederlandske Regjering, om man i Tilfælde vilde være stemt for at deltage i en saadan Conference, havde det norske Justitsdepartement vistnok udtalt sig noget tvivlende, om Tiden til et saadant Skridt endnu var inde, men dog stillet Norges Deltagelse i Udsigt, for det Tilfælde, at Tanken vandt nogen mere almindelig Tilslutning hos de øvrige Magter. Som bekendt var da ogsaa Norge og Sverige repræsenterede ved den næste Conference. Den britiske Regjerings Vægring ved at deltage skal, efter hvad der er anført af Asser i den citerede Artikel i *Revue de droit international* XXV. S. 528, være begrundet med den engelske Rets særegne Beskaffenhed. Den synes forsaavidt at have stillet sig mindre imødekommende end i det paa Mancinis ovenfor omhandlede Henvendelse i 1881 afgivne Svar. Jfr. Lainé i *Journal de droit international privé* 1894 S. 17.

enkelte af de mindre Stater paa Balkanhalvøen afgav ikke Møde.

Til Præsident¹⁾ valgtes den første af de nederlandske Delegerede, tidligere Professor i Amsterdam, Asser, nu Medlem af Statsrådet (en til det franske *Conseil d'état* svarende Institution), bekendt som en af Stifterne af *Institut de droit international*, hvis Præsident han har været, og i hvis Arbejder, navnlig paa den internationale Privatrets Felt, han har taget en meget fremtrædende Del, ligesom han den hele Tid har været Medlem af Redaktionen for og en flittig Medarbejder af Institutets Organ (*Revue de droit international*) og er Forfatter af en saavel paa tysk som paa fransk oversat Fremstilling af den internationale Privatrete. I sin Tiltrædelsestale udtalte Asser, at det var en af hans Ungdoms kjæreste Drømme, som nu tegnede til at skulle gaa i Opfyldelse, og man feiler neppe ved at tilskrive hans Indflydelse og Arbejde den væsentligste Andel saavel i den forgjæves Henvendelse, som den nederlandske Regjering i 1874 rettede til Magterne, som i det nu med saa meget bedre Resultat lønnede Skridt.

Som det nærmeste Program for Forhandlingerne var af de nederlandske Delegerede fremlagt et Udkast i 8 §§, indeholdende de almindelige Principer. Forslaget om at lægge dette Udkast til Grund mødte imidlertid Modstand af flere Delegerede, navnlig af den bekendte Pariserprofessor, Louis Renault, der fandt, at det omfattede for mange Spørgsmaal, og at det var for abstrakt til at danne et heldigt Udgangspunkt for Tilveiebringelsen af en international Overenskomst. Efter nogen Diskussion enedes man derfor om at nedsætte 4 Kommissioner til Behandling af følgende Emner:

- 1) Ang. Ægteskab under Forsæde af Prof. Renault²⁾.
- 2) Ang. Formerne for retslige Handlinger under Forsæde af Freiherr v. Haan³⁾.
- 3) Ang. Arv under Forsæde af v. Martens⁴⁾.

¹⁾ Til Ærespræsidenter valgtes de nederlandske Udenrigs- og Justitsministre samt de af de fremmede Gesandter, der mødte som Delegerede for sine respektive Stater. Til Vicepræsidenter valgtes den første tyske Delegerede Freiherr v. Seckendorff, vortrag. Rath i Reichsjustizamt, den østerrigske Delegerede Freiherr v. Haan, Sektionsrath i Justitsministeriet, og den første russiske Delegerede, den bekendte Folkeretslærer og Professor ved Univ. i St. Petersburg, F. v. Martens. Sekretærforretningerne udførtes med megen Dygtighed af 4 yngre, dels i det nederlandske Diplomati, dels i Justitsministeriet eller Statsraadet ansatte Embedsmænd.

²⁾ Øvrige Medlemmer: van den Bulcke (Belgien), Beelaerts van Blokland (Holland), Malevsky-Malewitch (Rusland), Oliver y Esteller (Spanien), Meili (Schweitz) og Arco-Valley (Tyskland).

³⁾ Øvrige Medlemmer: Eeckman (Belgien), Feith (Holland) og Manoukhine (Rusland).

⁴⁾ Øvrige Medlemmer: van Cleemputte (Belgien), Matzen (Danmark), Rahusen (Holland), og Torres Campos (Spanien).

- 4) Ang. Retternes Competence og andre processuelle Spørgsmaal under Forsæde af Freiherr v. Seckendorff¹⁾.

Hermed var Konferencens Forhandlinger ledet ind paa et Spor, der vistnok var noget forskjelligt fra, hvad den nederlandske Regjering oprindelig havde tænkt sig, idet der ikke længer var Spørgsmaal om direkte at arbeide mod en fuldstændig Kodifikation af den internationale Privatret som Maalet, hvorimod det blev Planen mere spredt at behandle de Materier, for hvilke en Ordning antoges at være særlig paakrævet og hensigtsmæssigen at kunne istandbringes²⁾.

Efterat Arbejderne i Kommissionerne var tilendebragte, blev de af disse udarbejdede Udkast behandlede i Plenum i Dagene fra den 22de—26de September. I Tilfælde af Meningsforskjel afgjordes Sagen ved Votering, hvorved hver Stat uanset Antallet af Delegerede havde een Stemme. Men det blev udtrykkelig fremholdt, at disse Vota kun skulde betegne Medlemmernes personlige Mening og ikke kunde give noget Udtryk for Regjeringernes Stilling til Spørgsmaalene, saameget mere som de fleste Delegerede ingen Instruktioner havde.

Det første Emne, som kom under Behandling, var det af den første Kommission udarbejdede Udkast til Regler om Ægteskabs Stiftelse. I Overensstemmelse med de Regler, som om dette Emne var vedtagne af Institutet paa dets Møde i Lausanne i 1888, og det Princip, som i det Hele af dette er befulgt med Hensyn til den personlige Retsstilling (Status), gik Forslaget ud paa, at begge de vordende Ægtefællers nationale Love (altsaa den Stats, til hvilken de ved Undersaatsforhold er knyttede) i første Linie skal være afgjørende for, hvorvidt de skal kunne indgaa Ægteskab med hinanden. Henholder den nationale Lov sig til Bostedets³⁾ eller

¹⁾ Øvrige Medlemmer: Asser (Holland), Fusinato (Italien), Chomé (Luxemburg) og Roguin (Schweitz).

²⁾ En noget anden Opfatning, hvorefter der snarere handles om en Forandring af Methode end af Program, gjøres dog gjældende af Asser i *Revue de droit international*, XXV S. 521 ff.

³⁾ Jfr. nedenfor S. 129—30. Denne Indrømmelse til de Stater, der som bl. A. Danmark og Norge lader Bostedets (Domicilets) Lov være bestemmende for de herhenhørende Retsforhold, er jo ikke af synderligt Værd uden i Forholdet mellem disse Stater indbyrdes. Derimod er det en meget betydelig Indrømmelse, som Udkastet paalægger disse Stater ligeoverfor de andre Stater, der ønsker at udstrække sine Loves Herredømme ogsaa til dem af Undersaatterne, der er bosatte i Udlandet. Den danske Delegerede, Professor Matzen, tog derfor ogsaa — under særlig Henviisning til, at Norge og Sverige ikke var repræsenterede, — et almindeligt Forbehold med Hensyn til den Grundsætning, som saavel i den heromhandlede som i andre Henseender blev antaget ved Konferencen. Som bekendt er det ogsaa i de fleste andre germaniske Lande den gjældende Regel, at Bostedets (Domicilets) Ret er bestemmende for de personlige Retsforhold, men den stærke Strømning, som i de senere Aartiers Litteratur har gjort sig gjældende til Fordel for det i det romanske Lande gjældende Sy-

Stiftelsesstedets Lov, skal dog dennes Regler i Stedet iagttages. Derhos skal i ethvert Fald Stiftelsesstedets Love forsaavidt komme i Betragtning, som Ægteskab skal kunne nægtes indgaaet mellem Slægtninge eller Besvogrede i de efter samme absolut forbudne Grader saavelsom, hvor den efter nævnte Lov nødvendige Ophævelse af tidligere Ægteskab mangler. Et af de belgiske Delegerede fremsat Forslag om at udstrække denne Regel ogsaa til det Forbud, som efter Stiftelsesstedets Love maatte gjælde med Hensyn til Ægteskab mellem Personer, der sammen havde gjort sig skyldig i Ægteskabsbrud, opnaaede derimod ikke tilstrækkeligt Flertal¹⁾. Til Sikrelse af, at den nationale Lovs Ægteskabsbetingelser er tilstede, skulde efter Kommissionens Udkast kræves et Certifikat fra de kompetente Myndigheder eller vedk. Lands diplomatiske eller konsulære Agenter om, at der, saavidt dem bekjendt, ikke er nogen Hindring for det paatsenkte Ægteskab, eller om at de af den nationale Lov opstillede Betingelser for Ægteskabets Gyldighed er opfyldte. Denne Bestemmelse blev imidlertid under Forhandlingerne noget modificeret, idet det paa den ene Side fandtes for strengt ubetinget at paabyde et saadant Certifikat, og dette paa den anden Side heller ikke altid turde være tilstrækkeligt. Bestemmelsen kom derefter til at gaa ud paa, at Parterne skulde legitimere, at de i deres Lands Lov opstillede legale Betingelser er tilstede, og at dette kan ske enten ved et saadant Certifikat som omhandlet eller ogsaa paa anden Maade, som Stedets Myndigheder finder tilstrækkelig, og saaledes at det, i Mangel af anden Overenskomst, i begge Tilfælde er Stedets Myndigheder forbeholdt at bedømme Bevisets Tilstrækkelighed. Med Hensyn til Ægteskabsstiftelsens Form foreslog Kommissionen som Hovedregel, at denne skulde ansees gyldig, naar den var i Overensstemmelse med Stiftelsesstedets Love, dog med den væsentlige Undtagelse, at et Land, hvis Lov kræver Ægteskabet stiftet i religiøse Former (f. Ex. Rusland), ikke skal være forpligtet til at anerkjende som gyldigt et Ægteskab indgaaet af dets Undersaatter i Udlandet uden religiøs Sanktion²⁾. I Forbindelse hermed

stem, at det skal komme an paa Undersaatsforholdet, synes navnlig ogsaa for Tysklands Vedkommende at ville lede til, at dette System vil blive optaget i Lovgivningen. Et foreløbigt Udkast til de den internationale Privatret vedrørende Bestemmelser, som blev udarbejdet i Anledning af den under Forberedelse værende nye borgerlige Lovbog, men ikke er optaget i de hidtil publicerede Udkast til denne, bygger ialfald paa dette System. Se Meili, Geschichte und System des internationalen Privatrechts, S. 198 ff., hvor Udkastet er aftrykt. Den nye schweizerske Lov af 1891 vedrørende den interkantonal og internationale Privatret lader dog Domicilets Ret i de fleste Henseender være den afgjørende (se den i Tidsskriftets forrige Aargang meddelte Lovoversigt, S. 416—17).

¹⁾ Det er senere vedtaget paa den anden Konference efter Forslag fra tysk Side.

²⁾ Som bekjendt vil man i Norge vistnok anerkjende som gyldigt ogsaa et borgerligt Ægteskab, indgaaet i Udlandet mellem Medlemmer af

indtoges under Forhandlingerne en Forskrift om, at den nationale Lovs Bestemmelser om de Publikationer (Lysning), som skal være foretagne før Ægteskabets Indgaaelse, maa være iagttagne. Videre havde Kommissionen foreslaaet en Bestemmelse om Gyldigheden af Ægteskaber, indgaaede for et Lands diplomatiske eller konsulære Agenter, overensstemmende med Landets Lov, saafremt 1) begge Parter var dettes Undersaatter, og Stiftelsesstedets Love ikke var til Hinder derfor, eller 2) saafremt alene Manden var Landets Undersaat og uden den sidstnævnte Betingelse, men paa den anden Side kun, naar Ægteskabet stiftedes i et Land, hvor Stedets Love kun anerkjendte religiøst Ægteskab ¹⁾). Denne Bestemmelse fremkaldte stærk Opposition fra de russiske Delegerede, hvis Forslag om at stryge den sidste, under 2 omhandlede Del af Bestemmelsen ²⁾, vistnok først blev forkastet, men i et senere Møde enstemmig tiltraadt for at berede Resolutionerne en gunstigere Modtagelse hos Regjeringerne. Derimod ledede et andet under Forhandlingen antydet Forslag om, at det for Gyldigheden af Ægteskab, indgaaet for Konsuler eller Diplomater i Udlandet, ikke skulde være nødvendigt, at begge Ægtefæller tilhørte samme Stat ³⁾, ikke til nogen Forandring i Kommissionens Forslag.

Dernæst behandledes den 2den Kommissions Forslag med Hensyn til Retshandlers Form. Kommissionens Forslag gik ud paa at bibeholde den gamle Sætning «*locus regit actum*» som obligatorisk med Hensyn til de rent instrumentære Former (Bevisformerne) ⁴⁾ for *actes authentiques*, men alene som fakultativ for *actes sous seing prive*, idet Parterne ved disse ogsaa skulde kunne befølge de

---

den norske Statskirke, uanseet at disse her i Landet kun kan indgaa Ægteskab ved kirkelig Vielse. Se det juridiske Fakultets i dette Tidsskrifts 4de Aargang, S. 87 ff., indtagne Betænkning.

- ¹⁾ Det ovenfor omhandlede Forbehold m. H. t. Nødvendigheden af kirkelig Sanktion som Betingelse for Gyldigheden i det Land, hvis Undersaat vedkommende var, naar saadan krævedes af dettes Love, skulde derhos ogsaa gjælde i det sidste Tilfælde.
- ²⁾ Denne var af Kommissionen begrundet derved, at det i et saadant Land ellers vilde være umuligt for Fremmede af anden Troesbekjendelse at indgaa Ægteskab. Herimod indvendtes fra russisk Side, at Bestemmelsen vilde lede til den Urimelighed, at et i Rusland for en fransk Konsul indgaaet Ægteskab mellem en Franskmand og en Russerinde vilde være gyldigt i alle Lande undtagen netop Rusland, hvor Ægteskabet var stiftet.
- ³⁾ Dette er saaledes ikke nødvendigt, hverken efter den tyske Lovgivning eller efter den nye danske Lov af 1892.
- ⁴⁾ Kommissionen skjælnet i sin Rapport mellem *formes instrumentaires* paa den ene Side og *formes habitantes, formalités d'exécution* og *formalités de publicité* paa den anden Side, hvilke sidste ikke skulde omfattes af de foreslaaede Bestemmelser. Ved *f. habitantes* forstaar den de Formaliteter, som maa iagttages, for at en til Retshandelens Foretagelse ikke myndig Person skal blive kompetent til at foretage samme.

Former, som er foreskrevne i den Stats Lovgivning, hvis Under-saatter de er. Hvis den Lov, under hvis Herredømme Retshandelen i materiel Henseende henhørte, foreskrev Iagttagelsen af en vis høitidelig Form som substantiel Betingelse, skulde dog denne Form altid iagttages, selv om Lovgivningen paa det Sted, hvor Retshandelen var foretaget, foreskrev en anden Form.

Kommissionens Forslag mødte imidlertid Modstand fra flere Delegerede, som fandt, at Forslaget ikke havde den tilstrækkelige praktiske Interesse til at kunne blive Gjenstand for international Overenskomst¹⁾, og efter nogen Forhandling enedes man derfor om ikke at optage samme i Konferencens Slutningsprotokol, men indskrænke sig til at drøfte og votere over det, for at konstatere Konferencens Opfatning. Under Diskussionen viste der sig nogen Meningsforskjel bl. A. om den foreslaaede blot fakultative Anvendelse af Regelen *«locus regit actum»* paa private Dokumenter, hvis Hensigtsmæssighed fra enkelte Hold fandtes tvivlsom, medens Andre helst vilde have, at Regelen aldrig skulde være obligatorisk. Ved Voteringen blev imidlertid de af Kommissionen opstillede Regler i Principet bifaldte, idet dog enkelte Delegerede afholdt sig fra at stemme.

Den 4de Kommission, hvem Behandlingen af de processuelle Spørgsmaal var overdraget, fandt ikke Tiden tilstrækkelig til at søge udarbejdet et internationalt Reglement om Værnethingsreglerne eller, — hvad den ogsaa havde havt under Overveielse, — at istandbringe Bestemmelser, der sanktionerede Udlændinges Beføielse til at gaa i Rette under samme Vilkaar som Udlændinge (altsaa navnlig ophæve den endnu i mange Lande paabudne Sikkerhedsstillelse for de Procesomkostninger, som en udenlandsk Citant kan blive idømt²⁾). Den havde derfor indskrænket sig til for nærværende at fremlægge Forslag til en Overenskomst om Forkyndelser

¹⁾ Denne Opfatning bekjæmpes stærkt af Lainé i hans cit. Afhandling i *Journal de droit international privé* 1894 (S. 244—47). Han paaviser, hvorledes der m. H. t. Betydningen og Gyldigheden af Sætningen *«locus regit actum»* har været gjort gjældende meget forskellige Opfatninger, som det maatte være ligesaa magtpaaliggende at fjerne, som m. H. t. andre Spørgsmaal. Naar mange Love, som t. Ex. den italienske, spanske og belgiske, havde fundet det værd at give Regler derom, var dette ogsaa et Bevis paa, at Spørgsmaalet ikke var uden praktisk Interesse.

²⁾ Som Konsekvens af Udlændingers Ligestillelse med Indlændinger i processuel Henseende antydede Kommissionen, at der ogsaa kunde være Spørgsmaal om at søge fjernet saadanne processuelle Beneficiær for Indlændinge, som t. Ex. den franske *Code civil* hjemler i den bekjendte Art. 14, hvorefter enhver Franskmand kan sagsøge en Fremmed, der ikke ellers har Værnething i Frankrige, ved sit eget Værnething der, og videre ogsaa om at forbyde Retterne at afvise en Sags Behandling alene af den Grund, at Parterne er Udlændinger.

i private Retssager eller andre retslige Anliggender og om Udførelsen af *commissions rogatoires*¹⁾).

De om det førstnævnte Emne foreslaaede Bestemmelser tilsigter fornemmelig at afskaffe den Fremgangsmaade, som den franske Lov og enkelte beslægtede Lovgivninger hjemler m. H. t. Forkyndelser, der skal foretages udenfor Riget, nemlig at Forkyndelsen ansees skeet derved, at vedk. Dokument overgives til *ministère public* (*Code de procedure* art. 69 Nr. 8), som da vistnok skal sørge for, at Destinataren saavidt muligt faar Besked, men uden at det tillægges nogen Betydning, om eller naar dette virkelig sker, — en Regel, som selvfølgelig giver liden Betyggelse for, at den, der skal underrettes, virkelig bliver underrettet.

Kommissionen opstillede som Hovedregel, at Forkyndelsen skal ske paa den Maade, at vedkommende Ret eller *ministère public* henvender sig til den kompetente Autoritet i det fremmede Land med Begjæring om Forkyndelsens Udførelse, og at den kompetente Autoritet derpaa lader Forkyndelsen udføre overensstemmende med Stedets Love. Oversendelsen mellem vedk. Autoriteter skal ske ad diplomatisk Vei, hvor ikke direkte Kommunikation var tilladt, og Begjæringen om Forkyndelsens Besørgelse skal ikke kunne underkastes nogen Prøvelse, medmindre den Stat, hvor den skal udføres, finder en saadan nødvendig af offentlige Hensyn (*considération de droit public*)²⁾. Som Bevis for, at Forkyndelsen var udført, skal tjene enten en dateret og legaliseret Erkjendelse fra Destinataren eller en Attestation fra vedkommende Myndighed om Forkyndelsens Udførelse og Datum, hvilken Erkjendelse eller Bevidnelse skulde være paaført et i dette Øiemed oversendt Duplikat af Dokumentet. Den ovennævnte Fremgangsmaade skulde dog ikke være den eneste tilladelige, hvorimod Kommissionen foreslog udtrykkelig at reservere Gyldigheden af Forkyndelser, udførte af vedk. diplomatiske Agenter eller Konsuler ligeoverfor Statens egne, i Ulandet bosatte Undersaatter³⁾, saavel som Tilladeligheden af at lade Forkyndelsen udføre ved Postvæsenet eller af, at Parterne direkte henvender sig til vedk. fremmede Autoritet med Begjæring om Forkyndelsens Udførelse — Alt dog paa den Betingelse, at Stedets

¹⁾ Herved forstaaes væsentlig Anmodninger om Foretagelse af hjælpende Rettergangeskridt af forskjellig Art, som Afhørelse og Edfæstelse af Parter og Vidner, Granskninger osv.

²⁾ Som Exempel nævner Kommissionen det Tilfælde, at Souverænen eller Regjeringen forlanges indstævnt til en Ret, der efter Forfatningen eller Folkeretten er inkompetent. Da det fandtes ønskeligt at søge de Grunde, der kunde bevirke Nægtelse, nærmere specialiserede, blev senere Bestemmelsen af Redaktionskommissionen forandret derhen, at Afslag kun maa ske, hvor det findes, at Forkyndelsens Udførelse vilde stride mod Statens Souverænitet eller Sikkerhed (*porter atteinte à sa Souveraineté ou à sa sécurité*).

³⁾ Denne Indskrænkning, at Forkyndelsen ved Diplomater og Konsuler alene skulde kunne ske overfor vedk. Stats egne Undersaatter, blev paa den følgende Conference strøget efter Forslag fra tysk Side.

Love ikke er til Hinder derfor, eller at det er særlig hjemlet ved international Overenskomst. Kommissionens Forslag blev med enkelte Redaktionsændringer enstemmig bifaldt. Særlig blev der af de nederlandske Delegerede udtalt Ønske om, at de efter den nederlandske Lovgivning gjældende Regler om Forkyndelser i Udlandet maatte blive ændrede overensstemmende med Forslaget.

Ang. *commissions rogatoires* var Regler ogsaa opstillede af Institutet paa dets Møde i Zürich i 1877. Kommissionens Forslag afveg dog i forskellige Punkter fra disse og blev med enkelte, væsentlig redaktionelle Ændringer vedtagne i Plenum efter en kort Diskussion. Begjæringen skal fremsættes af en judiciel Myndighed (*autorité judiciaire*) overensstemmende med dens egen Lovgivnings Forskrifter og oversendes paa samme Maade som m. H. t. Begjæringer om Forkyndelser foreslaaet¹⁾. Er Begjæringen ikke affattet i vedkommende fremmede Lands Sprog, skal den, i Mangel af anden Aftale, ledsages af en verificeret Oversættelse i det Sprog, som maatte være omforenet mellem de paagjældende Stater. Den Myndighed, til hvilken Begjæringen rettes, skal være pligtig til at efterkomme den, naar den har forvissat sig om Begjæringens Authenticitet og om, at Udførelsen indgaar under dens Competence. Udførelsen kan dog ogsaa nægtes, saafremt den Stat, hvor Handlingen skal foretages, finder, at den vil indeholde et Angreb paa Statens Suverænitet eller Sikkerhed²⁾. Er den Myndighed, til hvilken Begjæringen rettes, inkompetent, skal den *ex officio* oversendes til den anden udenlandske Myndighed, der maatte være kompetent. I alle Tilfælde, hvor Begjæringen ikke efterkommes af den Myndighed, til hvilken den er rettet, skal denne derhos uden Ophold underrette den Myndighed, der har fremsat Begjæringen. Ved Udførelsen af en saadan Begjæring skal i Henseende til Formerne i Almindelighed befølges de efter Stedets Lov gjældende Regler. Har den fremmede Myndighed begjæret lagttagelsen af en særlig Fremgangsmaade, skal dog, selv om denne ikke stemmer med Stedets Lovgivning, Begjæringen alligevel efterkommes, saafremt den begjærede Fremgangsmaade ikke er forbudt i Stedets Lov.³⁾

Som en fælles Bestemmelse vedkommende baade Forkyndelser og *commissions rogatoires* var af Kommissionen foreslaaet, at Alt vedkommende Omkostningerne (saasom Erstatning for Udlæg, Forskud paa Omkostningerne eller gratis Foretagelse) skulde ordnes ved Overenskomst mellem de paagjældende Stater. Denne Bestemmelse blev imidlertid igjen strøget paa Grund af derom fremkomne Ønsker fra flere Delegerede, idet man enedes om efter Præsidentens Forslag at betragte det deri udtalte som et blot og bart Ønske fra Forsamlingens Side. Præsidenten udtalte iøvrigt, at Stævnings- og

¹⁾ Efter Institutets Regler skulde Oversendelsen ske direkte.

²⁾ I Institutets Regler manglede denne sidste Bestemmelse.

³⁾ Denne sidste Bestemmelse fandtes ikke i Institutets Regler.

andre Procesomkostninger maatte udredes af Parterne, medens Over-sendelsesomkostningerne var af liden Betydning.

Som sidste Forhandlingsemne foretoges endelig de af den tredje Kommission opstillede Regler om Arv (*successions et testaments*). Kommissionen havde ikke stillet sig som Maal at give udtømmende Regler om dette vidløftige Emne, men blot at fastslaa de ledende Principer. Som saadanne opstillede den først og fremst, at Arveretten (ogsaa den testamentariske) skulde bestemmes efter den Afdødes nationale Ret. I saa Henseende dissenterede dog den danske Delegerede Prof. Matzen, der antog, at det, overensstemmende med de i Danmark som hos os og i de fleste andre germaniske Lande gjældende Regler, burde være den paa Afdødes sidste Domicil gjældende Ret, der skulde være den bestemmende¹⁾. Som andet Hovedprincip opstillede Kommissionen Arvens Enhed, forsaa-vidt som ogsaa de i et andet Land liggende faste Eiendomme skulde omfattes af den nævnte Regel. Videre opstilledes Regler om Formerne ved Testamenter og Gaver, i det væsentlige stemmende med de ovenfor nævnte, af den 2den Kommission foreslaaede, samt endelig en Slutningsartikel, hvorefter den nærmere Samvirken mellem Stedets Autoriteter og vedkommende Konsul i Henseende til Arvemidlernes Sikrelse og Arvens Likvidation skulde ordnes ved særlige Traktater.

Under Diskussionen om Kommissionens Forslag blev strax fremhævet, at de foreslaaede Bestemmelser i flere Henseender var for absolut formulerede, og at der navnlig fra Reglerne om den udelukkende Anvendelse af den Afdødes nationale Ret og Arvens Enhed maatte gjøres visse Undtagelser af Hensyn til de enkelte Lovgivningers Særegenheder, forsaa-vidt disse havde Karakteren af *«droit public»*. Paa disse og andre Spørgsmaal kunde der imidlertid nu, da Konferencens Afslutning stod for Døren, ikke vel være Tale om at indlade sig, men Løsningen maatte overlades en senere Konference. Man enedes derfor om at forsyne Bestemmelserne med en Indledning, hvori man udtrykkelig forbeholdt de Undtagelser, som hver enkelt Stat maatte finde nødvendige *«au point de vue du droit public ou de l'intérêt social»*. Iøvrigt blev Forslaget med et Par mindre Redaktionsændringer bifaldt, dog saaledes, at en af Kommissionen foreslaaet Artikel, hvori det udtrykkelig udtaltes, at den Afdødes nationale Lov skulde komme til Anvendelse uden Hensyn til de efterladte Formuesgjenstandes Beskaffenhed blev besluttet udeladt med 6 mod 5 Stemmer. Grunden hertil var den, at den

¹⁾ Under den paafølgende Diskussion henlede Meili m. H. t. dette Spørgsmaal Opmærksomheden paa den schweizerske Lov af 25 Juni 1891, hvorefter Domicilets Lov er den bestemmende, dog saaledes at Arveladeren i Testamente kan forlange sin nationale Lov anvendt. Et lignende Kompromis kunde maaske gjøres i en eventuel international Overenskomst.

franske Minister¹⁾ med Støtte af enkelte andre Delegerede ønskede at undgaa en udtrykkelig Udtalelse i Strid med den Regel, der for Tiden gjælder i Frankrige og enkelte andre Stater, som t. Ex. Rusland²⁾, nemlig at Arveretten til fast Eiendom, beliggende i Landet, altid bedømmes efter Landets egen Lov. Nogen egentlig reel Forandring i Forslaget kan dog denne Forandring ikke siges at indebære, da de foregaaende §er udtaler Regelen om Arverettens Bestemmelse efter den Afdødes nationale Ret, uden derfra at opstille anden Undtagelse end den, som følger af den tilføiede Indledning³⁾.

I de Taler, hvormed Præsidenten og den nederlandske Udenrigsminister afsluttede Konferencen, betonedes begge, at yderligere Konferencer vilde udfordres, dels for at fuldstændiggjøre Behandlingen af de Emner, som havde været drøftede, dels for at udstrække Arbejdet til nye Emner. I Overensstemmelse hermed indtoges ogsaa i Konferencens Slutningsprotokol en Passus, hvori de Delegerede udtaler Ønske om en ny Konference.

III.

Den nederlandske Regjering lod da allerede den følgende Vaar udgaa Indbydelse til en ny Konference⁴⁾, der skulde sammentræde i Juni samme Aar. Som nye Forhandlingsemner foresloges: I. Ægteskabets Retsvirkninger med Hensyn til Ægtefællernes Personer og Formue, Ægteskabets Ugyldighed samt Skilsmisse og Separation. II. Værgemaal og Umyndiggjørelse. III. Fremmedes Ligestilling med Indlændinger i processuel Henseende særlig

¹⁾ Han udtalte ifølge Protokollen «*Il ne pourrait pas s'associer au vote d'une résolution, qui pourrait sembler condamner même d'une manière académique la législation de son pays*». Et saadant Standpunkt synes dog vanskeligt at forsvare overfor et Arbejde som Konferencens. Skal dette kunne føre til noget, vil det ikke gaa an at bekjæmpe en Regel alene med det Argument, at den strider mod det egne Lands Lovgivning. Se i denne Retning ogsaa Lainé, l. c. S. 253 ff., hvor det ogsaa paa-vises, at den omtalte Regel i Frankrige ikke er udtrykkelig udtalt i Loven, men alene hviler paa en hævdet og vistnok urigtig Lovfortolkning.

²⁾ Regelen er i Rusland egentlig den, at den russiske Lovgivning kommer til Anvendelse ogsaa m. H. t. Mobilier, men forsaavidt var ved enkelte Traktater hjemlet Undtagelse.

³⁾ Saaledes motiverede Præsidenten sin Tiltrædelse af Forslaget om at stryge Bestemmelsen dermed, at denne var overflødig, og overensstemmende hermed er Forholdet ogsaa bleven opfattet ved Eunnets fornyede Behandling paa den anden Konference. Jfr. nedenfor.

⁴⁾ Se om denne Artikler af Asser i *Revue de droit international* XXVI, S. 349 ff., hvor Resolutionerne *in extenso* findes gjengivne, samt af Breukelman i det hollandske Tidsskrift *Themis*, Bd. LV., S. 443—57 og S. 596—618. Resol. findes ogsaa indtagne i *Journal de droit international privé*, 1895, S. 197 ff. og i *Zeitschr. für internat. Privat- u. Strafrecht* V S. 1 ff.

m. H. t. Fritagelse for *Cautio judicatum solvi* og Adgang til fri Sagførsel (*pro Deo*). IV. Konkurs. Som 5te Post paa Programmet opstilledes det allerede paa den første Konference behandlede, men ikke endelig afgjorte Emne: Arv og Testamenter.

Konferencen traadte sammen den 25de Juni, men aabnedes paa Grund af det den foregaaende Dag indtrufne Mord paa Præsident Carnot først den næste Dag. Foruden samtlige de Stater, der var repræsenterede paa den første Konference, var denne Gang ogsaa Norge og Sverige repræsenterede. De mødende Delegerede var, paa faa Undtagelser nær, de samme som ved den første Konference¹⁾.

I sin Aabningstale meddelte Præsidenten, at den nederlandske Regjering i Principet accepterede de paa den første Konference vedtagne Resolutioner. Paa den anden Side var af enkelte Regjeringer, idet de modtog Indbydelsen til den nye Konference, betonet, at Konferencens Resolutioner ikke maatte ansees forbindende for Regjeringerne, ligesom den danske Regjering i Tilslutning til de af Prof. Matzen tagne Forbehold udtrykkelig havde reserveret sig med Hensyn til Valget af den nationale Lov som bestemmende for de personlige Retsforhold. Præsidenten fremhævede dernæst, at det Spørgsmaal, paa hvilken Maade de vedtagne Resolutioner skulde føres ud i Livet — om gennem enslydende Love eller international Overenskomst, og om i sidste Tilfælde Overenskomsten skulde gives en lignende universel Karakter, som f. Ex. Postkonventionerne, eller afsluttes separat mellem de enkelte eller en begrænset Kreds af Stater — ikke kunde henhøre under Konferencens Behandling men maatte være Gjenstand for yderligere Overveielser mellem Regjeringerne.

Til Forberedelse af Behandlingen af de paa Programmet opførte Emner delte Konferencen sig, ligesom sidst, i Kommissioner, denne Gang 5, nemlig:

- I. Angaaende Ægteskabsmaterien under Forsæde af Renault²⁾,
- II. Angaaende Arv og Testamenter under Forsæde af v. Martens³⁾,
- III. Angaaende civilprocessuelle Spørgsmaal, under Forsæde af v. Seckendorff⁴⁾,
- IV. Angaaende Værgemaal under Forsæde af v. Haan⁵⁾ og

¹⁾ Som Præsident fungerede fremdeles Asser. Blandt Vicepræsidenterne indvalgtes den nye italienske Delegerede Senator Pierantoni, en af Institutets Stiftere,

²⁾ Komm.s Sammensætning var den samme som ved forrige Konference, dog med Undtagelse af Malewski-Malewitch og Arco-Valley, der ikke mødte denne Gang

³⁾ Ligeledes i det væsentlige uforandret Sammensætning. Nyt Medlem: Missir (Rumænien).

⁴⁾ Øvrige Medlemmer, foruden som sidst Asser og Roguin, tillige Beeckman (Belgien) og nærv. Artikels Forfatter.

⁵⁾ Øvrige Medlemmer: Feith (Holland), de Villers (Luxemburg), Annerstedt (Sverige) og v. Dirksen (Tyskland).

V. Angaaende Konkurs ¹⁾ under Forsæde af den italienske Senator Pierantoni ²⁾).

Forinden Arbeidet i Kommissionerne begyndte, blev der imidlertid afholdt et Plenarmøde, forat de Delegerede kunde meddele, hvorledes de og deres Regjeringer stillede sig til de paa den første Konference vedtagne Resolutioner, og hvorvidt der ønskedes nogen Forandring i disse. I dette Møde blev for flere Landes Vedkommende meddelt, at Regjeringerne i Principet accepterede de vedtagne Resolutioner, saaledes foruden som nævnt for Nederlandenes Vedk. tillige for Tysklands ³⁾, Belgiens, Spaniens, Italiens og Rumæniens samt med Undtagelse af Bestemmelserne om Arv tillige for Schweiz's Vedkommende ⁴⁾. For Danmarks Vedkommende havde Regjeringen m. H. t. Bestemmelserne om Ægteskab og Arv som nævnt sluttet sig til det af Prof. Matzen tagne Forbehold, medens den med Hensyn til de processuelle Bestemmelser henviste til det paagaende Arbeide med Istandbringelsen af en ny Rettergangsordning, hvorved de foreslaaede Bestemmelser antoges at kunne finde Optagelse. Den svenske og den norske Delegerede havde ligesom flere andre Staters ingen Bemyndigelse til at afgive nogen Erklæring paa Regjeringens Vegne om dens Stilling til Resolutionerne, men kunde alene udtale sin personlige Opfatning. Medens den svenske Delegerede i saa Henseende var saa heldig at kunne udtale, at Resolutionerne i det væsentlige var stemmende med den svenske Rets Regler, fandt nærv. Artikels For-

¹⁾ Optagelsen af det sidste Emne paa Konferencens Program fremkaldte en Reservation fra de belgiske Delegeredes Side, idet det ansaaes som et Slags Indgreb i det Program, som var opstillet for de internationale Handelsretskongresser, hvortil den belgiske Regjering havde taget Initiativet, og hvoraf en ny paatænkte afholdt i 1895. [De tidligere Kongresser, der beskæftigede sig med Søret og Vexelret, afholdtes i Antwerpen i 1885 og i Brüssel i 1888.] Da imidlertid Præsidenten gjorde gjældende, at Konkursmaterien i et stort Antal Stater ikke udgjorde nogen Del af Handelslovgivningen og desuden ved sin Forbindelse med de internationale civilprocessuelle Kvæstioner naturligen henhørte til Konferencens Program, medens Handelsretskongresserne hovedsagelig beskæftigede sig med at søge tilveiebragt en ensartet Lovgivning, fandt de belgiske Delegerede ikke at burde fremsætte noget Forslag om at fravige Programmet i den nævnte Henseende.

²⁾ Øvrige Medlemmer: de Korizmicz (Ungarn) og Schmemann (Rusland).

³⁾ Af de tyske Delegerede fremhævedes dog, at den tyske Regjering ved at modtage Indbydelsen til Konferencen udtrykkelig havde reserveret sig mod at kunne indgaa nogen Overenskomst, før Arbeidet med Istandbringelsen af en tysk Civillovbog var færdigt.

⁴⁾ De schweiziske Delegerede havde Forbundsraadets Bemyndigelse til at udtale, at det ansaa Bestemmelserne om Ægteskabsstiftelse og de to Reglementer vedkommende Processen som egnede til Gjenstand for en international Overenskomst, til hvilken Schweiz uden Vanskelighed vilde kunne slutte sig. Derimod ansaa Forbundsraadet Bestemmelserne om Arv ikke egnede dertil.

fatter at burde slutte sig til det fra dansk Side tagne Forbehold m. H. t. Grundsætningen om de personlige Retsforholds Bedømmelse efter den nationale Lov istedetfor efter Bostedets.

Kommissionerne tog først under Behandling de Ændringsforslag, som var fremkomne med Hensyn til de ved den forrige Konference vedtagne Resolutioner. Enkelte af disse er allerede ovenfor nævnte, som t. Ex. det nu fra tysk Side optagne Forslag om, at saafremt Stedets Lov indeholder et absolut Forbud mod Ægteskab mellem Personer, som med hinanden har gjort sig skyldige i Ægteskabsbrud, der har bevirket det tidligere Ægteskabs Opløsning¹⁾, skal ogsaa Ægteskabs Indgaaelse mellem Fremmede af samme Grund kunne forbydes, hvilket Forslag, trods Kommissionens i modsat Retning gaaende Indstilling, nu bifaldtes mod 1 Stemme (Schweiz). Derimod opnaaedes ikke Flertal for et fra norsk Side fremsat Forslag om, at religiøse Ægteskaber, indgaaede i fremmed Land overensstemmende med Parternes nationale Lov, skulde nyde almindelig Anerkjendelse paa samme Maade som Ægteskaber indgaaede for Konsuler og Gesandter og under samme Betingelse som disse, nemlig at Stiftelsesstedets Lov ikke var til Hinder for Ægteskabs Indgaaelse paa denne Maade²⁾. Som Grund til ikke at optage nogen saadan Bestemmelse anførte Kommissionen, at i omtrent alle paa Konferencen repræsenterede Stater vilde Lovgivningen være til Hinder for Ægteskabsstiftelse paa denne Maade. Ved Afstemningen fik Forslaget kun Tilslutning fra Østerrige, Italien, Rusland og de tre nordiske Riger. Et fra rumænsk Side fremsat Forslag om atter at sløife den Betingelse for de konsulære Ægteskabers Gyldighed, at Stedets Lovgivning ei maatte forbyde saadan Ægteskabsstiftelse, blev ligeledes afvist af Kommissionen, der imødegik den Opfatning, at den Omstændighed, at der ingen Lovgivning er, som udtrykkelig hjemler fremmede Gesandter eller Konsuler Beføielse til at foretage Ægteskabsstiftelse, vilde gjøre den hele Regel betydningsløs. Kommissionen antog, at denne Lovenes Taushed ikke altid vilde kunne fortolkes som et Forbud, men at man, hvor vedkommende Stat tillod sine egne Gesandter og Konsuler at foretage Ægteskabsstiftelse, maatte gaa ud fra, at den ikke vilde nægte fremmede Magters Gesandter og Konsuler den samme Beføielse. Forslaget blev derefter ikke optaget. Derimod blev efter Forslag af Kommissionen Redaktionen af den første Artikel (jfr. ovfr. S. 119—20) noget ændret for at give et bedre Udtryk for, at det i de Tilfælde, hvor den nationale Lov lader Ægte-

¹⁾ Det blev af Forslagsstilleren paa Foranledning udtalt, at dette kun skulde gjælde, hvor det tidligere Ægteskab ved Dom var bleven ophævet af den nævnte Grund.

²⁾ Forslaget havde for Øie Ægteskaber indgaaede for de norske Sømandspræster i fremmede Havne. Jfr. det juridiske Fakultets Betænkning i dette Tidsskrifts 4de Aargang S. 93 ff.

skabsbetingelserne bestemmes efter Domicilets eller Stiftelsesstedets Ret¹⁾, regelmæssig ikke vil være Lovens Mening, at Befølgelsen af den nationale Lovs egne Forskrifter skulde være udelukket og medføre Ægteskabets Ugyldighed²⁾.

Med Hensyn til de Betænkeligheder, der fra flere Hold havde gjort sig gjældende ved de foreslaaede Bestemmelser om de materielle Ægteskabsbetingelser, fandt Kommissionen at burde gjøre den almindelige Bemærkning, at ifald man vilde optage de besluttede Regler i en international Overenskomst, maatte man tage for sig de enkelte kontraherende Staters Lovgivninger og undersøge, om disse foreskrev nogen Ægteskabsbetingelse eller tillod noget Ægteskab, som de andre Stater af offentlige Hensyn eller ikke uden Skandale kunde respektere. Ei heller kunde nogen ny Stat tildeles at tiltræde Overenskomsten uden de øvrige Staters enstemmige Samtykke. De foreslaaede Bestemmelser havde til sin Forudsætning, at Lovgivningen i vedkommende Stater i det Hele var overensstemmende med, hvad man kunde kalde den almindelige europæiske Ægteskabsret. Kommissionen kunde derfor heller ikke anbefale et af den østerrigske Delegerede fremsat Forslag om at specificere de Ægteskabshindringer, der skulde komme i Betragtning, hvilket var baseret paa den Forudsætning, at Bestemmelserne ogsaa skulde finde Anvendelse overfor Undersaatter af Stater, der ikke var med i Konventionen.

Med Hensyn til Bestemmelserne om Forkyndelser blev paa den anden Konference ingen anden Forandring foretaget end den, som ovenfor er omtalt (S. 123, Note 3). I Anledning af et fra norsk Side udtalt Ønske om, at Attestationen kunde gives et noget mere specificeret Indhold, udtalte Kommissionen i sin Rapport, at den antog, at en eventuel Begjæring om en mere specificeret Attest ikke vilde blive nægtet efterkommet.

I Bestemmelserne om *commissions rogatoires* blev foretaget en Del mindre Ændringer væsentlig for at gjøre Meningen tydeligere.

Af de nye Emner kom først under Behandling de af den 5te Kommission foreslaaede Regler angaaende Konkurs. Som Grundlag for disse var benyttet dels de Resolutioner, som var vedtagne paa en i 1880 afholdt juridisk Kongres i Turin³⁾, dels de Regler,

¹⁾ Det sidste er f. Ex. Tilfældet efter den schweizerske Forbundslov om Ægteskabstiftelse af 24 Decbr. 1874.

²⁾ Dette var af Lainé (l. c. S. 247 ff.) anført som en Indvending mod overhovedet at opstille nogen saadan Undtagelse fra Regelen om den nationale Rets Befølgelse i den anførte Henseende. Kommissionen anførte imidlertid med Rette, at den opstillede Undtagelse var nødvendig for at sikre, at Ægteskaber, ved hvilke i Medhold af den Frihed, som den nationale Ret saaledes hjemlede til kun at iagttage de af Domicilets eller Stiftelsesstedets Ret fordrede Ægteskabsbetingelser, ogsaa i andre Lande skulde nyde fuld Gyldighed.

³⁾ I denne deltog ogsaa Delegerede fra flere fremmede Stater.

som var opstillede af Institutet paa dets Møde i Paris i 1894, dels endelig et af Asser til Brug for Konferencen udarbejdet Udkast. Samtlige opstiller som Hovedprincip Konkursbehandlingsens Enhed¹⁾. Turinerresolutionerne angaar dog blot den merkantile Konkurs. Om hvilken Ret, der skulde være kompetent til at aabne Konkursen, opstillede Assers Udkast ikke nogen Bestemmelse. Dette var derimod Tilfældet efter de 2 andre Udkast²⁾. Med Hensyn til Konkursens Retsvirkninger skjælnes disse mellem *actes d'exécution proprement dits* og andre. Til de første skal, forsaavidt de bliver at foretage i et andet Land end det, hvor Konkursen er aabnet, udfordres, at Konkursen af Stedets Myndighed forlenes med *exequatur*, hvilken efter Institutets Regler skal meddeles uden Prøvelse af Realiteten og efter Turinerresolutionerne blot skal kunne nægtes, hvor den Ret, ved hvilken Konkurs er aabnet, efter de opstillede Regler vilde være inkompetent eller dens Kjendelse endnu ikke vilde være exigibel i Hjemlandet. Saadan *exequatur* skulde under de samme Betingelser ogsaa meddeles andre af Konkursretten afsagte Domme. Med Hensyn til Konkursens Retsvirkninger forøvrigt skulde ingen *exequatur* udfordres; dog skulde de foreskrevne Publikationer ogsaa ske i de andre paagjældende Lande. Efter Assers Udkast skulde det derimod, for at Konkursen overhovedet skulde tillægges nogen Virkning udenfor Landet selv, være en Betingelse, at *exequatur* meddeles i vedkommende fremmede Land. Foruden af de samme Grunde som efter Institutets Regler skulde dog *exequatur* ogsaa kunne nægtes, hvor den aabnede Konkurs ikke omfatter Debtors hele Formuesmasse, men blot en Filial eller enkelt Gren af hans Forretning, samt derhos saafremt efter den Stats Love, hvor *exequatur* begjæres, alene Statens egne Myndigheder vilde være kompetente til at aabne Konkurs³⁾.

Kommissionen udtalte i sin Rapport, at den paa Grund af de store Forskjelligheder, som for Tiden bestod mellem de gjæl-

¹⁾ Herfor har, som det vil erindres, ogsaa det 4de nordiske Juristmøde udtalt sig i en efter Forslag af Nellesmann vedtagen Resolution (Forh. S. 111).

²⁾ Efter Turinerresolutionerne tilkommer Kompetencen Retten paa det Sted, hvor Debitor har sit fornemste Etablissement, efter Institutets Regler enten den nævnte Ret eller, om Debitor ikke har noget saadant Hovedetablisement, Retten paa det Sted, hvor han har sit Hjem (*domicile*). Konkurs skal dog efter disse Regler ogsaa kunne aabnes ved den Ret, i hvis Jurisdiktion Debitor har en Filial eller har sit Ophold (*résidence*), men den skal da ikke have nogen Virkning udenfor Landet. Aabnes Konkurs baade ved det principale Forretningsetablisements Ret og paa noget andet Sted, skal Retten paa det sidstnævnte Sted indstille sin Behandling til Fordel for den førstnævnte Ret.

³⁾ Denne Forskrift indeholder, som det vil sees, et vist Kautel mod Følgerne af, at ingen Kompetensregler opstilles.

dende Konkurslove, hvortil ogsaa kom, at Konkurslovene i flere Lande for Tiden var under Revision, ikke kunde gjøre Fordring paa, at de Regler, som den bragte i Forslag, skulde betragtes som et definitivt og fuldstændigt Arbejde, men blot som en Forberedelse af Løsningen, idet de senere vilde maatte revideres og fuldstændiggjøres paa Grundlag af mere indgaaende komparative Studier af de paagjældende Love. I Henseende til Spørgsmaalet, om Reglerne skulde indskrænkes til den merkantile Konkurs, antog den, at der ikke var Føie til i Reglerne at indtage nogen Bestemmelse herom, men at det fik være overladt Regjeringerne ved Traktaternes Afslutning at bestemme, hvorlangt de i saa Henseende vilde gaa. Heller ikke om Kompetencen fandt Kommissionen at burde foreslaa nogen Bestemmelse optagen. Den anførte forsaavidt, at det ingenlunde var det sædvanlige, at Lovgivningerne indskrænkede sig til at tillægge Bostedets Ret eller Retten paa det Sted, hvor Debitor har sit fornemste Forretningsetablisement, Kompetence til at aabne Konkurs, hvorimod det oftest var tilstrækkeligt, at Debitor paa Stedet havde et Forretningsetablisement, uden at det spurgtes, om det var det fornemste eller ikke. En Regel, der indskrænkede Kompetencen til de først nævnte Retter, vilde saaledes være i Uoverensstemmelse med Lovgivningen i flere Lande, og burde derfor ikke opstilles. Ligesom Kommissionen altsaa i de nævnte Punkter nærmest sluttede sig til Assers Udkast, saaledes fulgte den dette ogsaa i Henseende til Nødvendigheden af *exequatur*, forat Konkursen overhovedet skulde tillægges Virkning udenfor det Land, hvor den var aabnet, samt i Henseende til Betingelserne for *exequatur's* Meddelelse¹⁾. Dog optog den ikke Forskriften om Adgang til Nægtelse af den Grund, at efter Stedets Lov alene Landets egne Myndigheder vilde være kompetente til at aabne Konkursen. Nogen Bestemmelse om Publikation af Konkursen ogsaa i det Land, hvor *exequatur* er tilstaaet, optog Kommissionen derimod ikke. Ang. Begjæringen om *exequatur* foresloges, at saadan kunde fremsættes enten af Konkursbestyrelsen eller af nogen af de interesserede Private eller ogsaa ved *commission rogatoire*. De af Konkursen flydende Indskrænkninger i Debtors

¹⁾ Ogsaa med Hensyn til Kjendelser, hvorved en Skyldneren meddelt Akkord stadfæstes, eller hvorved der tilstaaes ham *réhabilitation*, saavel som med Hensyn til andre af Konkursretten indenfor Rammen af dens Competence afsagte Domme, bestemmes i Kommissionens Udkast, overensstemmende med Assers, at de skulde være exigible og nyde Retsvirkning (*produiront ses effets*) i det andet Land, naar de der er tilstaaede *exequatur*, hvilken skal meddeles overalt, hvor den aabnede Konkurs er tillagt *exequatur* i Landet og vedkommende Kjendelse eller Dom nyder Eksekutionskraft i det Land, hvor den er afsagt. Regelen blev senere paa Grund af fremkomne Indvendinger ændret derhen, at den kun skulde gjælde Kjendelser om Stadfæstelse af Akkord eller om Rehabilitation for Skyldneren.

Raadighed, Konkursbestyrelsens Udnævnelse og Myndighed, Fremgangsmaaden ved Konkursbehandlingen, Fordringernes Prøvelse, Akkord, og Massens Fordeling, skulde Lovgivningen i det Land, hvor Konkurs var aabnet, være den bestemmende. En Undtagelse foreslog Kommissionen imidlertid, forsaavidt som Lovgivningen i det Land, hvor *exequatur* begjæres, skulde befølges i Henseende til Dannelsen af Kreditorudvalg og Udøvelsen af de disse og Kreditorforsamlingerne tillagte Funktioner. Denne Bestemmelse, hvortil intet Tilsvarende indeholdes hverken i Assers eller i de øvrige Udkast, motiverede Kommissionen ved en Henvisning til, at ikke alle Konkurslove indeholdt deslige Forskrifter, og til den store Vigtighed, som disse Reglers Befølgelse havde for Kreditorerne. Hvor derfor Lovgivningen i det Land, hvor Konkursen var aabnet, ikke indrømmede Kreditorerne nogen saadan Deltagelse i Boets Administration, maatte Retten i det Land, hvor *exequatur* tilstaaes, samtidig med dennes Meddelelse skride til at sammenkalde Kreditorerne overensstemmende med Stedets Lov. Dette vilde, anførte Kommissionen, ikke skade Kreditorerne i de andre Lande men endog give dem en øget Garanti, idet de vilde kunne kaldes til Deltagelse i Bestyrelsen sammen med de indenlandske¹⁾. Bestemmelsen blev imidlertid ved Forslagets Behandling besluttet strøgen, idet Spørgsmaalet antoges at burde gjøres til Gjenstand for særlig Overenskomst mellem de paagjældende Stater. Ligeledes blev strøget en af Kommissionen foreslaaet Bestemmelse om, at tinglige Rettigheder, Panterrettigheder og Privilegier saavelsom Retten til Tilbagesøgning, Salg og Retention, baade forsaavidt angaar Løsøre og fast Gods, skulde bestemmes efter Lovgivningen i det Land, hvor Gjenstanden befandt sig ved Rettens Stiftelse. Grunden til, at denne Bestemmelse ikke blev optagen, var dog vistnok nærmest, at den antoges at have sin rette Plads andetsteds (blandt almindelige Bestemmelser om tinglige Rettigheder²⁾).

Nogen mere indgaaende Drøftelse i Enkelthederne blev forøvrigt ikke Kommissionens Forslag tildel paa Grund af dets foreløbige Karakter, hvilken Konferencen ogsaa gav Udtryk ved at forsyne Bestemmelserne med en Indledning, hvori Nødvendigheden

¹⁾ Kommissionen udtaler intet om, hvorvidt Regelen kun skulde sikre Kreditorerne Deltagelse i Administrationen og Afviklingen af de af Boets Formuesgjenstande, der maatte befinde sig i det Land, hvor *exequatur* er tilstaaet. Dette har vel været Meningen. Men selv med denne Begrænsning synes Bestemmelsen egnet til at fremkalde mange Komplikationer.

²⁾ Nogen saadan Bestemmelse indeholdes saaledes hverken i Assers Udkast eller i de af Institutet foreslaaede Regler. Derimod har Turinerresolutionerne en ligelydende Forskrift, dog med Tilføjelse af, at Kompetencen til Paakjendelse af Tvistigheder om disse Rettigheder bør bestemmes ved international Overenskomst.

af yderligere Drøftelse betonedes¹⁾. Diskussionen dreiede sig væsentlig om, hvorvidt man kunde undlade at opstille Regler om Kompetencen til at aabne Konkurs. Kommissionens Standpunkt med Hensyn til dette Spørgsmaal fandt kun liden Tilslutning, hvorimod det af flere Delegerede (bl. A. Renault, Beeckman og Meili) fremholdtes, at Staterne umulig kunde forbinde sig til at anerkende som kompetent til Konkursbehandlingen med de i Udkastet foreslaaede Retsvirkninger enhver Ret, som efter et andet Lands Lovgivning maatte være tillagt saadan Kompetence. Ogsaa den af Kommissionen anbefalede Regel om Nødvendigheden af *exequatur*, forat den i andet Land aabnede Konkurs overhovedet skulde tillægges nogen Retsvirkning, mødte Modstand fra enkelte Hold, idet det bl. A. af Roguin bemærkedes, at *exequatur* ikke burde kræves, forat Konkursen skulde tjene som Bevis for Debtors Insolvens, eller forat Konkursbestyreren skulde kunne optræde med Søgemaal paa Boets Vegne eller begjære de til Godsets Sikrelse fornødne Rettergangsskridt (*mesures conservatoires*) foretage. Der blev derfor ogsaa efter Forslag af Kommissionen tilføiet Protokollen en Bemærkning om, at, forsaavidt en Stats Lovgivning ikke var til Hinder for at tillægge en i andet Land aabnet Konkurs Retsvirkninger uden fregaende *exequatur*, kunde Bestemmelsen om Nødvendigheden af en saadan indskrænkes til at gjælde de egentlige eksekutive Handlinger (*actes d'exécution proprement dits*), overensstemmende med Institutets Forslag. Den spanske Delegerede Oliver y Esteller henlede Opmærksomheden paa de særlige Hensyn, som maatte tages, hvor et Selskab, der befattede sig med Anlæg eller Drift af Jernbaner eller andre Foretagender af almindelig Interesse, kom under Konkurs. Her krævedes det, at Lovgivningen i det Land, hvor Anlægget fandtes, fik raade, saa at Almenhedens Interesser i dets Fuldførelse eller Driftens Fortsættelse ikke blev tilside-satte. Af disse Grunde havde den spanske Lovgivning givet særlige Regler m. H. t. deslige Selskabers Konkurs. Sluttelig kan bemærkes, at det under Diskussionen af Kommissionens Rapporteur blev udtalt, at den ikke havde tænkt sig de foreslaaede Regler gjort til Gjenstand for nogen almindelig international Overenskomst, men at Meningen alene var, at de skulde tjene som Rette-snor ved Afslutningen af separate Overenskomster mellem de enkelte Stater, — en Fremgangsmaade, som ogsaa Renault anbefalede som den ene praktiske.

Den 1ste Kommission, hvis Rapport derefter kom under Behandling, fortsatte Behandlingen af Ægteskabsmaterien. Ang. Ægteskabers Ugyldighed, der af den nederlandske Regjering var

¹⁾ *La Conférence, après avoir examiné l'avant-projet d'un règlement contenant des principes généraux sur la faillite dans les rapports internationaux, présenté par la Vème commission, estime que cet avant-projet sauf à être révisé et complété, peut servir utilement de base à de nouvelles délibérations.*

opført paa Konferencens Program, fandt Kommissionen det overflødigt at bringe særskilte Regler i Forslag, idet den mente, at Spørgsmaalet allerede var løst ved de opstillede Regler for Ægteskabets Gyldighed i materiel og formel Henseende. Den Lov, hvis Regler skulde iagttages i Henseende til Ægteskabsstiftelsens Form eller Ægteskabsbetingelserne, vilde ogsaa være at anse som bestemmende for, hvilken Virkning Forskrifternes Tilsidesættelse skulde medføre (saasom hvorvidt Ægteskabet skal være ugyldigt, hvem der kan gjøre Ugyldighedsgrunden gjældende og i hvor lang Tid, om Ugyldigheden afværges ved senere Begivenheder o. s. v.). Hvorvidt denne Opfatning, der altsaa strider mod Forudsætningerne for det af den nederlandske Regjering opstillede Program, og heller ikke stemmer med Institutets Standpunkt i de i Lausanne i 1888 vedtagne Regler, ogsaa deltes af Forsamlingens Flerhed, kan dog maaske være tvilsomt. En udtrykkelig Reservation derimod blev imidlertid alene taget fra norsk Side. Et af den rumænske Delegerede antydet Forslag om, at man udtrykkelig skulde udtale, at, hvis et Ægteskab, der vilde være gyldigt efter en af de kontraherende Staters Lovgivning, er bleven erklæret ugyldigt i en anden af Staterne, skulde Ægteskabet ansees ugyldigt overalt, dog med Forbehold af de Retsvirkninger, der maatte tilkomme det som putativt¹⁾, — blev paa Præsidentens Henstillen taget tilbage som ikke opptunt. Kommissionen fandt heller ikke at kunne optage til Behandling Spørgsmaalet om Regler for Ægteskabets Retsvirkning med Hensyn til Ægtefællernes Formuesforhold, idet Tiden ikke vilde strække til til dette vidtløftige og vanskelige Emnes Behandling. Derimod udarbejdede Kommissionen Forslag til Regler om Ægteskabets Retsvirkninger med Hensyn til Ægtefællernes Personer og Børnenes Legitimitet samt om Skilsmisse og Separation. I førstnævnte Henseende paapegede Kommissionen, at det ikke vilde være foreneligt med de paagjældende Lovbestemmelers imperative Karakter at lade Ægtefællernes erklærede eller formodede Vilje afgjøre, hvilken Rets Bestemmelser der skulde komme til Anvendelse. Som Følge heraf og i Konsekvens af det tidligere antagne Princip med Hensyn til Ægteskabsbetingelserne foreslog den derfor, at Ægtemandens nationale²⁾ Ret paa den Tid, da Ægteskabet blev indgaaet, skulde være bestemmende med Hensyn til Hustruens personlige Myndighed, de før Ægteskabet fødte Børns Status (Legitimitet) og Ægtefællernes indbyrdes Rettigheder

¹⁾ En saadan Regel var ogsaa opstillet af Institutet.

²⁾ Reglerne indeholder ikke — saaledes som efter de paa den første Conference vedtagne Regler om Ægteskabsstiftelse — nogen udtrykkelig Bestemmelse om, at, hvis den nationale Ret lader Domicilets Lov være den bestemmende, skal den sidste gjælde, men under Diskussionen blev det uimodsagt udtalt, at dette maatte være Meningen. Det burde dog vistnok siges udtrykkelig i Artikelens Text.

og Pligter. Til paa disse Retsforhold at anvende Lovgivningen i det Land, hvor Ægtefællerne maatte opholde sig og Tvist opstaa, fandtes ikke nogen Grund. Det kunde t. Ex. ikke være paakrævet overensstemmende med Stedets Love at anse en fremmed gift Kvinde som personlig umyndig, naar hun efter den nationale Ret var myndig eller omvendt. Kun i en enkelt Henseende maatte den territoriale Lov være afgjørende, nemlig med Hensyn til de Tvangsmidler, der kunde blive at anvende til at fremtvinge Oplydelsen af Ægtefællernes gjensidige Pligter. Her kunde ikke andre eller strengere Midler anvendes end de, som Stedets Lovgivning hjemlede, hvilket endnu kunde være af Betydning paa Grund af den Manden efter enkelte Lovgivninger (som f. Ex. den franske) tilkommende Ret til gennem Politiet at lade Hustruen bringe tilbage til Hjemmet. Da Ægteskabet efter Lovgivningen i de paa Konferencen repræsenterede Lande bevirkede, at Hustruen erhvervede Mandens Nationalitet, blev der heller ikke Spørgsmaal om hendes tidligere nationale Ret. Derimod kunde en Komplikation opstaa, hvis Manden senere skiftede Nationalitet, uden at dette tillige var Tilfældet med Hustruen. For dette Tilfælde foreslog Kommissionen, at det skulde være Ægtefællernes sidste fælles nationale Lov, som skulde være den bestemmende.

De saaledes foreslaaede Regler blev vedtagne uden nogen væsentligere Forandring. Med Hensyn til den sidstnævnte Bestemmelse blev dog under Diskussionen vakt Spørgsmaal, om ikke en lignende Undtagelse burde gøres ogsaa for det Tilfælde, at begge Ægtefællers statsborgerlige Stilling forandredes efter Mandens ensidige Begjæring, men noget Forslag herom blev ikke fremsat. Under Diskussionen blev ogsaa af flere Delegerede betonet, at de opstillede Regler ligesaa lidt her som ved de andre Materier, for hvilke den nationale Ret skulde være den bestemmende, tilsigtede at give nogen Løsning af de Retskonflikter, som Nationalitetslovgivningernes Forskjellighed kunde medføre, og at Reglerne forsaavidt nødvendigvis maatte blive ufuldstændige. Da Præsidenten i den Anledning mindede om, at den nederlandske Regjerings Program ogsaa omfattede Tilveiebringelse af ensartede Borgerretsregler, blev af Renault udtalt, at en Overensstemmelse i saa Henseende vistnok kunde være ønskelig, men neppe paa lang Tid vilde kunne realiseres, samt at Nationaliteten ikke syntes ham egnet til at ordnes ved ensartet Lovgivning.

Hovedinteressen ved den første Kommissions Arbejde knytter sig imidlertid til de Regler, den bragte i Forslag med Hensyn til Skilsmisse og Separation. Kommissionen fremhæver i sin Rapport, hvorledes der neppe er noget Omraade, hvor Lovgivningerne divergerer mere end i denne Materie¹⁾, og hvorledes Konflikterne skjærpes

¹⁾ Uoverensstemmelsen indskrænkede sig ikke blot dertil, at nogle Lande blot kjendte Separation, andre blot Skilsmisse, atter andre begge

end mere derved, at Bestemmelserne hviler paa Betragtninger af religiøs, moralsk eller social Natur, der gav dem en absolut tvingendes Karakter. Men om Løsningen end var vanskelig at finde, var den dog derfor ikke mindre paakrævet. En Tilstand, hvorefter man blot ved en Reise til Udlandet kunde omgaa sit Lands Ægteskabslovgivning, maatte ophøre og afløses af mere stabile Regler. I Overensstemmelse med det tidligere indtagne Standpunkt med Hensyn til de personlige Retsforholds Bedømmelse, opstillede Kommissionen som sin Hovedregel, at Ægtefællernes nationale Lov maatte være den bestemmende ogsaa i den heromhandlede Henseende¹⁾. Havde nogen af Ægtefællerne skiftet Nationalitet, uden at Forandringen ogsaa omfattede den anden Ægtefælle, skulde, ligesom for Ægteskabets Retsvirkninger i Henseende til Ægtefællernes personlige Rettigheder og Pligter, deres sidste fælles nationale Lov være den afgjørende. Den nævnte Hovedregel tiltrængte imidlertid at modificeres noget, hvor Søgsmålet anlagdes i et andet Land. I saa Henseende kunde Tilfældet enten være, at den nationale Lov ikke tillod Skilsmisse, medens *lex fori* indrømmede saadan Adgang, eller Forholdet kunde være det omvendte. For det første Tilfældes Vedkommende mente Kommissionen imidlertid at kunne søge Løsningen deri, at isaafald blot Separation overensstemmende med den nationale Lov blev at tilstaa, saafremt Stedets Lovgivning anerkjendte dette Institut. Med andre Ord, Spørgsmaalet, hvorvidt Skilsmisse eller blot Separation skulde gives, kunde ikke erkjendes at have en saa tvingendes Karakter, at *lex fori* i saa Henseende skulde behøve at befølges fremfor den nationale Lov. En mere uløselig Karakter antog derimod Spørgsmaalet, hvor Stedets Lovgivning kun hjemlede Skilsmisse, ikke tillige Separation. Isaafald stod nemlig lige vægtige Betragtninger overfor hinanden. Hvad dernæst angaar det andet Tilfælde, at den nationale Lov hjemler Skilsmisse, men ikke Stedets Lov, antog Kommissionen, at den sidste maatte være afgjørende, saa at Skilsmisse isaafald ikke kunde kræves²⁾.

Instituter. Ogsaa mellem Lande, tilhørende samme Gruppe var der væsentlige Divergentser. Saaledes var i Spanien og Italien kun Separation, ikke Skilsmisse tilladt, men i det sidstnævnte Land kunde Separation tillige finde Sted uden særlige Grunde, blot efter Ægtefællernes overensstemmende Ønske. Den belgiske og den nederlandske Lov havde begge Instituter, men medens i det førstnævnte Land alene Skilsmisse, ikke tillige Sep., kunde ske efter Ægtefællernes enstemmige Ønske, var Forholdet i Nederlandene akkurat omvendt.

- 1) Saaledes ogsaa Institutet i det i 1888 i Lausanne vedtagne Reglement.
- 2) En meget kritiseret Dom af Overretten i Ancona havde dog i 1884 tilstaaet Skilsmisse mellem et i Italien bosat tysk Ægtepar overensstemmende med deres nationale Lov, og Kommissionen udtalte, at det ikke var Meningen at forbyde, at Lovgivningen kunde tilstaa Fremmede Skilsmisse, uagtet den negtede sine egne Undersaatter denne Ret, om det end var lidet sandsynligt, at nogen Stat vilde gjøre det.

I Henhold til disse Synsmaader formede Kommissionen derfor sin Regel derhen, at Skilsmisse kun skulde meddeles, hvor baade den nationale Lov og *lex fori* kjendte Skilsmisse¹⁾, medens den, forsaavidt angaar Separation, foreslog den Lempelse, at Separation ikke blot skulde kunne meddeles, hvor begge Landes Love kjendte dette Institut, men ogsaa, hvor den nationale Lov kun kjendte Skilsmisse. Den antog nemlig, at der maatte gives Adgang til at ophæve et Samliv, som ikke længer kunde fortsættes, og at der fra den nationale Lovs Synspunkt ikke kunde være nogen væsentlig Betænkelighed ved at anerkjende en saadan Forholdsregel, om den end var mindre indgribende end den, som den nationale Lov stillede til Raadighed.

Medens Kommissionen var enstemmig om at anbefale de heromhandlede Regler, delte den sig i 2 Fraktioner med Hensyn til Spørgsmaalet, om samme Regel skulde befulgges med Hensyn til de enkelte Skilsmisse- eller Separationsgrunde. Majoriteten fandt, under Henviſning bl. A. til den store Betydning, som det havde, om Ægtefællernes enstemmige Begjæring skulde være tilstrækkelig til at begrunde Skilsmissen eller Separationen, at maatte holde paa, at saadan blot kunde meddeles, hvor der forelaa en baade efter den nationale Lov og Stedets Lov anerkjendt Grund²⁾. En Minoritet³⁾ fandt derimod at burde anbefale den af Institutet foreslaaede Regel, at Retten m. H. t. Spørgsmaalet, om der forelaa en tilstrækkelig Skilsmisse- eller Separationsgrund, alene havde at se hen til sin egen Lovgivning. Den anførte i saa Henseende navnlig, at Regelen derved blev let at praktisere, at Majoritetens Regel derimod vilde gjøre det næsten umuligt at opnaa Skilsmisse eller Separation, fordi man næsten aldrig vilde finde Grundene bestemt paa samme Maade i de forskellige Love, og at det ogsaa maatte være at anbefale at gjøre en saadan Indrømmelse til den paa Ægtefællernes Bosted gjældende Ret.

Som det vil fremgaa, havde de opstillede Regler til sin Forudsætning, at Søgmaalet anlægges udenfor det Land, hvis Undersaatter Ægtefællerne var, og Kommissionen fandt at maatte bibeholde Adgangen til at anlægge saadant Søgmaal der, hvor Ægte-

¹⁾ Det vil sees, at Kommissionen herved i Virkeligheden løser den oven omtalte Konflikt, som opstaar derved, at kun Stedets Lov og ikke den nationale Lov kjender Skilsmisse, derhen, at Retten maa nægte saadan uden alt Hensyn til sin egen Lovs Bestemmelser.

²⁾ Skilsmissegrunde efter den nationale Lov maatte selvfølgelig betragtes som Separationsgrunde i det nys omhandlede Tilfælde, at Stedets Lov kun kjendte Separation, den nationale Lov kun Skilsmisse. Den antagne Subsidiaritet af Separation i Forhold til Skilsmisse burde iøvrigt konsekvent føre til, at enhver Skilsmissegrund subsidiært betragtedes som Separationsgrund. Denne Konsekvens har dog Kommissionen ikke trukket.

³⁾ Bestaaende af Meili og Beelaerts van Blokland.

fællerne (eller i Tilfælde den indstævnte Part¹⁾) var bosatte (domicilierede). Naar, som nu ikke sjelden Tilfældet, Retterne nægtede at antage til Paadømmelse en saadan Sag af den Grund, at Parterne var Udlændinger, var dette noget, som kunde blive til en formelig Retsfor nægtelse. Fædrelandet kunde være fjærnt, og Beviset ikke, eller kun med de største Vanskeligheder og Omkostninger, tilveiebringes der, selv om, — hvad ingenlunde altid Tilfældet, — noget Værnething for Sagen overhovedet vilde have i Fædrelandet. I et eneste Tilfælde antoges dog Domicilets Ret at burde nægtes Kompetence til Sagens Behandling, nemlig hvor efter den nationale Lov Kompetencen til at behandle Ægskabssager var forbeholdt særegne Retter, t. Ex. en geistlig Ret²⁾. Paa den anden Side var der dog heller ikke Grund til at udelukke, at Sagen ogsaa i andre Tilfælde kunde anlægges i Ægtefællernes Fædreland, om der efter dettes Love fandtes nogen til dens Behandling kompetent Ret. At Adgangen hertil stod aaben var saa meget mere paa krævet, som isaafald de Vanskeligheder, som Bostedets Lov maatte lægge i Veien for Skilsmissen eller Separationen, vilde kunne undgaaes.

Som rimeligt var ved et saa kinkigt Emne som Skilsmisse og Separation, blev der overfor de saaledes af Kommissionen foreslaaede Regler taget forskellige Reservationer. Saaledes blev af de russiske Delegerede bemærket, at deres Deltagelse i Diskussionen om dette Emne af Hensyn til den gjældende russiske Lovgivning maatte betragtes som rent theoretisk. Fra norsk Side blev ligeledes taget en almindelig Reservation m. H. t. det af Kommissionen opstillede cumulative Princip, der formentes at være i Strid med dens egne Præmisser, hvor den havde anerkjendt Lovbestemmelsernes imperative Karakter ogsaa i den Retning, at Skilsmisse eller Separation ikke maatte nægtes, hvor Processtedets Lov hjemlede saadan. Overfor de Lovgivninger, som enten helt nægtede Skilsmisse eller blot gav Adgang dertil under meget snævre Betingelser, kom derfor efter Kommissionens Regler de Lovgivninger, der hjemlede en friere Adgang dertil, ikke til sin Ret. Forat dette skulde ske, maatte man ikke kumulere de efter den nationale

¹⁾ Efter Kommissionens oprindelige Forslag var dette begrændset til det Tilfælde, at Ægtefællerne var separerede, da de ellers antoges legalt at have samme Domicil. Paa Foranledning fra de Delegerede fra Danmark og Norge, hvor man ikke ubetinget vil opstille den Sætning, at Hustruens deler Mandens Domicil, hvor de blot faktisk lever adskilte men ikke er separerede, blev Regelen givet en noget videre Fætning («— *si d'après leur législation nationale, les époux n'ont pas le même domicile*»).

²⁾ Kommissionen paaberaabte i saa Henseende som Analogi den m. H. t. Ægteskabsstiftelse vedtagne Regel, at en Stat, der kun anerkjender Ægteskab i religiøse Former, ikke skulde behøve at anerkjende som gyldigt et Ægteskab, indgaaet af dens Undersaatter i Udlandet i anden Form.

Lov og Domicilets (Processtedets) Lov gjældende Betingelser, men give en af dem Fortrinet, og isaafald antoges praktiske Hensyn at tale til Fordel for, at den sidstnævnte Rets Regler befulgtes. Efter det af Kommissionen m. H. t. lignende Spørgsmaal indtagne Standpunkt, antoges det imidlertid unyttigt at fremsætte noget Forslag i denne Retning. Af enkelte Delegerede, bl. A. Roguin, fremholdtes endvidere, at Reglerne ikke gav Udtryk for den i Præmisserne udtalte Sætning, at det skulde være Retten uforment at bevilge Udlændinger Skilsmisse overensstemmende med deres egen nationale Lov, saafremt efter Stedets Ret det Forbud, denne opstillede, alene kunde antages at gjælde Statens egne Undersaatter (jfr. ovfr. S. 137 Note 2). Et derom antydet Forslag blev dog taget tilbage. Diskussionen dreiede sig ellers hovedsagelig om det Spørgsmaal, hvormed der inden Kommissionen havde været Dissents, nemlig om man skulde kræve, at der foreligger en baade efter den nationale Lov og Processtedets Lov gyldig Skilsmissegrund. Efter en længere Debat, hvorunder den belgiske Delegerede Beeckman gjorde sig til Talsmand for et tredje Alternativ, nemlig at alene den nationale Lov skulde befølges i Henseende til de enkelte Skilsmissegrunde, dog saaledes, at Skilsmisse paa Grund af fælles Samtykke eller af ulovbestemte Grunde ei maatte tilstaaes uden, hvor begge Love hjemlede det, blev Resultatet, at Majoritetens Forslag bifaldtes med 8 mod 6 Stemmer¹⁾. Mod Minoritetens Forslag gjordes navnlig gjældende, at man derved vilde kunne sætte sig i Stand til at opnaa Skilsmisse i Strid med sin nationale Ret ved for en Tid at tage Bopæl i et Land, hvor Adgangen til Skilsmisse var lettere, og at, da Hustruen efter de fleste Love juridisk delte Mandens Domicil, vilde denne Adgang ensidig staa til Mandens Raadighed. Den af Kommissionen foreslaaede Regel om, at Separation skulde kunne tilstaaes i de Tilfælde, hvor den nationale Lov kun hjemlede Skilsmisse²⁾, men Stedets Lov Separation, fremkaldte ogsaa Reservationer fra flere Delegeredes Side. Det blev saaledes anført, at man i Schweiz aldrig havde villet anerkjende Gyldigheden af en Separation, som i Udlandet var tilstaaet Schweizerborgere. Med Hensyn til de opstillede Kompetenceregler vakte fra dansk og norsk Side Motion om at ændre Udtrykkene saaledes, at ogsaa den i Danmark og Norge fortrinsvis anvendte og i enkelte andre Lande vistnok heller ikke ukjendte Fremgangsmaade, at Skilsmisse gives ved kongelig Bevilling, kunde indgaa derunder. Denne Begjæring blev dog kun delvis imødekommet, idet Konferencens Flertal ikke fandt at kunne acceptere en Opløsning ad

¹⁾ For Minoritetens Forslag stemte Ungarn, Danmark, Norge, Italien, Rumænien og Schweiz. For Nederlandene afgaves ingen Stemme, da de Delegerede var af forskellig Mening.

²⁾ I Tyskland og Schweiz kjender Lovgivningen t. Ex. blot Skilsmisse, ikke Separation.

administrativ Vei som gyldig uden for Landets egne Under-saatter ¹⁾).

Den anden Kommission fortsatte Behandlingen af Arv og Testamenter paa Grundlag af de paa den første Conference vedtagne Resolutioner. Idet den altsaa *de lege ferenda* fastholdt Arvefølgens Enhed og dens Bestemmelse efter den Afdødes nationale Ret som det ledende Princip, søgte den nærmere at præcisere de opstillede Reglers Bærevidde ved en Del supplerende Forskrifter. I en enkelt Henseende var der delte Meninger inden Kommissionen, nemlig om, hvorvidt de Punkter, hvori det skulde være tilladt at følge den territoriale Lovgivning fremfor den afdødes nationale Lov, burde nøiagtig og udtømmende angives i Resolutionerne. Medens en Majoritet fandt, at man burde indskrænke sig til den mere ubestemte Formulering, at den territoriale Lov kunde befølges overalt, hvor den nationale Lovs Regler vilde medføre Indgreb i Landets «*droit public*» ²⁾ eller «*bonnes mœurs*», vilde en Minoritet have Undtagelserne mere specielt opregnede. Ved Behandlingen i Plenum blev Minoritetens Forslag bifaldt, idet dog flere Delegerede fremholdt, at den deri givne Opregning ikke var tilstrækkelig udtømmende. Iøvrigt blev de af Kommissionen foreslaaede Bestemmelser bifaldte uden anden nævneværdig Forandring end den, at der i Bestemmelserne om Testamentsformerne blev givet Valget mellem at befølge den nationale Lovs Regler og de i *lex loci* foreskrevne ³⁾, og at Reglerne om Gaver, der efter Forslaget ogsaa omfattede Livsgaver, udtrykkelig begrænsedes til *donationes mortis causa* ⁴⁾. De vedtagne Bestemmelser hidsættes i Oversættelse:

«Art. 1. Arveretten (*les successions*) bestemmes ved den Afdødes nationale Lov.

¹⁾ For Prof. Matzens videregaaende Forslag stemte dog, foruden Danmark og Norge, tillige Spanien, Nederlandene, Rumænien og Rusland.

²⁾ Ved dette Udtryk skulde efter Majoritetens Mening ikke blot forstaaes Landets offentlige Ret (d. v. s. dets konstitutionelle og administrative Ret, Strafferetten og de organiske Proceslove), men ogsaa saadanne Bestemmelser i den civile Lovgivning, som havde til Hensigt at sikre en fri Arvegang og forbyde Substitutioner, eller som gjorde Adgangen til at gjøre Legater og Gaver til Fordel for milde Stiftelser afhængig af Regjeringens Samtykke.

³⁾ Man blev nemlig opmærksom paa, at efter den forrige Aar vedtagne Affattning, der uforandret var bibeholdt af Kommissionen, vilde t. Ex. et af en Franskmand i Nederlandene oprettet holografisk (d. v. s. egenhændig skrevet) Testamente, hvilket i og for sig er gyldigt efter fransk Lov, ikke være gyldigt, eftersom holografiske Testamenter ikke er gyldige i Nederlandene. Den ændrede Regel, hvorefter Sætningen «*locus regit actum*» ogsaa i denne Anvendelse skal have en blot og bar fakultativ Karakter (jfr. ovfr. S. 121—2) stemmer, som det vil sees, med den Regel, som den norske Arvelovs § 56 opstiller, blot med den Afvigelse, at det efter den norske Lov er Domicilets Ret, ikke den nationale Ret, som kommer i Betragtning.

⁴⁾ Fra tysk Side blev foreslaaet, at man overhovedet ikke skulde omhandle Gaver, men dette Forslag opnaaede ikke Flertal.

Art. 2. Myndigheden til at disponere ved Testament eller *donatio mortis causa* saavel som disse Dispositioners Indhold og Virkning (*la substance et les effets*) bestemmes ved Testators eller Giverens nationale Lov.

Art. 3. Testamenter og *donationes mortis causa* skal, hvad Formerne angaar, anerkjendes som gyldige, naar de fyldestgjør Forskrifterne i Testators (Giverens) nationale Lov eller i Lovgivningen paa det Sted, hvor de istandbænges. Hvor den nationale Lov som substantiel Betingelse kræver, at den autentiske eller den holografiske Form eller nogen anden i Loven beskrevet Form benyttes, kan dog Testamentet eller Gaven ikke gjøres i nogen anden Form¹⁾. — Som gyldige i formel Henseende ansees Testamenter, der af nogen Fremmed overensstemmende med hans nationale Lov er oprettet for hans eget Lands diplomatiske Agent eller Konsul. Samme Regel gjælder ogsaa for *donationes mortis causa*.

Art. 4. Ved den afdødes eller Testators nationale Lov forstaaes Lovgivningen i det Land, hvis Undersaat han var, da han afgik ved Døden. Myndigheden til at disponere (ved Testamente eller *donatio m. c.*) bedømmes dog ogsaa efter Lovgivningen i det Land, hvis Undersaat han var paa den Tid, da Dispositionen blev truffet²⁾.

Art. 5. I Henseende til Forbud mod at disponere til Fordel for visse Personer, hvad enten Forbudet er absolut eller alene visse Indskrænkninger er opstillede, er Testators (Giverens) nationale Lov den bestemmende³⁾.

Art. 6. I Henseende til Arvingers, Legatarers og Donatarers Myndighed til at erhverve paa saadan Maade er deres egen nationale Lov den bestemmende.

Art. 7. I Henseende til Formerne for Tiltrædelse af Arv *cum beneficio inventarii* og for Fragaalelse af Arv gjælder Loven paa det Sted, hvor Arvefaldet indtræder (*ou s'est ouverte la succession*⁴⁾).

¹⁾ Denne Bestemmelse blev fra tysk Side foreslaaet strøget, idet den formes at kunne give Anledning til vilkaarlig at udelukke Anvendelsen af *lex loci*. Men Forslaget opnaaede ikke Flertal.

²⁾ En oprindelig Mangel helbredes altsaa ikke ved en senere Nationalitetsændring; jfr. norsk Arvelov § 63.

³⁾ Der sigtes herved til visse Forbud, som enkelte Lovgivninger indeholder for at beskytte Testator mod utilbørlig Paavirkning, t. Ex. Forbud mod at testere noget til sin Læge, Skriftefader eller Værge. Modsetningen til de af andre Grunde opstillede Indskrænkninger i Retten til at tage Arv, hvorom den følgende Artikel indeholder en forskjellig Regel, træder dog neppe tilstrækkelig klart frem i den benyttede Redaktion. Den af Kommissionen oprindelig foreslaaede var i saa Henseende tydeligere.

⁴⁾ Af den valgte Redaktion og de Forklaringer, hvormed Kommissionen ledsager Bestemmelsen, synes at fremgaa, at bortset fra Formerne skal den nationale Lov ogsaa i disse Punkter være den bestemmende, t. Ex. m. H. t. Adgangen til overhovedet at benytte *benef. inv.* eller Virkningerne deraf. En saadan Deling af Retsreglerne turde dog i Anvendelsen let medføre Vanskeligheder.

Art. 8. For faste Eiendomme, der er Gjenstand for Arv, Legat eller Gave, kommer Lovgivningen i det Land, hvor de er beliggende, til Anvendelse, forsaavidt angaar de Former og Publikationer, som denne fordrer for Overdragelse, Stiftelse eller Konso lidation af tinglige Rettigheder.

Art. 9. Overenskomster med Hensyn til Arvens Deling er som saadanne underkastede den Lov, som gjælder for Overenskomster. — I Henseende til Formerne for Delingsdokumenters Op rettelse (*les actes de partage*) gjælder Loven paa det Sted, hvor det oprettes, dog med Forbehold forsaavidt angaar de Betingelser og Formaliteter som for dem, der mangler den fulde Myndighed (*incapables*), er foreskrevne i deres nationale Lov¹⁾.

Art. 10. Den Afdødes efterladte Formue tilfalder ikke den Stat, paa hvis Territorium den befinder sig, medmindre der efter den Afdødes nationale Lov ikke er nogen arveberettiget²⁾.

Art. 11. Uden Hensyn til, hvad ovenfor er bestemt, skal dog et Lands Domstol ikke befølge den fremmede Lov, hvor dennes Anvendelse vilde indeholde noget Indgreb enten i Landets offentlige Ret (*droit public*) eller i de i Landet gjældende Bestemmelser om Substitutioner og Fideikommiss, milde Stiftelsers Adgang til at tage Arv, den personlige Frihed og Lighed, Arvegangens Frihed, Arvingers og Legatarers Uværdighed til at tage Arv, Ægte skabets Enhed eller uægte Børns Rettigheder.

Art. 12. Myndigheden i det Land, paa hvis Omraade Arve faldet er indtraadt, og de diplomatiske Agenter eller Konsul for den Nation, den afdøde tilhørte, skal i Forening sørge for de efterladte Eiendes Bevaring.»

I sin Rapport udtalte Kommissionen, at den havde betragtet det som liggende udenfor sin Opgave at foreslaa Regler om Kompe tencen m. H. t. Paakjendelsen af Arve- og Skiftetvistigheder. Den fandt imidlertid Regler herom meget ønskelige, og Nødvendigheden af saadanne Regler blev ogsaa af flere Delegerede stærkt frem holdt, hvorfor man efter Forslag af Præsidenten enedes om at udtale Ønsket om, at Bestemmelser om Kompetencen senere maatte blive istandbragte.

Ihvorvel Kommissionens Forslag ikke vakte nogen større Diskussion, maa det vistnok siges, at det ogsaa denne Gang fik en noget kjølig Modtagelse. Foruden, at den danske Delegerede gjentog sit tidligere Forbehold m. H. t. Anvendelsen af den natio-

¹⁾ Af Kommissionens Rapport fremgaar, at den mener, at den nationale Lov i Henhold til Art. 1 vil komme til Anvendelse med Hensyn til saadanne Dele af Skiftet som Bestemmelsen af, hvad der henhører til Poets Masse, hvor stor Andel der tilkommer enhver, Udlodningen, Sikkerheden og Omstyrtelse af den foretagne Udlodning.

²⁾ Kommissionen udtaler, at den betragter Statens Ret til Efterladen skaber, hvortil ingen anden Arveberettiget findes, som et Udslag af den territoriale Højhedsret, ikke som en virkelig Arveret.

nale Lov istedetfor Domicilets, fastholdt ogsaa de franske Delegerede i det Væsentlige sit tidligere Standpunkt overfor Spørgsmaalet om den nævnte Regels Anvendelse ogsaa paa fast Eien- dom, ligesom de russiske Delegerede betonedede, at de af samme Grund stillede sig rent theoretisk til Emnets Behandling. Ogsaa den spanske Delegerede tog et almindeligt Forbehold ligeoverfor de foreslaaede Resolutioner, der efter hans Mening ikke havde løst den Opgave samtidig at tage de tilstrækkelige Hensyn til Afdødes og Slægtens¹⁾ nationale Ret og til Lovgivningen i det Land, hvor Formuen beroede.

Den tredje Kommission fremlagde Forslag til en international Overenskomst om Ophævelse af *cautio judicatum solvi* og om Adgang for Fremmede til at erholde fri Rettergang. I en af Roguin forfattet, meget udførlig Rapport, redegjorde den, hvad det førstnævnte Emne angaar, for den bestaaende Retstilstand. Medens Lovgivningen i nogle Stater ikke kjendte det nævnte Institut eller havde afskaffet det (saaledes som Danmark, Norge og Italien), var Forholdet dog endnu det, at en saadan Sikkerhed for de eventuelle Sagsomkostninger i de fleste Lande, med flere eller færre Begrænsninger²⁾, kunde kræves stillet af den fremmede Sagsøger. Betingelserne var dog noget forskellige. I de fleste Lande kom det an paa Sagsøgerens fremmede Nationalitet (Undersaatsforhold), dog saaledes, at i enkelte Stater (som f. Ex. i Tyskland, Spanien og Ungarn) Retten til at kræve Sikkerhed var indskrænket til de Tilfælde, hvor saadan Sikkerhed ogsaa krævedes i den Stat, hvis Undersaat Sagsøgeren var, i andre (nogle Schweizerske Kantoner) kom det derimod an paa, hvorvidt Sagsøgeren var domicilieret udenfor Kantonen. I en enkelt Stat (Østerrige) var Betingelserne for, at Sikkerhed kunde kræves, alene den, at Sagsøgeren ikke kunde dokumentere sin Solvens, medens det efter Loven ikke kom an, hverken paa hans Nationalitet eller paa hans Bosted. Medens Kommissionen ikke fandt at kunne foreslaa Afskaffelse af *cautio judic. solvi* i dette sidstnævnte Tilfælde³⁾, fandt den derimod at burde medtage under Ophævelsen ogsaa de Tilfælde, hvor Sikkerhedsstillelsen var betinget af Bopæl udenfor Riget⁴⁾. Til Erstat-

¹⁾ Han syntes herved navnlig at have for Øie de Tilfælde, hvor den afdøde havde ændret Nationalitet, medens Slægten havde bevaret sin.

²⁾ Saaledes kræves efter fransk Ret c. *judic. solvi* ikke i Handelsprocesser. Efter Forlydende skal dog Lovbeslutning om Ophævelse af denne Regel være vedtaget af begge Kamre.

³⁾ Faktisk vilde vistnok Fordringen paa Sikkerhedsstillelse ogsaa i disse Tilfælde væsentlig gaa ud over Udlændinger, men man fandt dog, at det vilde være at gribe for meget ind i Lovgivningsfriheden, at afskaffe, til Fordel for Udlændinger, en Sikkerhed, som kunde kræves af Landets, i dette bosatte, egne Undersaatter.

⁴⁾ «Aucune caution ni dépôt, sous quelque dénomination que se soit, ne peut être imposé à raison, soit de leur qualité d'étrangers, soit du dé faut de domicile ou de résidence dans le pays, aux natio-

ning for Ophævelse af *cautio judicatum solvi* skulde imidlertid en Dom, hvorved den fremmede Sagsøger paalagdes at udrede Sagsomkostninger, forsaavidt disse angaar, kunne fordres eksekveret ogsaa i de andre kontraherende Stater (ikke blot den, hvis Undersaat den domfældte Sagsøger var ¹⁾). Betingelsen skulde alene være, at *exequatur* var erhvervet ved en efter Stedets Lov dertil kompetent Ret ²⁾, og saadan skulde altid meddeles, hvor Dommen var retskraftig og Expeditionen autentisk efter det Lands Lov, hvor den var afsagt, — altsaa uden nogensomhelst Prøvelse i Realiteten ³⁾. Medens Ophævelsen skulde omfatte ikke blot Sikkerhedsstillelse for Sagsomkostninger (*frais et dépens du procès*) men ogsaa t. Ex. den Sikkerhedsstillelse for det videregaaende Erstatningskrav (*dommages-intérêts*) i Tilfælde af rent temerære Søgmaal, som enkelte Love hjemlede, skulde Exigibiliteten derimod alene gjælde de egentlige Sagsomkostninger (*frais et dépens*), idet man fandt det betænkeligt at indrømme saadan for de videregaaende Krav. Denne Uregelmæssighed forsvares af Kommissionen ved en Henviisning til, at der i Praxis ikke pleier at tages noget Hensyn til disse eventuelle *dommages-intérêts* ved Fastsættelsen af Sikkerhedens Beløb, og at altsaa den tilstaaede Exigibilitet selv med den nævnte Begrænsning vilde modsvare den Indrømmelse, som gjordes ved, at Kravet paa Sikkerhed vilde bortfalde.

Med Hensyn til Adgangen til fri Proces (*assistance judiciaire*) foreslog Kommissionen et særskilt Reglement, gaaende ud paa, at Undersaatte af de kontraherende Stater i enhver anden af disse skulde være ganske ligestillede med Landets egne Undersaatte. Den fornødne Bevidneise eller Erklæring ⁴⁾ om den fremmede Ansøgers Trang skulde udfærdiges af Myndighederne paa det Sted, hvor han boede, eller i Mangel af Bopæl, der, hvor han for Tiden

naux d'un des Etats contractants qui seront demandeurs ou intervenants devant les tribunaux d'un autre de ces Etats». Som det vil sees, fremkommer i de udhævede Tilfælde nogen Ulighed til Fordel for de fremmede Undersaatte, idet Sikkerhed fremdeles kan kræves af egne Undersaatte, bosatte udenfor Staten.

- 1) Kommissionens Forslag skilte sig forsaavidt fra det af Asser udarbejdede Udkast, der iøvrigt havde tjent til Forbillede.
- 2) Altsaa t. Ex. paa det Sted, hvor han bor, eller hvor et Værnething for Indtale af et saadant Krav ellers vilde være begrundet. Den af Kommissionen oprindelig foreslaaede Affatning — *l'autorité compétente, d'après la loi du pays, pour connaître des demandes d'exequatur des décisions étrangères* — blev ændret, fordi ikke alle Love havde nogen Regel om Kompetencen til at tilstaa *exequatur*.
- 3) Den Kvæstion, som ellers stadig melder sig ved Spørgsmaalet om Tilveiebringelsen af Regler om *exequatur* for fremmede Domme, nemlig hvorvidt den fremmede Domstol var kompetent til at dømme i Sagen, foreligger, som det vil sees, ikke i den heromhandlede Anvendelse.
- 4) I enkelte Lande (som t. Ex. i Belgien) kræves blot, at Ansøgeren selv erklærer at være trængende.

opholdt sig, og i Tilfælde gratis legaliseres af en diplomatisk Agent eller Konsul for det Land, hvor fri Proces begjæres. Men Myndighederne i dette sidste Land skulde have Ret til at fordrø yderligere Oplysninger om Ansøgerens Formuestilstand af Myndighederne i de andre Lande, og i det hele have fuld Frihed til, inden Rammen af sin Competence, at kontrollere Bevidnelsen og de erholdte Oplysninger.

I Tillæg til disse Regler foresloges derhos for dem, der maatte have erholdt fri Proces, Fritagelse for *cautio judicatum solvi* efter de samme Regler som ovenfor gjengivet¹⁾.

Foranlediget ved en Motion fra den franske Minister foreslog Kommissionen videre en Bestemmelse om at Gjælds fængsel og Gjældsarrest (*contrainte par corps*) ikke skulde kunne anvendes overfor Fremmede, der var Undersaatter af nogen af de kontraherende Stater, i andre Tilfælde end de, hvori saadanne Tvangsmidler maatte være anvendelige overfor Landets egne Undersaatter²⁾. Dette Forslag havde navnlig til Hensigt at fjerne den efter den hollandske Lovgivning endnu bestaaende Adgang til ligeoverfor Fremmede uden fast Bopæl i Riget at anvende Gjælds fængsel for al Gjæld, paadraget overfor Indlændinger, medens Adgangen til at anvende Gjælds fængsel overfor Landets egne Indvaanere og Undersaatter er begrændset til visse særlige Klasser af Fordringer. Paa samme Maade hjemler Loven derhos Adgang til for enhver forfalden Gjæld overfor en Indlænding at belægge Udlændinger, uden fast Bopæl i Riget, med personlig Arrest efter Beslutning af Retspræsidenten uden foregaaende Dom, og uden at han behøver at være hørt. I den af Asser forfattede Rapport om denne Sag erkjender han, at disse den hollandske Lovgivnings Bestemmelser, der er byggede paa den ældre franske Lovgivning, ikke fortjener at bibeholdes, at en Forskjel i saa Henseende alt eftersom Debitor var Ind- eller Udlænding er forkastelig, og at de omhandlede Bestemmelser ogsaa giver Anledning til store Misbrug.

Samtlige de af Kommissionen foreslaaede Bestemmelser blev med et Par mindre Redaktionsændringer bifaldte efter en kortere Diskussion, hvorunder ingen Røst hævdede sig til Forsvar for de Uligheder i Ind- og Udlændingers processuelle Stilling, som derved tilsigtedes afskaffede.

Den 4de Kommission fremlagde Forslag til Bestemmelser om

¹⁾ Forsaa vidt alle de paagjældende Stater maatte tiltræde Overenskomsten om dennes fuldstændige Afskaffelse, vilde det dog naturligvis være overflødigt at optage disse Forskrifter ogsaa i dette Reglement.

²⁾ *La contrainte par corps, soit comme moyen d'exécution, soit comme mesure simplement conservatoire, ne pourra pas en matière civile et commerciale, être appliquée aux étrangers appartenant à un des Etats contractants dans les cas ou elle ne serait pas applicable aux ressortissants du pays.*

Værgemaal for de paa Grund af ung Alder Umyndige (*mineurs*)¹⁾. Den havde som Grundlag navnlig benyttet dels de af Institutet paa dets Møde i Hamburg i 1891 vedtagne Regler, dels et Udkast, som af Asser var udarbejdet til Brug for Konferencen, og som hovedsagelig adskilte sig fra de nævnte Regler deri, at enkelte Bestemmelser for særlige Eventualiteter ikke var optagne. I Lighed med disse Forbilleder opstillede Kommissionen som sin Hovedregel, at Værgemaalet skulde rette sig efter den Umyndiges nationale Lov, ikke blot med Hensyn til Begyndelse og Varighed, men ogsaa med Hensyn til Organisation og Kontrol og Værgens Beføjelser og Competence²⁾. Den forudsatte som det regelmæssige Tilfælde, at Værgemaalet organiseredes i det Land, hvis Undersaat den Umyndige var, men tillod dog ogsaa, at det kunde organiseres i vedkommende fremmede Land ved Statens diplomatiske Agenter eller Konsuler, forsaavidt den nationale Lov indrømmede dem Competence hertil. Forsaavidt imidlertid, af faktiske eller retslige Grunde, Værgemaalet ikke blev organiseret enten i Hjemlandet (*pays d'origine*) eller i det fremmede Land paa saadan Maade som nævnt, skulde Myndighederne i det Land, hvor den Umyndige opholdt sig, skride til at organisere Værgemaalet overensstemmende med Stedets Lov³⁾, dog saaledes, at Hjemlandets Myndigheder efter foregaaende Underretning til Stedets Autoriteter kunde overtage Værgemaalet, naar Hindringerne bortfaldt. En videre Undtagelse⁴⁾ foresloges for det Tilfælde, at den Umyndige ikke havde bevaret noget Domicil i Hjemlandet, og den, hvem der efter den nationale Lov tilkom Ret til (f. Ex. ved Testamente) at opnævne en Værge for ham, dertil havde valgt en i det fremmede Land, hvor den Umyndige havde sit Domicil, bosat Person, — dog kun under Forudsætning af, at den nationale Lov ikke var til Hinder for, at nogen saadan opnævntes. Isaafald skulde den opnævnte Værge føre Værgemaalet for den Umyndige overensstemmende med Stedets Lov, og Hjemlandets Myndigheder skulde, ikke have Ret til at overtage Værgemaalet. Men i Hen-

¹⁾ Jfr. om dette Emne Høiesteretssagfører O. Liebes Afhandling til det 7de nordiske Juristmøde «Om Afgjørelsen af Myndighedsspørgsmaalet i internationale Forhold» og den derom stedfundne Diskussion, Forh. S. 175—200.

²⁾ *La tutelle d'un mineur est régie par sa loi nationale [et a son siege dans le pays auquel le mineur ressortit. Cette loi détermine l'ouverture et la fin de la tutelle son mode de délation, d'organisation et de contrôle, les attributions et la compétence du tuteur]*. Det indklamrede blev senere udeladt som overflødig og for at bortrydde endel fremkomne Betænkeligheder med Hensyn til Opregningens Fuldstændighed.

³⁾ Kommissionen fremhævede, at det neppe altid vilde være muligt at organisere Værgemaalet overensstemmende med et andet Lands Lovgivning, selv bortset fra, at dennes Regler neppe altid vilde være tilstrækkelig kjendte.

⁴⁾ Nogen saadan Undtagelse var ikke hjemlet i Institutets Regler eller Assers Udkast.

seende til Værgemaalets Begyndelse og Varighed og de Grunde, der begrunder dets Etablering eller Ophør¹⁾, skulde dog ogsaa i dette Tilfælde som i de andre Tilfælde, hvor Værgemaalet førtes efter Stedets Lov, den nationale Lov være den bestemmende. En Undtagelse i en anden Retning²⁾ foreslog Kommissionen med Hensyn til Administrationen af den Umyndiges faste Eiendomme i Udlandet. Forsaavidt Lovgivningen i det Land, hvor Eiendommen laa, foreskrev en særlig Ordning m. H. t. disses Bestyrelse, skulde nemlig denne befølges. For det Tilfælde, at den Umyndige skiftede Nationalitet, foreslog Kommissionen, at det engang etablerede Værgemaal skulde vedblive, indtil et nyt var etableret overensstemmende med den nye nationale Lov. Videre foresloges, at, naar Regjeringen i et Land var bleven underrettet om, at der i Landet opholdt sig en fremmed Umyndig, der tiltrængte Værgemaal, skulde den snarest muligt give Hjemlandets Regjering Underretning derom. Saalænge et regelmæssigt Værgemaal ikke var organiseret for en umyndig Fremmed, skulde derhos Stedets Myndigheder drage den fornødne Omsorg for hans Person og for Bevarelsen af hans Eiendom³⁾. Endelig foresloges, at Bestemmelserne om Værger (*tuteurs*) ogsaa skulde gjælde *«les subrogés-tuteurs, protuteurs»* og dem, hvem det efter Loven var overdraget, helt eller delvis, at udøve Fædremyndigheden m. H. til Umyndige, eller som havde Tilsynet med Værgerne.

De saaledes foreslaaede Bestemmelser blev uden nogen synderlig indgaaende Diskussion vedtagne med enkelte redaktionelle Ændringer. Mod Bestemmelsen om, at de diplomatiske Agenter Konsulerne skulde kunne træffe Forføjning til Etablering af Værgemaalet, blev dog reist Modstand fra de belgiske Delegeredes Side, idet de fandt at derved vilde ske Indgreb i Statens Suverænitet, der ikke tillod, at fremmede Autoriteter udøvede nogen saadan Myndighed paa deres Territorium. De vilde derfor, at Stedets Myndigheder skulde sørge for Værgemaalets Konstituering, men befølge den Umyndiges nationale Lov. Fra norsk Side udtaltes Tilslutning til den Opfatning, at det ikke vilde være heldigt at tillægge Diplomatiets og Konsulerne den nævnte Beføjelse, hvor-

¹⁾ Efter Institutets Regler skulde alene Varigheden og Ophørsgrundene rette sig efter den nationale Lov. Fra tysk Side fandtes det noget betænkeligt at tilpligte Stedets Myndigheder udover den Tid, som Stedets Love foreskrev. Hensynet til at opretholde den nationale Lovs Regler om Myndighedsalderen fandtes imidlertid overveiende.

²⁾ Ogsaa denne Undtagelse er ny i Kommissionens Udkast.

³⁾ Institutet havde foruden de ovenfor nævnte Regler (*principes*) tillige udarbejdet et Reglement for den Frengangsmaade, der antoges at burde befølges for at sikre Værgemaalets Organisation. Kommissionen fandt ikke at burde bringe saadanne Forskrifter i Forslag, idet det antoges at burde overlades Regjeringerne at give de i saa Henseende fornødne Bestemmelser.

imod det antoges, at naar Stedets Myndigheder skulde gribe ind, burde de befølge sin egen Lov. Noget Forslag i den Retning fandtes det dog unyttigt at fremsætte, og den omhandlede Bestemmelse blev mod Belgiens Stemme vedtagen i Principet med Forbehold af nogen Omredaktion¹⁾.

Konferencen sluttedes den 13de Juli efter næsten 3 Ugers Samvær. I Slutningsmødet afgav, efter Opfordring fra hollandsk Side, flere af de fremmede Delegerede Udtalelser om, hvorledes deres Regjeringer, eller de Delegerede personlig, stillede sig med Hensyn til Realisationen af de fattede Resolutioner. Af den belgiske Gesandt blev saaledes erklæret, at Regjeringen havde be myndiget ham til at undertegne de foreslaaede Overenskomster om Forkyndelser, *commissions rogatoires* og *cautio judicatum solvi*, og at han ogsaa troede, at Regjeringen vilde tiltræde Overenskomsterne om *assistance judiciaire* og *contrainte par corps*. De schweizerske Delegerede udtalte under Henvisning til sin tidligere Erklæring (ovfr. S. 128 Note 4), at de for sit personlige Vedkommende antog, at samtlige 5 Udkast angaaende Processen og ligeledes de nye Bestemmelser om Ægteskab egnede sig til Antagelse. Mere almindelig holdte Erklæringer om Tilslutning til Bestemmelserne afgaves af flere andre Delegerede. Paa den anden Side fandt de franske og russiske Delegerede at burde henvise til de tidligere tagne Reservationer, hvorefter Konferencens Arbejder var at anse som blot og bart theoretiske og spekulative om end meget nyttige Forarbejder for Spørgsmaalenes videre Drøftelse fra Regjeringernes Side, medens disse paa ingen Maade kunde ansees bundne ved de fattede Resolutioner. Skjønt Udtalelserne saaledes ikke helt ud kunde betragtes som opmuntrende med Hensyn til Udsigterne til de fattede Beslutningers snarlige Realisation, fandt dog Præsidenten at kunne betegne dem som i det Hele meget tilfredsstillende, og i sin Slutningstale udtalte han det Haab, at Konferencens Beslutninger, ialfald for enkelte Deles Vedkommende, gennem Afsluttelsen af internationale Overenskomster eller indre Lovgivning, maatte opnaa Lovs forbindende Kraft, og at saaledes Formaalet for Konferencens Bestræbelser kunde naaes. At Turen nu var kommen til at søge Resolutionerne virkeliggjorte, blev ogsaa stærkt betonet af den nederlandske Udenrigsminister, der i Tilslutning til de fremkomne Udtalelser fremhævede de udarbejdede Reglementer af processuel Natur som dem, om hvis Vedtagelse der snarest turde blive Spørgsmaal. Med Hensyn til de Reglementer, der efter Konferen-

¹⁾ I sin endelige Skikkelse lyder Bestemmelsen saaledes: «*Si d'après la loi nationale, il n'y a pas, dans l'Etat auquel ressortit le mineur, une autorité compétente pour pourvoir à la tutelle, l'agent diplomatique ou consulaire de cet Etat, résidant dans la circonscription ou la tutelle s'est ouverte de fait, exerce, si la loi nationale l'y autorise, les attributions conférées par cette loi aux autorités de l'Etat auquel ressortit le mineur.*»

cens Beslutninger tiltrængte yderligere Behandling, udtalte Udenrigsministeren, at den nederlandske Regjering haabede, at naar den til beleilig Tid tog Initiativet til en saadan, vilde dette ikke undlade at føre til Maalet.

Det vil af disse Udtalelser fremgaa, at nogen ny Konference antagelig ikke vil blive sammenkaldt, før ialfald enkelte positive Resultater er opnaaede paa Grundlag af de udførte Arbejder. Det synes imidlertid antageligt, at det ikke vil møde nogen større Vanskelighed at opnaa Overenskomster om de processuelle Reglementer, der ikke er af nogen saadan indgribende Natur, at deres Antagelse kan forudsættes at ville møde nogen større Betænkeligheder. Af de øvrige turde Reglerne om Ægteskabsstiftelse og Værgemaal være de, som turde have størst Udsigt til at gaa igjennem. For Norges og Danmarks Vedkommende møder imidlertid forsaavidt det store og betydningsfulde Spørgsmaal, om man skal bestemme sig for at bryde med det hidtil i vor Videnskab og Praxis raadende Princip, at det ved Bestemmelsen af de personlige Retsforhold kommer an, ikke paa Undersaatsforholdet men paa Domicilet, et Princip, der efter Forholdene, som de hidtil har artet sig i de 2 Lande, synes at have vist sig hensigtsmæssigt og at have ledet til forholdsvis faa Konflikter. Imidlertid kan det ikke nægtes, at Forholdet kan komme til at stille sig væsentlig anderledes, om det af Konferencen og de fleste af Nutidens kontinentale Forfattere foretrukne Nationalitetsprincip, der allerede nu synes at være det raadende i Sverige, finder Optagelse i de andre i Konferencen deltagende Stater, hvor Domicilet for Tiden ansees bestemmende, og navnlig i Tyskland, hvormed især Danmark har saa megen Samfærdsel. Vistnok vil England og Nordamerikas forenede Stater sandsynligvis endnu i lange Tider fastholde Domicilet som det afgjørende, men herved er dog at mærke, at Tendensen i disse Lande synes at gaa stedse mere derhen, at Domicilet bestemmes ved forskellige juridiske Fiktioner, hvorved dette kan blive meget forskjelligt fra det faktiske Bosted, som man vistnok i Norge og Danmark vil være mere tilbøjelig til at lægge Vægten paa.

Selv om imidlertid Resultatet af de Overveielser, som om dette Spørgsmaal kommer til at anstilles, bliver, at Norge og Danmark foreløbig kommer til at hævde de hidtil gjældende Principer, vil dog i ethvert Fald Deltagelsen i de i Haag afholdte Konferencer have bidraget til at give de til den internationale Privatret hørende Spørgsmaal en Aktualitet, som maa forudsættes at ville virke til, at den nationale Retsvidenskab i rigere Mon vil sysselsætte sig med denne ligesaa interessante som vigtige Disciplin. Dette vil

være saa meget mere at ønske, som manglende Kjendskab til de nordiske Landes Retsforfatning medfører, at de ikke faa Kvæstioner, som fremkaldes ved dennes Særegenheder, i Regelen ikke vil findes behandlede i den udenlandske Retslitteratur paa dette Felt.

Ligesom derfor de afholdte Konferencer under enhver Omstændighed ikke vil være uden Betydning for de nordiske Landes Retsvidenskab, saaledes vil de vistnok ogsaa bidrage til at give Studiet af den nævnte Disciplin et Fremstød ogsaa i de andre Lande, hvor det, som i Tyskland, i længere Tid har ligget mere tilbage.

At de vedtagne Resolutioner ved sit Indhold skulde betegne noget større videnskabeligt Fremskridt, er selvfølgelig ikke at vente. Ved Siden af de Impulser til fortsat Forskning, som derved gives, vil Betydningen hovedsagelig ligge deri, at man nu officielt har betraadt Samarbeidets Vei forat vinde frem til en tilfredsstillende Løsning af Lovgivningskonflikterne paa Privatrettens Felt. Og for, at saa er skeet, maa man være, ikke blot den nederlandske Regjering, der med saa meget Held har taget Initiativet, men ogsaa de øvrige Regjeringer, der har efterkommet dens Indbydelse, meget taknemmelig. Selv om de positive Resultater foreløbig ikke skulde svare til Forventningerne, er der dog ingen Grund til at mistvivle om, at Maalet ved fortsatte Bestræbelser kan naaes; thi «Rom blev ikke bygget paa een Dag». For de senere Konferencer vil, om saadanne atter sammenkaldes, de ved de nu afholdte gjorde Erfaringer ogsaa kunne bidrage til, at mere kan udrettes. Navnlig vil meget kunne vindes ved, at der levnes de Delegerede større Tid til Forberedelse, — et Punkt, hvorpaa ogsaa Asser i sin Slutningstale ved den sidste Konference henledede Opmærksomheden.

Oversigt over de nordiske Landes Lovgivning i 1894.

Danmark.

Den her i Tidsskriftet for 1892 S. 203—4 omtalte Lov om Fæstevirksomhedens Ordning er undergaaet nogle Forandringer ved Lov af 23 Febr., navnlig i den Retning, at Reglerne om, at Fæstevirksomhed ikke maa omfatte baade mandlige og kvindelige Tyender eller Arbejdere, og at der ikke maa være Fæstekontor for Mænd og Kvinder i samme Ejendom, ere indskrænkede til at gjælde for Kjøbenhavn.

Lov af 30 Marts om Oplagsbeviser og Garantibeviser for Varer, der oplægges i Kjøbenhavns Frihavn, bemyndiger Frihavnsaktieselskabet til for Varer, som oplægges i Frihavnen hos Selskabet, at udstede Oplagsbeviser og Garantibeviser (warrants), ved hvis Overdragelse (Endossement) henholdsvis overføres Ejendomsret og stiftes Haandpanteret over de oplagte Varer. Naar Garantibevis udstedes, bliver dette altid at notere paa Oplagsbeviset. Beviserne kunne lyde paa en bestemt Person eller paa Ihændehaven og overdrages til bestemt Person eller in blanco. Mod Tilbagelevering i kvitteret Stand af Oplagsbeviset, eventuelt tillige af Garantibeviset, kan den formelt Legitimerede kræve Varerne udleverede, og han kan gjøre sin Ret gjældende overfor Enhver, fra hvem det maatte være bortkommet, medmindre det godtgjøres, at han ved Erhvervelsen ikke har været i god Tro eller har handlet med grov Ugtsomhed. Selskabet er «dog berettiget, men ikke forpligtet til at prøve Gyldigheden af Endossementerne og Kvitteringerne». Saafremt den ved Garantibevisets Overdragelse sikrede Pantefordring ikke behørigen betales paa Forfaldsdagen, skal Beviset først forevises for den, der paa det staar opført som første Panthaver, og, hvis Betaling ikke opnaaes,

protesteres *de non solutione*. 3 Søgnedage efter Protesten kan Ihæندهaveren af Beviset fordre de oplagte Varer solgte, og, hvis Dækning derved ikke opnaaes, haves der, saafremt Protest er optagen senest anden Dag efter Forfaldsdagen og Salg er begjært inden 30 Dage efter Protestdagen, i Lighed med Vexler springende Regres for det manglende Beløb til alle tidligere Endossenter, som ikke ved Endossementet udtrykkeligt have fralagt sig Regresansvar. Bortkomne Oplagsbeviser og Garantibeviser kunne faaes mortificerede ved Dom af Sø- og Handelsretten i Kjøbenhavn efter et Varsel i den offentlige Stævning af 12 Uger.

Den i Tidsskriftet for 1892 S. 204 nævnte Lov om Undersøgelse af Levnedsmidler er for et Tidsrum af 3 Aar bleven fornyet ved en Lov af 1 April, ved hvilken Justitsministeriet derhos er bleven bemyndiget til ved Anordning at fastsætte, hvad der ved Tilberedelsen af Vin og Spirituosa til Forhandling maa anses for tilladeligt. En saadan Anordning er derefter udfærdiget af Justitsministeriet d. 17 s. M.

Ifølge Lov af 1 Apr. angaaende Sprængstoffer maa Tilvirkning og Forhandling af Dynamit, Skydebomuld eller Nitroglycerin kun udøves af Personer, der have Justitsministeriets Tilladelse dertil, og en saadan Tilladelse er ogsaa nødvendig til Indførsel her i Landet af slige Stoffer. Disse maa kun afhændes eller overlades til Personer, som ere autoriserede eller forevise Attest fra Politiet for, at paagjældende Stof kan betros dem. Der gives derhos forskellige betryggende Bestemmelser om Sprængstoffernes Opbevaring og Tilvirkning samt med Hensyn til deres Transport. Justitsministeren kan ved Anordning gjøre Bestemmelserne i Loven anvendelige paa andre exploderende Stoffer, der er lige saa stærkt virkende eller ligesaa farlige som de forannævnte. Straffen for forsætlig Ødelæggelse eller Beskadigelse ved Hjælp af Sprængstoffer kan, hvis nogen derved omkommer, stige til Livsstraf.

Med Hensyn til Personer, der have været straffede for en i den offentlige Mening vanærende Handling men kun for første Gang begaaet Forseelse og med ikke højere Straf end Fængsel paa Vand og Brød, bestemmer Lov af 13 Apr. om Æresoprejsning uden Bevilling, at de skulle indtræde i den fulde Besiddelse af de samme Rettigheder, som ellers opnaas ved Æresoprejsning, naar der er hengaaet mindst 10 Aar efter Dommens Afsigelse og Paagjældende har opholdt sig her i Landet i det nævnte Tidsrum, uden paany at have været tiltalt eller straffet for en i den offentlige Mening vanærende Handling.

Under samme Dato er emaneret en Patentlov. Patent meddeles for et Tidsrum af 15 Aar paa Opfindelser, der kunne udnyttes i Industrien eller hvis Fremstilling kan gjøres til Gjenstand for industrielt Erhverv, dog med visse Undtagelser. Retten til at faa Patent tilkommer alene Opfinderen eller den, til hvem hans Ret efter Reglerne for Formuerettighedens Overgang lovlig

er overgaaet. For Patenter erlægges en aarlig Afgift stigende suksessivt hvert 3dje Aar fra 25 Kr. til 300 Kr. aarlig. Afgjørelsen af Ansøgninger sker — efter en i Loven nærmere foreskreven Omgang og foregaaende *causæ cognitio* — af en Patentkommission, der bestaar af 5 Medlemmer og har Sæde i Kjøbenhavn. Afslaaes Ansøgningen, aabnes der Andrageren Adgang til at paaanke Sagen for en særlig, «under Hensyn til den paagjældende Sags Beskaffenhed» af Indenrigsministeriet udnævnt Kommission, bestaaende af 5 Medlemmer. Tredjemand, der formener sig brøsthølden ved et udfærdiget Patent, kan anlægge Sag ved Patenthaverens eller den af denne her i Riget opgivne Fuldmægtigs Hjemting, for at faa Patentet kjendt ugyldigt. Indgreb i de ved et Patent hjemlede Rettigheder medfører — foruden Erstatningspligt — Straf af Boder indtil 2000 Kr., og i Gjentagelsestilfælde kan Straffen stige til Boder paa indtil 4000 Kr. eller Fængsel.

Lov af 27 April om Straf for Brugen af urigtige Varebetegnelser forbyder — under Straf af Boder indtil 2000 Kr. og i Gjentagelsestilfælde simpelt Fængsel — paa Varer, der her i Landet sælges eller falholdes til Forbrug eller videre Forhandling, eller paa saadanne Varers Etiketter eller Indpakning at have anbragt en Betegnelse, som enten indeholder en urigtig Angivelse med Hensyn til Varens Frembringelsessted, Art, Stof eller Tilvirkningsmaade, eller dog er af en saadan Beskaffenhed, at den er skikket til at bibringe en fejlagtig Antagelse i nogen af de nævnte Henseender, eller urigtigt angiver, at Varen er bleven belønnet ved Udstillinger eller forsynet med Attest eller Anbefalinger fra Mynigheder, eller urigtigt angiver, at Varen er eller har været Gjenstand for et dansk Patent, medmindre Angivelsen var rigtig, da Betegnelsen anbragtes. Med samme Straf anses den, der udfører eller transiterer Smør, som ikke er tilvirket i Danmark, naar der paa Smørret eller dets Indpakning er anbragt en Betegnelse, som enten angiver, at Smørret er tilvirket i Danmark, eller indeholder et dansk Stednavn. Loven forbyder derhos forskellige urigtige Angivelser paa Skilte, i Bekjendtgørelser, paa Regninger, Fakturaer eller andre Forretningsdokumenter.

Ifølge Lov af 8 Maj om Adgang til at afløse Tiender kan enhver Tiendeydelse — Kvægtiende, Smaaredseltidende og Smaaredsel samt Degnetrave og Degnekorn deri indbefattet — afløses ved Betaling af en Kapital en Gang for alle. For at Afløsning kan gennemføres udkræves ordentligvis Overenskomst om samtlige Vilkaar mellem Tiendeejeren og en saa stor Del af Tiendeyderne, som repræsenterer mindst $\frac{2}{3}$ saavel af disses Antal som af den hele Tiende. Afløsningen lettes paa forskellig Maade af det Offentlige navnlig derved, at Finantsministeriet er bemyndiget til mod den Sikkerhed i Ejendommen, som tilkommer Tienden, at tilstaa enhver Tiendeyder Laan af Statskassen til Betaling af Afløsningssummen, hvilke Laan forrentes og afdrages i 60 Aar, saa-

ledes at der halvaarligt betales 2 % af Laanets Beløb, hvoraf $1\frac{3}{4}$ % beregnes som Renter. Loven er ikke anvendelig, hvor en Tiende helt eller overvejende hviler paa Fæstejord.

Efter Forhandlinger gjennem to Rigsdagssessioner er det derhos lykkedes at gennemføre en ny Jagtlov, men med Hensyn til denne udførlige Lov, der er dateret d. 8 Maj, maa her henvises til Lovsamlingerne.

Af de øvrige Love nævnes: 1) om Afgift af personlige Apotheker. 2) om Forandringer i Lov af 19 Febr. 1861 om Oprettelse af en Sø- og Handelsret i Kjøbenhavn vedrørende de handelskyndige Medlemmers Antal, Funktionstid og Deltagelse i Forretningerne. 3) om Forandring i Lov om Brandforsikringsforeninger for Landbygninger af 12 Apr. 1889 angaaende Størrelsen af Foreningernes Reservefond. 4) om Nedsættelse af en Landbokommission, hvis Opgave er at forberede en Revision af Lovgivningen om Landejendommers Udstykning og Sammenlægning, samt at udrede en Plan, hvorefter der paa gunstige Vilkaar kan tilvejebringes Jordlodder for Landarbejdere. 5) om Tilsyn med Udførelsen af fersk Kjød til Forebyggelse af, at der her fra Landet udføres Kjød, som ikke bør bruges eller ikke er egnet til Menneskeføde. 6) om Tillæg til Loven af 6 Juli 1867 om Hærens Ordning og Til lægslov af 25 Juli 1880 m. m. 7) om Seminarier og Prøver for Lærere og Lærerinder i Folkeskolen m. m. 8) om ekstraordinært Bidrag af Statskassen til Kommunerne, hvorved Staten kommer de stærkt bebyrdede Kommuner til Hjælp. 9) Lov om Optagelse af Statslaan i Udlandet og Ombytning af $3\frac{1}{2}$ % uopsigelige Statsobligationer med 3 % Obligationer, ved hvilken Lov man haaber at trykke Rentefoden ned til Fordel for de Erhverv, der arbejde med fremmed Kapital, navnlig Landbruget, og 10) den efter ualmindelig hæftige og langvarige politiske Debatter vedtagne Lov om en midlertidig Omfordeling af Folketingsvalgkredsene, ved hvilke Folketingsmændenes Antal er bleven forøget fra 102 til 114 og der navnlig er skaffet Hovedstaden en fyldigere Repræsentation i Folkethinget, idet Kjøbenhavn og Kjøbenhavns Amts 1ste Kreds, der tidligere valgte tilsammen 10 Folkethingsmænd, for Fremtiden vælge 16. Fremdeles er der vedtaget adskillige Jernbanelove vedrørende saavel Driften af Statsbanerne og Udvildelsen af disses Jernbanenæt som Anlægget af en stor Mængde private Jernbanelinjer, og endelig bør som en i politisk Henseende betydningsfuld Begivenhed anføres, at Landet for første Gang efter Aaret 1884 har faaet en ordinær Finanslov.

N. L.

Norge.

Den af de i Aaret 1894 vedtagne Love, der vil paakalde størst almindelig Opmærksomhed og Interesse, er utvivlsomt Loven af 2 Mai 1894 om betingede Straffedomme. Denne gennemfører det nævnte Institut væsentlig i den Udstrækning, hvori det anbefaledes af Nedskriveren af disse Linier paa det nordiske Juristmøde i Kjøbenhavn i 1890¹⁾. Loven skyldes iøvrigt et Udkast af Straffelovskommissionens Formand, Rigsadvokat Getz, hvilket har været behandlet saavel af den norske Kriminalistforening paa dens første Aarsmøde i Kristiania i 1892²⁾ som af Straffelovskommissionen. Paa Grund af den Interesse, som dette Emne frembyder, hidsættes Lovtexten i dens Helhed:

§ 1. Hvor den Straf, som Retten idømmer, er Bøder eller Fængsel, kan den under særlige formildende Omstændigheder i Dommen bestemme, at den idømte Strafs Fuldbyrdelse skal udsættes. Retten bør herved navnlig tage Hensyn til den Skyldiges Alder og foregaaende Vandel, til Forbrydelsens særlige Ubetydelighed, de særlige, formildende Omstændigheder, hvorunder den blev forøvet, samt til, om den Skyldige har afgivet en fuldstændig og oprigtig Tilstaaelse og ydet den Fornærmede den Opreisning og Erstatning, hvorpaa denne har Krav, eller erklæret sig beredt til efter Evne at yde saadan Erstatning. I sidste Tilfælde kan Dommen opstille som Betingelse, at en i samme bestemt Erstatning ydes inden en i Dommen bestemt Frist. § 2. Forøver Domfældte senere nogen forsætlig Forbrydelse, hvorfør han inden 3 Aar efter Dommens Afsigelse som Sigtet undergives Forfølgning med det Udfald, at han dømmes til Fængsel, Embedsfortabelse eller højere Straf, bliver den udsatte Straf at fuldbyrde uden Afkortning. Er den nye Forbrydelse uforsætlig, eller dømmes han til ringere Straf end ovenfor nævnt, bliver det under Hensyn til begge Forbrydelsers Beskaffenhed ved Dommen at afgjøre, hvorvidt den udsatte Straf strax skal fuldbyrdes eller Fuldbrydelsen fremdeles udstaa. Afgjøres den senere Sag ved Vedtagelse af Forelæg, bliver herved ogsaa at afgjøre, om den udsatte Straf skal fuldbyrdes. Er Ydelse af Erstatning opstillet som Betingelse for Udsættelsen, bliver, om Fristen oversiddes, Straffen ligeledes at fuldbyrde, medmindre Oversiddelsen skyldes Omstændigheder, der ikke kan tilregnes Domfældte. Paastaaes dette at være Tilfældet, bliver Spørgsmaalet overensstemmende med Forskrifterne i Straffeprocesslovens § 481 at indbringe til Afgjørelse af Retten, der i Tilfælde kan bestemme en ny Frist eller helt frafalde Betingelsen. § 3. Kommer den, der er dømt til en Fængselsstraf, hvis Fuldbrydelse er udsat, inden

¹⁾ Se Forhandlingerne, Bilag II, S. 19—20.

²⁾ Se de trykte Forhandlinger, udgivne af F. Hagerup. S. 140 ff.

3 Aar efter Dommens Afsigelse under Forfølgning som Sigtet for nogen anden for Dommen forøvet Forbrydelse, for hvis Vedkommende en Frihedsstraf, hvis Fuldbrydelse ikke bliver at udsætte, findes at burde idømmes, bliver en ny for begge Forbrydelser fælles Straf at idømme. Det samme gjælder, hvor den udsatte Straf er Bøder, og Retten for den Forbrydelse, som senere paadømmes, vil idømme Strafarbejde. Er Straffen for begge Forbrydelser Bøder, eller for den ene Fængsel, for den anden Bøder, bliver paa den i foregaaende §'s 2det og 3die Punktum omhandlede Maade efter de nærmere Omstændigheder at afgjøre, om den udsatte Straf skal fuldbyrdes eller Fuldbrydelsen fremdeles udstaa. § 4. Kommer den udsatte Straf ikke til Fuldbrydelse i Henhold til Bestemmelserne i de foregaaende Paragrafer, betragtes den som udstaaet ved Dommens Afsigelse. § 5. Idet Rettens Formand forkyn­der for Domfældte en Dom, hvori Udsættelse med Straffens Fuldbrydelse er bestemt, skal han gjøre ham bekendt med ovenstaaende Regler, og hertil, saafremt Domfældte er under 21 Aar, knytte saadan alvorlig Advarsel og Formaning, som Omstændighederne maatte give Opfordring til. § 6. De processuelle Regler om Straffefuldmaalingen finder Anvendelse paa Spørgsmaalet om Straffefuldbrydelsens Udsættelse. Hvad der i denne Lov er foreskrevet om Domme, finder tilsvarende Anvendelse paa Forelæg. § 7. Nærværende Lov kommer til Anvendelse, ogsaa hvor Forbrydelsen er forøvet, forinden Loven er traadt i Kraft, saafremt den først senere paadømmes.

Fra Straffe- og Straffeprocesslovgivningens Omraade mærkes iøvrigt følgende Love: Lov af 14 Juli ophæver de militære Straffe mærkt Fængsel og Bøie samt anordner, at det ensomme Fængsel kan forbindes med Sysselsættelse. — Lov af 23 Juli skjærper Straffen for Valgtryk fra Overordnede og Arbeids­giveres Side. — Tvende Love af henholdsvis 13 Juni og 14 Juli gjør visse Forandringer i Straffeprocessloven af 1887. Den første Lov angaar Reglerne om Godtgjørelse til Vidner, Sagkyn­dige, Aktorer og Forsvarere. Særlig fortjener at fremhæves, at Ansættelsen af Salærer til Aktorer og Forsvarere ved andre Retter end Høiesteret er Gjenstand for Revision og kan forandres af Justitsdepartementet. — Den anden Lov giver bl. A Retten Adgang til at forbyde Pressereferater af Retsforhandlinger.

Af de øvrige Love indtager de til den saakaldte Sociallovgivning hørende en fremtrædende Plads. Lov af 23 Juli anordner Ulykkesforsikring for Arbeidere i Fabriker. Alle Arbeidere og Betjente, der er sysselsatte ved Fabrik, Bergværks­drift og visse andre i Loven opregnede Bedrifter, skal være forsikrede mod Følgerne af Ulykker, der maatte tilstøde dem i Bedriften, naar Arbeidet udføres enten for en Næringsdrivende, hvis Bedrift omfatter saadan Syssel, eller foregaar for Statens eller en Kommunes Regning eller skjønnes at ville medtage mindst 30

Arbejdsdage og derhos mindst 300 Dagsværk. Til Overtagelse af den saaledes paabudte Forsikring oprettes en af Staten garanteret offentlig Forsikringsindretning for det hele Land. Forsikringens Gjenstand er Skadesløsholdelse efter i Loven nærmere givne Regler i Anledning af Bedriftsulykke, der medfører forsikret Persons Legemsbeskadigelse eller Død. De til Erstatningens Dækkelse fornødne Midler tilveiebringes ved en Forsikringspræmie, der uddrages af vedkommende Arbejdsgivere og af disse ikke maa føres de forsikrede til Udgift. Præmien beregnes dels efter Arbejdsfortjenestens Størrelse dels efter Ulykkesrisikoen ved den Bedrift, hvori Vedkommende er sysselsat. Loven skal træde i Kraft allerede fra 1 Juli iaar, og de forberedende Arbejder til Oprettelse af de ovennævnte Statsforsikringsanstalter er allerede trufne. — Lov 14 Juli om Indskrænkning af Arbejdstiden i Bagerier forbyder bl. a. Bagere i Tiden fra Kl. 8 Aften til Kl. 6 Morgen at anvende sine i Bageriet beskæftigede Folk til andet Arbejde end Tørring af Kavringer og Skibsbrød samt til Sur- og Hævlægning. — Lov 21 Juli giver Bestemmelse om Børns og unge Menneskers Deltagelse i «Haandvaskningsarbejde» i Bergværker.

Til den sociale Lovgivnings Omraade maa ogsaa henføres den nye Lov om Brændevins Salg og Udskjænkning af 24 Juli, der dels er rettet paa i endnu højere Grad end før at monopolisere Brændevinssalget for de saakaldte Samlag, — Aktieselskaber, hvis Overskud efter en moderat Dividende til Aktionærerne skal komme offentlige Formaal til gode — dels paa at inddrage en væsentlig Del af Samlagenes Overskud, til Fordel for Stat og Kommune, medens tidligere Samlagene selv har forføiet over det, hvorved det ikke i nogen Udstrækning er kommet Landdistrikterne til gode, idet Samlagsordningen er indskrænket til Byerne. Af Lovens Hovedtræk mærkes:

Brændevins Salg i mindre end 250 Liter samt Udskjænkning er i Byerne forbeholdt Brændevinssamlagene. Brændevins Salg i Partier paa over 250 Liter kan ske af Brønderieiere og Destillatører samt de Handelsborgere, der har faaet Handelsborgerskab før Lovens Kundgjørelse; dog maa det solgte ikke for nogen Del fortæres paa Stedet, men kun udleveres paa én Gang i ét Kar til én Kjøber. Af dette Partisalg svares en Afgift, der for hver Berettiget ikke maa være mindre end 1000 Kr. Ingen Agent maa optage Bestilling paa Brændevin i Partier eller mindre Dele uden af Samlag og andre til Udsalg eller Udskjænkning af Brændevin berettigede. Af særlig Interesse er den Maade, hvorpaa Loven gjør Anvendelse af den lokale Selvbestemmelsesret («local option»). Spørgsmaal om, hvorvidt saadan Brændevinshandel, der er forbeholdt Samlag, overhovedet skal foregaa inden en Kommune, gjøres nemlig afhængig af en Folkeafstemning af samtlige inden Kommunen bosatte Mænd og Kvinder over 25 Aar. Udtaler over Halvdelen af

disse sig mod Samlagets Oprettelse eller Bibeholdelse, skal ingen Bevilling gives. Er et Samlag ved saadan Afstemning nedlagt, kræves der ved ny Afstemning Flertal af de i Sagen Stemmeberettigede for, at Samlag igjen kan blive oprettet. Disse Afgjørelser gjælder for 5 Aar. Samlagenes Overskud fordeles mellem Samlagskommunerne, Samlagene og Statskassen (henholdsvis 15, 20 og 65 %, dog med en særskilt Ordning for de nærmeste 4 Aar efter Lovens Ikrafttræden). De Indtægter, der tilfalder Statskassen, skal oplægges til et Fond, om hvis Benyttelse der bliver at bestemme ved Lov. Paa Landet er Brændevins Udsalg i Partier under 250 Liter og Udskjækning som hidtil betinget af kongelig Bevilling.

Fra Næringslovgivningens Omraade fortjener særlig at fremhæves en Lov af 29 Juni, der gjør et Skridt tilbage fra den fuldstændige Næringsfrihed, der indførtes ved Loven af 1866, hvorved Laugsvæsenet ophævedes. Den nye Lov anordner nemlig tvungne Svendepreøver som Betingelse for at opnaa Borgerbrev eller Næringsbrev paa Haandværk. En anden Lov af samme Dag giver gifte Kvinder Adgang til at faa Næringsbrev paa Handel og Haandværk, medens saadan Adgang tidligere kun stod de ugifte Kvinder aaben. I Forbindelse med denne Lov staar en tredje Lov af samme Dag, der supplerer Reglerne i Loven af 1888 § 31 om Formuesforholdet mellem Ægtefæller, naar Parterne driver en selvstændig Virksomhed. Det bestemmes bl. a., at hvis en Hustru, der lever i helt eller delvis Formuesfællesskab med Manden, er Indehaver af eller ansvarlig Deltager i et til Handelsregistret anmeldt Firma, bliver ogsaa Manden, naar han derom er vidende, personlig ansvarlig for Firmaets Forpligtelser, saafremt han ikke til Handelsregistret har anmeldt, at han intet Ansvar vil have for disse, en Anmeldelse, hvorved dog intet Ansvar kan fraskrives, som efter Lovgivningens øvrige Regler vil paahvile Manden.

Embedsværket berøres af følgende Love: Lov 21 Juli anordner Afskaffelse af Fogedembederne. Disse Embeders Forretninger, der væsentlig har omfattet Polititjeneste, Domsekretion og Oppebørsel af Skatter og visse andre Udredelser til Staten, skal henlægges dels til ny oprettede Aamtskassererbestillinger og Politiembeder dels til Sorenskriverne og Lensmændene. — En anden Lov af samme Dag ophæver Kravet til, at Statens Embedsmænd skal tilhøre noget bestemt Troessamfund. — Lov 10 Juli giver nye Regler om offentlige Tjenestemænds Reisegodtgjørelse, der navnlig frembyder en noget mere almindelig Interesse derved, at de i høi Grad er et Udslag af den demokratiske Nivelleringsstendents. Den egentlige Reisegodtgjørelse er normeret efter en og samme Sats for alle Tjenestemænd fra de høieste til de laveste, medens Reisediæten (Kostgodtgjørelsen) vistnok er sat forskjellig for de forskjellige Klasser Tjenestemænd, men dog ogsaa her en Udjævning har fundet Sted, idet den er betyde-

lig nedsat for de høiere og forhøjet for de lavere Klasser. —

Lov 23 Juli giver visse nye Regler om Mandtal og Valg, blandt hvilke mærkes, at kun de, der er anmeldt til Indførelse i Mandtallet inden Kl. 8 Aften den 10de Dag før Valget, har Adgang til at afgive Stemme i Valgforsamlingen. Klage over, at nogen urettelig er indført i Mandtallet, tages kun under Behandling, forsaavidt Klagen er indgivet skriftlig til Mandtalsføreren inden Kl. 8 Aften den 5te Dag før Valget. Der aabnes Adgang til at dele Mandtallet, saa Opraab kan ske samtidig for flere Dele. I Valgkredse med over 10 Valgmænd kan, naar trykte Stemmesedler benyttes, Oplæsning af disse undlades. At en Stemmeseddel lyder paa for mange Navne skal ikke medføre, at den bliver ugyldig, men kun, at sidste Navn slettes. Er der valgt for mange Valgmænd, skal den, der har det mindste Antal Stemmer, fratræde. Paa Valgdagen gjælder for de Stemmeberettigede Ret til Arbeidshvile som paa Søndage.

Lov 29 Juni indfører en fælles Normaltid for hele Riget. Denne Lov er den første Lov, der er affattet paa det saakaldte Landsmaal; og den frembyder fra denne Side en Interesse, der maaske tør gjøre det ikke ubegrundet her at meddele selve den ikke lange Lovtext: «Log um sams normaltid fyr kongeriket Norig: § 1. Fraa den 1ste januar 1895 skal mideltidi fyr den meridianen, som ligg 15 grader austanfyrr Greenwich, vera det loglege klokkeslætte i Norig. § 2. Naar normaltid etter denne logi er innførd, og det daa maatte visa seg trong til aa byta um nokot klokkeslæt, som er nemnt i eldre loger, skal kongen kunna taka avgjerd um slikt umbyte fyr det heile land elder fyr einskilde landsluter».

De øvrige, temmelig talrige Love besidder væsentlig kun lokal Interesse og her skal kun kortelig de vigtigste nævnes: Mest omfattende er de større Kodifikationer af Lovgivningen om Havne- og Ringevæsenet (L. 10 Juli), om Foranstaltninger mod smitsomme Hudsygdomme (L. 14 Juli), om Fredning af Ferskvandsfisk (L. 30 Mai). Iøvrigt omhandler specielle Love Fredning af Lax og Sørret (L. 23 Juli), af Hummer (L. 29 Juni), af Rensdyr (L. 30 Mai) og af Hjort (L. s. D.). L. 9 Juni paalægger Eieren Ansvar for Hund, som træffes jagende paa egen Haand (Bøder, der bortfalder, naar Eieren eller Besidderen strax dræber Hunden). — Lov 14 Juli omhandler Lærerseminariernes Optagelsesprøve, tvende Love af 23 Juli, henholdsvis for By og Land, gjør visse Forandringer i Lovene om Folkeskoler (navnlig overfører de en ikke uvæsentlig Del af Udgifterne fra Kommunen til Staten), og en Lov 21 Juli giver visse Regler for enkelte Arter Lærerstillinger ved Universitetet. — Lov 10 Juli anordner, at Tvistigheder mellem Fattigkommuner om Refusion af ydet Fattigunderstøttelse, naar Beløbet er under 200 Kr., ikke skal kunne bringes ind for Dom-

stolene, men skal afgjøres ved «Voldgift» af Kirkedepartementet. Lov 23 Juli giver Regler om Afstaaelse af Grund til elektriske Kraftledninger. — Lov 23 Juli ændrer delvis de Regler, hvorefter den direkte Skat paa Indtægt og Formue til Stat og Kommune opkræves. — Lov 13 Juni omhandler Dampskibsmaskinisters Certifikater. — Endelig skal nævnes, at en Lov 2 Mai udvider Loven af 30 Mai 1890 om Adgang til at overføre civile Høiesteretssager til skriftlig Behandling¹⁾ til at gjælde til Udgangen af Høiesterets 1ste Session 1896.

F. H.

Sverige.

På den konstitutionella rättens område har genom riksdagens bifall till ett af kgl. Majt. framlagdt förslag vidtagits den vigtiga förändring i riksdagsordningen, att antalet riksdagsmän för båda kamrarna fixerats, för första kammaren till 150, för den andra till 230. Härmed har naturligen ock följt ändrade grunder för valen. Till första kammaren utses af landsting och städer, hvilka icke tillhöra landsting, en representant för hvarje fullt invånareantal, motsvarande $\frac{1}{150}$ af rikets hela folkmängdssiffra. Af andra kammarens 230 representanter skola 150 utses af valkretsarne å landet, 80 af städerna; dock skall, i händelse städernas sammanlagda folkmängd komme att uppgå till mer än $\frac{80}{230}$ af hela rikets, antalet riksdagsmän för stad och för land omregleras efter det sålunda ändrade folkmängdsförhållandet. För landet utgör domsaga valkrets, dock så, att der domsagornas antal öfver- eller understiger 150, förening eller fördelning af valkretsar skall ega rum. Städer, hvilkas folkmängd uppgår till $\frac{1}{80}$ af folkmängden i rikets alla städer, bilda egna valkretsar och utse en riksdagsman för hvarje fullt invånareantal af nämnda storlek; de öfriga sammanföras i valkretsar till det antal, som erfordras för att fylla det fastställda antalet stadsrepresentanter eller 80. — Af denna förändring har föranledts en ändring i landstingsförordningen (Lag d. 31 dec.), hvarigenom stads utträdande ur landsting och dermed följande rätt att utgöra egen valkrets till första kammaren gjorts beroende deraf att staden har en folkmängd, motsvarande $\frac{1}{150}$ af hela rikets.

Af särskildt intresse för denna tidskrifts läsare torde vara den lag om förvärfvande och förlust af medborgarerätt, hvilken utfärdats den 10 okt. Denna lag betecknar nemligen ett försök att åstadkomma enhetlig skandinavisk rätt på ett område, der stridiga rättsnormer mellan folk i lifligare inbördes samfärdsel

¹⁾ Se Tidsskriftets 5te Aarg. (1892) P. 205.

uppenbarligen måste innefatta en tryckande olägenhet. Lagen är grundad på förslag, hvilka gemensamt utarbetats af kommitterade från de tre länderna och som väl äfven komma att i Norge och i Danmark föreläggas representationen. För Sverige och Norge kan lagen närmast betraktas endast som en utveckling af gällande rätt. I fråga om medborgarerättens förvärf hafva, såsom bekant, principielt två olika system gjort sig gällande. Det ena låter födelsen inom statsområdet vara det i sådant hänseende bestämmande, det andra åter härstamningen, så att föräldrarnes medborgareskap öfvergår på barnen. Den senare ståndpunkten har hittills varit den svenska likasom den norska rättens, under det i Danmark territorialprincipen varit antagen. Den nya lagen genomför nu härstamningsprincipen, dock med vissa modifikationer, dels för giftermål och naturalisation, dels ock för sådana fall, då personer från främmande land hit inflyttat och här tagit fast hemvist, — eller omvändt — och der härstamningsgrundsatsens konsekventa fasthållande skulle leda till att generation efter generation af främmande medborgare uppväxte inom det statsområde, der de hade sin verksamhet. Dessa olägenheter brytas i den nya lagen å ena sidan genom bestämmelsen i 2 §, att i Sverige född person, som på grund af härstamning icke skulle vara svensk medborgare, likväl blir det, om han här oafbrutet haft sin hemvist till uppnådda 22 år utan att han under sista året vidtagit föreskrifven åtgärd för bevarande af sitt främmande medborgareskap. Den omförmälda åtgärden består i en skriftlig anmälan hos K. Befalningshafvande, hvarigenom vederbörande — med bifogande af bevis att han eger medborgarerätt i annat land — afsäger sig rätt att varda svensk medborgare. Denna afsägelserätt eger dock icke rum i flera generationer — den som är född af utlänning, hvilken sjelf begagnat densamma, kan icke göra dylikt förbehåll. Under det sålunda är sörjdt för att inflyttade utlänningars afkomlingar icke alltjemt förblifva utlänningar förebygger å andra sidan 7 §, att utflyttade svenskar komma att obegränsad tid kvarstå såsom svenska medborgare. Denna § bestämmer, att svensk som efter uppnådd myndighetsålder oafbrutet under tio år haft sitt hemvist utom riket, — utan att sådant föranledts af offentligt uppdrag — går förlustig sin svenska medborgarerätt, derest han icke gjort förbehåll om dess bevarande, hvilket skall ske hos svensk beskickning eller konsul eller, der vederbörande är bosatt i Norge, hos svenska justitiedepartementet. Förklaringen skall afgifvas skriftligt och för att bevara giltighet inom hvar tionde år förnyas; den kan icke afgifvas af annan än den, som sjelf utflyttat eller dess efterkommande i första led.

På kyrkolagstiftningens område har det förflutna året bevitnat några smärre förändringar. Denna lagstiftning hvilat alltjemt på kyrkolagen 1686 och är derföre helt naturligt föråldrad; behovet af reform har under årtionden framkallat en mängd af

förslag, berörande skilda delar af kyrkoförfattningen. För tjuu år sedan försökte man åstadkomma en fullständig, ny kyrkolag, men försöket strandade, och åter hopade sig partiella reformförslag från riksdag och kyrkomöte. Ånyo tillsattes en komitté, hvilken utarbetade särskilda förslag till de mest öfverklagade bristernas afhjelpande. Vid 1893 års kyrkomöte och 1894 års riksdag skulle frukten af detta arbete skördas. Skörden blef ringa. Kyrkomötet antog väl det mesta af hvad som bjöds, men riksdagen visade sig icke lika välvillig; de viktigaste förslagen — om kyrkotukt och om själavård samt om domkapitlens organisation — förkastades. En antagen lag om jordfästning (d. 25 maj) är egentligen endast derutinnan af någon betydelse, att de äldre hårda bestämmelserna om själfmördares jordande mildrats. En praktisk reform, äfven den visserligen icke synnerligt betydande, har vidare genomförts i fråga om kungörelsens uppläsande i kyrka. Detta uppläsande, i omedelbart samband med gudstjensten, omfattade icke blott lagar, förordningar, offentliga tillkännagifvanden och kallelser utan äfven enskilda personers meddelanden, ofta i de mest vulgära ämnen. Längre hade klagan förts öfver detta störande, för gudstjensten främmande kungörande och olika förslag framstälts till införande af en lämpligare ordning. Den omtalade komiteén föreslog ett fullständigt nytt kungörelsesätt, men dess förslag befans oantagligt. Genom den nu införda lagstiftningen (lagar d. 25 Maj och d. 1 Juni) har man främst sökt åstadkomma en reduktion af de offentliga kungöranden, hvilka skola uppläsas; särskildt är det tidsödande uppläsandet af nya lagar icke vidare föreskrifvet utan i allmänhet uppläses blott rubriken. I sammanhang härmed har bestämmelsen om lagars trädande i kraft viss tid efter uppläsningen från predikstolen ersatts med en föreskrift att, der ej annat säges, en ny lag träder i kraft 4 veckor efter det densamma i tryck utkommit i «Svensk författningssamling». Beträffande enskilda tillkännagifvanden har man öfverlemnadt åt hvarje särskild församling att genom beslut å kyrkostämman afgöra huruvida uppläsning af dylika kungöranden må i dess kyrka ega rum.

I landstingsförordningen har, utom den ofvan nämnda, vidtagits den förändring (förordn. d. 9 Aug), att konungen icke eger till ordförande utse annan än ordinarie ledamot af tinget — sålunda icke, såsom ännu på senare tid emellanåt förekommit, landshöfdingen.

Af de förändringar, som egt rum på allmänna lagens område, är knappt några af nämnvärd betydelse. Antecknas må dock, att genom lag d. 25 maj det skydd, som enligt 10 kap. 5 § strl. tillkommer de vid statens jernvägar och öfriga trafikanstalter anställda personer utsträckts till personalen vid dylika enskilda anläggningar, hvilka konungen tillförsäkrat enahanda hägn som statens.

Genom lag d. 25 Maj hafva bestämmelserna i 227 § sjö-

lagen — ang. bergarelön — erhållit en lydelse, som öfverensstämmer med det år 1891 framlagda, men då af riksdagen ändrade förslaget, och som närmare ansluter sig till grannländernas sjölagar. En lag s. d. har infört lagstadgad skyldighet för svenska domstolar att i fråga om utländska fartyg upptaga sjöförklaring samt att verkställa sådan undersökning, som i vissa svårare fall är i sjölagen föreskrifven — det senare dock endast såvidt angår länder hvilka genom internationel öfverenskommelse åtagit sig motsvarande förpligtelse i fråga om svenska fartyg. En så beskaffad öfverenskommelse är nu med Danmark ingången.

Genom en ny förordning om stämpelafgiften d. 9 aug. har dels införts en form af arfsskatt i progressiv skala, dels ock för vissa affärstransaktioner stadgats en, dock föga betydande, stämpelskatt. Tillämpningen af arfsbeskattningen, hvilken tillhör domstolarne, kommer helt visst af blifva förenad med väsentliga svårigheter.

Slutligen märkas tvenne förordn. d. 6 aug. ang. mantals-skrifning samt om kyrkoböckers förande äfvensom en lag d. 18 maj ang. ändring i fattigvårdsförordningen, hvarigenom rätten att fullfölja mål om fattigvård till Högsta Domstolen upphäfts och i dessa mål Kammarrätten blifvit sista instans.

I. A.

Nordisk Litteratur.

Dr. C. Torp. Om Straffen (Afsnit af den danske Strafferets almindelige Del). Kjøbenhavn 1894. 189 Sider. 3 Kr.

Da Kjøbenhavns Universitet for nogle Aar siden maatte give Afkald paa sin mangeaarige Lærer i Strafferet Dr. C. Goos, overtog Professor Torp dennes Fag, og den første Almenheden tilgængelige Frugt af hans nye Virksomhed er det foranførte Skrift. I dettes 1ste Afsnit, der overskrives «Strafarterne», omhandler Forf. med den Knaphed, som er nødvendig i en Lærebog, Straffens Formaal og de enkelte Strafarter, saaledes som disse efter Straffens Formaal bør være og saaledes som de ere efter den positive Lovgivning, hvortil knyttes korte historiske Oversigter. Forf. afholder sig fra at forøge de talløse Strafferetsteorier med en ny; kun forsaavidt tager han Parti, som han forkaster Gjengældelsesteoriene og slutter sig til de Theorier, der i Straffen se et Værn for Samfundets Sikkerhed, men samtidigt gør han med Styrke gjældende, at af de forskjellige Synspunkter, man har opstillet — almindelig eller speciel Afskrækkelse, Forbedring, Fremkaldelse af Lydighed o. s. v. — kan intet enkelt fremdrages som eneraadende. «Enhver af Hoved-Straffetheoriene har den Fortjeneste at have fremhævet et af Straffens Formaal, men den Mangel at have opstillet dette som det eneste». Hvad de enkelte Strafarter angaar, tør Forf. fra det valgte Udgangspunkt ikke ubetinget udtale sig imod Dødsstraffen, hvis Bibeholdelse «maa afhænge af, om den under givne Kulturforhold er nødvendig til Haandhævelse af Rets-sikkerheden i Samfundet», ej heller mod en videre Anvendelse af legemlige Straffe, hvilken han synes at finde anbefalelsesværdig for Forbrydelser, der vidne om særlig Raahed. Derimod er han en bestemt Modstander af de kortvarige Frihedsstraffe, der opfylde «hverken det Øjemed at forbedre, at afskrække eller at uskadeliggjøre», og ønsker dem afløste af betingede Straffedomme og

virksomme Bødestrafte. Med Hensyn til Afsoningen af de langvarigere Frihedsstraffe advarer Forf. mod «al chablonmæssig Behandling» af Forbryderne og anser Straffens Individualisering for at være af største Vigtighed, men han tager dog, ialfald for Tiden, Afstand fra den outrerede Opfattelse, der overhovedet ikke vil have nogen Straffetid bestemt ved Dommen, men vil overlade Straffetidens Varighed helt til de strafeksekverende Myndigheders Fordagtbefindende. Andet og sidste Afsnit, som overskrives «Straffens Fastsættelse», handler om de almindelige Regler for Straffens Udmaalning, om Straffens Bestemmelse ved Forsøg og Meddelagtighed, om Strafforhøjelse og Strafnedsættelse, om Straffens Bestemmelse ved Sammenstød af Forbrydelser og om Strafforvandling.

I sin Helhed udmærker Skriftet sig ved de samme Egenskaber som Forf.s andre Arbejder: et omhyggeligt Studium, en smagfuld og letlæselig Fremstilling og en udpræget Realisme. Han fortaber sig ingensinde i «Begrebsjurisprudents», men har overalt for Øje, at Retsreglerne ere bestemte til at anvendes ude i Livet, hvormed staar i Sammenhæng, at han flittigt har gransket Domsamlingerne. Et Vidnesbyrd om Forf.s realistiske Tænkemaade indeholder allerede det Foranførte. Ønsker man et andet prægnant Exempel, kan der henvises til hans Fremstilling af Læren om den ideelle Konkurrence af Forbrydelser S. 152 ff. Efter her at have omtalt de forskellige Theorier, der gaa ud paa helt eller delvis at benægte Muligheden af saadan Konkurrence, særlig den Theori, der ud fra den Betragtning, at en Forbrydelse er en Handling, slutter, at én Handling ogsaa kun kan være én Forbrydelse, lader Forf. sig ikke friste ind paa en nærmere Drøftelse af disse Theorier. Spørgsmaalet — saaledes hedder det — lader sig ikke løse gennem logiske Deduktioner fra Begreberne Handling eller Kausalitet, men er rent praktisk dette: Er der Grund til at hjemle Anvendelsen af en strængere Straf, hvor en Handling har medført Krænkelser af flere Retsgoder (flere Retsforstyrrelser), end hvor den kun har krænket et af dem. At dette er Tilfældet, synes ikke at være tvivlsomt. Det er vederkvægende at se Sagen tagen paa denne Maade!

Idet vi iøvrigt her maa indskrænke os til den foranførte summariske Gjengivelse og almindelige Karakteristik af Skriftets Indhold, skulle vi dertil kun føje et Par spredte kritiske Småbemærkninger, som have frembudt sig ved en enkelt Gjennemlæsning.

Naar Forf. S. 123 om end i tvivlende Form ytrer, at en ved Forlig vedtaget Bødestraf ikke har Gjentagelsesvirkning, medmindre saadant udtrykkelig er vedtaget i Forliget, turde dette ikke være rigtigt. Det er en almindelig Grundsætning i dansk Ret — ganske vist ikke uden Undtagelser —, at et Forlig har samme Virkning som en usvækkelig og upaaankelig Dom, og ligesaa lidt som det i en Dom for første Gang begaaet Forbrydelse er nødvendigt at om-

tale, at Dommen eventuelt vil faa Gjentagelsesvirkning, ligesaa lidt behøver Sligt formentlig at siges i et Forlig. Kun naar den Bøde, der frivillig vedtages, er under Minimum af den i Loven foreskrevne Straf, er det, hvis Gjentagelsesvirkning skal indtræde, nødvendigt i Forliget udtrykkelig at træffe Bestemmelse derom.

I Læren om Sammenstød af Forbrydelser udtaler Prof. Torp S. 156 den Anskuelse, at den, der stjæler en Ting og sælger denne til en godtroende Trediemand, gjør sig skyldig i to Forbrydelser, nemlig foruden i Tyveriet endvidere i Bedrageri overfor Kjøberen, men han tilføjer, at Praxis ikke deler denne Opfattelse. Mon dog ikke Praxis her skulde være paa den rette Side? Tyven, der sælger Tingen, vil jo ordentligvis ikke tilføje Kjøberen noget Tab; han stoler paa og kan desværre i de fleste Tilfælde — da de færreste Tyverier opdages — med Grund stole paa, at Kjøberen vil beholde Tingen uantastet. Det synes ogsaa noget betænkeligt ganske i Almindelighed at statuere, at den, der sælger en vindikabel Ting med Bevidsthed om dens Vindikabilitet, gjør sig skyldig i Bedrageri. Bortset herfra er det derhos et Spørgsmaal, om det ikke med Føje kan gjøres gjældende, at Tyvens Salg af den stjaalne Ting er en «akcessorisk Virksomhed», der som saadan ikke er særlig strafbar, hvorom nu strax.

Paa samme Side gaar Forf. over til at omtale de Tilfælde, hvor der, skjøndt der er begaaet en Flerhed af retstridige Handlinger, dog kun foreligger én Forbrydelse (den fortsatte Forbrydelse). Herunder henfører han for det Første de Tilfælde, hvor en forbryderisk Virksomhed staar i et rent akcessorisk Forhold til en Hovedforbrydelse, idet Straffen for denne da opsluger Straffen for den akcessoriske Virksomhed, og som Exempler herpaa nævner han Tyvens Forbrug af den stjaalne Ting, Falskmøntnerens Udgivelse af de falske Penge, Fortsættelsen af en ulovlig Indespærring af en Person m. fl. Den af Forf. opstillede Hovedregel er nu vistnok ogsaa rigtig og kan navnlig faa særlig strafferetlig Betydning i de Tilfælde, hvor Personen ved Forbrydelsens Begaaelse endnu ikke havde opnaaet den i kriminel Forstand fuldvoxne Alder — altsaa ifølge dansk Ret 18 Aar —, medens han derimod har opnaaet denne Alder paa det Tidspunkt, da den akcessoriske Virksomhed foreligger. Hvis altsaa en Person før sit 18de Aar stjæler en Ting, men først forbruger den efter Opnaaelsen af denne Alder, kan han herefter ikke straffes særskilt for Forbruget af Tingen, hvor stor Betydning end dette vilde kunne faa saavel ved Straffens Udmaaling som i Gjentagelsestilfælde. Anderledes forholder imidlertid formentlig Tingen sig i de andre af Forf. nævnte Exempler. Hvis en Person før sit 18de Aar forfalsker sin Skudmaalsbog og benytter denne baade før og efter Opnaaelsen af hin Alder — denne Kombination forelaa for nogen Tid siden til Paa-kjendelse —, kan der vistnok ikke være Tvivl om, at han maa straffes særskilt for, hvad der ligger efter det 18de Aar, med den

for Fuldvoxne foreskrevne Straf, og ganske paa samme Maade turde Sagen forholde sig, naar en Person efter sit 18de Aar udgiver tidligere forfærdigede falske Penge eller kontinuerer en tidligere paabegyndt ulovlig Indespærring. Med andre Ord: Forf. synes paa det foreliggende Omraade at udstrække Begrebet «akcessorisk Virksomhed» i et Omfang, der neppe holder Stik.

Som den anden Kombination, i hvilken der foreligger fortsat Forbrydelse, nævner Forf. dernæst «de Tilfælde, hvor flere ensartede Handlinger, der hver for sig konstituerer en Forbrydelse, som ikke i den almindelige Retsopfattelse eller ifølge positiv Lovhjemmel er kvantitativt begrænset, udøves *in continenti*», hvorpaa som Exempel nævnes, at en Person ved samme Lejlighed sukcessivt stjæler flere Ting. Denne Lære er dog maaske ikke fuldt ud korrekt, eller turde i ethvert Fald trænge til et Supplement. I mange Tilfælde ville nemlig Retsreglerne tvinge til at spalte i en Flerhed af Forbrydelser, hvad der for den umiddelbare Betragtning fremtræder som en Enhed, og det er derfor neppe tilstrækkeligt at sige, at de flere Handlinger skulle være «ensartede», men det bør formentlig helst udtrykkeligt tilføjes, at de ogsaa skulle staa under en og samme Straffebestemmelse. En Tyv begynder før Midnat paa at rydde en Villa og fortsætter dermed indtil Morgenrøden paa den følgende Dag, der netop er hans 18 Aars Fødselsdag — her maa, skjøndt Handlingerne ere ganske «ensartede», ved den strafferetlige Bedømmelse sondres mellem, hvad der ligger før og efter Midnat. En Tyv stjæler i en Lejlighed *in continenti*, dels fra et Værelse, hvortil han har uhindret Adgang, dels fra et Værelse, hvis aflaaede Dør han oplukker med falsk Nøgle — her maa sondres mellem hvad der stjæles i det ene og i det andet Værelse. En Tyv stjæler i Kirken ved ét Greb dels Alterkalken dels Degnens ved Siden af liggende Paraply — her maa sondres mellem Tyveriet af Alterkalken (§ 229 No. 2) og af Paraplyen (§ 228), og saaledes fremdeles. Om man nu i saadanne Kombinationer trods Reglen i Stfls. § 62 første Stykke er beføjet til at anvende Minimum af Straf efter den strengeste Straffebestemmelse, skal ikke her nærmere undersøges. Da der formelt foreligger flere Forbrydelser vilde en bekræftende Besvarelse formentlig involvere en indskrænkende Fortolkning af bemeldte Lovbestemmelse, men iøvrigt har Spørgsmaalet af flere Grunde praktisk taget grumme ringe Betydning. Blandt disse Grunde kan nævnes, at § 62 sidste Stykke hjemler Beføjelse til at lade Straffen for den ringeste Forbrydelse bortfalde, naar denne i Relation til den større Forbrydelse maa betragtes som «forholdsmæssig ubetydelig», og at det Skjøn, der bliver bestemmende ved Afgjørelsen heraf, i Praxis udøves med temmelig stor Liberalitet. Vi skulde saaledes være tilbøjelige til at tro, at i det sidstanførte Exempel de danske Domstole ikke ville nære stor Betænkelighed ved, naar Omstændighederne iøvrigt stærkt maatte tale derfor, at anvende Minimum af Straf

efter Stfls. § 229 No. 2 (Forbedringshusarbejde i 8 Maaneder) og altsaa at lade Straffen for Tyveriet af Paraplyen absorberes.

Naar en Person, efterat være dømt for en Forbrydelse ved en underordnet Rets Dom, begaar en ny Forbrydelse, medens Dommen er under Appel, opstaar det Spørgsmaal, om Sammenstødsreglerne skulle anvendes ved Paakjendelsen af den sidste Sag eller naar Sagerne paakjendes under Et i Appelinstanten. Prof. T. udtaler sig S. 161—62 for den benægtende Besvarelse med Tilføjende, at man ikke i Domssamlingerne kan finde nogen Vejledning. Dette Sidste er nu ikke ganske korrekt. Flere Domme have hyldet den modsatte Opfattelse — jfr. eksempelvis Ugeskr. f. Retsvæsen 1884 S. 1092 —, men i den seneste Tid har Højesteret erklæret sig for den benægtende Besvarelse — jfr. Højesteretstidenden 1894—95 S. 485 —, og paa dette Punkt vil der altsaa i Fremtiden komme til at herske skjøn Overensstemmelse mellem Theori og Praxis.

Hermed anbefales Skriftet til Læsernes Opmærksomhed.

N. L.

Nye Bøger

indsendte til Redaktionen.

- V. A. Secher: *Corpus constitutionum Daniæ*. 4 Bd. 2 Hefte ¹⁾. Kjbhvn. Gad.
- O. Damkier og F. Kretz. Realregister til Love og Reskripter m. m. 1660—1892. 6 Hefte (1 Kr. pr. Hefte). Kjbhvn. Schultz.
- L. M. B. Aubert. Den norske Obligationsrets specielle Del. 3 Bd. ²⁾ 3 Hefte. (Hermed er dette Bind afsluttet. Det sælges ogsaa særskilt under Titelen Det norske Thinglysnings- og Registreringsvæsen). 447 og XV S. 8vo. P. T. Mallings. Kristiania.
- E. A. Thomle. Dombog for 1585 (3 Hefte af norske Herredagsdombøger). Udg. af det norske historiske Kildeskriftsfond.
- F. Hagerup: Forelæsninger over den norske Civilproces. 1 Hefte. Aschehoug & Co. Kristiania.

¹⁾ I forrige Aarg. S. 452 staar feilagtig som udk. 3 Bd. 4—6 Hefte istedetfor 4—5 Hefte. 5 Hefte afslutter 3 Bd.

²⁾ Dette Bind er udgivet før 2 Bd., der endnu ikke er udkommet.

Fremmed Litteratur.

Ludovic Beauchet, Loi de Vestrogothie (Westgöta-Lagen), traduite et annotée et précédée d'une étude sur les sources du droit suédois. Paris. Larose. 1894.

Författaren inleder detta sitt arbete med följande yttrande af M. Gide (Étude sur la condition privée de la femme): «Jusqu'ici l'on a cru par une illusion assez naturelle, pouvoir découvrir la source des législations modernes sans sortir des pays mêmes qu'elles régissent, et pour rechercher, par exemple, les origines de la loi française, on s'est borné bien souvent à interroger les Codes germaniques qui ont régné sur le sol français. Mais ce ne sont pas les lois promulguées sur les bords du Rhône ou de la Seine qui nous apprendront comment vivaient nos pères, lorsque leurs tribus à demi sauvages campaient sur les côtes de la Baltique ou sur les rives de l'Oder. A l'époque où ces lois furent rendues, les Francs, les Goths, les Burgondes, assouplis par le christianisme, disciplinés par les rois, transportés sous le ciel du Midi, au sein des douceurs de la civilisation et du luxe des cités, avaient presque oublié les mœurs simples et rudes de leur première patrie. Si l'on veut connaître les Germains, il faut remonter pour ainsi dire par les mêmes chemins qu'ils ont suivis dans leurs conquêtes, il faut pénétrer jusqu'aux lieux mêmes d'où ils sont partis, jusqu'à ces presque îles du Jutland et de la Scandinavie que Jornandès appelait 'la fabrique des nations';» och förf. tillägger sjelf: «Ce que M. Gide disait en si bons termes des anciennes lois scandinaves en général, peut s'appliquer mieux encore aux lois suédoises qu'aux lois norvégiennes ou danoises.»

Häri genom torde den hufvudsakliga synpunkt vara angifven, från hvilken förf. önskar se sitt arbete betraktadt. Han vill lemna ett bidrag till belysande af den franska rättens utveckling. I denna utveckling har det germanska elementet gjort en insats af den

största betydelse. Vigten af detta element har väl icke blifvit förbisedd. Men vid undersökningen af detsamma torde man väl i allmänhet ej gått längre tillbaka än till uppteckningarna af Westgotisk, Burgundisk och Frankisk rätt, vid hvilkas genomforskande man stannat. Men i dessa uppteckningar har det germanska elementet af naturliga anledningar rönt inverkan från främmande håll och derigenom i större eller mindre mån förlorat sin ursprungliga karakter. För att återfinna denna måste man därför vända sig till en rätt, som ligger närmare den germanska rättens källa. Att den nordiska rätten öfver hufvud — och icke minst den svenska — har en sådan mera ursprunglig karakter — det är en uppfattning, som på senare tider alltmer trängt sig fram hos forskarne i rätts-historia. I sjelfva verket förete ock de nordiska rättskällorna, oaktadt de till uppkomsttiden äro långt senare än de sydgermanska, likväl, i följd af de nordiska landens afskilda läge och den deraf följande mindre beröringen med främmande folk, ett långt ursprungligare skaplygne än de sydgermanska. Derför har ock deras betydelse för belysningen af alla de folks rätt, hvilka till större eller mindre del hafva germanskt ursprung, alltmer börjat uppskattas. Att detta tidigare och i större mån varit händelsen i Tyskland är helt naturligt redan på grund af Tyskarnes rent germanska härstamning. Så finner man att redan Jacob Grimm (*Deutsche Rechtsalterthümer*, Vorrede) haft ögat öppet för detta förhållande, om han också, i följd af det skick, i hvilket dessa rättskällors text då befann sig, ej var i tillfälle att egna dem all den uppmärksamhet, som han ansåg dem förtjena. Efter honom har Wilda i sitt framstående arbete, *Das Strafrecht der Germanen*, till en stor del stödt sin framställning af ämnet på de nordiska rättskällorna. Och i våra dagar hafva Konrad Maurer, K. v. Amira jämte flere yngre forskare framgångsrikt fullföljt den riktning, som sålunda blifvit inslagen. Äfven i Frankrike har denna riktning börjat framträda; och en af denna riktningens representanter är författaren af nu förevarande arbete, hvilken ock redan förut gjort sig känd såsom forskare icke blott på den franska, utan äfven på den nordiska rättshistoriens fält.

I öfverensstämmelse med den uppfattning, som i det föregående blifvit antydd, har denne författare till utgångspunkt och grundlag för sin framställning tagit vårt lands äldsta rättskälla. Redan år 1889 utgaf han en översättning af den äldre Codex af Westgöta-lagen, försedd med anmärkningar, innefattande en jämförelse mellan denna lags rättsgrundsatser och dem, som framträda i de öfriga Landskapslagarne. Detta sitt arbete har han nyligen kompletterat. Han har dervid gifvit öfversättningar af alla de rättsuppteckningar från Westergötland, hvilka af Collin och Schlyter upptagits i första bandet af *Samling af Sveriges gamla lagar* — sålunda såväl af I. den äldre lagens, som II. den yngre lagens text samt der-jämte af III. *Lydekini Excerpter* och *Anteckningar*, IV. *Åtskilliga*

Anteckningar af okänd författare och V. Appendix (om konungens utskylder af Westergötland). Till alla dessa öfversättningar har han fogat noter, innefattande jämförelse med de öfriga Landskapslagarnes grundsatser. Derjämte har han inledt hela arbetet med en öfversigt af våra äldre rättskällors yttre historia till i det femtonde århundradet.

Den yttre rättshistoriska öfversigten, i hvilken författaren med sjelfständigt omdöme och mogen pröfning tillgodogjort sig det viktigaste af den hithörande litteraturen, är temligen utförlig och meddelar i alla händelser de väsentliga hufvuddragen af rättskällornas historia.

Öfversättningen synes öfver hufvud vara utförd med sakkunskap, omsorg och omsigt. Anmärkas kan möjligen, att författaren skulle kunnat i något vidsträcktare mån tillgodogöra sig de bidrag till rättskällornas belysning, hvilka de i åtskilliga tidskrifter (t. ex. «Arkiv f. nord. Filologi», m. fl.) spridda resultaten af den senaste tidens nordiska språkforskning erbjuda. Öfversättningen utmärker sig ock öfverhufvud för trohet mot originalet, om ock i en och annan punkt anmärkning kan göras mot det sätt, på hvilket texten återgifvits. Den anmärkning, som af M. Glasson blifvit gjord (i ett om arbetet afgifvet yttrande, hvars original anm. icke haft tillfälle att se, men som blifvit i öfversättning anfördt i svenska tidningar), att förf.s öfversättning «synes vara ganska bra gjord, ehuru en smula för mycket ordagrann», torde kunna anses af förf. på förhand på ett i det hela tillfredsställande sätt bemött genom hvad han anför (Préf. XXI): «Nous nous sommes préoccupé surtout de donner une traduction aussi littérale que possible, et cela dans un double but: d'abord pour éviter les phrases qui, pour être plus élégantes, auraient été souvent moins exactes, et en suite pour conserver, autant que faire se pouvait, à l'ancienne loi gothe, sa véritable physionomie barbare, grossière parfois, et répondant si peu à celle de nos Codes modernes.» I alla händelser träffar en sådan anmärkning i vida mindre grad förf.s än Otmans föröfrigt i många afseenden synnerligen aktningsvärda och värdefulla öfversättning af den äldre Codex, hvilken öfversättning, i sitt till ytterlighet drifna sträfvande efter trohet mot originalet, på åtskilliga ställen icke lemnar full visshet om huru öfversättaren fattat dettas mening. Emellertid finnas visserligen, såsom förut blifvit antydt, ställen i M. Beauchets öfversättning, på hvilka han, enligt anm.s åsigt, icke riktigt återgifvit originalets mening. Af dessa lemnar anm. i allmänhet å sido sådana, i afseende på hvilka tvekan kan uppstå rörande textens rätta läsart, emedan en granskning af dessa skulle kräfvat undersökningar, hvilka här ej vore på sin plats. Bland dem åter, i afseende på hvilka en sådan tvekan om läsarten ej kan ega rum, anser sig anm. böra framhålla följande.

S. 162 (I. af vapæ sarum. 1. pr. (jfr. 1. 3). Textens: «bötæ firi III markum þær sum. i. kum. ok. þrim. þær sum. vr.

com» öfversättes: «(on) paiera (pour cela) une amende de trois marks s'il est entré et de trois (autres) marks s'il est sorti.» — Då här är fråga om ett sår, som genomträngt kroppen (eller en kroppsdel), bör väl öfversättningen lyda: «böte tre marker (för det sår), der (vapnet) trängt in och tre marker (för det sår), der det trängt ut.»

S. 170. (I. Orbotæmal. 1. 6.). Textens: «Dræper maþær kono. Þæt ær niþingsværk alt. hun. a. e friþ til mot ok til mæssu aldrigh æru sva mykil uigh i mællum mannæ» öfversättes: «si quelqu' un tue une femme, tout cela est un niþingsværk. Elle a toujours droit à la paix pour la reunion et pour la messe. I'l n'y a jamais d'aussi grandes disputes entre les hommes.» Så väl denna öfversättning af den sista punkten, som Otmans: «Aldrig äro så stora strider emellan människor» måste väl anses för mycket ordgranna för att fullt återgifva lagens mening. Denna är väl att qvinna åtnjuter frid vid dessa tillfällen, om också den strid som eger rum mellan män, är aldrig så stor.

S. 174 (I. Arfp. 4. pr.). Textens: «Ær bonde döþer firi fardagha. Þa (a) hun af fara» öfversättes: «si le bondi est mort avant le jour de déménagement, elle peut s'en aller», men bör väl öfversättas: «då skall hon afflytta.»

S. 192 (1. Gipt. 2. pr.). Textens: «han (skal) fæstnæþær stæmnu leggæ a hænni skal til fæ sighiæ» öfversättes: «Il doit fixer une séance pour les fiançailles. Pour elle (il) doit indiquer les biens,» hvilket synes antyda att förf. anser «elle» afse den förut omtalade bruden. Det rätta torde emellertid vara, att (med Otman) öfversätta: «Han eger fästningstämma utsätta. Å henne skall man gods tillsäga.»

S. 199 (I. Gipt. 9. 4.). Textens: «Sva skal bonde byudæ fæstikono. at laghum at þrim ölstæmnum sva sum beþæs» öfversättes: «Ainsi le bondi doit offrir la fiancée, conformément à la loi, aux trois banquets légaux, ainsi qu' ils (la) demandent.» Meningen är väl: På samma sätt skall bonde (giftomannen) lagligen erbjuda fästeqvinna på tre gästabud, som (fästemannen skall) begära henne.

S. 210 (I. Retl. 10). Textens: «All lan skulu hel hem flyties þem sum læpi firi vtæn al genmæli» öfversättes: «Tous les prêts doivent être rapportés à celui qui a prêté, sauf toutes les contradictions,» hvarvid förf., såsom anmärkningen i noten: «C'est-à-dire pourra se libérer avec son serment» visar, menar, att det lånta skall återlemnas, såvida ej den, som påstås ha erhållit lånet, kan med ed betyga, att han ej lånat. — Sannolikt är dock lagens mening, att det lånta skall återlemnas utan all motsägelse, d. v. s. ovilkorligen. Så synes ock Schlyter ha fattat saken. Jfr. Gl. utan, prep. 3).

S. 219 (I. JB. 4. 2.). Textens: «Skil a hion tu. ær iorþ mæþ lösom örom köpt kallæs annat eigh eghæ» öfversättes: «S'il y a contestation entre deux époux, si un immeuble a été acheté

avec des meubles, si l'un se dit n'y avoir (aucune part).» Meningen är väl emellertid: påstår den ene att den andre icke har någon del i egendomen.

S. 231 (I. JB. 17. 2). Textens: «ok hetir græsspæri sa byr ær sua gærid» öfversättes: «et l'on appelle græsspæri le by qui est ainsi fait.» — Om ordet gærid hafva visserligen olika meningar blifvit framställda. Men vare sig att man vill anse det vara en felskrifning i stället för gær (enligt Schwartz—Noreens normaliserade text) eller för gör (i enlighet med det motsvarande stället i II. JB. 41) eller (såsom Noreen i en senare uppsats «Bidrag till äldre Westgötalagens textkritik» i Ark. f. Nord. Filologi) anser gærid vara en regelmässig, men ålderdomlig form af 3. pers. sing. af presens af gæra, bör öfversättningen lyda: «och heter den gård græssparare, som så gör.»

S. 238 (I. þiuvæ B. 5. 1). Textens: «Nu skal bonde þæn sins haur mist ok annar mæþ hanum ingangæ þæn ær þer troæ baþir» öfversättes: «Le bondi qui a perdu son (bien) et un autre avec lui, doivent alors entrer la maison, (dans)celle qu' ils croient tous les deux.» — Men öfversättningen bör lyda: «Nu skall den bonde, som hafver mist sitt gods, jämte en annan, för hvilken de båda (nämligen ransakaren och den, hos hvilken ransakan anställles) hafva förtroende, ingå i huset.»

S. 250 (I. Forn. S. 2. 3) Textens: «Akær maþær gönom skogh manz. bræstær axsul manz. ællær andurstang huggi at saklösu bæþi» öfversättes: «Si quelqu' un va en voiture à travers le bois d'autrui, brise l'essieu ou le patin du traîneau d'autrui, on battra les deux impunément.» — Det synes icke klart, huru förf. uppfattar detta ställe. Meningen är väl, att, om någon, som åker genom en annans skog, har det missödet att hans vagnaxel eller hans understång afbrytes, han saklöst kan i denna skog hugga de träd, som behövas för att ersätta skadan.

S. 312 (II. AB. 6). Textens: «Giptis ænkia giæz eig barnæ fæþernis frændum at» öfversättes: «Si une veuve se remarie, si les enfans ne sont remis aux parents paternels.» — Öfversättningen bör lyda: «Gifter sig enka, och äro barnens fädernefränder missnöjda dermed.» (Jfr. Gl. v. gætas.)

S. 315 (II. AB. 18). Textens: «Sigher þen sua ær han ðo at. at han vet van til arua hans» öfversättes: «S'il dit en mourant, qu'il présume avoir un heritier.» — Öfversättningen bör lyda: «Säger den så, hos hvilken han dog, att han har en förmodan om hans arfvinge — —»

S. 320 (II. GB. 4). Textens: «Giuer bonde manni sak at (han hauer) huskuno hans lægræt» öfversättes: «Si un mari accuse quelqu' un d'avoir couché avec sa femme.» Härvid har förf. förbisett att huskuno betyder trälinna.

S. 334 (II. ÞB. 14). Textens: «Stiæl eig optære swa æn þrim sinnum at sak löso» öfversättes: «S'il ne vole ainsi pas plus

souvent que trois fois (c'est) impunément.» Detta är väl åtminstone något oegentligt. Satsen synes stå parenthetiskt och böra öfversättas: «(Han) stjal ej på detta sätt saklöst mer än tre gånger.»

S. 335 (II. PB. 20). Textens: «Ganger af stielæ egandæ þræls oc þrel henge eghandæ oc eig þræl» öfversättas: «Si un esclave propriétaire et un esclave volent, (l'esclave) propriétaire sera pendu et non l'esclave.» Öfversättningen bör emellertid lyda: «Om egaren af en träl och trälen gå att stjäla etc.» Det synes icke finnas någon anledning att antaga, att icke «eghandæ þræls» skulle vara en fri man. Derför har förf.s anmärkning i noten, om ock i sig själf riktig, här ingen användning.

S. 378. Här anmärker förf. i not. 4. till II. Add. 7. 3. «Skena signifie, d'après Schlyter, Gl. Vg., instrumento non per se letali percutere.» Denna anmärkning, enligt hvilken skena skulle vara ett verb, beror på ett förbiseende. Hvad Schlyter säger i Gl. är: «Skena, f. — — — vulnus vel læsio gravior, instrumento non per se letali. — — — facta.»

S. 387 (II. Add. 7. 30). «Sættæs mæn vm orþæ skipti» öfversättas: «Si des hommes s'accordent pour un partage d'immeubles.» Förf. har här tydligen läst iorþaskipti; men helt säkert bör man här, i likhet med Schlyter (jfr. Gl.), läsa orþaskipti, ordväxling.

S. 405 (II. Add. 13. 1). Textens: «eig ma konæ i eþom standa æller vitni bæraæ. vtæn vm þæt barn fyr döpis æn þæt till kirkiu kom» öfversättas: «Une femme ne peut prêter serment ni porter témoignage, à moins que l'enfant ait été baptisé avant d'arriver à l'église.» Öfversättningen bör lyda: «— — — utom om det barn, som döpes (d. v. s. utom i det fall, att barn döpes) förr än det kom till kyrkan.»

S. 420 (III. 112). Textens: «Þa (ær) han wiþ wizarþ commen sum hæfþæt hawer» öfversättas: «alors celui-là a acquis la propriété qui l'a possédé.» Öfversättningen synes böra lyda: «då har han fått vitsordet, som häfdat hafver.» — Att det icke är likgiltigt hvilketdera uttrycket användes, skall anm. söka visa längre fram vid betraktandet af förf.s jämförande öfversigt af den äldre rättens grundsatser.

S. 423 (III. 126). Textens: «Taker man ennæ nattæ foþer korn eller hö a garþe uti» öfversättas: «Si quelqu'un prend le fourrage d'une nuit ou du grain ou du foin (pour une nuit) dans une maison au dehors.» — Förf. har här tydligen antagit att garþe är af garþer, i hvilket fall det skulle kunna öfversättas med «maison». Men Schlyters mening, att garþe står i stället för gærþi (se Gl. d. o.) är helt säkert den riktiga. Således «ute å gårde».

De drag ur det äldre svenska rättslifvet öfver hufvud, som förf. meddelar i den i noterna till öfversättningarna gjorda jämförelsen mellan de i Westergötlands rättskällor och i de öfriga

Landskapslagarne framträdande grundsatser, göra, såsom förf. (Préf. XX) själf anmärker, icke anspråk på att lemna en i någon mån fullständig framställning af detta, utan afse endast att gifva en sammanfattande öfversigt af den äldre rättens viktigaste grundsatser, hvarvid i första rummet Westgöotalagen förklaras och belyses, men tillika en mera omfattande öfverblick beredes genom påvisande af likheterna och olikheterna mellan denna lag och de öfriga Göotalagarne samt Svealagarne. — Väl kunna meningarna vara i någon mån delade i fråga om hvilka grundsatser äro att betrakta såsom hufvudsakliga. Väl är det också sannt, att genom detta sätt att gå till väga icke någon fullt sammanhängande framställning af ämnet lemnas. Men i det hela torde det dock kunna sägas att genom denna jämförande öfversigt på ett tillfredsställande sätt det åsyftade ändamålet vinnes — att förbereda ett närmare studium af den fornsvenska rätten. Vid vissa punkter i denna förf.s framställning — af hvilka några äro af ett större och allmännare intresse — i hvilka anm. hyser en i större eller mindre mån från förf.s afvikande uppfattning, vill han i det följande något närmare fästa sig. Många af de här berörda frågorna äro emellertid af den art, att mera djupt gående undersökningar skulle vara af nöden. Här måste dock anm. åtnöja sig med att i korthet angifva sin åsigt och antyda de skäl, som synas honom tala för densamma.

S. 175 (not. 8. till I. AB. 4. 2) yttrar förf. om betydelsen af ordet bryti: «Le bryti nous parait être une personne que le propriétaire s'associe pour l'exploitation de son domaine, ou plutôt un colon partiaire. Le propriétaire apporte l'immeuble, le bryti son travail et souvent aussi des objets mobiliers, instruments de culture ou autres. Les produits du domaine sont partagés entre les associés.» I denna betydelse af en fri bolagsman förekommer ordet också utan tvifvel i våra Landskapslagar. Exempel derpå är, såsom ock förf. anför s. 315. n. 2., Wg. II. AB. 23.: «Sitir bryti i bo manz köpe iorþ æller görsimar með bo bægiæ þerræ. aghe sva mykit i þy sum han köper sum han aa i bono.» Men detta är endast en af de betydelser, i hvilka vi finna ordet i dessa lagar. Ursprungligen torde bryti betyda den af trälarna, hvilken det tillhörde att fördela maten och arbetet mellan husfolket och hvilken, såsom ett slags förvaltare, därför hade en framstående och öfverordnad ställning i förhållande till de andra trälarna. I denna betydelse förekommer ordet, såsom det synes, i Ög. Vo. 12. «Nu sitær bryti i bo manz ok han ær þræll hans.» Vidare förekommer ordet också i betydelsen af en fri förvaltare. Så bl. a. i Wg. II. AB. 24.: «Sitir bryti firi bo manz agher ingti i bono. köper iorþ æller görsimar. aghe þet bonden sum gopzit agher.» På nu ifrågavarande ställe (Wg. I. AB. 4. 2), der fråga är om förvaltningen af boet i det fall, att man dött och lemnat efter sig hustru och barn, synes ej något bolagsförhållande kunna antagas. Bryti här är väl en, vare sig fri eller ofri, förvaltare — sannolikt

det senare. Derför talar den omständigheten, att bryti här sättes i paritet med den i nästföregående sats omtalade fostra (hemma-född trälinna, som likväl visserligen kan vara frigifven).

En fråga af icke ringa intresse, som förf. (s. 179 not. 1. till Wg. I. AB. 10) berör, är den, huruvida succession på grund af testamente förekommer i de nordiska folkens rätt. Sedan han först anmärkt, att testamentet sent infördes i Sverige och att detta förhållande förklarar deraf, att de skandinaviska folken sätta ättens rätt, hvilken icke tillät afhändandet af ätteförmögenheten utan de närmaste arfvingärnes samtycke, öfver individens rätt, tillägger han: «Le testament était cependant déjà connu à l'époque des sagas (V. Egils s. c. 9., citée par Nordström).» Förf. synes sålunda dela Nordströms åsigt, att testamentariska förordnanden förekommit i alla händelser i den Vestnordiska rätten redan under den tid, då händelserna i denna saga försiggå, d. v. s. i slutet af det nionde eller början af det tionde århundradet. Då förf. själf erkänner den styrka, som ättebandet hade hos de skandinaviska folken — och detta gäller icke minst om Isländingarna, enligt hvilkas lagar detta band ålade den enskilde synnerligen stora inskränkningar i hans rätt att äfven inter vivos förfoga öfver egendom — synes det hafva varit skäl att något närmare undersöka sannolikheten af det antagandet, att redan vid denna tid en person kunnat genom ett testamentariskt förordnande utesluta sin egen son från del i qvarlåtenskapen. Förut har Olivecrona (Testamentsrätten, Stockholm 1880, s. 60) rörande denna fråga yttrat, att «för antagandet att testamentariska dispositioner, när någon egde släktningar, varit brukliga, eller åtminstone icke otillåtna bland de skandinaviska folken under hednatiden, torde erfordras starkare bevisning.» Och anm. är för sin del af samma åsigt som denne författare. Först och främst synes det vara att anmärka, att de uppgifter om de rådande rättsgrundsatserna, som i sagorna meddelas, måste användas med stor varsamhet. I detta afseende förtjenar anföras det stränga omdöme, som K. Lehmann och H. Schnorr von Carolsfeld (Die Njálssage, insbesondere in ihren juristischen Bestandtheilen. Berlin 1883) uttalat om denna sagas juridiska innehåll, åt hvilket brukat tillmätas så stor betydelse. Sedan dessa förf. (s. 9) anført att denna saga i åtskilliga punkter afviker från rättsböckerna, tillägga de: «Aber diese Abweichungen werden sich fast durchweg nicht als Erzeugnisse älteren Rechtslebens auffassen lassen, sondern entweder als missverständliche Anslegungen von Rechtsbüchern, oder als jüngerer, nachrepublikanisches Recht, oder als überhaupt nicht isländisches, sondern norwegisches Recht, oder endlich als directer Unsinn.» — Vidare, äfven om det antages, att sagan troget återgifver den tilldragelse, hvarom fråga är, synes det dock med skäl kunna ifrågasättas, huruvida denna berättelse afgifver något bevis för, att ett verkligt testamente vid denna tid varit känt och använt. På det af Nord-

ström (Sv. Samhff. Hist. II, 169) anförda stället i Egils saga heter det, sedan det omtalats, att en man, Bardr, blifvit dödligt sårad: «Þa lét hann kalla konung til sín ok sagði honum suá: 'Ef suá verðr at ek deyia ór þessum sárum, þa vil ek þess biðja yðr, at þér látið mik ráða fyrir arfi mínum'. En er konungr hafði þui játað, þa sagði hann: 'arf minn allan vil ek at taki Þórólfr félagi minn ok frænði, lond ok lausa aura. Honum vil ek ok gefa konu mína ok son minn til uppfoezlu, þuiat ek trúi honum til þess bezt allra manna'. Hann festir þetta mál sem log voro til, at leyfi konungs.» — Att här vore frága om ett testamentariskt förordnande skulle väl nu, hvad innehållet beträffar, ådagaläggas af uttrycken «ráða fyrir arfi mínum» och «arf minn allan vil ek at taki». Men härvid är att märka, att uttrycket «taka arf» ej sällan i de isländska rättskällorna förekommer i det fall, då någon, der den rätte arfvingen ej är tillstädes, i hans ställe och för att till honom eventuellt utlemnas tager ett arf i besittning (se härom V. Finsen, Den islandske Familieret efter Grágás, i Ann. f. nord. Oldk., Kbh. 1849, ss. 314 ff.). Rätten att sálunda öfvertaga ett arf går visserligen i en af lagen bestämd ordning; och den, som så öfvertager arvet, kan under vissa omständigheter få behålla det. Men så mycket framgår i alla händelser häraf, att «taka arf» icke nödvändigt behöfver betyda detsamma som att blifva arfvinge. Då behöfver ej håller uttrycket «ráða fyrir arfi mínum» betyda detsamma som att tillsätta en arfvinge, utan kan betyda blott att gifva föreskrifter om arfvets förvaltning. Väl är ej håller detta i full öfverensstämmelse med de i de isländska rättskällorna framträdande grundsatzerna. Men det synes dock snarare kunna antagas, än att ett tillsättande af arfvinge genom testamentariskt förordnande skulle ha åsyftats. — Hvad åter formen beträffar, synes Nordström fästa mycken vikt vid uttrycket «festir þetta mál sem log voro til» och deri se en hantydning på en i lag stadgad testamentsform. Men med detta uttryck behöfver dock ingenting annat afses än en laglig bekräftelseform öfverhufvud. — Slutligen synes det böra anmärkas, att, äfven om man det oaktadt skulle finna sig föranlåten att antaga, att ifrågasvarande saga handlar om ett verkligt testamentariskt förordnande, man dock icke på grund häraf har tillräckligt skäl att antaga, att testamentet är ursprungligt i germansk rätt. Ty den i sagan omtalade händelsen passerar, såsom förut är anfördt, vid slutet af det nionde eller i början af det tionde århundradet, således under den tid, då nordmännen svärmade öfver snart sagdt alla jordens haf och äfven i detta fall kunnat göra bekantskap med och i en eller annan form tillegnat sig främmande institut, likasom de i andra fall upptagit främmande seder. I detta afseende må här erinras om K. Maurers förmodan (Über die Wasserweihe des germanischen Heidenthumes. München 1880, s. 80) att den hos Nordgermanerna redan långt tillbaka under den hedniska tiden förkommande vattenösningen af nyss födda barn, hvilka vid samma

tillfälle erhöillo namn, kan härleda sig från den kännedom, hvilken de genom beröring med kristna folk erhållit om det kristliga dopet. — Den sist gjorda anmärkningen träffar emellertid ej M. Beauchet, hvilken icke yttrat sig om testamentets ursprunglighet i germansk rätt, utan blott, i likhet med Nordström antager, att det varit känt hos nordiska folk redan under den hedniska tiden.

På s. 189 i noten till rubriken «*Livre du Mariage*» i d. ä. Cod. yttrar förf.: «*Le mariage, dans l'ancien droit suédois, ne se présente ni au fond, ni même dans la forme comme une vente de la fiancée au fiancé.*» — I detta afseende är anm. åtminstone delvis af annan åsigt än förf. Väl är det fullkomligt sannt, att äktenskapets ingående i ingen af våra rättsböcker framträder såsom ett verkligt köp. Och det är i alla händelser tydligt, att, när brudens bifall blef erforderligt för äktenskapets ingående (hvarom mera längre fram) uppfattningen af detta såsom ett köp hade fullständigt utplånats. Men en annan fråga är, huruvida ej i mer eller mindre märkbar mån formen för äktenskapets ingående utgör en kvarstad från den tid, då ett verkligt köp dervid egde rum. Visserligen må det medgifvas, att inga säkra slutsatser i detta afseende kunna dragas af uttrycken kaup, kaupa konu mundi, kona mundi keypt i de norska och isländska rättskällorna, emedan, såsom också blifvit anmärkt, dessa uttryck ha en allmänare betydelse. Men viktigare i detta afseende är sjelfva den historiska utvecklingen. Att det öfver hufvud fanns en tid i människoslågtets utveckling, då äktenskapet inleddes genom ett verkligt köp, likasom det under en ännu tidigare period inleddes genom qvinnorof — derom råder väl intet tvifvel. Att detta varit förhållandet äfven hos de germanska folken i äldre tider, antages utan tvekan af de mest framstående rättshistoriska forskare. Så Jac. Grimm (D. RA. ss. 420 ff.), Heusler (Institutionen des deutschen Privatrechts. 1885. II. ss. 277 ff.). Hos Brunner (Deutsche Rechtsgeschichte, I. 1887) heter det, s. 72: «*Die ältesten Formen der germanischen Eheschliessung sind der Frauenraub und der Frauenkauf*» och, s. 74: «*Die vertragmässige Eheschliessung erfolgte einer ursprünglich altgermanischen Sitte gemäss durch Frauenkauf. Der Kaufvertrag wurde zwischen dem Bräutigam und seinen Magen einerseits, dem Vater oder Vormund der Braut und ihren Magen andererseits abgeschlossen. Die Braut selbst war nicht Kontrahentin, sondern Objekt des Kaufvertrags.*» Och Schröder (Lehrbuch d. deutsch. Rechtsgeschichte. 1889, s. 66) yttrar: «*Wie bei allen jugendlichen Völkern, so beruhte auch bei den Germanen das Wesen der Eheschliessung in dem Brautkaufe. Der Kaufpreis wurde später Wittum, Meta, Muntschatz genannt. Die Ansicht über das Alter der letzteren Bezeichnung hängt von der Entscheidung über die Frage ab, ob die spätere Auffassung des Brantkaufes als eines blossen Kaufes der Munt bis in die Urzeit zurückreicht, oder ob ursprünglich die Braut selbst als der Gegenstand des Kaufes*

angesehen wurde. Alles scheint für die letztere Auffassung zu sprechen.» Hvad særskildt den skandinaviske Nordens invånare angår, synes det väl i och för sig icke finnas någon anledning att antaga, att de skulle ha afvikit från det betraktelsesätt, som sålunda efter all sannolikhet var det rådande hos de germanska folken öfver hufvud i äldre tider, äfven om de bevarade skandinaviska rättskällorna icke innehålla några direkta och uttryckliga bevis derför. Och med antagandet att äfven hos de skandinaviska folken i en tid, som ligger före de nu bevarade lagarna, äktenskapet ingicks genom et köp, synes också väl öfverensstämma hvad dessa lagar innehålla rörande sjelfva formen för äktenskapets ingående, äfven om en förändrad uppfattning af sjelfva saken i vissa afseenden medfört modifikationer i denna form. Det är en ej sällan förekommande företeelse på rättshistoriens område, att en form bibehåller sig länge efter det att den akt, för hvilken den ursprungligen utgjorde formen, förändrat sin karakter. Emellertid är det å andra sidan visserligen naturligt, att, när sjelfva saken förändrat sig, detta småningom skall utöfva inflytande på formen. Så äfven här. I detta afseende äro hufvudsakligen två anmärkningar af vikt. Den ena är den, som göres af Brunner, då han (a. st. s. 74) säger: «Wie jeder Kauf war auch der Frauenkauf ursprünglich ein Zug um Zug erfülltes Baargeschäft, indem von der einen Seite die Zahlung des Kaufpreises, von der andern die Hingabe der Braut erfolgte. Aber schon früh hat mit der Verfeinerung der Sitte die Eheschliessung diesen Charakter eingebüsst und fielen der Veräusserungsvertrag über die Braut und die Übergabe derselben zeitlich auseinander, so dass der ursprünglich einheitliche Akt der Eheschliessung sich in die Akte der Verlobung und der Trauung spaltete.» På detta senare stadium af utvecklingen, då de båda momenten vid äktenskapets ingående, fästningsaftalet och brudens öfverlemnande, falla i sär till tiden, befinna sig redan de äldsta af våra landskapslagar. — Den andra anmärkningen är, att, sedan äktenskapets ingående upphört att betraktas såsom ett köp, det mer och mer blef vanligt, att brudköpssumman blef brudens egendom. I detta afseende synes våra lagar förete en småningom försiggående utveckling. Man kan antaga att vingæf i Westgötalagen (hvilket Amira, Altschw. Oblr. s. 522, såsom det synes på goda skäl, anser vara detsamma som mundr i uttrycket mundi gipt) samt i Östgötalagen är en qvarstod af den gamla brudköpssumman, hvars erläggande af brudgummen till giftomannen var ett väsentligt requisitum för och kännetecken på ett lagligt äktenskap, och att denna brudköpssumma ännu återfinnes i fästningæfæ eller fästnapæfæ i Uplandslagen, yngre Westmannalagen och Helsingelagen. I Götalagarne finnes ännu ingenting, som antyder annat, än att denna förmögenhetsprestation af brudgummen blef giftomannens egendom. Deremot kunna, hvad Svealagarne beträffar, Upl. ÆB. 1. 3. och Hels. ÆB. 1. 3. möjligen anses antyda,

att denna förmögenhetsprestation, som visserligen i första hand utgick till giftomannen, dock sedermera betraktades såsom brudens egendom. Detta är ett tecken till att äktenskapets ingående äfven till formen börjar förlora karakteren af köp. — I korthet således — i de äldre eller åtminstone i de äldsta af Landskapslagarna framträder ännu en förmögenhetsprestation af brudgummen till giftomannen för brudens erhållande såsom så nödvändigt hörande till fästningen, att dessförutan äktenskapet icke ansågs lagligen ingånget. (Jfr. i detta afseende Wg. I. AB. 8 pr. «Gangær maþer fran kono sinni mungiptri» med det motsvarande stället i Wg. II. AB. 11: «Ganger maþer fran kono sinni laghgiptri.» Mer eller mindre tydliga spår af denna åskådning, hvilken sålunda förskrifver sig från äldsta tider, återfinnas i de flesta af dessa lagar — om också icke i alla (Södermannalagen företer nämligen inga sådana spår). Det är möjligt att i de något yngre lagarna betydelsen af denna förmögenhetsprestations erläggande eller utfästande undergått någon förändring. Så synes i Upl. hufvudvigten läggas vid giftomannens rätt, att, sedan han gifvit friaren gynnsamt svar, af honom erhålla fästnæpæfæ, och vid hans dermed följande förpligtelse att till brudgummen öfverlemnna bruden, hvar emot der icke särskildt framhålles, att hennes egenskap af laggift hustru berodde derpå att fästnæpæ fæ blifvit gifvet och mottaget. Det är ock, såsom förut blifvit antydtt, möjligt att enligt de yngre lagarne förmögenhetsprestationen till giftomannen i verkligheten blef brudens egendom. Det må ock vara att i olika lagar något olika grundsatser gälla om tiden för denna förmögenhetsprestations utfästande och fullgörande eller gifvande och mottagande. Och det kan ock vara förklarligt, att, då den ursprungliga uppfattningen af fästningen, såsom i sjelfva verket ett köpeaftal, försvunnit, de uttryck, som användes för att beteckna presterandet af det, som utgjorde aftalets innehåll, förändrades, så att de icke uttryckligen angåvo dess ursprungliga betydelse och därför ock kunnat gifva anledning till att, såsom Amira (a. st. s. 533) och, såsom det synes, i öfverensstämmelse med honom äfven M. Beauchet, hänföra såväl erläggandet af förmögenhetsprestationen å brudgummens sida, som öfverlemnandet af bruden, å giftomannens, under kategorien gåfva. Emellertid synes det knappt kunna förnekas att äfven under den senare utvecklingen framskyntar mer eller mindre tydligt i formen för äktenskapets ingående dess ursprungliga gestalt — ett köpeaftal.

I ett visst sammanhang med den senast behandlade frågan står den af förf. s. 190 (not. 3 till I. G.B. 2. pr.) berörda, nämligen huruvida brudens bifall var erforderligt för äktenskapets lagliga ingående. Att med den äldsta tidens uppfattning af äktenskapet brudens bifall icke erfordrades, ligger väl i sakens natur. Hvad åter våra landskapslagar angår, finner man, såsom ock förf. anför, redan i Wg. II. Kko B. 52 stadgandet: «Gifter maþer dottor.

ælla frænkono nōthga oc skilias the aat. bōte biskupi thre mark thæn rætter giftomaþer ær. æn han gifter.» Och i II. Add. 8. heter det «eig ma ingin fæsta æller giua vtan hænnær ia æller vilæ.» Hvad Svealagarne beträffar, torde man af Upl. ÆB. 1. 4., Wm. II. ÆB. 1. 4. och Hels. ÆB. 1. 4. kunna sluta, att den grundsatsen numera var fullkomligt stadgad, att ett äktenskap ej kunde lagligen ingås utan brudens bifall. Deremot innehåller Wg. I. ej något stadgande i denna riktning. Det är väl därför denna lag, den fråga gäller, hvilken förf., sedan han anført, att fästningen var ett aftal mellan fästmannen och giftomannen, framställer: «Le consentement de la fiancée est-il en outre nécessaire?» — På denna fråga torde svärligen något fullt bestämdt svar kunna gifvas. A ena sidan måste det onekligen förefalla anmärkningsvärdt, att, om en ny grundsats i detta afseende undanträngt den gamla, detta ej skulle i lagen uttryckligen uttalas. Å andra sidan kunde det icke öfverensstämma med kristendomens anda, att en sådan förbindelse, som äktenskapet, ingicks utan ömsesidigt samtycke. Och kristendomen hade redan vid den tid, från hvilken denna lag förskrifver sig, vunnit stadga. Den röjer ock i allmänhet kristendomens inflytande. I alla händelser synes man därför kunna antaga, att, såvidt afgörandet i dylika mål tillkom kyrkan — hvarom visserligen icke finnes något uttryckligt stadgande förr än i Ög. Kr. B. 28. «Nu ær þæt biskups rættær hiona fælagh binda ok lösa ok wita huat luflikt ær. ok sua huat sum oloflikt ær» — den andliga myndigheten icke erkände ett äktenskap, som tillkommit utan brudens bifall. Och möjligt synes väl vara, att denna grundsats redan vid tiden för ä. Wg.s uppkomst tillämpades.

S. 199. not. 8 (till I. GB. 9. 2) gör förf., efter återgifvandet af textens stadgande, att de äktenskapliga förmögenhetsrättigheterna inträda, då makarne komma båda «a en bulstær ok vnþir ena bleo», följande anmärkning «La loi d'Ostrogothie qui, seule, parmi les lois provinciales, prescrit la bénédiction nuptiale comme une condition du mariage, ne fait néanmoins commencer qu' après la cohabitation les effets juridiques du mariage.» Detta är ock i full öfverensstämmelse med Schlyters åsigt, då han (Jur. Afh. I. 1836, s. 157) yttrar: «I ÖGL. har vigslen hunnit fastställas såsom villkor för fullbordadt äktenskap. Nu siþan fæst ær þa skal vighia, heter det, men äktenskapet förklaras likväl ej vara fullbordadt förr än de vigda makarne ganga ippinbarlika i siang saman, hvaremot ingen vigt lägges derpå om gift (eller brudens högtidliga öfverlemnande till brudgummen) förrättas eller ej.» Men det synes kunna ifrågasättas, huruvida det åsyftade stället bör på detta sätt fattas. Detta ställe (GB 6. pr) börjar så: «Nu siþan fæst ær: þa skal uighia. þa skal gipta maþrin nær uara.» Det synes visserligen vid första påseendet ligga närmast till hands, att, såsom Schlyter gjort, låta eftersatsen till den med

«Nu» inledda hypothetiska försatsen börja med det första «*þa*» och öfversätta: «Nu, sedan fästning egt rum (el. om fästning egt rum), då skall vigsel ske; då (el. dervid) skall giftomannen när vara.» Det måste väl emellertid förefalla anmärkningsvärdt, om Östgötalagen ensam bland de äldre lagarne skulle uppställa denna regel om vigselns nödvändighet, hvilken först långt senare erhöll allmänt erkännande. Också anmärker Amira (a. st. s. 540. n. 2), att han icke kan medgifva, att det anförda stället förklarar vigseln för ett nödvändigt vilkor för äktenskapets ingående. «Die Schlytersche Ansicht,» tillägger han, «beruht auf dem Wort skal, was aber nicht = «muss» zu sein braucht. Ög. erwähnt a. a. O. die Einsegnung nicht, um sie vorzuschreiben, sondern um zu sagen, dass sie nicht ohne Genehmigung des giptamaþer geschehen darf.» Amiras mening är således att den af Schlyter anförda satsen skall läsas i sammanhang med den omedelbart följande. Hans uppfattning af det ifrågavarande stället synes sålunda, närmare utförd, vara den, att i hela satsen: «Nu siþan fæst ær: þa skal uighia» uppställas ett supponerat fall och att sedan i satsen «þa skal giptamaþrin nær uia» uttalas hvad lagen i detta supponerade fall fordrar. Öfversättningen skulle då — i någon mån fritt — komma att lyda på ungefärligen följande sätt: «Nu, sedan fästning egt rum och vigsel då skall ske (el. Om, sedan fästning försiggått, vigsel derefter skall ega rum), då skall giftomannen när vara». — Några språkliga hinder synas ej möta för en sådan öfversättning; och denna torde då af ofvan antydda skäl vara att föredraga.

En fråga, om hvilken mycket olika meningar blifvit framställda, är den, som förf. berör s. 257 (not. 5. till I. Forn. B. 11. 2). Det är frågan om det i våra lagar, i alla händelser redan tidigt, förekommande tvånget för vissa personer att taga lega såsom tjenstehjon. Den första frågan härvid är, huruvida detta tjenstevång förekommer i alla de äldre lagarne eller huruvida man har att i detta afseende göra skilnad mellan olika lagar. De författare, som förut behandlat detta ämne, synes öfver hufvud antaga att tvånget varit allmänt eller göra åtminstone ej bestämd skilnad mellan olika lagar. Men Amira (a. st. s. 637) anmärker: «Das ältere Recht führt das Princip der Vertragsfreiheit streng durch. Was zunächst das festländische Recht betrifft, so kennen die ersten grossen Rechtsaufzeichnungen, die auf die Gesindemiethe eingehen, wie die ältere Redaction von Westgötalagen und Östgötalagen weder einen directen, noch auch einen indirecten Dienstzwang. Erst gegen Ausgang des 13. Jahrhunderts erscheinen in der jüngern Redaction von Westgötalagen und in Uplandslagen Bestimmungen, die ihrem mittelbaren Effect nach auf einen Zwang zum Dienstnehmen hinauslaufen.» Enligt denna åsigt skulle sålunda grundsatsen om tvånget för vissa personer att taga lega icke genomgå alla våra lagar, utan tillhöra först ett något senare skede af utvecklingen. Denna åsigt delas också af M. Beauchet, som

säger: «Le louage de services est, dans tout l'ancien droit suédois, gouverné par le principe de la liberté des conventions. Mais, vers la fin du XIIIe siècle, on rencontre dans le Codex recentior et dans la loi d'Upland dispositions qui contraignent indirectement certaines personnes à louer leurs services.» — Onekligen kan också för denna åsigt synas tala den anförda omständigheten, att hvarken i den äldre Westgöotalagen eller Östgöotalagen något dylikt tvång omtalas. Något fullt afgörande bevis ligger väl dock icke här. I alla händelser måste det synas anmärkningsvärdt, att, under det att tvånget redan förekommer i d. y. Westgöotalagen och i Uplandslagen samt Svealagarne för öfrigt, likväl Helsingelagen, som är en af de yngsta, icke innehåller något stadgande i denna riktning.

Den andra fråga, som framställer sig, är den, hvilka anledningar kunna ha framkallat detta tvång. Härom hafva åtskilliga mer eller mindre från hvarandra afvikande åsikter blifvit framställda. Nordströms åsigt (a. st. I. 125 ff.) torde i korthet kunna uttryckas så, att, då under den tidens samhällsskick hvar och en friboren, som gjorde anspråk på det skydd och de rättigheter lagen garanterade, borde tillhöra ett samhällets fridsförbund och då sålunda den, som ej hade stadig boningsort och därför ej någonstädes erkändes såsom medlem, icke kunde tillgodonjuta det fullständiga skydd, som förbundet garanterade endast åt sina medlemmar, de fria, hvilka ej genom förmögenhet eller stadig boningsort gäfvö det allmänna tillräcklig säkerhet för sin person, underkastades en tvångsmakt, som framträdde i lagarnes stadganden angående lösa och fattiga personers skyldighet att taga årstjenst, hvarvid dock en anledning till dessa stadganden jämväl kunde ligga i den genom träldomens småningom skeende försvinnande uppkomna svårigheten, att ersätta trälarna medelst legda fria tjenare. — Temligen nära Nordströms åsigt synes stå K. Maurers (anförd af Amira ur Krit. Viertelschr. XXII. s. 350, hvilken tidsskrift icke för tillfället varit för anm. tillgänglig), att afsigten med tvånget varit att «dem heimathlosen Manne ein legales Domicil zu verschaffen» — C. G. Hammarskjöld (Om lösdrifvare och deras behandling. 1866. s. 44) anser att lagbuden mot tjenstlöshet i det hela utgått från den tanken, att hvarje arbetsför människa borde försörja sig sjelf, om också möjligen en sekundär hänsyn varit, att befordra de sjelfegande jordbrukarnes intressen genom att skaffa dem rik tillgång på tjenare. — Enligt Winroths mening (Om tjenstehjonsförhållandet. 1878. s. 46) hafva anledningarna till tjenstetvånget varit flere nämligen hufvudsakligen dels det allmännas skyldighet att sörja för de nödlidande, dels statens pligt att befordra en för det allmänna gagnelig verksamhet, dels statens förpligtelse till vårdnad om rättssäkerheten — af hvilka anledningar emellertid på olika tider än den ena, än den andra varit företrädesvis bestämmande. — Amira kommer (a. st. s. 639) på flere af honom anförda skäl och särskildt under hänvisning till det förhållandet, «dass der Dienst-

zwang zuerst gerade in der Zeit hervortritt, als die Unfreiheit aufhörte, ein Factor im Wirthschaftsleben des Volks zu sein», till det resultat, att det är sannolikt, «dass der Dienstzwang die Beschaffung einer genügenden Menge von Arbeitern bezweckte.» Denna Amiras hufvudsakliga åsigt, hvilken han dock i någon mån modifierar genom tillägget: «Dass am Anfang des 14. Jahrhunderts sich vorübergehend die Absicht geltend machte, den Gefahren der Landstreicherei zu begegnen, ist daneben anzuerkennen,» anför M. Beauchet, jämte de derför af Amira framställda skälen; och att han i det hela delar åsigten, torde kunna slutas af hvad han tillägger: «L'obligation au service a dû aussi, à notre avis, être considérée par le législateur, comme un moyen de supprimer le vagabondage.»

I själfta verket synes det sannolikt, att alla de sålunda angifna anledningarna varit af betydelse i detta afseende. Om dem alla torde det för öfrigt gälla — hvad Winroth (a. st.) anmärker om de af honom angifna — att nämligen mellan dem förefinnes en viss inre förvandtskap och att de alla varit verksamma, men att en af dem varit verksam företrädesvis under en tid, en annan under en annan. Djupast synes den af Nordström anförda anledningen ligga; och denna torde väl ock ha varit den tidigast och hufvudsakligast verkande. Säsom olika former af denna, hvar i sin särskilda riktning, torde de öfriga ha gjort sig gällande allteftersom samhälls- och kulturförhållandena i viss mån undergingo förändring. Det synes knappt antagligt, att det i följd af träldomens upphörande uppkomna behovet af fria arbetare varit den enda eller ens att det varit den tidigaste anledningen till tjenstetvånget. Detta omtalas, säsom förut är anfördt, uttryckligen redan i den yngre Westgötalagen, således i alla händelser flere decennier före träldomens fullständiga upphäfvande; och först vid denna tidpunkt kan man väl rätteligen säga att «die Unfreiheit aufhörte, ein Factor im Wirthschaftsleben des Volks zu sein», äfven om redan före denna tid antalet af trälar, i följd af frigifningar och andra orsaker, börjat i ej ringa mån förminskas. — Hvad åter angår syftet att lägga band på lösdrifveriet, så torde denna anledning, säsom ock Amira anmärker, först i början af det fjortonde århundradet börjat vara verksam.

Slutligen torde den af anm. (ofvan s. 6) gjorda anmärkningen mot förf.s öfversättning (s. 420) af uttrycket: «*Pa (ær) han wiþ wizorþ comen*» (Wg. III. 112) böra något utförligare motiveras. Anm. har der anmärkt att det icke är likgiltigt, om man översätter «alors celui-là à acquis la propriété qui l'a possédé» eller «då har han fått vitsordet, som häfdat hafver». Ett likställande af dessa uttryck skulle nämligen innebära uppfattningen af den äldre svenska rättens häfd säsom, i likhet med den romerska *usucapio*, utgörande en «*modus acquirendi dominii*». Men detta är en föreställning, från hvilken det, enligt anm.s åsigt, är af vigt att frigöra sig, om man vill vinna en riktig uppfattning af

den fornsvenska vindikationsprocessen. Om den fornsvenska rätten gäller utan tvifvel i detta afseende hvad Bluntschli (*Deutsches Privatrecht*. 1864. s. 181) uttalar om den äldre tyska: «Eine eigentliche Ersitzung im Sinne der römischen usucapio, d. h. eine Erhebung des während längerer Zeit fortgesetzten Besitzes zu Eigenthum, ist dem ältern deutschen Rechte nicht bekannt.»

Här kan naturligtvis icke en sådan undersökning egnas åt denna svåra fråga, som den skulle kräfvat, utan anm. måste åtnöja sig med att i korthet antyda sin uppfattning, särskildt hvad beträffar den äldre svenska rättens grundsatser rörande klander af fast egendom.

Den betydelse, som i olika folks rätt vid en vindikationsprocess eller klander-talan gifves åt besittning, är helt naturligt den, att, efter regeln, besittaren har en fördelaktigare ställning i processen. Denna hans fördelaktigare ställning måste anses ha sin grund deri, att besittningen utgör en art och grad af bevis (en presumption) för besittarens bättre rätt. Men detta verkar på olika sätt enligt romersk och germansk rätt, hvilket åter beror på den väsentligen olika uppfattningen af begreppet rättighet hos romare och germaner (jfr. härom Bethmann—Hollweg, *Der Civilprozess des gemeinen Rechts*. I. 1864. ss. 30, 31). Enligt romersk rätt verkar det så, att, der ej särskilda omständigheter omedelbart förtaga verkan af det bevis, som besittningen innebär, det är besittarens motpart, vindikanten, som är bevisningsskyldig — att således besittaren vinner, der ej vindikanten kan föra bevisningen om sin rätt. Enligt germansk rätt åter verkar den presumption, som besittningen efter regeln medför om besittarens rätt, att han blott behöfver supplerat den bevisning, som redan besittningen innebär, för att vinna. Hans fördelaktigare ställning har derför karakteren af en företrädesrätt att bevisa (att supplerat bevisningen). Och den suppling, som han behöfver för att vinna, är i äldsta tider mycket ringa och mycket lätt åstadkommen — under förutsättning af att han verkligen har rätt. Detta visar sig särskildt, om man närmare undersöker våra äldre lagars stadganden om klander af fast egendom. Att den suppling af bevisningen, som erfordras, är mindre, ju längre man går tillbaka i tiden, torde väl väsentligen ha sin grund å ena sidan deri, att, ju längre tillbaka tiden ligger, det säkerligen var mindre vanligt, att fast egendom gick i handel, å andra sidan deri, att vid öfverlåtelse af fast egendom en hög grad af offentlighet, som gjorde öfvergången af eganderätten notorisk, erfordrades. På ett sådant tidigt stadium af utvecklingen synas Wg. I. JB. 2., 1. o. 2 och Wg. II. JB. 2. o. 3 befinna sig. Dessa lagar synas nämligen låta den, mot hvilken klandret anställdes, själf värja sin rätt med egen ed och två tolfter, i hvardera af hvilka två vittnen skulle ingå. Med denna bevisning om besittarens formellt lagliga fäng synes klandret ha afvisats, utan att någon undersökning egde rum om dens rätt, från hvilken besittaren

härledde sin. — Men om också detta sätt att betrygga den verkliga egarens rätt under mycket enkla och primitiva förhållanden kunde innebära tillräcklig garanti, är det dock naturligt, att, när vid stigande utveckling fast egendom småningom alltmera blef föremål för omsättning, förhållandet skulle förändra sig och större garantier för skyddandet af den verkliga egarens rätt skulle finnas behöfliga. Vid detta förhållande var en bättre garanti af nöden närmast för rätt egare, hvars egendom kommit ur hans besittning. Här kunde två utvägar vara att välja, den ena, att utan att direkt inlåta sig på någon undersökning af dens rätt, från hvilken besittaren härledde sin, fordra en starkare bevisning af besittaren, än den, som låg i hans närvarande besittning och hans eget formelt lagliga förvärf — och en sådan förstärkning af bevisningen kunde ligga deri, att besittningen efter det formelt lagliga fångtet fortfarit en viss tid oklandrad — den andra, att man omedelbart fordrade bevis äfven för öfverlåtarens rätt. På denna senare väg synes Ög. ha slagit in, ehuru de hit hörande stadgandena i denna lag äro temligen dunkla. Härvid skulle konsekvensen ha fordrat, att man fortsatt fångtets ledande ända till dess att man påträffade en fångesman, hvars rätt kunde anses otvifvelaktig. Men å andra sidan är det klart, att, om innehafvarens rätt icke kunde anses betryggad förr, än hans fångt blifvit härledt från en, som otvifvelaktigt var rätt egare, detta skulle medföra den verkan, att han, äfven om han var rätt egare, endast med största svårighet skulle kunna få sin rätt betryggad. Det synes därför sannolikt, att man af denna grund stannade dervid, att — dock endast i fråga om öfverlåtelse af annan — väl fordra ett ledande af fångtet, men endast till en viss gräns. (Detta synes framgå af följande ställen i Ög. Det heter i Es. B. 10: «Nu mæþan hin liuær sum salde ok klandar annar. þa ma köpin aldriþ sialuær hemula sik: utan vill hin hemula sum salde: þa hemule mæþ eþe fiughurtan manna at han atte ok aldriþ afhænde sik för æn han hanum salde.» Då härrefter tillägges: «Sua hæfþa eþ æftir at iak hauær lagh hæfþat ok aldriþ mik afhænde utan uiþ þænna man,» synes ordet «lagh-hæfþa» här icke, såsom Schlyter i Gl. öfversätter, betyda «lagligen vinna häfd å jord genom tre års besittning», emedan derigenom svårigheterna för rätt egare, som var i besittning, skulle öfver höfvan ha ökats, utan blott «lagligen besitta och bruka» — och något mera behöfver väl ordet i och för sig icke betyda, äfven om «laghævd» i de danska lagarna har betydelsen af tre års oklandrad besittning. Den åter, från hvilken denne fångesman härledde sitt fångt, skulle icke å sin sida åberopa sin fångesman, utan själf «uæria». Jfr. härom Es. B. 6. slutet och Es. B. 11. 1: «i allum köpamalum þa ma þriþi mannin uæria ok egh hemult gæra,» hvarmed väl menas, att han blott skulle föra bevisning om sitt eget formelt lagliga fångt.) — Onekligen innebär denna ståndpunkt en halfhet. Men man kunde dock möjligen på ett visst utvecklings-

stadium anse sig på ett någorlunda tillfredsställande sätt ha tillgodosett den verkliga egarens intresse, vare sig denne var en, som förlorat besittningen af egendomen, eller den, som hade egendomen i besittning — i förra fallet derigenom, att besittaren icke, såsom enligt Westgötalagarnes text, vann blott genom bevisning om sitt eget formellt lagliga fång, i det senare derigenom, att innehafvaren ej behöfde att leda fånget längre än till en viss gräns. — Emellertid kunde man ej i längden stanna på denna ståndpunkt. Var nämligen en gång den vägen beträdd, att undersöka fångesmannens rätt, måste konsekvensen drifva derhän, att ett ledande af fånget utan gräns föreskrefs. Till denna konsekvens synes ock Uplandslagen ha blifvit drifven, då det der i JB. 20. pr. heter: «Æn delæ twe um iorþ enæ. gripær annær til fæþærnis. oc annær til fangæ. þa kunnu fangæ mæn mangi wære. sum hwar hawær aff andrum fangit. klandæs þe iorþ. leþe hwarr til annærs.» Men har den grundsatsen blifvit stadgad, att det, för att besittaren skall kunna vinna, fordras att fånget ledes till en fångesman, hvars eganderätt är obeskriflig, då är besittaren försatt i en högst ofördelaktig ställning, såvida ej något medel gifves, som återställer jämvikten. Detta medel gifves, såsom det synes, genom häfden, sådan denna framträder i Uplandslagen, JB. 9. 4: «Allæ þe iorþ man hawær oklutræþæ ok oklandabæ innæn þry. ar. hwat þæt ær kiöp æller skipti. ok witnæ swa tolff mæn. hawi ængin wald a þe iorþ talæ. swa længi hawær o quald standit.»

Är den nu framställda uppfattningen riktig, skulle bland våra Landskapslagar med afseende på denna fråga kunna urskiljas tre hufvudgrupper, nämligen 1) lagar, som ej fordra ledandet af fånget från innehafvaren, 2) lagar, hvilka väl, der innehafvaren åberopar öfverlåtelse af annan, fordra ådagaläggandet af dennes rätt, men sätta en gräns för ledandet af fånget (denna ståndpunkt synes intagas af Östgötalagen), 3) sådana, hvilka fordra fångets oinskränkta ledande, men låta häfd afskära klandret. — Den första af dessa hufvudgrupper skulle åter, efter denna uppfattning, sönderfalla i två, i den ena af hvilka åt den närvarande besittaren gifves vitsord, att, utan afseende på huru kort tid hans besittning varat, föra bevisning om sitt eget formellt lagliga fång, med hvilken han tillbakavisar klandret (Wg. I. och II., möjligen också Wm. I. och II.). I den andra åter skulle detta vitsord endast tillkomma den, som efter ett formellt lagligt fång under tre år oklandadt varit i besittning af egendomen. Denna ståndpunkt skulle, efter anmälarens mening, intagas af Wg. III. 112. Då nu, utom på detta ställe, i tre af de öfriga Landskapslagarne den treåra häfden framställes såsom varande af betydelse i klanderprocessen — nämligen Upl., Sdm. och Hels. — så framträder den frågan, huruvida i dem alla häfden har samma betydelse. För undersökningens förenklande fäster sig härvid anm. endast vid förhållandet mellan stadgandena om häfd i Wg. III. 112 å ena sidan och Upl.

å den andra. Vid besvarandet af den uppställda frågan är det tydligen af vigt att undersöka, huruvida stadganden om häfd föret komma på samma gång som ett oinskränkt ledande af fånget föreskrifves. Häfd kan förekomma och ega betydelse i båda fallen, vare sig att ett oinskränkt ledande föreskrifves eller icke. Men denna betydelse måste vara väsentligen olika i det ena och det andra fallet. I det förra fallet äfventyras besittarens rätt, såvida ej denna betryggas genom stadgandet om häfd. Detta synes vara förhållandet i Upl. Det är tydligt att stadgandet om häfd här är i besittarens intresse. Hvad åter angår Wg. III. 112., så omtalas der alldeles icke något ledande af fånget. Och det synes sannolikt att denna rättsuppteckning i detta afseende står på samma ståndpunkt, som Westgöotalagarnes text. Det synes då sannolikt, att det i Wg. III. 112. förekommande stadgandet om häfd tillkommit af den anledning, att den enligt lagarnes text besittaren tillkommande bevisningen befunnits allt för lätt och sålunda ej bereda klandrare, som var rätt egare, tillräcklig trygghet. Derför synes det antagligt, att man velat på det sätt försvåra besittarens bevisning, att på det sätt, lagarnes text omförmåler, värja egendomen, tillades besittaren endast i det fall, att han efter ett formelt laga fång under tre år innehaft egendomen utan klander. Detta försvårande af besittarens bevisning innebär tydligen ett tillgodoseende af klandrarens intresse. Sannolikheten af att stället bör så förstås ökas i väsentlig mån deraf, att samma grundsats framträder i de danska provinslagarna. Härom yttrar Stemann (Den danske Retshistorie. 1871. s. 471): «Ved Stridigheder om Jordeiendom havde efter den ældre Beviistheori ikke Vindikanten at føre Beviis for sin Eiendomsret, idet den sagsøgte Besidder var nærmere til at væрге sig i Besiddelsen ved Tyftered, men hertil berettigede efter Provindsiallovene dog ikke den blotte Besiddelse, men der udfordredes i Almindelighed Erhvervelse af Lavhævd, hvortil behøvedes Eiendommens rolige og uforstyrrede Besiddelse i tre Aar, da han ellers maatte søge sin Hjemmelsmands Forsvar.» En likhet härmed erbjuder äfven «die rechte Gewere» enligt Sachsenspiegel. — Om det förhåller sig så, som nu blifvit anfördt, är det tydligt, att öfversättningen «alors celui-là a acquis la propriété, qui l'a possédé» oriktigt återgifver hvad som menas med uttrycket «þa (ær) han wiþ wisorþ commen sum hæfþæt hawer». Till stöd för denna öfversättning kan visserligen åberopas, att Schlyter i Gl. till Wg. vid Vitsorþ. 2) i afseende på nu ifrågasvarande ställe hänvisar till Vita f. 3) hvars betydelse angifves vara «rättighet att behålla eller tillägna sig»; men af det förut anförda torde det framgå, att det rätta hade varit att hänvisa till Vita 2), hvars betydelse angifves vara «rättighet eller skyldighet att bevisa eller med ed fria sig», hvilken betydelse ordet vitsorþ utan allt tvifvel äfven har, såsom också af Schlyter anføres.

Sammanfattar anm. resultatet af hvad han funnit vid studiet af detta förf.s arbete, så är det i korthet följande.

Arbetet är af stort intresse, och det i första rummet utan tvifvel för dem, för hvilka det väl hufvudsakligen är afsedt, nämligen franska läsare, hvilka det anvisar den rätta vägen till att djupare intränga i de germanska rättskällors anda, på hvilka deras lands rättsutveckling till en väsentlig del hvilat. Men det är af stort intresse äfven för oss. Det är nämligen naturligt, att återgifvandet på ett främmande språk af våra rättskällors innehåll i icke ringa mån skall sprida ljus öfver detta, i det att derigenom läsarens öga öppnas för skiftningar i åskådningen, hvilka förut icke framträdt. Översättningen måste ock, äfven om, såsom det visat sig, en eller annan berättigad anmärkning kan göras mot återgifvandet af texten på vissa punkter, i det hela anses såsom mycket förtjenstfull. — Den i noterna anställda jämförelsen med de öfriga Landskapslagarnes grundsatser, hvilken väl endast berör vissa hufvuddrag, till hvilkas framhållande Westgötalagarnes grundsatser gifva anledning, ställer icke allenast dessa i en klarare belysning, utan bidrager också till att gifva en fylligare bild af det fornsvenska rättslifvet öfver hufvud. Denna jämförande överblick är därför upplysande och orienterande, äfven om man i en eller annan punkt kan vara af annan mening än förf. — Hvad slutligen angår den öfversigt af rättskällornas yttre historia, med hvilken förf. inleder arbetet, så är den värd allt erkännande.

Anm. anser sig derfor hafva all anledning att till slut uttala den önskan, att denna frukt af förf.s forskning på den nordiska rättshistoriens område icke måtte blifva den sista.

Åtskilliga tryckfel förekomma i arbetet, särskildt hvad beträffar ord af svenskt ursprung, hvilket väl är förklarligt nog, då dessa ord helt säkert för en fransk typograf måste erbjuda svårigheter. De antydda felen torde dock i allmänhet icke vara af beskaffenhet att medföra några väsentligare olägenheter.

I. S. Landtmanson.

Nye Bøger

indsendte til Redaktionen.

M. Stenglein: Wider die Berufung. Berlin 1894. O. Liebmann. 42 S. liden 8vo. Mk. 0,80.

P. F. Aschrott: Die Reform des Strafverfahrens. Berlin 1895. O. Liebmann. 61 S. liden 8vo. 1 Mk.

Som det tør være bekendt, er der forelagt den tyske Rigsdag et i det preussiske Justitsministerium udarbejdet Udkast til en Lov angaaende Forandringer i den tyske Straffeprocesslov af 1877. De Hovedpunkter, hvortil denne Reform knytter sig, er: 1) Indførelse af Appel ligeoverfor de Domme, der i første Instans afsiges af Straffekammerne. Disse bestaar for Tiden af 5 retslærde Dommere og har Domskompetens i alle Straffesager af midlere Betydning, medens de groveste føres for Juryretterne og de ubetydeligste for Meddomsretterne (Schöffengerichte). Udkastet foreslaar nu, at Straffekammerdommene, der hidtil har været inappellable, skal kunne appelleres til Overlandsretterne, men at til Gjen gjæld kun tre Dommere skal deltage i Afgjørelsen i første Instans. 2) Erstatning til uskyldig domfældte og i Forbindelse dermed Indskrænkning af Adgangen til Gjenoptagelse. 3) Udvidet Adgang til at paadømme en Straffesag i Tiltaltes Fravær. 4) Forandrede Forskrifter om Vidners Edfæstelse (Vidnet skal edfæstes første Gang, det afhøres, selv om dette er under Forundersøgelsen; og Eden skal aflægges efter, ikke som hidtil før Forklaringen). 5) Indførelse af en forkortet summarisk Proces i visse Tilfælde.

Af disse Reformforslag er utvivlsomt Spørgsmaalet om Appel baade i og for sig det betydningsfuldeste og det, der har paakaldt den største almindelige Opmærksomhed. Dette Spørgsmaal har allerede længe staaet paa Dagsordenen og fremkaldt en ganske righoldig Diskussion baade i Faglitteraturen og den tyske Dagspresse. Der synes at have hersket en almindelig Utilfredshed med Straffekammerne. Denne Stemning har vistnok tildels havt sin Rod i Misforneelsen med Inappellabiliteten af dens Domme. Navnlig tør dette have været føleligt i de Retsterritorier, hvor man for Straffeprocessloven af 1877 havde en noget nær ubetinget Adgang til Appel. Men for en væsentlig Del beror Misstemningen ligeoverfor Straffekammerne sikkert derpaa, at de betegner et Brud paa Regelen om Lægmands Deltagelse i Strafferetspleien. Dels endelig tør det vel antages, at Straffekammeret som i det hele mindre populært er bleven den Syndebuk, over hvis Hoved man har udøst sin Misforneelse med Mangler ved den tyske Straffeprocess i det hele.

Forf. af den første af de i Overskriften nævnte Bøger finder hverken, at Raabet paa Gjenindførelse af Appel i Straffesager har været begrundet, eller at den Maade, hvorpaa Reformen foreslaaes gennemført i Udkastet er heldig. Han antyder derimod andre Veie, ad hvilke efter hans Mening en for Tiltalte mere betryggende Retsbehandling kan opnaaes.

Heller ikke Aschrott — hvis ovennævnte Skrift egentlig er et Foredrag, holdt i Berlins juridiske Forening — har nogen Tro paa, at Indførelsen af Appel vil vise sig at indeholde nogen Forbedring, ligesom han ogsaa forholder sig meget kritisk ligeoverfor flere andre af de foreslaaede Forandringer. Heller ikke han ind-

skrænker sig imidlertid til denne negative Behandling af Sagen, men fremsætter selv positive Reformforslag, der — skjønt de inden et Foredrags Ramme alene har kunnet udvikles og begrundes i Korthed — frembyder stor Interesse. Han foreslaar saaledes Ophævelse af Juryretterne, der efter den almindelige Mening i Tyskland ikke har staaet sin Prøve, og han vil istedet have Gjennemførelse over hele Linien af Meddomsretsinstitutionen, der i Tyskland har virket godt og erobret flere og flere Tilhængere selv blandt tidligere Modstandere. Forf.s Tanke, hvorefter der skal dannes talrigere besatte Meddomsretter for de grovere og mindre talrigt besatte for de mindre Forbrydelser falder nær sammen med den, der ligger til Grund for Bachkes og Getz's Udkast af 1885. — Videre foreslaar Forf. en Reform af Forundersøgelsen, som han vil have givet en stærkere akkusatorisk Karakter, end den har i den nugældende tyske Straffeprocess. Hans Forslag fjerner sig her ikke meget fra den Ordning, der er antaget i den norske Straffeprocesslov af 1887. Ogsaa paa et andet Punkt viser Forf.s Forslag en interessant Overensstemmelse med denne Lov. Han foreslaar nemlig afskaffet den Regel, at Hovedforhandlingen alene kan aabnes ved et Retsdekret — et Dekret, om hvilket han oplyser, at det i Retsbrugen væsentlig kun er en Formsag —, og foreslaar istedet, at Paatalemyndighedens Tiltalebeslutning skal være nok til at bringe Straffesagen i Gang. Det velskrevne og tankevægtige Skrift af den kyndige Forf. anbefales alle, der interesserer sig for Studiet af Straffeprocessen. Særlig i Lande, hvor man som i Danmark er ifærd med at reformere sin Strafferetspleie eller som i Norge med at gjøre Erfaringer om en ny Straffeprocesslovs Virkemaade, fortjener Skriftet Opmærksomhed.

Die strafrechtlichen Nebengesetze des Deutschen Reichs, erläutert von *M. Stenglein*, Reichsgerichtsrat, in Verbindung mit *H. Appelius*, Staatsanwalt, u. *G. Kleinfeller*, Privatdozent. Berlin 1893—4. O. Liebmann. 1138 S. stort 8vo. Mk. 28,50, med to Supplementhefter (I. S. 1139—1229 à Mk. 2,50 og II. S. 1231—1300 à Mk. 1,80).

Die preussischen Strafgesetze, erläutert von *A. Grosschaff*, Senatspräsidenten beim Kammergericht, *G. Eichhorn*, Kammergerichtsrat u. *H. Delius*, Amtsrichter. Berlin 1894. O. Liebmann. 638 S. stort 8vo. 17 Mk.

Disse tvende Publikationer, der er udarbejdede efter en fælles Plan, har til Formaal at samle alle henholdsvis for det tyske Rige og for Preussen udgivne Love, hvori forekommer Straffetrusler, med Undtagelse af Straffe- og Straffeprocessloven samt ledsage disse Love med en udførlig Kommentar, hvori saavel den foreliggende Litteratur som Domstolenes Praxis er taget i omhyggelig Betragtning. Da de forskjelligste Lovgivningsmaterier indeholder et straffe-

retsligt Moment, er det et meget broget Billede, det i de tvende Værker behandlede Stof frembyder.

De strafferetslige Bilove for det tyske Rige er ordnede efter følgende Grupper: I. Love til Beskyttelse af aandelig Eiendom. II. Love angaaende Erhvervsforeninger. III. Love angaaende Kommunikationsvæsenet. IV. Love om Sundhedsvæsen og Levnedsmidler. V. Love mod Kvægsygdomme. VI. Love angaaende de militære Forhold. VII. Love af almindelig Politi-Karakter. VIII. Love angaaende Søvæsenet. IX. Bestemmelser om Konkursforbrydelser. X. Næringslovgivning og Arbeiderforsikringslove. XI. Beskatningslove, hvortil kommer de i Supplementshefterne behandlede Love (væsentlig Aagerlovene, hvis Behandling skyldes en udenfor Udgivernes Kreds staaende Forfatter, Landgerichtsrat Meisner, og endel Beskatningslove). Som man heraf vil se, er det Omraade, der er inddraget under den fælles tyske Rigslovgivning, meget betydeligt. At der imidlertid endnu er rigtholdigt Stof for den partikulære Lovgivning, viser den anden af de ovennævnte Publikationer, der behandler mere end 100 preussiske Speciallove, sammenstillede i følgende Grupper: I. Love til Beskyttelse af Eiendom (derunder Loven af 1878 om Forsttyveri). II. Love til Beskyttelse af Staten og den offentlige Orden (derunder den i flere Henseender interessante Forordning af 1850 om Forsamlings- og Foreningsretten). III. Love af almindelig Politi-Karakter. IV. Særlige Politistraflove (Bygnings-, Berg-, Mark- og Skov-, Fiskeri-, Brand-, Tyende-, Sundheds-, Jagt-, Torve- og Nærings-, Skole-, Samfærdsels-, Vand-Lovgivning). V. Beskatningslove.

Da Skrifternes Bestemmelse er at være et Hjælpe middel ved Anvendelsen af de i Lovene forekommende Straffebestemmelser, er det naturligt, at de Love, der ved Siden af saadanne indeholder talrige dispositive og civilretslige Regler, kun meddeles, forsaavidt deres strafferetslige Del angaar. Dette er saaledes Tilfældet med Aktieloven, Jernbanedriftsreglerne, de militære Rigslove, Love om «Beurkundung des Personenstandes und die Eheschliessung», Konkursloven m. fl. Men hvor Straffetruselen egentlig giver hele Lovens Anordning af vedkommende Materie sin bindende Kraft, hvilket er Tilfældet med det overveiende Antal af de behandlede Love, er disse meddelte og kommenterede i sin Helhed, hvorved Skrifternes Rækkevidde naar adskilligt ud over det strengt strafferetslige Omraade, noget, der selvfølgelig kun forhøier deres Værd, der i det Hele maa sættes meget høit. Forfattede som de er med Hensyn nærmest paa de Tjenestemænds Behov, der skal anvende disse Love, kunde mange maaske tro, at de savnede al Betydning for andre end tyske Jurister. Dette vilde imidlertid være en Feiltagelse. Allerede den oven meddelte summariske Indholdsoversigt viser, at der her findes mange Emner af stor almen Interesse, der forhøies ved den indsigtsfulde og indgaaende Kommentar af

de kyndige Forfattere. Men en ganske særlig Interesse frembyder en større Del af Skriftet for nordiske Læsere derved, at det behandler Lovarbeider, der dels allerede har tjent som Forbillede for Lovgivningen i de nordiske Lande dels utvivlsomt vil faa Betydning for fremtidige Lovreformer. Navnlig er det naturligvis her den tyske Rigslovgivning, som fortjener Opmærksomhed; og som Materier, der, fra denne Side seet, fortrinsvis kommer i Betragtning, kan nævnes hele Lovgivningen om Farfatter- og Kunstnerret (kommenteret af Stenglein), Patentlovgivningen (Appelius), den strafferetslige Del af Aktie- og Konkurslovgivningen (Kleinfeller), Lovgivningen om Omsætning af Næringsmidler og Brugs-gjenstande (den samme), Presselovgivningen (Stenglein), hele den nyere tyske Arbejderlovgivning (kommenteret af Appelius). Skriftet fortjener derfor Udbredelse ogsaa udenfor Tyskland og kan særlig anbefales de større Bibliotheker saavel som Bogsamlinger, bestemte til Brug for de administrative Embedsværk, under hvilke vedkommende Lovgivningsgrene hører.

F. H.

Mindre Meddelelser.

Afdøde udenlandske Retslærde. En Række betydelige tyske Retsforskere er i Løbet af Aaret 1894 døde. Af disse fortjener særlig at nævnes: I. E. Kuntze, født 1824, død som Professor i romersk Ret ved Universitetet i Leipzig d. 11 Februar 1894. Han er Forfatter af et større Værk: *Institutionen und Geschichte des römischen Rechts* (2 Bind, 2 Opl. 1879 og 1880), samt af flere større Monografer særlig af obligationsretsligt Indhold (*Lehre von den Inhaberpapieren*, 1857; *Obligation und Singularsukcession im heutigen und römischen Recht*, 1856). — Den 10de September 1894 døde i Kufstein kun 54 Aar gammel Professor i romersk Ret ved Wiens Universitet Adolf Exner, en af Østerriges betydeligste retslærde, Forfatter af en Række fortrinlige Skrifter, blandt hvilke de bekendteste er: *Die Lehre vom Rechtserwerb durch Tradition* (1867), *«Die Aufgabe der romanistischen Wissenschaft in Staaten mit codificirtem Privatrecht»*, *«Kritik des Pfandrechtsbegriffes im römischen Recht»* (1873), *«Grundriss zu Vorlesungen über Geschichte und Institutionen des römischen Rechts»* (1882), *«Das oesterreichische Hypothekenrecht»* (1876, 1882), *«Der Begriff der höheren Gewalt»* (1883). Endelig bør ogsaa nævnes hans i 1892 holdte Rektoratstale *«Ueber politische Bildung»*, et Angreb paa den politiske Halvdannelse og Dilettantisme, der fandt Gjenlyd langt ud over Østerrigs Grænser som et Ord i rette Tid. Exner maa som juridisk Videnskabsmand nærmest betragtes som Elev af Josef Unger og slutter sig i hele sin Forskningsmetode nær til den af denne som i Tyskland af Windscheid fulgte Metode med en stærk Betonning af den logiske og dialektiske Side af Retsforskningen. Den mere teleologiske, til Iherings Retning hørende Retsforskning havde derimod en fremragende Repræsentant i en anden, ligeledes i 1894 afdød tysk Retslærd, der i flere Aar var Iherings Kollega ved Göttingens Universitet: Gustav Hartmann (født 1835), den aandrige og skarpsindige Forfatter af

Monografier som «Ueber Begriff und Natur des Vermächtnisses» (1872), «Die Obligation, Untersuchungen über ihren Zweck und Bau» (1875), «Internationale Geldschulden» (1882), «Juristischer Kasus» (1884), «Rechte an eigener Sache» (1879), «Wort und Wille im Rechtsverkehr» (1882), «Werk und Wille bei dem sog. stillschweigenden Consens» (1888), «Der Civilgesetzentwurf, das Aequitätsprincip und die Richterstellung» (1888). Hartmann, der ved sin Død var Professor i Rømerret i Tübingen, var siden 1880 Medredaktør af det af Tübingerfakultetet udgivne, ansete Tidsskrift «Archiv für civilistische Praxis». — Skjønt ikke hørende til de egentlige juridiske Videnskabsmænd fortjener dog den i Juni 1894 afdøde, fremragende Nationaløkonom W. Roscher (født 1817) at mindes ogsaa af Juristerne, for hvem hans Hovedværker, særlig hans «System der Volkswirtschaft» og hans «Politik, Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Autokratie und Demokratie» har stor Betydning. — Den engelske Jurisprudents har tabt en frugtbar Forfatter i den den 25 Novbr. 1894 som Grevskabsdommer i Lincoln afdøde Serjeant Stephens (ved sin Død 74 Aar gl.), Forfatter bl. a. af det meget anvendte Skrift «New Commentaries on the laws of England, partly founded on Blackstone» (4 bind).

F. H.

Berigtigelse. Ved en Misforstaaelse af den i den finske Landtdagsordnings § 2 benyttede Terminologi med Hensyn til Landtdags Sammentræde i Forbindelse med den Omstændighed, at der i Aarene 1891 og 1892 ikke i Finland er emaneret nogen lag, er i sidste Lovoversigt for Finland (forrige Aargang, S. 424) anført, at den i 1891 afholdte Landtdag var en urtima Landtdag til Behandling af de foreslaaede Forandringer i den i 1889 vedtagne, men ikke ikrafttraadte borgerlige Straffelov. Efter hvad jeg senere har bragt i Erfaring er dette urigtigt. Lagtima Landtdag har siden 1882 været sammenkaldt hvert 3die Aar, og Landtdagen i 1891 var derfor — ligesom den i 1888 (ikke 1889) og senere i 1894) afholdte — en lagtima Landtdag.

I. A. S.

Nye Bidrag til Bedømmelsen af Spekulationskontrakters Retsgyldighed.

En supplerende Oversigt

af

I. Heckscher.

T. Henry Dewey, A treatise on contracts for future delivery and commercial wagers, New-York 1886.

Munk, Missbräuche an den Börsen, Berlin 1892.

H. Wiener, Das Differenzgeschäft vom Standpunkt der jetzigen Rechtsprechung, Berlin 1893.

Hermann Veit Simon, Zur Frage der Klagbarkeit der sogenannten Differenzgeschäfte, i Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht 41. Bd. (1893) S. 455 ff.

G. A. Leist, Differenzgeschäft und Differenzklausel i Jahrb. f. Nationalökonomie u. Statistik, 56. Bd. 1891. S. 801 ff.

Ludwig Cohnstädt, Die Vorschläge der Börsen-Enquete-Kommission, 2te Aufl. Berlin 1894.

Verhandlungen des 22. deutschen Juristentages, 1893, Bd. III—IV.

«Das egoistische Moment in der Spekulation ist nach unserer Culturanschauung nicht unsittlich; denn nicht jeder Egoismus fällt in die Sphäre des Bösen: die Alles umfassende Liebe schliesst nicht aus, dass auch der Einzelne sein specielles Wohl, die Beförderung seiner eigenen Güter, im Auge behält.»

J. Kohler.

I den Tid, der er forløbet, siden det syvende nordiske Juristmøde behandlede Spørgsmaalet om Spekulationsforret-

Tidskrift for Retsvidenskab. 1895.

14

ningernes retlige Bedømmelse, har Udviklingen i de store Kulturlande taget en Retning, der har gjort dette Spørgsmaal til et i højeste Grad brændende. Paa alle Sprog, i store Værker, i Tidsskrifter og Dagblade, paa Kongresser og Møder diskuteres nu Terminsforretninger og Differencehandler i et Omfang, der gør det til en ganske uoverkommelig Opgave at følge med, naar man ikke ligefrem vil gøre dette Emne til sin Specialitet. Som den, der havde den Ære at indlede Juristmødets Diskussion herom i 1890¹⁾, har jeg haft en særlig Opfordring til at ofre den herhen hørende Litteratur en fortsat Opmærksomhed, og under Indtrykket af, at der vedblivende i Norden, trods stor Usikkerhed, hersker en almindelig Erkendelse af, at Udviklingen paatvinger Juristerne en Forpligtelse til at danne sig en Overbevisning om den økonomiske Spekulations Væsen og Opgave, har jeg troet ikke at burde slippe Emnet ganske af Syne, inden jeg havde ydet endnu nogle spredte Bidrag til dets Belysning som Supplement til det tidligere Overblik over Spørgsmaalet i dets hele Omfang.

I.

Det blev allerede paa Juristmødet (Fhdl. S. 221) fremhævet, at en Behandling af Emnets juridiske Side ikke burde overse den store økonomiske Nytte, Spekulationen beredte Samfundet. Til en nærmere Belysning af denne Ytring, hvis Berettigelse strax blev indrømmet, var der ingen Tid paa Mødet og maaske for saa vidt mindre Opfordring, som en Kongres af Jurister ikke var det rette Sted til at gaa ind paa en Undersøgelse af Spekulationens økonomiske Væsen. Men lige saa lidt som man kan vente noget praktisk brugbart Resultat af Juristernes Behandling, førend denne Undersøgelse er gennemført, lige saa lidt bør man ønske, at den lægges i Hænderne alene paa Juristerne. Det tilkommer

---

¹⁾ Se Bilag VII til det 7de nordiske Juristmødes Forhandlinger: Om Spekulationsforretninger og deres Bedømmelse fra Retsordenens Standpunkt (citeres i det følgende som «Indl.»).

Økonomerne, specielt de handelskyndige, at give os en udtømmende Behandling af den spekulative Handel, særligt da af den saakaldte Terminshandel som selvstændig Forretningsform. I denne Form er det nemlig, at Spekulationen har taget sit uhyre Opsving i de seneste Decennier; under dette Navn har den erobret Børs efter Børs, overtaget den ene store Artikel efter den anden, en stadig Genstand for Angreb og Forfølgelse og paa samme Tid forsvaret og opretholdt af mægtige Kræfter. -

Saa længe imidlertid en slig Behandling lader vente paa sig — og det skal indrømmes, at Betingelserne for at skabe den dertil fornødne Sagkundskab i vore Samfund ikke ere mange — er man nærmest henvist til de Bidrag, Udlandet har at byde. Nogle spredte Træk til Belysning af denne Side af Undersøgelsen vil man finde i Indledningsskriftet, S. 3 ff.; forøvrigt maa henvises til den senere fremkomne rigtholdige økonomiske Litteratur¹⁾.

Af denne fremgaar som utvivlsomt Resultat, at selve Terminshandelen som Helhed saa godt som enstemmigt ansees for at have bragt Omsætningslivet store Fordele og betegnes som et afgjort økonomisk Fremskridt. Som den organiserede Handel paa Levering er den vel af ret gammel Oprindelse; et Arbejde af Jean Pierre Ricard (*Le négoce d'Amsterdam* af 1722, udførligt citeret af Jacobson) viser,

¹⁾ Som de vigtigste Arbejder anføres: Ed. Jacobson, *Terminshandel in Waaren* (Deutsche Übersetzung von Franz Stapff), Rotterdam 1889; C. J. Fuchs, *Die Organisation des Liverpooler Baumwollenhandels* i *Schmollers Jahrb. f. Gesetzgebung* 1890; S. 107 ff., do., *Der englische Getreidehandel u. seine Organisation* i *Conrads Jahrb. f. Nationalökonomie* 54. Bd. (1890), S. 1 ff.; do., *Der Waaren-Terminshandel*, Leipzig 1891; David Kohn, *Der Getreideterminhandel*, Leipzig 1891; A. Bayerdörffer, *Der Kaffee-Terminshandel* i *Conrads Jahrb. f. Nationalökonomie* 56 Bd. (1891), S. 641 ff.; Claudio Jannet, *Le capital, la spéculation et la finance au XIXe siècle*, Paris 1892. Endvidere mærkes Artikler i Hamb. Börsenhalle, udgivne i dansk Oversættelse af V. Richter under Titel: *Terminshandelen, en kritisk Undersøgelse*, Odense 1893; Raphaël-George Lévy, *La spéculation et la banque* i *Revue des deux mondes* (1 Aug. 1893, S. 591 ff.) samt et Foredrag af nærvæ. Forf. i *National-ekonomiska Föreningens Förhandlingar* f. 1890, Sthm. 1891, S. 104 ff.

at der allerede da i Holland bestod en fuldt ordnet Terminbørs (fornemmelig i Kaffe) med de ogsaa nu til Dags brugelige Skikke, men ogsaa med de dertil knyttede Misbrug. Men denne Terminshandel synes dog at have ført en temmelig latent Tilværelse, indtil der i Tiden omkring 1830 kom ny Fart i den amsterdamske Oljehandel og omtrent samtidigt i Tyskland udviklede sig en Leveringshandel baade i Effekter og Produkter. Den amerikanske Borgerkrig og det i 1866 fuldførte transatlantiske Kabel gav Stødet til en regelmæssig Bomulsterminsforretning, og derefter har Udviklingen efterhaanden grebet flere og flere Artikler som «Terminvarer», indtil i Løbet af de sidste 10—12 Aar næsten alle større Børser have organiseret denne Handelsform i de for hver af dem specielt praktiske Artikler. Hvilke Fordele man opnaar eller tror at kunne opnaa ved at indføre en organiseret Terminshandel, kan ikke her i al Almindelighed undersøges; de bestaa nemlig dels i saadanne, som berøre den enkelte Handelsplads, dens Betydning for et vist Land eller et vist Opland eller dens Udsigter til at indtage en fremragende Stilling som Sæde for en omfattende Mellemandel, dels i Fordele, som maaske kunne være omtvistelige eller vanskelige nok at paavise, saasom i Terminshandelens paastaaede Evne til at modvirke Koalitionener og at formindske Svingninger i Priserne. Men en Side af Terminshandelens Virkninger er der, om hvis økonomiske Gavnlighed der ikke synes at være eller at kunne være Tvivl, det er dens Evne til at udgøre et Sikringsmiddel, en Garanti mod den Risiko, der ligger i tilkommende Prisfluktuationer. Da man under en organiseret Terminshandel kan være sikker paa at finde baade Købere og Sælgere til fremtidige Leveringer og til Priser, fastsatte ved offentlig Notering, saa kan for det første enhver Producent paa Forhaand sikre sig Afsætning til en vis Pris, hvilken han strax kan lægge til Grund for sine Beregninger, og enhver større Konsument eller Købmand skaffe sig Forsyning med de Varer, han har Brug for i en vis Fremtid, ligeledes efter en given Pris. Og dernæst kan baade den ene og den anden ved at benytte sig af Termins-markedets Organisation fixere, begrænse sin Risiko, idet han henholdsvis køber eller sælger et tilsvarende Parti «Termin-

varer» til det Tidspunkt, hvor Leveringen skal foregaa. Dette oplyses maaske bedst ved et Par Exempler, hentede fra det virkelige Forretningsliv. En tysk Købmand sælger Kul til Rusland paa Levering og vil for at kunne beregne Prisen sikre sig en Kalkulationsbasis for den Rubelvaluta, han faar derfor; han afslutter derfor Salg pr. Termin af russiske Sedler og kender nu nøjagtigt, hvad Varen kan indbringe ham i tysk Mønt. Vil han saa desuden holde sig den Mulighed aaben at fortjene ved Rubelkursens Stigning, saa afslutter han sit Salg af Sedlerne mod Præmie; det staa ham da frit for, hvis Kursen paa Rubler i Leveringsøjeblikket er væsentlig højere end den stipulerede, at sælge sine Sedler i Markedet og opofre Præmien. Uden en sli^g Fixering af Rubelværdien vilde Forretningen maaske enten være en Umulighed eller dog kun mulig med et relativt stort Spatium i Prisen af Hensyn til den eventuelle Kursforskel, hvad der atter vilde indvirke skadeligt paa Konsumentens Interesse. Eller et andet Exempel: En Bomuldsvæver kan om tre Maaneder faa Brug for et Parti Raabomuld, og vil, da Terminsprisen er relativt lav, købe paa Levering, men nærer Betænkelighed derved, fordi den Kvalitet, i hvilken Terminshandler afsluttes, er for simpel for hans Tilvirkning. Han køber dog et Parti pr. Termin for at sikre sig en lav Pris; stiger Prisen i Mellemtiden mellem Handelens Afslutning og Terminen, saa sælger han sin «Terminvare» paa et gunstigt Tidspunkt og dækker derved det Tab, han lider ved Indkøb af en for ham passende Vare til højere Notering; falder derimod Prisen, saa køber han af den for ham brugbare Vare til den lavere Pris og opofrer til Gengæld Differencen paa Terminvaren, som han undlader at modtage.

Denne Terminshandlers Evne til at fixere Risikoen for den legitime Handel har sin Betydning ogsaa for en retlig Betragtning. Thi hvad Retsforholdets hele Karakter angaar, bliver Følgen den, at man ikke i Parternes mere eller mindre tydelige Tagen Sigte paa Differencen som Kontraktsgenstand paa Forhaand kan finde en forkastelig aleatorisk Hensigt. Det bliver endvidere med Hensyn til Kontraktens Parter at bemærke, at Medkontrahentens Person paa Grund af Transaktionens Formaals kan være ganske lige-

gyldig; faktisk er i Terminsmarkedet som Regel Handlen indgaaet med en «Likvidationskasse» som Mellemlid og Garanti, og der kan bagved den staa en lang Række Personer, hvilke henholdsvis som Købere og Sælgere have afsluttet Kontrakt med Kassen som Mellemlid, som ikke kende hinanden og heller ikke have Interesse af at kende hinanden. Endelig vil selve Varen i Terminshandlen altid være af en paa Forhaand fastsat Middelkvalitet, saa at det enkelte Vareparti, hvorefter Handlen drejer sig, kun har Interesse for Parterne som generisk bestemt; Terminshandelen «fungibiliserer Varerne». I Kraft af Skontration eller Kompensation vil Varen altsaa ogsaa faktisk kun blive leveret en Gang eller af den første Sælger i Rækken til den sidste Køber, medens alle de øvrige udligne deres Mellemværende ved Differencer.

Trods den Vanskelighed, det herefter altid maa have at løsgøre det enkelte Led i en Række Terminshandler fra de andre, har Nødvendigheden af at skelne mellem dem efter de til Grund liggende Motiver ført Juristerne til en Inddeling af Spekulationsforretningerne i effektive Handler, blandede og rene Differencehandler. Alle ere eller burde dog være enige om, at de effektive Handler, hvor begge Parter fra først af ville opnaa Realisationen af en Levering, om end med Forbehold af Forandring i Dispositionen i Løbet af Tiden til Leveringøjeblikket, bør opretholdes. Om de saakaldte «blandede» er Enigheden mindre; nogle mene nemlig, at der i den Omstændighed, at den ene Part bevisligt nærer den Vilje at levere eller modtage, ikke ligger nogen Grund til at opretholde en Handel, naar den anden Part for sit Vedkommende kun vil erhverve Difference; der er ifølge nogles Opfattelse end ikke tilvejebragt nogen overensstemmende Vilje mellem Parterne og foreligger altsaa slet ingen Kontrakt. Dette synes dog at være en ganske uhjemlet Betragtning. Afseet fra, at Terminsforretningernes Organisation yderst sjældent vil give Plads for en slig Undersøgelse om Parternes individuelle Formaal med Handlen, maa det ifølge det nylig udviklede hævdes, at en stor Del af denne Handel endog er baseret paa Differencekravet som Kontraktsgenstand, omend som eventuel, subsidiær. Saa

længe man nu holder sig til en «blandet» Overenskomst, er det vanskeligt at se, hvorfor deri skulde ligge noget fra et ideelt Samfundssynspunkt forkasteligt; der kan tvertimod da i Reglen paavises en fuldt berettiget Interesse ogsaa for Differencekravets Opretholdelse. Den Terminkøber, der ved sin Ordre paa et vist Kvantum garanterer Terminsælgeren mod Tab, for saa vidt Prisen ved Leveringstiden skulde synke under Kontraktens Pris, bidrager for sit Vedkommende til at muliggøre en effektiv Operation fra Sælgerens Side, som maaske ellers ikke kunde være bleven gennemført. Sælgeren kan have overtaget en Leverance, hvis Pris han sikrer sig ved Fixeringen, og selv den Omstændighed, at Køberen undtagelsesvis endog maatte have fritaget sig for Forpligtelse til Modtagelse in natura, indvirker ikke paa Realisationen af Sælgerens Formaal, forudsat at Køberen er god for Differencen eller paa Forhaand har dækket den ved et Forskud; thi Markedets almindelige Konsumtionsforhold ville dække Sælgeren for Værdien efter Leveringssøjeblikkets faktiske Pris. Endnu mindre synes da den Omstændighed, at Sælgeren undtagelsesvis er bekendt med Køberens Mangel paa virkelig Modtagelsesvilje, at berøve ham Adgang til Opretholdelse af en Kontrakt, der for ham er baade nyttig og lovlig. Men dertil kommer, at ogsaa Køberen, der har fritaget sig for Forpligtelsen til at modtage, desuagtet kan forfølge en fuldt legitim Opgave: han kan selv have afsluttet et virkeligt Leveringssalg pr. Termin, hvis Opfyldelse, for saa vidt Prisen angaar, garanteres ved en Overenskomst, der holder ham skadesløs for Prisdifferencen. Afgørende for Opretholdelsen af disse «blandede» Kontrakter maa dog være dette: det maa benægtes, at der ikke skulde foreligge en gyldig Overenskomst om Køb og Salg, saa længe en af Parterne er forpligtet til effektiv Opfyldelse, ifald den anden Part maatte forlange den. Er Sælgeren forpligtet til at levere Varepartiet, saafremt Køberen forlanger dette, saa foreligger der en efter almindelige Regler bindende Kontrakt, uden Hensyn til, om Sælgeren ogsaa kan tvinge Køberen til Modtagelse.

Anderledes stiller Forholdet sig med Hensyn til den rene Differencehandel. Ved denne forstaas ifølge den

nu vistnok almindeligt accepterede Terminologi en Overenskomst, hvorefter Parternes Vilje ikke gaar ud paa andet end Opnaaelsen af Differencen mellem Kontraktens Pris og Prisen ved Opfyldelsestiden, hvorimod ingen af Kontrahenterne er berettiget til effektiv Levering. En slig Kontrakt er selvfølgelig intet Køb og Salg, hvad den end ellers er eller kalder sig. Dermed er dog ikke sagt, at den ikke er en virkelig Overenskomst, der fra Kontraktfrihedens Standpunkt betragtet kan være fuldt gyldig. Det bør heller ikke absolut benægtes, at dens Formaal kan være et forsvareligt udover det rent aleatoriske. Som abstrakt Mulighed maa det indrømmes, at den nylig fremhævede Side af Terminforretningerne, Garantien mod Prisforandringer, kan ligge til Grund for en ren Differencehandel, nemlig naar Parterne hver for sig tilsigtede effektiv Opfyldelse af en anden Kontrakt, der sikres ved denne. Ikke desto mindre vilde det næppe være nogen stor Skade for selve Forretningslivet, hvis den rene Differencehandel gjordes umulig; dertil er dens berettigede Funktion for lidet praktisk, paa samme Tid som Fristelsen til at misbruge den til rene Hasardformaal selvfølgelig er overordentligt nærliggende.

Kommer man derfor til det Resultat, at slige Kontrakter ere skadelige, saa kan den Omstændighed, at de kunne tænkes at bidrage til at sikre Opfyldelsen af en anden Slags Kontrakter, lige saa lidt være af afgørende Vægt, som det vilde vedkomme en Spillekontrakts Gyldighed, at Gevinsten eventuelt bestemtes til at betale Spillerens Skrædderregning. Og nu lader det sig ikke bestride, at den fuldt berettigede Indignation over Nutidens Spekulationsuvæsen, Misfornejselen med, at Staten skal laane sin Haand til Opretholdelsen af Kontrakter, der kun tilsigtede Tilfredsstillelsen af en Hasard-Interesse, har ført til en almindelig Opinion mod Gyldigheden af disse rene Differencehandler. Det nytter for saa vidt ikke, at man atter og atter henviser til de store Vanskeligheder ved eller endog Umuligheden af at paavise dem i det daglige Forretningsliv; selv en fremragende Retslærer (Bruner) fældte paa det 22. tyske Juristmøde (1892) den Ytring: «Naar det ikke er Umagen værd at befatte sig med de rene Differencehandler, fordi de ikke eller saa godt som ikke

forekomme, hvorfor beviser De os da ikke den ringe Tjeneste at erklære dem for uretskraftige?» (Fhdl. IV, S. 262). Der er al Grund til at tro, at denne Anskuelse, der forøvrigt ogsaa fik det nævnte tyske Juristmødes Sanktion ¹⁾, stadigt har mange Tilhængere; derpaa tyder bl. a. den i næsten alle Lande paany opdukkende Tendens hos Domstolene til at underkende Krav, der hidrøre fra Børsforretninger af rent spekulativ Natur.

At denne Opinion ogsaa hos os vil blive tagen til Indtægt af dem, der hylde Opfattelsen af den rene Spekulations retlige Ugyldighed, maa man være forberedt paa. Hensigten med den følgende Udvikling er da at anføre en Del senere fremkomne Data, som fortjene at komme i Betragtning under Overvejelsen af, hvilke Konsekvenser et saadant Standpunkt fører til, saavel fra logisk-retligt som fra legislativt-praktisk Synspunkt. Gangen i Undersøgelsen vil — i Tilslutning til den tidligere givne Fremstillings Plan — blive denne: Først gennemgaas de positive Bidrag, som udenlandske Retskilder indeholde til Problemets Belysning; dernæst undersøges dette Problem under Forudsætning af, at positive Regler mangle. Virkningerne af et eventuelt Lovbud i den angivne Retning prøves derefter fra Retsanvendelsens Standpunkt. Til Slutning gives en kort Antydning af nogle nyere Forslag om præventive og repressive Forholdsregler mod Spekulationsmisbrug.

II.

De positive Lovgivninger indtage, som det vil erindres (Indl. S. 11—19), de mest forskellige Standpunkter i Bedømmelsen af de rene Differencehandlers Retskraft. Udtrykkelige Lovbestemmelser imod denne ere gældende i Kongeriget Sachsen og Schweiz. Men det viser sig desuden, at en Del af de nordamerikanske Fristater ere gaaede

¹⁾ Resolutionen, der var foreslaaet af Referenten, Præsident Struckmann, lød saaledes: «Differenzgeschäfte sind nicht klagbar, wenn die wirkliche Erfüllung ausdrücklich oder stillschweigend von den Vertragsschliessenden ausgeschlossen ist.»

samme Vej. Ifølge Dewey (S. 18—23) bestaa Love imod Termisforretninger af ren Differencehandels Natur endnu i Massachusetts, Illinois, Georgia og Ohio, hvorimod tilsvarende Lovbestemmelser i New-York og Pennsylvania senere ere ophævede. Der hersker dog ogsaa i disse Love baade i Henseende til den rene Differencehandels Karakteristik og angaaende Følgerne af slig Handel den samme Usikkerhed, som vi kende fra europæiske Lovgivningsforsøg. Gennemgaaende sættes det afgørende Kendemærke i den Omstændighed, om Overdrageren i Kontraktsøjeblikket havde erhvervet Ejendomsret eller Fordringsret over eller dog Besiddelsen af de paa Tid overdragne Genstande¹⁾. Som bekendt har den nævnte Lovgivningsvirksomhed heller ikke kunnet standse den rivende Udvikling, som de professionelle Spekula-

¹⁾ Ifølge New-Yorks Act of 1812 (fornytt 1830, men tilbagekaldt 1858) erklæredes for «absolutely void» enhver Kontrakt om Levering af Statspapirer eller Aktier, medmindre «the party contracting to sell and transfer the same shall at the time of making such contract be in actual possession of the certificate or other evidences of debt or debts, share or shares, or to be otherwise entitled in his own right or duly authorized or empowered by some person so entitled to transfer» o. s. v. Denne Act tilsteder desuden Tilbagesøgning af Vederlaget. Lovene i Massachusetts og Pennsylvania (1841) angaa ligeledes kun Statspapirer og Aktier; den sidste lagde dog ikke Vægten paa det retlige eller faktiske Forhold til Kontraktens Genstand, men paa den Omstændighed, om Kontrakten skulde opfyldes «at any future period exceeding five judicial days next ensuing the date of such contract». Derimod angaa Lovene i Illinois og Ohio (1885) og vistnok ogsaa i Georgia saavel Fonds og Aktier som andre Varer («grain or other commodity»); de to førstnævnte indeholde desuden Bestemmelser om ret høje Bødestraffe eller endog (Illinois) Fængselstraf indtil 1 Aar. Loven i Ohio, hvilken er den udførligste, gælder imidlertid ikke for virkelige Børsforretninger; den undtager fra sine Virkninger bl. a. «members of produce exchanges, chambers of commerce and boards of trade, or their agents or employees», saafremt Forretningerne ere gjorte paa Børsen overensstemmende med dens Regler; endvidere undtager den «persons so dealing with or through» de nævnte Personer og erklærer sig tilsidst uanvendelig paa «legitimate business transactions in the regular course of trade». — Foruden de her nævnte Stater have Tennessee, Kansas og Wisconsin givet Straffebestemmelser mod Spekulationen, se Dewey, S. 299, 304 og 312.

tionsforretninger have taget paa de store amerikanske Børser¹⁾.

I denne Sammenhæng bør ogsaa nævnes Portugals Handelslovbog af 28 Juni 1888 (Art. 354 ff.), der gør et svagt Forsøg paa at fordre Effektivlevering²⁾.

Den stik modsatte Taktik: at afskjære Spilleindsigelsen for derved at tvinge Spekulanterne til at bære Følgerne af deres Letsindighed, synes først at være bleven valgt af den italienske Lovgivning. I en Skattelev af 13 September 1876, der nærmere udfører en allerede ved Lov af 14 Juni 1874 udtalt Grundsætning, foreskrevs det, at Terminsforretninger, afsluttede paa Børsen, vare retsgyldige, selv om de kun gik ud paa Betaling af Differencen³⁾.

I Overensstemmelse hermed ordnede den østerrigske

¹⁾ Den citerede Forfatter, der i sit lærerige Værk udførlig har skildret disse Loves Retsvirkninger, bryder ubetinget Staven over Forskrifter «der hver Dag overtrædes, forfejle det tilsigtede Øjemed og forurette den lovlige Handel», og tilføjer om de særligt mod Terminsforretningerne givne Bestemmelser: «They are like sumptuary laws and laws against the taking of usury, more honored in the breach than in the observance, and by honorable men would never be taken advantage of». Kun om Virkningen af Ohio-Loven, der ikke vil ramme Børsen og dens Forretninger men alene de saakaldte «bucket shops» (vistnok aabne Spekulationsbutikker, indrettede paa det store Publikum) hvis Fordærvlighed er almindeligt indrømmet, nærer han gode Forhaabninger (S. 24).

²⁾ Forsøget er i denne Lov gjort for Handel med offentlige Værdipapirer. Om disse foreskriver den, at ingen Leveringskontrakt maa indgaaes paa længere Tid end til den følgende Maanedis Slutning (Art. 354), at effektiv Opfyldelse fra begge Sider skal finde Sted, og at i Tilfælde af Ikke-Opfyldelse Tabet ikke skal kunne dækkes ved Betaling af Differencen ifølge Kurssedlen (355; formodentlig fordres altsaa Bevis for Tabet Størrelse ifølge de konkrete Omstændigheder). Endvidere er ingen saadan Handel retsgyldig, naar Parterne ikke ved dens Indgaaelse vare i Besiddelse af Papirerne resp. Købesummen (356), og med mindre Forretningen er sluttet ved Hjælp af en Mægler (358) samt offentliggjort ved Indførelse i en til dette Øjemed indrettet Børsbog (359 jfr. 360). Da intet tilsvarende er foreskrevet om Varehandel pr. Termin, i det mindste ikke, naar den afsluttes uden Mæglers Hjælp, er saadan Handel formentlig at anse for retskraftig uden videre Indskrænkning.

³⁾ Se Gareis, Die Klagbarkeit der Differenzgeschäfte (1882), S. 10 og Wiener. S. 10.

Lovgivning Forholdet ved Børsloven af 1 April 1875 (Indl. S. 18—19), og det var altsaa ikke uden Forbilleder, at Frankrig ved Lov af 28 Marts 1885 (Indl. S. 14—15) skred til at legalisere «les marchés à terme». Den franske Lov gik i denne Henseende videst, da den ikke indskrænkede sig til at godkende Børsforretninger, men under sin Regel optog alle Leveringskontrakter.

Tager man Texten i disse Love for sig, synes der ved første Øjekast ikke at være nogen Mulighed for at forstaa den anderledes end som en bestemt Udelukkelse af Ugyldighedsindvendingen. Dette gælder især om den italienske Formulering: «Ai contratti a termine . . . . è concessa azione in giudizio, anche quando abbiano per oggetto il solo pagamento delle differenze». Noget mindre tydelige ere maaske den franske Lovs Udtryk: «lors même qu'ils se résoudraient par le paiement d'une simple différence», og der blev ogsaa allerede kort efter Lovens Udstedelse rejst Paastand om, at der ved denne Forskrift ikke var tænkt paa de «rene» Differencehandler. Texten var under Lovens Behandling i de franske Kamre undergaaet den Forandring, at den oprindelige Affattelse «devraient se résoudre» — hvilken tydeligt henviste til Overenskomster som udelukkede effektiv Levering — blev erstattet med «se résoudraient», og nu blev det gjort gældende, at i Overensstemmelse med Senatets Opfattelse skulde denne tilsyneladende formelle Redaktionsændring medføre, at kun de «blandede», men ikke de «rene» Differencehandler vare at anse for retsgyldige¹⁾. Domstolene skulle ud fra denne Opfattelse trods den nye Lov vedblivende anse sig opfordrede til at prøve, om en effektiv Handel foreligger, og Udsigten til en Fortsættelse af den stærkt vaklende casuistiske Praxis («Appreciationssystemet»), der afstedkom saa stor Usikkerhed i Forretningslivet, og som det just var Opgaven at faa Ende paa, bestaar derfor endnu.

Dette Fænomen, at Dommerne trods en legal Godkendelse af Differencehandlerne krympe sig ved at opretholde

¹⁾ Se Henvisningerne hos Jacobson, S. 234—35 og Wiener S. 7—8. Munk, S. 26, gaar endog ud fra denne Fortolkning af den franske Lov som aldeles sikker. Jfr. ogsaa Cl. Jannet, S. 277, Note.

deres Retsgyldighed, træffes paafaldende nok ogsaa andetsteds. Endog den italienske Retsbrug, der dog havde en saa klar Lovregel at holde sig til, gaar i denne Retning, som det fremgaar af de ovenfor givne Henvisninger; for en Fastholdelse ved den gamle italienske Tradition anføres snart den paagældende Lovs Karakter som en rent fiskal Forskrift, snart Paastande som den, at Loven kun har villet opstille en afbeviselig Præsumption for Retskraft.

Lærerigst for os er dog i denne Sammenhæng Udviklingsgangen i Tyskland (jfr. Indl. S. 16—18). Tendensen i Doktrinen var tidligere, naar Spørgsmaalet stod om den gældende Ret, afgjort til Gunst for Retskraften; herfor citeres bl. a. Forfattere som Gareis, Gerber, Stobbe og Dernburg, og Tankegangen var den samme, som ogsaa hos os er fulgt til Forsvar for dette Standpunkt: at Differencehandlen er altfor forskellig fra Spil (og Væddemaal) til at berettigge en Analogi fra de ugyldige Hasardkontrakter¹⁾. Men ligesom enkelte partikulære Lovgivninger gik i anden Retning, saaledes stillede ogsaa her Praxis sig paa den modsatte Side. Der foreligger mindst en Afgørelse af «Reichsgericht», som forkaster den rene Differencehandel. Den paagældende Sag var i anden Instans paadømt af Overlandsretten i Hamburg, og det ganske i Overensstemmelse med den herskende Lære; Overretten definerede den rene Differencehandel som «den Forretning, ved hvis Indgaaelse Kontrahenterne have givet Udtryk for, at Pligt og Ret til effektiv Levering skal være udelukket, og at Forretningen skal være opfyldt ved Differencen» og erklærede slig Overenskomst for «klagbar» efter «das gemeine Recht». Denne Dom ophævede Rigsretten d. 19 Oktober 1887 med følgende Motivering²⁾: «Farligheden og den samfundsøkonomiske Ufrugtbarhed deler den rene Differencehandel ganske med Spil. Derfor er ogsaa, saa længe den objektive Ret ikke positivt har erklæret den førstnævnte for retskraftig, den Retssætning, der erklærer Spillekontrakten for ikke-retskraftig, anvendelig paa den rene Differencehandel».

¹⁾ Jfr. ligeledes den nyeste handelsretlige Systematiker Cosack, Lehrbuch des Handelsrechts, S. 348—50.

²⁾ Jfr. Zeitschrift f. ges. Handelsrecht 36. Bd. (1889), S. 264—65.

For saa vidt man i denne Dom kan finde en principiel Afgørelse af Spørgsmaalet for tysk Rets Vedkommende — og saaledes opfattes den ganske sikkert i Tyskland (Wiener, S. 58¹⁾) — er dog ingenlunde al Vanskelighed dermed fjærnet. Indtil den seneste Tid har nemlig Rigsretten strængt holdt sig til den opstillede Begrebsbestemmelse og vægret sig ved at gaa ind paa den Undersøgelse, om Retshandler, der ikke udtrykkeligt gik ud paa et blot og bart Differencekrav, efter deres virkelige Indhold kunde anses for at falde ind under de ugyldige Krav. En hel Række Domme udtalte med al ønskelig Tydelighed, at Parternes «Hensigt» var betydningsløs for den retlige Bedømmelse, medens alt maatte komme an paa «Indholdet af selve Overenskomsten». I adskillige af de paagældende Sager forelaa der tydelige Udtalelser fra den ene Parts Side, som viste, at hans Formaal med hele Retshandlen kun var at spekulere i Differencen. En Privatmand ytrede saaledes først overfor Købmanden, der opfordrede ham til Terminsforretninger, at der ingen Mening var deri, da han dog ikke vilde tage imod Varen, hvortil Købmanden svarede, at det var ligegyldigt (Dom af 18 Febr. 1891). En Vinhandler udtalte overfor Købmandens Agent, at han kun vilde gøre «rene Spilleforretninger», uden at dette dog var blevet optaget i selve Overenskomsten; en Købmand, hvem en Agent havde fristet til at spekulere i Rug ved at forsikre, at han slet ikke skulde have noget at bestille med Sagen, ikke saa meget som at se Varen, men i det højeste betale Differencen, svarede derpaa, at det kom ham ud paa Et, om han spillede hist eller her (to Domme af 20 Januar 1892). Trods disse Udtalelser ansaa Rigsretten det ikke for godtgjort, at begge Parter Vilje gik ud paa Differencehandel; flere Gange udtalte den i disse Afgørelser, at den ene Parts tydelige Hensigt ikke var nok til at udelukke den anden fra Effektivlevering, at den ene Parts Formuetilstand var uvæsentlig for hans Forpligtelse til at opfylde Handlen, at en Bankiers Erfaring om Kundens daarlige Status og den

¹⁾ Ifølge Leist, S. 804, skal dette endog være fast Praxis baade hos Reichsoberhandelsgericht, Reichsgericht og de preussiske Overdomstole.

derved foranledigede Overbevisning om, at det aldrig vilde komme til virkelig Levering, ikke kunde godtgjøre en gensidig Aftale om Præstationens Udelukkelse¹⁾.

Først Aaret 1892 synes at have dannet et Vendepunkt i den tyske Rigsrets Opfattelse. Der foreligger vel et mindre Antal Domme (en fra 1889, tre fra Begyndelsen af 1892), om hvilke det (ifølge Wiener) gælder, at den af dem statuerede Afgørelse til Gunst for Spekulationsindsigelsen lader sig forklare ved individuelle Omstændigheder, der viste, at Spilleformaalet var Overenskomstens eneste Indhold. Men derefter følge sex Domme fra 1892, hvilke samtlige bryde med den tidligere Anskuelse og tverimod hævde, at det til Opretholdelse af Kontrakten ikke er nok, at en Overenskomst om Leveringens Udelukkelse mangler, men at hertil desuden maa forudsættes, at Medkontrahentens Spillehensigt ikke har været enhver af Parterne indlysende. Den fælles Grundtanke i alle disse Domme er den, at den ene Part ifølge de foreliggende, Modparten bekendte Omstændigheder befandt sig i en økonomisk Tilstand, der gjorde det øjensynligt eller dog sandsynligt, at han ikke var i Stand til at betale de store Partier, om hvilke Handlen var sluttet; følgelig kunde han ikke have næret en virkelig Opfyldelsesvilje og paa den anden Side maatte som Følge heraf Modparten være forvissat om, at en Effektivlevering var udelukket. I de fleste af de paagældende Sager synes Talen at have været om mindre Købmænd, dog ikke insolvente, hvilke have spekuleret pr. Termin for ret store Beløb, tildels mod Dækning paa Forhaand. Nedenfor vil der blive Lejlighed til at gaa lidt nærmere ind paa Motiveringen i flere af disse Domme, og det vil da ses, at der i nogle Sager forelaa Omstændigheder, som godt kunde give Bankieren Grund til at tro, at han havde med en formuende Kunde at gøre. Men trods disse Data hjemvistest Sagerne til fornyet Prøvelse af Kundens Formuesforhold, og det fremgaar af Rigsrettens Motivering, at den gaar ud fra Engagementernes nominelle Beløb som det i denne Sammenhæng afgørende, medens en

¹⁾ Wiener, S. 20—25, refererer 9 slige Rigsretsdomme fra de senere Aar. Se endvidere Oversigten i Zeitschr. f. ges. Hdr. 43. Bd. (1894) S. 397—87.

Evne til at udrede Differencen ikke vilde blive anset for tilstrækkelig ¹⁾).

I fire andre Sager fra 1892 har Rigsretten gennemført samme Grundsætning i Forholdet mellem en Bankiers Agent og Kunderne, saa at Forsikringer fra Agentens Side om, at kun Differencen vilde blive forlangt, ansaas for afgørende overfor Principalen, der ikke var bekendt med disse Forsikringer og ikke havde bemyndiget Agenten til andet end til at indlede Forretningerne ²⁾).

Som man vil se, har de senere Aars Udvikling ført den tyske Praxis akkurat til det Punkt, paa hvilken fransk Praxis stod i Tiden 1848—85 (Indl. S. 14): den rene Differencehandel rammes af Spilleindsigelsen, men saaledes at forstaa, at ogsaa den blandede Differencehandel deler Skæbne med den, naar den Part, som ikke tilsigter effektiv Opfyldelse, befinder sig i en Tilstand eller er optraadt paa en Maade, som gør det tydeligt for Modparten, at hans Hensigt kun er at afvikle ved Difference, ganske uden Hensyn til, hvilket Øjemed Modparten for sit Vedkommende forbinder med Handlen.

Med denne Udvikling stemmer ligeledes den hollandske Retspraxis i alt væsentligt ³⁾).

III.

Til Begrundelse af den Betragtning, at den rene Differencehandel er retligt ugyldig selv uden positiv Lovregel, har man, som det foregaaende viser, i Tyskland ligesom andetsteds ikke haft andet Argument end Henvisningen til dens «Skadelighed og økonomiske Ufrugtbarhed». Analogien fra Spil er af den tyske Rigsret med denne Motivering udtrykkeligt paaberaabt som Hjemmel. I Litteraturen gaar denne Analogi ligeledes stadigt igen ⁴⁾, og Forhandlingen paa

¹⁾ Jfr. hermed Wiener, S. 27—33. Et Tilbagetog til den ældre Praxis synes derimod at foreligge i en senere Dom (Nr. 77, 1893).

²⁾ Jfr. Wiener, S. 33—34, og en senere Dom fra 1893 (Nr. 109).

³⁾ Se herom Jacobson, S. 188 og 212 ff., særligt 224—30.

⁴⁾ Saaledes f. Ex. Munk, S. 20.

det 7de nord. Juristmøde frembød ogsaa Udtalelser i den Retning¹⁾; men det tør under Henviſning til den tidligere Udvikling (Indl. S. 24—26)²⁾ sikkert fastholdes, at Forskellen mellem tvende Retshandler, af hvilke den ene fortrinsvis sigter til Underholdning og Adspredelse, den anden udelukkende til økonomisk Vinding, den ene foregaar indenfor Privatlivets Kreds, den anden hører hjemme paa Børser og i Forretningslokaler, er for stor til at tillade en bindende Slutning — i den Forstand bindende, som en virkelig Lovanalogi bør være det, nemlig at Lovreglen om Spillekontraktens Ugyldighed vilde være ulogisk, hvis den ikke ansaas for at omfatte ogsaa Differencehandlen.

Noget nærmere ligger vel en ſlig Analogi for svensk Opfattelse, der under Et forkaster Retsgyldigheden baade hos «vad» og «spel». Vel savnes der hidtil en fyldig Redegørelse for det Omfang, i hvilket denne Retsanskuelſe kan paavises som bindende; men at den endnu er herskende, derom vidner bl. a. Udtalelsen hos Nordling, Föreläsn. i svensk Civilrätt, Allm. Del (Upsala 1891), S. 82—83 og den svenske Højesterets Bemærkning i Protokol af 12 April 1889 i Anledning af § 231 i det nordiske Sölovudkast, hvilken Bemærkning havde til Følge, at §'ens oprindelige Slutningspassus om Ugyldigheden af Kontrakter, som indeholde Væddemaal om en Sorejses Udfald, udgik af Forslaget som overflødig. Heraf tør man dog ingenlunde med Bestemthed slutte, at den svenske Højesteret ogsaa vil forkaste en Overenskomst om Differencehandel, naar en ſaadan engang kommer indenfor dens Raaderum³⁾, og lige ſaa lidt synes den Be-

¹⁾ Se Mødets Forhandl. S. 212 og 220.

²⁾ Hermed ſtemme Wienerens Argumenter S. 54.

³⁾ En svensk Retssag om Terminshandel, der paadømtes af Högsta Domst. d. 10 Marts 1891 (N. J. A. 1891, S. 121) beviser Intet i denne Henseende. I denne Sag havde nemlig den svenske Købmand O., der ved et Gøteborgsfirma som Kommissionær spekulerede i Kaffe med et Handelshus i Håvre og som nu ſagsøgte til Betaling af Difference, vel gjort Indsigelse mod, at der var indgaaet en endelig Kontrakt, og imod Beviſet for Tabets Omfang, men ikke imod Retsgyldigheden af den paastaede Overenskomst. Frifindelsen støttedes ogsaa paa manglende Beviſ fra Sagsøgerens Side for, at Kontrakt var indgaaet paa ſådane vilkor, att O.s underlåtenhet att iſända be-

tragtning, hvorpaa Nordling l. c. støtter Reglen om Ugyldigheden af «vad och spel», at ramme Differencehandel. For ham staa Hensynet til Samfundsfarligheden først i anden Række; den egentlige Retsgrund søger han i «et privatretligt Hensyn», nemlig at «en persons krafter i första rummet böra stå honom sjelf till buds», og, siges det her, da en slig Kontrakt «hänför sig till något så föga förnuftigt som slumpen», saa er den af saa ringe Betydning i Forhold til Debtors Krav paa at være sin egen Herre, at Kreditors Krav «förfaller». Dette Ræsonnements Mening er ikke ganske klar. Nærmest siger det kun, at Debtors Forpligtelsesvilje her er betydningsløs, fordi det vilde være ufornuftigt af ham at forpligte sig ved en slig Kontrakt. Skal Argumentet have nogen Vægt, maa den ligge i Udtrykket: «hänför sig». Med andre Ord: det er den bevidste Indførelse af «slumpen» som retsstiftende Kendsgerning, der er saa ufornuftig, at Retsordenen maa underkende den; det er Parternes Villen det tilfældige, det uberegnelige, som af Hensyn til Personen selv (hans Værdighed, hans Selvfølelse) gør Retshandlen retligt uforbindende. Forstaaet saaledes kan Argumentet muligvis fortjene en Plads mellem de andre Betragtninger, der anføres imod Retsgyldigheden af Hasardspil; men om de saakaldte Kunstsplil gælder det ikke, at Parterne ganske give Tilfældet Tøjlerne, om Væddemaal ofte heller ikke. I disse sidste Forhold tiltror hver af Parterne sig netop Evne til at beherske Tilfældighederne, enten ifølge sin formodede Behændighed, Skarpsindighed eller Øvelse, eller paa Grund af sin bedre Viden. Og dette sidste gælder mindst lige saa meget om Børsspillet. Hvor sandt det end er, at Spekulanternes økonomiske Studier oftest bero paa en Fiktion, saa stole de dog paa den Chance, de vælge, anføre mere eller mindre plausible Data for dens Berettigelse: om nogen bevidst Underkastelse under Tilfældet kan man her ikke tale.

Selvfølgeligt kommer man betydeligt lettere fra disse

---

kræftelse på affären och inforbradt depositum lagligen ådragit honom ansvaret för den förlust, som i följd af firmans åtgöranden för «täckning» tilläfvad till affären uppkommit». Nedre Justitie Revisionen, der m. H. t. Bevisspørgsmaalet var af en anden Mening, havde foreslaaet Domfældelse.

Vanskeligheder, naar man ikke længere søger efter en virkelig Lovanalogi, men nøjes med en Lovgivningsanalogi, en Lighed i Grundsætninger. Selv en saadan kræver dog mere end en Henvisning til, hvad der er «skadeligt eller økonomisk ufrugtbart». Hverken det skadelige eller det økonomisk ufrugtbare er nemlig som saadant forkastet af Retsordenen som ugyldigt — af den gode Grund, at det er aldeles ugørligt at finde faste Kendemærker for disse Kategorier. Om det usædelige hersker der dog indenfor Befolkningen som Helhed nogenlunde faste Begreber, hvorfor en Grundsætning om Ugyldigheden af *pacta turpia* har Mulighed for at kunne gennemføres; men særligt om det «skadelige» er det ganske utænkeligt at faa dannet en Samfundsoverbevisning. Man vilde fra et slikt Udgangspunkt kunne vente en Paastand om, at Kontrakter, ikke blot om rene Giftstoffer, men ogsaa om Vin og Tobak burde forkastes af Domstolene som ugyldige af Hensyn til den Skade, Alkohol og Nikotin kunne anrette. «Skadelig for Retsordenen» vilde meget mere en Tilstand være, som lagde det i Dommerens Haand at afgøre, hvad der er skadeligt for Samfundet og hvad ikke. Netop i denne Sammenhæng har det vist sig, at en diskretionær Myndighed indfører et nyt Hasardmoment i Forretningslivet; Domstolenes forskellige Standpunkter overfor Spilleindsigelsen føre til, at det beror paa rene Tilfældigheder, om den ene Kontrakt opretholdes og den anden forkastes¹⁾.

Har Udviklingen hjemme eller ude medført saa bitre Erfaringer om Spekulationen og dens Misbrug, at et konkret Samfund ser sig nødsaget til at gribe til Forholdsregler for at afværge eller undertrykke den, saa er dette Samfund selvfølgelig i sin gode Ret, ogsaa naar det dertil mener at burde vælge et Middel som en Erklæring om vedkommende Aftalers retlige Ugyldighed²⁾. Men Loven bør da stifte en saadan Retsregel, Domstolene bør ikke skabe den. Hvor Talen er om at ramme en Retning i Samhandlen af forholdsvis ny Oprindelse og med Egenskaber, som ikke kunne have

¹⁾ Se om Forholdene ved Berliner Landgericht I det 22. Juristm. Forh. IV S. 248. Jfr. Wiener, S. 52—53.

²⁾ Se Goos, Alm. Retslære II, S. 216 jfr. 93.

været bekendte for den Lovgiver, der stiftede Reglen om Spillet Ugyldighed, bør Befolkningen vide, hvad den har at rette sig efter¹⁾.

Nu synes det vel vedblivende lidet ønskeligt, at Retsordenen ved en Regel om visse Kontrakters Ugyldighed rækker den samvittighedsløse Spekulant et Vaaben, som den ærlige altid vil forsmå, og den megen Tale om ved et saadant Dekret at «brændemærke» Spekulationen betyder ikke stort: man tænke blot paa, om Spillekontrakten til daglig Brug er bleven væsentligt skamferet i Befolkningens Bevidsthed ved Ugyldighedsreglen, eller om den ikke snarere har faaet Præg af en ret uskyldig Ting, som det borgerlige Livs Vaner føre med sig. Den professionelle Spiller anses med Rette for en foragtelig Person — ligesom enhver, der ofrer sine Kræfter paa en unyttig Opgave, ledet af selviske Motiver — men ingenlunde den, der udhviler sig fra sit Arbejde ved Spillebordet. Muligvis burde man derfor, inden man indlader sig paa at stifte en Retsregel imod Differencehandlens Gyldighed, atter og atter overveje, om det ikke fra et folkeopdragende Synspunkt vilde være korrektere at befæste det givne Ords bindende Kraft end at stille sig paa den Parts Side, der nægter at holde et Løfte, naar det for ham medfører Tab. Men skulde Tidsaanden virkelig føre til en modsat Erkendelse, saa bliver det næste Skridt i Overvejelsen dette: Er Retsanvendelsen i Besiddelse af Midlerne til at haandhæve Reglen? Hertil udfordres en dobbelt Virksomhed fra Domstolenes Side: først Konstateringen, Paavisningen af, at det, der foreligger i et givet Tilfælde, er den Retshandel, man vil ramme, og dernæst Subsumtionen, den træffende retlige Konstruktion af Forholdet, der gør det

---

¹⁾ Klart er dette udtalt af flere amerikanske Dommere: «We are not disposed to yield to arguments of public policy. We may indulge in speculative opinions upon the subject, but it would be going very far to pronounce such transactions illegal upon some vague and indefinite notion that their tendency is to violate public policy». Og ligeledes: «Such decisions are only possible by ignoring the distinction between speculation and gambling, or else by assuming legislative functions in attempting to make speculation unlawful», (Dewey, S. 194 og 203).

beføjet at anvende Retsreglen paa dette Forhold. Under den tænkte Forudsætning, at en Retsregel om det rene Differencekravs Ugyldighed er given, skal nu Gangen i disse to Undersøgelser antydes.

IV.

Retten til effektiv Opfyldelse staar i mangfoldige Tilfælde kun som en Formalitet paa Papiret; mere eller mindre aabenlyst antydes det for Medkontrahenten, at der ikke vil blive gjort Brug af den. Derfor gælder det at komme til en klar Erkendelse af det Spørgsmaal: Gives der ydre Kendemærker paa de Retshandler, som uden at optræde i den rene Differencehandels Form i Virkeligheden rumme dens Indhold? Lader det sig gøre at demaskere denne Differencehandel, selv om den optræder under den legitime Handels Forklædning? Retsanvendelsens Opgave i denne Forbindelse, Konstateringen af det forkastelige Faktum, maa selvfølgelig løses som en *quæstio facti*. Her kan kun være Tale om at gennemgaa de Kendsgerninger, fra hvilke man i Reglen har ment at kunne drage Slutninger til dets Existens, og at belyse dem ved Exempler fra Udlandets Praxis. Der vil da være at sondre mellem Data, hentede fra a) Parternes personlige Forhold, b) deres Forhold til Kontraktens Genstand og c) Kontraktens Betingelser.

a) Parternes personlige Forhold.

Den almindeligst anførte Grund til at mistænkeliggøre Kontrakten er i denne Sammenhæng den ene Parts (Kundens) ugunstige Formueforhold. En hel Række amerikanske Domme indeholder Exempler paa, at Fordringen er bleven underkendt, fordi de store Beløb, hvorom det drejede sig, stod i bestemt Misforhold til Debtors økonomiske Stilling. Kun i et Par af disse Sager synes dog Tvisten at være rejst mellem to Personer, der begge optraadte for egen Regning (Sagerne Pattersons Appeal, se Dewey S. 123 o. 272 og Kirk-

patrick v. Bonsall sstds. 127 o. 216); i de øvrige stod den mellem en Mægler eller Kommissionær paa den ene Side og en Privatmand eller Købmand paa den anden Side. Ikke altid indskrænkede Mellemværendet mellem Parterne sig til Afvikling ved Difference; i flere Sager havde der af og til fundet effektiv Levering Sted, medens Resultatet af Forretningsforbindelsen tilsidst blev en større Difference til Skade for Kunden, hvilken Difference han da nægtede at betale med den Paastand, at det hele var en Hasardkontrakt (wager). I Sagen Flagg v. Baldwin (Dewey S. 123 jfr. 129 og 274 ff.) havde saaledes Kunden, der for at dække sin Mægler leverede ham en Panteobligation, i Løbet af 14 Maaneder købt Fonds for et sammenlagt Beløb af over en Million Dollars, hvilke Fonds efterhaanden leveredes og betaltes. Den tilsidst opstaaede Difference var kun herved 12 000 Dollars, og dette var ikke mere, end Kunden kunde betale; ikke desto mindre underkendes Kontrakten, «fordi Mægleren vidste, at det, hvorfor F. spekulerede, var alt, hvad han og hans Hustru ejede og havde». I modsat Retning citeres et «leading case» fra England. I Sagen Thacker v. Hardy havde H. benyttet Modparten som Mægler til at afslutte store Fondsforretninger paa Londons Børs henholdsvis som Køber og Sælger. T. vidste godt, at H. var professionel Spekulant; men da der ikke forelaa nogen Overenskomst om, at effektiv Levering skulde være udelukket, dømtes H. til at holde T. skadesløs. En af Dommerne ytrede bl. a., at det sikkert ikke var uden Exempel i slige Tilfælde, at Spekulantens blev ked af de stadige Omsætninger og Reports og derfor skaffede Midler til at overtage Papirerne, og dette viste, at der forelaa en virkelig Kontrakt, der i og for sig var fuldt lovlig. (Dewey S. 130, 178—80, 235—36). Hvorvidt den i Indl. S. 16 Note anførte Dom i Sagen James v. Sheppard betegner et Brud med denne engelske Praxis, kan ikke ses.

I de af den tyske Rigsret paadømte Sager, der som foran bemærket betegne en Vending i tysk Praxis til Gunst for Spilleindsigelsen, var det ogsaa gennemgaaende Hensynet til den ene Parts daarlige Status, som gjorde Udslaget. Et Tilfælde angik en Provinskøbmand, der kun havde sendt 500 Mark som Depot for sine Engagementer, skøndt Bankieren

havde fordret 1500 Mark, og som ikke opfyldte sit Løfte om at dække Resten Dagen efter. Skøndt han tabte c. 700 Mk. paa Forretningen og maatte udbede sig Tilladelse til at afvikle denne Difference ved maanedlige Afbetalinger, sendte han dog kort efter Bankieren 2100 Mk. i Kommuneobligationer som Depot for en ny Spekulation paa 45 000 Mk. med den Tilføjelse, at han haabede ved denne Forretning at dække Tabet paa den forrige. I en anden Sag havde en mindre bemidlet Købmand købt Papirer for Beløb af mellem c. 65 000 Mk. og 699 000 Mk. pr. Maaned, uden at det kan ses, hvor stor Differencen paa Forretningen blev (Wiener, S. 28 og 30). Maa det nu ogsaa i disse Tilfælde antages, at Kundens Stilling var for svag til at tillade Medkontrahenten at tro paa Muligheden af en effektiv Opfyldelse fra hans Side, saa foreligger der dog en Sag, hvor dette næppe kan siges. En velhavende Mand, der selv var forretningskyndig, havde trods Advarsler fra Bankierens Side udvidet sine Fondsspekulationer pr. ultimo mere og mere, saa at han i Løbet af et Aar havde købt for 2 700 000 Mk. hvoraf han dog atter havde solgt for 2 270 000 Mk. Paa det udækkede Beløb var der opstaaet Differencer af ialt 55 000 Mk., hvilket Beløb Kunden nu nægtede at betale, da han ansaa det hele for en stiltiende Differencehandel, uagtet han indrømmede, at han var formuende nok til paa ethvert Tidspunkt at have kunnet opfylde Handlerne enten ved sine egne Midler eller ved at rejse Penge hos andre. Rigsretten, som ikke fandt noget Holdepunkt i Sagen for den sidstanførte Mulighed, hjemviste d. 13 April 1892 Sagen til den foregaaende Instans, for at Kundens Formuetilstand kunde blive underkastet en ny, indgaaende Prøvelse (Wiener, S. 31—32). Maa det nu for en udenforstaaende, der ikke har Adgang til Sagens Akter, synes ejendommeligt, at Rigsretten i et saadant Tilfælde har fundet Forretningsforbindelsen mere mistænkelig end al anden Terminshandel — Bankieren har, som det lader til, fra første Færd af haft al Grund til at tro paa Kundens Solvens — saa viser det modsatte Udfald af en anden Rets-sag, hvori Dom afsagdes af Rigsretten d. 15 Juni 1892, hvor fine de Distinktioner ere, der afgøre dens Skøn over, om en ugyldig Differencehandel skal anses for at foreligge. En

Kommis, der arbejdede i sine Brødres Forretning i Cassel, og selv ejede en lille Formue paa 30 000 Mk., havde, rimeligvis paa Opfordring af Agenten for et Bankfirma, i al Hemmelighed indladt sig paa Ultimospekulationer hos dette Firma til Beløb, der inclusive Dækningsforretningerne i Løbet af to Aar steg til ikke mindre end henimod 8 Millioner Mark — alt mod kontante Indskud af kun 500 Mk. Bankierfirmaet sendte ham efter Agentens Anvisning alle skriftlige Meddelelser, først under Agentens Adresse, senere til ham selv i Konvolutter uden Firmastempel. Alle Omsætningerne afvikledes ved Differencer, og tilsidst opstod en Saldo paa 20 000 Mk., som Kunden imidlertid nægtede at betale. I dette Tilfælde dømte Rigsretten Kunden til at udrede Differencen. Ifølge Wiener (S. 49—50) var den afgørende Grund herfor, at Forhandlingerne mellem Parterne viste, at effektiv Levering ikke havde været udelukket; Kunden havde nemlig bl. a. en Gang ytret i et Brev til Firmaet, at han, hvis Papirerne gik endnu lavere, agtede at tage imod dem.

Den tyske Rigsret har i denne Sag vist, at den med større Skarphed end flere af de amerikanske Domstole fastholder Leveringens Udelukkelse som Betingelse for at statuere en Differencehandel. Men ligesom det synes ret tilfældigt, om en slig Ytring kommer frem fra en af Parternes Side i Løbet af en længere Forretningsforbindelse (i denne Henseende maa oven anførte Udtalelse i den engelske Sag Thacker v. Hardy ganske tiltrædes), saaledes maa man give Wiener Ret i, at sidstnævnte tyske Sag, hvad dens Anstødelighed angaar, var fuldt saa graverende for Parterne, som nogen af de andre, der endte med en Hjemvisning af Sagen til fornyet Behandling, hvilken atter kunde føre til Kravets Underkendelse. Som Helhed betragtet gør derfor den nyere tyske Praxis et vaklende Indtryk. Det viser sig, at det Kendemærke, som af Domstolen er trukket i Forgrunden, staar med yderst vage Omrids og isoleret betyder for lidt for en endelig Bedømmelse¹⁾. Hvor ønskeligt det end vilde være, at Personer med utilstrækkelige Midler holdt sig til andre Næringsveje end Spekulationshandel, kan det nu engang

¹⁾ Jfr. ogsaa Leist, S. 823, Jacobson, S. 226.

ikke være anderledes, end at Chancen frister i højere Grad, jo mindre Købmanden har at miste, og den merkantile Opfattelse betragter det nærmest som et Bevis paa Dygtighed at udføre den størst mulige Omsætning med den mindst mulige Kapital.

Andre personlige Forhold end Parternes Mangel paa Formue forekomme imidlertid ogsaa som Grund til at statuere en ugyltig Differencehandel. I den største Del af de herhen hørende Retssager var Kunden en saakaldt «outsider», der ikke drev regelmæssig Handelsnæring, og dette anføres ogsaa — sikkert med større Ret end det første Hensyn — som afgørende Kriterium, hvorved dog er at mærke, at særligt i Fonds-handlen ingen skarp Grænse lader sig paavise mellem Kapitalister, der købe og sælge Papirer for at frugtbar gøre deres Midler, og Handlende. Herhen høre tildels Domme som i de amerikanske Sager *Colderwood v. Mac-Crea* og *Beveridge v. Hewitt* (Dewey, S. 121—122 og 180—81 jfr. 199). Talen var her om omfattende Køb og Salg pr. Termin i Produkter (Hvede, Flæsk m. m.) for Personer, som slet ikke havde Forstand paa disse Artikler; i den første Sag var der f. Ex. omsat for 1½ Million Doll. i Løbet af 9 Maaneder for en Mand, der desuden intet ejede og kun oppebar en ringe Løn. Men der foreligger andre amerikanske Domme, som ikke tillægge her nævnte Omstændighed nogen Vægt (se Dewey, S. 198 o. 199 om Sagerne *Kent v. Miltenberger* og *Jackson v. Foote*).

Yderligere Kriterier paa ren Differencehandel søges ofte i Omstændigheder som Mængden af indgaaede Terminshandler mellem de samme Parter, navnlig naar Parterne vise sig at have til Vane altid at opgøre ved Differencebetaling eller at udligne den ene Forretning ved Hjælp af en Transaktion i modsat Retning; ogsaa andre Data, som tyde paa, at ingen Levering vil finde Sted, anføres for samme Resultat, saasom at alle Handler dækkes før Opfyldelsestiden, eller at ingen Forberedelser træffes for Leveringen eller Modtagelsen. Som isolerede Fakta ere disse imidlertid ikke af nogen afgørende Betydning. Dewey (S. 132 ff.) polemiserer særligt imod den Betragtning, som er udtalt af Dommen i Sagen *Fareira v. Gabell*, at nemlig den enkelte Handels Afvikling med Diffe-

rence ikke betyder noget for dens Ugyldighed, hvorimod Forholdet stiller sig anderledes, hvor slig Afvikling er konstant mellem Parterne. Han finder ingen Logik i en Tankegang, som erklærer hver enkelt Handel for gyldig, men Totaliteten af Handler for ugyldig. Vel indrømmer han, at denne Kombination vil udgøre et Indicium for Parternes forkastelige Formaals med hele Forretningsforbindelsen for det sjældne Tilfælde, at alle Transaktionerne ere indgaaede mellem de samme to selvstændige Købmænd; men hvor — som i de herhen hørende Domme — den ene Part er en Kommissionær eller en Mægler, ligger det i Sagens Natur, at Afviklingen i sidste Instans vil foregaa mellem en Række indbyrdes uafhængige Personer, der ikke paa Forhaand kunne antages at kende hinanden eller hinandens Motiver. Den amerikanske Forfatter har Ret i sin Paavisning af, at med den tekniske Udvikling, som Spekulationshandlen har faaet paa de store Markeder, vil den altid tendere til en Likvidation uden faktisk Levering eller med den mindst mulige Nødvendighed for faktisk Levering. Købmanden, der gør et Spekulationskøb, vil, saa snart han ser sin Fordel derved, sælge det købte Parti paa Forhaand, Sælgeren pr. Spekulation vil ligeledes dække sin Leveringsforpligtelse ved et Køb, og da Varen paa denne Maade skifter Hænder mangfoldige Gange, inden den kommer i Markedet in natura, kan det kun være en ringe Del af de indgaaede Handler, som faktisk opfyldes, uden at de øvrige af den Grund er fingerede; de ere simpelthen udrangerede, opfyldte ved Kompensation. Afsluttes nu Handlerne ved Hjælp af Mellemmænd, saa er det disse Mellemmænds første Opgave at finde passende Købere til de tilbudte og Sælgere til de forlangte Partier; til at forvisse sig om Effektiviteten af de gjorte Tilbud eller Efterspørgsler have de fra deres Standpunkt ingen Anledning og i Reglen heller intet Middel. Derimod garantere de ofte Opfyldelsen af de ved deres Hjælp sluttede Handler i Forhold til Medkontrahenten, og i saa Fald er det ganske naturligt, at de ogsaa maa finde sig i at afvikle Mellemværendet ved Betaling af Difference, naar effektiv Opfyldelse fra den ene Parts Side udebliver; men i denne Opfyldelse af deres Garanti-

erklæring ligger da intet Bevis paa, at Mellemanden for sit Vedkommende har villet indgaa en Hasardkontrakt¹⁾.

Overhovedet har den ejendommelige Stilling, Mellemandene indtage i Spekulationshandlen, fremkaldt megen Tvivl i Retsanvendelsen og affødt en hel Række Regler i amerikansk Praxis, uden at disse Regler dog ere almindeligt fæstnede. Ganske naturligt har man fundet et stærkt Indicium imod Gyldigheden af en Terminsforretning deri, at Kommissionæren ikke kunde opgive, med hvem han havde kontraheret for Principalens Regning, eller paavise de originale Bogposter (entries) om slige Transaktioner (Dewey, S. 223); men i samme Omfang, som Kommissionærens Indtrædelsesret for egen Regning er anerkendt, taber selvfølgelig denne Regel sin Betydning (jfr. sstds., S. 190—91). Af stor Interesse er derimod den righoldige Praxis, der i engelsk-amerikansk Ret har udviklet sig angaaende Mellemandens Krav paa Provision og Refusion af Udlæg eller Forskud for en af Kontrahenterne i en Spekulationshandel. Som det vil erindres, var det Domstolenes Tilbøjelighed til i denne Forbindelse at lade Tabet gaa ud over Mægleren eller Kommissionæren, der i Frankrig gav Stødet til Lovforandringen af 1885²⁾. Den engelsk-amerikanske Praxis har i denne Sammenhæng valgt at indtage et liberalere Standpunkt. Om at gennemgaa de herhen hørende talrige Domme kan her ikke være Tale; under Henvisning til Deweys udførlige Fremstilling skal kun følgende bemærkes: Har Mellemanden garanteret sin Kommittent, at der aldrig skal blive Tale om andet end Betaling af Differencen, da — men ogsaa kun da — bliver Handlen mellem Mandant og Mandatar ubetinget at anse for en ugyldig Hasardkontrakt; herfor anføres to engelske og flere amerikanske Præjudikater (Dewey, S. 321—23). Denne Grundsætning opfattes imidlertid saa strængt efter Ordene, at en Overenskomst betragtes som gyldig, naar den gaar ud paa, at Mellemanden paatager sig Ansvar for, at han vil kunne finde et Marked for Kommittenten (altsaa hen-

¹⁾ Jfr. i det hele Dewey, særligt S. 178—189 og 221—22.

²⁾ Jfr. Indl. S. 14—15, Wiener, S. 15—16 samt Cosacks Forslag (22. Juristentag III, S. 102—4).

holdsviis en Køber til det solgte eller en Sælger til det købte Parti), hvorved denne undgaar effektiv Opfyldelse. Resultatet støttes paa, at Kommittenten (som jo i dette Tilfælde, hvis han ønsker det, kan levere eller modtage in natura) er i Stand til at kontrollere Mellemanden, der paa sin Side er uinteresseret i selve Fluktuationerne; det fremhæves ogsaa i en amerikansk Sag, at Kommittentens Motiv til at indlade sig paa Handlen kan være Forhaabningen om, at Mellemandens store Kundekreds altid vil yde ham Sikkerhed for, at effektiv Levering kan undgaas. Øjensynligt er Grænsen mellem denne Regel og den forrige temmelig flydende (jfr. i det hele Dewey, S. 324—29). Afset fra slige tydelige Overenskomster er Reglen den, at Mellemanden, selv om han vidste, at Kommittenten kun tilsigtede en Afvikling ved Difference, har Ret til Skadesløsholdelse for Provision og Udlæg, dersom han selv har paataget sig Ansvar for Handlens Opfyldelse i Forhold til en anden Medkontrahent eller Kommittent. I den engelske Sag *Thacker v. Hardy* udtale Dommerne sig bl. a. derhen, at «et Krav paa Skadesløsholdelse er skabt, naar en Person benytter en anden til at foretage en i og for sig lovlig Handling, som for denne medfører en Forpligtelse», samt at det hører til Hasardkontraktens Væsen, at begge Parter ere udsatte for Vinding eller Tab ved den uvisse Begivenheds Indtræden — «bliver Udfaldet det ene, vinder A., bliver det det modsatte, vinder B.» — men at dette ikke gælder for Mægleren eller Kommissionæren, hvis Fortjeneste er uafhængig af, hvordan Udfaldet bliver. Nogle Domme anføres dog, der overse denne Forskel mellem selvstændig Part og Mellemand; men til Gengæld findes i den amerikanske Sag *Sawyer v. Taggart* en velformet Bekræftelse af den anførte Grundsætning, be-lyst ved en træffende og udførlig Fremstilling af Terminshandlens Teknik (jfr. hermed Dewey, S. 232 ff.). Mindre skarpt gennemført er den Regel, at Mellemanden har Krav paa Skadesløsholdelse, ogsaa naar han ikke har noget personligt Ansvar for Handlens Opfyldelse overfor en anden Kommittent, idet det var Forudsætningen hos alle Parter, at der skulde afvikles ved Difference. Den engelske Dom i Sagen *Rosewarne v. Billing*, der her betragtes som «leading

case», indrømmer Mellemanden et Krav paa at faa sine Udlæg tilbage, uagtet de ved hans Hjælp sluttede Kontrakter vare ugyldige; Dommeren udtaler, at Kontrakterne ikke af den Grund ere ulovlige, og at ogsaa den, som efter en andens Anmodning betaler f. Ex. en Spillegæld, har Ret til ved Søgmaal at kræve Pengene erstattede. Andre engelske og en stor Del amerikanske Domme følge i denne Doms Fodspor; dog finder man ogsaa det modsatte Resultat statueret, ligesom der foreligger Forsøg paa som almindelig Regel at hævde en Forskel mellem den Mellemand, der efter Indgaaelsen af en «wager» betaler sin Mandants Tab, og den, der paa Forhaand forstrækker Mandanten med Penge til slig Handel; den sidste anses efter denne Lære ikke for berettiget til at fordrø Erstatning. I de Stater, hvor Differencehandler ere forbudte ved Lov, gælder imidlertid den modsatte Regel; Mellemandens Krav anses, som rimeligt er, i saa Fald for ugyldigt (jfr. hermed Dewey, S. 277—320). Om Virkningerne af et sligt Forbud opstaa forøvrigt adskillige tvivlsomme Spørgsmaal, særligt med Hensyn til Fordring paa eller Kondiktion af Midler, som Mellemanden sidder inde med for Mandanten; men disse Forhold ere for os af mindre Interesse.

b) Parternes Forhold til Kontraktens Genstand.

I den ældre franske Praxis lagde man megen Vægt paa, om Varen var paa viselig ved Kontraktens Indgaaelse, om Sælgeren bevisligt var i Besiddelse af Partiet o. desl. Ogsaa den engelske Praxis har i ældre Tider været inde paa dette Ræsonnement; men de herhen hørende Afgørelser ere senere forkastede ved nyere Domme, og den amerikanske Judikatur gaar ligeledes bestemt ud fra Upaalideligheden af disse Kriterier. Tydeligt er det jo, at en Fordring om Kontrakts-genstandens Existens eller Paa viselighed ved Indgaaelsestiden i Varemarkedet vilde umuliggøre ikke alene al Terminshandel, men endog saa godt som enhver Handel paa Levering. Jo mere organiseret denne Slags Handel er, desto større Sikkerhed har en Sælger for, at han til enhver Tid kan købe Varen

i Markedet før Leveringen, og desto mindre Betydning har det, om han paa Forhaand har sikret sig den. I den tidligere citerede Sag Sawyer v. Taggart udleder Retten af Terminshandlens Teknik endog meget rigtigt den Lære, at det er uvæsentligt for Kontraktens Gyldighed, om effektiv Levering er tilsigtet mellem Parterne, saafremt det ogsaa klart fremgaar af Omstændighederne, at Køberen agtede at sælge før Leveringstiden og havde solgt, altsaa derved skaffede en anden, som overtog hans Forpligtelse til at modtage og betale Varen (se Dewey, S. 95 ff., 115—19, 189—91 og 258). I samme Dom imødegaar Retten træffende det ofte fremhævede Argument, at det er Tegn paa en unaturlig Spekulation, naar der undertiden pr. en vis Termin indgaas Kontrakter om Salg af Kvantiteter, som overstige den forhaandenværende Varemængde i hele Landet. «Den samme Balle Bomuld kan sælges mange Gange i en Maaned, og følgelig kan Totaliteten af Salg betydeligt overstige det Forraad, der er for Haanden eller findes i Landet, og alligevel kunne alle Kontrakter ikke blot være lovlige, men faktisk blive opfyldte» (Dewey, S. 169).

c) Kontraktens Betingelser.

I adskillige Sager har der været Tilbøjelighed til at henvise til Betingelser i Kontrakten som mistænkelige, naar disse bragte Mellemværendet ind under det for Terminsmarkedernes ejendommelige tekniske Apparat. Herhen høre dels de saakaldte Præmiestipulationer («pure options», som de kaldes i engelsk-amerikansk Ret), dels Betingelser som Forskud (margins) eller Regler for Afviklingen ved Udrangering (rings) eller Modregning (clearing). Der er saa meget mindre Opfordring til at gaa ind paa den herhen hørende Judikatur, som det turde være tydeligt — hvad ogsaa fremhæves af Dewey — at Parternes Beslutning om at underordne sig de for slige Leveringshandler sædvanlige Børscoutumer, hvis den i det hele skal give nogen Vejledning, snarere beviser Kontraktens Effektivitet end det modsatte. De fleste Børsreglementer foreskrive nemlig udtrykkeligt, at de efter samme

afsluttede Kontrakter kunne kræves effektivt opfyldte, og samtidigt, at Afviklingen skal foregaa ved Hjælp af vedkommende Børsorgan (Likvidationskasse, Clearinghouse). Kontraktens Gyldighed kan altsaa ikke af denne Grund alene angribes, medmindre man vil forkaste al Terminshandel som saadan. Kun da frembyder selve Retshandlens Karakter af Terminshandel muligvis et Holdepunkt for dens Ugyldighed, naar Usancerne for vedkommende Børs indeholde Regler, som gøre Differencen til subsidær Kontraktgenstand uden Hensyn til, hvilken af Parterne Moraen skyldes. Som man vil erindre, har der vist sig Tilbøjelighed til enten ifølge en Fortolkning af Fixforretningens Karakter, som knytter Præstationens Opfyldelse til et givet Moment, eller ved specielle Vedtagelser i Børsreglementerne at udelukke den Part, der ved Forfaldstid har gjort lovligt Tilbud, fra at fordre Effektivlevering (Indl. S. 29—31 med Noter). Men ikke nok hermed: i adskillige Terminsbørsers Regulativer forekommer der Exempel paa, at Differencen skal kunne fordres erlagt ved Forfaldstid til den Part, til hvis Fordel den falder ud, endog hvor denne Part selv er i Mora. Efter saadanne Regler staar det altsaa f. Ex. Køberen frit for, naar Terminen kommer og Varen er stegen i Pris, at undlade Modtagelse og alligevel at fordre sig Prisforhøjelsen godtgjort af Sælgeren. Efter almindelige Regler vilde i saa Fald Sælgeren, naar han selv er beredt til at levere, men Køberen ikke til at modtage, enten kunne fordre Kontrakten hævet paa Grund af Misligholdelse eller realisere Varen for Køberens Regning og Risiko; men de specielle Vedtægter udelukke ofte begge disse Alternativer eller dog det første, Retten til at hæve Kontrakten, og gøre altsaa derved tydeligt, at Differencen er det, hvorpaa Omsætningen væsentligt formodes at gaa ud. Hvor stødende dette nu end maa være, og hvor meget slige Stipulationer end bør modarbejdes, er det dog en given Ting, at der selv paa Grundlag af et saadant Reglemente kan indgaas og virkeligt indgaas alvorligt mente Retshandler; til en ubetinget Forkastelse af alle de Kontrakter, der indeholde en slig «Differenceklausul», er der derfor ingen afgørende Grund¹⁾.

¹⁾ Jfr. i det hele Leist, S. 813 ff. Denne Forf., der gaar ud fra den rene Differencehandels Ugyldighed som given, ønsker den nævnte

Til Afslutning paa denne Undersøgelses kasuistiske Del og til Belysning af, hvor megen Vejledning der kan hentes fra Kontraktbetingelserne i og for sig, skal her i Korthed refereres en berømt amerikansk Sag, som endte med en Underkendelse af de indgaaede spekulative Handler. En vis Chandler, der længe havde spekuleret i Korn paa Chicagos Børs ved Hjælp af et Mæglerfirma, havde i Forsommeren 1872 forberedt en saakaldt «corner» i Hvede. Han opkøbte i Tiden mellem 15 Maj og 18 Juni 2½ Million bushels Hvede kontant, hvilket var i det nærmeste hele den Beholdning, der var i Markedet, og overtog endvidere Retten efter Leveringskontrakter (options) pr. Juni paa indtil 3 Millioner bushels. Desuden «solgte» han saakaldte «puts», hvilket vil sige, at hans Mæglerfirma ved specielle Kontrakter (henved 125) forpligtede sig til at købe enkelte Partier til fastsat Pris — 41 cts. pr. bushel — pr. 30 Juni, dersom Leverandørerne, som for hver 10 000 bushels paa Forhaand indbetalte en Præmie af 50 Dollars, maatte forlange vedkommende Parti modtaget. Chandlers Hensigt hermed var at lægge Beslag paa al Hvede, som allerede fandtes eller kunde komme frem paa Chicagos Børs, saa at alle de, der havde solgt pr. 30 Juni paa Levering, blev nødt til at købe af ham til de Priser, som han da fandt for godt at diktere. Spekulationen mislykkedes aldeles: Hvedepriisen, som ved det nævnte Tidsrums Begyndelse stod i 39 cts. pr. bushel, faldt som Følge af andre Markeders store Tilførsel til 33 à 35 cts. Den 18 Juni gik baade C. og hans Mæglerfirma fallit, og tildels som Følge heraf dalede Prisen samme Dag til 30 cts., ja gik i Løbet af de følgende Dage af Juni yderligere ned. Da den 30 Juni kom og Kontrakterne ikke opfyldtes fra C.s

---

«Differenceklausul» betragtet som en Nullitet, uden at dette dog skal ophæve Gyldigheden af Kontrakten som Helhed. Selv om man nu ogsaa vil forudsætte, at Reglen om Omgaaelsesretshandlens Ugyldighed bør anvendes i dette Tilfælde, kan det ikke af den Grund være tilladt at opløse Retshandlen i en gyldig og en ugyldig Bestanddel, naar den er indgaaet som en Enhed og muligvis under en modsat Forudsætning slet ikke vilde være bleven indgaaet (se ogsaa Rümelin i Kritische Vierteljahrschrift f. Gesetzgebung u. Rechtswissenschaft, N. F. 16. Bd. navnlig S. 196—98).

Side, solgte Leverandørerne de forgæves tilbudte Partier under Iagttagelse af de for Tvangssalg gældende Regler og fordrede Differencen mellem den kontraherede og den opnaaede Pris. Som Følge af det store Prisfald gik Tabet som Helhed paa disse «puts» op til det kolossale Beløb af 400 000 Doll.; derimod var alt, hvad der var betalt i Præmie for dem, 19 000 Doll. Nu bestred man i Konkursen Gyldigheden af de indgaaede «puts», og Retten, som i det hele taget syntes tilbøjelig til at karakterisere Kontrakter med Præmie som et Slags Væddemaal, formænte, at i det foreliggende Tilfælde kunde under alle Omstændigheder ingen effektiv Levering være tilsigtet fra Hvedesælgernes Side, da baade de og alle andre vidste, at Chandler ved Kontraktens Afslutning sad inde med al den Hvede, der da var i Markedet, hvorfor al deres Stræben gik ud paa at sprænge (break) Markedet, før Leveringstiden indtraf. Den nævnte store Forskel mellem det indbetalte Præmiebeløb og det paastaaede Tab var desuden saa uforholdsmæssig, at den for en Dommers Samvittighed stillede sig som en skrigende Uretfærdighed, der ikke kunde fordres gennemført (jfr. Dewey, S. 36—40 og 191—93).

Vi have i denne Sag Spekulationen for os i al dens Vederstyggelighed, og ingen kan undre sig over, at det for en Dommer kan være modbydeligt nok at skulle udruste alle dens Kunstgreb med Retskraft. Alligevel kan der vel ikke være Tvivl om, at Afgørelsen er uholdbar. C.s Medkontrahenter erhvervede ved de saakaldte «puts» utvivlsomt en Ret til effektiv Levering og tilbød ogsaa saadan ved Forfaldstid, og at ikke dette var paa Skrømt, kan sluttes deraf, at det paa Grund af det store Prisfald var den letteste Sag at skaffe Varepartierne fra andre Pladser. Afset fra det strænge Retsspørgsmaal kan man endog med Føje sige, at da det var disse Kontrakter, der kastede den hele «corner» over Ende og derved beviste det konsumerende Samfund en stor Tjeneste, vare de i og for sig en god Gerning; det op-rørende ligger derfor (som ogsaa af Dewey bemærket) ikke paa deres Side, men i det højeste paa Lovgivningens, for saa vidt den ikke forhindrer en Udpresning som den her skildrede.

V.

Forudsættes nu alle Vanskeligheder med Hensyn til Sagens faktiske Side løste, saa bliver det næste Led i Undersøgelsen dette: af hvilken Retsgrund bør den Handling, der udgør den konkrete Genstand for Bedømmelse, anses for hjemfalden til samme retlige Karakteristik som den rene Differencehandel? Valget staar da mellem to Veje, hvilke ogsaa vekselvis ere benyttede dels i den litterære Debat, dels i Domstolenes Konstruktion af det enkelte Tilfælde. Enten betragtes den stipulerede Leveringsretshandel som en Proformatransaktion eller som en Omgaaelse, uden at det dog altid er lykkedes at holde disse to Synspunkter ganske ude fra hinanden.

I første Tilfælde slutter man saaledes: Naar den ene Part efter sine individuelle Forhold, ifølge Kontraktens Vilkaar, Markedets Stilling eller lign. ikke kunde opfylde sin Forpligtelse, saa maatte dette forhindre Modparten fra at tro paa Kontraktens Virkelighed, tilintetgøre «den berettigede Forventning», hvorpaa hans Ret skulde støttes: altsaa er selve Kontrakten en Nullitet. Saaledes mener f. Ex. Munk (S. 22—23) at kunne konstruere Forholdet. Paa Grund af Mangel paa Overensstemmelse i Viljen eller Modsigelsen mellem den erklærede Vilje og den virkelige maa efter denne Forf. Retsvirkningen udeblive, saa snart Modparten kendte denne subjektive Mangel ved Kontrakten. Som man vil se, rammes ved denne Betragtningssmaade den saakaldte «blandede» Differencehandel, for saa vidt nemlig den Part, der selv tilsigter at benytte sin kontraktmæssige Ret i en virkelig Omsætnings Tjeneste, maa renoncere paa denne Ret, saa snart han har indset, at hans Medkontrahent vilde være ude af Stand til at opfylde Handlen in natura, og at Retshandlen følgelig for Medkontrahenten vilde opløse sig i en Subsidiærydelse. Saaledes som den nyere tyske Praxis har udviklet Sætningen, gaar den imidlertid et Skridt videre. Der opstilles nemlig en juridisk Præsumtion for, at Modparten under en vis Situation maatte indse, at Medkontrahentens Vilje var mangelfuld.

Imod denne Konstruktion af Forholdet har der dog rejst

sig en Kritik, som synes fuldt berettiget¹⁾. Betragtet i al Almindelighed er den Slutning ubeføjet, at en retlig Forpligtelsesvilje maa mangle, fordi der ikke kan paavises en økonomisk beregnelig Mulighed for denne Viljes Realisation. Man kan godt paatage sig — og kan undertiden have fuldt forsvarlige Motiver til at paatage sig — en Forpligtelse, som man ved Retshandlens Indgaaelse ikke ser nogen umiddelbar Mulighed for at opfylde. Saa længe Retshandlen ellers ikke støder an imod Forskrifter af præceptiv Natur, paavirkes dens Gyldighed heller ikke af, at den ene Part er ude af Stand til at se, hvorledes den anden Part har tænkt sig dens Opfyldelse. For Handelsomsættningers Vedkommende gælder desuden, at de efter deres Væsen kunne afvikles til enhver Tid ved Benyttelse af kompenserende Retshandler, naar Parten kun har saa store Midler eller saa megen Kredit, at han kan dække Tabet paa den indgaaede Forretning ved en ny Forretning. Og kan man ikke paalægge en Part en almindelig Forpligtelse til at undersøge, om hans Medkontrahent var i Stand til at rejse et Laan eller paa anden Maade skaffe sig Midler til at gøre sin Skyldighed, saa er det saa meget urimeligere i en Undladelse af en saadan Undersøgelse at se en Tilkendegivelse af, at Overenskomsten ikke var alvorligt ment. Hvad særligt Terminsforretninger angaar, saa maa det erindres, at denne Forretningsarts tekniske Udvikling just har sin Styrke i et Apparat, der i høj Grad letter Afviklingen for den Part, der ikke kan eller ikke vil præstere in natura (Indl. S. 8). Ved Prolongations- eller Præmieforretninger kan han altid paa en forholdsvis billig Maade slippe for sin Forpligtelse hertil. Der er med andre Ord ingensomhelst Opfordring for Parterne til at indgaa en Proformahandel, naar de ved at indgaa en virkelig Retshandel kunne opnaa det økonomiske Resultat, som de maa formodes at arbejde for; og at de i Reglen virkligt have den bedste Vilje til at gøre et godt Coup, derom kan der fornødtigvis ingen Tvivl være.

Langt naturligere opnaar man at ramme den suspekte Retshandel ved at se den under Synspunktet af en Omgaa-

¹⁾ Jfr. i det hele Wiener, S. 36—42, Simon, S. 482—87.

else af Retsreglen om den rene Differencehandels Ugyldighed. Ganske vist tør man ikke slaa sig til Ro ved den Betragtning, at i saa Fald ingen Retsvirkning kan indtræde, da den indgaaede Kontrakt ikke er villet og den tilsigtede Kontrakt ikke er retsgyldig. Det er nu til Dags indrømmet, at en saadan Slutning ikke i al Almindelighed er tilstrækkelig: den indgaaede Kontrakt er i Virkeligheden ganske sikkert villet, og det netop fordi Parterne ved dens Hjælp gøre Regning paa at opnaa samme Resultat som ved den af Retsordenen forkastede. Hvorvidt den Grundsætning, som af Retsordenen er bragt til Anvendelse overfor en vis Art af Kontrakter, maa medføre, at ogsaa andre, alvorligt mente, men i Omgaaelsesøjemed sluttede Kontrakter ligeledes maa anses for forkastede, er et selvstændigt Fortolkningsspørgsmaal, der maa løses for sig i Forhold til den enkelte Retsregel, hvorom der er Tale. Gaar denne Retsregel tydeligt ud paa at ramme et vist økonomisk Resultat som forkasteligt, saa — har man sagt¹⁾ — maa ogsaa andre Retshandler end de af Reglen omfattede rammes af dens Bestemmelse, for saa vidt de gaa ud paa at hidføre dette økonomiske Resultat. Hvor Talen er om en Forbudslov, er dette nu sikkert rigtigt; Lovgiveren vilde, naar han paa Forhaand havde kunnet beregne, at hans Øjemed vilde blive krænket ved Aftaler i Omgaaelseshensigt, have formet sin Regel saaledes, at den var kommet til at omfatte ogsaa disse. Mindre tydeligt er det, om Slutningen er lige saa beføjet, hvor der ikke er Tale om Forbud, men kun om Ugyldighedsbestemmelser, fordi disse ikke tilkendegive en selvstændig Stilling fra Retsordenens Side imod Tilstedeligheden af en vis Art af Retshandler, men snarere ere at betragte som understøttende Regler. Det maa imidlertid indrømmes, at ogsaa Ugyldigheden kan være begrundet i alment-økonomiske Samfundshensyn, og da man nu maa gaa ud fra, at den rene Differencehandels Ugyldighed, hvor den er fastslaaet, bør støttes paa slige Hensyn, saa er Omgaaelsessynspunktet ikke unaturligt, naar der foreligger en positiv Lovregel om Differencehandlers Ugyldighed.

¹⁾ Jfr. hos os Jul. Lassen i U. f. R. 1890 S. 615—18.

Væsentligt anderledes stiller Sagen sig derimod, naar der ikke foreligger en positiv Lovregel, men kun en af Praxis skabt Retssætning, der selv skyldes en omtvistelig Analogi. I saa Fald kan der i Grunden slet ikke tales om at «omgaa» Reglen — thi dens Grænser lade sig ikke bestemt paavise — men i det højeste om at «undgaa» dens Application paa det givne Tilfælde. Dette Tilfældes Subsumtion under Reglen foregaar nemlig i Kraft af en ny Analogi, en Analogi paa anden Haand: først fra Spil til ren Differencehandel og derpaa fra denne sidste til andre Retshandler, specielt til blandet Differencehandel under visse Forhold. En fuldstændig paritas rationum kan i ingen af disse Sammenstillinger paavises; skal Dommeren ikke desto mindre overføre Reglen fra det ene Forhold til det andet, maa han først klare sig det Spørgsmaal, hvor Lighedspunktet skal søges. Tydeligt er nu, at de paralleliserede Kontrakter i ydre Henseende o: efter deres Former og deres Rolle i Omsætningen ere meget forskellige. Dette er allerede paavist ikke blot i Forholdet mellem Spil og ren Differencehandel, men ogsaa for saa vidt angaar ren og blandet Differencehandel indbyrdes. Skal Analogien desuagtet være tilladelig, maa det være i Kraft af den Betragtning, at den samme indre Tendens, det samme aleatoriske Motiv ligger til Grund for dem, og at dette Motiv i den Grad gennemsyrrer den hele Retshandel, at de ydre Forskelligheder fra Retsordenens Synspunkt forsvinde eller endog maa anses for at være Skalkeskjul for at hindre en Erkendelse af Motivet. Er dette Meningen — og det er uden Tvivl den Tanke, der bærer Juristernes «Korstog» mod Børsspillet, hvor ofte det end siges, at «Hensigten» ikke er det afgørende, men «Overenskomstens Indhold», — saa nytter det ikke længere at søge efter nye ydre Forskelligheder¹⁾.

¹⁾ Derfor er ogsaa det Forsøg haabløst, der senest er gjort af Simon (S. 468—75) paa at afgrænse «Spil» fra «Spekulation». Hans Tankegang er denne: Spillet afvikler sig af sig selv ved Indtrædelsen af den som afgørende satte Begivenhed, og den rene Differencehandel er i Lighed hermed bestemt til at opfyldes ved Erlæggelsen af Forskellen mellem Kontraktens Pris og Prisen ved Forfaldstid. Spekulationen derimod fordrer en ny Virksomhed fra den spekulerendes Side til Opnaaelsen af den tilsigtede Fordel. Forfaldstidens Pris

Skal imidlertid Tendensen være det for Analogien afgørende, saa er der ingen rimelig Grund til at blive staaende ved Kontrakter i Leverings- og Terminshandlen. Er først den Skranke overvunden, der bestaar i Kontraktens egne Vilkaar, saa at den begrebsmæssige Forskel mellem Køb med Forpligtelse til effektiv Levering og Køb uden slig Forpligtelse udviskes af Hensyn til Parternes Motiv, saa føres man langt videre ud paa Analogiens Strøm. Thi samme aleatoriske Tendens ligger faktisk til Grund for mange andre Retshandler. Som det gentagne Gange er oplyst, forekomme nemlig ogsaa i Handel pr. kontant, specielt med rentebærende Papirer og Aktier, Stipulationer, der fuldt saa meget som Terminsforretningerne sigte til rene Spekulationsformaal¹⁾. Exempelvis kan anføres: En Mand vil spekulere i en vis Slags Aktier; han træffer da med sin Bankier den Aftale, at Bankieren skal købe «pr. Kassa» et passende Antal af disse Aktier og beholde dem i Depot for ham indtil videre. Stiger Kursen senere, giver han Bankieren Ordre til at sælge og lader sig Avancen godtgøre; falder Kursen, er Bankieren — som i fornødent Fald altid vil vide at gardere sin Risiko ved at betinge sig et passende Forskud, inden Ordren udføres — berettiget til at realisere Papirerne og debitere Kunden for Tabet. Naar man nu

bliver for Spekulationen først da af nogensomhelst Betydning, naar Parten afslutter en ny Retshandel til Realisering af den vundne Fortjeneste. Har han købt paa Tid og viser det sig, at han har købt billigt, maa han sælge det købte for at faa godt deraf; har han solgt paa Levering til en Pris, som siden viser sig høj, maa han ved et Køb til lavere Pris skaffe sig Varen, inden han kan skrabe Fortjenesten til sig. Unægteligt er her paavist en ydre Forskel, uagtet det vel ikke er uden Exempel, at ogsaa Erhvervelsen af en Spillegevinst forudsætter en ny Handling, inden Fordelen er definitivt vunden; man tænke f. Ex. paa den, som ved et Lotteri af Kunstgenstande vinder en Ret til efter Trækningen at vælge mellem Gevinsterne. Men selv denne ydre Forskel synes ifølge den tyske Rigsrets Opfattelse at være betydningsløs; en nyere Dom (1893, No. 103) udtaler nemlig, at Kontraforretninger fra Bankierens Side ikke ere Bevis paa en Handels Effektivitet, naar Bankieren ikke faktisk har opfyldt den.

¹⁾ Jfr. Wiener, S. 56—57, Tiktin i 22. Juristm. Forh., S. 253—54 og Cl. Jannet, S. 356—57.

erindrer, at den saakaldte Kontantforretning faktisk paa de fleste Børser indrømmer Sælgeren en ikke altid saa ganske uvæsentlig Leveringsfrist, i Løbet af hvilken ogsaa han kan benytte sig af Markedets Fluktuationer, og naar man endvidere tager i Betragtning, at Bankieren i de fleste Tilfælde vil være berettiget til selv at optræde som Sælger eller Køber overfor sin Kunde — denne «Indtrædelsesret» for Kommissionæren anses i Forretningslivet trods alle Angreb paa den for en given Ting og vil for en Sikkerheds Skyld altid blive udtrykkeligt betinget en Gang for alle, inden Forretningsforbindelsen indledes¹⁾ — saa vil det forstaaes, hvorledes den rene Spekulation flourer ogsaa paa dette Omraade, uden at man her, hvor der jo i værste Tilfælde i Reglen vil kunne arrangeres en Levering, naar Talen er om et Papir, der kurserer i større Kvantiteter, kan finde Analogier fra Spillet. Og beslægtede Fremtoninger vil man maaske kunne paavise i Forretningsgrene, der ligge ganske udenfor Børsernes Raaderum, f. Ex. i Handel med Grundejendomme.

VI.

Den foregaaende Undersøgelse har fuldt ud bekræftet den Opfattelse, at Udbyttet for Samfundet af en positiv

¹⁾ Mod denne og andre Sider af Kommissionshandlen har der paa Grund af de store Misbrug, hvortil de have givet Anledning, rejst sig en lidenskabelig Agitation i Tyskland; jfr. Munk, S. 27—44 og især Eschenbach i en Afhandling «Das Kommissionsgeschäft mit Selbsteintrittsrecht des Kommissionärs» (Zeitschr. für das ges. Handelsrecht 41. Bd. 1893, S. 1—75) samt det 22. tyske Juristmødes Debat om Depositionsforholdene i Bankfaget (IV S. 174 ff.). Den drastiske Skildring af alle disse Misbrug, der i Norden ikke foreligge saa skarpt udprægede, efterlader dog det Indtryk, at en samvittighedsløs Exploitering af Publikums Uvidenhed grundigst modarbejdes ved at belære og oplyse det, og at den grænseløse Letsindighed, hvormed Folk inlade sig paa for dem ganske fremmede økonomiske Foretagender, ikke opfordrer til saa stor Overbærenhed og Sympati fra Retsordenens Side. Paa dette Standpunkt staar ogsaa i Principet den tyske «Börsen-Enquete-Kommission» i Motiveringen til Betænkningens femte Afsnit, uagtet den i Enkelthederne har søgt at opstille en Række temmelig indgribende Regler for Kommissionsforretningers betryggende Udførelse — Regler, der synes yderst vanskelige at gennemføre; se herom Cohnstädt, S. 39—44.

Regel om den rene Differencehandels Ugyldighed maa ventes at blive utilfredsstillende (jfr. Indl. S. 32—34). Selv om en passende Formulering af en saadan Regel vilde aabne Mulighed for ved dens Hjælp at ramme ogsaa Omgaaelsesretshandler, frembyder Konstateringen af det mistænkelige Faktum Vanskeligheder, som til alle Tider have gjort denne Retsanvendelsens Opgave højst utaknemlig. Domstolene ville altid være henviste til at slutte fra ydre Kriterier af særdeles sammensat Natur til en præsumeret Hensigt hos Parterne, og Følgen er overalt bleven den, at en og anden Retshandel rammes, skønt den i og for sig ikke er mere odios end mange andre, som gaa fri; den langt overvejende Masse Kontrakter, der aldrig bringes for Domstolene, bliver i ethvert Tilfælde uberørt af hele Bevægelsen.

Det tør vel nu ogsaa slaas fast, at der blandt saa godt som alle de Forfattere, der med virkelig Energi have søgt at trænge ind i Emnet, hersker Enighed om, at en Bekæmpelse af Terminshandlens Misbrug ikke kan eller bør søges ad denne Vej. Gareis, Ehrenberg, Wiener¹⁾ og Dewey vise ved deres omfattende Undersøgelser i samme Retning som Erfaringerne fra Italien, Frankrig og Østerrig²⁾.

Store Reformplaner, der skulle sikre hele Børsvæsenets Renhed og lamslaa de upaalidelige Elementer, mangler det ikke paa i de senere Aar. Baade i Frankrig og Tyskland foreligger der voluminøse Betænkninger og Forslag

¹⁾ Om den franske Lov af 1885 siger Wiener (S. 9), at dens Historie viser, «hvoreledes man, naar Maalet er at fjerne Usikkerhed i Bedømmelsen af Tidsforretninger fra Domstolenes Side, allerede ud fra Fordringen om en rigtig Lovteknik maa skride til en Gyldighedserklæring af den rene Differencehandel. Ellers bevæger man sig vedblivende i en Cirkel.» Jfr. Udtalelsen S. 59 om det mislykkede i en Bestræbelse der lægger Vægten paa, om Levering eller Ikke-Levering er tilsigtet. Hermed stemmer Munks Udtalelser S. 26, skønt han i sit Udkast til Lovbestemmelser (S. 55) af principielle Grunde har medtaget en Regel om den «udtrykkelige» Differencehandels Ugyldighed.

²⁾ Som en nyere Forfatter af Rang kan for den modsatte Opfattelse nævnes Cosack, der imidlertid i sin Betænkning til d. 22. Juristmøde (Fhdl. III S. 101) aabent indrømmer, at det Resultat, hvortil han kommer, er «lidet tilfredsstillende», da «Midlet er uden stor praktisk Værdi.»

herom. Men selv i den nye tyske Kommissionsbetænkning, der dog ellers ikke har været ængstelig for at gribe alvorligt ind, har den nu fremhævede Anskuelse faaet et kraftigt Udtryk; dens Forslag gaar nemlig ud paa at afskære Differenceindsigelsen med Hensyn til Børspapirer og børsfæssige Terminsforretninger i Varer¹⁾. Derimod skal her omtales et Middel, der allerede tidligere er bragt i Forslag i Tyskland og som nu, tildels adopteret af den tyske Kommission, lader til at ville blive ført ud i Livet. Det bestaar i at monopolisere Terminshandlen for de fagfæssige Interessenter i denne Handel.

Man er herved gaaet ud fra, at Terminshandlen er et Faktum, om hvis Beklagelighed eller Fortræffelighed der kan være delte Meninger, men som nu en Gang for alle maa tages med i Beregningen som en økonomisk Nødvendighed. Hvad det gælder om, er at holde de Elementer borte fra den, der selv udsættes for Fare ved at tage Del i den, og som ved denne deres Deltagelse mangfoldiggøre dens Omsætninger i et unaturligt og for andre skadeligt Omfang. Saaledes som Forslaget først er blevet formuleret og udførligt motiveret af Munk (S. 11—18 jfr. S. 55—56), skal det kun være tilladt Personer eller Firmaer, som ere indførte i Handelsregistret paa deres Hjemsted og som tillige have erhvervet Ret til Adgang paa en (tysk) Børs, at afslutte Terminshandler. Herved udelukkes alle «outsiders», og for saa vidt man ogsaa derved spærrer Adgang for andre — f. Ex. Landbrugere — i hvis berettigede Interesse det kan ligge at indlade sig paa Terminsforretninger, maa disse henvises til at skaffe sig Betingelserne derfor ved at lade sig registrere som Handlende. Indgaas en Terminshandel mellem andre end de saaledes kvalificerede, mangler den Retskraft (dog skulde Kondiktion af det allerede ydede ikke være tilladt). Munk ventede, at dette Middel vilde vise sig ret virksomt,

¹⁾ «Gegen Differenzansprüche aus Zeitgeschäften über Börsenpapiere sowie aus börsenfæssigen Termingeschäften über Waaren kann ein Einwand nicht darauf gegründet werden, das die Erfüllung durch Lieferung der Papiere oder Waaren von den Vertragsschliessenden ausgeschlossen worden ist.» (Kommissionsforsl. III Afsn. E No. 3). Jfr. hermed Cohustadt, S. 35.

fordi det paa den ene Side udelukkede alle Elementer, der ikke hørte hjemme i Handelsstanden og undsaa sig for at gøre Skridt til at kundgøre deres Deltagelse i Børsforretningerne, medens det paa den anden Side lagdes i Børskorporationernes Haand at indføre passende Kontrolforskrifter til Værn imod, at upaalidelige Elementer fik Adgang til Børserne. Forslaget er i detailleret Udarbejdelse optaget af den tyske Børskommission, for saa vidt angaar Varehandel, men blev ikke anset for gennemførligt i Handel med Effekter¹⁾. Den største Vanskelighed ved dets Gennemførelse ligger vistnok i, at en stor Del af Terminsforretningerne indgaas mellem Kontrahenter i forskellige Lande. At hindre internationale Kontrakter, der ere af den største Vigtighed for Omsætningen, kan der selvfølgelig ikke være Tale om; men Forslaget gaar dog ud paa, at Forskriften bringes til Anvendelse paa indenlandske Parter, der slutte Kontrakt i Udlandet — dette for at undgaa alle Bestræbelser for at eludere Reglen — hvorimod det ikke kan paalægges Udlændinge, der indgaa Kontrakt i Indlandet, at fyldestgøre de opstillede Forskrifter.

Øjensynligt ligger der i denne let forklarlige Inkonsekvens en stor Hindring for en Udførelse af den hele Plan. Først naar denne tænkes antagen som fælles international Retsgrundsatning og naar Betingelserne for Optagelse i Handelsregistret og for Adgang til Børserne blive ensartede i alle Stater, kan man vente en virksom Støtte i den til Udelukkelse af de ikke-kommercielle Elementer. Men derved er endda ikke vundet mere end en ringe Del af, hvad der tilsigtedes. Indenfor de til Børsforretninger berettigedes Kreds kan Terminshandlen ligesom hidtil drives, hvis der ikke kan skaffes nye Kauteler mod dens Misbrug, og da desuden al den Reaktion, Forslaget har at stille imod de ikke-kommercielle Terminsforretninger, bestaar i disses retlige Ugyldighed, er det klart, at der heller ikke fra denne Side er Udsigt til at opnaa en virkelig Udryddelse af disse Snylteplanter (jfr. nærmere Wiener, S. 61—62).

¹⁾ Se i det hele Kommissionsforslaget III B og Cohnstädt, S. 31—34, hvor selve Tanken udførligt kritiseres.

De Munkske Forslags virksomste Bestanddel er sikkert Henvisningen til Børskorporationernes egen Jurisdiktion indenfor Handelsstandens Kreds. Muligvis vil det efterhaanden lykkes disse Organer for den i Spørgsmaalets lykkelige Løsning mest interesserede Gruppe ved en paa individuelt Bekendtskab støttet Udsondring eller Udvisning af de farlige Elementer at sikre Næringslivet mod de værste Udvæxter, der følge i Terminshandlens Spor. Statsmagtens Rolle i denne Forbindelse har altid været og vil sandsynligvis altid blive en sekundær, og det nytter ikke at møde en Paavisning af denne Statens nødvendige Opportunitetspolitik i Forhold til Spekulationen med en Forsikring om, at det er «for sent» at gribe ind, naar Skaden er sket. Savne Statens Organer Evnen til paa betryggende Maade at udskille de Retshandler, der ikke fortjene at opretholdes, eller savner den — selv denne Evne forudsat — Magtmidler til uden Krænkelser af Næringslivets frie Bevægelighed paa Forhaand at umuliggøre Misbrug af denne Frihed, saa bliver dens Opgave uundgaaeligt en ordnende eller en reagerende, ikke en forhindrende. Der kan i de senere Aar overalt — ogsaa i Norden — paavises en Bestræbelse hos Domstolene for i større Udstrækning end før at benytte de gældende Straffebestemmelser mod letsindige Fallenter overfor Terminsspekulanter, hvilket er fuldt forsvarligt og naturligt. Lige saa ubestrideligt er det, at Problemet om en rigtig Afgrænsning af Bedrageribegrebet endnu venter paa sin Løsning, og at denne Løsning meget vel kan tænkes at ville indvirke paa Grænsen for den tiladelige Spekulation. Hvorvidt der derimod er Grund til at skabe nye Forbrydelsesarter og nye Straffebestemmelser til Spekulanternes Bekæmpelse, synes mere tvivlsomt. Heller ikke i denne Henseende mangler det paa Impulser. Særligt maa her erindres om det af Wiener (S. 62—64) genoptagne Forslag om en Straffebestemmelse efter Aagerlovens Analogi mod Udnyttelse af andres Uerfarenhed i spekulativ Hensigt. For dette lader der til at være stærk Stemning i Tyskland; det nævnte Kommissionsforslag (III E 1) vil straffe slig Forledelse til Børsspil med Fængsel og Bøder, under skærpende Omstændigheder indtil 20 000 Mark, og eventuelt Æresstraf.

Denne Undersøgelsens strafferetlige Side ligger udenfor

den valgte Opgave og maa ses som et Led i det langt mere omfattende Emne, om der overhovedet bør arbejdes hen til en Udvidelse af de strafbare Handlingers Tal. De Sjælsanalyser, der udfordres til at sondre mellem Forbrydere og Ikke-Forbrydere, synes at blive finere og vanskeligere, jo mere man fjærner sig fra de elementære Lovbrud, jo større Omraader af den menneskelige Handlefrihed man afspærrer ved Straffetrusler, og man tør ikke uden videre gaa ud fra, at Straffedommernes Sikkerhed i Anvendelsen af dette Statens yderste Magtmiddel vil voxe i samme Forhold, som Fordringerne til deres psykologiske Sans og til deres verdslige Erfaring skærpes¹⁾. Under alle Omstændigheder maa Arbejdet paa dette Punkt overlades til andre, hvis Studier og Erfaringer give dem paalidelige Holdepunkter for en frugtbringende Behandling.

---

¹⁾ Jfr. J. Kohler, Treue und Glauben im Verkehr, Berlin 1893, S. 54—55: »Jedenfalls sollte aber der Strafwang nur eingreifen, wo es absolut erforderlich ist; eine Übertreibung in der kriminalistischen Behandlung hat den grossen Nachtheil die Schärfe des Strafrechts abzustumpfen, das Volksgefühl zu verletzen und eine Menge von Dingen schwerer zu treffen, als es unseren Vorstellungen von That und Sühne gemäss ist.»

Skiljeaftal och Skiljemannaförfarande enligt svensk rätt.

Af

Ernst Trygger.

(Forts. f. s. 31).

III.

Skiljeaftalets realiserande kräver i första hand skiljenämndens konstituerande. Framställningen häraf torde emellertid böra föregås af några ord om de emot skiljeman gällande jäf. Utvecklingen af den äldre rätten synes hafva ledt derhän, att man mot skiljeman kunnat anföra de i rättgångsbalken bestämda domarejäf¹⁾. Hvad åter de absoluta habilitetsvilkoren för domare angår, är endast så mycket säkert, att en del ansetts på skiljemän tillämpliga. Den åsigt saknar emellertid ej försvarare, att inga inhabilitetsgrunder, vare sig absoluta eller relativa, mot skiljemän kunnat göras gällande. Nämnda åsigt hvilat emellertid på den felaktiga uppfattningen, att man här kunnat tillämpa satsen i 18 kap. 4 § handelsbalken: «skulle sig sjelf, som sig ej bättre föresåg», ty denna sats kan tydligen icke ega tillämpning på den part, som ej valt skiljemannen ifråga. Skiljemannalagen uppställer ock sina inhabilitetsskäl mot skiljemän i hufvudsaklig öfverensstämmelse med hvad som gäller om domare. Samtliga de omständigheter, som göra skiljeman

---

¹⁾ Jfr rättsfall i Naumanns tidskrift 1865, s. 155; Juridiskt arkiv 16 s. 112.

obehörig, de må nu utesluta honom öfverhufvudtaget eller blott i en viss tvist eller i tvist emellan vissa parter, kallas i skiljemannalagen jäf. Qvinna, utländig, den, som hvarken är kristen eller jude, äro emellertid lika litet uteslutna som den, hvilken afträdt all sin egendom till borgenärer och ännu icke förnöjt dem, ja rent af är under konkurs. Deremot är för visso parten sjelf förhindrad att vara skiljeman, oaktadt det ej är upptaget såsom jäf. Med afseende på de stadgade jäfven kan jag i det stora hela nöja mig med en hänvisning till skiljemannalagen § 4. Endast följande torde böra påpekas. Bland jäfven upptages den omständigheten, att skiljeman «såsom domare eller eljest å embetes vägnar deltagit i åtgärd eller beslut, som rör saken». På grund häraf kan dock icke en person anses jäfvig, hvilken såsom skiljeman afgjort saken, men hvars skiljedom sedermera af formela skäl undanröjts eller utan vidare är ogiltig. En skiljeman kan nemligen icke såsom sådan anses handla å embetes vägnar, och under rubriken «domare» kan han enligt lagens terminologi icke komma. Detta så mycket mindre, som i så fall bestämmelsen skulle innebära icke ett återgifvande utan en skärpning af hvad som gäller ifråga om en verklig domare, ty en sådan är icke utesluten, om saken, sedan förra domen undanröjts, måste på nytt vid samma domstol handläggas. Hvad åter det jäfvet angår, att man är part i en lika sak, torde det icke hafva varit utan skäl, som man underlätit att använda en bestämmelse, liknande den i 13 kap. 1 § rättegångsbalken, «hafver han sjelf en lika sak i annan rätt». För att kunna kallas i egentlig mening part i en sak torde man dock böra hafva densamma anhängig, men den behöfver ej vara anhängiggjord vid domstol eller annan myndighet, utan det är tillräckligt att det skett hos skiljemän. Det afgörande dervid synes vara, att man hos sin medkontrahent påkallat tillämpning af ett skiljeaftal angående en lika sak eller att medkontrahenten i en dylik sak påkallat aftalets tillämpning. Möjligen är det riktiga, att såsom part i en lika sak bör anses äfven den, som slutit ett skiljeaftal angående en lika sak, hvarom tvist redan föreligger.

De af lagstiftaren upptagna jäfven emot skiljemän behöfva

icke af skiljemännen selfmant iakttagas, utan deras beaktande kräfves endast i det fall, att de af part göras gällande, ehuru visserligen skiljeman måste anses berättigad att afgå, när han är jäfvig. En fråga, som beträffande jäfsrätten här kan uppstå men med afseende på domare är otänkbar, är den, huruvida derest ett jäf synes gifvet uteslutande i ena partens intresse t. ex. skiljemannens uppenbara ovänskap med parten ifråga eller skyldskap med motparten, blott den intresserade parten är berättigad att åberopa jäfvet eller om äfven i detta fall jäfsrätt står öppen för båda parterna. Svaret torde böra blifva detsamma här som med afseende på vittnen under liknande förhållanden, nemligen att hvarje jäf, äfven ett så beskaffadt som något af de anförda, måste anses vara gifvet i båda parternas intresse, äfven om det närmast är föranledt af hänsyn till den ena parten. Begge parterna hafva följaktligen rätt att göra gällande hvarje såsom jäf upptagen omständighet. En inskränkning fins dock och den är, att part, som eftergifvit jäf emot viss¹⁾ skiljeman, är oberättigad att sedermera åberopa detsamma. Ett dylikt uppgifvande af jäfsrätten kan antingen vara uttryckligt eller ligga i något annat partens handlande. Detta senare är i regel fallet, då parten sjelf valt den jäfvige skiljemannen eller varit ense med motparten om hans väljande²⁾, oaktadt jäfsanledningen varit honom bekant. Emellertid hvad som således kan antagas såsom regel har lagstiftaren gjort till en bindande föreskrift, så att alltså jäfsrätten bortfaller, då part sjelf valt skiljemannen eller varit ense med motparten om hans väljande, såvida ej jäfvet uppkommit eller blifvit veterligt först efter valet. Bevisskyldigheten för att ej något af sistnämnda fall förelegat kunde anses böra åligga den, som vill hafva skiljemannen godkänd oaktadt jäfvet, ty endast när jäfvet var den väljande bekant, ligger det någon rimlighet i antagandet, att parten velat eftergifva jäfvet. Emellertid sistnämnda synpunkt har endast varit lagstiftarens utgångspunkt, och stadgandets affattning häntyder på, att meningen varit, att bevisbördan, för att jäfsanledningen icke funnits eller icke varit bekant vid valet, skall åligga den jäfvande.

¹⁾ Se ofvan s. 26—27.

²⁾ Så t. ex. när skiljemannen utsetts i skiljeaftalet.

Lättheten att bevisa berättigar en dylik öfverflyttning af bevisskyldigheten. Då den, som jäfvar, redan är bevisskyldig för jäfvet, är bördan att bevisa tiden för jäfvets uppkomst mycket lättare för honom än för motparten. Och hvad angår beviset om att det redan före valet uppkomna jäfvet blifvit veterligt först efter valet, är det tillräckligt, att parten ådagalägger, att jäfvet först då blef bekant för personer, som kände skiljemannen. Att jäfvet det oaktadt varit vid valet känt af den, som utsett skiljemannen, är det motpartens sak att bevisa.

Någon viss tid, inom hvilken jäf emot skiljeman måste af part anföras, fins ej stadgad. Part behöfver blott se till, att skiljemännens dom icke vinner orubblighet äfven emot formela anmärkningar, och härför är dess klandrande vid domstol inom den i § 14 föreskrifna tid tillräckligt.

Skiljeaftalet, hvilket ej kan anses förfallet blott och bart genom kontrahentens död¹⁾, visar sin verkan dels deri, att part, derest motparten instämmer tvisten till domstol, kan genom återopande af skiljeaftalet hindra domstolen från att upptaga tvisten till pröfning, dels ock deri, att hvilkendera som helst af parterna kan i viss mån framtvinga skiljenämndens konstituerande och sakens afgörande genom skiljemännen. I förra fallet visar sig således aftalet verksamt såsom gifvande upphof till ett processhinder; den i allmänhet förefintligen processförutsättningen, att domstol skall reglera parternas mellanvarande, har, så länge skiljeaftalet är bindande, till sin existens gjorts beroende af parts vilja. Instämmer den ena parten saken till domstol och beropar sig den andra å skiljeaftalet, föreligger en processhinderande invändning, d. v. s. en sådan, hvars godkännande har till följd, att domstolen icke kan upptaga saken till handläggning²⁾. Huruvida invändningen hindrar processens fortgång på samma sätt, som fallet är med invändningen om forum eller flera

¹⁾ Se rättsfall i Nytt juridisk arkiv 1886 s. 398.

²⁾ Att invändningen icke kan anses processhinderande enligt C. P. O. beror på att sistnämnda lag använder detta uttryck i en annan betydelse. Jfr Wach, «Handbuch des deutschen Civilprocessrechts, Leipzig 1885, I s. 72.

parters inkallande enligt 16 kap. 1 och 3 §§ rättegångsbal-
ken, kan anses tvifvelaktigt; för min del är jag mest be-
någen att med nej besvara denna fråga.

Denna skiljeaftalets nu angifna negativa verkan har,
såsom lätt inses, betydelse endast för såvidt man der-
jemte kan realisera den positiva. Först och främst gäller
det dervid skiljenämndens konstituerande. Äro skiljemännen
utsedde i skiljeaftalet, erfordras icke några andra åtgärder
från parternas sida än att skiljemännen underrättas, när
deras tjänst åstundas. Och såsom förut nämnts, på skilje-
männens åtagande af uppdraget beror sedermera, om någon
skiljenämnd kommer till stånd. Lika enkel är saken, derest
skiljemännen annorledes skola utses, för såvidt deras val
förrättas i den ordning, som skall iakttagas vare sig på
grund af lagens stadgande eller parternas öfverenskommelse,
så långt denna är bindande. Sker deremot valet icke i
stadgad ordning, gäller det att framtvinga detsamma, och
med afseende härpå skiljer sig den äldre rätten ifrån skilje-
mannalagens stadganden. Enligt den förra hade, derest par-
terna hvar för sig skulle välja skiljeman, den part, som ville
tvinga den andra att välja, blott att underrätta om sitt val,
utan att underrättelsen behöfde ske i någon viss form. Mot-
parten blef då skyldig att lemna underrättelse om sitt val,
men lika litet som någon viss form, fans härför föreskrifven
någon viss tid, såvida icke parterna derom öfverenskommit.
Drog motparten emellertid oskäligen ut på tiden, fick
parten vända sig till domstol och begära domstolens före-
läggande för den tredskande att inom viss tid utse skiljeman
och om valet lemna underrättelse, vid äfventyr att viss myn-
dighet, domstol, öfverexekutor eller utmättningsman, eljest egde
utse skiljeman i den tredskandes ställe. Ett dylikt dom-
stolens beslut kunde emellertid den tredskande öfverklaga,
och först sedan högsta domstolen ålagt honom att utse skilje-
man vid det nämnda äfventyret, behöfde han skrida till val
för att ej gå miste om sin valrätt.

Skulle åter skiljeman af andra skiljemän tillkallas, torde
det enligt den äldre rätten, när parterna ej annorledes öfver-
enskommit, hafva gällt, att absolut pluralitet erfordrades;
relativt pluralitet var således lika litet tillräcklig som enhäl-

lighet erforderlig. Den absoluta pluraliteten synes mig nemligen böra anses vara afsedd, när beslut skall fattas af flere, utan att ett beslut ovilkorligen måste komma till stånd. Och i detta fall, derest den erforderliga majoriteten icke var möjlig att åvägabringa, stod det part öppet att vända sig till domstol, hvilken egde bestämma, af hvem skiljeman skulle utses¹⁾. Om öfverklagande och verkställighet af ett dylikt domstolsbeslut gäller detsamma, som är nämndt angående domstolsbeslut om skiljemans utseende, när part tredskas i fråga om skiljemannavalet.

Beträffande derefter påföljden enligt den äldre rätten af att en af part annorledes än i skiljeaftalet utsedd skiljeman afgick, har man först att erinra sig, att en dylik afgång kunde anses i förhållande till parten definitiv, endast under samma förutsättning som enligt den äldre rätten gälde med afseende på en i skiljeaftalet utsedd skiljeman²⁾. Sedan emellertid den utsedde skiljemannen afgått, rönt skiljeaftalets giltighet icke deraf någon inverkan, utan den part, som valt skiljemannen, fick utse annan i den afgångnes ställe. Och för såvidt den nyutsedde äfven afgick o. s. v., fans icke någon annan begränsning i partens befogenhet att göra ett nytt val än den, som domstol kunde föreskrifva. Fans nemligen anledning antaga, att parten genom val af personer, som afgingo den ene efter den andre, sökte omöjliggöra skiljeaftalets tillämpning, kunde motparten instämma honom till domstol med begäran om domstolens föreläggande att, derest han icke inom viss tid utsåge skiljeman, som åtog sig och vore behörig att åtaga sig uppdraget, exekutiv myndighet eller domstol skulle ega utse skiljeman i den tredskandes ställe. Vid afgörandet, om en part verkligen utsett skiljeman eller ej, hade man icke att fästa afseende vid, att hans val fallit på en viss person, eller att han rent af underrättat denne om valet, utan det fordrades och endast det var erforderligt, att han lemnat den andra parten underrättelse om sitt val, hvilken underrättelse icke behöfde hafva någon viss form.

¹⁾ Rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1887 s. 189; obs. dock minoriteten i högsta domstolen.

²⁾ Se ofvan s. 25.

För att nu öfvergå till skiljemannalagen, så öfverensstämmer den visserligen deri med den äldre rätten, att parten måste anses hafva utsett skiljeman, då han om sitt val lemnat motparten muntlig eller skriftlig underrättelse, den utsedde skiljemannen må om valet hafva underrättats eller ej. Vägrar skiljemannen att åtaga sig uppdraget, blir detta således att betrakta såsom en hans afgång från ställningen såsom skiljeman, ej mindre än när han afsäger sig ett redan antaget uppdrag. Fullgöra åter icke parterna frivilligt det erforderliga valet af skiljemän, och gäller frågan alltså det sätt, som den part, hvilken vill hafva skiljenämnden till stånd, bör använda för att tvinga motparten att välja vid det stadgade äfventyret, gälla enligt skiljemannalagen stadganden, som skilja sig från den äldre rätten. Enligt § 6 har den part, som vill drifva saken framåt, att sjelf göra sitt val af skiljeman samt derom skriftligen underrätta motparten. Rätten till att således taga initiativet ifråga om val af skiljemän tillkommer hvilkendera som helst af parterna, oberoende af om den ene eller andre påkallat skiljeaftalets tillämpning, blott dylikt påkallande från någondra sidan i vederbörlig ordning skett.¹⁾ Sedan förenämnda skriftliga underrättelse meddelats motparten, börjar, derest skiljeaftalet (obs. ej ett senare aftal) icke innehåller någon annan bestämmelse, den tid att löpa, inom hvilken denne senare har att skriftligen underrätta den förre om sitt val af skiljeman. I den ena partens skriftliga anmälan om sitt val ligger en uppmaning till den andra parten att fullgöra det val, som på honom ankommer. Och delgiftningsdagen för nämnda underrättelse blir utgångspunkten, från hvilken de fjorton dagar räknas, inom hvilka den underrättade har att fullborda sitt val och derom lemna motparten skriftlig underrättelse. Af det anförda framgår således följande. Part, som endast muntligen underrättat motparten om sitt val af skiljeman, är dermed visserligen i förhållande till motparten bunden vid den utsedde skiljemannen, men motparten tvingas dermed ej att välja; väljer emellertid motparten och underrättar han derjemte skriftligen den förre om sitt val, börjar den tid att

¹⁾ Se härom det följande s. 262 f.

löpa, inom hvilken den, som först valt, måste lemna skriftlig underrättelse om sitt val. Genom att ej lemna skriftlig underrättelse till motparten om valet löper en part således den risk, att han, oakadt han redan utsett skiljeman, kan komma att behandlas såsom den der försummat fullgöra, hvad honom i afseende å val af skiljeman åligger.

Afgår skiljeman, som annorledes än i skiljeaftalet blifvit af part utsedd,¹⁾ skall parten välja annan skiljeman i hans ställe. Med skiljemans afgang förstås såväl det fallet, att skiljemannen frivilligt afgår, vare sig innan eller efter det han antagit uppdraget, som ock det, att han är skyldig afgå och följaktligen kan af part behandlas såsom afgången. Detta uttrycker lagen i § 7 på följande sätt: «skulle skiljeman afsäga sig uppdraget eller af jäf eller annan anledning vara hindrad att detsamma fullgöra²⁾». Exempel på dylika hinder äro icke svåra att anföra; död, sjukdom, resa o. s. v. Lagen sjelf anför ett, nemligen jäf. Med afseende på detta sistnämnda är det klart, att skiljeman, derest han sjelf anser sig jäfvig, frivilligt kan afgå såsom skiljeman. Men kan han dertill tvingas? Somliga anse, att skiljemännen genom beslut kunna förklara enskild skiljeman jäfvig med den verkan, att han måste afgå, d. v. s. kan betraktas såsom afgången. Detta är dock felaktigt, ty, såsom vi i det föregående sett, det beror på parterna, om ett emot en skiljeman befintligt jäf skall beaktas eller ej. Skiljemännen kunna således endast fästa parternas uppmärksamhet på att en omständighet föreligger, som berättigar till jäf emot en viss skiljeman. Derest båda parterna härpå förklara sig nöjda med skiljemannen, är jäfvet en gång för alla uteslutet från beaktande. Men huru är förhållandet, om den ena parten upptager jäfvet, men den andra bestrider det eller vägrar afgifva någon förklaring? Upptages jäfvet af den part, som hvarken valt eller varit med om valet af skiljemannen, är det otvifvelaktigt, att han är berättigad att anse skiljemannen förhindrad att fullgöra sitt uppdrag, och om motparten icke väljer annan

¹⁾ Har han utsetts i skiljeaftalet, se ofvan s. 23 f.

²⁾ I lagutskottets motivering till den af detsamma föreslagna sista punkten i § 7 m. 2 talas blott om hinder att mottaga uppdraget, men detta saknar betydelse, enär utskottet i § användt ordet «fullgöra».

skiljeman, förfares som vid afgang af skiljeman är stadgadt. Upptages jäfvet åter blott af den part, som utsett skiljemannen, kan han tydligen utse annan skiljeman i den förres ställe, derest hans jäfsrätt icke genom det förre valet gått förlorad.¹⁾ Är detta deremot fallet, är han icke i stånd att få bort den jäfvice skiljemannen, såvida motparten vägrar att afgifva någon förklaring, om han vill godkänna skiljemannen eller upptaga jäfvet. Då emellertid motparten i så fall eger sin jäfsrätt öppen, så länge skiljedomen på formela skäl kan öfverklagas, blir den part, som varit nog oförsigtig att till skiljeman välja en person, hvars jäfvighet var honom bekant, beroende af skiljemannens goda vilja att afgå. Står skiljemannen qvar, kan alltså motparten lugnt afvakta skiljedomen, innan han bestämmer sig om han skall begagna den honom ännu tillkommande jäfsrätten. Detta är onekligen ett från legislativ synpunkt synnerligen ofördelaktigt resultat; det har sin grund i det fel, som lagstiftaren begått genom att icke låta parts rätt att jäfva i regel begränsas inom en viss kortare tid.²⁾ Eller också hade man bort gifva part ovilkorlig rätt att återkalla val af jäfvig skiljeman, när motparten icke vill uppgifva sin jäfsrätt. Men någon dylik befogenhet fins ej, ty § 8 stadgar utan någon som helst begränsning, att part, som lemnat motparten underrättelse om sitt val af skiljeman, ej må utan motpartens medgifvande³⁾ återkalla valet. Medger emellertid motparten återkallelse af valet i detta eller andra fall, hafva vi i en dylik medgifven återkallelse ytterligare ett sätt, hvarpå skiljeman förhindras att fullgöra sitt uppdrag.

Derest skiljeman, som blifvit af part utsedd, skall anses hafva afgått, efter hvad nu blifvit sagdt, och par-

¹⁾ Jfr. ofvan s. 243.

²⁾ I tyska C. P. O. § 858 heter det deremot: „Ein Schiedsrichter kann aus denselben Gründen und unter denselben Voraussetzungen abgelehnt werden, welche zur Ablehnung eines Richters berechtigen“. Dermed är ock, jemlikt C. P. O. § 43, en tid gifven för anförandet af vissa jäf.

³⁾ Att motparten, när han ej vill lemna detta medgifvande, skulle kunna sägas vara om valet med parten ense och således förlora sin jäfsrätt, får man ej antaga.

ten följaktligen skall välja annan i hans ställe, skall om sådant val i tillämpliga delar gälla hvad i § 6 är stadgad. I hvad mån är emellertid sistnämnda lagrum tillämpligt? Min mening är, att i fall motparten ännu icke skriftligen underrättat om sitt val af skiljeman, står det parten öppet att bestämma tiden för sitt nya val. Skyldighet att inom viss tid välja uppstår, när motparten sedermera skriftligen underrättar om sitt val. Har åter motparten vid skiljemannens afgang redan skriftligen underrättat om sitt val, torde det riktiga vara att anse den i § 6 bestämda tiden af fjorton dagar börja löpa från det motparten skriftligen uppmanat parten att välja ny skiljeman i den afgångnes ställe. Detta var uttryckligen uttaladt i nya lagberedningens förslag, och i kongl. majts. proposition till riksdagen framgick det af hänvisningen till § 6, hvarest förutsättningen för parts skyldighet att inom viss tid välja skiljeman var icke blott skriftlig underrättelse från motparten om dennes val, utan äfven dylik uppmaning från honom att välja. Då lagutskottet ansåg motpartens uppmaning öfverflödig, såsom redan ligande i dennes underrättelse om förrättadt val, och § 6 affattades i öfverensstämmelse härmed, förbisåg man emellertid, att hänvisningen till § 6 icke var tillräcklig i det i § 7 nämnda fall, såvida nemligen motpartens eget val redan egt rum i den ordning, § 6 stadgar. Icke dess mindre lär det riktiga vara att tolka § 7, som om § 6 haft följande lydelse: Skola — — — —, och har endera parten skriftligen underrättat motparten om sitt val och sålunda uppmanat honom att välja skiljeman etc.

Skulle, sedan part i afgående skiljemans ställe valt annan skiljeman, denne senare af en eller annan anledning afgå, eger parten icke vidare någon befogenhet att välja skiljeman, utan den valrätt, som tillhört parten, öfvergår till öfverexekutor i den ort, der endera parten har sitt bo och hemvist. Det heter nemligen angående nämnda fall, «förfares såsom i 9 § sägs». Och det i sistnämnda § föreskrifna förfarandet är, att skiljeman skall utses af nämnde öfverexekutor, dock icke ovillkorligt, utan såvida ej skiljeaftalet innehåller annan bestämmelse. Grunden till stadgandet, att valrätten således beröfvas parten, är att man velat förekomma,

att part genom val af personer, som ej toge emot eller kunde fullgöra uppdraget, skulle kunna uppskjuta skiljeaftalets verkställande och slutligen helt och hållet tillintetgöra dess verkan¹⁾. För att förekomma missbruk af valrätten, har lagstiftaren begränsat den till att gälla endast två val²⁾. Derefter går den öfver till öfverexekutor, och, att märka, äfven om parten sjelf valt för tredje gången, innan öfverexekutor blifvit i tillfälle att utse skiljeman, saknar partens val hvarje betydelse. Man har nemligen ej rätt att ur den till § 9 gjorda hänvisningen, sådan den i § 7 är formulerad, draga den slutsatsen, att för öfverexekutors valrätt förutsattes tredska från partens sida eller åtminstone att det icke vore uppenbart, att tredska ej föreläge. Parten får alltså välja skiljeman mer än två gånger, endast såvida skiljeaftalet innehåller någon bestämmelse derom, och i denna regel göres ej någon modifikation ens för det fallet, att de föregående valen utan hvarje partens förvållande misslyckats. Man kan allvarsamt sätta i fråga, om icke lagstiftaren i sin ifver att få skiljenämnden till stånd gått något för långt i förevarande fall.

I det föregående hafva vi sett, hurusom part genom skriftlig underrättelse till motparten om sitt val af skiljeman förpliktade motparten att inom viss tid och på visst sätt lemna underrättelse om sitt val af skiljeman. Detta skulle ock i tillämpliga delar gälla vid val af skiljeman i afgående skiljemans ställe. Hafva emellertid parterna annorlunda i skiljeaftalet öfverenskommit, modifieras denna förpliktelse i enlighet med den sålunda gjorda öfverenskommelsen. Derest nu part icke fullgör ifråga om valet hvad honom enligt lag eller skiljeaftal åligger, har lagstiftaren under vissa villkor låtit valrätten öfvergå till öfverexekutor. Samma resultat inträder ock under en viss förutsättning, derest skiljeman skolat af andra skiljemän tillkallas. Det första fallet föreligger, när, såsom det heter i § 9, part, som skall välja skiljeman, tredskas att fullgöra hvad honom i sådant afse-

¹⁾ Bestämmelsen om valrättens öfvergång till öfverexekutor i detta fall tillsattes af lagutskottet. Jfr dess utlåtande nr. 17 vid 1887 års riksdag.

²⁾ Ett med motpartens medgifvande återkalladt val bör dock lemnas ur räkningen.

ende åligger. Partens skyldigheter äro nämnda i det föregående. De voro att inom viss tid, räknad på sätt förut sagts, välja skiljeman och derom lemna motparten skriftlig underrättelse, allt såvida ej i skiljeaftalet annorledes bestämts. Har sålunda parten, sedan han skriftligen underrättats om motpartens val eller vid skiljemans afgång uppmanats att välja annan skiljeman, visserligen valt skiljeman, men ej derom lemnat motparten underrättelse, eller har han visserligen underrättat motparten, men ej gjort detta skriftligen, eller har han lemnat skriftlig underrättelse om sitt val, men gjort detta först efter förloppet af den i lagen eller skiljeaftalet bestämda tid, så har parten onekligen icke fullgjort hvad honom i fråga om val af skiljeman ålegat. Är nu meningen med stadgandet i § 9, att för dylik händelse valrätten definitivt öfvergår till öfverexekutor? Svaret härpå är att söka i tolkningen af ordet «tredskas». Betyder detta det samma som «försumma», blir svaret jakande. Emellertid så torde icke vara förhållandet. Tredska innefattar nemligen icke en blott försummelse utan ett framhårdande i försummelsen. Huru länge i detta fall? Jo, till dess öfverexekutor pröfvar den af andra parten gjorda ansökan om att öfverexekutor skall utse skiljeman. Så t. ex. om part väl försummat att gifva motparten skriftlig underrättelse om sitt val af skiljeman inom den i § 6 föreskrifna tid, men gjort det efteråt, kan motparten ej med framgång vända sig till öfverexekutor. Och i fall försummelsen visserligen ännu fortfar, då motparten vänder sig till öfverexekutor, men den försumlige, när han förklarar sig öfver ansökningsen, i vederbörlig ordning fullgjort sitt val, måste öfverexekutor afslå den gjorda ansökningsen. I hvilket fall som helst fordras dock för att hindra öfverexekutors val icke blott att part, innan öfverexekutor pröfvar ansökningsen, fullgjort sin skyldighet, utan ock att han styrkt detta hos öfverexekutor. En annan sak är, att ifall försummelsen icke längre existerar, då motparten ingifver sin ansökan till öfverexekutor, kan parten, äfven om han ej vederbörligen styrkt sitt val hos öfverexekutor och denna myndighet således utsett skiljeman i hans ställe, få skiljedomen häfd, på sätt § 14 stadgar. Förutsättningen för öfverexekutors valrätt torde alltid böra

förefinnas, när ansökningen göres, för att den genom öfverexekutor valde skiljemannen skall anses behörig.

Det andra fallet, då öfverexekutor enligt § 9 har att utse skiljeman, föreligger, när skiljeman skall af andra skiljemän tillkallas, men desse ej kunna förena sig om valet. Man skulle kunna sätta ifråga, om meningen är, att alla skola vara ense, eller det blott fordras, att de förena sig till absolut majoritet. Efter all sannolikhet har man haft tanken närmast riktad på det fallet, att två skiljemän skola utse den tredje, men der är frågan tydligen irrelevant. Ordalagen tala dock kraftigt för enhällighet, och tager man hänsyn till lagstiftarens uttryckssätt på andra ställen i lagen, blir denna tolkning oafvislig. Så snart enhällighet icke åstadkommits, bör alltså öfverexekutor utse skiljeman, och detta såväl i det fallet att de skiljemän, som skola välja ytterligare en eller flere skiljemän, utsetts i skiljeaftalet, som när de valts på annat sätt.

När nu någon af de i det föregående angifna förutsättningarna för öfverexekutors rätt att utse skiljeman föreligger och öfverexekutors val sålunda påkallas, gäller det att finna reglerna för det förfarande, som dervid skall iakttagas. Första frågan är, hvem som eger påkalla öfverexekutors val. Skulle valrätten stå öppen för part, är det tydligen motparten, som eger vända sig till öfverexekutor, något som ock i nya lagberedningens förslag var tydligen uttaladt. Derest åter öfverexekutors valrätt inträder, när valberättigade skiljemän icke kunna blifva ense om valet, kunde det synas ligga närmast till hands att de, hvilkas val misslyckats, genom anmälan derom påkallade öfverexekutors åtgärd. Detta torde ock hafva varit afsedt i nya lagberedningens förslag. Med den lydelse § 9 emellertid fått, enligt hvilken någon skilnad ej göres emellan de olika fallen, torde man dock böra anse part äfven i sistnämnda fall böra göra ansökning hos öfverexekutor om val af skiljeman. Dylik ansökan kan dock tydligen göras af hvilken som helst af parterna¹⁾. Att sålunda skiljemännen icke ega nämnda befogenhet, beror derpå, att endast parterna äro berättigade och förpliktade af skiljeaftalet, hvidan endast de ega rätt att vända sig till offentlig myndighet för att få detsamma realiseradt. Begäran om skiljemans

¹⁾ Så ock, när parts valrätt enligt § 7 upphört.

utseende torde hos vederbörande öfverexekutor böra ske skriftligen och, enär här otvifvelaktigt är fråga om en handräckningsåtgärd, synas §§ 160 och 161 utsökningslagen äfven i öfrigt böra *ex analogia* tillämpas. Den, som påkallar öfverexekutors val, har alltså att anföra de omständigheter, på grund hvaraf valrätten öfvergått till öfverexekutor. Derest öfverexekutor icke anser de anförda skälen tillfyllestgörande, afslås ansökningen utan vidare. I annat fall skall motparten beredas tillfälle att yttra sig, och det beror derefter på dennes svar och den förebragta utredningen, om skiljeman blir af öfverexekutor utsedd eller ej. Väger öfverexekutor att upptaga ansökningen eller afslås den, torde man böra *ex analogia* tillämpa hvad i 10 kap. utsökningslagen om klagan öfver utslag i utsökningsmål stadgas. Utser åter öfverexekutor skiljeman, får klagan deremot ej föras i exekutiv väg. Öfverexekutors val af skiljeman afgör emellertid icke frågan definitivt utan blott tillsvidare, till dess domstol kommer i tillfälle att yttra sig öfver densamma. Detta är visserligen icke direkt uttaladt, men ligger i sakens natur. Parten måste dock föra klagan mot skiljedomen på grund af det felaktiga valet inom den i § 14 skiljemannalagen stadgade tid, såvida han nemligen beträffande den förevarande tvisten är bunden af sjelfva skiljeaftalet. I samband härmed vill jag fästa uppmärksamheten derpå, att äfven om sökandens motpart hos öfverexekutor invänder, att skiljeaftalet icke eger giltighet eller tillämplighet å den tvist, hvarom fråga är, eger dock öfverexekutor utse skiljeman, derest han ej finner nämnda invändning berättigad. Skiljeaftalets giltighet eller tillämplighet behöfver således hvarken vara obestridd eller genom laga kraft vunnen dom afgjord, för att öfverexekutor skall ega tillämpa skiljeaftalet. Äfven i det fallet, att frågan om skiljeaftalets giltighet eller tillämplighet på förevarande tvist är under domstols pröfning, har öfverexekutor att sjelfständigt bedöma, om han bör utse skiljeman. Det beslut, hvarigenom dylikt val sker, blir dock utan verkan, derest domstol förklarar skiljeaftalet icke hafva egt giltighet eller tillämplighet å den tvist, hvarom fråga är. Att detta utslag skall vara laga kraft vunnet, är icke föreskrifvet. Emellertid torde man få anse, att öfver-

exekutors beslut om skiljemans utseende återfår sin verkan, derest domstolens ifrågavarande utslag i högre instans ändras och skiljeaftalet tillerkännes bindande verkan. Något nytt val från öfverexekutors sida kommer således icke i fråga. Detta oaktadt torde det riktiga vara, att öfverexekutor under den tid, då en af domstol afgifven förklaring om skiljeaftalets ogiltighet etc. föreligger, låt vara att den ej är laga kraft vunnen, är förhindrad att utse skiljeman, ty det måste anses strida mot god ordning, att en myndighet fattar ett beslut, som omedelbart (låt vara ej definitivt) blir utan verkan.

Då öfverexekutor i något af de fall, som i det föregående nämnts, utsett skiljeman, men denne sedermera afgår, blir frågan, om valrätten stannar kvar hos öfverexekutor eller om den återgår till den part eller de skiljemän, som eljest skolat välja. Har valrätten öfvergått på öfverexekutor, sedan part tvenne gånger valt, är det otvifvelaktigt på grund af lydelsen af § 7, att parten aldrig får igen rätten att välja. Derest åter orsaken till öfverexekutors val varit partens tredska eller de valberättigade skiljemännens oenighet, har man skäl att vara mera tveksam. Å ena sidan kunde man göra gällande, att då öfverexekutors val är en nödfallsutväg, detsamma bör komma i fråga, endast när dess behöflighet i hvarje särskildt fall ådagaläggas. Å andra sidan åter skulle kunna åberopas, att föga sannolikhet förefins, att part, som en gång tredskat, eller skiljemän, som ej vid förra valet kunnat blifva ense, med afseende på ett nytt val skola komma till ett bättre resultat. Lagstiftarens afsigt att utan uppehåll få skiljenämnden till stånd tillgodoses således bättre genom att valrätten, när den en gång öfvergått på öfverexekutor, hos denna myndighet förblifver. Sistnämnda åsigt torde ock bäst öfverensstämma med den lydelse § 9 erhållit, liksom ock § 7, som omtalar parts rätt att välja skiljeman i stället för den, som afgått, utgår ifrån att den afgångne blifvit af part utsedd. Endast i ett fall synes öfverexekutor böra låta parten välja, och det är, när öfverexekutor efter de upplysningar, som numera stå till buds, finner det förra valet felaktigt och sålunda underkastadt klander enligt § 14. Beträffande förfarandet, då ny

skiljeman skall af öfverexekutor utses, gälla i tillämpliga delar samma regler, som när öfverexekutors val första gången påkallas.

Af det anförda framgår, hurusom skiljemannalagen, när skiljemännen ej redan äro utsedde i skiljeaftalet, sätter part i stånd att framtvinga valet af skiljenämnd, såväl i det fall då parterna hvar för sig skola välja skiljemän, som ock när skiljeman skall af andra skiljemän tillkallas. Skiljemannalagen har, såsom förut nämnts, emellertid icke hindrat parterna från att i skiljeaftalet öfverenskomma äfven om andra sätt för skiljemännens utseende. Sålunda kan deri vara bestämdt, att skiljemännen skola utses af vissa i skiljeaftalet dertill utsedde väljare, som icke sjelfva äro skiljemän; att skiljemännen skola väljas af personer, som parterna hvar för sig dertill utsett; att parterna på det sättet skola gemensamt utse hvarje skiljeman, att de föreslå hvardera en och sedermera genom lott afgöres, hvilkendera skall blifva skiljeman; slutligen att skiljemän skola de blifva, om hvilkas val parterna enas o. s. v. Huru valen i nu nämnda fall skola framtvingas, derom lemnar skiljemannalagen icke uttryckligen någon upplysning. Att något framtvingande ej kan komma i fråga, när valet förutsätter enighet mellan parterna, är visserligen klart. Och starka skäl tala för den meningen, att äfven i de öfriga fallen en skiljenämnd kan komma till stånd, endast när valen fullgöras i enlighet med skiljeaftalets bestämmelser. Man kunde dock ifrågasätta, om icke en analogisk användning af skiljemannalagens stadganden borde göras. Resultatet blefve då, att om part tredskades att utse väljare eller att föreslå skiljeman eller om de i skiljeaftalet eller eljest af parterna utsedde väljarne ej kunde enas om valet af skiljemän, valrätten öfverginge till öfverexekutor. I betraktande af att skiljemannalagen torde afse att vara fullständig i fråga om sättet för ett framtvingande af valet af skiljemän, synes det mig emellertid betänkligt att tillåta sig en dylik analogisk användning af dess stadganden. Fullgöra uti ifrågavarande fall vederbörande icke sina val i öfverensstämmelse med skiljeaftalet, utgör detta senare icke något hinder för part att få tvisten pröfvad af domstol. Huruvida tvisten verkligen bör af domstol upptagas till pröfning,

bedömes enligt de vanliga reglerna. Är tvisten således en fastställelseprocess, blir det endast undantagsvis, som en dylik talan får af domstolen prövas¹⁾).

Samma verkan, att skiljeaftalet icke utgör hinder för tvistens pröfning vid domstol, är i § 10 stadgad äfven för det fall att part, som sjelf skolat välja skiljeman, försummat fullgöra hvad honom i sådant afseende ålegat, och detta oaktadt, såsom vi sett i det föregående, motparten i detta fall genom skiljemannalagens bestämmelser satts i stånd att framtvinga ett val af skiljeman. Att märka är, att förutsättningen för befogenheten att utan hinder af skiljeaftalet gå till domstol icke är tredska, utan blott försummelse. Således äfven om parten efter den stadgade tidens förlopp fullgjort det försummade, föreligger den i § 10 fordrade förutsättningen. I nya lagberedningens motiv heter det visserligen med afseende på detta fall: «Emellertid torde i de fall att part tredska att välja skiljeman» etc.; men liksom det enligt den lydelse, ifrågavarande lagrum fått, icke blott är försummelse att välja skiljeman, som medför den der omnämnda påföljd, fordrar lagrummet icke tredska utan endast försummelse i angifna hänseenden.

Försummelsen från den parts sida, som skolat välja skiljeman, att fullgöra hvad honom på grund af lagens stadganden eller skiljeaftalets bestämmelser i sådant afseende ålegat, öppnar alltså för andra parten vägen till domstol, derest han vill detta «hellre än att vidare påkalla skiljedom i tvisten». Då meningen med sist anförda ord måste vara att angifva en verklig förutsättning²⁾ för parts befogenhet att gå till domstol, måste vi se till, när det afsedda vidare påkallandet af skiljedom i tvisten kan anses hafva egt rum. Klart är, att detta är fallet, när öfverexekutor på partens begäran i stället för den försumlige utsett skiljeman. Dermed blir parten onekligen afskuren från att med åsidosättande af skiljeaftalet gå till domstol. Men enligt min mening kan

¹⁾ Se härom Trygger, «Skriftliga bevis», Stockholm 1887, s. 12 f.

²⁾ Att skiljeaftalet ej utgör hinder för part att vända sig till domstol, gäller under denna förutsättning, äfven när motparten bestridt ett af parten i vederbörlig ordning d. v. s. i enlighet med § 5 gjordt yrkande om skiljeaftalets tillämpning.

man icke stanna härvid, utan om parten efter motpartens försummelse till denne ställer en skriftlig uppmaning att välja skiljeman, måste detta anses såsom ett i § 10 afsedt påkallande af skiljedom och hindrar således parten från att utan vidare gå till domstol. Huru länge detta hinder varar, kan synas tvifvelaktigt. Bestämmer parten en viss tid för motpartens val, torde hindret upphöra, såvida valet icke skett i vederbörlig ordning inom nämnda tid. Har parten icke bestämt någon tid, synes mig det riktiga vara, att motparten njuter lika lång tid, som han ursprungligen haft, denna tid räknad från den förnyade uppmaningen att välja. Möjligen är i sistnämnda fall det rätta, att motparten kan hindra sakens upptagande vid domstol, så snart han, innan stämningen till domstol delgifvits honom, fullgjort hvad honom med afseende på valet i öfrigt ålegat.

Innan jag öfvergår till sjelfva förfarandet, några ord till belysning af rättsförhållandet mellan parter och skiljemän.

Detta rättsförhållande måste såväl hållas skildt från parternas inbördes rättsförhållande på grund af förrättadt val af skiljemän som ock ses i sammanhang med det sistnämnda. I det föregående är visadt, att ett parterna bindande val af skiljemän kan ega rum antingen redan i och med skiljeaftalets afslutande eller ock, derest part eljest skall välja skiljeman, derigenom att parten lemnar motparten underrättelse om sitt val, denna underrättelse må nu ske muntligen eller skriftligen. Motparten har blott att se till, att han i händelse af bestridande kan föra bevis om underrättelsen. Genom det sålunda antingen i skiljeaftalet eller medelst den hos motparten skedda underrättelsen bindande valet af skiljeman uppkommer dock icke något som helst rättsförhållande mellan part eller parterna och den valde skiljemannen. Det minsta, som härför fordras, måste vara, att skiljemannen om valet underrättas. Innan valet för den väljande sjelf är bindande, bör denna underrättelse till skiljemannen ske genom honom, men så snart han är i förhållande till motparten bunden af sitt val, kan den äfven

ske genom denne senare. En dylik underrättelse torde böra betraktas såsom ett anbud till skiljemannen att emottaga uppdraget, hvilket anbud visserligen ock kan göras uttryckligt. Det står sedan skiljemannen öppet att antaga eller förkasta det gjorda anbudet, ty någon mer eller mindre allmän plikt att vara skiljeman känner icke vår rätt. Antager nu skiljemannen icke anbudet, har detta, såsom förut nämnts, icke alltid den verkan, att partens val anses som om det icke skett, utan parten har med laga verkan utöfvat sin valrätt en gång, såvida valet i förhållande till motparten var bindande. Derest åter skiljemannen åtager sig uppdraget, uppstå för honom såväl rättigheter som förpliktelser. På rättsförhållandet mellan honom och parten torde i tillämpliga delar vara att använda stadgandena i 18 kap. handelsbalken¹⁾. Sålunda är skiljemannen först och främst förpliktad att fullgöra det åtagna uppdraget, såvida han icke har skälig orsak att afgå. Afgår han utan laga skäl, borde han kunna tvingas genom vite att fullgöra uppdraget. Huruom emellertid detta tvång såsom ändamålslost måste uteblifva enligt skiljemannalagen, har jag nämnt i det föregående. Skadeersättningsskyldigheten kvarstår dock alltid, låt vara att omöjligheten att i vidsträcktare mån ådagalägga skadan kommer enligt skiljemannalagen, liksom enligt den äldre rätten, att rent faktiskt begränsa ersättningsskyldigheten till att blott gälla kostnaderna för det strandade eller fördröjda skiljemannaförfarandet.

Beträffande åter det sätt, hvarpå skiljemannen utreder och afdömer parternas mellanvarande, torde arten af skiljemannens uppdrag, att efter bästa förstånd och samvete afgöra tvisten utan rätt för parterna till klander vid domstol, böra föranleda dertill, att skiljemannen endast i det fall kan dragas till ansvar för sitt domsluts innehåll, att han gjort sig skyldig till brottsligt förfarande. Underlåtenhet deremot från skiljemannens sida, att följa hvad enligt lag eller öfverenskommelse med parterna skall gälla i fråga om förfarandet, är deremot i sig egnad att ge anledning till ersättningstalan. Om emellertid skiljedomen icke af nämnda anledning öfver-

¹⁾ Se ofvan s. 24 f.

klagas och upphäfves, blir ersättningsskyldigheten dock utan praktisk betydelse, enär den inverkan, som skiljemannens försummelse haft på sakens utgång, af nyss anförda skäl är undandragen domstolens pröfning. Upphäfves åter skiljedom, låter sig deremot stundom den skada i någon mån uppskattas, som parten lidit genom det strandade skiljemannaförfarandet¹⁾.

Att skiljemannen å sin sida är berättigad att, äfven i det fall att särskild öfverenskommelse ej skett, erhålla ersättning såväl för sin möda som för sina kostnader, torde i betraktande af stadgandet i 18 kap. 5 § handelsbalken ej kunna bestridas. Längre fram blir tillfälle att redogöra för, huru skyldigheten att gifva skiljemännen denna ersättning skall bestämmas, hvad angår parternas förhållande till hvarandra. Här gäller frågan blott förhållandet mellan part och skiljeman. Det riktiga synes vara, att den part, som utsett skiljeman eller för hvars räkning skiljemannen utsetts, är denne ansvarig för den öfverenskomna eller af domstolen bestämda ersättningen, liksom ock att om skiljemannen utsetts i skiljeaftalet eller eljest af båda parterna eller för deras räkning t. ex. skiljeman väljes af andra skiljemän, parterna *pro rata parte* äro förpliktade att betala ersättningen.

Hvad till sist angår partens rätt i förhållande till skiljemannen att återkalla sitt åt denne gifna uppdrag, är det otvifvelaktigt, att skiljemannen icke eger något berättigadt anspråk att få till slut utföra sitt värf, ehuru skiljemannen visserligen oakadt uppdragets återkallande i vissa fall kan vara berättigad till ersättning. Men då, såsom jag förut nämnt, parten vid en viss tidpunkt blir i förhållande till motparten bunden af sitt val af skiljeman, kommer detta att öfva inverkan äfven på rättsförhållandet mellan skiljeman-

¹⁾ Lagkomitén går således för långt, då den helt generelt säger: «att det ligger i sakens natur, att ingen för en skiljemannabefattning må ställas till ansvar.» Komitén fortsätter: «Då komitén gjort äran och samvetet till borgen för skiljemäns handlingar, har den stadgat all den kontroll, som för detta lagskipningsätt synes vara lämplig.» Tydligt torde emellertid vara, att detta blott gäller sjelfva afgörandet af tvisten, enär blott detta är undandraget domstols pröfning.

nen och den part, som valt honom. Detta uttalar § 8 skiljemannalagen på det sätt, att part ej utan motpartens medgifvande i ett dylikt fall eger återkalla valet. Skiljemannen har således befogenhet att sätta sig öfver återkallelsen. Äro båda parterna deremot ense, gäller otvifvelaktigt, att skiljemannen är skyldig draga sig tillbaka och, äfven om han vägrar, upphör att vara skiljeman. Svårare är det att afgöra, om parterna efter öfverenskommelse kunna entlediga en af andra skiljemän eller öfverexekutor utsedd skiljeman. Att dylik befogenhet kan med bindande verkan i skiljeaftalet tillerkännas parterna, detta äfven hvad angår en af öfverexekutor utsedd skiljeman, torde framgå af § 9, ty då öfverexekutor kan i skiljeaftalet beröfvas valrätt, synes ock i detsamma verkan af öfverexekutors val kunna begränsas. Likaledes lär det vara uppenbart, att parterna genom upphäfvande af det skiljeaftal, på grund hvaraf de öfriga skiljemännens eller öfverexekutors val skett, kunna omintetgöra verkan af valet. Först när intet af dessa fall föreligger, börja svårigheterna. Har öfverexekutor på grund deraf, att den genom partens andra val till skiljeman utsedde afgått eller att part tredskats i fråga om valet af skiljeman, valt sådan, synes det mig otvifvelaktigt, att parterna icke genom sin blotta öfverenskommelse kunna entlediga den sålunda utsedde. Hafva åter andra skiljemän tillkallat skiljemannen i fråga eller öfverexekutor, enär enighet mellan de väljande skiljemännen ej kunnat åstadkommas, utsett honom, erbjuder sig ett enkelt sätt för parterna att få fram sin vilja, derest man anser, att afgång af skiljeman, som skolat välja annan skiljeman, har den verkan, att den i den afgångnes ställe utsedde skall beredas tillfälle att jemte den kvarvarande deltaga i valet af den tredje¹⁾. I så fall behöfde parterna blott återkalla valet af någon af de väljande skiljemännen, hvartill de enligt § 8 ega rätt, för att få nytt val af tredje skiljeman. Jag tror dock ej, att lagen bör så tolkas, att den skiljeman, som i val af annan skiljeman deltagit, nödvändigt måste vara densamme, som slutligen afgör

¹⁾ Jag tager det vanligaste fallet, att den legala regeln i § 3 skall iakttagas.

parternas mellanvarande. Så snart den, som deltog i valet af den tredje, detta må nu hafva ledt till ett resultat eller gifvit anledning till öfverexekutors val, vid valet var skiljeman, saknar det betydelse, om han sedermera afgått. Detta kunde visserligen synas strida emot lydelsen af den legala regeln i § 3, att skiljemännen skola vara tre, af hvilka hvardera parten väljer en och de så lunda valde tillkalla den tredje. Men här återgifves blott det normala förhållandet, att ingen skiljeman afgår; sker detta, hafva vi i § 7 mom. 2 ett stadgande, som tydligen utgår derifrån, att vid afgång endast den afgående ersättes, utan att den sammansättning, skiljenämnden i öfrigt eger, deraf röner något inflytande. Vid sådant förhållande blir det att undersöka, om icke något annat sätt än det nu behandlade kan af parterna användas för att blifva qvitt en af andra skiljemän eller af öfverexekutor i deras ställe utsedd skiljeman. Är skiljemannen utsedd af andra skiljemän, torde med desses bifall valet kunna omintetgöras. Derest åter öfverexekutor utsett skiljeman, lära parterna icke i annan ordning, än ofvan nämnts, kunna få verkan af öfverexekutors val upphäfd.

Såvida deremot § 3 skiljemannalagen haft den lydelse, att parterna äfven annorledes än i skiljeaftalet egt bestämma sättet för skiljemännens utseende, är det otvifvelaktigt, att hvarje skiljemannaval, det må hafva skett af hvem som helst, genom andra skiljemän eller öfverexekutor, utan vidare kunnat beröfvas sin verkan genom parternas derom gjorda öfverenskommelse.

IV.

Skiljemannalagen liksom den förut gällande rätten lemnar en hvar af parterna rätt att påkalla skiljeaftalets tillämpning. Oberoende således af hvad emellan parterna är tvistigt, om detta är existensen af ett rättsförhållande eller tillvaron af ett rättsanspråk, oberoende af huruvida parten vill göra gällande, att motparten är skyldig till honom erlägga en prestation, eller om han endast vill förklaras fri

ifrån ett dylikt anspråk från motpartens sida, eger han inleda det förfarande inför skiljemännen, som är ämnadt att leda till ett afgörande af parternas mellanvarande. Hvad sättet för påkallandet af skiljeaftalets tillämpning angår, öfverensstämmer visserligen skiljemannalagen med den äldre rätten deri, att ett vederbörligt påkallande icke kan anses hafva egt rum, så snart parten emot motpartens till domstol instämnda talan gör den invändning gällande, att tvisten bör afgöras af skiljemän, ty genom en dylik invändning har parten endast åberopat skiljeaftalets verkan att hindra domstolsprocess men deremot ej påkallat skiljemannaförfarendets egen tillämpning. En öfverensstämmelse eger ock deri rum, att påkallandet af denna senare verkan af skiljeaftalet icke behöfver ske uttryckligen utan äfven kan, såvida öfriga förutsättningar äro uppfyllda, anses ligga i partens underrättelse till motparten, att parten fullgjort det honom åliggande valet af skiljeman. Olikheterna äro deremot följande.

Den äldre rätten fordrade endast, att den part, som tog initiativet, bevisligen tillkännagaf för motparten, att han äskade skiljedom, och samtidigt, derest detta ej skett i sjelfva skiljeaftalet, individualiserade föremålet för förfarandet och skiljemännens afgörande. Skiljemannalagen åter ställer större fordringar på den part, som inleder förfarandet. Dess bestämmelser göra sättet för påkallandet beroende af den form och det innehåll, som skiljeaftalet erhållit. Är skiljeaftalet upprättadt skriftligen samt angående redan existent tvist, gäller visserligen detsamma som enligt den äldre rätten. Är deremot skiljeaftalet icke skriftligen upprättadt eller afser det framtida tvist, skall den i § 5 gifna bestämmelsen tillämpas. Innan jag närmare ingår derpå, skall jag söka besvara frågan, när ett skriftligen upprättadt skiljeaftal angående redan uppkommen tvist kan sägas föreligga.

Med afseende på spörsmålet, när ett skriftligen upprättadt skiljeaftal är tillstädes, torde följande gälla. Först och främst synes man kunna vara ense derom, att aftalet icke då kan sägas vara skriftligen upprättadt, när blott de aftalade villkoren finnas fixerade i en skriftlig handling, men deremot parternas afslutande af skiljeaftalet på

annat sätt blir att bevisa, t. ex. parterna hafva utfärdat en af dem icke undertecknad kontraktshandling. Tillräckligt är emellertid icke ens, att den skriftliga handlingen, dess äkthet förutsatt, till fullo bevisar, att parterna ingått det ifrågasvarande aftalet, t. ex. aftalet ingåtts inför en myndighet, som upptagit dess innehåll i sitt med vitsord försedda protokoll. En fullmakt säges nemligen enligt svensk rätt ej vara skriftlig, då hufvudmannen afgifvit den till domstolens protokoll¹⁾. Det fordras, att parternas dispositiva förklaringar afgifvits skriftligen, att skriften uppsatts för att tjena som bevis om aftalet²⁾ samt att den verkligen *prima facie* utgör ett dylikt bevis. Den skriftliga handlingen måste således vara en med parternas namn eller bevitnade bomärken undertecknad urkund. Skriftligen upprättadt är således icke ett skiljeaftal, som i enskilda bref mellan parterna ingåtts; ej heller det skiljeaftal, som af parterna slutes, sedan tvisten anhängiggjorts vid domstol, samt derefter intagits i domstolens protokoll.

Det återstår att bestämma, när skiljeaftalet kan anses ingånget angående en tvist, som redan då uppstått. Detta synes mig vara fallet, icke redan då parterna vid skiljeaftalets ingående äro af olika mening angående det rättsförhållande, beträffande hvilket hänskjutandet åt skiljemän sker, utan först när parterna fixerat, hvori tvisten emellan dem består, d. v. s. bestämt omfattningen och arten af sina yrkanden å ömse sidor. Alltså, när i ett skriftligen upprättadt skiljeaftal parternas yrkanden å ömse sidor äro fullt bestämda, och föremålet för skiljemännens afgörande således är fullständigt individualiseradt, fordrar skiljemannalagen endast, att det i händelse af behof kan bevisas, att part hos motparten påkallat skiljemannaförfarandets inträdande. Är detta deremot ej fallet, utan antingen fixerandet eller det skriftliga fixerandet af föremålet för tvisten saknas i skiljeaftalet, «skall den, som påkallar aftalets tillämpning, skriftligen meddela motparten uppgift på den eller de frågor, om hvilka skiljedom äskas». Den form, som sålunda är före-

¹⁾ Jfr 15 kap. 4 § rättegångsbalken.

²⁾ Jfr Trygger, «Skriftliga bevis», s. 122 f.

skrifven för påkallandet af skiljeaftalets tillämpning, afser synbarligen att ersätta, hvad som redan föreligger vid ett skriftligen upprättadt skiljeaftal angående existent tvist, och förevarande bestämmelse bör tydligen tolkas i öfverensstämmelse härmed. Hvad då först angår sjelfva det skriftliga meddelandet till motparten, torde det riktiga vara, att man på denna skrift ställer i det stora hela samma fordringar, som vi i det föregående ställt på det skriftligen upprättade skiljeaftalet. Meddelandet bör alltså vara af utfärdaren undertecknad samt hafva karaktären af en handling, bestämd att tjena som grundval för inledandet af ett skiljemannaförfarande, och icke blott vara ett enskildt meddelande, som blott antyder en afsigt att begagna sig af öfverenskommelsen om tvistens hänskjutande till skiljemän. Något särskildt sätt för detta skriftliga meddelandes delgifning till motparten är deremot icke föreskrifvet. Det är alltså tillräckligt, att delgifvandet är bevisligt, för hvilket ändamål parten bör taga en bestyrkt afskrift af den delgifna skriftens innehåll, hvarå delgifningsmännen kunna teckna bevis om originalets öfverlemnande åt motparten. Beträffande derefter det skriftliga påkallandets närmare innehåll, måste föremålet för tvisten deri individualiseras, hvadan alltså den part, som tagit initiativet, har att deri framställa de yrkanden, han gör gällande emot motparten och hvilka han äskar bifallna af skiljenämnden. De sålunda gjorda yrkandena kunna naturligtvis vara olikartade, innebära fordran på en prestation, på fastställelsen af en rättighet eller på förnekandet af en motpartens rättighet resp. anspråk af viss art och omfattning. Under det att skiljeaftalet, när det angår redan existent tvist, fixerar begge parternas yrkanden, föreligger endast från ena partens sida en dylik fixering, när part på det i skiljemannalagen föreskrifna sättet påkallar tillämpning af ett skiljeaftal angående framtida tvist. Man måste emellertid i sistnämnda fall anse, att den part, mot hvilken den initiativtagande vändt sig, ställer sig afvisande till den sistnämndes yrkanden, så snart han icke afgifvit en förklaring, hvarigenom han underkastat sig dem helt och hållet eller delvis.

Då ett behörigt påkallande af skiljeaftalets tillämpning skett, det samma må ha skett på ena eller andra sättet

alltefter skiljeaftalets beskaffenhet, eger man således skriftligen fastslaget föremålet för tvisten emellan parterna. Och liksom vid stämning i dylika mål till domstol är det från ena parten utgående yrkandet delgifvet den andra parten. Derest enligt skiljeaftalet icke blott den fråga, hvarom ena parten påkallat aftalets tillämpning, utan äfven andra frågor hänskjutits till skiljemän, står det tydligen motparten öppet att i föreskrifven ordning derom äska skiljedom. Deremot måste man förneka honom rätt att, blott därför att en genstämning vid domstol skulle varit berättigad, få ett anspråk under pröfning af skiljenämnden¹⁾. Sålunda om till skiljemännen hänskjutits blott frågan om en betalningsskyldighet på grund af ett visst kontrakt, kan den part, mot hvilken anspråket väckes, icke göra gällande en honom tillkommande genfordran emot motparten. Ja, för min del drager jag ej i betänkande att fränkänna honom rätten att med sin genfordran qvitta till så stor del, som härför erfordras. Skiljemännen ega ej sträcka sin pröfning till rättsanspråk, som ej underkastats deras bedömande, och ett dylikt obehörigt afgörande eger rum äfven i det fall, att anspråket blott skall användas till qvittning. Genom att hänskjuta ett fordringsanspråk till skiljemän beröfvar man sig således rätten att qvitta med andra anspråk än sådana, som sjelfva omfattas af skiljeaftalet och hvarom man påkallat dom af samma skiljemän.

Sedan skiljemännen äro behörigen utsedde och skiljenämnden konstituerad samt skiljeaftalets tillämpning angående en viss fråga af part behörigen påkallats, ligger det vikt deruppå, att skiljemännen, derest föremålet för tvisten icke meddelats dem i samband med deras val, erhålla del af den handling eller de handlingar, hvari föremålet för tvisten är fixerad. Någon särskild form härför fans lika litet förut som enligt skiljemannalagen bestämd.

---

¹⁾ Med afseende på tysk rätt se Loening, «Die Widerklage im Reichs-Civilprocess» i Zeitschrift für deutschen Civilprocess 4 B. s. 35.

men att det bör ske, är uppenbart, ty endast i den händelsen äro skiljemännen i stånd att så förfara, att icke sedermera den anmärkning kan göras emot gifven skiljedom, att skiljemännen öfverskridit sitt uppdrag.

Bestämmelser angående skiljemännens sammanträde i och för tvistens afgörande saknas äfven. I lagutskottet föreslogs en § i skiljemannalagen mellen den 11 och 12, hvilken skulle hafva följande lydelse: «Den, som blifvit till tredje skiljeman utsedd, eller, om sådan skiljeman i följd af skiljeaftalet ej finnes, den af skiljemännen, som är till lefnadsåren äldst, ege att, såvida ej annorlunda är genom skiljeaftalet bestämdt, kalla öfrige skiljemän att å viss tid och ort sammanträda för tvistens afgörande. Sådan kallelse skall bevisligen delgifvas öfrige skiljemännen minst fjorton dagar före sammanträdet.» Denna § afslogs emellertid af riksdagen, och både dess innehåll och formulering lemna mycket öfrigt att önska. Allt synes således bero på att skiljemännen enas om viss tid och ort för sammanträdet. Man torde dock hafva skäl att, äfven när skiljeaftalet lyder under skiljemannalagen, anse domstol berättigad och förpliktad att på parts begäran vid vite förelägga en tredskande skiljeman, som ej vill afsäga sig uppdraget, att med de öfriga sammanträda å tid, hvarom dessa senare äro ense och som domstolen anser lämplig.

Förfarandet inför skiljemännen är till väsentlig del icke underkastadt någon bestämmelse i skiljemannalagen. Detta torde dock icke innebära, att några normer i nämnda hänseende icke finnas, utan blott att desamma skola gälla efter som före skiljemannalagen. Klart är emellertid, att härvid gäller frågan ej, hvilket förfarande lämpligen bör iakttagas, hvarå det riktiga svaret är, att domstolsförfarandet i viss mån bör tjena skiljemännen såsom förebild, utan hvilket förfarande måste iakttagas, för att domen ej skall kunna på grund af förfarandets felaktighet angripas. Att dervid i första hand blir afgörande hvad parterna i skiljeaftalet eller eljest kunna hafva öfverenskommit, är otvifvelaktigt; en annan sak är, att det emellan parterna aftalade förfarandet kan vara sådant, att skiljemännen på grund deraf kunna anses berättigade afsäga sig uppdraget, för att icke tala om

att tredje man deraf tydligen icke är bunden. Hafva parterna ej särskildt fastställt några normer för skiljemannaförfarandet, torde skiljenämnden ega att bestämma, huru förfaras skall, dock med den begränsning, att den ena parten icke beviljas förmåner, som förvägras den andra. Parternas mening, när de ingingo skiljeaftalet, måste nemligen anses hafva varit, att förfarandet, ej mindre än afgörandet, skall vara fritt från hvarje partiskhet för den ene eller andre af dem. Deremot kan man ej hos oss i likhet med tyska C. P. O.¹⁾ fordra, att skiljemännen beredt parterna särskildt tillfälle att för skiljenämnden utveckla sin talan. Det beror på skiljenämnden, huruvida genom parternas hörande processmaterialet behöfver fullständigas utöfver hvad som föreligger i skiljeaftalet och den handling, hvarigenom dess tillämpning påkallades. Har parten emellertid, innan skiljedomen gafs, hos en eller flere af skiljemännen förbehållit sig att få framträda inför skiljenämnden för att utföra sin talan, måste man anse förfarandet felaktigt, om skiljemännen icke bereda honom tillfälle dertill. Likaledes om parten inom nämnda tid hos någon skiljeman begär att till utveckling af sin talan få ingifva skriftliga handlingar, måste dessa tagas i betraktande vid sakens afgörande. Skiljemännen äro således icke berättigade att afvisa något processmaterial, som parten velat underlägga deras bedömande. Den modifikation bör dock häri göras, att partens utveckling af sin talan kan afvisas, acrest den sker så sent, att afsigten, att förhindra skiljedomens gifvande inom föreskrifven tid deraf kan anses framgå, eller ock efter den tid, hvilken skiljenämnden skäligen förelagt parten såsom preklusionsfrist. Det material, som den ena parten framlägger för skiljemännen, bör den andra parten lemnas tillfälle att bemöta, såvida han hos någon af skiljemännen derom i vederbörlig tid anhållit.²⁾ Emellertid, om skiljenämnden på grund af ena partens begäran eller eljest aktat nödigt att inkalla någon af parterna, bör äfven den andra parten om sammanträdet underrättas, för att äfven han må blifva i tillfälle att der göra gällande hvad han kan finna för sig fördelaktigt.

¹⁾ Så äfven Hagerup, »Den norske civilproces», Kristiania 1895, s. 116.

²⁾ Jfr rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1887 s. 129.

Det processmaterial, som å partens vägnar införas inför skiljenämnden, måste bevisligen härleda sig från parten, hans representant eller ombud. Laga rättegångsfullmakt är i sistnämnda fall dock icke nödvändig. Men jemte det af part införda processmaterialet, måste skiljenämnden beakta den utredning, som någon af skiljemännen kunnat göra i saken. Skiljemännen kunna visserligen inskränka sig till att blott emottaga processmaterialet från parterna, men de äro ej nödsakade härtill. Snarare måste det anses väl stämma med det uppdrag de erhållit, att de efter bästa förmåga äro verksamma för att uppdaga sanningen i den till dem hänskjutna frågan, obundna af det ofta temligen torftiga processmaterial som parterna kunna ha gjort gällande.

Beträffande särskildt bevisningen beror det på skiljenämnden såväl att tillåta upptagandet af ett af parten erbjudet icke skriftligt bevis¹⁾ som ock att af egen drift tillgodogöra sig bevismedel, som kunna vara skiljenämnden bekanta. Synebeviset spelar i skiljemannaförfarandet en synnerligen betydande roll. Hvad vittnen angår, är skiljenämnden oförhindrad att sjelf höra dem, och detta vare sig de enligt 17 kap. 7 § rättegångsbalken skulle vara jäfvisa eller ej, men nämnden eger hvarken använda några tvångsmedel för deras inställelse eller höra dem på ed. Det sistnämnda skulle innebära en felaktighet i förfarandet, som berättigade till skiljedomens häfvande. Önskas emellertid, att vittnen gå vittnesed, fins ingen annan utväg, än att parten begär vittnenas hörande vid domstol för dödsfalls skull jemlikt 17 kap. 23 § rättegångsbalken och derefter inger protokollet öfver vittnesförhöret till skiljenämnden. Hvad nu sagts om vittnen gäller i tillämpliga delar om sakkunnige. Parten sjelf kan skiljenämnden lika litet höra på ed som vittnen och sakkunnige; men dertill kommer, att ej heller partsed vid domstol kan ifrågakomma. Icke blott åläggandet af värjemålsed eller fyllnadsed utan äfven den bjudna edens tillåtande förutsätter från domstolens sida en pröfning af processmaterialet, som är för domstolen omöjlig, när saken handlagts

¹⁾ Det af parten inlemnade skriftliga beviset behandlas lika med andra af parten ingifna skrifter.

af skiljenämnd. Partseden blir således utesluten ifrån skiljemannaförfarandet, och stort hinder för sanningens utforskande torde icke ligga deri, särskildt i betraktande af skiljemännens vidsträckt befogethet att fullständiga det af parterna i processen införda bevismaterialet. Men att således en del af den bevisning, som kan komma i fråga att föras inför domstol, är utesluten vid skiljemannaförfarandet, har sin grund endast i bevismedlets egen art att ej lämpa sig för skiljemannaförfarandet, hvarför man ej är berättigad att utöfver hvad denna grund föranleder begränsa det bevismaterial, som skiljemännen ega begagna till sakens utredning.¹⁾

Skiljenämnden kan icke såsom sådan hafva sammanträde, utan att alla de skiljemän, som skolat utses, äro tillstädes. Ett sammanträde, der alla icke varit tillstädes, saknar följaktligen hvarje betydelse i sådana fall, då något bort ske inför skiljenämnden, och om parten förbehållit sig att blifva muntligen hörd inför skiljemännen, måste hans hörande följaktligen ega rum inför samtliga skiljemän. I hvarje skiljemannaförfarande förekommer alltid en åtgärd, som ovillkorligen fordrar allas deltagande, och detta är tvistens afgörande. Denna redan förut gällande rättsregel²⁾ har uttryckligen uttalats i skiljemannalagen. «Samtliga skiljemän skola i tvists afgörande deltaga», heter det i § 12, och man torde böra anse, att lagstiftaren härmed äfven afsett, att skiljedomen bör föregås af åtminstone ett sammanträde af samtliga skiljemännen, vid hvilket hela processmaterialet blir framlagdt och underkastadt skiljemännens bedömande. Detta är så mycket nödvändigare, som processmaterialet icke behöfver tagas till protokoll, och garantien för att intet deraf lemnas å sido vid afgörandet tydligen ligger deri, att den ene skiljemannen beredes tillfälle att tillse, att den andre tager i betraktande äfven den utredning, som den förre varit i

¹⁾ Högsta domstolen och Göta hofrätt torde beträffande denna fråga hafva gått för långt i sina yttranden öfver lagkomiténs förslag till 32 kap. rättegångsbalken, som handlade om skiljemän.

²⁾ Se rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1888 s. 258.

stånd att anskaffa. Uppkomma mellan skiljemännen olika meningar vid sakens afgörande, gäller det att bestämma hvad som bör anses för omröstningens resultat. Enligt den äldre rätten berodde det i första hand på parternas öfverenskommelse, hvilken mening som ur omröstningen borde framgå såsom dom. I brist på aftal emellan parterna i denna punkt var man vid tiden närmast efter 1734 års lag benägen att tillämpa de regler, som gälde vid omröstning inom kollegiala domstolar. Så småningom torde man emellertid hafva lemnat denna ståndpunkt och närmat sig den lösning af frågan, som är gifven i skiljemannalagen § 12. Vid detta lagrums affattande har lagstiftaren haft öppen blick för den väsentliga olikhet, som är tillstädes, då domstol och då skiljemän skola afgöra en tvist. I förra fallet måste man hafva ett afgörande, det må utfalla på det ena eller andra sättet; i senare fallet står den möjlighet alltid kvar, om ej en viss majoritet enas om domen, att låta tvisten gå till domstol, eller med andra ord, anse skiljeaftalet förfallet. Denna senare utväg har ock lagstiftaren begagnat sig af. Regeln, som ges, är den, att om olika meningar mellan skiljemännen uppkomma, den mening skall gälla, om hvilken mer än halfva antalet skiljemän förenar sig. Af samma mening måste de skiljemän anses vara, som komma till ett och samma resultat, de må hafva kommit dit på huru olika vägar som helst. Till stöd härför kan man anföra samma skäl, som tala för att under sistnämnda förutsättning anse nämnden vid häradsrätt hafva omfattat en och samma mening¹⁾. Denna åsigt vinner emellertid, hvad skiljemännen angår, än ytterligare styrka genom följande förhållande. Skiljemännen äro nemligen ej bundne att afgöra tvisten efter gällande rätt, utan de äro otvifvelaktigt berättigade att låta billigheten²⁾ öfva samma inverkan på deras domslut som lagens formela stadganden. Och billighetsskäl äro icke af den art, att de låta så skarpt fixera sig som den positiva rättens bud, liksom ock ett resultat, stödt på billighetens fordringar, snarare

¹⁾ Se härom Trygger, «Ett och annat om syn», s. 18 f.

²⁾ Skiljeaftalet kan således i sina följder blifva af stor materiel betydelse för tvistefrågan, hvilket dock ej berättigar till att anse det grunda annat än en formel invändning. Se ofvan s. 21.

stärkes än rubbas deraf, att olika billighetsskäl ledt de särskilda skiljemännen till samma resultat. Härtill kommer, att skiljemannalagen¹⁾ icke på minsta sätt antyder, att skiljemännen behöfva motivera sitt slut, något som är ganska förklarligt, då skiljedomen definitivt afgör parternas tvist och någon motivering ej heller, liksom fallet är med domstol, erfordras för att underlätta utkräfvandet af ansvar för domens felaktighet. Om det sålunda får anses utredt, att olika mening hafva endast de skiljemän, hvilka komma till ett olika resultat vid den till dem hänskjutna tvistens afgörande, återstår dock att afgöra, om man är berättigad att, derest detta är erforderligt för vinnande af den stadgade majoriteten, sammanjemka resultaten, så att dens röst, som tillerkänt eller fränkänt parten ett mer, får sammanräknas med dens, hvilken tillerkänt eller fränkänt honom ett mindre. Jag tror ej, att man har rätt att göra en dylik sammanjemkning. Kunna icke skiljemännen i ett dylikt fall²⁾ genom öfvertygelsens kraft reducera sina vota till ett, för hvilket absolut pluralitet fins, erbjuder efter all sannolikhet saken så stora svårigheter, att den bäst lämpar sig för att afgöras genom domstol. I § 12 fins ock stadgadt, att om flertalet bland skiljemännen icke är ense angående fråga, som blifvit öfverlemnad till deras pröfning, skiljeaftalet med afseende derå är förfallet. Att absolut majoritet således bestämde domens innehåll och att skiljeaftalet angående den fråga, som ej kunde samla en dylik pluralitet, förföll, var den enkla regel, som gafs i kongl. majts. till riksdagen afgifna förslag till lag om skiljemän. Lagutskottet hyste emellertid och, såsom vi af det föregående sett, med rätta tvekan, om icke genom en dylik formulering parternas befogenhet att annorledes öfverenskomma beträffande bestämmandet af omröstningens resultat vore förnekad. För att åt parterna «förvara» rätten att skjuta lagbestämmelsens tillämpning åt sidan, gjordes ett tillägg till den föreslagna § 12. Formuleringen af detta tillägg skedde emellertid på

¹⁾ Detsamma gälde äfven före skiljemannalagen. Jfr rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1874 s 507.

²⁾ En skiljeman ålägger parten att betala 100, en annan 50, en tredje 25.

ett mindre lyckligt sätt, hvarigenom lagens uttryckliga ord kommo att stå i strid med hvad man velat stadga. Den förändring, som gjordes, var att man vid bestämmelsen, att den absoluta pluraliteten skulle afgöra domen, tillade orden «så vida ej annorlunda är genom skiljeaftalet bestämdt», men efter stadgandet, att skiljeaftalet i brist på absolut majoritet skulle vara förfallet, satte orden «der ej parterne annorledes öfverenskommit». Följden häraf är, att om absolut pluralitet för ett resultat fins, domen derefter skall bestämmas, så snart parterna icke i sjelfva skiljeaftalet öfverenskommit något annat, således äfven om de eljest bestämt t. ex. att omröstningen skall ske efter grunder; hvaremot, i händelse absolut pluralitet för något resultat, resp. den af parterna i skiljeaftalet bestämda pluraliteten, ej vunnits, skiljeaftalet först då blir angående förevarande fråga förfallet, när omröstningen ej heller ledt derhän, att det antal röster t. ex. relativ pluralitet förenat sig om en mening, som parterna utom skiljeaftalet öfverenskommit skola bestämma domens innehåll. Ett exempel. Parterna hafva utom skiljeaftalet öfverenskommit, att endast deras röster, som på samma grund komma till samma resultat, få sammanräknas, och att den ett visst resultat på en viss grund omfattande pluraliteten skall bestämma domens innehåll. Två skiljemän fälla svaranden på en grund; tre fria honom på olika grunder. Oaktadt öfverenskommelsen skall han frias, ty öfverenskommelsen har ej skett i skiljeaftalet. Vi ändra exemplet, så att två på en grund fälla svaranden, två på olika grunder fria. I detta fall skall han fällas, ty enär intet resultat omfattas af absolut pluralitet, blir öfverenskommelsen gällande. Något rimligt skäl, hvarför parternas öfverenskommelse i förra fallet men ej i det senare skulle blifva utan verkan, fins tydligen ej. Orsaken till att lagen fått sin nuvarande lydelse var blott och bart den, att lagutskottet ur nya lagberedningens förslag hämtade tillägget till andra punkten i § 12 och sjelf formulerade tillägget till samma §§ första punkt, utan att märka att tilläggen icke, såsom bort vara fallet, innehöllo detsamma. Hvad lagutskottet föreslagit togs sedermera för godt af riksdag och kongl. majt. Man

måste emellertid taga lagen, sådan den är, och afvakta en lagförändring, hvarigenom den blir sådan den bort vara.

När omröstningens resultat är bestämdt, är tidpunkten inne för skiljedomens meddelande. Derest flera frågor äro underkastade skiljemännens afgörande, skola skiljemännen om hvar och en omrösta särskildt, och det står dem äfven fritt att meddela dom angående de särskilda frågorna vid olika tillfällen. En skiljedom föreligger enligt den äldre rätten, först när skiljemännens afgörande blifvit skriftligen affattadt och undertecknad. Lämpligast var visserligen dervid, att samtliga skiljemännen undertecknade handlingen, enär annars särskildt bevis i händelse af bestridande behöfde föras, att alla skiljemännen deltagit i tvistens afgörande; men nödvändigt var det icke, utan domen var en verklig dom, så snart någon eller några af skiljemännen, vanligen den af skiljemännen utsedde ordföranden, undertecknat å allas vägnar. Enligt skiljemannalagen fordras för att en skiljedom skall anses meddelad, gifven, först och främst att bestämmelserna i § 13 blifvit iakttagna. Detta lagrum stadgar, att skiljedomen skall skriftligen affattas och på det sättet undertecknas, att derest icke samtliga skiljemännen underteckna, de fleste göra det samt å skiljedomen intyga, att den eller de, hvilkas underskrift¹⁾ saknas, deltagit i tvistens afgörande. Äro ej dessa villkor uppfyllda, föreligger ingen skiljedom, och då uppenbärigen ett osant intyg icke kan hafva större kraft än saknaden af intyg, måste man anse en skiljedom, afgifven af några, icke alla skiljemännen, den må innehålla intyg eller icke om de öfriges deltagande i afgörandet, sakna hvarje betydelse. En verklig skiljedom föreligger alltså endast i det fall, att samtliga skiljemännen deltagit i afgörandet samt skiljedomen skriftligen affattats och undertecknats på sätt nu nämnts. Deremot fins ingen föreskrift, att skiljedomen

¹⁾ Äfven här bör med namnunderskrift likställas bomärke, styrkt af vittnen.

skall förses med anteckning om tiden för dess utfärdande. Nya lagberedningens skäl för obehöfligheten af dylik anteckning äro dock ohållbara. Nämda tidpunkt hade väl förtjent att fixeras, ty i regel är dagen för skiljedomens vederbörliga affattande och undertecknande äfven dagen för dess gifvande eller meddelande. För att skiljedomen skall anses meddelad fordras det nemligen ej, att den är delgifven parterna, utan blott att den för dem är tillgänglig; och dess tillgänglighet måste, när den i vederbörlig form upprättats, anses hafva dermed förelegat, såvida ett annat förhållande ej ådagaläggas.

Tiden för skiljedomens meddelande är af en synnerligen stor betydelse. Härom har gällt och gäller, att parterna genom sin öfverenskommelse (således äfven utom skiljeaftalet) kunna bestämma viss tid, inom hvilken skiljemannaåtgärden skall vara afslutad. Fans icke aftal i nämnda hänseende, torde domstol enligt den äldre rätten varit befogad att på parts begäran förklara skiljeaftalet förfallet, derest skiljedomen icke meddelades inom viss af domstol bestämd tid. Annorlunda enligt skiljemannalagen; der finnes uttryckligt stadgande i frågan, för den händelse parterna icke annorledes bestämt.

Skiljedomen skall nemligen enligt § 11 gifvas inom sex månader. Dessa sex månader börja löpa från, ej med den dag, då det angående redan existent tvist skriftligen upprättade skiljeaftalet slöts, men i öfriga fall från den dag, då skiljeaftalets tillämpning i vederbörlig ordning¹⁾ påkallades. Tidpunkten ryckes dock fram, såvida inom den tid, då skiljedomen enligt hvad nu nämnts bort meddelas, tvist om skiljeaftalets giltighet eller tillämplighet anhängiggjorts vid domstol genom stämnings delgifning.²⁾ I dylikt fall börjar tiden löpa på nytt från den dag, «då sådan tvist blifvit slutligen afgjord.» Detta torde man med nya lagberedningen kunna säga vara fallet, när dom i målet vunnit laga kraft eller en för parterna bindande förlikning träffats, oberoende

¹⁾ Jfr s. 263 f.

²⁾ Hafva parterna öfverenskommit om skiljemannaåtgärdens afslutande inom viss tid, måste denna alltid iakttagas.

af om denna af domstol faststälts eller ej. En rättegång om skiljeaftalets giltighet resp. tillämplighet eller ej är tydligen en fastställelseprocess med det ur skiljeaftalet uppkommande rättsförhållandet som processens föremål, positiv eller negativ, beroende på om den som påstår eller förnekar dess giltighet instämmer frågan till domstol. Parts befogenhet att använda dylik process är här af lagstiftaren förutsatt, således en förmån för dem, som ingått skiljeaftal.

Skiljemannaåtgärden skall vara avslutad d. v. s. skiljedomen gifven inom den i det föregående bestämda tid, och äfventyret, om så ej skett, är att skiljeaftalet blir förfallet, dock endast i afseende på den till skiljemännens pröfning hänskjutna tvist, som således lemnats oafgjord. Att skiljeaftalet är förfallet, innebär icke, att part eger genast instämma tvisten till domstol,¹⁾ ty den frågan afgöres efter de allmänna reglerna. Deremot innebär det, att skiljeaftalet icke utgör hinder för den rätt, part eljest eger att vända sig till domstol. Men detta är icke allt; då skiljeaftalet är förfallet, blifva skiljemännen utan uppdrag, och kommer således den skiljedom, de sedermera afgifva, att sakna hvarje stöd för sin giltighet.

De skiljedomar, hvarmed vi här sysselsätta oss, kunna icke af den part, som är missnöjd, angripas såsom orättvisa eller obilliga utan endast på grund af att formela brister förefinnas. Äfven enligt den äldre rätten måste man dervid göra skilnad emellan sådana omständigheter, som utan vidare gjorde skiljedomen ogiltig, och sådana, som berättigade part att yrka skiljedomens häfvande af domstol. Och detta, oaktadt någon viss tid icke fans föreskrifven, inom hvilken sistnämnda klandertalan skulle till domstol instämmas. Man bör nemligen ej tro, att det är samma sak, att en skiljedom utan vidare är en nullitet och att den när som helst kan på skedd anmärkning af domstol

---

¹⁾ Detta hade nya lagberedningen föreslagit.

kullkastas. I förra fallet skall skiljedomen af en hvar, således äfven af hvarje myndighet, behandlas som om den icke funnes till; i senare fallet har den en verklig existens och skall såsom befintlig beaktas, ända till dess den i vederbörlig ordning undanröjts. Att således enligt den äldre rätten en skiljedom, oaktadt den ej var en nullitet, dock kunde under obegränsad tid angripas på grund af vissa felaktigheter i förfarandet, måste föranleda dertill, att man såg sig om efter ett medel, hvarigenom en dylik talan afskures. Det medel, som af sig sjelf erbjöd sig, var att gå till domstol med begäran om dom i öfverensstämmelse med skiljedomens innehåll. En dylik talan kunde domstolen lika litet undandraga sig som ett yrkande från den med skiljedomen missnöjde, att den på grund af förfarandets felaktighet måtte undanrödjas. Skiljeaftalet kunde uppenbarligen ej af ena parten åberopas emot den andra partens begäran att blifva definitivt tillerkänd just hvad skiljedomen tillagt honom. Den åsigten har emellertid ej saknat försvarare, att medlet för prekluderandet af anmärkningar emot skiljedomen enligt den äldre rätten varit att hos öfverexekutor söka verkställighet å densamma; nämnda menings riktighet måste dock anses, minst sagdt, tvifvelaktig.

Frågan, hvilka felaktigheter enligt den äldre rätten berättigade till skiljedomens undanrödjande, torde kunna besvaras på det sättet, att i det stora hela samma slags fel, som enligt skiljemannalagen tillerkänts denna verkan, äfven förut kunnat föranleda skiljedomens häfvande. Uti § 14 skiljemannalagen upptagas följande omständigheter: 1) att skiljeman var jäfvig; med afseende härpå kan jag hänvisa till hvad i det föregående¹⁾ sagts; 2) att skiljeman var af annan orsak obehörig; så, om skiljeman valts af obehörig person, t. ex. af person i uppgifven egenskap af parts fullmäktig, eller af öfverexekutor, oaktadt de lagliga förutsättningarna för nämnda myndighets valrätt ej förefunnits; om, när de andra skiljemännen skulle tillkalla en ytterligare, majoriteten bestämt valet o. s. v.; 3) att annan felaktighet egt rum i afseende på ärendets behandling. Med afseende

¹⁾ Se härom s. 241 f.

härå hafva vi först visst fel vid påkallandet af skiljeaftalets tillämpning¹⁾; vidare att de bindande regler för sjelfva förfarandet, som i det föregående framstälts, ej iakttagits; slutligen att viss felaktighet egt rum med afseende på röstberäkningen. Sistnämnda punkt tarfvar en särskild utredning.

Sedan i skiljemannalagen § 12 bestämmelse gifvits, hvilkas röster i händelse af stridiga meningar skola diktera afgörandet, föreskrifves det, att derest den sålunda bestämda pluraliteten ej uppnås angående en till skiljemännens pröfning öfverlemnad fråga, skiljeaftalet i afseende derå blir förfallet. Då särskild omröstning bör ega rum angående hvar och en af flera frågor, i afseende å hvilka skiljeaftalets tillämpning påkallats, förfaller skiljeaftalet blott angående den fråga, hvars afgörande ej kunnat samla den erforderliga pluraliteten. Nu kunna skiljemännen vid beräkningen af omröstningens resultat begå antingen det felet, att de, oakadt den i skiljemannalagen resp. genom vederbörlig öfverenskommelse stadgade pluraliteten för ett visst resultat förelegat, affattat skiljedomen i enlighet med någon annan vid omröstningen uttalad mening, eller ock det felet, att de, oakadt omröstningens resultat varit sådant, att skiljeaftalet enligt skiljemannalagen resp. parternas öfverenskommelse förfallit, icke desto mindre gifvit en skiljedom med ett visst innehåll. Är felaktigheten af den förra beskaffenheten, skulle man kunna vara benägen att säga, att som skiljedomen, sådan den enligt lag resp. öfverenskommelse framgått ur omröstningen, icke blifvit skriftligen affattad, men deremot den skriftligen affattade skiljedomen icke framgått ur omröstningen, någon verklig skiljedom ännu icke borde anses vara meddelad. Detta vore dock ej riktigt, ty omröstningens resultat må hafva utfallit huru som helst, den i vederbörlig ordning undertecknade skiljedomen är dock en verklig sådan, eftersom skiljedomen för sin existens endast kräfver iakttagandet af den i lagen föreskrifna formen. Onekligt är deremot, att skiljemännen genom att i den för skiljedomen relevanta formen kläda den mening, som icke bör såsom skiljedom

¹⁾ Se nedan s. 282.

gälla, gjort sig skyldiga till en felaktighet vid ärendets behandling, som berättigar skiljedomens häfvande enligt § 14. Vända vi oss åter till det andra fallet, att enligt reglerna för omröstningen en giltig skiljedom derur ej kunnat framgå, men skiljemännen det oaktadt i skiljedomen på ett visst sätt afgjort den tvistiga frågan, föreligger en skiljedom, oaktadt skiljeaftalet enligt lagens stadgande är att anse såsom förfallet. Till stöd för den meningen, att icke dess mindre skiljedomen, på sätt i § 14 stadgas, måste äfven i detta fall vid domstol öfverklagas för att ej blifva bindande, skulle man kunna åberopa, att äfven här en felaktighet i ärendets behandling föreligger, samt att den omständigheten, att skiljeaftalet förfallit, så mycket mindre borde göra skiljedomen *ipso jure* ogiltig, som lagstiftaren ansett sig behöfva i § 15 uttryckligen uttala, att skiljedomen utan vidare är ogiltig, derest skiljedomen för sent meddelats, oaktadt äfven i sistnämnda fall skiljeaftalet i § 11 förklarats vara förfallet. Denna tolkning kunde man ytterligare styrka genom följande resonnement. Så snart skiljemännen, efter det omröstning skett, icke förklara sitt uppdrag strandadt utan anse sig böra meddela en skiljedom, blifva skiljemännens vota definitiva, först då skiljedomen i vederbörlig form kommit till stånd. Innan skiljedomen meddelats, är det således möjligt, att den pluralitet vinnes, som fordras för att skiljeaftalet ej skall blifva förfallet. I det ögonblick skiljedomen gifves, är derföre skiljeaftalet icke förfallet, utan det blir först genom skiljedomen förfallet. Redan genom skiljedomens meddelande öfverskrida skiljemännen ej sitt uppdrag utan begå endast en felaktighet i ärendets behandling, i det att de meddela en dom, i stället för att konstatera frånvaron af den föreskrifna pluraliteten för någon mening. Oaktadt således ganska starka skäl kunna anföras för den åsigten, att omhandlade felaktighet är af beskaffenhet, att talan mot skiljedomen måste föras för att den skall blifva ogild, och ett sådant resultat onekligen *de lege ferenda* synes vara att föredraga, torde det dock vara riktigare att anse en dylik skiljedom vara utan vidare ogild, hvadan alltså § 15 derå blir tillämplig. Skiljeaftalet måste nemligen anses förfallet redan när omröstningens resultat förklaras definitivt, och denna tidpunkt föregår för visso domens meddelande.

Hvad angår den talan, i hvilken de felaktigheter, å hvilka § 14 är tillämplig, böra göras gällande, så ger sist nämnda lagrum icke någon antydning om, till hvilken domstol denna talan om skiljedomens häfvande skall instämmas. Är behörig domstol manne svarandens *forum domicilii* eller i analogi med § 9 skiljemannalagen endera partens *forum domicilii*? Skäl skulle nog kunna anföras både för den förra och den senare meningen. Jag tror dock icke, att någondera träffande löser spørgsmålet, utan synes mig den domstol behörig, som, i händelse något skiljeaftal ej funnits, på stämning af den klandrande parten skulle hafva varit behörig att upptaga saken till materiel pröfning. Afgörande blifva sålunda de vanliga reglerna om forum. Är föremålet för tvisten en fastighet, är *forum rei sitae* behörigt. Är det ett vanligt fordringsanspråk, blir den instämde¹⁾ *forum domicilii* afgörande o. s. v.

Tiden, inom hvilken ifrågavarande klandertalan skall vara instämd, är bestämd till nittio dagar från det skiljedomen i hufvudskrift eller bestyrkt afskrift delgafs den klandrande. Den, som har vunnit hos skiljenämnden, har således anledning att så fort som möjligt i behörig ordning delgifva motparten skiljedomen för att komma klandertiden att löpa. Frågan, hvilkendera af parterna är skyldig bevisa

¹⁾ Enligt Herslow, «Utsökningslagen», Stockholm 1896 s. 23, vore det uppenbart, att vid s. k. provokatorisk rättegång gäldenärens forum är behörigt, men detta oaktadt anser han gäldenären endast på borgenärens stämning kunna åläggas att betala. Emellertid här står man inför ett antingen eller. Uppfattar man den provokatoriska rättegången såsom en rättegång, hvari den förment berättigade «utfordras till att kära», då är onekligen gäldenärens forum bestämmande, men lika säkert är, att i så fall borgenärens under rättegången gjorda yrkande om betalning bör utan stämning upptagas till pröfning. Derest man åter anser den provokatoriska rättegången hafva det väsentligaste gemensamt med den positiva fastställelseprocessen, saknar man hvarje anledning att, der icke lagstiftaren annorledes för visst fall bestämt (så i kongl. förordningen om handelsböcker § 24), underlåta att tillämpa 10 kap. 1 § rättegångsbalken, som utan tvivel har en tillräckligt generell affattning. För min del har jag lemnat den förra meningen och öfvergått till den senare, eftersom den förra stöder sig på en felaktig teoretisk uppfattning och den senare står i god öfverensstämmelse med lagens stadgande.

delgifningsdagen, derest klandertalan icke är instämd redan inom nittio dagar från skiljedomens meddelande, är icke besvarad i lagen. Det riktiga torde emellertid vara, att klandertalan anses i rätt tid förd, så snart icke af processmaterialet framgår ett annat förhållande. Den part, mot hvilken talan om skiljedomens häfvande riktas, är således beviskyldig för att skiljedomen vid ett visst tillfälle blifvit den klandrande på föreskrifvet sätt delgifven.

Hvad beträffar arten af den åtgärd från domstolens sida, som genom den omhandlade klandertalan påkallas, karakteriseras domstolens verksamhet i § 14 såsom ett häfvande af skiljedomen. Dermed kan icke förstås något annat än skiljedomens undanrödjande. Domstolen är alltså icke berättigad att ändra skiljemännens dom, äfven om detta kunde gå för sig utan något materielt bedömande af tvistefrågan från domstolens sida, så t. ex. i det fall att skiljemännen af fattat skiljedomen i enlighet med en skiljemans mening, oaktadt den rätteligen bort innehålla en annans. Genom skiljedomens meddelande kan ej heller skiljemannaåtgärden anses definitivt afslutad, utan detta beror på, om skiljedomen verkliga blir bindande. Undanrödjes skiljedomen, står saken på samma punkt, som om någon skiljedom ej kommit till stånd. Har således den för skiljemannaåtgärden bestämda tid redan gått till ända och följaktigen skiljeaftalet förfallit, kommer skiljedomens undanrödjande visserligen att undandraga tvisten skiljemäns afgörande. Är detta deremot ej fallet, utesluter skiljeaftalet fortfarande part ifrån att gå till domstol¹⁾. Allt eftersom skiljedomen undanröjts på grund af felaktighet i ett eller annat afseende, kommer saken att upptagas af samma eller nyutsedde skiljemän.

Med afseende på skiljedomens ogiltighet utan vidare har samma grundtanke varit bestämmande för skiljemannalagen och den äldre rätten, nemligen att skiljedomen skall bäras upp af skiljeaftalet, i den mån dess tillämpning är påkallad.

¹⁾ Annorlunda Abrahamsson a. a. s. 232: «Sjelfva saken ställes i det stånd, som den var, förr än någon kompromiss blef tecknad». Detta gäller enligt min mening dock endast, när parterna ega materiel klanderrätt. Se härom ofvan s. 8.

Denna tanke utföres närmare i skiljemannalagen § 15. Tre nullitetsorsaker anföras der uttryckligen, nemligen först att skiljedomen är gifven efter utgången af den för skiljemannaåtgärden bestämda tid. Emellertid, då skiljeaftalet efter nämnda tid är förfallet, utgör detta fall i sjelfva verket ett species af det, som derefter nämnes, att skiljemännen öfverskridit sitt uppdrag. Dermed torde särskildt i betraktande af 14 §:s bestämmelser böra förstas dels det fallet, att den afdömda frågan icke i skiljeaftalet hänskjutits till skiljemäns afgörande, dels ock det, att detta visserligen egt rum, men aftalets tillämpning angående nämnda fråga icke blifvit påkallad. Detta har man ej så att förstå, som om aftalets tillämpning måste hafva påkallats på det i § 5 föreskrifna sätt. Brister i sistnämnda hänseende måste göras gällande på sätt § 14 stadgar. Fordra måste vi deremot, att den ena parten bevisligen hos den andra äskat, att den afdömda frågan skall underkastas skiljedom. Har detta ej egt rum, saknas det för en dylik doms giltighet erforderliga uppdraget åt skiljemännen. Man skulle kunna sätta i fråga, om icke det rätta vore att fästa vigten vid den anmodan, som stälts till skiljemännen, så att således, när t. ex. skiljemännen utsetts i skiljeaftalet och derom underrättats, något öfverskridande af deras uppdrag ej kunde anses ega rum, blott de i sin dom hållit sig till hvad i skiljeaftalet till deras bedömande hänskjutits, låt vara att skiljeaftalets tillämpning af ena parten hos den andra icke påkallats i hela sin utsträckning. Ordalagen i § 15 «att skiljemännen öfverskridit sitt uppdrag» synas gifva stöd för en dylik åsigt. Densamma faller dock för den anmärkningen, att här icke kan vara fråga om rättsförhållandet emellan part och skiljeman utan emellan parterna inbördes; här gäller det, huruvida den af skiljemännen afgjorda frågan af parterna undandragits domstols afgörande, för att i stället afgöras af skiljemän, och desses afgörande sedermera af den ena parten emot den andra äskats. Men äfven om dessa fordringar äro uppfyllda, kan skiljedomen bli ogiltig, och dermed hafva vi kommit in på det tredje i § 15 omnämnda nullitetsskälet, att den i skiljedomen afgjorda frågan ej enligt lag får skjutas under skiljemän. Närmast afses härmed, att sjelfva föremålet för skiljeaftalet varit af beskaffenhet att ej kunna genom skiljemän

afgöras t. ex. frågan om straff i brottmål, äktenskapsskilnad etc.; men meningen torde ock vara, att härunder skola komma sådana fall, då visserligen föremålet för tvisten kunnat öfverlemnas till skiljemän, men ett skiljeaftal derom af dessa parter eller af dem, som uppträdt å parternas vägnar, icke kunnat lagligen slutas. Samtliga dessa händelser hafva således det gemensamt, att ett bindande skiljeaftal angående den af skiljemännen afgjorda frågan icke föreligger. Således är här i sjelfva verket endast ett specialfall af det andra nullitetsskålet, att skiljemännen öfverskridit sitt uppdrag, hvilket öfverskridande, såsom jag förut visat, alltid föreligger då skiljedomen icke uppbäres af ett för parterna bindande skiljeaftal.

Ett dylikt öfverskridande eger ock rum, då omröstningen bland skiljemännen så utfallit, att aftalet skall anses förfallet, men skiljemännen icke dess mindre meddelat en skiljedom. Detsamma är händelsen, när icke samtliga skiljemän deltagit i tvistens afgörande, när part deri deltagit, eller när en i skiljeaftalet utsedd skiljeman afgått och obehörigen af annan ersatts. Beträffande åter det fallet, att skiljedomen icke är skriftligen affattad samt på föreskrifvet sätt undertecknad, är det så mycket mindre tvifvel om att en dylik skiljedom är utan vidare ogild, som i sjelfva verket under sådana omständigheter någon skiljedom ännu icke är af skiljenämnden meddelad.

En skiljedom, som i någon punkt är ogiltig, blir dermed icke i sin helhet en nullitet, utan detta eger rum endast om skiljedomens verkställighet genom den partiela ogiltigheten omöjliggöres.

Derest något af de anförda nullitetsskålen föreligger och skiljedomen på den grund utan vidare är en nullitet, står saken på samma punkt, som om någon skiljedom ej gifvits. Derest part emellertid af en eller annan anledning skulle anse det för sig fördelaktigt att begära ett särskildt uttalande af domstol, hvori domen förklarades ogiltig, eger ej domstolen vägra att till pröfning upptaga en dylik talan¹⁾.

Med det anförda är dock icke sagdt, att parten kan få föremålet för skiljedomen underkastadt domstolens pröfning,

¹⁾ Se rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1883 s. 180; jfr samma tidskrift 1878 s. 204.

utan om hans befogenhet i nämnda hänseende gälla de vanliga reglerna. I följande fall ger emellertid skiljemannalagen uttryckligen part rätt att vända sig till domstol med den materiella tvistefrågan. Det ena är det, att skiljemännen visserligen med bindande verkan men endast partielt afgjort hvad till deras bedömande hänskjutits; i den mån tvisten är oafgjord, när tiden för skiljemannaåtgärden tilländagick, får enligt § 16 parten underkasta den domstols pröfning. Det andra fallet är, att skiljedomen visserligen icke är en nullitet men så mörk, att öfverexekutor¹⁾ anser verkställighet ej kunna meddelas. I motsats mot den äldre rätten²⁾ synes skiljemannalagen utesluta en förklaring af skiljedomen från skiljemännens sida. Part eger genast instämma den materiella tvistefrågan till domstol. Detta synes mig emellertid böra gälla, icke blott när skiljedomen är mörk i den betydelsen, att man ej kan säga hvad skiljemännen menat, utan äfven när dess mörkhet består deri, att den ådömt part något, som är honom rättsligen omöjligt att fullgöra.

Frågan, hvilken af parterna skall slutligen vidkännas ersättningen till skiljemännen eller andra kostnader för skiljemannaförfarandet, fins ej besvarad i skiljemannalagen. Afgörandet kan icke anses tillkomma skiljemännen, derest icke parterna till dem hänskjutit äfven denna fråga. I händelse af tvist emellan parterna blir det således domstol, som har att bestämma saken. Och synes mig härvid domstolen, i analogi med hvad som torde gälla om urtima ting, hvarom båda parterna åsämjas, böra ålägga part att till hälften deltaga i motpartens skäligen ersättning till skiljeman, hvaremot öfriga kostnader få af hvar och en sjelf gäldas, detta oberoende af hvem som vunnit eller tappat. Att söka tillämpa reglerna i 21 kap. rättegångsbalken förbjuder sig sjelf, enär domstolen skulle blifva tvungen att för nämnda ändamål ingå i materiel pröfning af den af skiljemännen afgjorda tvisten.

¹⁾ Öfverklagas öfverexekutors utslag, gäller tydligen den högre instansens mening.

²⁾ Jfr. rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1874 s. 55. Tillägg till s. 16 n. 1: rättsfall i Nytt juridiskt arkiv 1893 s. 98.

Nordisk Litteratur.

Ernst Møller. Forudsætninger. Bidrag til Belysning af Principerne for Retshandlers Afhængighed af Fyldestgjørelsen af Parternes Forudsætninger. Paa Grundlag af dansk (og norsk) Formueret *inter vivos* (med særligt Hensyn til Praxis). Kjøbenhavn. Gads Forlag 1894. 311 S. 8vo.

I.

Som i dette Tidsskrift tidligere omtalt¹⁾ har det af Windscheid opstillede Forudsætningsbegreb fra forskellige Sider været Gjenstand for Angreb. Til Angriberne har nu Overretssagfører Dr. juris E. Møller — navnlig under Paavirkning af Lenel²⁾, hvis kritiske Argumentation i det Væsentlige følges af Forf., men i Forhold til hvis Lære Dr. Møllers repræsenterer meget væsentlige Fremskridt — i ovenanførte Værk sluttet sig. Han underkaster dels Forudsætningsbegrebet en almindelig Revision, dels gennemfører han det saaledes vundne Forudsætningsbegreb paa forskellige enkelte Retsforhold. Afhandlingen har kun Forudsætninger ved Retshandler *inter vivos* for Øje.

Jeg skal i det Følgende som Anmelder indskrænke mig til at omtale det Æmne, der for Forf. har været Hovedsagen, den relevante Forudsætnings Begreb, og hans Udviklinger om Retsvirkningen af dennes Bristen. Angaaende de enkelte Retsforhold, i hvilke han særligt gennemfører sit Forudsætningsbegreb, skal blot bemærkes følgende. Til Fremstillingen af Kjøb og Salg (S. 76—96, jfr. ogsaa om andre gjensidige Kontrakter S. 167—170), der i det Væsentlige kommer til de samme Resultater, som hidtil have været almindeligt antagne, slutter sig en udførlig Undersøgelse om Ejen-

¹⁾ F. H. i Bd. VI. S. 286 ff.

²⁾ Archiv f. civ. Praxis Bd. 74. S. 213 ff., Bd. 79. S. 49 ff.

domsspørgsmaalet (S. 96—166). Forf. tager her (S. 103—104), efter min Opfattelse med Føje, Parti for den Anskuelse, at den blotte Overenskomst mellem Parterne om Overdragelse af Løsøre ikke altid kan skabe fuld beskyttet Ejendomsret. Udførligt omtales Kjøbekontrakter angaaende faste Ejendomme og Skjøder, og i en særdeles interessant og skarpsindig Udvikling hævdes, navnlig S. 121 ff., den Anskuelse, at Thinglæsning af Kjøbekontrakter om en fast Ejendom har samme Virkning som Skjødets Thinglæsning. Denne Udvikling taber ikke i Værdi, selv om man ikke kan slutte sig til Forf.s Opfattelse (S. 138 Note 38) af D. L. 5—3—32 (N. L. 5—3—43). I Læren om *condictio indebiti* (S. 167—227) antages flere Undtagelser fra Regelen om Tilbagesøgningsret end i de yngste skandinaviske Fremstillinger af dette Æmne¹⁾.

II.

Forudsætningens almindelige Karakter og Retsvirkningen af dens Bristen. Nedenfor under III skal omtales Hovedspørgsmaalet, Betingelserne for Forudsætningens Relevans. Her skal i Tilslutning til Rækkefølgen af Forf.s Undersøgelser først de i Overskriften angivne Spørgsmaal behandles. Ifølge Windscheid er, som bekendt, Forudsætningen en Selvbegrænsning af Viljen, en uudviklet Betingelse, og efter Windscheids Anskuelse er Forudsætningen ved Retshandler *inter vivos* relevant, naar den for Løftemodtageren var kjendelig som Bestemmelsesgrund og Viljesbegrænsning²⁾. Til denne Anskuelse har den skandinaviske Retsliteratur hidtil i Almindelighed i det Væsentlige, men dog med nogle Modifikationer, sluttet sig; jeg skal herom henvise til den yngste udførlige Fremstilling af Æmnet i min Haandbog i Obligationsretten § 18.

Mod denne Opfattelse vender Forf. sig. Efter at have meddelt nogle «Forudsætningstilfælde» (S. 8—20) — Exemplerne ere i flere Henseender interessante og oplysende, men refererede med en kjedsommelig og unødvendig Udførlighed og næppe valgte med videnskabelig Upartiskhed — imødegaar Forf. (S. 20—37 og 46—47, se navnlig Oversigten S. 35—36) den Lære, at Forudsætningen er en Viljesbegrænsning³⁾. Hovedargumentationen er følgende: En

¹⁾ Hagerup i Norsk Retstidende 1885, S. 245 ff., Jul. Lassen Ugeskrift for Retsvæsen 1889, S. 1 ff.

²⁾ Se navnlig fra nyere Tid Archiv f. civ. Praxis Bd. 78 S. 198, I sin Fremstilling af Windscheids Theori (S. 1—8) betoner Forf. ubeføjet, at den ved Forudsætningen givne Viljesbegrænsning nødvendigvis maa være en «vilkaarlig».

³⁾ Efter min Opfattelse, se nedenf. S. 9 Note 3 er den relevante Forudsætning ikke just en Viljesbegrænsning, men en Begrænsning i Viljeserklæringen; ved denne Nuance giver Forf.s Udviklinger mig imidlertid ingen særlig Anledning til at dvæle.

Undersøgelse af de meddelte Forudsætningstilfælde viser, at det er umuligt at paavise et bestemt Resultat som villet af Løftegiveren for det Tilfælde, at Forudsætningen brister. Forsøger man hypotetisk at fastsætte, hvad Parterne vilde have vedtaget, dersom Glippelsen af det Forudsatte var kommet paa Tale, vil det ofte vise sig, at intet Svar kan findes, idet flere Muligheder frembyde sig som lige sandsynlige. Og selv om en Ordning fremtræder som den, der sandsynligst vilde være bleven valgt, vilde Anerkjendelsen af denne Ordning som Virkning af det Forudsattes Bristen ofte virke uretfærdigt, idet — jeg anfører her Forf.s egne Ord S. 35 jfr. 36 og 23, fordi hans Mening maaske ikke er mig ganske klar — «Parterne ofte i Tilfælde af en udtrykkelig Omtale af Muligheden for Forudsætningens Glippelse vilde have handlet fuldstændig anderledes end sket». Det antages ifølge denne Argumentation «nødvendigt helt at opgive Theorien om Forudsætningen som en Viljesbegrænsning» (S. 37). I Stedet for denne Theori sættes (S. 38—46) følgende: Naar Løftegiveren har bygget sin Vilje paa en Forudsætning, og denne svigter, er Viljens Grundlag borte. Viljen fører da en rodløs Existens, lider i sin Oprindelse af en Ufuldkommenhed. Svigter Grundlaget, bliver den ufornuftig, unyttig eller endog skadelig, naar den opretholdes. Derfor maa den i saa Fald tilsidesættes. Forudsætningens Bristen bliver saaledes en Ugyldighedsgrund. Den afhændede Ting maa kunne vindiceres, og er den igjen afhændet eller forbrugt, maa Modtageren erstatte dens Værdi. Efter denne Theori kommer det omtvistede Spørgsmaal, om Forudsætningens Glippelse virker som Ugyldighedsgrund eller alene afføder et obligatorisk Krav, samt om, hvorledes dette Kravs Indhold skal bestemmes, slet ikke frem (S. 43). Saa vidt Forf.

I den gjengivne Argumentation indeholdes nu utvivlsomt meget Rigtigt. Ubestrideligt er det, at Løftegiveren ikke har fattet (tilkjendegivet) nogen Beslutning for Ordningen i Tilfælde af det Forudsattes Bristen; det Ejendommelige ved Forudsætningstilfældene er, som Forf. selv fremhæver, jo netop, at Løftegiveren er gaaet ud fra det Forudsatte som givet og altsaa ikke har haft dets Bristen for Øje. Men end ikke overfor Windscheid var det nødvendigt at fremhæve dette. Den Parternes «sande Vilje», der efter W.s Anskuelse bestemmer Virkningen af det Forudsattes Bristen, er ikke, som Forf. (S. 23 og 37 Note 37) gjør gjældende, af W. opfattet som mere end en hypotetisk ¹⁾. Rigtigt er det fremdeles, at det langt fra i alle Tilfælde, hvor Forudsætningen maa erkjendes for relevant, af Løftet og de Omstændigheder, hvorunder det er afgivet, kan erkjendes, hvad Parterne vilde have besluttet sig til, dersom Forudsætningen var kommen paa Tale. Og hermed er Dommen fældet over enhver Theori, der uden særlig

¹⁾ Se fra nyere Tid f. Ex. Archiv f. civ. Praxis Bd. 78, S. 166.

Hjemmel bestemmer den typiske Virkning af Forudsættningens Bristen som det Resultat, der kan udfindes at være det, som Parterne vilde have villet, dersom Forudsættningen var kommen paa Tale.

Hvorvidt den Windscheiske Theori falder for denne Dom, skal jeg ikke her undersøge. Besvarelsen vilde forudsætte en dybtgaaende Kildeundersøgelse, som Forf. slet ikke optager, og hans forsaavidt ubegrundede Vurdering af denne Del af den Windscheidske Læres Forhold til den positive Romerret (S. 4 og 274 ff.) skal jeg derfor ganske lade ligge.

Givet er det, at den af mig i Tilslutning til Aagesen¹⁾ opstillede Theori ikke rammes af Forf.s Argumentation. Efter denne, se min Haandbog S. 79—80, er Grunden til den retlige Virkning af det Forudsattes Bristen den, «at der ikke for Løftemodtageren fremgaar mere som Løftegiverens Vilje, end at denne vil under Forudsætning af en vis Kjendsgjernings Tilstedeværelse eller Indtrædelse, og alene det, der af Løftemodtageren med Føje kan antages for villet af Løftegiveren, bliver Førstnævntes Ret». Og den typiske Virkning af det Forudsattes Bristen er efter Aagesens og min Theori, se Haandb., S. 80 og 82, at Retshandelen er «ugyldig»²⁾. Naar Forf. paa flere Steder (navnlig S. 6—7 og S. 42 Note 9) giver det Udseende af, at min Anskuelse i disse Henseender staar som Windscheids, maa jeg simpelthen afvise hans Udtalelser som urigtige Gjengivelser af min Lære. Sammenholdes nu den af Aagesen og mig angivne Lære om Grunden til, at det Forudsattes Bristen maa have Retsvirkning og om denne Retsvirknings typiske Beskaffenhed med Forf.s Udtalelser om disse Punkter, vil det ses, at der i Virkeligheden ikke foreligger nogen reel Divergens. I den hidtil gjengivne Del af Forf.s Udviklinger foreligger der kun forsaavidt en Afvigelse fra det i dansk Retsliteratur almindeligt antagne, som Forf. (S. 6, 21, 43, 75) hævder, at den typiske Retsvirkning af det Forudsattes Bristen (Ugyldighed, Vindikation, Erstatning) er den altid indtrædende, og bebrejder den almindelige Theori, at denne giver Parternes hypothetiske Vilje Indflydelse paa Retsstillingen. Om Forf. mener, at det aldrig med Sikkerhed kan udfindes, hvad Parterne vilde have villet, dersom det Forudsattes Bristen var kommet paa Tale, eller om han kun mener, at en saadan hypothetisk Vilje ofte ikke kan udfindes, er efter hans skiftende Udtalelser herom ikke klart. I hvert Fald er denne sidste Opfattelse den rette. Og jeg kan ikke med Forf. (S. 38 Note 5) erkjende, at der skulde kræves «særegen Hjemmel» i Lovgivningen for at bygge Retsvirkninger paa en saadan med Sikkerhed udfunden hypothetisk Vilje; tvertimod kræve de anerkjendte Grundsætninger for Retshandlers Virkninger, at en saadan

¹⁾ Indledning til den danske Formueret, S. 602 ff.

²⁾ Se derimod Hagerup dette Tidsskrift VII, S. 63—64.

Vilje tages i Betragtning. Man vil f. Ex. ikke tage i Betænkning, at anerkjende, at den almindelige Regel om Kjøberens Adgang til helt at hæve Handelen paa Grund af visse Kvantitetsmangler ved det købte kan komme til at vige paa Grund af Tilkjendegivelser fra hans Side under Kontraktens Indgaaelse, der vise, at han vilde have kjøbt Partiet (for en forholdsmæssig mindre Pris), selv om han havde vidst, at det kun havde den ringere Kvantitet. Og slige Tilkjendegivelser kunne meget vel foreligge, skjønt Kjøberen ved Handelens Afslutning slet ikke tvivler om, at Partiet har den større Kvantitet. Men det er naturligvis ikke ubetinget den hypothetiske Vilje overfor den ved Kontraktens Indgaaelse foreliggende Situation, der bliver at lægge til Grund for Retsvirkningen; er der senere indtraadt relevante Forandringer i Situationen (dette med Hensyn til de ovf. S. 287 gjengivne Udtalelser af Forf. S. 35, 36, 23), bliver det at undersøge, om der med Sikkerhed kan udfindes en hypothetisk Vilje for den forandrede Situation. I saa Fald maa denne tages i Betragtning, i modsat Fald indtræder den typiske Retsvirkning. Dette vides ikke at være bestridt¹⁾, og Forf. har forsaavidt her, som paa flere andre Steder, unødigt skabt sig selv et Modsigelsesobjekt. Paa det Punkt, hvor Forf. skiller sig fra det hidtil Antagne, maa jeg saaledes fastholde dettes Rigtighed. Og de Grunde, som tale herfor, maa, dersom de ere rigtige, være afgørende ogsaa overfor Forf.s Rodløshedsteori. Fremdeles er der ligemeget eller ligelidt efter begge Theorier Plads for den Mulighed, at Lovgivningsgrundsætninger kunne indskrænke den af Principet følgende Vindikationsret til en Fordringsret og modificere dennes Indhold, men jeg er ganske vist med Forf. enig i, at saadanne Grundsætninger ikke forefindes i dansk Ret for Æmnet i Almindelighed.

Det viser sig saaledes, at der, trods Forf.s megen Polemik, ikke er nogen reel Forskjel imellem hans og den hidtil i dansk Retsliteratur antagne Anskuelse om Forudsætningens almindelige Karakter som bestemmende for Retsvirkningerne af dens Bristen. Hvad man hidtil har kaldt Viljesbegrænsning (Windscheid) eller Begrænsning i Viljeserklæringen, kalder Forf. Rodløshed, men den typiske Virkning af Forudsætningens Bristen er efter begge Forudsætninger nøjagtigt den samme. Der foreligger forsaavidt kun en Strid om Ord, en Marsche paa Stedet. At Betegnelsen Viljesbegrænsning skulde være sprogligt urigtig, kan ikke erkjendes: den til et vist Formaal knyttede og af dettes Realisation afhængige Vilje har en Begrænsning, som ikke forekommer hos den Vilje af iøvrigt samme Indhold, der ikke saaledes er knyttet til dette Formaalt (se ogsaa Forf. S. 47). Grund til at foretrække den hidtil almindelige Udtryksmaade finder jeg deri, at Regelen om Virkningen af Forudsætningens Bristen herved bringes

¹⁾ Jfr. f. Ex. min Haandbog § 45 III.

ind under den almindeligt anerkjendte Retsregel, at en Retshandel ikke virker udover sit (viljesbestemte eller lovbestemte) Indhold, hvorimod Sætningen om den rodløse Viljes Ugylldighed i alt Fald ikke uden nærmere Forklaring kan glæde sig ved en almindelig Anerkjendelse. Skal der frakjendes Forudsætningen Karakteren af en Viljesbegrænsning (Begrænsning af Viljeserklæringen), maa dette begrundes ved Forf.s Undersøgelse om Betingelserne for Forudsættningens Relevans; ved den hidtil omtalte Del af hans Argumentation er det ikke begrundet.

III.

Betingelserne for Forudsættningens Relevans. I denne Henseende forkaster Forf. (S. 46—48) den almindelige Lære, at Forudsættningen er relevant, naar den er kjendelig for Løftemodtageren som Viljesbegrænsning. Efter hans Opfattelse er «det eneste sjælelige Spørgsmaal, som vil foreligge, dette, om Retshandelen er indgaaet under en Forudsættning, eller ikke, men naar dette Spørgsmaal er klaret, beror det udelukkende paa den objektive Ret, om Forudsættningen er relevant» (S. 42). Viljen har — bemærkes det — som saadan i og for sig ikke Krav paa at respekteres. Hvad der giver den Berettigelse og Værdi, er Beskaffenheden af det Formaal, den forfølger. Men forskellige retlige Hensyn forbyde dog i al Almindelighed at stille Viljens Retskraft i Afhængighed af dens Formaalets Fyldestgjørelse. De Grunde, som udelukke, at Forudsættningen i al Almindelighed kan være relevant, ere navnlig Formaalets Brist paa Præcision, dets rent personlige Karakter samt dets Afhængighed af Løftetageren fremmede Forhold. Kan man paavise Formaal, som ikke lide under disse Svagheder, vil man derimod kunne erkjende Forudsættningen for relevant (S. 49—52). Fordi man saaledes lægger Vægten paa manglende Retsgrund eller Formaal, bør dog Terminologien «Forudsættning» ikke opgives (S. 59—62). I Henseende til Spørgsmaalet, om Forudsættningens Relevans er betinget af, at den er kjendelig for Løftemodtageren, erkjender Forf., at dette fra hans Standpunkt kan være noget tvivlsomt — Manglen ved Viljen er tilstede, hvad enten Forudsættningen er kjendelig eller ikke — men han kommer dog til den bekræftende Besvarelse¹⁾

¹⁾ 2: forsaavidt den kjendelige Forudsættning (Formaal) er mindre byrdefuld for Modtageren end den virkelige Forudsættning (Formaal). Dette vil sige, at Forf. besvarer det Spørgsmaal, som man i Almindelighed tænker paa, naar der tales om Forudsættningens Kjendelighed som Betingelse for Relevans, bekræftende ligesom den almindelige Anskuelse. Derimod antager Forf. S. 64, at naar den virkelige Forudsættning er gunstigere for Modtageren end den kjendelige, kan Modtageren fastholde Retshandelen i Overensstemmelse med den virkelige

(S. 63—64). Forf. indskrænker sig imidlertid ikke til disse Andtynninger.

Han forsøger at give — og heri ligger en Hovedfortjeneste ved hans Arbejde — en nærmere Fortegnelse over relevante Forudsætninger. I denne Henseende opstilles en Gruppedeling (se Oversigten S. 267—268), der dog ikke gjør Fordring paa at være udtømmende. Som Gruppe A. nævnes de af Lenel fremhævede økonomiske Formaal (Vederlagsformaalene, Løftets materielle Retsgrund, *causa*). Disse afgive de vigtigste og sikreste Exempler paa relevante Forudsætninger (S. 52—54). Dette oplyses gennem den tidligere omtalte udførlige Fremstilling af Køb og Salg og *condictio indebiti*. Som Gruppe B. af bristende Forudsætninger omhandles udførligt Modtagerens Forefindelse af Mangler ved Ydelsen (S. 236—244); her kan vel ikke i samme Almindelighed som under Gruppen A. opstilles, at Forudsætningen er relevant, men ofte vil den være det. Resultaterne bliver i det Væsentlige de almindeligt anerkendte. Som Gruppe C. opføres (S. 244—247) Yderens Opdagelse af værdiforhøjende Egenskaber; her ville de samme Hensyn som under Gruppen B. i forhøjet Grad og til lige visse andre Hensyn føre til, at der maa brydes med Vederlagsgrundsætningen. Endelig omtales under Gruppen D. (S. 247—263) Forudsætninger vedrørende andre Forhold, som indirekte virke tilbage paa Retshandelens Fordele og Byrder. Her maa ifølge objektive Hensyn de relevante Forudsætninger synke ned til et Mindretal eller rene Undtagelser. En særlig Stilling indtage efter Forf.s Anskuelse Gaver og andre ensidige Opofrelser, saasom efter Omstændighederne Kaution og bindende Godkjendelse. Ved disse Retshandler komme visse Forudsætninger i Betragtning, som ellers maa tilsidesættes (S. 262 Note 24). Undersøgelsen

Forudsætning. Naar f. Ex. Noget, der er ment som Gave, modtages som Laan, kan Ydelsen fastholdes som Gave. Denne Opfattelse anser jeg for urigtig, idet den bryder med den Grundsætning, at Viljen for at have Retsvirkninger skal være lagt for Dagen. Man tænke sig f. Ex. følgende: A., der agter at lade B., som søger Lejlighed i hans Hus, men endnu ikke har lejet, bo gratis, iværksætter dette Formaal saaledes, at han indfinder sig hos B. med en skriftlig Lejekontrakt paa almindelige Vilkaar for inden Kontraktsafslutningen og Underskriften at meddele B., at Kontrakten Bestemmelser om Lejeafgift kun ere indførte *pro forma*. Han undlader ved en Fejltagelse at meddele B. sin Hensigt, og denne underskriver Kontrakten med fuld Vilje til at betale Lejeafgiften og uden Anelse om A.s Giverhensigt. Senere paa et Tidspunkt, da A. glæder sig over sin Forglemmelse og ønsker Vederlaget, faar B. tilfældigt Kundskab om Sammenhængen. A. indrømmer dens Rigtighed, men fastholder Kontrakten som indgaaet. Efter Forf.s Anskuelse skal B. have Ret til at bo leje frit. Hvorfor saa ikke antage, at en definitivt paatænkt, men af en Fejltagelse ikke iværksat Eftergivelse maa være retsvirkende? Saavel den her omtalte og bestridte Udtalelse som Forf.s (rigtige) Bemærkninger (S. 65—66) ere imidlertid uden videre Betydning for hans Opfattelse af den relevante Forudsætnings Begreb.

herom (S. 66—75) gaar bl. a. ud paa, at Forudsætningerne ved Gaver uden Hensyn til deres øvrige Beskaffenhed ere relevante, naar de vedrøre skarpt præciserede Kjendsgjæringer, hvis Tilstedeværelse er afgjørende for den af Giveren attraaede Tilfredsstillelse og egne sig til at konstateres under Rettergang. Saavidt Forf.

Hvori afviger nu Forf.s Bestemmelse af Forudsætningens Relevans fra det hidtil herom Antagne? Divergensen er ikke saa stor, som Forf. antager, men dog ret betydelig. Efter Fremstillingen i min Haandbog, mod hvilken Forf. særligt retter sin Polemik, men hvis Rigtighed jeg maa fastholde, stiller Sagen sig saaledes: Forudsætningen er relevant, naar den er kjendelig for Løftemodtageren som Bestemmelsesgrund og Viljesbegrænsning¹⁾. Denne Kjendelighed foreligger efter min Fremstilling i to Hovedgrupper af Tilfælde. Dels er Forudsætningen kjendelig som Viljesbegrænsning, og altsaa relevant, naar det ifølge individuel Fortolkning af Løftet under Henblik paa de Omstændigheder, hvorunder det afgives, maatte være kjendeligt for Løftemodtageren, at Forudsætningen var Løftegiverens Bestemmelsesgrund, og at Løftegiveren paa Forespørgsel, om det var hans Vilje at være bunden trods det Forudsattes Svigten, vilde have svaret nej. For Kortheds Skyld og uden at tilsigte at slaa et Systemudtryk fast, vil jeg i det Følgende betegne denne Gruppe af relevante Forudsætninger som den individuelle Forudsætning. Endvidere er Forudsætningen relevant i mangfoldige Tilfælde, uden at Løftet tilkjendegiver noget særligt om, at det Forudsatte var Bestemmelsesgrund og Viljesbegrænsning, nemlig ifølge Sætningen om *naturalia negotii* (se min Haandbog S. 84—87, hvor en enkelt Anvendelse af denne Sætning nemlig Vederlagsgrundsætningen fremhæves, og S. 587—588). Den relevante Forudsætning udfindes her ikke ved individuel Fortolkning men ved Afvejelse af objektive Retshensyn, ved abstrakt Fortolkning eller Typefortolkning. Jeg kalder denne Gruppe af Forudsætninger den objektive Forudsætning. Der foreligger saaledes efter min Opfattelse indenfor Forudsætningsbegrebet en Dualisme, og muligvis kunde Noget anføres for ikke at samle de to Begreber under en Fællesbetegnelse, men at indskrænke Betegnelsen Forudsætning til den individuelle Forudsætning og for den objektive Forudsætnings Vedkommende at tale om Ugylldighed paa Grund af manglende Retsgrund (*causa*). Jeg har imidlertid anset det for rettest at samle begge Begreber under ét. I begge Grupper er den typiske Virkning af det Forudsattes Svigten den samme. Og forskellige Retshensyn tale efter min Opfattelse for at formulere de deklaratoriske Retsregler om Retshandelens *naturalia negotii* som Forskrifter om, hvorledes Løftet i Mangel af modstaaende Viljestilkjendegivelse

¹⁾ Min Haandbog S. 79—80. Saaledes, som bemærket, ogsaa Windscheid, se ovf. S. 286 Note 2.

bør opfattes¹⁾, se min Haandbog, S. 247—248. Gjennem denne Formulering betones det, hvad der nok i nyere Tider er nogen Tilbøjelighed til at overse, at de Sætninger, der for visse Rets-typer (Kjøb, Leje o. s. v.) opstilles som *naturalia*, i Virkeligheden ikke have noget fast Anvendelsesomraade — enhver Retstype er en mere eller mindre vilkaarlig Abstraktion og foreligger aldrig som saadan til konkret Bedømmelse — men i det uendelige maa variere efter den enkelte Retshandels Viljestilkjendegivelse. Særligt paa Forudsætningsomraadet er denne Betoning af Vigtighed — og paa den anden Side Opstillingen af en særlig objektiv Causa-Lære mislig²⁾ — fordi Løftegiveren efter dansk Ret kan gjøre sit Løftes Gyldighed uafhængig af nogen objektiv *causa* (jfr. Forf.s noget skruede Udtalelser herom S. 55—58). Men naar Retssætningen om *naturalia negotii* formuleres som af mig forsvaret, giver Enheden af den relevante Forudsætnings Begreb sig af sig selv. Forudsætningen er relevant, naar den af Løftemodtageren ifølge individuel eller abstrakt Fortolkning af Løftet bør opfattes som en Viljesbegrænsning hos Løftegiveren³⁾.

Divergenserne mellem Forf.s Lære og det hidtil antagne ere altsaa ingenlunde saa store, som han mener. At der gives Forudsætninger, hvis Relevans bestemmes ved objektive Rets-hensyn, er ikke, som han mener (f. Ex. S. 88, 169—171, 229, 279 ff.), noget ved hans Haand i dansk Retslitteratur indført Nyt. At Forf. har kunnet mene dette, er saameget mærkeligere, som mine Udtalelser i denne Retning ingenlunde gik ud paa at sige noget Nyt. Allerede Aagesen, der saavidt vides, er den første, som

¹⁾ At dette er noget ganske Andet end at paastaa, at *naturalia negotii* bestemmes ved Parternes formodede Vilje, finder jeg det overfor Forf.s Udtalelser S. 88, Note 16, 230 ff., 279, 291, ikke uforødet at bemærke.

²⁾ Karakteristisk i denne Henseende er det, at Forf. S. 49 og 167 Note 2 afgjør det første af ham (S. 8) refererede Forudsætningstilfælde urigtigt. Forholdet var det, at en Mand, der havde lejet med Opsigelse kun til St. Hansdag, afgik ved Døden i Juli Maaned paa et Tidspunkt, da Opsigelsestiden var oversiddet, og da han allerede ifølge Kontrakten havde betalt Leje for Tiden til 1 Januar. Enkens Repræsentanter opnaaede derefter — under Forhandlinger, der forudsættes at være ganske neutrale med Hensyn til Spørgsmaalet, om den for Tiden fra Oktober Flyttedag til Januar erlagte Leje skulde betales tilbage af Ejeren eller ikke — Tilladelse til at flytte ved Oktober Flyttedag. Forf. antager, at Enken kunde forlange Lejen for det Tidrum, i hvilket hun ikke beholdt Lejligheden, tilbage, fordi «Lejeren ikke er pligtig at yde Leje for længere Tid end Brugen vedvarer». For mig stiller Sagen sig ganske utvivlsomt saaledes, at Enken ikke kan forlange noget tilbage. Efter individuel Fortolkning af Lejekontrakten tilkommer der hende ingen Tilbagesøgningsret, og efter Sætningen om *naturalia negotii* heller ikke, da hun selv var Skyld i, at hun ikke har erholdt sin *causa*.

³⁾ Det vil saaledes efter min Opfattelse ikke just være korrekt at opfatte Forudsætningen som en Viljesbegrænsning, se iøvrigt ogsaa min Haandbog § 18, Note 4, jfr. ovfr. S. 286, Note 3.

indførte Forudsætningslæren i dansk Literatur, hævder i sine Forelæsninger over den romerske Privatre¹⁾, der ikke kunne være Forf. ubekjendte, med Styrke, at Forudsætningsens Relevans væsentligt bestemmes ved objektive Kriterier. Og jeg har aldrig tvivlet paa, at ogsaa Windscheid i Virkeligheden mener, at Regelen om *naturalia negotii* ogsaa gjælder paa Forudsætningsomraadet, en Sætning, som han ifølge hans Opfattelse af denne Regel vel kunde finde det uforment at fremhæve. Hvor uforstaaende Forf. er overfor dette vigtige Punkt i Forudsætningslæren: Forudsætningsbegrebets Dualisme, viser sig særligt deri, at han (S. 232, Note 5) opfatter min Udtalelse om, at en Forudsætnings Relevans ogsaa kan bestemmes ved objektive Retshensyn, som en «Frontforandring», hvorved andre Udtalelser hos mig «ændres» (se ogsaa Udtalelser hos Forf. S. 83, Note 8, hvor han tillige overser mine Bemærkninger i Haandbogen S. 80, Note 4). Forf. kunde have sparet sig megen Argumentation og vilde utvivlsomt have udrettet mere, om han ikke havde overset det omtalte Punkt.

Det Nye i Forf.s Lære er, at han ifølge sit Program (S. 42, citeret ovfr. S. 291) stryger den ene Gruppe af de relevante Forudsætninger, den individuelle Forudsætning. Men herved er dog atter at erindre, at han ingenlunde følger sit Program, men ledet af sin naturlige Retsfølelse gjør betydelige Afvigelser fra dette, hvad han forresten selv ikke synes at have bemærket. Programmet gik, som det vil erindres, ud paa, at det eneste sjælelige Problem, som vil foreligge, er dette, om Retshandelen er indgaaet under en Forudsætning eller ikke, og at det, naar dette Spørgsmaal er klaret, udelukkende beror paa den objektive Ret, om Forudsætningen er relevant. «Sjælelige Spørgsmaal» betyde i denne Forbindelse Spørgsmaalet om Løftgiverens Viljesmomenter (individuel Fortolkning). Men desuagtet lader Forfatteren paa mangfoldige Punkter en individuel Fortolkning af Kontrakten, der gaar ud paa at udfinde noget Andet, end dette, om Retshandelen er indgaaet under den paagjældende Forudsætning, være afgjørende for Forudsætningsens Relevans, se f. Ex S. 93 «Udelukkelse af Afhængigheden, saavel som vistnok ogsaa en Skjærpelse af Afhængigheden²⁾ kan være en Følge af særskilte Vedtagelser, men hvorvidt en stiltiende Vedtagelse foreligger er naturligvis altid et faktisk Spørgsmaal, som maa bero paa en konkret sjælelig og ikke paa en abstrakt retlig Undersøgelse», jfr. i samme Retning S. 188 og 78. Som et andet vigtigt Exempel paa afgjørende Brud med Programmet kan det nævnes, at Forf. S. 242 i Læren om Mangler ved Ydelsen lægger Vægt paa, om den paagjældende Egenskab «maa anses for at have øvet en bestemmende Indflydelse paa Retshandelens

¹⁾ I S. 294—295, se ogsaa Indledning til den danske Formueret, S. 602.

²⁾ Denne og følgende Udhævelser er af mig.

Indgaaelse», se i samme Retning S. 201. Og særligt fremhæves det angaaende ensidige Opofrelser (S. 70 smh. m. S. 262 Note 24), at visse Forudsætninger, som ellers ikke kunne komme i Betragtning, ere relevante, naar deres Indtræden «er afgjørende for den af Giveren attraaede Tilfredsstillelse».

I Virkeligheden stryger Forf. altsaa ikke hele den Gruppe, af Forudsætninger, der ovf. S. 293 ere betegnede som de individuelle. Nogle saadanne erkjendes for relevante. Hvorfor anerkjendes disse Undtagelser, og hvor skal da Grænsen sættes? Dette Spørgsmaal har Forf. ikke besvaret; hans Fremstilling gaar ikke ud paa at være udtømmende, og han har, som bemærket, ikke selv indset, at han overhovedet lader individuelle Hensyn være afgjørende, har altsaa forsaavidt ikke havt Opfordring til at angive Grænsebestemmelsen. Det er under disse Omstændigheder noget vanskeligt at angive Exempler, hvor Forudsætningen efter Forf.s Anskuelse er irrelevant, medens den efter Windscheid og de skandinaviske Nuanceringer af Ws Lære er relevant. Er det end klart, at den individuelle Forudsætning efter Forf.s Anskuelse som almindelig Regel er irrelevant, løber man dog ved at forsøge at angive Exempler, som kunne udvise, at Forf.s relevante Forudsætningsbegreb er snævrere end den materielle Retfærdighed kræver det, den Fare, at det netop kunde falde ind under en af de Undtagelser i Favør af Relevans, som Forf. vil anerkjende men ikke har omtalt. Kun i en enkelt Retning giver Forf. en Grænselinie, som gjør det muligt at nævne et Exempel paa en Forudsætning, der efter Windscheids og min Anskuelse er relevant, efter Forf.s irrelevant. Med dette maa jeg nøjes. Jeg nævner altsaa følgende: A. ejer en sjælden Bog, som vil være af stor Betydning for B. under dennes forestaaende Udenlandsrejse. B. anmoder om Tiladelse til at laane Bogen paa et Aar. A. svarer at han daarligt kan undvære den, men at han, da det har vist sig, at han kan faa et defekt Exemplar, hvormed han nogenlunde kan hjælpe sig, tillaje, indtil han faar sin Bog igjen, af Interesse for Bs Studier vil leje ham Bogen for Aaret mod en Betaling, der dækker hans egne Lejeudgifter. B. akcepterer Tilbudet og bliver herefter uhelbredeligt singsygt eller opgiver sine Studier og sin Rejse. Jeg mener, at A. i saa Fald maa kunne hæve Lejemaalet, men efter Forf. (S. 70—71 smh. m. S. 262 Note 24) er A. pligtig at lade B. beholde Bogen Aaret igjennem.

Med dette Exempel for Øje fastholder jeg med Windscheid, at Forudsætningen er relevant, naar den ifølge individuel Fortolkning af Løftet er kjendelig for Løftemodtageren som Bestemmelsesgrund og Viljesbegrænsning : naar Løftemodtageren ifølge den individuelle Fortolknings Regler maa indse, at Løftegiveren vilde have svaret nej paa en Forespørgsel, om han vilde være bunden trods det Forudsattes Svigten. Foreligger Sagen saaledes, blive efter min Opfattelse de objektive Retshensyn og Forudsæt-

ningens Beskaffenhed isvrigt uden direkte Betydning. Noget andet er det, at Forudsætningens Beskaffenhed, f. Ex. dens Mangel af Præcision, kan gjøre hin Fortolkning usikker eller umulig.

Denne Sætning er det, som Forf. angriber. Han har, saavidt jeg skjønner, ikke andre Argumenter imod den, end det under forskellige Vendinger fremkommende (se navnlig S. 282 ff.), at Slutningen til hint Nej aldrig med Sikkerhed kan gjøres, fordi det refererer sig til en Situation, som Løftegiveren ikke har tænkt sig. Jeg opstiller herimod den Paastand, at Slutningen jevnligt kan gjøres med den Sikkerhed for psykologiske Momenter, som overhovedet er mulig, naar man ikke lægger et Overskud af «digterisk Fantasi» (Forf. S. 288) ind paa Retsomraadet. Paastand staar her mod Paastand, et strængt Bevis er efter Sagens Natur ikke muligt, men uomtvisteligt forekommer det mig, at man i Livets mangfoldige Forhold stadigt med fuld Sikkerhed lever paa Slutninger af den omhandlede Art. At Overvejelsen af, hvad fornuftige Folk i tilsvarende Situationer pleje at mene med deres Udtalelser, indgaar som Led i Slutningen, udelukker ikke dens Paalidelighed, dette Led kan ingen individuel Fortolkning undvære¹⁾. Jeg henviser til Støtte for min Paastands Rigtighed til det af mig nys angivne Exempel og — for at tage mere praktiske Tilfælde — til de almindelige Tilfælde af *condictio indebiti*, hvor i Almindelighed ogsaa Sætningen om *naturalia negotii* vilde medføre Forudsætningens Relevans, men efter det anførte bliver overflødig. De Exempler, til hvilke Forf. støtter sin Paastand, ere, saavidt jeg ser, saadanne, hvor Slutningen ikke er sikker (se navnlig S. 285 «snarest»), og hans tidligere omtalte Indrømmelser af beslægtede «sjælelige» Momenters Relevans og altsaa af deres Erkjendelighed ved Gaver og i Henseende til Mangler ved Ydelsen, forekomme mig heller ikke ret at stemme med hans Paastande. Og hvis hin Sætning er sikker, mener jeg, at Forudsætningen maa være relevant, fordi dens Relevans kræves af Hensynet til den materielle Retfærdighed, og fordi der kun herved opnaaes Harmoni med Reglerne om Indflydelsen af Viljesmangler²⁾ (uægte Vildfarelse).

Endnu paa et hidtil uomtalt Punkt foreligger der en real Divergens imellem Forf. og mig. Forf. imødegaaer paa flere Steder (navnlig S. 178—181, 253 Note, jfr. S. 183—187, 207—209) den af mig i min Haandbog S. 81 og i U. f. R. 1889, S. 8 opstillede Sætning, at Løftegiveren, naar han hos Løftemodtageren har vakt en berettiget Tillid til, at det Forudsatte virkelig eksisterer, ikke

¹⁾ Forf.s Paastand S. 93, Noten, at der, naar Løftegiveren er en «Tosse», skulde findes en anden Maalestok med lige Krav paa at tages i Betragtning, forekommer det mig unødvendigt at dvæle ved.

²⁾ Jfr. Bekker, System des heutigen Pandectenrechts II, S. 376, Windscheid, Archiv f. civ. Praxis, Bd. 78, S. 195, min Haandbog § 18 Note 3.

kan anfægte sit Løfte. Jeg skal hertil bemærke, at jeg i Udtrykket »berettiget Tillid» har indlagt dette, at Løftegiveren overfor Løftemodtageren har givet det Udseende af at vide eller ifølge Forholdets Beskaffenhed maa antages at vide den afgjørende Besked, at med andre Ord ingen »berettiget» Tillid er vakt, naar Løftemodtageren ikke kunde gaa ud fra, at Løftegiveren virkelig vidste Besked om det paagjældende Punkt. Herved falder, saavidt jeg ser, Forf.s Paastand om Sætningens Urigtighed og Unyttighed. Forsaavidt Forf. endvidere antyder, at Sætningen er vildledende, idet den modsætningsvis skulde underkjende andre Grunde for at nægte Forudsætningens Relevans, maa jeg herom henvise til mine Bemærkninger paa et senere Punkt.

Jeg mener herved at have omtalt og taget Stilling til alle Hovedpunkter i Forf.s Fremstilling af den relevante Forudsætnings Begreb. Men har jeg end ikke paa noget reelt Punkt kunnet give ham Medhold, og mener jeg end, at der i Bogen findes adskillige døde Punkter, maa jeg dog udtale som min Overbevisning, at han har udrettet meget for sit Æmne. Gjennem sin Gruppedeling efter objektive Hensyn og ved sine i mange Henseender højest fortjenstfulde Overvejelser af disse Hensyn, paa hvilke Opmærksomheden herved særligt henledes, har han givet en værdifuld Kasuistik til Oplysning om den objektive Forudsætning, og han har givet mere end dette:

Den Windscheidske og den danske Theori har en Svaghed i sin Formulering, som Forf. med Føje fremhæver ¹⁾ (S. 229, 280 ff.), og som overhovedet synes at være den drivende Kraft i Oppositionen, som har rejst sig imod den. Forudsætningen skal for at være relevant være kjendelig for Løftemodtageren ikke blot som Bestemmelsesgrund, hvad jo ikke vil være saa vanskeligt at bringe paa det Rene, men som Viljesbegrænsning. At det Forudsattes Bristen ikke kan gjøre Retshandelen anfægtelig alene af den Grund, at Forudsætningen var kjendelig for Løftemodtageren som Bestemmelsesgrund, er indrømmet fra alle Sider, men hvorledes afgjøres det, at den tillige er Viljesbegrænsning, efter hvilke Kriterier bliver det at erkjende, om Løftegiveren paa Forespørgsel, om han vilde være bunden trods det Forudsattes Bristen, vilde have svaret nej? ²⁾ Usikkerheden i denne Slutning, Frygten for, at den skal blive draget i Tilfælde, hvor den ikke er paalidelig, og at Samhandelens Sikkerhed derved skal blive truet, er Kjernen i Oppositionen mod Windscheid. Ledet af disse Betragtninger kunde man fristes til at nægte Berettigelsen af hin Slutning overhovedet. Man kan indrømme, at den undertiden kan være paalidelig nok, men at retstekniske Hensyn forbyde nogensinde at anvende den.

¹⁾ Saaledes ogsaa Hagerup dette Tidsskrift VII, S. 63.

²⁾ Windscheids Henviisning til Retshandelens »*erste Absicht*» eller »*erster Zweck*», Arch. f. civ. Pr. Bd. 78, S. 174 er ikke fyldestgørende.

Forholdet blev da det, at der som almindelig Regel kun tillægges den objektive Forudsætning retlig Betydning, og den individuelle bliver irrelevant. Af retstekniske Hensyn ofres den materielle Retfærdighed for Retssikkerheden. Noget kunde der bødés herpaa ved for enkelte Omraader, hvor det bliver særligt stødende at ignorere den individuelle Forudsætning, at give positive Undtagelsesbestemmelser om visse individuelle Forudsætnings Relevans¹⁾.

Min Stilling overfor en saadan Tankegang er angivet ved, hvad jeg allerede har udviklet. En saadan Ordning vilde lade den materielle Retfærdighed altfor meget i Stikken og altfor stærkt bryde med almindelige Retagrundsætninger. Det er tilmed min Overbevisning, at en positiv Lovordning, hvilende paa den omtalte Tankegang, simpelthen vilde blive tilsidesat af Retsanvendelsen, der vilde vide at hjælpe paa den materielle Retfærdighed ved at indlægge stiltiende Betingelser i Løftet. Den danske Retsanvendelse har levet paa Windscheids Theori længe før den blev opstillet, og intet Magtsprog vilde i Længden kunne holde den ude fra dette Spor. Windscheid ser rigtigt, naar han om denne Side af sin Lære overfor Oppositionen siger²⁾ »*Zur Thüre hinausgeworfen kommt sie zum Fenster wieder herein*».

Med andre Ord, den Lenel-Møllerske Theori er i Forhold til det praktiske Retslivs Tarv og Lovgivningens almindelige Grundsaetninger urigtig, om end den Møllerske ved sin sporadiske Hensynstagen til den individuelle Forudsætning er langt mere praktisk brugbar end Lenels. Den Windscheidske Theori er rigtig, men i sin Formulering ufuldkommen, den er ufærdig og ikke i sin nuværende Skikkelse egnet til Optagelse i en Lovbog. Arbejdet i Æmnet maa gaa ud paa at fjerne den Usikkerhed, som klæber ved Theoriens Forudsætning. I denne Retning vil Forf.s Undersøgelser, skjønt de ikke have denne Adresse, hjælpe godt paa Vej. Arbejdet maa gaa i den Retning, at det nærmere præciseres, hvad det er for Hensyn, som udelukke, at der paa en Forudsætnings Egenskab som Bestemmelsesgrund kan sluttes til, at den tillige er en Viljesbegrænsning. Nogle saadanne Hensyn ere allerede komne til Erkendelse, saaledes at Løftegiveren maa antages, at ville bære en vis Risiko, fordi det er naturligt, at han bærer den, naar han ikke har forbeholdt sig ikke at skulle bære den, og at Løftegiveren har vakt befojet Tillid hos Løftemodtageren til, at Forudsætningen eksisterer. Naar Fortegnelsen over disse Hensyn er fuldstændig, er hin Usikkerhed ved den almindelige Lære hævet, og Formuleringen er bleven den, at Forudsætningen er relevant, naar den er kjendelig som Bestemmelsesgrund, og ikke noget af hine Hensyn udelukker, at den kan

¹⁾ Jfr. f. Ex. Lenel, Archiv f. civ. Praxis, Bd. 79, S. 102 ff.

²⁾ Archiv f. civ. Praxis, Bd. 78, S. 197.

erkjendes for relevant. Indtil dette Arbeide er gjort, maa Usikkerheden foretrækkes for Uretfærdigheden.

Endnu maa jeg anerkjende, at Forf. fastholder en generel Forudsætningslære; til at opgive denne er der — bortset fra Spørgsmaalet om den ovenfor omtalte Dualisme indenfor Begrebet — formentlig ingen Grund. Lenels¹⁾ Indsigelser mod den lader Forf. med Føje ganske ligge; de ere sikkert irrelevante. De hvile paa den urigtige²⁾ Anskuelse, at de Krav, der romerretlig gjøres gjældende ved samme *actio* f. Ex. *condictio indebiti*, maa antages at hvile paa samme reale Retsprincip. Da imidlertid en skandinavisk Forfatter i den nyeste Tid synes paavirket af Lenels Tankegang, skal jeg dvæle et Øjeblik ved dette Punkt. Hagerup³⁾, der tidligere har sluttet sig til den Windscheidske Forudsætningslære, anfører i Tilslutning til Lenel mod en generel Forudsætningslære, «at der er Behov for *condictio indebiti* i Tilfælde, hvor Forudsætningssynspunktet ingen Anvendelse kan faa, saaledes . . . . . hvor den af Vildfarelse Betalende har sendt Pengene til den formentlige Kreditor ved Postanvisning uden nogen Følgeskrivelse, eller hvor man har betalt til en Sindssyg, der ingen Opfatning kan have af Retshandelens Indhold». Rigtigt er det, at der i disse Tilfælde kan have Tilbagesøgningsret, naar det erlagte ikke skyldtes, at Tilbagesøgningskravet sprogrigtigt kan betegnes som *condictio indebiti*, og at dettes reale Grunde⁴⁾ ikke ere den bristende Forudsætning. Men herfra at hente Indsigelser mod et generelt Forudsætningsbegreb lader sig kun gjøre, naar man gaar ud fra den urigtige Opfattelse, at de under samme sproglige Benævnelse faldende Krav maa hvile paa samme reale Grunde.

Jeg vilde svigte min Pligt som Anmelder, dersom jeg ikke fremhævede, at Afhandlingen i formel Henseende i usædvanlig Grad giver Anledning til Anker. Fremstillingen er utilladelig vidtløftig, ofte uklar og uordentlig, Selvmotsigelser ere ikke sjældne, og der er overmaade mange Gjentagelser. Man faar det Indtryk, at Manuskriptet er givet i Trykken uden at være gennemset. Udtryksmaaden er jævnlig skruet. Løjnefaldende er Begrænsningen i Forf.s Evne til at følge andres Tankegang og hans Mangel paa Lydhørhed for den almindelige Sprogbrugs selvfølgeligelige Forbehold og Underforstaaelser, se som karakteristisk Exempel Betragtningerne S. 283 ff. og flere i det Foregaaende omtalte Forbigaaelser

¹⁾ Archiv f. civ. Praxis, Bd. 74, S. 223—224.

²⁾ Se navnlig Schlossmann, Der Vertrag, S. 234.

³⁾ Dette Tidsskrift VII, S. 63.

⁴⁾ Se om disse Windscheid: Archiv f. civ. Praxis, Bd. 78, S. 178, Forf. S. 57, Note 2, min Haandbog § 11 og S. 65—66 og 511.

og urigtige Gjengivelser af Andres Anskuelser. Forf.s Tilbøjelighed til at søge Modsigelsesobjekter og til at behandle afvigende Anskuelser som en Modparts Procesindlæg sinker Udviklingen og virker trættende paa Læseren. Lidt uklædelige ere de selv-sikre Udtryk, hvormed Forf. jævnligt ledsager sine Paastande; overfor den Betydning, som Windscheids Forudsætningslære faktisk har havt og har, er det dog nok noget ubeskedent at betegne hans Generalisation som «overflødig og intetsigende». Den Tonart, som Forf. anslaaer S. 202 ff. Noten, tør jeg nok betegne som upassende. Adskilligt af denne Kejtethed maa Forf. kunne aflægge; den skræmmer Læsere bort.

Jul. Lassen.

Johannes Ussing: Om Afgjørelsen af Tvistigheder med Forvaltningen, særligt om administrative Retter. Kjbhvn. P. G. Philipsen. 1893.

Dr. Ussings Arbeide er det første Forsøg indenfor den nordiske Retslitteratur paa en monographisk Behandling af det i Overskriften angivne Emne. Allerede af den Grund vil Forfatterens dygtige, paa bred sammenlignende Basis udførte Undersøgelse modtages med Interesse.

Emnet er i sig selv vel egnet til comparativ Behandling. Den paafaldende Overensstemmelse i Afgjørelsen, af hvad der er Øvrighedssag og Domstols- (almindelig Forvaltningsdomstols-) Sag, som Forfatteren udførligt paaviser i Lande med høist forskjellig Retsudvikling iøvrigt, vil være det bedste Bevis for den anvendte Methodes Berettigelse overfor det foreliggende Emne. De paagjældende Undersøgelser med de sig dertil knyttende Betragtninger (AfhdI, S. 61—100), turde overhovedet være det mest vellykkede og læseværdige Parti af Forfatterens Arbeide; man beklager næsten, at det er fremkommet i en Disputats, hvor efter Erfaringens Vidnesbyrd kun forholdsvis faa Læsere kunne forventes at ville finde Vei til det. Hvad Forfatterens Streiftog i fremmed Ret angaar, synes Undersøgelserne foretagne med den fornødne Omsigt og internationale juridiske Dannelse til at forebygge de i comparative Undersøgelser ikke sjeldne Feilsyn paa Rækkevidden og Betydningen af en fremmed Retsordnings Regler. Hvorfor Forfatteren, naar han overhovedet har stræbt at bygge paa saa bredt comparativt Grundlag, kun har berørt Holland med et Par Linier — paa Belgien er ofret 11 Sider — og slet ikke nævnt Schweiz, turde dog have haft Krav paa en Motivering. I Holland skal i alt Fald Praxis frembyde nogen Interesse. Naar man selv er Søn af et lille Cultursamfund, turde der være al

Grund til ved comparative Undersøgelser ikke at glemme, at ogsaa de smaa Lande ingenlunde ere helt betydningsløse Medarbejdere i den almindelige Retsudviklings Tjeneste. En kort Characteristik af disse to Landes Ret vilde naturligt have afrundet det Materiale, paa hvilket Forfatteren har bygget.

En Mangel ved Dr. Ussings Afhandling er den høist uheldige Anordning af det i Afhandlingen nedlagte Stof. Den naturlige Fremstilling i et monographisk Arbejde er at lade Enkeltundersøgelserne danne Pyramidens brede Grund og derfra Sten for Sten at mure Undersøgelsen op mod et Toppunkt. Forfatteren har foretrukket at anlægge sin Monographi efter Systemværkernes Mønster med en almindelig og en speciel Del. Ved denne uheldige Økonomi er Undersøgelsen bleven sprængt i tre af hinanden omtrent uafhængige Bestanddele, — Behandlingen af dansk Ret danner nemlig i Virkeligheden et Afsnit for sig, hvor baade de almindelige og specielle Spørgsmaal optages til fornyet Behandling. Hvert af disse tre Afsnit kunde i Virkeligheden meget vel udgjøre en Bog for sig, uden at Savnet af de to andre vilde være føleligt. Er der Forbindelse imellem dem, er det i hvert Fald kun bagvendt, idet Forfatteren Gang paa Gang henter Enkeltheder, som han skal benytte i det ene Afsnit, fra et andet, som kommer bagefter. Det staar i Forbindelse hermed, at han ikke er naaet til nogen klar Inddeling af sit Stof. Hvad den almindelige Undersøgelse skulde omhandle, enten man som Forfatteren vilde tage den først eller foretrække at lade den danne Slutstenen paa Afhandlingen, er tre Spørgsmaal: 1) Grændserne mellem, hvad der er Øvrighedssag og, hvad der er Domstolssag. 2) Spørgsmaalet om Competenceconfliktens Art og Afgjørelse, 3) endelig de administrative Retters Organisation og de forskjellige Organisationsprincippers Tilbagevirkning paa Afgjørelsen af de to førstnævnte Spørgsmaal. Forfatteren mangler imidlertid i den Grad Øie for, at det er over disse tre Hovedtraade, at hans Emne er tvundet, at han endogsaa angriber Nellesmann og Holck, fordi de i deres almindelige Fremstillinger have lagt Sondringen mellem 1) og 2) til Grund. Ja han gaar saavidt, at han paastaar, at samtlige Forfattere, der have behandlet Spørgsmaalet i dansk Ret, skulde have gjort sig skyldige i den Tankeløshed at behandle samme Spørgsmaal paa to forskellige Steder, uden at være opmærksomme paa, at de to Spørgsmaal i Virkeligheden udgjør et eneste. Den Sondring, som Nellesmann og Holck gjøre i deres Fremstilling, er imidlertid den samme, som vi benytte hele Retssystemet igjennem, mellem Retsforholdet i og for sig og den retlige Situation, der fremkommer, naar dette krænktes. Dennes Berettigelse kan man sandelig ikke omstyrte med et Pennestreg. Hvad den af Matzen benyttede Inddeling angaar, da medfører den ganske vist, at det samme Spørgsmaal maa berøres baade under Afsnittet den udøvende Magt og fra den dømmende Magts Synspunkt i det Afsnit, der omhandler dette; man kan

tvistes om, hvorvidt dette er heldigt, men man kan neppe herpaa bygge den Slutning, at denne Forfatter skulde have overseet, at han behandlede det samme Spørgsmaal paa to Steder. Atter her bunder vistnok Dr. Ussings Misforstaaelse i, at han selv ikke holder Spørgsmaalene om Normerne og om deres Haandhævelse ude fra hinanden. En systematisk Feil foreligger i alt Fald neppe. Grændselinien bestemmes jo saavel ved Hensynet til den udøvende Magts Natur og Opgaver som til Domsmagtens; forsaavidt man ikke vil behandle Spørgsmaalet i et sammenfattende Afsnit tilsidst, sees det i alt Fald ikke, hvorledes det er muligt at omgaae denne Vanskelighed. Overhovedet seer Forfatteren ligesom med et vist fremmed Blik paa vore hjemlige Fremstillinger; den, der ikke i Forveien kjender Nellemanns og Matzens Fremstillinger, skal i alt Fald ikke vinde nogen klar Forestilling af den Udvikling, han giver af deres Ideer. Efter hans Fremstilling er man beredt paa en dybtliggende Principforskjel, vi faae at vide, at Nellesmann ud fra sit, fra Matzens principielt forskjellige Standpunkt consequent mener Det og Det, og saa slutter Dr. Ussing med at meddele, at denne Forfatter ikke destomindre i alt Væsentligt er enig med Matzen. Naar man læser Dr. Ussings Fremstilling, faar man det Indtryk, at dette Resultat opnaaes ved en Slags Hexeri, hvis Hemmelighed omhyggeligt holdes skjult for den profane Læser. Forfatterens Fremstilling af fremmede Forfattere træffer langt bedre Centrum.

Det er imidlertid ikke blot Fremstillingen, der har lidt under det berørte Forhold, ogsaa Undersøgelsen er paavirket af det Feilagtige i Anlægget. Saa behageligt det er i godt Selskab at repetere, hvad der i tyske og nordiske Systemværker kan læses om et Udvalg af den constitutionelle Statsrets Grundspørgsmaal, er dette dog ikke den nærmestliggende Opgave for en Monographi. Her gjelder det først og fremst at udnytte det i Afhandlingen nedlagte særlige Stof i dets Betydning for almindelige og dogmatiske Spørgsmaal. Det har Forfatteren imidlertid kun i ringe Grad gjort. Han har beskæftiget sig forholdsvis vidtløftigt med en Række Spørgsmaal, der ligge saa at sige paa Tærskelen af hans Emne, medens han har ladet Spørgsmaal af langt større Betydning for Emnet ligge helt eller delvis ubearbejdet. Det lader sig f. Ex. vel forsvare i en Monographi over Forfatterens Emne at optage Begrebet »Domstol» til dogmatisk Behandling, men Behandlingens Tyngdepunkt maa da selvfølgelig blive en Prøvelse af, om de almindelige Definitioner af dette Ord ere rummelige nok til at optage ogsaa Begreberne almindelige og specielle administrative Retter og i benægtende Fald, om Definitionerne maaske bør omgjøres og udvides. Som nedenfor skal blive paavist, er Spørgsmaalet ikke uden praktisk Betydning. Paa dette Punkt giver Forfatteren imidlertid saa godt som Intet i den almindelige Del og kun nogle kortfattede Bemærkninger i den specielle Del. Helt igjennem falder overhovedet den almindelige og den særlige Behandling af

Spørgsmaalene ud fra hinanden. Naar Forfatteren f. Ex. i den almindelige Del drøfter det af Gneist og Teszner ud fra forskjellige Udgangspunkter reiste Spørgsmaal, om der bør tilstaaes de administrative Retter et Omraade, der gaar ud over, hvad man i snevrere Forstand kalder Retsspørgsmaal, glemmer han saaledes rent, at han i Bogens sidste Afsnit har behandlet en Række Institutioner, som han kalder specielle administrative Retter, Sessionerne, Ligningscommissionerne, Landvæsenscommissioner, Kirkesyn, Vandsyn, Afæsningscommissioner o. s. v. Myndigheder af denne Art ere iøvrigt ingenlunde, som Forfatterens Fremstilling delvis kunde give Anledning til at tro, en eiendommelig dansk Fremtoning, tværtimod den har sit Sidestykke i de fleste Culturlande. Et fælles Træk i disse Institutioners Charakter baade i Danmark og andensheds er imidlertid, at de ingenlunde ere indskrænkede til at paa-
kjende Retsspørgsmaal, men at den sædvanlige Grændselinie mellem Interessespørgsmaal og Retsspørgsmaal her sløifes. Det burde her utvivlsomt være fremhævet, at Livet for de specielle administrative Retters Vedkommende saaledes alt har besvaret Spørgsmaalet. En almindelig Charakteristik af det sidst berørte Phænomen mangler overhovedet ganske. Den havde ligget saa meget nærmere i dette Øieblik, hvor de specielle administrative Retter gennem den moderne Arbejderlovgivning er i Færd med at erobre sig et nyt og omfattende Felt indenfor Nutidens Liv.

Denne Mangel paa indtrængende almindelig Charakteristik har naturligvis ikke kunnet undgaa at indvirke paa Behandlingsmaaden i den specielle Del. Forfatteren behandler saaledes paa Bogens sidste Sider Spørgsmaalet om Domstolenes Stilling til en af en Landvæsenscommission afgiven endelig Kjendelse i det Tilfælde, at Commissionen er gaaet udenfor sin Myndigheds Grændser. Loven giver ingen udtrykkelig Regel og Forfatteren kommer derfor til det Resultat, at Lovgiveren har forglemt for et enkelt Tilfælde at tage en Beslutning om, hvorledes der skal forholdes, og mener, at man er berettiget til at bøde paa Lovgiverens Forsømmelse ved at tillægge Domstolene en almindelig Beføielse til at tilsidesætte en saadan Kjendelse. Hvad der gjør denne Slutning usikker, er den Omstændighed, at Hensynet til at vinde en hurtig, billig og endelig Afgjørelse ved hele Institutet staar i første Række. Den almindelige Undersøgelse, som Forfatteren har sparet sig, vilde have sat dette udenfor al Tvivl. Men er det saa, skal der aabenbart vægtige Grunde til at opretholde en indskrænkende Fortolkning, der gjør et meget væsentligt Skaar i den af Lovgiveren tilstræbte Endelighed, vægtigere i alt Fald end et subjectivt Skjøn over Nødvendigheden af et Retsmiddel tiltrods for Loven. Vanskelighederne ved Spørgsmaalet ere imidlertid vistnok ikke saa store som Forfatteren gjør dem. Ogsaa her turde en næiere Indtrængen i de paaagjældende Institutioners almindelige Charakter have vist Veien til den rette Løsning. Naar Forfatteren i Almindelighed karakteri-

serer dem som specielle administrative Retter, saa kan dette efter Omstændighederne være misvisende. Deres Forhold til en almindelig administrativ Domstol, om vi havde en saadan, vilde uundgaaeligt være et andet, end Forholdet mellem hvad der i Systemerne sædvanligt kaldes almindelige og specielle Retter (Politiretter, Krigsretter, Søretter o. s. v.). Begrænsningen med Hensyn til Sager er nemlig her ikke den eneste, som de ere underkastede, de ere ogsaa, og dette er Hovedsagen, begrænsede i Henseende til de Normer, de kunne anvende og benytte til Afgjørelser med Retsvirkning. De paagjældende Myndigheder ere med andre Ord ifølge vor offentligretlige Terminologi ikke Domstole, men kun Retter (jfr. dog Forfatteren her i Modsætning til Matzen, Afhandlingen S. 264). Kun indenfor de Normers Omraade, i Kraft af hvilke de ere istand til at afgjøre Retsspørgsmaal, ville derfor de om Domstolenes Afgjørelser gjældende særlige Regler kunne overføres paa dem. Heraf følger en Dobbeltthed i de Regler, som de ere undergivne. Som Statsmyndigheder underligge de den almindelige Regel, at deres Handler af Domstolene kun tages for gyldige, forsaavidt det ikke af dem selv fremgaar, at de Betingelser ere forblevne uopfyldte, som Loven kræver til en gyldig Retshandling af den paagjældende Art. Dette har for det Første sin Anvendelse i Henseende til den Fremgangsmaade, som Loven foreskriver. Men ogsaa Spørgsmaalet om Competenceoverskridelser berøres imidlertid heraf. Forsaavidt det nemlig af Kjendelsen selv fremgaar, at der har fundet en Competenceoverskridelse Sted, maa denne kunne tilsidesættes af Domstolene. Man kan ikke her anvende de for Domstoles Afgjørelser gjældende Regler, fordi de paagjældende Myndigheder mangle en almindelig Beføielse til at bedømme Retshandlingers Gyldighed. Domstolene, som ere beføiede til med Retsvirkning at anvende den almindelige Lovgivning i deres Afgjørelser, bedømme selv om Betingelserne for deres egne Retshandling er tilstede. En saadan Afgjørelse ligger stiltiende i enhver Dom, men den ligger og kan ikke ligge i en Landvæsenscommissions Kjendelse, fordi denne overhovedet mangler Betingelserne for med Retsvirkning at anvende den almindelige Lovgivning som saadan. Man kan derfor ikke blot se bort fra de helt vilde Muligheder, hvor selve Acten er et Nullum, f. Ex. hvis Vandsynsmændene afsige en Skilsmisdom, der bliver «endelig» ved at stadfæstes af Landvæsenscommissionen, men ogsaa fra Massen af de Muligheder, som man efter Forfatterens Opfattelse af Lovens Ord uden en indskrænkende Fortolkning vilde staa vaabenløs overfor. Domstolene maa i Kraft af deres almindelige Beføielse og de paagjældende Myndigheders Mangel paa Evne til at afgive et retskraftigt Skjøn over Gyldigheden af deres egne Handler som Regel være istand til at bedømme Hines Competence. Forholdet kan imidlertid stille sig saaledes, at denne Betragtning ikke kan gøres gjældende. Det kan tænkes, at Competencespørgsmaalet afhænger af en Kjendsgjerning,

som det er den paagjeldende Myndigheds Opgave at bedømme, f. Ex. om et Vand skal ansees som rindende Vand eller Sø. Her ere vi indenfor de paagjeldende Myndigheders Særomraade, hvor der er indrømmet deres Retsafgjørelser bindende Kraft. Her maa deres Afgjørelser derfor ansees som ligestillede med Domstolsafgjørelser ifølge den positive Lovgivnings Bud og derfor respecteres af disse. For saadanne Tilfælde Vedkommende vil det imidlertid findes, at de af Forfatteren antydede Farer for at Borgerne skulde staa værgeløse overfor Competenceoverskridelser i alle praktisk vigtige Tilfælde ere forebyggede af Loven. I det nævnte Tilfælde appelleres jo f. Ex. Vandsynsmændenes Kjendelse til Landvæsen-commissionen d. v. s. til den Myndighed, i hvis Omraade et Indgreb var at befrygte.

Paa et enkelt Punkt frembyder Forfatterens Udviklinger i den almindelige Del en Interesse, der er for betydelig til at Sagen kan forbigaaes med Tavshed. Med hans Arbeide holder en ny, saavidt Anmelderen bekendt, ikke hidtil i nordisk Literatur repræsenteret Formulering af Retsstatstheorien sit Indtog paa vore Landemærker. Fra at være et skjønt Ideal, som man indenfor visse historiske og positive Grændser ansaa for realiseret i de moderne Forfatninger, er denne Lære nemlig hos nyere tyske Forfattere gaaet over til at blive et Retspostulat, som man uden videre underskyder enhver gjeldende moderne Forfatning uden nogen nærmere Undersøgelse. Saaledes hævder Dr. Ussing for dansk Rets Vedkommende, at «der maa en Lovhjemmel til, for at Administrationen kan ansees berettiget til at gjøre Indgreb i individuelle Rettigheder. Handler Øvrigheden udenfor det ved klar Lov hjemlede, eller træffer den her, hvor det gjelder Borgernes Rettigheder, nogen Foranstaltning, der ikke har sin umiddelbare Rod i nogen Lov¹⁾, handler den ulovlig. Handlingen kan være nok saa nødvendig eller politisk hensigtsmæssig, ulovlig er den alligevel. Det er Lovgivningens Pligt at udruste Øvrigheden med den fornødne Myndighed for at den kan handle, naar det er nødvendigt. Har den forsømt dette, ... kan ingen Domstol, hverken almindelig eller administrativ, Rigsretten indbefattet, — og iøvrigt administrative Myndigheder ligesaa lidt som Domstole, — af Hensigtsmæssighed erklære det Ulovlige lovligt.» En udtømmende Vurdering af dette «Retspagtsteoriens» posthume Afkom, som Læren vel nok tør betegnes, vilde føre ud over en Anmeldelses Grændser. Den skal imidlertid ikke have Lov at passere Læresalenes Tærskel uden at følges i Hælene af en Indsigelse. Den skyder langt ud over Maalet. For det Første miskjender den selve den historiske Udvikling, som ogsaa indenfor den moderne Forfatnings Ramme i det Store og Hele er gaaet den Vei stedsæ at regulere Øvrighedens Forhold til Borgerne paa flere og flere Omraader, ved at sætte

¹⁾ Fremhævelserne af Anmelderen.

Forvaltningen Skranker, ikke som den i Følge Theorien maatte ved at skabe denne nye Fuldmagter. Den miskjender dernæst de positive Lovgivninger, idet den udvisker Forskjellen mellem de Omraader, som Lovgivningen alt har gjort til Gjenstand for en almindelig og omfattende Regulering og dem, ved hvilke det ikke er Tilfældet. For de førstes Vedkommende turde Reglen efter Omstændighederne være egnet som Ledetraad for Fortolkningen, for de sidstes maa den nødvendigvis føre til en feil Betragtningssmaa af en maaske over Aarhundreder udstrakt Lovgivnings casuistiske Bestemmelser. At den praktisk seet vilde vise sig desto mere uheldig, jo ufuldkommene Lovgivningen paa det paagjældende Omraade er, behøver vel neppe at paavises. Men Theorien i denne moderne Form, som jo i Virkeligheden forvandler Regering og Forvaltning til en Fuldmægtig i privatretlig Forstand, beror ikke blot paa en Miskjendelse af den offentlige Rets Natur, den strider i Virkeligheden baade mod Samfundets naturlige Krav og den moderne Forfatnings Væsen. Rigtignok byggedes denne saa at sige som et Aladdinsslot næsten paa en eneste Nat, men den har ikke kunnet undgaa Aladdinsslottenes Skjæbne: «Et Vindu lodes ufuldendt mod Øst», paa hvis Fuldførelse alle kommende Slægter maae arbeide med. Hverken paa det offentlige eller det private Livs Omraader kan, hvad man kunde kalde den objective Retsgaranti føres ud til Livsmulighedernes yderste Grændser. Dens eget Væsen kræver her en Udfyldning gennem en subjectiv Retsgaranti, den Betryggelse, som kun kan naaes gennem de retsafgjørende og retsudøvende Myndigheders hensigtsmæssige og betryggende Organisation. Det er den levende Retshistories atter og atter gjentagende Erfaring, at den objective Retsgaranti ikke alene kan bære hele Retsudviklingen, selv hvor dens Bygning er opført med en Kunstfærdighed som i den romanistiske Retsudvikling. Praktisk seet er Retsstatstheorien i den her berørte Form et Fata morgana, der maaske til en vis Grad kan virke som en Drivfjeder for Lovgivningsvirksomheden, men som man vil erfare, netop trækker sig tilbage i samme Grad, som man nærmer sig til det. Ogsaa turde der være et godt Stykke Studerekammerideal i den hele Tankegang. Lovgiveren hverken kan eller bør paatage sig den utopiske Opgave at regulere alle mødende Muligheder. Selv om det var muligt, vilde en saadan Lovgivning langt fra være ønskelig. Bestemmelserne vilde svulme til en uoverskuelig Masse, der vilde trykke Retsudviklingen istedetfor som Lovens Opgave er, at føie sig som en smidig Ramme om dens skiftende Indhold. Den moderne Udvikling gaar tilstrækkeligt i Retning af Masselovgivning, Faren for Extremet: «Es erben sich Gesetz und Recht wie eine ewige Krankheit fort», ligger for nær til at man kan sætte Videnskabsalmindelige Indsegl paa Bestræbelser i denne Retning. Skulde den tyske Retsstatstanke føres ud i Livet, maatte man saaledes have Lovbestemmelser, der regulerede Øvrighedens

Myndighed overfor Borgerne under alle selv de mest ekstraordinære Muligheder, der kunde tænkes at indtræde, for at Øvrigheden ikke skulde staa magtesløs i de Tilfælde, hvor der trængtes mest til den. Man maatte have Love om Øvrighedens Magt overfor Borgerskabet ved indtrædende Stormfloder, Jordskred, Jordrystelser, Oversvømmelser, indtrædende Hungersnød, — en Mulighed, der ingenlunde er helt udelukket, naar en Isvinter f. Ex. i længere Tid umuliggjør forskellige af vore Smaaøer Forbindelsen med øvrige Verden — og saaledes videre i det Uendelige. Selv om man vilde skride til en saadan Lovgivning, saa er der dog andre Omraader, som neppe nogen Lovgivningsmagt nogensinde vil indlade sig paa, f. Ex. det Tilfælde, at Ens Land bliver besat af Fjenden. Man tænke f. Ex. paa det i dansk Høiesteretsdom af 10de October 1867 paadømte Tilfælde, i hvilken danske Embedsmænd i de af Fjenden besatte Landsdele efter dennes Forlangende havde opkrævet en af de almindelige Skatter paa aldeles ulovlig Maade og udpantet med kortere Frist end Loven foreskrev. Eller man forestille sig de Muligheder, som kunde indtræde under indre Uroligheder eller blot paa den Situation, som vilde indtræde i samme Øieblik, som Øvrigheden erfarede, at en Anarchistbande truede visse Partier af en moderne Hovedstad med Undergang. Det vil imidlertid sees, at Betyggelse mod Magtens Misbrug i saadanne Tilfælde ingenlunde kan opnaaes ad de objective Garantiers Vei. Den objective Garanti har to Hovedformer, den kan være directe, i det Lovens Virksomhed er knyttet til bestemte, klart afgrænsede Kjendsgjæringer eller dog saadanne, om hvis Tilstedeværelse eller ikke Tilstedeværelse et fast, almindeligt Skjøn er muligt; den kan ogsaa være indirecte, idet Loven bestemmer, at de Tilfælde, der ikke klart hører til paa den ene Side af Lovens Grændselinie, ansees at falde paa den anden («Formodningen er for»). I begge Tilfælde afgiver selve Normens Tilstedeværelse en Betyggelse. Hvor man derimod maa ind paa et friere Skjøn, vil den væsentligste Garanti altid være at søge hos den, der skjønner. Her kan vel være Tale om en efterfølgende Control med Skjønnets Forsvarlighed eller Uforsvarlighed, men Trygheden for Livsforholdene maa i Hovedsagen opnaaes ved at gjøre den skjønnende Myndigheds Sammensætning og Udvælgelse saa betryggende som muligt. I Tilfælde som de nysnævnte vil der imidlertid aabenbart kun i de færreste Tilfælde kunne gives Normer, der falde ind under de to førstnævnte Klasser; de Regler, som man vil kunne give, vil altid blive mere eller mindre elastiske. Garantien vil med andre Ord hovedsageligen blive af subjectiv Art. Men hvad Glæde have vel Borgerne af at vide, at Myndighederne ikke kunne gaa udover de i den positive Lovgivning nedlagte Fuldmagter, naar det dog er umuligt for alle paakommende Tilfælde at optrække saa klare og haandgribelige Grændser for Øvrighedens Magtudøvelse, at dette i og for sig afgiver et Værn mod Vilkaarlighed. Hvad her er

fremhævet, gjelder ikke blot om enkelte, udprægede Nødstilfælde, mangfoldige Retsforhold indenfor Forvaltningsretten i videste Forstand, ja de allerfleste have saadanne Sider, at der maa indrømmes det frie Skjøn en større eller mindre Plads. Atter her maa den væsentligste Betryggelse for deres Tilstedeværelse søges andensteds end i den objective Garanti. Men er det saa, synker dermed Værdien af Sikkerhed, som den tyske Retsstatsdoctrin skulde give, jo temmelig føleligt. Dens Anerkjendelse som almindelig Doctrin vilde kun have til Følge, at Lovgivningen overfor de vanskeligste og farligste Tilfælde maatte udstyre Forvaltningen med en Række carte blanche-Fuldmagter, som fuldstændigt vil gjøre det af med de indbildte Fordele, en saadan «Retsstat» kan yde.

En ganske særlig Misforstaaelse turde det være, naar denne Theori sættes i Forbindelse med den moderne Forfatning og opfattes som dennes stiltiende Conseqvens. I den engelske Forfatning, Moderen eller Bedstemoderen om man vil til alle senere, finde vi tvertimod de subjective Garantiers System gennemført med den yderste Følgestrængthed. Ingen Grundlovsgarantier, ingen garanterede Frihedsrettigheder sætte Skranker for de høieste Statsmagters forenede Virken. I det den moderne Forfatningsform overførtes til Fastlandet, undergik den ganske vist Forandringer paa disse Punkter, men netop Maaden, hvorpaa det skete, det hele System af «Friheder», der optoges i Forfatningerne, turde klart vise, at den moderne Forfatningsform ingenlunde hjemler en almindelig Retsstatsgaranti af den Art, som Theorien forudsætter, men at dens Princip tvertimod er at regulere Statsmagtens Forhold til Individerne paa hvert Omraade for sig, og saaledes at den skaber et System af Skranker, ikke et System af Bemyndigelser. Selv for de Forvaltningslove, der organisk knytte sig til den moderne Forfatning, vil det derfor ikke kunne opstilles som en ubetinget Fortolkningsregel, at den betreffende Myndighed ingen Beføielser kan have udenfor det ved klar Lov Hjemlede. Man maa her see hen til hver enkelt Lovs Natur og det Retsomraades Eiendommeligheder, som den omfatter.

Naar Anmelderen har dvælet forholdsvis vidtløftig ved dette Punkt, er det fordi Forfatteren her usægteligt har en Tidsstrømning i Ryggen. Den bekjæmpede Opfattelse kan næsten siges at være paa Moden i Tyskland og har ogsaa i de sidste tyve Aar vundet Indpas i fransk Theori og Praxis, hvor den iøvrigt synes at have haft en Mission at opfylde overfor de Misgreb, som man i Statsinteressens Navn havde tilladt sig. Til Theoriens Modstandere maa dog indenfor nordisk Retsvidenskab regnes Forfattere som Ørsted og Goos, af tyske Forfattere bl. a. Ihering, ikke at tale om den i Tyskland endnu ret ansete Bluntschli.

Dr. Ussing viser sig i sit Arbejde som stærkt paavirket af tysk Literatur. Man paaskjønner derfor dobbelt, at Forfatteren er bleven saa godt som uberørt af den tyske Skjødesynd at ræsonnere

ud fra tilsørede logiske Postulater fremfor fra concrete Retshensyn. Kun paa et enkelt Punkt synes Fristelsen at have været for stærk. Det er, hvor han Side 126 fremhæver, at Reglen om at Domstolene ere inkompetente til at fastslaae, at en vis Øvrighedshandling er uretmæssig, nødvendigvis maa medføre, at de heller ikke kunne undersøge dette Spørgsmaal, naar det fremkommer præjudicielt under en Erstatningssag. Forfatteren har her som flere Steder ikke forstaaet at drage sig sin egen specielle Del til Nytte i de almindelige Undersøgelser. Nødvendigheden er nemlig ikke stærkere end at det, som «nødvendigvis» ikke kan existere, er et velkjendt Forhold i belgisk Ret. «Nødvendigheden» for en overensstemmende Behandling af de to Tilfælde er nemlig kun en logisk, ikke en praktisk. Det fremgaar ogsaa deraf, at der mod dette logiske Postulat kan stilles et andet, ikke mindre logisk, nemlig at den, der er competent til at paadømme Sagen, ogsaa maa antages competent overfor dennes enkelte Led. Dette fører til den i Tyskland gjældende Regel, at den, der er competent i Sagen, ogsaa er competent til at bedømme Incidenspunkterne. Men atter her endevender Virkeligheden det logiske Postulat, idet man gjør en Undtagelse netop for Erstatningssagers Vedkommende. Spørgsmaalets Løsning maa derfor «nødvendigvis» søges paa det af Matzen angivne Felt, skøe efter reale Retshensyn og ikke efter logiske Postulater. Det er ikke det comparative Retsstudiums mindste Fortrin, at det saa ubarmhjertigt rammer en Pæl gjennem alle tilsnøgne logiske Postulater i den juridiske Videnskab.

Aage Duus.

V. Sjögren: Om rättsstridighetens former, med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet. Upsala 1894. (Akademisk Afhandling).

Vid den svenska litteraturens fattigdom på rättsfilosofiska undersökningar, framkomna från juridiskt håll, väcker detta arbete intresse redan genom den disciplin, det tillhör. Intresset stegras väsentligen, då man efter några sidors genomläsning finner, att Förf. på det filosofiska området icke är diletterant, utan grundligt skolad och dertill af naturen utrustad med en egendomlig tankens energi, hvilken visserligen, för att rätt uppskattas, af läsaren kräver en motsvarande ansträngning.

Arbetet sönderfaller i tre delar: de två första (s. 1—143) utgöra i viss mån allmänna förutsättningar för den tredje (s. 144—252), hvilken vill lägga grundvalen till läran om skadeståndsskyldighet. I betraktande af att tidskriftens läsekrets är öfvervägande juridisk, anser jag mig här böra närmare ingå blott på den tredje delen,

och dervid hufvudsakligen inskränka mig till några frågor, der Förf:s framställning synes gifva anledning till en diskussion af mera direkt praktiskt intresse.

Nämnda frågor röra den skadeståndsskyldighet, hvilken vanligen framställes såsom uppkommande utan hänsyn till *culpa* å den skadegörandes sida («icke-kulpos skadegörelse»). Förf. vill förklara denna skadeståndsskyldighet närmast ur ändamålsbegreppet. Den handlande kan taga vissa krafter i sin tjänst såsom medel för uppnåendet af ett visst ändamål: ju mera dessa krafter äro blott medel, desto mera måste den af dem utfödade verksamheten betraktas såsom den handlandes egen verksamhet, för hvilken han ansvarar. Förf. anser denna synpunkt tillämplig, vare sig medlen utgöras af naturkrafter eller andra subjekter (s. 207).

Af hithörande fall behandlar Förf. först (den, hvad Svensk rätt angår, i Str. L. 6:6 stadgade) skadeståndsskyldighet, åliggande otillräkneliga personer (s. 213 f.). Förf. anmärker den i olika rättssystemer framträdande olikheten i denna frågas behandling, i det t. ex. Romersk och modern Fransk rätt förneka dylik skadeståndsskyldighet, medan andra rättssystemer antaga den med större eller mindre förbehåll och inskränkningar. För egen del vill Förf. antaga densamma, och förklara den, jemlikt sin nämnda allmänna grundsats, ur det intresse, som dylika personer hafva af att åtnjuta en viss rörelsefrihet, hvilken emellertid kan medgifvas dem blott mot skyldighet att ersätta ~~derigenom~~ uppstånden skada. Härvid synes det mig, som om Förf. lika litet som de rättssystemer, hvilka vid bestämmandet af ifrågavarande skadeståndsskyldighet velat utesluta all hänsyn till *culpa*-principen, tillräckligt beaktat konsekvenserna af denna ståndpunkt. Om en vanskinnig, såsom för någon tid sedan här skedde, inkastar en dynamitbomb i annans hus, synes det fullkomligt riktigt att han (*in subsidium*) presterar skadan. Men om en explosion uppstår derigenom, att en vanskinnig, medan han fredligt och lugnt går på gatan, råkar sparka till ett föremål, af hvars utseende hvarken han eller någon annan kunnat ana, att det innehåller dynamit, så skulle en dom, som ålade den vanskinnige en skadeståndsskyldighet, hvilken i motsvarande fall icke skulle kunna åläggas en tillräknelig person, uppenbarligen vara knappt mindre vanskinnig än den vanskinnige själf. Orimligheten blir om möjligt ännu mer i ögonen fallande, om man föreställer sig, att skadeståndsskyldighet skulle åläggas t. ex. ett 8 års barn, medan en fullvuxen (tillräknelig) person ginge fri. Öfverhufvud kan ifrågavarande skadeståndsskyldighet (i trots af t. ex. Svenska Lagens tystnad) förnuftigtvis endast genom en analogi med förfarandet vid vanlig kulpos skadegörelse begränsas; man måste fråga: skulle den otillräknelige, om han varit tillräknelig, genom en dylik handling hafva blifvit skadeståndsskyldig? Blir svaret nej, kan intet adömande af skadestånds-

skyldighet komma i fråga¹⁾. — För öfrigt är en sådan bestämelse, som Sv. Str. L. 6:6, äfven med nu gjorda modifikation betänkelig nog. Om ett 1 års barn af sin vårdare satts eller lagts på så oförståndigt sätt, att det blir i tillfälle att skjuta ett brinnande ljus till en lättantändlig gardin, och derigenom eldsvåda uppstår, så kan ej nyssnämnda begränsning utesluta (subsidiär) skadeståndsskyldighet, ehuru omöjligheten att ådöma sådan bör vara uppenbar för hvar och en²⁾.

Den verkliga lösningen af denna svårighet är enligt min åsigt att söka åt ett helt annat håll, än der Förf. velat finna densamma. Rättmedvetandet fordrar otvifvelaktigt, att skadeståndsskyldighet åläggas en 13 års pojke, som af okynne anlagt mordbrand; det reser sig lika otvifvelaktigt mot att ålägga ett 1 eller 2 års barn skadeståndsskyldighet (lika godt af hvad anledning). Orimligheten minskas, ju mer vi närma oss tillräknelighetens gräns (3 . . 5 . . 7 . . 10 . . 13 år o. s. v.), och förklaringen är ingen annan än den, att motsatsen mellan tillräknelighet och otillräknelighet i verkligheten icke är absolut, ehuru man stundom i straffrätten, i syfte att underlätta fallens praktiska behandling, fastslagit en eller flere bestämda gränser. Men om detta än på det kriminella området kan låta sig göra utan allt för stora hårdheter, så blir det i fråga om skadestånd alldeles intolerabelt, framför allt om Lagen beslutit sig för otillräkneliges skadeståndsskyldighet. Den justinianska rätten, hvilken, som bekant, såväl med afseende på straff som skadeståndsskyldighet, fixerade 7-årsgränsen såsom absolut minimum för ansvar, men ofvanom denna gräns lät det (genom införande af begreppet *culpa capax*) med förenadt afseende på utvecklingsgraden och deliktets beskaffenhet för hvarje särskildt fall afgöras, om ansvar skulle inträda, hade utan tvifvel, för hvad angår skadeståndsskyldigheten, gifvit frågan om minderåriga personers ansvar en långt lyckligare lösning än t. ex. den gällande Svenska rätten³⁾. — Hvad åter vansinnige beträffar, är en vidare begräns-

¹⁾ Förf. anmärker visserligen sjelf (s. 217): «*certus modus est servandus*» (på grund af finalitetsmomentets svaghet), men utför detta icke närmare, och visar särskildt icke, huru från hans egen princip (intresse af rörelsefrihet) en praktiskt tillfredsställande begränsning skall kunna ernås. Tydligt finnes intet, som hindrar, att, beträffande ofvannämnda båda fall, detta intresse kan vara större i det senare (analogiskt taladt) kasuella, än i det förra (analogiskt taladt) kulposa fallet.

²⁾ Något mindre stötande blefve stadgandet, om, såsom Förf. synes anse för det legislativt riktiga (s. 217 n. 2), ansvaret inskränkes till det fall, att ingen finnes, som på grund af underlåten vård blir ansvarig för vållande (icke, såsom Svenska Lagen vill, utsträcket till alla fall, der icke skadestånd af dylik person kan erhållas). Emellertid kvarstode den i texten anmärkta orimlighet för det fall (hvilket mycket väl låter tänka sig), att t. ex. ett 2 års barn »gjort skada», utan att culpa kunde läggas vårdare till last.

³⁾ Jfr. äfven t. ex. Norska Str. L. 26:7: «Naar den, som er imellem ti og femten Aar, og som antages at have havt Skjønsonhed

ning än den ofvan anförda knappast praktikabel, då en gradering af tillräkneligheten här torde stöta på öfvervinneliga svårigheter. Att en vansinnig icke bör ansvara t. ex. för verkningar af rent konvulsiviska kroppsrörelser, kan anses följa af ofvannämnda begränsningar: en tillräknelig person ansvarar icke för dylika kroppsrörelser (hvilka ju icke med nödvändighet förutsätta det i Sv. Str. L. 5:5 mom. 2 förutsedda tillstånd).

Förf. berör inom nästa grupp bl. a. frågan om skadeståndsskyldighet i det fall, att någon i oförvållad nöd skadar annans egendom för att rädda sin egen (s. 227 ff.). Svenska Lagen yttrar sig icke uttryckligen hvarken om straff eller skadeståndsskyldighet i dylikt fall; att emellertid straff icke bör ifrågakomma, kan utan vidare anses följa af allmänna grunder. Hvad åter skadeståndsskyldighet angår, ansluter jag mig till Förf:s åsigt, att sådan föreligger (mot bl. a. Romerska Rättens bestämmelse: både Labeo, Proculus och Ulpianus låta, obilligt nog, en fiskare, som kapat en annan fiskares nät för att lösgöra sin egen båt, hvilken fastnat i näten, gå fri från skadestånd). Men jag kan lika litet i detta fall som i det föregående instämma i Förf:s härledning af skadeståndsskyldigheten ur verksamhetens intresse för ett den skadegörandes ändamål. Om jag i oförvållad nöd för att rädda min egendom företager en handling, hvilken enligt min uppfattning väl icke med visshet, men med någon sannolikhet kan medföra skada å annans egendom, så kan mitt intresse af handlingen vara lika stort som i förra fallet, men här är det alldeles icke gifvet, att skadeståndsskyldighet inträder.

Det sagda leder oss till ett annat fall af icke-kulpos skadeståndsskyldighet, neml. vid »stora förvärfsföretag» (s. 239 ff.) Förf., hvilken fortfarande fasthåller finalitetsmomentet såsom rättsgrund, vänder sig bl. a. mot försöket att konstruera denna skadeståndsskyldighet ur det moment af fara, som med dylika företag kan vara förenad. Förf. nekar, beträffande denna verksamhet, förekomsten af fara i den mening, som skulle erfordras för att derpå grunda skadeståndsskyldigheten. Jemfördt nämligen med faran vid de genom »politiförbud» förbjudna handlingarne, anser Förf., att endast i sistnämnda fall faran är verkligen knuten till sjelfva handlingen, under det att deremot »faran» i förra fallet framträder blott i form af ett oundvikligt statistiskt resultat (utaf ett stort antal handlingar) — hvilket resultat just såsom oundvikligt icke förtjenar namn af fara. Men denna Förf:s distinktion reducerar sig helt och hållet till betraktelsesättet i ena och andra fallet. Komme en viss förut förbjuden handling att företagas i större utsträckning

nok til at indse, at en Handling var af forbrydersk Beskaffenhed, har gjort sig skyldig i forsætlig Forbrydelse, og han for Straf fritages, fordi ei høiere Straf end Bøder vilde have rammet ham, om han havde været femten Aar gammel, ophører ei heller desformedelst Forpligtelsen til Skadeserstatning.»

(t. ex. om det af något skäl medgäfvos privata personer att fritt öfva sig i skjutning inne på öppna platser i städerna — jfr. den Romerska Rättens olika bestämmelser på olika tider om spjutkastning m. m. *D. 11. 5. 2. 1. C. 3. 43. 1 sqq. Nov. 85*), så skulle «faran» synas likasom lösgöra sig från den enstaka handlingen och i stället framträda såsom ett oundvikligt «statistiskt» resultat af ett visst antal olycksfall pr år. Ville man å andra sidan tänka sig en enstaka handling af samma beskaffenhet, som de vid ett farligt förvärfsföretag förekommande handlingar, så skulle, om af denna handling ingen skada inträdde, intet «statistiskt», oundvikligt resultat finnas att hänvisa till, men man skulle finna handlingen i och för sig farlig alldeles på samma sätt som det enstaka aflossandet af ett skott inne uti en stad. Att nu Lagen i vissa fall förbjudit dylika handlingar, i andra tillåtit dem mot åläggande af skadeståndsskyldighet, finner sin förklaring i de båda fallens olika vikt och betydelse i socialt afseende. Detta allmänt sociala intresse (icke: En enskilds intresse, hvilket i och för sig är irrelevant) är grunden, icke till att skadeståndsskyldighet inträder, men till att blott skadeståndsskyldighet och icke äfven straff inträder.

Men om sålunda handlingens fara (exaktare: proportionen mellan dess fara och dess sociala vikt) kan tjena att förklara ett visst område af den skadeståndsskyldighet, som af den moderna lagstiftningen ålagts de stora förvärfsföretagen, så räcker den ingalunda till för att förklara hela denna skadeståndsskyldighet, såsom den i vissa länder stadgats eller bragts å bane. Väl kan nämnda företags ansvar gentemot den utomstående allmänheten anses bestämdt och begränsadt härigenom (*de lege ferenda*): den ojemnhet i principens genomförande, som onekligen framträder deri, att många mindre företag gå fria från skadeståndsskyldighet, ehuru de äro lika farliga eller farligare än åtskilliga stora företag, hvilka skadeståndsskyldighet ålagts, beror väl derpå, att vid de stora företagen skadan är mera koncentrerad på ett område och därför så att säga fallit lagstiftaren mera i ögonen (jfr. Förf. sjelf s. 243). Men vid bestämmandet af ansvaret gentemot i företaget anställda har i den moderna lagstiftningen jemte faran ett annat moment gjort sig gällande. Detta moment framträder tydligast i den mer eller mindre genomförda tanken att ålägga arbetsgifvaren olycksfalls- och ålderdomsförsäkring af arbetarne, och är till sin natur icke privaträttsligt, utan nationalekonomiskt — en mot pauperismen riktad åtgärd. Vill man söka en rättsgrund för denna åtgärd, är den derför närmast att jämföra med sådana stadganden som om progressiv beskattning o. d. Visserligen kan en direkt inverkan på vinstfördelningen mellan arbetsgifvare og arbetare endast i inskränkt mån uppnås genom en dylik bestämmelse, enär densamma skulle å ena sidan tendera att höja varupriset, å den andra att minska arbetarelönen (jfr. Förf. s. 245). Men hufvudsaken

är här icke, om arbetaren har en något högre eller lägre lön dag från dag, utan den säkerhet i hans ekonomiska ställning, som vinnes derigenom, att han icke vid första olycksfall eller gentemot den annalkande ålderdomen står hjälplös. Dertill kommer, såsom en ytterst viktig omständighet, den psykiska verkan, som medvetandet om ekonomisk trygghet medför; det behöfver knappt nämnas, huru mycket större frestelsen till vårdslöshet och lättsinne i ekonomiska ting är för den, som lefver «ur hand i mun», än för den, som vunnit en ordnad och säkrad ekonomisk existens. — Att för ifrågavarande bestämmelse söka en privaträttslig konstruktion är därför icke blott onödigt, utan oriktigt — den är fastmera, genom sin syftning att minska klyftan mellan rikedom och fattigdom eller åtminstone motarbeta dess förstoring, att uppfatta såsom en befogad reaktion mot sjelfva den bestående fördelningen af förmögenheten mellan rättssubjekterna i staten, och således, om icke mot den gällande privaträtten sjelf, så dock mot dess faktiska konsekvenser.

Men om sålunda å ena sidan faran, å andra sidan nämnda nationalekonomiska hänsyn uppställes såsom princip för de stora förvärfsföretagens skadeståndsskyldighet, så är det tydligt, att det närmare genomförandet af skadeståndsskyldigheten måste gestalta sig olika inom de af hvardera principen beherskade områdena. Den förra arten af skadeståndsskyldighet (gentemot utomstående personer) bör konsekvent icke omfatta annan skada, än den som orsakas genom någon verkligt (i högre grad än vanligt) farlig omständighet vid företaget (t. ex. om en person öfverkörts af lokomotiv, lidit skada genom explosion vid gasverk o. s. v., men icke t. ex. om han skadats vid vanlig aflastning af godsvagn). För den skadeståndsskyldighet åter (gentemot i företaget anstälde), som åsyftar att motverka pauperismen, finnes intet skäl at stanna vid nyssnämnda gräns; huru den skall begränsas, är emellertid en invecklad fråga, hvarpå vi här ej skola ingå.

Då nu Förf., hvilken, som sagt, förklarar dessa och öfriga fall af ansvar för icke-kulpos skadegörelse ur ändamålsbegreppet (verksamhetens finalitet), vill låta sistnämnda begrepp angifva just den gräns, inom hvilken dylik skadeståndsskyldighet öfverhufvud bör åläggas, så ligger, oafsedt de nu framställda speciella betänkligheterna, den allmänna anmärkning nära till hands, att ändamålet icke egnar sig att uppdraga någon som helst bestämd gräns inom kretsen af menskliga handlingar, enär detsamma förefinnes hos alla handlingar utan undantag. Hvarje mensklig handling företages ju, för at tala med Spinoza, i något afseende *sub ratione boni* — för att uppnå en fördel af ett eller annat slag — och afser sålunda att tjena ett allt efter synpunkten mer eller mindre omfattande ändamål. Att icke intressets grad härvid kan afgifva en allmän begränsning, är uppenbart: att låta en person ansvara för alla kasuella följder af de handlingar, vilkas företagande för honom

haft en viss grad af interesse (men icke för kasuella följder af andra handlingar), skulle, såsom man lätt finner, leda till de största orimligheter. Den ovilkorliga konsekvensen af ifrågavarande ståndpunkt blefve att fördela kasuell skada på alla dertill medverkande, och att såsom fördelningsgrund uppställa graden af det interesse (större eller mindre), som hvar och en bland de medverkande (incl. den skadelidande själf) haft af sin handling.

Såsom förut antydt, söker Förf. till en enhet sammanfatta den på kulpas och den på icke-kulpas skadegörelse grundade skadeståndsskyldigheten. Handlingens egenskap att vara kulpas skall nemligen icke vara den egentliga grunden till skadeståndsskyldighet. Denna grund skall fastmera vara att söka i ett bakomliggande faktum, hvars existens bevisas af handlingens kulpas beskaffenhet. Till sådan skada, som den handlande beräknat eller bort kunna beräkna, måste hans vilja vara orsak (nemligen «*causa efficiens*»); detta genom skulden uppenbarade orsaksförhållande mellan en persons vilja och skadan skall utgöra grunden till ansvaret. Enligt Förf:s åsigt spelar nu handlingens egenskap att vara medel för en persons ändamål härvidlag alldeles samma rol som dess egenskap att vara kulpas: förstnämnda egenskap är, äfven den, ett bevis (symptom) för att ifrågavarande persons vilja är orsak (nemligen «*causa finalis*») till skadan, och då, såsom nämnt, detta orsaksförhållande mellan viljan och skadan är den verkliga grunden till skadeståndsskyldighet, så inträder skadeståndsskyldighet i detta fall lika fullt som då *culpa* föreligger. — Af det ofvan anmärkta följer emellertid, att denna konstruktion redan därför måste förkastas, att den kulpas handlingen ej mindre än alla öfriga mänskliga handlingar är medel för något den handlandes ändamål; förutsett, att skadeståndsskyldigheten låte sig på det af Förf. angifna sätt härledas ur ändamålsbegreppet, så vore det därför alldeles obehöfligt att någonsin åberopa *culpa* såsom «symptom för viljans kausalitet»; den alltid befintliga finaliteten vore symptom nog. — Hvad särskildt angår förhållandet mellan kausalitet och skuld, har jag nyligen på annat ställe (A bh. aus d. Strafr. §§ 24, 25) derom uttalat mig, och skall ej nu upprepa det der sagda.

Kan jag än sålunda icke medgifva, att Förf. lyckats i sitt försök att gifva skadeståndsskyldigheten en enhetlig konstruktion — enligt min åsigt helt förklarligt, då en dylik enhetlighet icke existerar och icke kan med mera skäl *a priori* fördras än t. ex. en enhetlig konstruktion af alla de fall i privat och offentlig rätt, der öfverhuvud en förmögenhetsprestation åligger ett rättssubjekt — så hindrar detta mig icke att erkänna såväl Förf:s skarpsinniga behandling i allmänhet af frågan som ock särskildt det berättigade i hans kritik af andra försök till dylika enhetliga konstruktioner. Sålunda måste jag ansluta mig till den med de föregående delarne af arbetet nära sammanhängande oppositionen (s. 159 ff.) mot den

herskande åsigtens konstruktion af skadegörelsen såsom kränkning af en damnfikatens subjektiva rätt.

Under det, enligt Förf:s åsigt, rättsstridigheten aldrig är den egentliga grunden till skadeståndsskyldighet, utan endast har betydelsen af ett (i vissa fall befintligt) symptom för denna grund, så är deremot rättsstridigheten, resp. i form af civil och af kriminell orätt, verklig grund till tvänne arter af rättsverkningar, neml. civiltvång och straff. Att åtskilja nämnda båda rättsstridighetsformer är uppgiften för närmast föregående hufvuddel af arbetet (s. 53—143). Den inledande delen (s. 1—52) innehåller en intressant undersökning af förhållandet mellan rättsfakta och den objektiva rätten (*a potiore*: Lagen) såsom rättsverkningarnes grund. Att här närmare ingå på dessa delar anser jag emellertid, af förutnämnda skäl, icke lämpligt.

Arbetets framställningssätt utmärker sig öfverhufvud mera för gedigenhet än för lättfattlighet; Förf:s obestriddliga tanke-rikedom och sträfvän efter grundlighet har stundom hindrat honom att ernå en fullt genomskinlig klarhet. För jurister, som ej besitta en mer än vanligt vidsträckt filosofisk bildning eller mer än vanliga anlag i denna riktning, torde det därför falla sig ganska svårt att tillgodogöra sig innehållet af de båda första delarne af arbetet (s. 1—143). Till sin rent stilistiska sida utmärker sig arbetet för mycket stor precision i uttrycket; det intryck af säkerhet i detta afseende, som läsaren ovilkorligen röner, störes på sin höjd af en och annan germanism, såsom då Förf. konstruerar «såges det dock», «är det dock» (ss. 47, 123).

In summa kan det, enligt Rec:s uppfattning, rättvisligen sägas om arbetet, att äfven den som, i likhet med Rec., i många väsentliga punkter, synnerligast hvad angår den här berörda, sista delen, står Förf. ganska fjerran, likväl nästan på hvarje af arbetets 252 sidor finner en intressant synpunkt, ofta en originell och betydande tanke. Så mycket mer är det att beklaga, att arbetet, såväl på grund af ämnet som af framställningens nyss anmärkta beskaffenhet, från början är dömdt till en ganska inskränkt läsekrets: filosofer skola väl i allmänhet finna det för juridiskt, jurister för filosofiskt, för att åt detsamma egna det allvarliga och ansträngande studium, hvarförutan det knappast kan rätt uppskattas.

J. Thyrén.

Fremmed Litteratur.

Nye Bøger,

indsendte til Redaktionen.

Otto Gierke. Deutsches Privatrecht. Erster Band. Allgemeiner Theil und Personenrecht. 897 S. 8vo. Leipzig 1895. Duncker & Humblot. Mrk. 20,00.

Dette Værk, der er udkommet som anden Afdelings tredje Del af Bindings «store» Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, er visselig egnet til at vække den aller største Opmærksomhed; og dets Udgivelse tør uden Overdrivelse betegnes som en litterær Begivenhed af første Rang. Forf., der for Tiden er Professor i tysk Privatrecht ved Berlins Universitet, er ikke blot en meget lærd Mand og en aandrig Forfatter, men tillige en skarpt udpræget Personlighed, som forstaar at forlene sin Forskning dette Præg af Oprindelighed, af friskt og selvstændigt Syn paa Tingene, der giver al videnskabelig Produktion dens egentlige blivende Værd. Som Videnskabsmand har han fortrinsvis sat sig til Opgave at hævde den nationale tyske Rets Betydning ligeoverfor Romerretten, der, som bekjendt, siden dens sædvansmæssige Reception i Tyskland i det 15de Aarhundrede ligetil Nutiden har behersket baade Videnskab og Praxis. Fra dette Standpunkt har han i sin «Kritik des Entwurfes eines Deutschen bürgerlichen Gesetzbuches» rettet en energisk, vistnok tildels ensidig, men dog i mangt og meget rammende Kritik mod det nye tyske Civillovudkast, en Kritik, som han i det foreliggende Arbejde sammenfatter i følgende Ord (P. 25): «I Udkastet til en borgerlig Lovbog for det tyske Rige er den nationale Ret ikke naaet til den Anerkjendelse, som tilkommer den. Hvis det var ophøiet til Lov i den Skikkelse, hvori det først blev offentliggjort, — et mere romersk end tysk tænkt, i Form og Indhold ufolkeligt, doktrinært

Værk, som saagodtsom kun fremstillede et i Paragrafer støbt Pandektenkompendium — da havde i den tyske Privatrets tilskikkelsesrige Historie den Dag, da Enheden endelig var naaet, været ensbetydende med et nationalt Nederlag, som vilde have været vanskeligere at forvinde end selve Receptionen. Den anden Læsning har, saa vidt den er naaet, bragt mangan Forbedring; men Udkastet vil tiltrænge en langt grundigere Omformning, hvis det virkelig skal byde vort Folk en Ret, der ikke blot er fælles, (einheitlich), men tysk». — Det Hovedværk, hvori Forf. tidligere har nedlagt Frugterne af sin Forskning, er særlig det omfattende, endnu ikke afsluttede Skrift «Das deutsche Genossenschaftsrecht» (Bd. I—III, 1868—1881), hvori han søger at forfølge de tyske Korporationers Væsen og Udvikling og deres Forhold til den romerske Korporationslære (jfr. ogsaa det i 1887 udgivne Skrift «Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtssprechung»). Saa interessant end i og for sig den Opgave er, som Forf. ved disse Studier har stillet sig, er det dog et forholdsvis begrænset Felt, hvorpaa han der har havt Anledning til at hævde og gennemføre sin videnskabelige Grundopfatning. I det foreliggende Arbejde har derimod Opgaven været at opbygge hele den tyske Privatret paa denne Grundopfatning, og den Maade, hvorpaa Forf. har løst denne Opgave, vil sikre Værket en Betydning, der ikke er indskrænket til Tyskland alene, men som vil kunne tjene som Forbillede ogsaa i andre Lande, hvor en ganske tilsvarende Opgave foreligger for den nationale Privatretsvidenskab.

Det Modsætningsforhold, hvori Forf. som Repræsentant for Germanismen stiller sig til Romanismen, viser sig i en dobbelt Retning: dels i en forskjellig Værdsættelse af de specifikt germaniske Retsideer og Retsinstituter dels i den videnskabelige Behandling af disse. I førstnævnte Henseende betegner Forf. selv Modsætningen paa følgende Maade (P. 25): «Endnu den Dag idag er Forholdet ofte det, at der, hvor Romanisten tror at besidde en af Romerne opdaget evig Retssandhed, formaar Germanisten kun at se en ensidig Formulering af det individualistisk-kapitalistiske Standpunkt. Og hvor Germanisten taler om en umistelig tysk Retstanke, som ikke kan undertrykkes, saalænge den tyske Tunge klinger, veirer mangan Romanist kun en uklar Blanding af romanistisk Forkjærlighed for middelalderlig Bundenhed og sværmerisk Begeistring for en endnu ufødt social Fremtidsret.» I det Hele kan man betegne Forf. som en udpræget Forfægter af Privatrettens sociale Karakter i Modsætning til den stærkt fremtrædende Individualisme i den romerske Privatret (jfr. Forf.s aandfulde, i 1889 udgivne Foredrag: «Die sociale Aufgabe des Privatrechts»). Hvad Stoffets videnskabelige Behandling angaar, retter Forf.s Opposition sig ikke mod selve det System og den Metode, der væsentlig ved Romanisternes Virksomhed har vundet saa mange Seire i den nyere Retsvidenskab. «Ogsaa ved den videnskabelige Opbygning af den tyske

Privatret har vi at udnytte de romanistiske Aandserobringer. Vi har at anvende den efter de store romerske Juristers Forbillede udviklede Metode. Vi kan ikke unddrage os det paa romerretsligt Grundlag fremvoxede Privatrettens System» (P. 41). Forf. gjør selv den mest vidstrakte Brug af Retskonstruktioner og benytter ved sin Fremstilling væsentlig samme System som de almindelige Pandektfremstillinger. Hvad han bekjæmper, er Romanisternes Bestræbelser for at forme alt i de traditionelle romerske Kategoriers Støbeske. Han hævder, at der maa skabes selvstændige Konstruktioner for de paa selvstændig germanisk Grundlag fremspirede Retsideer, der kommer til kort ved at strækkes paa de romerretslige Begrebers Prokrustesseng.

Hvorledes denne Forf.s Grundopfatning er gennemført i Enkelthederne, vil det her føre for vidt at paavise. Maa ske vil der bydes Leilighed for Tidsskriftet til senere at komme tilbage til det foreliggende Værk. Nærværende Anmeldelse maa indskrænke sig til en kort Oversigt over de Hovedmaterier, der findes behandlede i Værket under Angivelse af enkelte Hovedresultater.

Den almindelige Del falder i trede Afsnit. Første Afsnit er betitlet Indledning og omhandler den tyske Privatrets Historie (i kort Omrids), dens Begreb og Betydning samt Kilder og Litteratur, hvorhos der redegjøres for den af Forfatteren befulgte Metode og det til Grund for Fremstillingen liggende System. I sidstnævnte Henseende fremhæver Forf. navnlig Afgivelserne fra de sædvanlige Pandektsystemer. Disse bestaar for det Første deri, at han har udsondret Personretten som en egen Systemdel. Forf. motiverer denne Anordning ved den rige Udvikling, som Korporationsretten og de personlige Rettigheder har faaet i den germanske Ret. Behandlingen af Personretten som en egen Systemdel er stemmende med ældre danske og norske Privatretsfremstillinger, men Forf. inddrager, som nedenfor vil blive omtalt, under Personretten betydeligt mere Stof, end hos os har været sædvanligt. Dernæst udsondrer han som Gjenstand for Behandling i særegne Systemdele en Række særegne Retsomraader, som har en blandet person-, tings- og obligationsretslig Karakter, nemlig foruden Handels-, Vexel- og Søretten — som efter den for Bindings Handbuch lagte Plan ikke bliver at behandle af Forf. — Lensretten, den Ret, der angaar Hus- og Stavgods, den Ret, der angaar Ridder- og Bondegods, Skov- og Jagtretten, Vasdragsretten, Bergretten og Næringsretten. — I andet Afsnit behandles den objektive Ret, dens Væsen og Tilblivelse samt «Retskildernes Forhold til hverandre» (deres Herredømme i Tid og Rum). Forf.s Udvikling af Rettens Væsen indeholder meget, der, om end ikke absolut nyt, dog fortjener Opmærksomhed. Han viser sig at være en afgjort Tilhænger af den idealistiske Retsopfatning, der ser Rettens Opgave i Realisationen af Retfærdighedens Ide og kun vil tillægge Øiemedstanken en sekundær Betydning. Retten kan vistnok træde i andre sociale Funktioners

Tjeneste. «Men for at opfylde sit Kald, maa den fremfor alt blive sig selv tro, udfolde sig og leve overensstemmende med sin egen Ide. Bliver den nedsat til et blot Middel, bliver det rettfærdiges Ide opløst i Begrebet Nytte, og den ydre Hensigtsmæssighed anerkjendt som eneste Maalestok for Retsreglerne, da vil en paa denne Maade depreciert («entwerthetes») Ret snart ogsaa vise sig ubrugbar som Middel og ikke mere løse sin Kulturopgave» (P. 121). I denne Sammenhæng peger Forf. paa, at «Nutidens Tilbøielighed til Kamplove, Øieblikkslove, Undtagelseslove, Opportunitetslove skjuler i sig en opløsende, ikke blot retsfiendtlig, men ogsaa kulturfjendtlig Drift.» Selve Begrebet Retfærdighed, hvorpaa denne Retsopfatning er bygget, ser Forf. sig imidlertid ikke mere end tidligere Forfattere istand til at bestemme. Det nye hos Forf. er her kun, at han positivt tager Afstand fra enhver saadan Bestemmelse af dette Begreb som «eine einfache, nicht weiter zerlegbare Idée des Menschengesistes». — I Læren om Retskilderne er det særlig Forfatterens Behandling af Sædvaneretten, der frembyder Interesse. Forf. erklærer det for ørkesløst at forske efter Grunden til Sædvanerettens Gyldighed. For den retslige Betragtning er denne «en Kjendsgjerning, der hverken tiltrænger eller er modtagelig for nogen Begrundelse.» Med Hensyn til Betingelserne for Sædvanerettens Dannelselse hylder Forf. den medierende Opfatning, der hverken lader den indre Retsoverbevisning eller den ydre Retsudøvelse være nok, men kræver en Forening af begge. Hvilke Bevæggrunde der har ledet til Overbevisningen er derimod ligegyldigt; og Forf. hævder i Overensstemmelse hermed, at ogsaa den ved en Vildfarelse fremkaldte Sædvaneret har fuld Gyldighed. Som en Art Sædvaneret fremstilles, hvad Forf. kalder «Juristenrecht», derunder særlig Retsbrugen. Træffende fremhæver imidlertid Forf. dennes Eiendommeligheder, der gjør den til «en fra alle andre Retskilder specifikt forskjellig Retskilde», idet den ikke frembringes af det Samfund, hvis Livsforhold den ordner, men af et enkelt Organ i dette Samfund, hvorved det ikke er Folkeoverbevisningen, som ved Handlinger af de interesserede, men Domstolsoverbevisninger, som ved Domstolenes Handlinger bringes til Udtryk. Forf. tilbageviser fra dette Synspunkt den ældre Puchtaske Lære, der kun anerkjendte Juristernes Retsoverbevisning som en «Repräsentant» for Folkeoverbevisningen. — I 3die Afsnit behandles den subjektive Ret (der efter Forf. hverken er Vilje alene eller retslig beskyttet Interesse alene, men en Vilje, der er fyldt af et bestemt Indhold og rettet paa et bestemt Maal), dens Tilblivelse (hvorved dog en større Del, navnlig i det væsentlige hele Retshandelslæren, henvises til Pandektfremstillingerne), dens Udøvelse og Beskyttelse.

Personretten behandles af Forf. i følgende fire Kapitler: I. Das Recht der Einzelpersönlichkeit, II. Das Recht der Verbandspersönlichkeit, III. Personenrechtliche Gemeinschaften, IV. Persön-

lichkeitsrechte. Det Stof, der behandles under det første af disse Kapitler, er i det væsentlige det samme, som gjenfindes i alle Personretsfremstillinger. Eiendommeligt og særlig righoldigt er derimod det, der udgjør Indholdet af andet Kapitel (P. 456—660). Det, Forf. sammenfatter under Benævnelsen «Verbandspersönlichkeit», svarer til, hvad man hidtil i Systemerne har kaldt juridisk Person. Men Forf. afviser denne Betegnelse som «enten intetsigende eller vildledende». Han hævder navnlig med Styrke, at de Retssubjekter, hvormed der her er Tale, ikke er mere kunstige eller fiktive end de saakaldte naturlige Personer. De er Realiteter, frembragte af Livet selv; Retsordenen har ikke skabt den, men har sanktioneret og organiseret dem. Inden Kredsen af «Verbandspersonen» sonderer Forf. mellem «Körperschaften» og «Anstalten». Forf.s Definition af begge er eiendommelig for hans Fremstillingsmaade: «Die Körperschaft ist ein Verband mit einer ihm selbst entstammenden Persönlichkeit; ihre Seele ist ein einheitlicher Gemeinwille, ihr Körper ein Vereinsorganismus. Die Anstalt ist ein Verband mit einer ihm von aussen eingepflanzten Persönlichkeit; ihre Seele ist ein einheitlicher Stiftungswille, ihr Körper eine organische Einrichtung, vermöge deren fort und fort Menschen diesem Willen dienstbar werden.» Midt imellem og med Elementer fra begge Arter «Verbandspersönlichkeiten» staar Staten. Anstalt benyttes af Forf. som et videre Begreb end Stiftelser, idet det foruden disse ogsaa omfatter offentlige Anstalter (Statsanstalter, kommunale og kirkelige Anstalter).

Under de i Personrettens tredje Kapitel behandlede «personretslige Fællesskaber» sammenfatter Forf. saadanne Fællesskaber, der uden at være egentlige «Verbandspersönlichkeiten» dog binder de enkelte Medlemmer sammen paa en Maade, der betinger eiendommelige Virkninger for deres Optræden udad som Retssubjekter. Disse Fællesskaber falder i to Arter: «Gemeinschaften zur gesammten Hand» og «Gemeinschaften kraft herrschaftlicher Gewalt.» Den første Klasse omfatter en Række forskelligartede Forhold, som hvis mest typiske Repræsentanter kan nævnes ansvarlige Handelsselskaber, Partsrederier, Arveboer. Som typisk Repræsentant for den sidste Klasse fremtræder navnlig Husforholdet, repræsenteret af Husfaderen («das deutsche Haus»).

Ved Personlighedsrettigheder forstaar Forf. Rettigheder, der «sikrer deres Subjekt Raadigheden over en Bestanddel af deres egen Personlighedssfære.» De har som sit Grundlag den almindelige «Personlighedsret, der bestaar i det af Retsordenen sikrede almindelige Krav paa at gjælde som Person»; men de har spaltet sig ud som egne Rettigheder derved, at Retsordenen (den germaniske Ret i langt fyldigere Grad end den romerske) har givet dem en selvstændig Udformning. Som saadanne Personlighedsrettigheder behandler Forf. Retten til eget Liv og Legeme, til Frihed, til Ære, til visse særlige Tilstande som det at tilhøre en personlig

Stand, en vis Religionsbekjendelse o. s. v., Retten til Udfoldelse af personlig Virksomhed (derunder Næringsrettigheder), Ret til Navn og Tegn (Varemærker, Firma) og endelig Retten til Aandsprodukter (litterær, kunstnerisk og industriel Autorret). Ved den P. 753 Note 21 givne Oversigt over fremmede Love bemærkes, at Forf. sees at være ubekjendt med, at den norske Lov 8 Juni 1876 er afløst af Loven af 4 Juli 1893.

v. *Liszt*. Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. 6te durchgearbeitete Auflage. 665 S. 8vo. Berlin. 1894. I. Guttentag. Mrk. 10,00.

Dette Værks 5te Oplag har været Gjenstand for udførlig Omtale i Tidsskriftets 6te Aargang (P. 273). At allerede efter mindre end 2 Aars Forløb et nyt Oplag er bleven fornødent, indeholder det bedste Bevis for, i hvor høj Grad Skriftet netop som Lærebog har fundet Tilslutning. Det er ogsaa utvivlsomt for Øieblikket den bedste Lærebog i Strafferet, som den samtidige Litteratur kan opvise, og benyttes som saadan med Fordel ogsaa udenfor Tyskland. Den giver den moderne Strafferetsvidenskabs væsentlige Resultater i en kort, klar og livfuld, paa engang indgaaende og vækkende Fremstilling, der overalt er præget af Forf.s Personlighed uden forrest at savne Objektivitet eller Evne til en alsidig Vurdering af afvigende Synsmaader. I et Kapitel, der bærer Overskriften «Die Grundzüge der Kriminalpolitik», og som er nyt i denne Udgave, har Forf. givet en kort Oversigt over Nutidens kriminalpolitiske Bevægelse.

Skriftet er tilegnet Deltagerne i de kriminalistiske Sommeraftener i Halle i Aaret 1894, blandt hvilke, som det af Fortalen erfares, ogsaa befandt sig to Skandinaver: Cand. jur. Sjunnesson fra Helsingborg og Cand. jur. Urbye fra Kristiania.

L. *Oppenheim*. Die Objekte des Verbrechens. 388 S. 8vo. 1894. Benno Schwabe. Basel. Mrk. 10,00.

Om hvad der rettelig skal betegnes som Forbrydelsens Objekt, har der i Teorien hersket meget delte Meninger; og navnlig har i nyere Tid livlig været diskutteret, med hvilken Føie Retsgoder eller retslige Interesser kan betegnes som Forbrydelsens egentlige Gjenstand. En Oversigt over de vigtigste Teorier paa dette Omraade giver Forf. af det ovennævnte Skrift i dets første Afdeling. Hovedresultatet af Forf.s egne Undersøgelser kan sammenfattes derhen, at der maa sondres mellem «Beskyttelsesobjekt» («Schutzobjekt») og «Handlingsobjekt». Ved det første forstaar Forf. det Objekt (være sig en Tilstand, en Følelse, en Rettighed eller en Pligt), der krænkes ved Forbrydelsen, og til hvis Beskyttelse vedkommende Straffebud tjener, medens Handlingsobjektet er den ydre Gjenstand, med Hensyn til hvilken den forbryderske Handling foretages. Forf. paaviser, hvorledes denne Sondring i flere Retninger er af baade teoretisk og praktisk Betydning. Her skal særlig frem-

hæves: Sondringen kan i mange Tilfælde have Betydning for Bestemmelsen af det strafbares Udstrækning. Medens det f. ex. ved Fosterfordrivelse er utvivlsomt, hvad Handlingsobjektet er, er der meget delte Meninger om, hvad Beskyttelsesobjektet er, om blot Fosterets Liv eller ogsaa dets intrauterine Tilværelse; og eftersom dette bestemmes paa den ene eller anden Maade, vil Strafbarhedens Ramme blive videre eller snevrere: Under første Forudsætning vil Straffen kun ramme en Fosterfordrivelse, der medfører Fosterets Død, under sidste Forudsætning tillige Fremkaldelse af fortidlig Fødsel, selv hvor Fosteret bevarer Livet. Ved Læren om Forsøg paa utjenligt Objekt saavel som ved Læren om *error in obbecto* er det aabenbart kun Handlingsobjektet, man har for Øie. Forsæt forudsætter altid Bevidsthed om Handlingsobjektet, men ikke om Beskyttelsesobjektet. I mange Tilfælde lader der sig intet konkret Beskyttelsesobjekt paavise, idet et Forhold alene er gjort strafbart, fordi det hyppig eller regelmæssig eller muligvis kan udsætte visse Objekter for Fare (saaledes mange Politiovertrædelser). I saadanne Tilfælde frembyder Sondringen mellem Handlings- og Beskyttelsesobjektet sig med Nødvendighed. — Forf.s Skrift indeholder en udførlig Belysning af de forskellige Arter Beskyttelsesobjekter og deres Forhold til Handlingsobjekterne samt i Skriftets sidste Afdeling en Gjennemførelse af de vundne Resultater paa samtlige de i Straffelovens specielle Del omhandlede Forbrydelser. Fremstillingen er temmelig bred og forekommer af og til mindre velordnet, hvorved Tilægnelsen af Forf.s Tankegang besværliggjøres, ligesom derved foranlediges en Del Gjentagelser; men Skriftet er i det hele meget læseværdigt; og man vil, selv hvor man er tilbøielig til at sætte et Spørgsmaalstegn ved Forf.s Udviklinger, maatte anerkjende, at disse er oplysende og lærerige, vidnende om et grundigt og alsidigt Herredømme over Stoffet.

W. Honemann: Das Verhältniss zwischen der Defraudation der Zölle und Verbrauchssteuern und dem Betrage nach deutschem Reichsrecht. (3die Bds. 4de Hefte af v. Liszts Abhandlungen des kriminalistischen Seminars) 44 S. 8vo. Berlin 1894. J. Guttentag.

Den Publikation, hvoraf denne velskrevne lille Monografi er en Del, er omtalt i forrige Aargang af Tidsskriftet (P. 256 ff.¹⁾ Forf. forkaster den herskende Lære, der i Defraudation af pligtige Skattebeløb ser et særegt Tilfælde af Bedrageri. Han ser Forskjellen mellem begge Forbrydelsesarter deri, at Defraudation, hverken nødvendigvis forudsætter, at der hos nogen er fremkaldt en Vildfarelse, eller at der hos Gjerningsmanden foreligger den Hensigt at tilvende sig en uretmæssig Vinding. *F. H.*

¹⁾ P. 257 er urigtig forudsat, at 3die Ed. var afsluttet med de der nævnte Afhandlinger, medens det i Virkeligheden først er det i Texten omhandlede Arbejde, der danner Bindets Afslutning.

Mindre Meddelelser.

Otto Bähr †. Den 17de Februar i Aar døde i Kassel en Samtidig af Ihering og Windscheid, hvis Navn vil indtage en med disse jævnbyrdig Plads i dette Aarhundredes tyske Retsvidenskabs Historie. Otto Bähr (f. 2 Juni 1817) var Praktiker, den største Del af sit Liv knyttet til Dommergjerning (Medlem af den tyske Rigsret fra 1879 til 1881, i hvilket sidstnævnte Aar han trak sig tilbage fra sin Embedsstilling). Hans Forfatterskab er ogsaa præget af den eminente, praktiske Jurists Evne til at se Kjærnen i ethvert Spørgsmaal. Ved Siden deraf var han imidlertid ogsaa i Besiddelse af et stort og eiendommeligt Forskersnille, og han har som Forfatter øvet megen Indflydelse. Sit Navn som videnskabelig Forfatter vandt han først ved sin berømte Monografi «Die Anerkennung als Verpflichtungsgrund» (1ste Udg. 1885), et Skrift, hvis 3die Oplag udkom kort før hans Død, og hvori han kan siges at have opdaget Anerkjendelseskontrakten som en egen Art Retshandel. Ved Siden af dette Hovedskrift foreligger der fra hans Haand en Række Afhandlinger fra Civilrettens og Civilprocessens Omraade, hvilke for den største Del er offentliggjorte i Iherings Jahrbücher, af hvilket Tidsskrift han en Tid var Medarbejder. Ogsaa paa det politiske Omraade har Bähr optraadt som Forfatter ved sit Skrift «Der Rechtsstaat, eine publicistische Skizze (1894), ligesom han i længere Tid deltog i den praktiske Politik som Medlem af det preussiske Abgeordnetenhaus og den tyske Rigsdag (1867—1879), hvor han tilhørte det nationalliberale Parti.

F. H.

Juridiske Møder. Den norske Kriminalistforening holdt sit tredie Aarsmøde den 28de til 30te November f. A. Forhandlingerne er udgivne i stenografisk Referat (156 S. 8vo. H. Aschehoug & Co. Kr. 2,50). — Den 5te internationale Fængselskongres holdes i Paris i Juni Maaned d. A. — Den internationale kriminalistiske Forening holder sit 6te Aarsmøde i Linz i Overøsterrig i Dagne 12te, 13de og 14de August d. A. — Det nordiske Jurismøde, der skulde have været holdt i Stockholm i Høst, er efter Forslag af den svenske Bestyrelsesafdeling udsat til næste Aar.

F. H.

Ministeransvarlighed i det konstitutionelle Kongedømme.

En Fremstilling af C. V. Nyholm.

Forord.

Medens der i Udlandets Litteraturer efterhaanden er fremkommet et ikke ganske ringe Antal Skrifter, der have undergivet Læren om Ministeransvarligheden en alsidig og grundig Prøvelse, og medens vore svenske Frænder, foruden Naumanns Behandling af Emnet i hans «Sveriges Statsforfatnings Rätt» og Rydins i «Svenska Rigsdagen» samt forskellige andre Afhandlinger og Monografier, besidde tvende større Arbejder, der udelukkende beskæftige sig med samme: Svedelius' ældre af 1856 med Titel «Om statsrådets ansvarighet» og Kjelléns af 1890 «Studier rörande ministeransvarigheten», ere den danske og den norske Retslitteratur temlig fattige i saa Henseende. Professorerne Aschehoug, Holck og Matzen have hver især i deres Fremstillinger henholdsvis af den norske og danske Statsforfatningsret, den første og den sidstnævnte endog med temlig Udførlighed, gjort Ministeransvarligheden til Gjenstand for Behandling; men dette er selvfølgelig hos disse Forfattere nærmest den rent juridiske Side, der fortrinsvis er bleven drøftet, ligesom de ligesaa naturligt have taget den i deres Hjemlande bestaaende Forfatningsordning til Udgangspunkt og væsentlig be-

grændset sig til de Spørgsmaal, hvortil denne gav umiddelbar Anledning. Af andre herhen hørende Skrifter véd jeg kun at nævne Hother Hages Foredrag i Studenterforeningen i København 1848 (32 Sider) og en Afhandling i «nyt dansk Maanedsskrift» vistnok fra 1875, betitlet «Om Vigtigheden af og Grundsætningerne for en dansk Ministeransvarlighedslov» (36 Sider), men det følger allerede af disse Skrifters Kortfattedhed, at det har ligget udenfor deres Forfatteres Hensigt at give andet eller mere end et blot skizzeret Omrids af Stoffet.

I den efterfølgende Fremstilling har jeg søgt at behandle det hele righoldige Emnes Hovedpunkter fra et almindeligt konstitutionelt Standpunkt, idet jeg dog tillige særlig har havt de danske Forhold for Øje. Jeg kan naturligvis ikke hengive mig til den Tro, at det skulde være lykkedes mig ganske at undgaa Fejlsyn og Misopfattelser, men jeg har under alle Omstændigheder bestræbt mig for at se saa objektivt som muligt paa Forholdene og at dele Sol og Vind nogenlunde lige mellem de forskellige Anskuelser, der paa dette Omraade i saa stor Mængde og Skarphed krydse hinanden.

Blandt de vigtigste af de Skrifter, som af mig ere blevne benyttede, og til hvilke der jævnlig vil blive henvist, skal her foruden de ovenanførte Arbejder af Aschehoug og Matzen samt Kjelléns «Studier» nævnes:

Benjamin Constant «*Principes de politique*» og «*De la responsabilité des ministres*», 2den Udgave af Edv. Laboulaye Paris 1872;

Robert Mohl: «Die Verantwortlichkeit der Minister in Einzelherrschaften mit Volksvertretung» Tübingen 1837;

Dr. Herman Bischof: «Ministerverantwortlichkeit und Statsgerichtshöfe in Deutschland» Gieszen 1859;

Oswald de Kerkhove de Denterghem: «*de la responsabilité des ministres dans le droit Belge*» Bruxelles 1867;

Dr. A. Samuely: «Das Princip der Ministerverantwortlichkeit in der konstitutionellen Monarchie», Berlin 1869;

Jean Clos: «*de la responsabilité des ministres*», Paris 1886, og

Adalbert Lucz: «Ministerverantwortlichkeit und Statsgerichtshöfe», Wien 1893.

Men ved Siden af disse har jeg ogsaa raadspurgt forskellige andre Forfattere, hvorom det fornødne vil være antegnet i de under Bogens Tekst tilføjede Anmærkninger og Noter.

Indledning.

A. Historisk Oversigt.

I Middelalderens Kongedømme var der ingen Plads for Uansvarlighed: Kongens Undersaatter vare ansvarlige for Kongen og hans Raad; Kongens Raad og Ministre vare ansvarlige for Kongen, og Kongen selv ansvarlig for sine Rigsstænder og Undersaatter og maatte stundom med sit Blod bøde for Fejlgreb og Uheld, for hvilke han selv maaske bar den mindste Skyld. Saaledes vare Forholdene omtrent hele Evropa¹⁾ over, og saaledes vare de ogsaa her i Norden. I Sverige, men end mere i Norge maatte den ene Konge efter den anden sande, at paa Kongeværdighedens korte Sødme fulgte tidt en blodig Svie, og ikke bedre i Danmark, hvor Fyrsterne lige fra Knud den Hellige indtil Valdemar Atterdag med faa Undtagelser fik at føle — nogle med Livets, andre med Kronens Tab — at der til Højheden og Magten knyttede sig en tung og overvældende Regnskabsopgørelse. Og Kalmarunionen gjorde ingen Forandring i saa Henseende; tværtimod voksede Rigsraadets Almagt i de tre Riger; trende Konger sendtes, den ene endog tre Gange i Landflygtighed, og i Haandfæstningerne for Kongerne af den oldenborgske Stamme lige til Frederik III inkl. indeholdtes der udtrykkelig Bestemmelse om, at Kongen skulde stande til Rette for Rigens Raad, hvilket sidste efter Frederik III's Haandfæstning Art 55 i Sammenstødstilfælde, naar Kongen ikke vilde lade sig tale til Rette, selv kunde forordne «det, som ret og billigt er, hvormed Vi (o: Kongen) skulle lade os nøje»²⁾.

¹⁾ Jfr. herom Bischof l. c. S. 25—29, hvor navnlig Bemærkningerne om den tyske Kejsers Stilling ere af Interesse.

²⁾ Jfr. H. Matzen «Danske Kongers Haandfæstninger» 1889 S. 169—92 figd.; se ogsaa Begyndelsen, hvormed Bestemmelsen indledes: «Efterdi

Med Enevoldsmagtens Indførelse 1660 forandredes imidlertid med ét Slag hele dette Forhold i Danmark-Norge og skød over i sin Modsætning i Lighed iøvrigt med den Udvikling, der efterhaanden var gaaet for sig i Flertallet af Europas Stater, hvor det lidt efter lidt var lykkedes Fyrsterne at frigøre sig for Stændernes og Rigsdagens Indskrænkninger og tilrive sig en stedse stigende Magtfylde. Ingensteds fremtræder imidlertid den ny Tingenes Tilstand grellere og mere typisk end i Kongeloven af 14de Novbr. 1665, hvis Art. II erklærer «Danmarks og Norges Enevoldskonge for at skulle være og herefter af alle Undersaatterne at skulle anses for det ypperste og højeste Hoved her paa Jorden over alle menneskelige Love uden anden Dommer over sig i gejstlige og verdslige Sager end Gud i Himlen», medens Art. III giver ham Ret til «at gøre Love og Forordninger efter sin egen gode Vilje og Velbehag», samt «at undtage, hvad og hvem ham lyster ud af Lovens almindelige Befaling,» og Art. V tillægger ham «alene Myndighed til at føre Krig, indgaa og ophæve Forbund og paalægge Told og al anden Skat». — Rigsstænderne, hvis vedblivende Virksomhed dog tydelig havde været forudsat i de Forhandlinger, der gik forud paa Rigsdagen i København og afsluttedes ved den umiddelbart derefter udfærdigede saakaldte Suverænitetssakt, forsvinde af Sagaen og nævnes end ikke mere, og Kronens Raadgivere ikke mindre end Landets Magnater og menige Indbyggere bleve kun ansvarlige for Kongen alene og de af ham beskikkede Dommere. — Og dette Ansvar var ikke noget Skin, var ikke nogen tom Lyd! Korfitz Ulfeldt og hans Hustru, Kai Lykke, Rosenkrandsene og mange flere kunne tale med derom, og tvende af de største Ministre, der have staaet vore Enevoldskonger ved Siden maatte — den ene selve Kongelovens Forfatter — med 20 Aars Fængsel paa

---

Danmarks Riges Raad, Adel og menige Indbyggere skulle være pligtige at stande hver Mand til Rette for Kongen og Danmarks Riges Raad, saa skal og Kongen i lige Maade være pligtig at stande hver Mand til Rette for Danmarks Riges Raad, og det udi ingen Ugunst annamme til nogen og fuldgøre deres Dom», jfr. ogsaa Recessen af 30te Oktober 1536.

Munkholm, den anden med sit Liv besegle det Ansvar, deres Styrelse hævdedes at have paavæltet dem.

Kun England, de nederlandske og svejtserske Republikker og tildels Sverige, skøndt ogsaa dette Rige fik en dog kun kortvarig og afbrudt Enevoldsperiode, ere de eneste Lande, der kunne rose sig af at have bevaret den gamle Folkefrihed og dens Institutioner.

Hvad særlig England angaar, da kunde end ikke de kraftigste Herskere af det kraftige Tudorske Hus faa Bugt med Parlamentet og Selvstyrelsesprincippet, og da tvende Konger af Huset Stuart aabenlyst prøvede paa at forgribe sig paa disse og søgte at gennemføre et absolutistisk Regeringssæt, kostede det den ene hans Liv og den anden hans Krone og Landflygtighed for ham og hans Slægt, medens under dennes store Efterfølger (Vilhelm af Oranien) og de første Konger af det Hannoverske Hus Grunden lagdes til den parlamentariske Regering med ansvarlige Ministre, bygget over den berømte men ofte misforstaaede Sætning: «*the king can do no wrong*»¹⁾.

Imidlertid havde ved Midten af det 18de Aarhundrede Montesquieu og de franske Encyklopædister fra det Tvangs-aag, hvorunder især Frankrig med det kongelige Valgsprog; *l'état c'est moi* — «jeg Kongen er Staten» — sukkede, kastet Blikket over Kanalen og blandt de Institutioner, de der ved Siden af Parlamentet opdagede, var det «Ministeransvarligheden» og «Edsvornerettergangen», som fornemmelig faldt dem i Øjnene. I dem mente de at have fundet Hovedlægemidlet mod de Onder, hvoraf deres eget Hjemland led, og da saa omsider Revolutionen fejede de gamle Samfundstraditioner til Side, og sendte de nye Idéer sejrende ud ikke blot over Frankrig, men over hele det civiliserede Evropa, var det ogsaa «Folkerepræsentation», «ansvarlige Ministre» og «Jury», der blev den paafølgende Tids Løsen og Feltraab.

---

¹⁾ Ordret oversat: «Kongen kan aldrig gøre Uret», hvilket i Virkeligheden blot vil sige, at Kongen, som hellig og ukrænkelig, ikke har nogen Dommer over sig, der kan drage ham til Ansvar og overbevise ham om at have fejlet, hvorfor det er hans Raadgivere, hvem Ansvaret paahviler.

Slag i Slag skifte de gamle Statsdannelser Ham; ikke blot de franske Hære, men ogsaa de fri, franske Regeringsgrundsætninger brede sig over Evropa, og «*code Napoléon*» blæser friskt Liv i de støvede Lovbøger. — Polen, Holland, de italienske Stater, Sverige (1809), Norge (1814), Spanien (1812) omstøbe deres Forfatninger efter den ny Æras Krav, og vel indtræder der efter Napoléons Fald og den bourbonske Restavration en midlertidig Standsning; men den er snart forbi. Efter Julirevolutionen træder det ene Land efter det andet ind i de konstitutionelle Staters Række, og med og efter Aaret 1848 fuldbyrdes Udviklingen, saaledes at Rusland for Tiden er den eneste af Europas kristelige Stater, som endnu har bevaret Absolutismen fuldt ud i dens gamle Omfang¹⁾.

B. De forskellige Arter af Ministeransvarlighed.

Ministeransvarligheden er saaledes kommen til at spille en fremtrædende Rolle i samme Forhold, som det konstitutionelle Statssystem har brudt sig Bane, men en naturlig Følge af denne vidtudstrakte Anvendelse har da atter været, at den viser sig i meget afvekslende Skikkelse, idet hvert Land har formet den efter sin særlige Statsskik og det deraf affødte Behov. Derpaa vil der i det følgende blive rig Lejlighed til at komme nærmere ind.

Derimod vil der her allerede være Anledning til at fremhæve, at der begrebsmæssig, efter Forskelligheden af det Forum, om man tør bruge dette Udtryk, lige overfor hvilket Ansvarlighedsspørgsmaalet kan rejse sig, kan skelnes mellem tre forskellige Arter af Ministeransvarlighed: den moralske, den judicielle og den politiske, der hver for sig have deres Ejendommeligheder og Betydning for Statslivet.

¹⁾ End ogsaa Tyrkiet har faaet en Art konstitutionel Forfatning 1876; men den er rigtignok f. T. ude af Kraft. Japan maa siden 1889 henregnes til de konstitutionelle Stater, hvilket ligeledes — foruden selvfølgelig om de nord- og sydamerikanske Republikker — gælder om forskellige af de nyskabte Statsdannelser i Afrika.

Den moralske Ministeransvarligheds Forum er den oplyste offentlige Mening. — Den er uafhængig af den bestaaende Statsforfatning og kan i og for sig lige saa godt være tilstede i det mest absolutistisk regerede Land som i den frieste Republik. Den har tillige, som træffende er blevet bemærket¹⁾ «den umaadelige Fordel at omfatte hele den ministerielle Styrelse fuldt ud, medens dens Betydning i det moderne Samfund er vokset ved Pressens Magt gennem den uophørlige Aarvaagenhed, hvormed den følger Ministrenes Handlinger, og den bidende Kritik, den underkaster dem.» Den er derhos tilstede uden at være kaldet til Virksomhed ved nogen Lov, saa lidt som paa den anden Side nogen Lov mægter helt at slaa den ned; selv da Romerne mest skælvede for Neros Grusomhed, afholdt de sig ikke fra at udle hans Kunstpræstationer. Den moralske Ansvarlighed falder, hvad jo ogsaa Navnet noksom antyder, ganske udenfor Lovenes og de skrevne Retsreglers Omraade, og vi skulle derfor ej heller yderligere opholde os ved den i nærværende Fremstilling, i hvorvel den for Sammenhængens Skyld har maattet nævnes.

Af de to andre Arter af Ansvarlighed er den judicielle²⁾ den, som har sit Forum for Domstol og gøres gældende ved Klage fra Folkerepræsentationen ad Rettergangens Vej. Det er denne, som man fortrinsvis har havt for Øje, naar man overhovedet tilstræbte og lovpriste Ministeransvarlighed, og det er den, om hvilken der indeholdes mere eller mindre udtømmende Bestemmelser og Forskrifter i de forskellige Landes Forfatningslove. Det siger sig selv, at der kun kan være Tale om den i de konstitutionelle Stater i moderne Forstand, der anerkende Suverænenes Uansvarlighed,

¹⁾ Jean Clos l. c. S. 13—14.

²⁾ Den «judicielle» Ansvarlighed kaldes i fremmede Skrifter ofte den «juridiske» eller «retlige» Ansvarlighed, hvilken Benævnelse dog formentlig er mindre adækvat, hvad ogsaa gjælder om den af Kjellén brugte, den «konstitutionelle». Hos franske Forfattere betegnes den hyppig som «*responsabilité criminelle ou pénale*», men dette er ligefrem misvisende og forudsætter en Opfattelse af Ministeransvarlighedens juridiske Ejendommelighed og Plads i Retssystem, der ingenlunde er almindelig, men snarere er i Færd med at forsvinde.

men der vil den ogsaa melde sig, hvad enten det nu er som i England, hvor den tildels netop ved sin uimodstaaelige Vælde nu næsten maa betragtes som et væsenlig overvundet Stadium, eller det sker i Fastlandsstaternes mere afdæmpede Former.

Den tredje Art af Ansvarlighed er den parlamentariske eller, som man ogsaa har betegnet den, den «politiske», hvad imidlertid let kan give Anledning til Forveksling, da man ogsaa tidt betegner den judicielle Ansvarlighed, for saa vidt den ogsaa udstrækkes til Misregering og Vanrøgt af Statsinteresserne, med dette Navn.

Med den moralske har den parlamentariske Ansvarlighed tilfælles, at den intet har med Rigsretter eller Domstole at skaffe. — Den har derimod sit eneste og rette Forum og kommer til Orde i de repræsentative Forsamlings Forhandlinger gennem Medlemmernes Udtalelser som Kritik over Ministrenes Færd under de stillede Forespørgsler (Interpellationer) og gennem motiverede Dagsordner, og finder sit Udtryk og sin Afgørelse gennem Thingenes Afstemninger og Beslutninger, navnlig for saa vidt deri indeholdes Tilkendegivelse af Tillid eller Mistillid til Ministrene eller Besværginger til Suverænen. «Rigsdagen», siger Tscherning¹⁾, «optræder selvstændig som politisk Anklager over Ministriets Handlinger ved at nægte det sin Tilslutning i Lovgivningsarbejderne. Forhandlingerne om disse ere paa en vis Maade en Række af Anklageakter for urigtig Opfattelse af Medlovgivernes Vilje, bragte frem gennem Ændringsforslag, og af Domsafsigelser gennem Flertalsbeslutninger.» «Folkethinget», fortsætter han, «hvem den juridiske Anklagemyndighed er overdraget, kan ganske vist anvende denne og sætte Rigsretten i Bevægelse; men det kan ogsaa blive staaende ved kun at gøre den parlamentariske Side af Anklagemagten gældende, og da som den, hvem Fortrinsindflydelsen paa Finantsloven er tildelt, gøre sin Vægt gældende gennem den paa forskellig Vis, for saaledes paa indtrængende Maade at vise Kongen, at han har misforstaaet Folkets Trang og Ønsker, eller i hvert Fald, at hans Ministre ikke have vidst at komme

¹⁾ Artikel i «Nørrejdsk Tidende» for 1873 No. 90.

disse i Møde paa rette Sæt eller at finde tilfredsstillende Midler til at hjælpe sig igennem med.»

Det er indlysende, at denne Art af Ansvarlighed, der iøvrigt selvfølgelig lige saa lidt som den moralske lader sig binde til bestemt formulerede Forudsætninger og Forskrifter, om der end i Praksis kan, saaledes som t. Eks. i England, have dannet sig en vis Statsskik¹⁾ i saa Henseende, vil træde desto stærkere i Forgrunden, jo fyldigere og kraftigere det konstitutionelle Forfatningsliv i det hele rører sig. — I England og efter dets Foregang i flere Fastlandsstater — Frankrig, Italien, Spanien, Portugal, Belgien, Grækenland o. fl. — har Forholdet endog efterhaanden udviklet sig til, hvad der plejer at kaldes «Parlamentarisme», saaledes at den judicielle Ansvarlighed mere og mere træder i Skyggen; ja i selve England anses den endog som berørt for foreldet²⁾; thi der behøves end ikke længere nogen Henvendelse til Monarken om Ministrenes Fjernelse eller nogen Besværing, i det den blotte Kendsgæring, at det bestaaende Ministerium i en vigtigere Sag har faaet Underhusets Flertal imod sig, ordentligvis vil være tilstrækkelig til at bevirke, at Kabinetet af sig selv indgiver Afskedsbegæring og saaledes fuldbyrder den parlamentariske Dom over sig. —

Maa det nu end erkendes, at Spiren til Parlamentarismen er tilstede i alt konstitutionelt Liv³⁾ overhovedet, og om det end er med nogen Føje, at Tscherning i den ovenanførte Forbindelse⁴⁾ endvidere indtrængende advarer mod at skyde

¹⁾ Om Parlamentarismen i England, dens Forudsætninger og Udviklingsgang se Clos l. c. S. 17, Holberg «Parlamentarismen i England» o. fl.

²⁾ Siden 1806 har der ikke været rejst Rigsretstiltale mod nogen Minister i England. «Ministeranklagernes Tid er forbi», er et Udsagn, der tillægges Robert Peel.

³⁾ Dette har paa en slaaende Maade vist sig i Norge, hvor Rigsretsdømmefældelsen i 1884 i Forbindelse med Grundlovsforandringen om Statsraadernes Adgang til Stortinget til en vis Grad har medført Parlamentarismens Sejr dersteds; i hvert Fald bliver det vanskeligt for et Ministerium at holde sig mod et Storthingsflertal.

⁴⁾ Tscherning l. c. «Vi vilde finde det uheldigt, om nogen, der gør Krav paa en parlamentarisk Regering, søgte at fremkalde en saadan Lov (o: en Lov til nærmere Bestemmelse af Ministeransvarligheden, som den Gang var paa Bane) paa en Tid, hvor dens Berettigelse

den judicielle Ansvarlighed altfor stærkt frem i Forgrunden paa den parlamentariskes Bekostning — man havde forresten, da han skrev dette, endnu ikke gjort de bedrøvelige Erfaringer om Folkethingets parlamentariske Afmagt, som vare senere Tider forbeholdte — saa er det dog ikke desmindre den førstnævnte, der under alle Omstændigheder i det konstitutionelle Forfatningslivs første Udviklingsperiode og særlig efter de hos os herskende Tilstande er den som er af størst Betydning og den, til hvilken der i det efterfølgende alene vil blive taget Hensyn ¹⁾).

paakaldes i Henhold til Grundloven og til den Nødvendighed, som ligger i den repræsentative Delagtighed i Lovgivningsmagten. Naar Rigsret og Retsforfølgelse drages i Forgrunden, gøres den juridiske Ansvarlighed til den vigtigste paa den parlamentariskes Bekostning. Magten tages fra den folkelige Side af det repræsentative Regeringsmaskineri og gives til den bureaukratiske. Folkeindflydelsen svækkes, de lovlærde Korporationers forøges.»

- ¹⁾ Skøndt Rigsretssager heldigvis ikke høre til de almindelig forekommende, ere de dog hyppigere, end man maaske forestiller sig. — I England anfører saaledes Mohl (l. c. S. 597 og figd.) ikke mindre end 8 Sags Anlæggelser af Underhuset mod kglge. Ministre for Overhuset under Kongerne af Huset Plantagenet, den første saa langt tilbage som 1376; under Tudorerne var der ingen; derimod under Stuarterne indtil Dronning Annas Død i alt 14 og under Kongerne af Huset Hannover 4, af hvilke den sidste var rettet mod Lord Melville for Misbrug af de til Flaaden bevilgede Midler, indledt i 1805 og endt med hans Frifindelse i April 1806. I Frankrig nævnes Tiltalen 1830 mod Karl Xdes Ministre (Ministeriet Polignac) og 1847 mod Arbejdsministeren Teste for Bestikkelse foruden 2de for-gæves Forsøg paa at rejse Sag i 1879 og 1885. I Tyskland de 3de Tiltaler mod Minister Hassenpflug i Kurhessen fra 1833—36; Tiltalen mod den württembergiske Udenrigsminister i 1850 og for-gæves Forsøg paa at rejse Tiltale henholdsvis i Bayern 1881 og samme Aar i Nassau. I Belgien forsøgt 1835 Tiltale mod Ministeren Lebeau, og i Grækenland rejstes i 1875 Tiltale mod Ministeriet Bulgari, der frifandtes, og særskilt s. A. mod 2de Medlemmer af dette for Bestikkelse, hvilke derimod dømtes. I 1879 søgtes atter Sag rejst, men uden at det kom til Anklage, og det samme skete i Ungarn 1878. I 1876 blev i Nordamerika Krigsministeren Belknap sat under Anklage og dømt for at have modtaget Bestikkelse, hvorhos der har været rejst flere Sager mod Unionsdommerne, der dog alle bleve fri-fundne. Hvad angaar de nordiske Riger, da har Sverige siden 1809 havt i det hele 5 Rigsretstiltaler, hvoraf et Par dog mod flere tiltalte, Danmark har havt 3 (Ministeriet Ørsted 1855; Hall og Krieger

Den judicielle Ministeransvarlighed.

«Dens Virkninger vise sig
i, at Ministrene ofte ville blive
sigtede, undertiden anklagede,
sjældent dømte, og næsten ingen-
sinde straffede.»

Benjamin-Constant *principes de politique* S. 83.

Første Kapitel.

Ansvarlighedens Særkende og almindelige Fremtrædelsesform.

Alle Mennesker, der have naat Skælsaar og Alder, og som ere i Besiddelse af Fornuftens fulde Brug, bære lige overfor Loven og Samfundet det retlige Ansvar for deres Gærninger, med mindre de saaledes som Suverænen i de moderne, konstitutionelle Stater ere erklærede «hellige og ansvarsfri». — At dette almindelige Ansvar ogsaa bæres af Ministrene, trænger ikke til Paavisning. Men ved Siden af denne rent borgerlige Ansvarlighed, der gøres gældende gennem de samme Anklageorganer og for de samme Domstole som for alle Statens øvrige Undersaatter, ere Ministrene ikke blot, for saa vidt de kunne betragtes som Embedsmænd, indbefattede under det Landets Embedsmænd som saadanne paahvilende Ansvar, men tillige og langt herud over, som dem, der ere alle de øvrige Statstjeneres Foresatte, fra hvem Initiativet til den hele Embedsvirksomhed skal udgaa, og som i Egenskab af Kronens Raadgivere med Sæde og Stemme i Statsraadet, med deres Personer skulle dække Suverænenes Ansvarsfrihed, undergivne en ganske særlig Ansvarlighed.

Det er fornemmelig dette sidstnævnte Ansvar, man siger til, naar man taler om Ministrenes judicielle Ansvarlighed,

---

1877) eller, om Processen mod Scheele for den holsten-lauenborgske Overappellationsret medtages, 4 Rigsretssager foruden et af Tscherning i 1866 gjort Forsøg, og Norge endelig har havt flere end alle Fastlandsstaterne tilsammen, nemlig 6 — den første allerede fra 1816 — foruden den bekendte store Sag mod Ministeriet Selmer af 1884, der af praktiske Hensyn opløstes i 11 Sager 3: 1 mod hver enkelt af Ministeriets 11 Medlemmer i alt altsaa 17 Sager, jfr nærmere herom Kjellén l. c. S. 142; Clos l. c. S. 122 og 149—50; og fl.

og dets Særkende i Modsætning til den almindelige borgerlige Ansvarlighed viser sig deri, at det rejses og frembæres af Folkerepræsentationen og i Reglen forfølges for en fra de almindelige Retter forskellig Domstol, der i de fleste Stater fører Navn af «Rigsretten», som oftest efter en fra den sædvanlige afvigende Rettergangsmaade¹⁾.

Andet Kapitel.

Ministeransvarlighedens retlige Begrundelse.

Som alt fremhævet møder os under det konstitutionelle Korgedømme, saaledes som det har formet sig i de moderne Stater, allevegne det Aksiom, at Kongens Person er uden Ansvar, medens det er hans Ministre, hvem Ansvaret for Regeringens Førelse paahviler, et Aksiom der, som i det foregaaende allerede berørt, ogsaa udtrykkes i den af det engelske Retssprog laante Sætning: «*the king can do no wrong*», der er gaaet Verden rundt og blevet betragtet som et uangribeligt Vidsomsord, skøndt det i Virkeligheden kun et et temlig uheldigt Udtryk for en i sig selv rigtig Tanke.

At nu Ministrene maa være ansvarlige for alt, hvad de i Embeds Medfør have foretaget eller undladt paa egen Haand uden Suverænenes Vidende eller Billigelse, er noget, som ingen vil drage i Tvivl eller undre sig over; men hvorledes lader det sig derimod retfærdiggøre tillige at paavælte dem Ansvaret for de fra den kongelige Vilje udgaaende Akter, som de have kontrasigneret, uagtet de maaske forinden have fraaraadet og misbilliget dem, og til hvis Gennemførelse de efter Fyrstens Befaling have laant Haand? — Det vil ikke

¹⁾ At Paatalen udgaar fra Folkerepræsentationen er imidlertid Hovedsagen, hvorpaa det i denne Forbindelse kommer an, og naar det i flere Forfatningslove, bl. a. ogsaa i vor Grundlovs § 14, ligeledes tilstedes Kongen at anklage Ministrene for deres Embedsførelse ved Rigsretten — en Beføjelse, hvorfor der sjelden eller aldrig vil være Brug, da han jo, naar han lyster, kan fri sig for dem ved at afskedige dem — hører dette ikke ind under den egentlige Ministeransvarligheds Begreb, og vil her i hvert Fald ikke blive taget i Betragtning.

overraske, at dette Spørgsmaal, som jo unægtelig ogsaa er et Hovedspørgsmaal, af de forskellige Forfattere, som have behandlet dette Emne, er blevet besvaret saare afvigende, og ikke være uden Interesse at kaste et flygtigt Blik paa enkelte af de hinanden afløsende Theorier, der i saa Henseende Tid efter anden have set Lyset.

Ligesom Montesquieu var en af de tidligste Statsretslærere, som drog Ministeransvarligheden ind i det evropæiske Fastlands Idékreds, saaledes har han, hvem som bekendt Læren om de tre bestemt sondrede Statsmagter: «den lovgivende, den udøvende og den dømmende» skyldes, forsøgt at give en Begrundelse af Ansvarlighedens Berettigelse, hvilken en Tidlang blev anset for fyldestgørende. «Lovgivningsmagten», siger han¹⁾, «bør ikke have Ret til at dømme den udøvende Magts Overhoved; hans Person bør være hellig. Men da han ikke kan regere slet uden at have slette Raadgivere, saa er det disse, som maa udpeges og straffes.» Naar med andre Ord Suverænen synes at begaa Uret, saa er Grunden alene den, at hans Ministre have givet ham daarlige Raad og undladt at oplyse ham om de virkelige Forhold. Monarken er vildledt, og Ministrene ere Urettens egentlige Ophavsmænd.

Skævheden i hele denne Tankegang falder dog let i Øje. Var den rigtig, vilde den jo dels ikke indeholde nogen Begrundelse af Ansvar for de fra Ministrene alene udgaaende Handlinger, dels mere eller mindre tydelig reducere Fyrsten til en Idiot uden Evne til selv at skelne mellem ret og vrangt. Derhos strider det jo mod al Erfaring og sund Menneskeforstand at gaa ud fra, at Fyrsten, der selv kun er et Menneske, ikke skulde kunne ville begaa Uret og regere slet, medens Sandheden blot er den, at han ikke kan gøres ansvarlig for sin urette og slette Vilje. At den hele Theori, trods dens Forkerthed har kunnet vinde Udbredelse og Tilhængere²⁾, baaren frem under sit Ophavs berømmelige Navn,

¹⁾ *Esprit des lois* XI Bog Kap. VI «Om Englands Forfatningsforhold».

²⁾ Hos Rotteck («Grundsätze des deutschen Staatsrechts II 406) findes en konsekvent udført Fremstilling af Theorien. «Sker nogen Uret i Staten, saa kan dog Kongen aldrig være den skyldige. Er Skylden de underordnede Embedsmænds, rettes den ved Klage for de almin-

kan være forklarligt nok; mærkeligere er det derimod, at den paa en vis Maade har kunnet faa Indpas i et positivt Lovbud, ganske vist af ældre Dato, Indledningen til den storhertugelig hessiske Lov om Ministeransvarlighed af 5te Juli 1821, hvor det bl. a. hedder: «Da Befalinger, som kunne føre til lovstridige Handlinger eller til Krænkelser af de vore Stænder givne Tilsagn, aldrig kunne udgaa fra vor Vilje, men maa være begrundede i en Misforstaaelse, hvis Opklarelse vi betragte som en Pligt for vore øverste Statstjenere og Statsmyndigheder ... saa osv.» I vore Dage har Theorien imidlertid helt udspillet sin Rolle og har nu nærmest kun historisk Betydning.

En anden aandrighere Begrundelse af Ministeransvarlighedens Berettigelse ogsaa for Suverænenes Handlinger skyldes Montesquieus yngre navnkundige Landsmand Benjamin Constant. Den fandt ved sin Fremkomst varm Tilslutning ikke blot hos flere af de samtidige Politikere i hans Fædreland, vi nævne blandt andre Châteaubriand («*de la monarchie selon la charte*» Paris 1816) og Hello («*du regime constitutionnel*» Paris 1830), men langt udenfor Frankrigs Grændser, og end nu saa langt ned i Tiden som i 1848 kommer den til Orde hos os (Høsther Hage «Ministeransvarlighed»). I det han ligesom Montesquieu gaar ud fra Forestillingen om de tre forskellige Statsfunktioner, hævder Constant for den udøvende Magts Vedkommende, at denne tilkommer Ministrene, som alene og fuldt ud bære Ansvaret for, hvorledes de forvalte den, men over dem sætter han som en fjerde «Kongemagten», staaende i Midten som, hvad han kalder en «*pouvoir moderateur*» eller Mæglende Magt, uden Interesse i at bringe Ligevægt mellem dem af Lave, men netop med den Opgave at vedligeholde det rette Forhold imellem dem. Kongemagten træder kun til for at skabe Harmoni mellem de øvrige. «Gør den udøvende Myndighed sig skyldig i farlige Overgreb, afskediger Kongen Ministrene. Bliver Repræsentatio-

delige Domstole eller Besværing til højere Myndigheder; hidrører den fra Regeringen, er Fejlen og Ansvaret Ministrenes; thi om nogen Uret udgaar fra Tronen, saa ligger Aarsagen i slette Raad og Ministrenes Pligtforglemmelse; og derfor maa de slette Raadgivere staa til Ansvar.

nens arvelige Kammer (Senatet) besværligt, giver Kongen det en anden Retning ved at udnævne nye Pairer. Antager det folkevalgte Kammer en truende Holdning, gør han Brug af sit Veto eller opløser det. Og dersom endelig Dommermagten vækker Anstød ved paa de individuelle Handlinger at anvende altfor strenge, almindelige Straffe, mildner Kongen dette Misforhold ved at gøre sin Benaadningsret gældende¹⁾. Men i den normale Statsvirksomhed deltager han ikke; under sædvanlige Forhold er han saa afskaaren fra al Regeringsvirksomhed, som den ringeste af sine Undersaatter. «Det er i det væsentlige støttende sig til denne Lære, at Thiers i sin Tid kunde udtale: «Kongen hersker, men han styrer ikke» (*«le roi regne, mais il ne gouverne pas»*), en Udtalelse, der fandt Genlyd viden om, og som en senere Statsretslærer af samme Skole gav den yderligere skærpede Vending, at «Kongen aldrig kan gøre Uret, efterdi han overhovedet intet kan gøre» (*«le roi ne peut mal faire, parcequ'il ne peut rien faire»*).

At Benjamin Constants Lære, som den her i al Korthed en gengiven, kan forklare, hvorfor Ministrene under sædvanlige Forhold have Ansvar for den udøvende Magts Optræden og Færd, lader sig vel næppe bestride; men der kan rejses tvende vægtige Indvendinger imod den. Den ene er den, at den slet ikke slaar til under de overordentlige Tilfælde, i hvilke dens Hjemmelsmand udtrykkelig netop forlanger den kongelige Mellemkomst. At Ministeriet omskiftes, at Repræsentationen opløses, at Veto eller Benaadning bringes i Anvendelse, det er dog altsammen utvivlsomt Regeringshandling, og der kan da spørges, om disse skulle kunne foretages uden Ansvar for nogen, eller hvis ikke, om da Suverænen forsaavidt skal afklædes sin Hellighed og Ansvarsfrihed, eller, hvis ej heller dette skal være Tilfældet, hvorledes det da kan retfærdiggøres i disse Tilfælde at drage Ministrene til Regnskab? Men herpaa giver Theorien os intet Svar. Den anden Indvending er den, at Læren i Virkeligheden endevender og kuldkafter Principerne for det konstitutionelle Monarki; thi naar dette skal være, hvad det kalder

¹⁾ *Principes de politique* l. c. S. 19 og 20.

sig, et Kongedømme, kan ingen Myndighed ganske løsrides fra dens Forbindelse med Suverænen og overdrages et af ham uafhængigt Organ. Den passive Rolle, Benjamin-Constant vil tildele ham, hvilken man ikke uvittig har sammenlignet med Kongen i Skakspillet, er uforenlig med Forholdets Natur, hvorefter den ledende Centralmyndighed og Magtfylde bør ligge i Kongedømmet, ligge hos selve den konstitutionelle Suveræn, og det er, ihvorvel den er temlig almindelig udbredt, desuagtet en stor Vildfarelse, naar man antager, at Suverænen i England efterhaanden skulde være skrumpet ind til hin Skyggetilværelse, hvilken Vildfarelse for en Del finder sin Forstaaelse derved, at «Kongedømmets virksomste Funktioner dersteds ikke fremtræde for Offentligheden, idet Suverænen Person forbliver bag Kulisserne¹⁾».

En tredje Theori, der ved første Hørelyd tager sig ganske sindrig ud, skøndt den i Virkeligheden er endnu langt mere uholdbar, hidrører fra Bischof, der atter for en Del synes at have laant den fra Buddeus²⁾. Monarken i en konstitutionel Stat, lærer han, er deri forskellig fra en absolut Hersker, at han ikke selv bærer noget Ansvar. Man har nu til Dags nok af den Tid, da Kejsere og Konger, som i Middelalderen, selv bleve kaldte til Regnskab, og derfor

¹⁾ Se nærmere den fortræffelige Udvikling hos Jean Clos l. c. S. 42—50, hvor Forfatteren gengiver Udtalelser af ledende Statsmænd som Lorderne Brougham og Derby og af Gladstone, hvilke alle mødes i Erkendelsen af den engelske Suveræns store Indflydelse, selv under den nuværende vide Parlamentarisme. Forfatteren efterviser, hvilken Betydning bl. a. Dronning Viktorias Indgriben i de indiske Anliggenders Ordning har havt, og anfører Ordlyden af en skarp Tilrettevisning, der i 1850 af hende blev tildelt Lord Palmerstone og af ham tagen til Følge. Naar man i den tidligere brasilianske Forfatnings § 98, der overdrager Kejseren en «*pouvoir modérateur*» for at han uafbrudt skal vaage over de andre Statsmagters Uafhængighed og Ligevægt, har ment at finde Benjamin-Constants Theori praktisk gennemført, da er dette imidlertid, som Samuely l. c. S. 13 oplyser, kun tilsyneladende saa; thi denne saakaldte modererende Magt kunde Kejseren kun udøve under Medvirkning af Statsraadet, hvis Medlemmer ligesom Ministerne vare ansvarlige ligeoverfor Deputeretkammeret, med Senatet som Rigsret, altsaa kun gennem ansvarlige Raadgiveres Medvirkning.

²⁾ Buddeus «die Ministerverantwortlichkeit in constitutionellen Monarchien» Leipzig 1833.

indskydes den konstitutionelle Ministeransvarlighed for at bære det Ansvar, som ellers rettelig vilde paahvile Herskeren. Det er ene og alene for Monarkens Handlinger, at Ministrene af Folkerepresentationen kunne drages til Ansvar og Kontrasignaturen, der gør Kongens Beslutninger gyldige, er den nødvendige Forudsætning for Ansvarrets Indtrædelse i hvert enkelt Tilfælde; thi Ministeransvarlighedens Grundtanke er ikkun at sikre en forfatningsmæssig Regering af den personlig uansvarlige, men til de ansvarlige Ministres Kontrasignatur bundne Fyrste. Men om Ministrene ved deres egne Handlinger, uafhængigt af Kontrasignaturen med eller uden Fyrstens Vilje, begaa Forfatnings- eller Retsbrud, da har dette intet med den specifikke Ministeransvarlighed at skaffe, men vedkommer den almindelige Anklagemyndighed og de sædvanlige Domstole ¹⁾.

Dette er Læren i dens Hovedtræk. Den vedkender sig med en mærkelig Frejdighed, at den Uskyldige paa dette Punkt maa lide for den Skyldige: «Ministeren», hedder det ordret l. c. S. 30, «har ikke at bøde for nogen af ham selv begaaet Brøde, men udsoner kun den, hvis Revselse vilde komme til at ramme Suverænen.» — Men at dette staar i den mest skærende Strid med al Retfærdighed, føler Enhver, og Kjellén ²⁾ knytter hertil den sande Bemærkning, at «Uretten aldrig kan være Principet i en Retsstat». Men hertil kan da føjes, at Theorien, om den virkeliggjordes, vilde bane Absolutismen Vejen — et Resultat, der i Forbigaaende bemærket, maaske ikke vilde være Bischof saa ganske ukært — thi dens Konsekventser vilde føre til, at de Akter, som skulde udgaa fra Fyrsten under Kontrasignatur, vilde blive udfærdigede af Ministrene under deres egen Signatur alene, og saaledes gaa Ram forbi hos Folkerepresentationen, medens der vilde være Midler nok til at stoppe den almindelige Anklagemyndighed. —

Ingen af de nævnte mere eller mindre kunstige Doktriner formaar saaledes at løse Opgaven, og dog er Sammenhængen, naar alt kommer til alt, saare simpel og enkel. Ministrene

¹⁾ Bischof l. c. S. 30 og fl.

²⁾ Kjellén l. c. S. 63.

ere lige saa lidt Hovmestre for Kongernes Uvidenhed og Samvittighed, som de danne en selvstændig Statsmagt eller undergives noget Martyrium for andres Synder. — Medens Kongen er og maa være det sande Midtpunkt for alle det konstitutionelle Statslivs Rørelser, og er berettiget som forpligtet til at have sin selvstændige Opfattelse af, hvad Statens Tarv udkræver, og dens Forfatning og Love muliggøre, er han paa den anden Side paa Grund af sin personlige Uansvarlighed bunden til at omgive sig med Ministre eller Raadgivere, hvis Kontrasignatur er en nødvendig Betingelse for at forlene hans Beslutninger med Retskraft¹⁾, og som gennem Kontrasignaturen overtage Ansvarret for den. Saa vist som ingen mod sin Vilje kan tvinges til at overtage et Ministerium, saa vist kan ej heller nogen ved Suverænenes Befaling nødes til at kontrasignere Fyrstens Vilje i det enkelte Tilfælde og dermed overtage Ansvarret for den; thi det staar ham stedse frit at begære sin Afsked. Dersom en Minister derfor kontrasignerer eller overhovedet deltager i Udførelsen af en kongelig Befaling, er det en frivillig Sag. Han maa have forud overvejet og prøvet dens Lovmæssighed og Betydning for Statsvellet, og naar han da yder sin Bistand, gør han dermed den kongelige Beslutning til sin og maa tage dens Følger aldeles paa samme Maade, som han bærer Ansvarret for de Regeringshandling, han uafhængig af Suverænen kan udøve paa egen Haand i Kraft af sin Myndighed som Minister og Chef for et af Regeringsdepartementerne.

Men hermed er ogsaa Berettigelsen af Ministeransvarligheden fuldt ud og i alle Retninger godtgjort.

Tredje Kapitel.

Hvorfor tilkommer det Folkerepresentationen at rejse Paatalen.

Ogsaa dette Spørgsmaal har fundet temlig afvigende Besvarelse.

¹⁾ Grundlovens § 11, «Kongens Underskrift under de Lovgivningen og Regeringen vedkommende Beslutninger giver dem Gyldighed, naar den er ledsaget af en eller flere Ministres Underskrift. Enhver Minister, som har underskrevet, er ansvarlig for Beslutningen.»

Alle, der overhovedet ville Ministeransvarlighed, ere enige om, at Paatalen maa tilkomme Folkerepræsentationen, og at det netop er deri, at dens Ejendommelighed bestaar; men hvorfor? Jo, siger Montesquieu, fordi «den maa være beføjet til at vaage over, hvorledes den udøvende Magt o: Ministrene iværksætte de af den givne Love»¹⁾, og til dette Svar have adskillige Statsretslærere sluttet sig, skøndt de med en senere Tids Blikke ikke have delt den montesquieuske Opfattelse af Lovgivningsmagten som udelukkende tilkommende Folkerepræsentationen og kun denne alene, idet de have fundet det naturligt, at det Statsorgan, som dog i hvert Fald konkurrerer med Suverænen i Lovgivningens Udøvelse, maa have Ret til at paasé, hvorledes Regeringen bringer Lovene til Udførelse og, om fornødent, drage den til Regnskab. — Det er altsaa til et Værn for deres lovgivende Virksomhedsomraade, at Repræsentationerne ere kaldede til at kunne rejse Tiltale.

Men med denne Theori kommer man ikke videre end til Ansvarlighed for Lovens Udførelse og Iværksættelse og maa lade det øvrige Ansvar, Regeringsansvaret for hele dens samlede, langt herud over sig strækkende Virksomhed ligge, og en lignende Utilstrækkelighed klæber ved Røszlers²⁾ Begrundelse, naar han vil støtte Folkerepræsentationens Anklageret paa dens Adkomst til at bevilge de til Statslivet nødvendige Pengemidler, i Følge hvilken den maatte være berettiget til ogsaa at kontrollere, at de Formaaler opnaas, til hvis Fremme Pengene ere blevne bevilgede; thi ad denne Vej vilde man ikke kunde komme videre end til, at Repræsentationen kunde tiltale Ministrene for Midlernes ulovlige eller bevillingsstridende Anvendelse; men derved maatte man ogsaa lade det bero.

Heller ikke Robert Mohl³⁾ er, uanset de mange Tilhængere, hans iøvrigt saa fortrinlige Værk har skabt ham,

¹⁾ Montesquieu XI Bog VI cap. «*Mais si dans un état libre la puissance législative ne doit pas avoir le droit d'arrêter le pouvoir exécutif, elle a droit et doit avoir la faculté d'examiner, de quelle manière les lois, qu'elle a faites, ont été exécutés.*»

²⁾ Røszler, «*Studien*» Berlin 1863.

³⁾ R. Mohl l. c. 8—28.

i sin Begrundelse af det her foreliggende Spørgsmaal undgaaet at strande paa dette Utilstrækkelighedens Skær. Der er, mener han — for at gengive hans Opfattelse i faa Ord — i det konstitutionelle Monarki for saa vidt et farligt Mod-sætningsforhold tilstede, som der paa den ene Side indrømmes den uansvarlige Arvesuveræn en overvejende Magtfylde, og paa den anden Side tilstaas Undersaatterne forskellige negative Rettigheder, som ej maa eller tør krænkes. Der maa derfor træffes Foranstaltninger til at dele de fra enhver af disse tvende Sider mulige Retskrænkelser imellem paa retfærdig og fredelig Maade, og dette sker derved, at der dels gives Monarken Ret til at rejse Klage for de dertil oprettede Domstole over Overgreb fra de enkelte Folkerepræsentanters Side og dels den samlede Folkerepræsentation Adgang til at rejse Tiltale mod Ministrene i Anledning af de fra Regeringsorganerne udgaaende Krænkelser af Forfatningen.

Ligesom imidlertid kun saare faa Forfatningslove ere gaaede ind paa at indrømme Kongemagten den Paataleret mod de enkelte Folkerepræsentanter, for hvilken Mohl saaledes har gjort sig til Talsmand¹⁾, men de tværtimod hævde den modsatte Grundsætning, for saa vidt mulig at værne om hines Uafhængighed og Talefriheden paa Thinge, saaledes synes selve hans principielle Udgangspunkt, det fødte Mod-sætningsforhold mellem Repræsentationen og Suverænen at være urigtigt. Efter den konstitutionelle Statsidé skulle de netop arbejde til et fælles Maal og udgøre samvirkende Led i et organisk Hele, og skøndt det maa erkendes, at denne Harmoni kan afbrydes, stundom endog paa en meget skærende Maade, maa dette dog betragtes som en Undtagelse og ikke som en Regel, hvorpaa det hele System kan opbygges. Men vilde man end slaa en Streg over disse Betragtninger, bliver der dog den meget vægtige Indvending tilbage, at ihvorvel Be-

¹⁾ Den eneste er maaske den wyrtembergske Forfatningslov af 1819. Den norske Grundlov tillader vel at tiltale Folkerepræsentanterne for Rigsret for de Forseelser, hvori de som saadanne gør sig skyldige, men det er dog ikke Kongen, som kan rejse Anklagen, men Stortinget, efter Forslag af Protokolkomiteen, jfr. Aschehoug l. c. S. 447 og 480.

skyttelse af Forfatning og Grundlov er en af Folkerepræsentationens vigtigste Pligter, saa er dog dermed dens Opgave lige overfor Regeringen ingenlunde udtømt. Ogsaa de enkelte Loves Opretholdelse, ja som Kjellén¹⁾ paapeger det, den hele Retstilstand skal der værnes om, og end ikke hermed kan Repræsentationens Omsorgskreds antages at være udtømt.

Langt heldigere forekommer mig derfor i det hele Samuelys Begrundelse²⁾ at være. Han fremhæver, at Folkerepræsentationen har en dobbelt Opgave: dels selvstændig at deltage i Lovgivningsmagts Udøvelse i Forbindelse med Suverænen, dels ved Siden heraf at skærme og varetage Statens Interesser i alle Retninger imod Regeringens eventuelle Overgreb. Men af denne sidste Del af Opgaven flyder atter dens Ret til at kontrollere Regeringen i dens hele samlede Virksomhed, uden at noget Anliggende, vedkommende Statsvirksomheden og Statslivet, herfra kan udelukkes, dertil ere samtlige Statsinteresser for nøje knyttede til hinanden. Er nu dette rigtigt, og derimod synes mig egentlig ingen berettiget Erindring at kunne fremsættes — særlig hos os have vi jo omtrent siden den fri Forfatnings Indførelse været Vidne til, hvorledes Rigsdagen gennem den aarlige Finantslovs Behandling endog ofte i de yderste Detailler ransager den hele Forvaltning og indkræver og saa godt som uden Indsigelse erholder Oplysninger om den hele Styrelsesgang —, maa der ogsaa udkræves et kraftigt Værn for Repræsentationens Kontrol. At indrømme den en Ret til at indgive Besværing over opdagede Misbrug, vil intet betyde; thi det vil jo afhænge af selve Regeringen, om og hvorvidt den vil tage Besværingen til Følge. Der maa mere til; Repræsentationen maa have Adgang til at fremkalde en retlig Dom over Regeringens Færd, og denne Adgang gives den gennem Retten til at rejse Ministeranklage. — Selv har Repræsentationen hverken Magt til at fælde eksigibel Dom over Regeringens Medlemmer eller til at tvinge Fyrsten til at afskedige dem; men den kan ved sin Paatale foran-

¹⁾ Kjellén l. c. S. 47 og figd.

²⁾ Samuely l. c. S. 65 figd.

ledige, at der af den dertil kompetente Domstol afgives en formelig Kendelse, der bl. a. ogsaa vil afgøre om Ministeren paa Grund af Krænkelser af hans Pligter mod Stat og Samfund bør fjernes fra sit Sæde i Regeringen eller ikke.

Det er altsaa paa Grund af dens vidtomfattende Kontrolmyndighed og for at give denne det rette Eftertryk, at det maa tilkomme Folkerepresentationen at saggive Ministrene.

Fjerde Kapitel.

Ministeransvarlighedens Omfangsvidde.

Efter saaledes i foregaaende Kapitel at have prøvet Besvarelsen af Spørgsmaalet om Folkerepresentationens Berettigelse til at rejse Ministeranklage, skulle vi i nærværende sysselsætte os med det hermed i nøje Sammenhæng staaende Emne: Ministeransvarlighedens Omfang i det enkelte.

En Minister — jeg kommer i et følgende Kapitel nærmere ind paa at bestemme Ministerbegrebet i statsretlig Forstand — ophører selvfølgelig ikke at være Privatmand, fordi han tillige bliver Minister, og kan i begge Stillinger foretage sig Handlinger, der kunne medføre Ansvar baade efter den borgerlige og den kriminelle Lovgivning. Han kan benytte sit Embede som Minister til allehaande Udpresninger og Udsugelser, til Vold af forskelligste Art, og kan samtidig som Privatmand begaa Mord, Voldtægt, Overfald, Tyveri o. desl. Spørgsmaalet bliver nu, ikke om han overhovedet skal staa til Ansvar for disse i forskellig Egenskab udøvede Handlinger; thi derom kan der ikke være Skygge af Tvivl, men om han for begge Arter af Gærninger paadrager sig den særlige Ministertilregnelighed, der altsaa gøres gældende af Folkerepresentationen som Paatalemyndighed, eller om dette sidste kun er Tilfældet med de af ham som Minister udøvede Overtrædelser, medens Anklagen for de af ham som Privatmand begaaede maa rejses af Statens sædvanlige Anklageorganer for de almindelige Domstole.

Endskøndt en saa skarpsindig Forfatter som Benjamin

Constant¹⁾ udtaler, at «et System, som vilde udkræve Folkerepresentationens Mellemkomst for at paatale og straffe Drab, Voldtægt eller andre slige Forbrydelser, uagtet de ikke staa i mindste Forbindelse med Ministerens offentlige Stilling, vilde være altfor absurdt at dvæle ved», er der imidlertid, og har der været konstitutionelle Lovgivninger, som have vedkendt sig den af den nysanførte Politiker forkætrede Anskuelse. For nu ikke at opgrave de atter skrinlagte Forfatningsbestemmelser²⁾ for Frankrig fra Aarene VIII og XII efter Republikkens Tidsregning, i Følge hvilke der behøvedes Statsraadets Tilladelse, for at Ministrene kunde forfølges for rent private Lovovertrædelser, der kunde medføre legemlige eller vanærende Straffe, hvorhos den kejserlige Højesteret — *la haute cour imperiale* — i disse Sager blev deres Værnething, saa bestemmer Art. 41 i Portugals endnu gældende Forfatning af 19de April 1826, at det tilkommer Pairskammeret at dømme over alle af Ministrene begaaede Lovovertrædelser, uden at der i saa Henseende gøres nogen Undtagelse, og efter den belgiske Forfatning af 1831 § 90, sammenholdt med Loven 19de Juni 1865³⁾, kunne Ministrene vel tiltales for «*crimes*» (Forbrydelser af alvorligere Art) og «*delits*» (Forseelser), begaaede udenfor deres Stilling som Ministre, altsaa af dem som Privatmænd, af den almindelige Anklagemyndighed, men dog kun med Deputeretkammerets Samtykke, ligesom Sagen anlægges for Kassationsretten, der i Belgien tillige fungerer som Rigsret, hvorimod de, hvad angaar «*contraventions*» (=: blotte Politiovertrædelser), i hvilke Straffen iøvrigt ofte kan være betydelig højere end for *delits*, behandles ganske som alle andre Statsborgere⁴⁾.

¹⁾ *De la responsabilité* l. c. S. 385—86.

²⁾ Jfr. Jean Clos l. c. 123—28. Efter Forfatningen af 1862 levede de ovenanførte Bestemmelser en kort Tid op igen, men efter Art. XII i Loven 16de Juli 1875 er det alene for Overtrædelser, begaaede i deres Stilling som Ministre — *dans l'exercice de leurs fonctions* —, at de kunne tiltales af Deputeretkammeret og dømmes af Senatet. Efter den nederlandske, nu ophævede Forfatning af 1815 (Art. 177) havde Ministrene Højesteret — *la haute cour* — til Værnething i alle Sager.

³⁾ Kerchow de Denterghem l. c. S. 178.

⁴⁾ Jfr. Jean Clos, Bemærkninger om denne Bestemmelses formentlige Besynderlighed, l. c. S. 129.

I alle andre Stater falde altsaa de af Ministrene udenfor deres Tjeneste og Funktion som Ministre foretagne Handlinger og begaaede almindelige Forbrydelser ogsaa udenfor den egentlige Ministeransvarligheds Omraade¹⁾ — vi se saaledes i dennes Stammeland i 1864 Lord Palmerston, den Gang endog Chef for Kabinettet, i en Sag om Ægteskabsbrud give Møde for og underkastes de almindelige Domstole, uden at det britiske Parlament i fjerneste Maade blander sig deri — og til denne Opfattelse have efterhaanden ogsaa de fleste Statsretslærere sluttet sig. En Undtagelse i saa Henseende danner dog Samuely²⁾. «En Minister,» siger han, «som gør sig skyldig i eller sigtes for en almindelig borgerlig Forbrydelse, kan umulig vedblive at staa i Spidsen for Statsstyrelsen. . . . Folkerepræsentationen maa ogsaa i dette Tilfælde, selv om ingen Embedsforsøelse foreligger, have Ret til at foranledige Ministerens Fjernelse ved at rejse Anklage mod ham for Rigsretten. . . . Det vilde paa Grund af den almindelige Anklagemyndigheds Afhængighed af Regeringen være en let Sag for denne at forhindre, at han af hin overhovedet blev sat under Anklage. Her maa derfor, naar Monarken ikke allerede forinden har afskediget den paagældende, i den almindelige Retsordens Interesse i hvert Fald Ministerens Fjernelse kunne bevirkes ved Repræsentationens Initiativ, . . . fordi først herved Retsforfølgning ved de almindelige Straffedomstole muliggøres.» — Han slutter med at bemærke, at Ministrene i end højere Grad end Statens øvrige Embedsmænd bør yde Betyggelse for Redelighed, Pligttroskab og Samvittighedsfuldhed, og at derfor en ren Privathandling af Ministeren, som slet intet har med hans Embedsførelse at gøre, kan nødvendiggøre Anklage for Rigs-

¹⁾ I den svenske Ansvarlighedslov af 10de Febr. 1810 § 1 hedder det udtrykkeligt om Statsraaderne: «De ere ikke alene som Borgere og for deres Personer underkastede, hvad den almindelige Lovgivning og lovlige Bestemmelser byde, men skulle ogsaa staa Kongen og Rigets Stænder til Ansvar for deres Raad og Gærninger under og i Anledning af deres Embedsførelse paa den Maade, Regeringsformen foreskriver, og som her nedenfor bestemmes» . . .

²⁾ Samuely, l. c. S. 74—78.

ret m. v., naar den «er egnet til at blotstille hans Embedes Værdighed eller paadrage ham Befolkningens Foragt».

En saadan egnende Egenskab vil imidlertid saa godt som enhver af Ministrene udenfor deres Embedsførelse begaaet borgerlig Forbrydelse indeholde, naar den da ikke er af allerletteste Art, især hvis man med Samuely kræver kvalificeret Renhed hos dem, og med en saadan Indskrænkning vilde hans Regel blive saare omfattende og endog gaa ud over den nysommeldte belgiske Forfatnings Grændser. Er der end maaske nogen Sandhed i den Paastand, at det er «gensidig Mistillid og ikke Tillid, som er Princippet i de konstitutionelle Forfatninger», saa tør det dog vistnok anses for utænkeligt, at nogen konstitutionel Suveræn vilde tøve med at afskedige eller dog midlertidig fjerne en Minister, der havde gjort sig mistænkt for en almindelig, hans Agtelse nedsættende borgerlig Forbrydelse. — Vilde man imidlertid desuagtet antage, at der sad en Monark paa Tronen, i den Grad døv for den offentlige Menings Røst, saa maa det ikke glemmes, at Repræsentationen, selv om den i det foreliggende Tilfælde ikke kan anklage for Rigsret, dog har andre og stærke Midler til sin Raadighed, jeg nævner blot en til Suverænen rettet udtrykkelig Opfordring til Ministerens Afskedigelse ¹⁾, motiverede Dagsordener, Nægtelse af at forhandle med ham, indtil hans Uskyld ad almindelig Rettens Vej er godtgjort osv., osv. Iøvrigt værdsætter Samuely vistnok den sædvanlige offentlige Anklagemyndighed og de almindelige Retter alt for lavt, naar han forudsætter, at det vil være saa let en Sag at stoppe dem i Forfølgningen af en privat Forbrydelse mod en endnu i Embedet fungerende Minister, fornemmelig naar de vide, at Offentlighedens tusinde

¹⁾ Det kunde synes selvmodsigende her at tillægge bl. a. Besværing Betydning, medens vi foran (S. 32) under Fremstillingen af Samuelys Theori om Ministeransvarlighedens Begrundelse i Forhold til Repræsentationen, have frakendt den en saadan. Men det maa herved ikke tabes af Sigte, at Talen her kun er om almindelige borgerlige Forbrydelser, hvis Ulovlighed falde enhver i Øjne, og ikke som politiske Forseelser kunne bortforklares eller bortforklares, og med Hensyn til hvilke selv vidtdrevne Partilidenskab vanskelig vil kunne finde nogen Undskyldning.

Øjne vogte paa dem, og at Folkerepresentationens Kontrol følger dem. —

Efter vor gældende Grundlov er det «for deres Embedsførelse», at Ministrene af Folketkinget kunne tiltales for Rigsret, og efter dette Udtryks klare Betydning, underligger det næppe nogen Tvivl, at de i Sager om almindelige borgerlige Forbrydelser, der ikke vedkomme deres Embedsførelse, ere stillede som alle andre Undersaatter, baade i Henseende til Paatale og Værnething¹⁾.

Om nu end Ministeransvarligheden imidlertid indskrænkes til de af Ministrene i denne deres Egenskab foretagne Handlinger²⁾ med Udelukkelse af de af dem som Privatpersoner begaaede, og idet det selvfølgelig maa erkendes, at der undtagelsesvis vil kunne forekomme Tilfælde, hvor det kan være vanskeligt at afgøre, om Handlingen skal henføres til den ene eller anden Slags, bliver der alligevel et meget stort Omraade tilbage, og Spørgsmaalet bliver da, om alle de under dette faldende Tilfælde bør inddrages under Ministeransvaret, eller om ikke adskillige ville være at udskyde og behandle ligesom Ministrenes Privathandlinger ved almindelig Anklagemyndighed for de sædvanlige Domstole.

Vi kommer herigennem ind paa et Felt, hvor meget afvigende Theorier have krydset hinanden, og hvor der endnu er langt fra at være opnaaet Enighed.

Benjamin Constant³⁾ har, — for her at nævne ham først *honoris causa* — opstillet den, Paradoks fristes man i vore Dage at kalde det, men hans Samtid saa noget langt mere deri⁴⁾, at Ministrene alene kunne tiltales af Repræsen-

¹⁾ Jfr. herom Holck «den danske Statsforfatningsret» 1869 1ste De S. 175 og Matzen «den danske Statsforfatningsret» II S. 148 2den Udg.: At «Embedsførelsen» kan benyttes til Handlinger, som have stærk Lighed med almindelige Forbrydelser, saasom til Vold mod den enkelte Borger, til svingagtig Berigelse o. s. v., er selvfølgelig en anden Sag; men dette forandrer ikke den begrebsmæssige Forskel. Jfr. Østerriges Ministeransvarlighedslov af 25de Juli 1807 § 8 sammenholdt med § 5.

²⁾ Hvad der siges om «Handlinger» gælder naturligvis paa samme Maade om Undladelser.

³⁾ *de la responsabilité* l. c. S. 386 og figd.

⁴⁾ Jfr. bl. a. Chateaubriand.

tationen, for saa vidt deres Handlinger kunne betegnes som Misbrug af den dem lovlig overdragne Myndighed, hvorimod de for alle andre Handlinger og navnlig for Overskridelse af denne ikkun ere det almindelige borgerlige Ansvar undergivne. «For alt, hvad der ligger udenfor de ministerielle Hværv,» ytrer han, «ere Ministrene ikke ansvarlige som saadanne, men undergivne den sædvanlige Retfærdighed ligesom alle andre Individer. Men alle ulovlige Handlinger falde udenfor det ministerielle Hværv; thi dette medfører kun en lovmæssig Magt. Selve Udtrykket «Ansvarlighed» antyder, bemærker han videre, denne Sondring. Hvis jeg overdrager Andenmand at styre min Formue, og han misbruger min Tillid til at forspilde den ved for farlige og vovelige Spekulationer, bliver han derved og derfor ansvarlig; men dersom den samme Mand opbryder min Pengekasse for at tilegne sig en Pengesum, som jeg ikke har betroet ham, vil man ikke kunne kalde ham ansvarlig som min Befuldmægtigede, men han vil blive at straffe for Ejendomsindgreb. I det første Tilfælde har han misbrugt en lovlig Bemyndigelse, som jeg har givet ham, og derfor bliver han mig ansvarlig; i det andet, har han handlet uden nogen slig Bemyndigelse, og hans Brøde har intet med hint Ansvar at gøre». Benjamin-Constant har aabenbart miskendt Ministerenes egentlige Stilling. De ere i Virkeligheden, som en anden fransk Forfatter fremhæver, Samfundets Befuldmægtigede i Henseende til hele Magtens Udøvelse. Samfundet lægger den offentlige Myndighed i deres Hænder, for at de skulle bruge den i Overensstemmelse med Lovene, og naar en Minister under Udøvelsen af sine Ministerfunktioner begaar en ulovlig Handling, er det bogstavelig Sandhed, for at anvende Benjamin-Constants egne Ord, «at han har misbrugt en lovlig Bemyndigelse, som var overdraget ham,» og at den særlige Ansvarlighed derfor maa indtræde¹⁾.

¹⁾ Paa en med Constants beslægtet Tankegang beror den af den ansete Kriminalist og Statsretslærer Rossi (i «*cours de droit criminel*» IV 376) hævdede Opfattelse, hvorefter han skelner mellem de Handlinger, som det er Ministerens Mission og Pligt at udføre, og de Handlinger, som han kan udføre i sin Egenskab af Minister. I

Det vil fra et tidligere Kapitel erindres, hvorledes Bischof begrænder Ministeransvarligheds Opgave til overhovedet «blot at sikre Forfatningsmæssigheden af en personlig uansvarlig Suveræns Regering», og det er derfor i naturlig og god Overensstemmelse hermed, at han, som alt berørt, indskrænker Ministrenes Ansvarlighed til kun at omfatte de af dem kontrasignerede, fra Suverænen udgaaede forfatningsstridige Love og Anordninger¹⁾, hvorimod alle andre ministerielle Handlinger, af hvad Navn nævnes kan, høre under almindelig borgerligt Ansvar²⁾.

Det samme Forhold mellem Ministeransvarligheds Formaal (jfr. 3die Kapitel) og dens her behandlede Omfang, som hos Bischof, møder os ogsaa hos Mohl, hvad iøvrigt jo er aldeles i sin Orden. Da Rigsretstiltalen efter hans Anskuelse er til Værn baade for Kongen mod Repræsentationens og for Repræsentationen mod Regeringens konstitutionelle Overgreb, og Forfatningskrænkelser, blive det kun forfatningsstridige Akter og Handlinger af Ministrene, der komme ind under Paatalen; men det bliver da for ham rigtignok ganske ligegyldigt, om disse ere kontrasignerede eller blot signerede af Ministrene, naar de kun i den ene eller den anden Form ere udgaaede fra dem. — Mohl udelukker udtrykkelig sædvanlige lovstridige Akter og Handlinger ikke blot, fordi de mangle den politiske Farve, som ene kan gøre den særlige politiske Anklageform (gennem

Princippet skulde, efter hans Mening, «Ministeransvarligheden» kun omfatte den første Slags Handlinger, ihvorvel det lader sig forsvare ogsaa at inddrage den anden Slags under samme. — Jfr. Clos l. c.

¹⁾ Bischof besvarer Spørgsmaalet, om hvilke Retsnormer der konstituerer «Forfatningsmæssighed», derhen, at dertil hører: 1) selve Grundlovens Bestemmelser; 2) Grundnormerne for Sædelighed og Fornuftmæssighed; 3) senere Love, der angive sig at skulle betragtes som Dele af Forfatningen. Det kan tilføjes, at selv en Udfærdigelse, der blot strider mod de bestaaende Love, kan blive forfatningsstridig, naar den udgaar uden Stændernes Medvirkning. Med Bischofs Theori stemmer iøvrigt den danske Rigsretsdom af 28de Febr. 1856, som frifandt flere af de da anklagede Ministre, alene af den Grund, at de ikke havde kontrasigneret (medunderskrevet) den kgl. Beslutning.

²⁾ Jfr. hermed Ørsted, «Belysning af Angrebene paa Højesteret i Anledning af Rigsretsdommen» 1856, S. 8—10.

Folkerepræsentationen) berettiget, men tillige fordi han frygter for, at Paataletilfældene ellers ville blive altfor talrige, saa at den Nimbus og Højtidelighed, som bør omgive dem, vil forsvinde, en Frygt, som man dog ikke kan tillægge nogen synderlig Betydning, al den Stund det vel tør antages, at Lysten til at krænke Rettighederne vil aftage i samme Grad, som Loven tager dem under sine Vinger.

«Men saa længe samme Ret pulserer i Grundlov og Lov,» indvender Kjellén¹⁾ med fuld Sandhed mod Mohls Lære, «saa længe kunne de hverken fra et retligt eller politisk Synspunkt skilles fra hinanden, naar Retfærdigheden skal ske fyldest,» og da det, som berørt, for ham gælder om at værne om Retstilstanden i det hele, blive ogsaa for ham ikke alene Krænkelse af Forfatningen og Lovene, men af al bestaaende Ret overhovedet fuldt ud Ministeranklagens Genstand. «Staten,» siger han, «er den i Paatalen interesserede Person, og Rettens Bevarelse er Paatalens objektive Øjemed».

Dersom man imidlertid tiltræder Samuelys Begrundelse af Ministeransvarlighedens Berettigelse i Forholdet til Folkerepræsentationen, dersom man med ham i dette finder det eneste i Længden virksomme Værn for Rigsdagens Kontrol med Administrationen og Landets Forvaltning, maa man gaa endnu et væsentligt Skridt videre end Kjellén, og med Samuely fremdeles udstrække Ministeranklagen til ogsaa at omfatte Ansvar for aabenbar Vanrøgt af Statens Interesser og Misregering. — Kjellén²⁾ vil ikke gaa med hertil, fordi han, afset fra principielle Hensyn, navnlig frygter herved at komme ud paa Vilkaarlighedernes brede Hav, idet Repræsentationen, naar den ikke i sine Anklageovervejelser er bunden ved Spørgsmaalet: «Ret eller Uret», skal fristes til at skyde sine blotte Ønsker og Hensigtsmæs-

¹⁾ Kjellén, l. c. S. 41, jfr. senere S. 47.

²⁾ Kjellén, l. c. S. 45 og flgd. Han indrømmer imidlertid, at der gennem særlig Lovgivning kan paalægges Ansvar for Handlinger, som hverken stride mod Forfatning eller almindelig gældende Retsbestemmelser og Love. Derved udvides ikkun Retsomraadets i sig selv bevægelige Grændser, men Princippet, at Ministeransvarligheden danner en Garanti for Retten og kun for Retten, bevares!

sighedsbetragtninger frem i Forgrunden, og indrette Anklagen efter, hvorvidt Ministeriet har skuffet disse eller ikke, og fordi der ad denne Vej vil kunne beredes næsten uoverkommelige Vanskeligheder for Administrationens jævne og sikre Gænge. Denne sidste Betænelighed kan imidlertid med samme Skel fremsættes mod overhovedet at tilstede Rigsretstiltale, og hvad angaar den fra Vilkaarlighedshensynet hentede Indvending, maa det ikke overses, at Repræsentationen jo dog ikke kan formodes at ville rette sine Anklager helt hen i Vejret, omend Regeringen maatte være kommen et eller andet af dens Ønsker paa tværs, men at den ved at rejse sin Tiltale bl. a. maa tage det meget væsentligt i Betragtning, hvorvidt der vil være i det mindste nogen Udsigt til, at Rigsretten ogsaa vil domfælde; thi ellers bliver det kun et Slag i Luften, der vil blive skadeligt for dets Ophavsmænd.

Men vare end disse Indvendinger mindre gendrivelige, end de i Virkeligheden ere, saa er det dog ikke der, at Sagens Kernepunkt ligger. Nei Hovedet paa Sømmet synes Samuely¹⁾ mig at træffe, naar han stærkt bl. a. betonar, at Lov og Ret blot danne de ydre Skranker for Regeringens Bevægelsesfrihed, og at Regeringen har at beskytte Almenvellet og Statens Tarv lige saa godt som Retten, idet Folket kan forlange ikke blot at blive regeret retfærdigt og lovligt, men ogsaa godt, hvorfor da ogsaa Kontrollen saa vel som dens Korrelat, Paataleretten, maa omspænde hele det herved i Betragtning kommende Omraade og omslutte hele Styrelsens Gang. Almindelige Embedsmænd maa svare for deres Forretningsførelse i det hele, men hvor meget mindre bør da Ministrene, som atter have at kontrollere hine, og som staa paa Embedsstigens Toppunkt, fritages for at dele Kaar med dem i saa Henseende. Er Ministerembedet Kilden til store Rettigheder i Samfundet, bør det ogsaa være Kilden til store Pligter, der bør haandhæves lige saa nøje som Lovens Bogstav; thi Vanrøgt af Statsinteresserne er blot i

¹⁾ Samuely, l. c. S. 75—87, jfr. Benjamin Constant *«principes de politique»*, S. 73—74. Se ogsaa Bluntschli *«Allgemeines Statsrecht»*, Stuttgart 1876, II, S. 257.

formel, udvortes Henseende forskellig fra Tilsidesættelse af Retten ¹⁾).

Ministeransvarligheden kan derfor og bør vistnok med Rette udstrækkes til ogsaa at omfatte Vanrøgt af Statens Interesser saa vel som Almenvellet og Folkesamfundet øjensynligt skadende Handlinger ²⁾).

Skøndt dette Resultat vistnok ikke stemmer med Fler-tallet af de bestaaende positive Lovgivninger, der gennem-gaaende synes at standse ved Forfatnings- og Lovovertrædelser, ere dog adskillige gaaede til den her forsvarede Yderlighed. Dette turde saaledes gælde baade England ³⁾, hvor «*impeachment*» 3: Anklage af Underhuset, der iøvrigt, oprindeligt idetmindste, ikke var indskrænket til Kronens Raad-givere alene, kan omfatte enten alvorligere Pligtforsømmelser eller Krænkelser af Statens Interesser, og Nordamerika, hvor Repræsentanthusets Anklage, efter Storys Vidnesbyrd ⁴⁾, ogsaa kan udstrækkes til «politiske Forseelser som Følge af personlig Malkonduite, grov Forsømmelighed eller stadig Tilsidesættelse af de offentlige Interesser». — Efter Norges Grundlov § 30, jævnført med Ansvarlighedsloven 7de Juli

¹⁾ Kerkove de Denterghem, l. c. S. 119 og figd. synes i det hele at dele dette Standpunkt, naar han lader Ministeransvarligheden indtræde for alle Lov- og Retsbrud og for alle Pligttilsidesættelser, hvorved der er tilføjet Staten en reel og aabenbar Skade; ligeledes Benjamin-Constant indenfor den af ham dragne Begrænsning, idet han fordrer Ministrene ansvarlige for enhver slet Brug af den dem overdragne Myndighed, jfr. ogsaa Cherbuliez («*theorie des garanties constitutionnelles*» S. 146): «Ansvarlighedsloven bør omfatte . . . alle de Administrationshandlinger, der kunne hidføre Krænkelser af Retten eller af en Interesse, som Administrationen bør værne om.»

²⁾ Et andet Spørgsmaal bliver det, om en særlig Lovbog, indeholdende de forskellig mulige ministerielle Forseelser, derunder ogsaa de forskellige Hovedtilfælde af Vanrøgt, kan anses for nødvendig eller dog ønskelig; herom nærmere i et senere Kapitel

³⁾ Det udtaltes allerede under Processen mod Jarlen af Danby (under Karl 2), at «Ministrene vare ansvarlige ikke blot for deres Forholdsreglers Lovlighed, men ogsaa for deres Hæderlighed, Retfærdighed og Nytte» (*honesty, justice and utility*).

⁴⁾ Story «*Commentaries*», S. 531.

1828 §§ 2 og 6 maa Ministrene anses ansvarlige ikke blot for Krænkelser af Forfatningen eller, som det her kaldes, «Statsformen» og Rigets Love, men ogsaa for Beslutninger, som ere «øjensynlig skadelige for Riget», medens den svenske Regeringsform af 6te Juni 1809 vel i sin § 106 indskrænker Rigsdagens Anklageret i Henhold til Konstitutionsudvalgets Indstilling, til de Tilfælde, hvor der er «aaenbart handlet mod Rigets Grundlov eller den almindelige Lovgivning», men § 107 dog anviser en Fremgangsmaade, hvorved Ministre, «der i deres Raadslagninger om almindelige Forholdsregler og Foranstaltninger ikke have varetaget Rigets sande Tarv eller ikke have med Upartiskhed, Nidkærhed, Duelighed og Iver røgtet deres Tillidspost», ved det nævnte Udvalgs Initiativ ville kunne blive fjernede¹⁾.

I Danmark har Grundloven egentlig ikke givet anden Vejledning til Spørgsmaalets Afgørelse end den, som indeholdes deri, at Ministrene ved den tidligere nævnte § ere erklærede «ansvarlige for deres Embedsførelse». At herunder maa indgaa alle af Ministrene under og i Medfør af deres Embedsstilling begaaede Forfatnings- og Retsbrud vil ikke kunne omtvistes, men heller ikke Pligtforsømmelse og Vanrøgt af Statens Interesser synes at kunne udelukkes herfra²⁾. Af vore Statsretslærere udtaler Holck (l. c. 175)

¹⁾ Her kunde maaske ligeledes nævnes den ungarske Forfatningslovs § 32 c, hvorefter Ministrene ogsaa gøres ansvarlige paa Grund af «Forsømmelser med Hensyn til Lovenes Fyldbyrdelse eller med Hensyn til Opretholdelsen af den offentlige Ro og Sikkerhed, forsaavidt disse kunde være forebyggede ved de Midler, som lovmæssig staa til deres Raadighed», se Sveistrup, Samling af Forfatningslove II Sp. 157.

²⁾ Af den grundlovgivende Rigsforsamlings Udvalg var Junigrundlovens § 19, der er Kilden til den nuværende § 14, foreslaaet affattet saaledes: «Ministrene kunne drages til Ansvar for de i deres Embeder begaaede Forbrydelser og for Handlinger, som ere aaenbart skadelige for Staten». Dette Forslag bekæmpedes navnlig stærkt af Ørsted, som fandt det paa én Gang for snævert — han vilde have «Forbrydelser» afløst af «Forsømmelser» — og for vidtgaende, i det han vilde have Bestemmelsen om de statsskadelige Handlinger fjernet, og til ham sluttede sig flere, deriblandt ogsaa Tscherning, medens David støttede Udvalget. Ved den endelige Behandling vedtoges det paa Forslag af Andræ at affatte §en, som den nu lyder: «Ministrene kunne tiltales for deres Embedsforsømmelse», med

herom, at Ministeren er «ikke blot ansvarlig for forsætlig Tilsidesættelse af sin Embedspligt, men ogsaa for Forsømmelighed eller Skodesløshed i sin Embedsførelse», og hos Matzen (l. c. 128 og figd.) hedder det, at Ministeren maa kunne tiltales og dømmes, «selv om han har været formelt beføjet til at foretage Handlingen, naar denne dog maa siges i og for sig at krænke berettigede Interesser, i det Staten f. Eks. derved udsættes for Tab eller Fare, som kunde og burde være undgaaet. Thi Ministeren har da tilsidesat den Instruks, som ved hans Udnævnelse maa anses stiltiende given ham saavel som enhver Embedsmand i hele sin Embedsgærning paa bedste Maade at varetage samtlige de til hans Forsorg betroede Interesser, og naar disse findes objektivt tilsidesatte, vil Ansvar kunne paalægges Ministeren, forudsat at de øvrige Betingelser for Strafbarhed foreligge»¹⁾. — Hvilke disse Betingelser ere skal paa sit Sted i det følgende blive undersøgt.

Femte Kapitel.

Ministrenes Plads i Embedshierarkiet.

Hvad forstaaes ved en Minister²⁾? hvilke Personer ere i statsretlig Forstand at betegne som den konstitutionelle Konges og Landets Ministre? Saa godt som alle Forfattere, der have sysselsat sig med Ministeransvarligheden lige

andre Ord: man stillede det som Ordføreren Krieger med Føje betegnede det «ganske hen i det ubestemte», hvad Omfang der skulde gives Rigsretstiltalen, bl. a. vistnok fordi man gik ud fra, at den bebudede Lov om nærmere Ordning af Ministeransvarligheden bedre vilde kunne optage Emnet til Prøvelse end saadant vilde kunne ske under Grundlovsforhandlingerne. Jfr. Beretningen om den grundlovgivende Rigsforsamlings Forhandlinger II Sp. 1538; 1647—55 og 2801—2813.

¹⁾ Jfr. i det hele Aschehoug, Nordisk Statsret S. 446 og figd.

²⁾ Ordet er af latinsk Oprindelse og betyder egentlig en Tjener, en som udfører noget Hvær. I England bruges Betegnelsen stundom om Geistlighedens Medlemmer, og i Frankrig i Forbindelsen «ministère public» om den offentlige Anklagemyndighed.

fra Robert Mohl og indtil Nutiden, have forsøgt mere eller mindre heldigt at bestemme Begrebet «Minister». Bedst, forekommer det mig, har Jean Clos angivet Stillingens Hovedejendommeligheder: I alle moderne Forfatninger, siger han (l. c. S. 2), er der umiddelbart under Statsoverhovedet stillede Mænd, som under særlige Navne: saasom Ministre, Statsraader (Norge og Sverige), Statssekretærer ¹⁾ (England, Nordamerika), Chefer for de ministerielle Departementer (Holland) o. s. v., med forskellig Myndighed efter hvert Lands Forfatning bevare overalt det samme Væsensmærke, det nemlig at være Suverænenes umiddelbare, stadige og paa Grund af Kontrasignaturens Nødvendighed uundværlige Hjælpere, hvem det under hans høje Overledelse eller Overtilsyn, hvad man nu vil kalde det, er overdraget at føre Forsædet ved Udførelsen af de offentlige Tjenestehværv og at give Bevægelsesstødet til Regerings- og Administrationsmaskineriets mangehaande Hjul ²⁾).

Hvad enten nu Ministerbegrebet defineres paa denne eller anden Maade, er der dog visse Momenter ved Stillingen, der gaa igjennem Landenes Forfatninger, og om hvilke Statsretslærerne i det væsentlige synes enige.

Til at blive Minister maa da først og fremmest udkræves Kaldelse af Statsoverhovedet eller Suverænen. Saa snart den paagældende har modtaget Beskikkelsen, aflagt Ed paa Forfatningen og tiltraadt Stillingen, begynder ogsaa hans Ansvar med dets Pligter og Rettigheder at løbe. Ikke blot efter vor Grundlov (§ 13), men efter alle konstitutionelle

¹⁾ *privy counsellors* ere nu ej længere at betragte som Ministre; ikke en Gang som Medlemmer af Stats- eller Ministerraadet.

²⁾ En anden Definition findes hos Kerkhove: «Ministeren er en Mand, som Regeringschefen optager i sit Raad for at styre en eller anden Gren af Statsanliggenderne, for at give sig Beretning om de Sager, som fordre særlige Foranstaltninger fra hans Side, og for direkte at modtage og udføre hans Paabud.» — Mere filosofisk betegner Kjellén (l. c. S. 93—103) — i Konsekvens af den for ham ejendommelige Theori om Kongemagten, som repræsenterende Statens fornuftige Vilje, ligeoverfor Folkerepresentationen som Udtryk for Samfundets skiftende Rørelser — Ministrene som «Statens umiddelbare Tjenere, hvis Pligt det er at understøtte Kongen i hans Stræben efter ret at fatte og for Dagen lægge Statens fornuftige Vilje».

Forfatninger, end ikke England undtaget, erkendes det som Grundprincip, at Kongen «udnævner sine Ministre», uden at nogen Tvang i saa Henseende paalægges ham i Valget af Personer, kun at det følger af Forholdets Natur, at der ikke kan udnævnes berygtede, sindssvage eller vitterlig uvederhæftige, og af de fleste Staters positive Lovforudsætninger, at ej heller Kvinder, Udlændinge, som ej have opnaaet Indfødsret, og mindreaarige kunne komme i Betragtning¹⁾.

Det hører dernæst til Ministerstillingens Begreb, at det er i Landets og Statens Tjeneste, og ikke blot i Hoffets eller Kongehusets, at vedkommende er beskikket. De ikke sjældent bl. a. i de tyske Stater forekommende «Hus- og Hofministre» — af hvilke ogsaa vi efter Grundlovens Indførelse have haft enkelte under Benævnelsen: «Ministre for det kgl. Hus» — falde derfor ganske udenfor Rigsrets-omraadet, med mindre de tillige maatte have andet Hværv, der bringer dem ind derunder. — At den blotte Titulatur af Minister eller overhovedet Titel og Rang o. desl. her er ganske uden Betydning, siger sig selv.

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, at den paagældende under en nok saa klingende Titel af Suverænen er kaldet til Statstjenesten, hans Stilling i denne maa være en saadan, at han — selv om han ikke udtrykkelig faar Navn af Minister — umiddelbart under Suverænen forestaar en selvstændig Forgrening af Statsforvaltningen, saaledes, at det paahviler ham i Statsraadet at foredrage og forelægge Statsoverhovedet til Beslutning samt eventuelt kontrasignere de hans Embedskreds vedrørende Anliggender, derefter at bringe de trufne Afgørelser til Udførelse og iøvrigt at tage Initiativet til og anordne det hele Forretningsliv i sit Styrelsesomraade. — Selve dette sidstes Beskaffenhed, om det er gejstligt eller verdsligt, civilt eller militært, er i denne Forbindelse ganske ligegyldigt; ej heller kommer det i nogen Henseende an paa, om Styrelsen er overdraget den paagældende endelig eller blot midlertidig — «ad interim» som det

¹⁾ I sin Statsforfatningsret (I. c. S. 891) efterviser Prof. Matzen at Udnævnelsen til Minister i Virkeligheden stedse sker paa den Udnævntes Ansvar, om end i det enkelte Tilfælde en anden Minister tillige kan blive medansvarlig.

hedder i det officielle Sprog —. Vægten ligger derimod paa, at Vedkommende har umiddelbart Referat til Suverænen og Sæde i Statsraadet¹⁾; Statens Gesandter i Udlandet, der sortere under Udenrigsministeren, kunne derfor, trods deres folkeretlige Titel som *«ministres plenipotentiaires»* ikke anses for Ministre, og derfor ej heller undergives den for disse gældende Ansvarlighed.

Der kunde fremdeles spørges, om det maatte være nok til at medføre det særlige Ministeransvar, at en Mand indtager den foranførte, overordnede Stilling i Statsstyrelsen, naar han ikke tillige er Medlem af Statsraadet, og omvendt, om Ansaret udelukkes, naar han vel har Sæde i Statsraadet, men ikke tillige beklæder en slig høj Embedsstilling, naar han altsaa er, hvad man hos os har kaldt «Minister uden Portefeuille»²⁾ og i Sverige «konsultativ Statsraad»³⁾. — Medens det første Spørgsmaal næppe kan besvares benægtende, navnlig naar den vedkommende tillige har kontraheret kgl.ge Regeringsudfærdigelser⁴⁾, maa det sidste i

¹⁾ Naar i dette Skrift er nævnt eller nævnes «Statsraadet», forstaas her ved det Raad, i hvilket Kongens Beslutning fattes, efter at Ministrene have haft Lejlighed til at udtale sig, altsaa Statsraad i Ordets nordiske Betydning. — Af en hel anden Art og os her uvedkommende er Statsraadet t. Fks. efter fransk og belgisk Ret. Jfr. herom bl. a. Ussing «Om Afgørelsen af Tvistigheder med Forvaltningen» 1893 S. 145 og flgd.

²⁾ Saaledes som Grlvs § 15 er affattet: «Ministrene i Forening udgøre Statsraadet» er det umuligt, at nogen i Virkeligheden kan være Minister uden tillige at have Sæde i Statsraadet. — Derimod er intet til Hinder for, at der udnævnes Ministre uden Portefeuille, og vi have havt saadanne baade før og efter Forfatningsforandringen af 1866; bl. a. var Grev Holstein-Holsteinborg, skøndt Konseilspræsident, Minister uden særlig Portefeuille, Jfr. iøvrigt Holck l. c. S. 166 og Matzen l. c. S. 96. Kronprinsens Sæde i Statsraadet er af særlig Natur og vedkommer ikke det foreliggende Emne.

³⁾ At de norske Borgere, som N. Grl. § 12 tillader Kongen ved overordentlige Lejligheder i ubestemt Antal at kalde til Sæde i Statsraadet, maa betragtes og behandles ganske som «konsultative Statsraader», jfr. Lov 7de Juli 1828 § 21, kan næppe omtvistes. — Bestemmelsen vides imidlertid ingensinde benyttet.

⁴⁾ Jfr. Nederlandenes Forfatning 14 Oktober 1848 § 159, hvor der opregnes en Del høje Statsstillinger, hvis Indehavere udøve samme

hvert Fald ubetinget bejaes, bl. a. fordi den vedkommende Minister i Statsraadsmøderne har fuld Adgang til at udtale sig for det ansvarsfri Statsoverhoved baade om Regeringspolitikken i Almindelighed og om de enkelte i Raadet foredragne Administrationssager, og om det af Suverænen begæres, at meddele eller efter Omstændighederne nægte sin Kontratsignatur, uden at den Omstændighed, at han selv ingen særlig Styrelsesgren forestaar, i saa Henseende øver nogen Indflydelse.

Endelig kan Ministeren ikke blot afskediges af Kongen til en hver Tid efter Behag (Grlvns § 13), men han kan ogsaa selv tage sin Afsked saavel af personlige som saglige Grunde. Med Afskedigelsen ophører naturligvis hans Ansvar for fremtidige Regeringsakter at løbe; derimod ophører Ansvaret for Fortiden, saafremt et saadant maatte være paadraget, ikke, selv om det først yppes længe efter hans Udtrædelse. Det har været paastaet fra forskellig Side, at Retsgrunden til den særlige Rigsretstiltale tabte sin Gyldighed, saa snart Ministeren var udtraadt af Regeringen, saa at Sag nu maatte rejses ved de almindelige Domstole, men med Urette; thi som Holck¹⁾ bemærker, «lige som Udtrykket «Ministrene» (i Grlvns §§ 14 og 69) meget godt kan forstaas som indbefattende den, der har været Minister, saaledes ligger Grunden til, at der for Sager angaaende Ministerens Embedsførelse er oprettet en egen Domstol ikke blot eller væsentligt deri, at der kunde tvivles om de almindelige Domstoles Uafhængighed lige over for en saa højtstillet Mand, men fornemmelig i Sagens særegne Beskaffenhed, hvorhos det ogsaa kan fremhæves, at en modsat Anskuelse vilde give den letteste Adgang til Elusion», i det Ministeren paa Skromt for en Tid kunde trække sig tilbage for derpaa at optræde paa Skuepladsen. Der er forøvrigt Eksempler nok rundt fra Europas Stater paa, at der er blevet anlagt Rigsretssag mod afgaaede Ministre, saaledes i Frankrig mod Ministeriet «Polignac» efter Karl X's Forjagelse 1830, i

Funktioner som de virkelige Ministre og ere stillede som disse, kun at de ej ere Medlemmer af Statsraadet (Kabinetet), og med Hensyn til hvilke Deputeretkammeret er berettiget til at rejse Rigsretstiltale.

¹⁾ Holck l. c. 174 o. 75.

England mod Lorderne Danby og Melville, Warren-Hastings o. fl., i Danmark mod Ministeriet Ørsted, under hvis Proces netop Afgangsindsigelsen blev fremsat, men forkastet ved Kendelse af 27de Novbr. 1859¹⁾).

Vi have i det foregaaende jævnlige betegnet Ministrene som Embedsmænd, visselig som Embedsstandens Spidser, men dog som Embedsmænd. Der gives imidlertid mange Forfattere, som antage, at de ere noget andet og mere, ikke blot i Grad, men ogsaa i Art forskellige fra de sædvanlige Embedsmænd. Allervidest blandt disse rækker Benjamin Constants tidligere allerede kritiserede Opfattelse, i Følge hvilken Ministerstillingen paa Grund af den Fyrsten anviste neutralt og i Regelen passive Holdning, jo egentlig vil være at betragte som det sande Centrum for Magtøvelsen i den konstitutionelle Stat, og næsten op paa samme Højde kommer Held, naar han i Ministrene ser en Slags Mæglere mellem Statsoverhovedet og Repræsentationen, mellem Konge og Folk, hvorved de altsaa paa en Maade vokse op til en tredje Statsmagt ved Siden af Suverænen og de lovgivende Forsamlinger. Langt ædrueligere tager Kjellén²⁾ Sagen, naar han paapeger, at der til Embedsbegrebet, saaledes som det har uddannet sig næsten overalt i Staterne, hører tvende Forudsætninger: dels et Subordinationsforhold, i det samtlige Embedsmænd maa lystre en højere Foresat opad indtil Fyrsten, dels et bestemt Arbejdsfelt eller Virkeomraade, til hvilket Embedsudøvelsen er knyttet, og derefter fremhæver,

¹⁾ Beretningen om Forhandlingerne i den 1ste Rigsretssag S. 291. I adskillige Forfatninger udtales det til Overflod udtrykkeligt, at Rigsretstiltalen ikke bortfalder, fordi Ministrene fratræde (bl. a. Hessen F. 5te Juli 1821); i andre (saasom Baden F. 5 Oktbr. 1820) udsiges det, at det særlige Ministeransvar vedbliver at kunne gøres gældende i et vist Aarmaal efter Tilbagetrædelsen. I den østerrikske Ansvarlighedslov af 21de Decbr. 1867 § 30 hedder det udtrykkelig, at Ministerens Tilbagetræden forinden ikke er til Hinder for, at der rejses Anklage mod ham, hvorhos det forbydes ham at frasige sig sit Embede, inden Retssagen er sluttet; jfr. ligeledes § 14 i den nederlandske Ansvarlighedslov af 22de April 1866, Loven 7de Juli 1828 for Norge § 20 og 10de Febr. 1810 § 10 for Sverige.

²⁾ Kjellén, l. c. S. 93—103.

hvorledes imidlertid ingen af disse Forudsætninger passe paa Ministeren, naar han optræder i Statsraadet, hvor Suverærens Beslutning skal fattes. Her er han hverken bunden ved denne sin øverste Foresattes Befalinger eller Ønsker. Tværtimod er det hans Pligt af yderste Evne at modsætte sig og bekæmpe disse, «at rejse kraftig Protest», som det hedder i det norske Grundlovssprog, hvis han finder dem lovstridige eller skadelige, men lige saa lidet er han her i sine Raad og Udtalelser indskrænket til blot at berøre de Sager og Anliggender, der vedgaa det ham særlig overdragne Regeringsdepartement; han skal selvfølgelig ogsaa have dettes, men fuldt saa meget den hele Statsstyrelses, den store Almenheds Tarv for Øje. Og end ikke hermed kan Ministeren slaa sig til Ro; naar den kongelige Beslutning, trods hans eftertrykkelige Protest, er tagen, har han at overveje, om han for Loven og sin Samvittighed kan forsvare at kontrahere den og laane Haand til dens Iværksættelse, eller om han bør trække sig tilbage, en Overvejelse, som en almindelig Embedsmand er fritagen for at anstille ligeoverfor sine højeste Foresattes Befaling¹⁾.

Fremdeles er Ministeren deri forskellig fra Embedsmanden, at han har baade den Ret og Pligt at give Møde i de repræsentative Forsamlinger og der gøre Rede for sine Lovforslag og forsvare saa vel disse som sine Administrationshandlinger og Regeringspolitikken mod de paa samme rettede Angreb og besvare de Forespørgsler, som Thingenes Medlemmer ere beføjede til at rette til ham, og endelig lader det sig, hvor meget end Samuely²⁾ og hans Meningsfæller stride derimod,

¹⁾ Ogsaa Matzen (I. c. S. 140) erkender udtrykkelig, at Forskrifterne om Ministrenes ubetingede Ansvar for deres Handlinger paa Forvaltningsomraadet begrundes en almindelig Adskillelse mellem de om dem og om andre Embedsmænd gældende Regler.

²⁾ Samuely (I. c. S. 40—51 og 87—94) drager meget indtrængende til Felts mod den ellers af de fleste ældre Statsretslærere hyldede Opfattelse, at Læren om Ministeransvarligheden nærmest hører hjemme i Strafferetten. I Følge hans Theori, under hvis Fremstilling han med megen Anskuelighed udvikler Afvigelserne mellem Strafferettens og Disciplinarrettens Konsekventser, maa Ministeransvarlighedens Plads være i Disciplinarretten. «Den er ikke alene Slutstenen i det konstitutionelle System, men tillige Slutstenen i den samlede

næppe med Føje benægte, at den Tiltalemyndighed, som tilkommer Repræsentationen overfor Ministrene baade efter dens Idé og Øjemed og efter dens Indhold og Virkninger er saare forskellig fra den Disciplinarret, som den almindelige Embedsmand er underkastet, i denne sin Egenskab dels gennem højere Foresatte, dels gennem de sædvanlige Domstole.

Der er saaledes for saa vidt en dyb og gennemgribende Forskel paa Ministerens og Embedsmandens Stilling i Forhold baade til Kronen og Repræsentationen, og naar det kun ved Siden heraf ikke glemmes, at Ministrene, hvor det blot gælder Virksomheden paa det dem særlig overdragne og af hver især af dem forestaaede Arbejdsfelt, ere stillede som Embedsmænd i Almindelighed, kan man for saa vidt nok give Kjellén Medhold, naar han vil have Ministrene betegnede ikke som «Embedsmænd», men som «Statsmænd», og

Embedsstands Ansvarlighed. Det er gode og skarpsindige Bevisgrunde, som S. med sædvanlig Slagfærdighed fører i ilden, men afset fra, at det kun lidet synes at passe med Ministeransvarlighedens dybere Betydning og det hele statsretlige Forhold mellem Folkerepræsentation og Ministre at sidestille Rigspretstiltale med det højere Embedes Disciplinarmyndighed over det lavere, forekommer den hele Strid mig mere formel end reel. Ligesom Samuely (S. 92) selv udtaler, at der ved Disciplinarrettens Anvendelse paa Ministeransvarligheden vil være adskillige Lømpelser at iagttage for de Disciplinærmidlers Vedkommende, som staa til Raadighed, saaledes vil det paa den anden Side ikke kunne nægtes, at Straffelovene saavel i Henseende til Strafbarhedens Betingelser og Forudsætninger som navnlig ogsaa i Henseende til de Straffeonder eller Følger, der vilde være at knytte til Ministrenes Skyldigfindelse, paa mange og væsentlige Maader maa modificeres af Hensyn til Ministeransvarlighedens særlige politiske Karakter og Krav, hvorom nærmere i det følgende Afsnit. — Paa Navnet ligger der mindre Vægt, naar man blot er klar over Sagen selv. — Kjellén kommer vistnok Sandheden nærmest, naar han (l. c. S. 84) — isøvrigt i god Overensstemmelse med den ovenanførte Betragtning af selve Ministeransvarlighedens Natur — betegner Ansaret som «et primært statsretlig Institut», en Opfattelse, som fuldt ud deles af Luez (l. c. S. 39), idet han bestemt betoner, at Ministeransvarlighedens særlige Retsnatur er en «statsretlig», og henviser til, at det bl. a. tydelig træder frem, naar der bliver Tale om de ministerielle Overtrædelsers Retsfølger for de paa-gældende.

naar han hævder, at «i den konstitutionelle Ministers Begreb er Statsmandens, Raadgiverens Egenskab den rationelt væsenlige og den fortrinsvis fremtrædende («primære» kalder han det), ligesom den er den historisk oprindelige.» — Vil man desuagtet fastholde Ministrene som Embedsmænd, maa man i hvert Fald med Clos (l. c. S. 140) erkende, at «de ere Embedsmænd af en særegen Slags med en ejendommelig Opgave, og at paa samme Maade, som den de almindelige Embedsmænd overdragne Myndighed sætter disse i Stand til at begaa Overgreb, i hvilke ingen Privatmand kan gøre sig skyldig, paa samme Maade kan atter den særlige, Ministrene alene tildelte Magtfylde blive Kilden til Forseelser, som ikkun de alene have Muligheden af at kunne lade sig komme til Last, og som ingen Lov, der blot tager Sigte paa Embedsstanden, i dens Helhed og Almindelighed kan forudse.

Sjette Kapitel.

De for Ministeransvarligheden ejendommelige Betingelser og Retsfølger.

For at der overhovedet kan være Tale om Ansvar, maa der foreligge et Brud paa Forfatningen, Lovene eller Retten fuldbyrdet eller forsøgt, for hvis Udførelse Ministeren har været virksom, eller Staten være tilføjet eller udsat for Skade som Følge af Tilsidesættelse af Ministerens Embedspligter.

En saadan Virksomhed foreligger nu for det første, naar Ministeren kontraskriver eller, som det hos os hedder «medunderskriver» (GrLvs § 13) en Lovgivningen eller Regeringen vedkommende kongelig Beslutning, for saa vidt denne falder ind under hin nysaanførte Forudsætning. — Medunderskriften forudsættes selvfølgelig at være afgiven frivillig : uden hvad man i Retssproget kalder «kompulsiv Tvang», men den ophører ikke at være og anses for frivillig, fordi der forelægges den medunderskrivende en af en anden

Minister kontrasigneret Befaling fra Suverænen til at underskrive; thi Ansvar et rammer (§ 13 i Slutningen) enhver, som underskriver, selv om han er den allersidste i Rækken, og hans Kontrasignatur i Virkeligheden maaske hverken vilde gøre til eller fra. — At henvise som Undskyldning for sin Medunderskrift til en kglg Befaling er iøvrigt, lige siden Jarlen af Danby paa Karl II's Tider blev tiltalt, en ikke sjelden forsøgt Udflygt, men den er lige saa regelmæssig bleven forkastet, som den er bleven forsøgt. — Ogsaa en anden Henviſning til Forholdet til Monarken er bleven prøvet. Da Karl X blev fordreven fra Frankrig, og hans Ministerium sat under Tiltale, pløderede det bl. a. til Frifindelse, fordi Kongen allerede var bleven straffet ved at miste Tronen for de Fejlgreb, hans Ministre havde kontrasigneret. Det var, som det let vil ses, en Slags Rekurs til Buddeus' og Bischofs tidligere berørte Theori om Ministrene som «Prygledrenge» for Suverænen, som her tilsigtedes sat i Scene, men naturligvis med lige saa lidet Held¹⁾.

Hvad skal imidlertid gælde, naar Ministrene ikke blot have handlet i Overensstemmelse med Monarken, men ogsaa Repræsentationen som Tredjemand har deltaget, og meddelt sin Indvilligelse til den skete Retskrænkelse eller skadegørende Handling. Afset fra de Tilfælde, hvori Ulovligheden netop hæves ved Folkerepræsentationens Billigelse, vil denne i og for sig og principielt kunne synes ude af Stand til at hindre en senere (nyvalgt) Repræsentation fra at gøre Ansvar gældende mod vedkommende Ministre, men Billigelsen vil dog under alle Omstændigheder i den Grad blive til Undskyldning for disse, at der kun vil være liden Rimelighed for Sags Anlæg mod dem, med mindre de maatte have ført den tidligere Repræsentation bag Lyset ved falske Forgivender eller Fortielser af Kendsgærninger eller ved Bestikkelse eller andre lignende ulovlige Midler erhvervet eller fravristet den dens Samtykke o. desl.

Kontrasignaturen er imidlertid, trods den bischofske Lære, paa ingen Maade den eneste Form, hvorunder An-

¹⁾ Mohl l. c. S. 708—9.

svarlighed indtræder. Som Matzen¹⁾ klart og udtømmende paaaviser det, bliver Ministeren ansvarlig paa enhver Maade, paa hvilken Ansvar efter almindelige Regler ellers kan paa-
drages, altsaa ved at gøre Indstilling om eller positivt til-
raade den kgl. Beslutning eller ved at undlade kraftig at
protestere mod den i Statsraadet eller endog blot ved for-
sætlig at udeblive fra det Møde, hvor han véd, at den vil
blive forhandlet; ja hvis en Foranstaltning, skøndt hørende
under en anden Ministers Embedsfelt, dog ogsaa vil paalægge
ham nogen Medvirkningsforpligtelse, vil han, for at kunne
fritages for Ansvar, kunne nødsages til at begære sin Af-
sked, hvilket ligeledes vil kunne blive Følgen, naar Kongen
vægrer sig ved at underskrive en af ham tilraadet Foran-
staltning.

Ministerens Ansvar standser dog ikke ved den kgl. ge
Beslutnings Tilblivelse; det omfatter med samme Skel
ogsaa de senere Stadier, Beslutningens Offentliggørelse og
Gennemførelse i Stats- og Samfundslivet, og her gælder da
den af Matzen (l. c. S. 140) opstillede Regel, at «ingen i
formel Henseende nok saa feilfri Norm, ingen Anordning kan
fritage den Minister, som har handlet i Henhold til samme
for Ansvar, naar Normen dog i Realiteten har været ugyldig
og hans Handling altsaa retsstridig.»

Saa vidt kunne vi altsaa i alt væsentligt slutte os til
Professor Matzen, hvad angaar de objektive Betingelser
for Ministeransvaret. — Dette gælder derimod ikke om de
subjektive Betingelser, med Hensyn til hvilke han
(l. c. S. 127) i Overensstemmelse forresten med mange Stats-
retslærere sidestiller dem ganske med alle andre Embeds-
mænd og blot paalægger dem Ansvar for Forsæt og i Hen-
hold til Stflvn af 10de Februar 1866 § 143 tillige for grov
eller oftere gentagen Uagtsomhed (Forsømmelse og
Skodesløshed i Embedsførelsen), og tilføjer, at der snarere

¹⁾ Matzen l. c. S. 131—40, hvor han ogsaa anfører og skarpt kritiserer
en Passus af den i mere end én Henseende mærkelige Rigsretsdom
af 1858, i hvilken det hedder, at en Minister ikke var beføjet til at
modsatte sig Udførelsen af en underordnet Foranstaltning, der var
en nødvendig Følge af en paa en anden Ministers Forestilling af Hs.
Maj. Kongen i lovlig Form afgiven Resolution.

er Grund til at behandle dem mildere, i «Betragtning af, at de mangle retlig Adgang til at indhente Instrukser rogetsteds, saaledes som andre administrative Embedsmænd, men altid maa handle paa eget An- og Tilsvær». —

Allerede Mohl¹⁾ lærte, at almindelig culpa eller Ugatsomhed medfører Ansvar for Ministrene, og flere af de nyere Statsretslærere gaa meget videre. — Hos Cherbuliez²⁾ hedder det uforbeholdent: «den fuldstændigste og paavise- ligste gode Tro vil ikke være nok til at undskylde dem, først fordi jo ingen kan tvinges til at overtage Forretninger, som han ikke mægter at bestride, men dernæst fordi det er af yderste Vigtighed for Statsvellet, at den uduelige eller ildesindede Funktionær straks fjernes fra sit Hværv og gøres uskadelig.» I samme Aand udtaler Samuely³⁾ sig: «Medens den almindelige Strafferet lægger det største Efter- tryk paa det retsbrydende Forsæt, og Straf for culpa kun danner Undtagelsen, kan Disciplinærretten, som tilstræber at sikre Staten en god Forvaltning, ikke gøre slig Adskillelse. Ikke blot de af ond Vilje begaaede Styrelsesfejl, men ogsaa dem, som have deres Grund i Sorgløshed, Skødesløshed og Uduelighed kan det efter Omstændighederne forsvares at ramme med den højeste Disciplinærstraf⁴⁾.

Utvetydigst og klarest synes mig Kjelléns Betragt- ning af Forholdet⁵⁾. «Problemets omtvistelige Side begrænses sig derfor til de Tilfælde, da Ministeren uden Hensigt til at skade og uden Krænkelser af Pligter, af Tanke- eller Karakter- svaghed eller anden Aarsag, for hvilken han ej selv bærer Skyld, viser aabenbar Uduelighed til at røgte sit Kald. For saa vidt en Domfældelse altid medfører Ubehageligheder, kan det jo synes haardt for den dømte at skulle bøde for Egenskaber, som det ej har staaet i hans Magt at ændre. Men desuagtet kan der ikke herske et eneste Øjeblik Tvivl,

¹⁾ l. c. S. 183—84.

²⁾ l. c. S. 146.

³⁾ l. c. S. 88 jfr. 78 o. fl.

⁴⁾ Bluntschli (Statswörterbuch S. 750); Kerkhove l. c. S. 88—92, og Holtzendorff (das deutsche Verfassungsrecht i Encykl. der Rechts- wissenschaft 1877) staa i det væsentlige paa samme Standpunkt.

⁵⁾ Kjellén l. c. S. 128—29, jfr. S. 67 o. fl.

naar Sagen betragtes fra det rette Synspunkt. Da Ministeren er sat til at varetage Statsinteresserne ved at garantere en rigtig Opfattelse af dens Vilje, saa maa Staten ogsaa gøre ham ansvarlig for enhver paa ham beroende Misopfattelse, hvoraf Skade er fulgt eller kan følge — Grunden til Misopfattelsen være saa hvadsomhelst. Ministeren optræder her som Forvalter af fremmed Ejendom og maa derfor staa Ejeren, Staten til Ansvar for hver Operation, som staar i virkelig Strid med dennes Vilje og Interesse, i hvor god en Mening den end er foretagen. Ogsaa fra Retfærdighedens Standpunkt er dette Resultat rigtigt; thi en Fejl, der paa drager Ansvar, vil altid være begrundet i, at man paatager sig Pligter, som man ikke evner at opfylde, men en vis Grad af Selvkundskab og Selvkritik kan fordres af enhver, og desto mere jo vigtigere de Interesser ere, som kunne prives ved blind Selvtillid og letsindig Tankeløshed, og da Statens Interesser ere de højeste af alle, saa er der intet for den almindelige Retsfølelse saarende i, at den moralske Selvransagelsespligt her forstærkes til en retlig Skyldighed med Retsansvar i sit Følge, saa længe det samtidig fastholdes, at Handlingen prøves paa objektiv Grundvold og at den retlige Følge har en anden Karakter end en Kriminalstraf¹⁾.

Saavidt som de anførte Theoretikere er man dog endnu ikke gaaet i de særlige Ansvarlighedslove, der hidtil have sét Dagens Lys. — Den norske af 7de Juli 1828 omhandler ikke særlig Tilregnelighedsgraderne, men maa ligesom den svenske af 10de Febr. 1810 antages herom at henholde sig til den almindelige Lovgivning; dog er ved den sidstnævnte Ansvarlighedslov at tage i Betragtning, at den paa en vis

¹⁾ Lucz (I. c. S. 50--51) siger herom: «Forudsætningen for Ansvarets Paafølge er hverken dolus eller culpa; for Statsretsstandpunktet er den Domstolskendelse nok, at der foreligger en Retskrænkelse, og selv om den maatte være begrundet i Retsvildfarelse maa den drage vedkommendes Fjernelse fra Embedet til Følge». — Clos (I. c. S. 152--56) fordrer derimod dolus og grov culpa; men gør dog herfra Undtagelse for de Staters Vedkommende, hvor Parlamentarismen ikke hersker; her maa Tiltale kunde rejses for Forsømmelighed og Uduelighed, naar blot ikke værre Følger end Afsættelse fra Embedet kunne indtræde.

Maade suppleres ved Rgsfs § 107, hvor der, efter hvad alt tidligere er bemærket, som Genstand for den der omhandlede særlige Fremgangsmaade blot i Almindelighed nævnes, at Statsraadsmedlemmerne ikke have varetaget Rigets sande Tarv og om den foredragende Statsraad, at han ikke «med Upartiskhed, Nidkærhed, Duelighed og Iver» («driftighed») har røgtet sit Kald. Nederlandenes Ansvarlighedslov af 22de April 1855 Art. 3 taler kun om «Forsæt og grov Skodesløshed» og det samme gør den østerrikske af 25de Juli 1867 § 2, medens den græske af 22de Decbr. 1876 smhldt med Lov 23de Maj 1877 straffer Krænkelser af Forfatning og Lovene, hidrørende fra almindelig Forsømmelighed og uundskyldelig Vildfarelse, naar derved væsenlige Statsinteresser ere blevne tilsidesatte.

Om man nu end ikke tør tage Tilregnelighedsspørgsmaalet med fuld saa rund Haand som flere af de ovenanførte Forfattere, forekommer det mig dog berettiget ved Spørgsmaalets Afgørelse at drage Statshensynet frem i første Række, og da ingen mod sin Vilje kan tvinges til at indtræde eller forblive i Ministerstillingen, og da der er al Grund for enhver, hvem et sligt Hværv tilbydes, til, forinden han modtager det, nøje at prøve sig selv, sine Evner og sin Karakterfasthed, synes det mig tilstrækkelig retfærdiggjort ogsaa at lade Ansvar indtræde, naar ellers Vilkaarene derfor er tilstede, i Tilfælde af almindelig Forsømmelighed, selv om den ej er gentagen, i det mindste naar større Skade derved er foraarsaget eller stillet i Udsigt, og under lignende Forudsætning, i Tilfælde af aabenbar for Dagen lagt Uduelighed. Selvfølgelig maa Forsømmeligheden eller Udueligheden og disses Virkninger vedbørlig godtgøres, og der er ved Bedømmelsen af en Ministers Færd og de af ham tagne Forholdsregler paa den anden Side til hans Gunst at tage Hensyn til adskillige Momenter, der i den almindelige Rettergang aldrig eller kun sjældent have nogen Betydning, saasom Opnaaelsen af en meget væsenlig Fordel for Staten eller Afværgelsen af en tilsvarende Ulykke, hvor den forsætlig foretagne Rets- eller Forfatningskrænkelse kun er af underordnet Natur, fremdeles Nødstilstand under visse særdeles Forudsætninger o. fl. 1.

Vi nævnte ovenfor de fleste, omend maaske ikke alle, af de udenfor Tyskland fremkomne særlige Ansvarlighedslove. Vi skulle hertil føje, at saadanne Love desforuden ere stillede i Udsigt i flere Staters Grundlove. Foruden i vort eget Fædreland ved Grlvns § 12¹⁾ er dette saaledes Tilfældet i Belgien efter Forfatningsloven af 7de Febr. 1831 § 96 og § 134 (sammenholdt dog med Lov 19de Juni 1865), fremdeles i Prøjssen efter Forfatningsloven af 31te Januar 1850 § 12 og i Frankrig i Henhold til Loven 16de Juli 1875 Art 12, saavidt angaar Procesmaade, Anklage, Undersøgelse og Dom; men hidindtil ere disse Love, uagtet hyppigé Forsøg og Tilløb dertil, ikke fremkomne.

I de forholdsvis faa Stater altsaa, for hvilke der er blevet istandbragt særlige Ansvarlighedslove, ere disse naturligvis afgørende, baade hvad angaar Tiltalens Udstrækning og Indhold og Affattelse af Dommen og de ved samme i Betragtning kommende Hensyn og Lovbestemmelser. Men for de langt flere Landes Vedkommende, der endnu mangle slige Love, kan der rejses Spørgsmaal om, hvorledes Anklagen skal begrundes, og paa hvilke Lovbud den skal støttes, og Rigsretsafgørelsen bygges? — Svaret herpaa lyder i Almindelighed, saaledes som det ogsaa gives af de danske Statsretslærere, at det er den almindelige Straffelovbog i

¹⁾ I Danmark indbragte allerede Monrad den 3die Decbr. 1856 i Folkethinget et Lovforslag «om Ministrenes Ansvar for Overskridelser af Finantsloven» i 11 §§, hvilket med nogle mindre Ændringer blev vedtaget endelig af Thinget, men i Landstinget ikke kom videre end til 1ste Behandling, og i Aaret 1875 indgav en Del Folkethingsmænd med Balthazar Christensen som Ordfører et Forslag til Lov «om Ministrenes Ansvarlighed», hvilket vedtoges af Folkethinget ved 3die Behandling med 54 St. mod 32 og derefter gik over til Landstinget, men ikke der naaede ud over 1ste Behandling. Det mødte i det Hele stærk Modstand hos Højre, væsentlig bl. a., fordi man i Forslaget havde forsøgt at fastslaa forskellige Grundlovsbestemmelser Mening i Overensstemmelse med den af Oppositionen hævdede Opfattelse. I Samlingen 1878—79 blev Forslaget uforandret paany indbragt i Folkethinget med C. Alberti som Ordfører, men det kom denne Gang kun til 1ste Behandling. Siden den Tid har Sagen hvilet; derimod fik vi allerede den 3die Marts 1852 den ligeledes i Grundloven bebudede, endnu gældende Lov «om Rettergangen og Forfølgningsmaaden ved Rigsret».

Forbindelse med, hvad selve Forfatningen herom maatte indeholde, og de særlig for Embedsforholdene og Embedsmænd i Almindelighed givne Forskrifter, hvorpaa det maa komme an¹⁾.

Denne Besvarelse er imidlertid kun lidet tilfredsstillende, hvis det dermed er Meningen at fastslaa, at der ikke tør gaas udenfor og ud over de nysanførte Lovgivningsemner; thi dette vil have til Følge, at mangt og meget i Ministrenes hele Embedsførelse og Styrelsesfærd uændset vil gaa Ram forbi, skøndt saadant ej burde ske. — Hvorledes vil man saaledes kunne faa alle de saare brogede og forskelligartede Tilfælde af Misregering og Vanrøgt af Statsinteresserne med derved bevirket, øjensynlig Skade ind under Straffelovene og de almindelige Embedsdisciplinærlove? Ikke med Urette ere Ministrene blevne betegnede som den udøvende Magts Forretningsførere, hvis Virksomhed aabenbarer sig under de forskelligste Former, ofte dannende sammenhængende, ind i hinanden gribende Akter, af hvilke enhver enkelt, tagen for sig selv, maaske intet betyder, medens de derimod, sete under ét, og bedømte i deres Helhed og indbyrdes Forbindelse, kunne fremtræde med en ganske anden Karakter, og vise sig endog i høj Grad ikke blot letsindige og tvivlsomme, men ligefrem stridende mod Forfatningens og Lovgivningens Aand og undertiden Bogstav med. — Jo nøjere man overhovedet tænker sig ind i Forholdet, desto mere vil man give Samuely Medhold i, at det er umuligt at redigere en Lov om Ministeransvarlighed i den Grad udtømmende og detailleret, at den omfatter alle de Handlinger, hvorved en Minister kan skade Staten, men som netop derfor ikke bør gaa hen uden Følger og Ansvar²⁾. Under Statsinteressernes Mangfoldighed og Omskiftelse og paa Grund af Ministrenes vide Pligtkreds, der strækker sig desto længere, jo mere deres

¹⁾ Hos os indeholdes Bestemmelserne om almindelige Embedsforseelser i den borgerlige Straffelovbog af 10de Febr. 1866 13de Kapitel.

²⁾ Samuely l. c. S. 46, 86 o. fl. S. «Det lod sig maaske nok gøre», ytrer han, «at kriminalisere enkelte svære Pligtforsømmelser af Ministrene og inddrage dem under Embedsforbrydelsernes Begreb. Men den store Kreds af de af Embedets Natur flydende udefinerlige Pligter, for hvis Opfyldelse der ligeledes maa bestaa Ansvarlighed, vilde ogsaa da falde udenfor Strafferettens Omraade.»

det hele Statsomraade omfattende Virkekreds forgrener sig ud over dette, bliver det ugørligt paa Forhaand med Lovens Bogstav — og i det højeste kun gennem visse almindelige og derfor i Virkeligheden intetsigende Kathogorier — at udtømme alle fra deres Side tænkelige Pligtforsømmelser og true dem med Straf.

Og vende vi herefter for et Øjeblik tilbage til de foran nævnte, allerede udstedte Ansvarlighedslove, da vil man finde at den norske, ihvorvel den tydelig nok tilstræber Fuldstændighed og i de første fem Paragraffer opregner en hel Del forskellige Ansvarlighedstilfælde, dog har en § 6, i hvilken der sættes Straf af Bøder eller Embedsfortabelse for «det Medlem af Statsraadet, som i andre end de i denne Lov udtrykkelig nævnte Tilfælde efterlader eller handler mod nogen ved Grundloven eller Rigsakten foreskreven Embedspligt», og en § 23, hvori det ganske i Almindelighed hedder: «I det Tilfælde, at en for Rigsretten paaklaget Forbrydelse ikke skulde kunne henføres under nogen af de i denne Lov givne Straffebestemmelser, blive den paagældende at dømme efter de iøvrigt givne Love, for saa vidt de indeholde paa Tilfældet anvendelige Bestemmelser», og vel forekomme tilsvarende Forskrifter ikke i den svenske Ansvarlighedslov, men til Gengæld maa denne suppleres med den oftere nævnte § 107 i Regeringsformen, til hvilken derfor ogsaa Ansvarlighedslovens § 6 udtrykkelig henviser, og hvorefter der gives Rigsdagen i dens Henvendelse til Kongen saa fri Haand som vel mulig og ubunden af nogen Anførelse af enkelte Lovparagraffer til at censurere Ministrene¹⁾. — Den nederlandske Ansvarlighedslov (Sveistrups Forfat-

¹⁾ Regeringsformens § 107 1ste Stykke: «Skulde Konstitutionsudvalget bemærke, at samtlige Statsraadets Medlemmer eller en eller flere af dem i deres Raadslagninger om almindelige Forholdsregler og Foranstaltninger ikke have varetaget Rigets sande Tarv, eller at nogen foredragende ikke med Upartiskhed, Nidkærhed, Dulighed og Iver har røgtet sin Tillidspost, da tilkommer det Udvalget at tilkendegive saadant for Rigsdagen, der hvis den finder, at Rigets Vel kræver det, kan fremsætte sit Ønske skriftlig for Kongen, om at han maatte ville fjerne den eller dem, mod hvem Indvending er gjort, fra Statsraadet og fra Embedet.»

ningslove I Sp. 17—23) opstiller blot 6 almindelige Kategorier, under hvilke samtlige Overtrædelsestilfælde blive at rubricere (Art. 3), medens Domfældelsens Virkninger, under Hensyn til hver af Kategorierne, angives i Art. 29—32; men den østerrigske (Sveistrup l. c. II Sp. 61—65) indskrænker sig endog — næst i § 2 i Almindelighed at paalægge Ministrene Ansvar «for Handlinger eller Undladelser, hvorved de forsætlig eller af grov Skodesløshed krænke Forfatningen eller en anden Lov» — til i § 3 at udtale, at «Ansvarligheden i Særdeleshed omfatter alle Handlinger af den øverste Regeringsmyndighed, som falde i deres Embedsførelses Tid og da navnlig de kejserlige Anordninger, som ere udstedte paa deres Forslag eller medunderskrevne af dem eller fuldbyrdede uden nogen Ministers Underskrift», fremdeles «deres egne indenfor deres Embeders Forretningskreds udfærdigede Anvisninger eller Befalinger», og endelig «den forsætlige Understøttelse af grove Pligtkrænkelser fra en anden Ministers Side». — Hertil slutter sig saa § 23, hvorefter den lovlige Følge af en Domfældelse «stedse bliver den domfældtes Fjernelse fra Kronens Raad», men under skærpende Omstændigheder kan gaa ud paa hans «Afskedigelse af Statstjenesten og Tab af de politiske Rettigheder for en vis Tid». — «Har den anklagede, tilføjer §'en, ogsaa gjort sig skyldig i en i den almindelige Straffelov omhandlet Handling eller Undladelse, da skal Statsdomstolen desuden anvende denne Lovs Bestemmelser paa ham».

Ansvarlighedslovene erkende saaledes selv, at de, saavidt Angivelse af Anklagetilfældene angaar, ikke formaa at udtomme Stoffet og henskyde — nogle af dem noget mindre, andre en hel Del mere — til den anklagende Repræsentations og til Rigsrettens Skøn over de foreliggende Kendsgærninger og disses Karakterisering i Forhold til Lovgivningen og de paagældendes Pligtkreds.

Men under disse Omstændigheder og under Hensyn til de principielle foran fremhævede Betragtninger kommer man da let til at opkaste det Spørgsmaal, om det ikke — fremfor at brydes med langsommelige og oftest frugtesløse Forsøg¹⁾,

¹⁾ I Frankrig har der efter Clos' Vidnesbyrd (l. c. S. 135) været forelagt Deputeretkammeret Udkast til Ansvarlighedslov i 1814, 17, 19,

eller Lovarbejder, som, naar de enkelte Steder omsider tilendebringes, dog vise sig ufyldestgørende og mangelfulde — om det ikke fremfor alt dette vilde være at foretrække at optage det System, som ligger til Grund for Anvendelsen af *«impeachment»*, som det hedder i det engelsk-amerikanske Retssprog, et System, der altsaa er i Brug i tvende Lande, hvor Lovgivningen ingensinde er bleven beskyldt for at vise for liden Omsorg for den anklagedes Ret — tværtimod. — Det er dog ikke den engelske Side af Systemet, for hvilken jeg nærmest vil føre Ordet. Fælleds for begge Lande er det i saa Henseende, at det, for at en Minister skal kunne anklages, er tilstrækkeligt, at han sigtes for en strafbar Handling eller en Pligtforsømmelse, der kan tilregnes ham som saadan, og har voldet Skade, at han, som det ogsaa hedder, sigtes for *«high crimes and misdemeanors»*, Udtryk, der hverken præcisere Overtrædelsens Grad eller Beskaffenhed. Men medens i England Overhuset — i alt Fald saalænge Ministeransvarligheden der endnu affødte Retssager¹⁾ — vilkaarlig kan fastsætte og anvende en af de i de almindelige Straffelove omhandlede Straffe, hvis det maatte finde Anklage nbegrundet, kan det amerikanske Senat, under samme Forudsætning, blot fælde den anklagede Minister til Fjernelse fra Embedet eller

---

32, 34, 49 og senest i 1878 et af Pascal Duprat forfattet Forslag, udarbejdet paa Grundlag af et tilsvarende italiensk, men hidtil uden Held. Ikke anderledes har Resultatet været i Italien. Under Frankfurter Parlamentets Regime arbejdede Mittermaier iøvrigt paa en Ansvarlighedslov for Rigsministerne; men han opgav det omsider i Erkendelse af Arbejdets Haabløshed. Iøvrigt forstaas det jo let, at, naar der tales saa udførligt om Vanskelighederne baade her hjemme og i Udlandet ved Tilvejebringelsen af en Ministeransvarlighedslov, sigtes herved ikkun til den Del af samme, som vedrører Angivelsen af de forskellige Anklagetilfælde, og som man absolut har villet have med ogsaa ved de ovennævnte, hos os skete Forsøg, hvorimod Loven, afsæt herfra, næppe vil frembyde særlige Vanskeligheder — det skulde da være med Hensyn til Tilregnelighedsgraden — og ikke bør savnes i nogen Stat.

¹⁾ Jfr. herom det i Indledningen anførte. Iøvrigt maa det herved i det hele erindres, at *«impeachment»* aldrig i England har været indskrænket til Ministre alene, men ogsaa været anvendt mod mægtige og ansete Personer. I Amerika anvendes *«impeachment»* overhovedet, naar der rejses Anklage mod Unionsembetsmændene.

under skærpende Omstændigheder erklære ham ugild til overhovedet at beklæde noget offentligt Hværv, hvorefter den domfældte, hvis det skulde vise sig, at han tillige har forbrudt sig mod de almindelige, borgerlige Love, af den sædvanlige Anklagemyndighed bliver at tiltale og saggive ved de for andre Borgere kompetente Domstole ¹⁾).

Ved første Øjekast vil dette maaske falde mange Læsere noget for Brystet. — Vil en slig Fremgangsmaade dog ikke komme i Strid med den gamle, blandt alle civiliserede Folkefærd herskende Retssætning: «*nulla poena, sine lege*», («ingen Straf, uden et Lovbud derfor»), og bør denne dog ikke snarere eller idetmindste lige saa meget komme en Minister som den groveste Forbryder til gode? — Men herved er imidlertid først at betænke, at Retsfølgen, Fjernelse fra Embedet eller Udelukkelse fra Statstjenesten i det hele, vistnok i sig selv er et Onde for den, hvem den rammer, men noget af Føleligheden bortfalder dog, naar det staar klart for Almenbevidstheden, at det ikke er som nogen Kriminalstraf, ikke en Gang som nogen Disciplinærrevselse, at denne Følge indtræder, men at det kun er som en statsretlig Virkning af et Staten alene vedkommende Tjenesteforhold og tilmed en Virkning, der i hvert Fald i dens mildere Form i de Lande, hvor «Parlamentarismen» med dens Konsekventser er trængt igennem, kan indtræde, saa ofte Ministrene ved en vigtigere Afstemning faa Repræsentanternes Flertal imod sig og i de ikke parlamentariske Lande kan foranlediges ved en Henvendelse fra de lovgivende Forsamlinger til Fyrsten, ledsaget af Begæring om deres Afskedigelse. Sandt nok, at i dette sidste Tilfælde bliver det Suverænen, som i sidste Instants afgør, om han vil tage Begæringen til Følge, men bliver i Virkeligheden Slaget herved mindre haardt, end om Afgørelsen træffes af en upartisk og sagkyndig Rigsret efter en alsidig og indgaaende Prøvelse? — Saa meget om «*poena*», og hvad nu «*lex*» angaar, saa er denne for Ministeren ikke, saaledes som for den almindelige Forbryder, dette eller hint

¹⁾ En interessant Fremstilling og Bedømmelse af det amerikanske System findes hos Svedelius «Om statsrådets ansvarighet» S. 150—59.

enkelte Lovbud, om hvis Overtrædelse der netop i Øjeblikket er Tale; for Ministeren er «*lex*» til enhver Tid det hele Indbegreb af Forfatnings- og Lovbestemmelser, af Rets- og Pligtpaabud, af Stats- og Samfundsinteresser, for hvilke han er kaldet til Værge og Forretningsfører, og det synes derfor ikke, at der for saa vidt, ogsaa fra Retfærdighedens Standpunkt, af ham kan rejses Krav paa andet eller mere, end at Repræsentationen i Affattelsen af sin Tiltalebeslutning imod ham klart og tydeligt betegner de Punkter i hans Embedsførelse, mod hvilke det retter sin Anklage, og angiver Grundene hvorfor, saa at han kan have fuld Rede paa, hvad der lægges ham til Last, og hvor hen han har at stile sit Forsvar.

Naar man har ment at kunne forekaste Systemet, at det skulde indeholde «maskeret Parlamentarisme» eller i det mindste et godt Tillob dertil, saa kan denne Indvending for saa vidt være befojet, som den retlige Ministeransvarlighed overhovedet i dens Anvendelse lidt efter lidt kan bane Vejen for «Parlamentarismen», saaledes som t. Eks. netop Tilfældet har været i England; men en slig Følge vil i Tidens Længde kunne indtræde uden Hensyn til de Fordringer, der stilles til Tiltalebeslutningens Affattelsesform, og Indvendingen kan derfor ikke særlig rettes mod den amerikanske Fremgangsmaade, men maa ramme selve det retlige Ansvar som saadant. — Endnu mindre har den Indvending paa sig, at Rigsretten ved saaledes at frigøres for Hensynet til bestemte, positive Lovbud og sættes til at dømme over Ministrenes Pligtforglemmelser, Letsindighed eller Udulighed, skulde komme udenfor sit naturlige Omraade og bringes i Vildrede; thi det vil for atter at tale med Samuely¹⁾ ofte være lettere at

---

¹⁾ Jfr. hermed i det hele Samuely l. c. S. 84—86, hvor han tillige lige over for Frygten for, at det amerikanske System skulde blive benyttet som Vaaben i Partiernes Tjeneste, anfører, at der i selve Amerika, hvor Partilidenskabernes Bølger gaa nok saa højt som nogetsteds i Europa, i de sidste 40 Aar — foruden Sagen mod Præsident Johnson — i alt kun er blevet 4 Embedsmænd anklaget ved «*impeachment*», og at af disse endda de tre bleve frifundne og kun én domfældt. — At Sætningen «*non bis in idem*» («ingen bør 2de Gange saggives for samme Sag») ikke her tilsidesættes, fordi Mi-

godtgøre, om en Minister ved Pligttilsidesættelse har skadet Almenvellet end at konstatere, om der foreligger en Krænkelser af en eller anden uklar eller tvivlsom Forfatnings- og Retsbestemmelse. — Hvorfor skulde i det hele taget en Domstol, bestaaende af hæderlige, upartiske og udmærket dygtige Mænd, frit og uden den ufuldstændige Vejledning, som selv den bedste Ansvarlighedslov formaar at yde, ikke være i Stand til at bedømme en Ministers Færd, at afgøre, om han har forbrudt sig mod Lovene eller sine Pligter og bringe paa det rene, om Statens og Samfundets Interesser derved have maattet lide, naar man dog mangel Gang overlader underordnede Administrationseembedsmænd paa egen Haand at skønne over om en eller anden Forholdsregel maa anses nyttig for det almene eller omvendt skadelig og uheldig, og derefter at handle efter Konduite?

En Indvending endnu kunde maaske fremføres, men rigtignok af hel modsat Natur, sammenfattet i det bekendte franske Udraab *«quel bruit pour une omelette»*. Dersom Retsfølgerne af en Domfældelse ikke kunne overskride den i det amerikanske System indeholdte Begrænsning, hvorfor gør man da saa mange Omstændigheder, hvorfor da saa minutios undersøge Ansvarlighedsomraadets Rækkevidde og Omfanget af de Handlinger som kunne inddrages under Tiltalen? Svaret er dog simpelt og nærliggende. Det er ingenlunde altid paa de eventuelle Domsfølgers tilsyneladende Størrelse, at en Domstols Betydning beror. Ja hvis det var Tanken med Rigsretten at indflikke et Led mere i Straffedomstolenes Række, lod Indvendingen sig maaske høre, men dette er jo netop ikke Hensigten. Rigsretten er og skal efter sin Grundidé være en udelukkende politisk eller statsretlig Domstol, der skal værne om Statens og Statsborgerernes Rets- og Almenvels Sfære ligeoverfor de øverste Regeringsmyndigheders Overgreb. Fra dette Standpunkt er det alene af Betydning

---

nisteren efter at have været tiltalt for Rigsret og dømt, derefter stilles for de almindelige Domstole, hvor dertil er Anledning, idet det i hvert Tilfælde drejer sig om to aldeles forskellige Sider af hans Færd, saa at i Virkligheden ingen Kollision mellem Domstolene finder Sted, efterviser bl. fl. Kjellén l. c. S. 134—35.

at faa Afgørelse for, om Ministrene fremdeles, naar Klage over dem rejses, maa anses for værdige til at indtage den dem tildelte Tillids- og Værdighedspost, medens det i og for sig bliver ligegyldigt, om de tillige faa en nok saa høj borgerlig Straf eller ikke. Men fra Ministrenes Standpunkt kan det gøres gældende som et Retfærdighedskrav, at de — ogsaa naar Retsfølgerne af den politiske Saggivelse mod dem begrænses paa den her ommeldte Maade — have Vished for, hvorvidt der ved Bedømmelsen kan gaas i Ransagning af deres Ministerfærd, om der allerede skal standses ved Spørgsmaalet om Forfatningsbrud eller ikke, eller om tillige Retsbrud overhovedet skulle medtages, eller om ogsaa hele deres Pligtforhold kan inddrages under Rigsrettens Prøvelse, samt hvilke Tilregnelighedsgrader der ville komme i Betragtning. — Thi alt eftersom det ene eller det andet statueres, vil deres Stilling og Forsvar lettes eller vanskeliggøres.

Alt vel overvejet synes mig derfor Amerikas *«impeachment»* med dets Konsekventser at fortjene Efterligning og at indeholde den bedste Løsning af et Hovedpunkt i den saa længe, men hidindtil med saa lidet Udbytte forfulgte Op-gave, den ministerielle Ansvarlighedslov; men vel at mærke, det maa være Systemet i dets fulde Renhed og ikke med de Læmpelser eller Modifikationer, som t. Eks. ere foretagne i den østerrigske Lov, hvor den ovenfor gengivne Slutningstilføjelse til § 23 drager Rigsretten fra dens ophøjede Stade som en udelukkende og blot statsretlig Domstol ned i den almindelige Strafferetssfære.

For den Tiltalen rejsende Repræsentation vil selvfølgelig Opfordringen til, som det siges i den nederlandske Ansvarlighedslovs § 18, at *«prøve de Handler paa hvilke Anklagen skal bygges, fra Rettens, Billighedens, Moralens og Statsinteressernes Standpunkt»*, forinden den kaster sit Lod i Vægtskaalen, lyde lige stærkt, hvad enten en særlig Ansvarlighedslov binder den ved en Række Opregnelser af de Synder, hvori en Minister kan gøre sig skyldig, eller der gives den skønmæssig Frihed i saa Henseende; snarere vil den lyde end stærkere i det sidste end i det første Tilfælde. — Og selve Rigsrettens Stilling vil, naar dens Domsmagt

begrændses som i Amerika, blive langt klarere og enklere; Hværvet vil for dens Medlemmer blive overskueligere og overkommeligere, uden at tabe i Betydningsfuldhed og Værdighed, og Betyggelsen for, at der sker Retfærdigheden Fyldest, blive saa meget større¹⁾.

Syvende Kapitel.

Hvem tilkommer det at rejse Sag, naar Repræsentationen bestaar af tvende Kamre.

At det er Folkerepræsentationen, hvem det baade som Ret og almindeligvis ogsaa som Pligt, i Henhold til dens over den hele Statsstyrelse sig strækkende Kontrol, tilfalder at beslutte Rigsretstiltale mod Ministrene, hvor dertil maatte være grundet Anledning, ja at det i Virkeligheden horer med til Ministeransvarlighedens rette Begreb og Væsen, at det er fra Repræsentationen, at Anklagen udgaar, er allerede andetsteds i denne Fremstilling blevet fremhævet og bemærket, at den Kongen tilkommende Anklagemyndighed, der desuden har en hel anden Karakter og Hensigt, ikkun sjelden eller aldrig kan ventes benyttet. Fra de private Borgeres Side bliver der derfor ikke Spørgsmaal om anden Indflydelse paa dette Omraade end den, som kan bevirkes

¹⁾ Endnu langt stærkere i den her antydede Retning udtaler Benjamin Constant sig (l. c. *de la responsabilité* S. 408-7): «En Minister kan gøre saa meget ondt, uden at fjerne sig fra nogen positiv Lovs Bogstav, at dersom der ikke træffes forfatningsmæssige Midler til at raade Bod paa disse Onder og straffe eller rettere fjerne Ophavsmanden, vil Nødvendigheden drive til at søge slige Midler udenfor Forfatningen. Livets Logik kan ingen nok saa stor Behændighed i Længden unddrage sig. Dersom man kun vil undergive Ministrene præcise og bestemte Lovforskrifter, som aldrig kunne ramme Helheden af deres Virksomhed og Tendentsen i deres Styrelse, berøver man dem i Gærningen Lovenes Beskyttelse; man vil dog ikke dømme dem efter de paa Papiret opførte minutiøse og uauvendelige Bestemmelser, men rase mod dem, efter den Frygt, de have foraarsaget, det onde, de have udrettet, og den Forbitrelse, de have vækket imod sig.»

derigennem at de — hos os som i de fleste andre konstitutionelle Stater — ere berettigede til under deres eget Ansvar at rette Kære over den enkelte Minister i deres Henvendelse til Repræsentationen, som da muligen deraf kan tage Anledning til at sætte sig i Bevægelse¹⁾).

I de Lande, hvor Folkerepræsentationen kun bestaar af et enkelt Kammer — hvad forøvrigt hører til Sjældenhederne — opstaar der selvfølgelig ingen Vanskelighed med Hensyn til det i Kapitlets Overskrift nævnte Spørgsmaal, da Kammer og Repræsentation falde sammen. Tvivl om den hensigtsmæssigste og principrigtigste Ordning kan derimod frembyde sig i det langt overvejende Flertal af Stater, der have optaget Tokammersystemet²⁾, til Grund for hvilket, hvor det ikke som i England er hidført som Følge af den historiske Udvikling, jo ligger den Tanke: i det ene Kammer: Deputeretkammeret, Repræsentanternes Hus, Folkethinget, Andetkammer, hvilket Navn man nu har givet det, at samle de ved umiddelbare Folkevalg og med lav eller slet ingen Census udnævnte Repræsentanter, Fremskridtets og Bevægelighedens

¹⁾ Mohl l. c. S. 224, der med sædvanlig Grundighed har underkastet det hele, herhen hørende Emne en udførlig Prøvelse, dvæler ogsaa ved det Spørgsmaal, om det ikke kunde være tilraadeligt at oprette et, af et eller flere Medlemmer bestaaende Censurat eller Eforat, hvem Paatalen mod Ministrenes Overtrædelser og tillige andre Misbrug i Statsstyrelsen kunde overdrages, en Ordningsmaade, der efter hans Vidnesbyrd skal have været anvendt bl. a. i den kortlevende italienske Republiks Forfatning af 1802. Han forkaster imidlertid ubetinget Tanken baade af theoretiske og praktiske Grunde.

²⁾ I Norge er Forholdet ejendommeligt. — I Virkeligheden maa Etkammersystemet siges at herske; thi «Storthinget» er Landets repræsentative Forsamling, og det er til dette alene, at Vælgerne kaare deres Repræsentanter. Men efter at Thinget er traadt sammen, udnævner det en Fjerdedel af sine 114 Medlemmer til det saakaldte «Lagthing» der, som Svedelius (l. c. S. 213) bemærker, egentlig kun er et stort Udvalg af Storthinget (29 Medl.), medens Storthingets tilbageblivende Medlemmer kaldes «Odelstthinget» — I det samlede Storthing behandles og afstemmes bl. a. alle Finants- og Bevillingssager, hvorimod de sædvanlige Lovforslag behandles i Odels- og Lagthinget hver for sig som tvende forskellige Kamre, dog at den endelige Afgørelse, saafremt ej Enighed opnaas ved de forudgaaende Behandlinger, træffes i det samlede Storthing. Anklageretten mod Ministrene tilkommer Odelstthinget, hvorimod Rigsretten dannes af Lagthinget og Højesteret.

Mænd, i det andet Kammer: Senatet, Magnaternes eller Herrernes Hus, Landstinget, Førstekammeret osv. derimod enten arvelige Repræsentanter eller Mænd, som ved deres Stilling i Samfundet, Formue, Alder o. desl. eller ved at skyldte deres Udnævnelse særlig udpegede Vælgere eller kongelig Beskikkelse, formenes fortrinsvis at ville værne om det bestaaende og yde Betyggelse for Samfundets rolige og jævne Udvikling.

I Evropas Statspraksis møde os under Tokammerssystemets Herredømme ikke mindre end tre forskellige Ordningsmaader i Henseende til Ministrenes Rigsretstiltale.

I nogle Stater, og de ere for Øjeblikket i betydelig Majoritet — vi nævne England, den nordamerikanske Union, Frankrig, Italien, Belgien, Nederlandene, Spanien, Portugal, Danmark og med det fornødne Forbehold Norge m. fl. — tilkommer Paatalen alene det folkevalgte Kammer, hvilket i flere af de nævnte Lande forøvrigt er en naturlig Følge af, at det andet af Kamrene enten alene eller dog for en væsenlig Del udgør Rigsretten.

I ganske faa Stater — bl. a. Bayern (Forf. 30te Marts 1850) og Kurhessen — er Paatalemyndigheden tillagt begge Kamrene i Forening, saaledes at der altsaa ligesom ved Lovforslag udkræves Vedtagelse af en fælleds, enslydende Beslutning.

Efter den tredje Ordningsmaade, der for Tiden repræsenteres bl. a. af Preussen, Østerrig og Rumænien (Forfatning af 1866 og Lov 2den Mai 1879) er det overladt ethvert af de tvende Kamre for sig og uafhængigt af hinanden at sagsgive Ministrene.

Som en fjerde Variation kunde hertil endnu føjes den i Sverige efter Regeringsformens § 106 foreskrevne Fremgangsmaade, i Følge hvilken det er overdraget det med Medlemmer fra begge Kamrene besatte «Konstitutionsudvalg» paa egen Haand og uden at indhente den samlede Rigsdags Billigelse at beordre Justitieombudsmanden til at tiltale Ministrene for Rigsretten, naar iøvrigt de i §'en ommeldte Betingelser ere tilstede.

Blandt Theoretikerne og Statsretslærerne har der, som rimeligt, lige fra Buddeus' og Mohls Dage indtil Nutiden

været stærk Uenighed om hvilken af disse Ordningsmaader — den svenske dog undtagen, der ikke har fundet synderlig Paaagtning udenfor Sverige — man skulde tilkende Prisen. Der er imidlertid ikke mange, som have indladt sig paa at forsvare den førstommeldte Ordning ¹⁾, og Forsvarsgrundene, som anføres, at kun det folkevalgte Kammer er det sande Udtryk for Statsviljen, eller at kun dette Kammer bør kunne paatale, fordi Overkammeret principmæssigt(!) bør være Rigsdomstol, ere i sig selv meget svage og behøve ingen særlig Gendrivelse, skøndt det vistnok netop er dette Hensyn til den Førstekammeret saaledes *a priori* tiltænkte Rolle, i Forbindelse med Englands Eksempel, som navnlig i den konstitutionelle Bevægelsestids Begyndelse væsenlig har bidraget til at saa mange Forfatninger ere slaaede ind paa denne Vej.

Af de tvende andre Ordningsmaader har Fordringen om samstemmende Beslutninger af begge Kamre, fra et rent Retsstandpunkt fundet en varm Forsvarer i Kjellén ²⁾, der lægger Vægten paa, at Repræsentationens Fordeling i 2de Kamre formentlig er en udelukkende praktisk Foranstaltning uden rationel Basis; «særskilte Kamres Ret eksisterer *a priori* ikke for Staten; blot hos Samfundets Repræsentation i dens Helhed erkender denne en Ret, og blot af Retten venter den Konflikts Løsning.» Selv om man ikke er enig med Kjellén i hans Paastand om, at Repræsentationens Tvedeling skulde være blottet for et fornuftmæssigt Grundlag og blot skyldes praktiske Hensyn, kunde det maaske dog nok være et Spørgsmaal, om ikke den strengeste retlige Konsekvents maatte føre til det af ham hævdede Resultat ³⁾, ligesom der jo ogsaa til Gunst for dette Krav kan henvises til de mulige Farer, hvori det enkelte Kammer vil kunne styrte Staten i Øjeblikkets Lidenskab ved en letsindig, fra det andet Kammers Medfølge frigjort Benyttelse af Anklageretten. Ikke desto mindre tror jeg dog ikke, at der, naar man for Alvor vil have Ministeransvarligheden virksom i

¹⁾ bl. a. Kerkhove l. c. S. 140 og Bluntschli (Statswörterbuch S. 751).

²⁾ Kjellén l. c. S. 115—17.

³⁾ Lucz l. c. S. 40.

Livet, og ikke blot have den til at figurere som en Paradehest i den skrevne Forfatning, kan være Tvivl om, at den rette Løsning vil være den, at det stilles hvert af Kamrene frit, uafhængigt af hinanden at rejse Tiltale. «Vilde man», ytrer Professor Matzen¹⁾, «kræve en samstemmende Beslutning af Thingene, vilde dette kunne føre til, at et Ministerium, naar det blot var sikker paa at være i Overensstemmelse med det ene Thing, kunde handle forfatningsstridigt uden straks at frygte en Rigsretsanklage. Det maa derfor anerkendes som stemmende med almindelige konstitutionelle Statsretsgrundsætninger, at der her saa vel som i det hele, hvor der handles om Udøvelsen af en kontrollerende Myndighed fra Folkerepræsentationens Side, bør gives det enkelte Thing Ret til at optræde selvstændigt.» — I samme Retning, men endnu skarpere hedder det hos Samuely²⁾: «Gøres Anklagen afhængig af begge Kamres Overensstemmelse, bliver den kun altfor let illusorisk og den hele Ansvarlighed et blot Skin. En Forstaaelse (om Anklagen) mellem de tvende af saa forskellige Bestanddele dannede Repræsentationer, vil næsten stedse være umulig. Men derved vilde en Minister, som i at følge en statsfarlig og fordærlig Retning stottede sig til det ene Kammer, og som, i det han fremmede det ene Kammers Interesser, tilsidesatte og krænkede det andets, være sikret mod enhver Anklage.» Det vilde med andre Ord, som ogsaa af en anden Forfatter³⁾ bemærket, herigen- nem kunne komme dertil, at Lovene, som retlig kun kunne forandres eller ophæves med begge Kamres Samtykke, faktisk kunde brydes med et af Kamrenes Billigelse. — Til disse Betragtninger, hvis afgørende Vægt neppe lader sig underkende, skal endnu føjes, at om der end paa Grund af Førstekammerets hele Sammensætning og dets Medlemmers samfundsmæssige Stilling kun saare sjældent vil kunne ventes, at det skulde gøre Brug af sin Ret og tage Initiativet til en Ministeranklage, saa er der dog altid en Mulighed derfor tilstede, saa længe det har Retten dertil, og denne Mulighed

¹⁾ Matzen l. c. S. 145.

²⁾ Samuely l. c. S. 69.

³⁾ Bähr «der Rechtsstaat».

allerede vil virke afdæmpende og modererende paa det andet Kammers Flertal og den sig til dette støttende Regering og betrygge dets Mindretal mod en fuldstændig Prisgivelse og Tilsidesættelse.

Ottende Kapitel.

Rigsrettens Dannelse og Sammensætning.

Vi komme her til det vanskeligste, men tillige allervigtigste Punkt i den hele Lære; thi hvad kunne de bedste Love og Forskrifter om Ansvar og dets Omfang, om Tilregnelighedens Udstrækning og Paatalens Ordning hjælpe, naar det ikke lykkes at organisere en Domstol, der med Sagkyndighed og Evne til at se skarpt og klart ind i Forholdene forener Uhildethed, Upartiskhed og Retfærdighedssands og som indtager en uafhængig og selvstændig Stilling ikke blot mod Magthaverne for oven, men ogsaa lige overfor de veksellende Folkestemninger¹⁾.

I Erkendelse heraf have ogsaa alle Stater været enige om ikke at benytte nogen af de underordnede civile eller kriminelle Retter til Domstol i de mod Ministrene for deres Embedsførelse anlagte Sager, men hermed ophører ogsaa Enigheden, og der er næppe noget Lovgivningsemne, som trindt om i Landene har fundet en mere mangefarvet og afvigende Behandling end dette; thi selv hvor Udgangssynsmaaden maa antages at have været samstemmende og ensartet, er dog Princippet hyppig blevet saaledes omformet og tillempet i Enkelthederne, at det kan blive svært at genkende og paapege det fælleds Grundlag.

Kjellén²⁾ har med stor Flid og Grundighed givet en

¹⁾ Jfr. Samuely l. c. S. 95: «Selv naar Loven nøjagtig angiver Anklagetilfældene og præciserer de strafbare Handlinger, ligger den sidste Garanti for en retfærdig Retsafgørelse i Dommernes Personlighed, som skulle anvende Loven; hvor meget mere maa dette da gælde her, hvor der handles om en fri Prøvelse og Bedømmelse fra Retfærdighedens og Statsvellets Standpunkt, og hvor Samfundets højeste Interesser komme under Overvejelse.»

²⁾ Kjellén l. c. S. 154—87 og 190—219.

interessant og forholdsvis udtømmende Fremstilling — til hvilken vi henvise de Læsere, der ønske et nogenlunde let og samlende Overblik — af Rigsrettens forskellige Skikkelser i de konstitutionelle Stater i og udenfor Europa. Han har i sin Udsigt medtaget ikke blot de endnu gældende, men ogsaa dem, som atter ere blevne afskaffede, i alt i et Antal af over et halvt hundrede, indordnet dem alle i fem Hovedgrupper, hver atter med Underafdelinger, og undergivet dem en nærmere kritisk Prøvelse.

Jeg skal dog ikke følge ham paa denne majsommelige Gang, men indskrænke mig til at bemærke, at man i alt Fald, naar man begrænder sig til de endnu i de vigtigste Kulturstater bestaaende Lovgivninger, kan skelne mellem tre Hovedformer for Rigsretten:

Repræsentationens Førstekammer alene danner Rigsretten, eller

Landets Højesteret eller øverste Domstol alene, eller

Førstekammer og den øverste Domstol i Forening enten *in pleno* eller med et begrændset Antal Medlemmer fra hver.

I Spidsen for dette Kapitel stillede jeg de trende Krav, som alle Forfattere, der have sysselsat sig med denne Sag, have samstemmet i at opstille som Maalet for en Rigsret, der virkelig fyldestgørende skal kunne magte sin høje Op-gave, nemlig, for atter og atter at betone det, tilstrækkelig juridisk og politisk Indsigt til at kunne skønne over Ministrenes Styrelse baade i dens Sammenhæng og dens Enkelt-heder, den fuldstændig upartiske Vilje til at dele Sol og Vind lige for Anklageren og de anklagede saa vel under Rettergangen som ved Paadømmelsen, og endelig saadanne ydre Vilkaar, at Dommerne intet have enten at frygte eller at haabe, naar de skride til at afgive deres Stemme. Det skal nu undersøges, om og hvorvidt nogen af de nysmeldte Hovedformer kan antages at fyldestgøre de opstillede Fordringer, eller om der, hvis dette maa benægtes, muligen skulde kunne paavises andre Sammensætningsmaader, af hvilke større Betryggelse maatte være at haabe.

I. Domsmagten tillagt Førstekammer.

Her møder os da allerførst Ordningen i England, hvor Overhuset — *the house of lords* — fremdeles i den nordamerikanske Union, Frankrig og Italien, hvor Senatet, samt i Ungarn, hvor Magnaternes Hus, gennem et Udvalg af dets egen Midte paa 36 Personer, udgør Rigsretten i de af Underhuset eller Andetkammer anlagte Sager¹⁾.

Skøndt det nu visselig er forstaaeligt nok, at Englands²⁾ Eksempel kan have fristet flere Stater, ind paa den samme Bane, er der dog adskillige for det engelske Overhus ejendommelige Forhold, som dér gør en saadan Ordning naturligere og mindre uheldig end i andre Lande, hvor tilsvarende Betingelser mangle. Jeg sigter herved for det første til, at det langt overvejende Flertal i Huset bestaar af arvelige Peers, der have «lidet eller intet at frygte eller haabe» af de vekslende Regeringer, hvorhos der, ikke blot som en Tilfældighed, men som en nødvendig Følge af dets Organisation, stedse blandt Medlemmerne vil tælles flere af Englands kyndigste, retslærde Dommere, hvis Stemme der sædvanmæssig tillægges fortrinlig Vægt overalt, hvor Overhuset optræder i dømmende Egenskab. Men dernæst er Overhuset fra ældgammel Tid Englands øverste Domstol ikke blot i de af

¹⁾ Ejendommelig er Ordningen i Meksiko efter Forftgn. af 1857 § 105. Deputeretkammeret stemmer som Jury og afgør med simpelt Flertal, om den tiltalte Minister er skyldig eller ikke i det ham paa-sigtede Forhold. Findes han af Kammeret skyldig, bestemmer Senatet, hvilken Straf der skal idømmes ham.

²⁾ I Følge Holberg («Engelsk Parlamentarisme» S. 161 o. figd.) bestod Lordernes Hus i 1883 af 5 kgl.ge Prindsar, 2 Erkebiskopper og 24 Biskopper, 22 Hertuger, 19 Marquiser, 117 Jarler (Earls), 26 Viscounts, 258 Baronar og 16 skotske samt 28 irske valgte Peers. Det maa herved erindres, at det er fast Praksis, at de Mænd, som have beklædt de højeste Dommerstillinger ved Retterne, deriblandt Lordkantslerembedet, ved deres Afgang udnævnes til arvelige Peers, og efter den nye Ordning af Retterne fra 1873—76 deltag kun disse i Forbindelse med de 3de for det mødende Tilfælde tilkaldte «*lords of appeal in ordinary*» i Sagernes Afgørelse, naar Overhuset optræder dømmende. Jfr. endvidere Schuster «die bürgerliche Rechtspflege in England» S. 33—44 o. fig.

Underhuset anlagte, men i alle civile og kriminelle Sager fra hele Storbrittanjen og Irland, der overhovedet kunne gores til Genstand for Appel. At være Domstol er altsaa for Overhuset ikke en «for Tilfældet» overdragen Forretning, men et fast gennem Aarhundreders Anvendelse hævdet Hværv, hvis Udovelse er gaaet over i Traditionen og Folkebevidstheden.

Alle disse Forudsætninger fattes andetsteds! Vistnok vil ikke den fornødne politiske Indsigt savnes i Senaterne; tværtimod den vil i rigeligt Maal kunne formodes at være tilstede, men for den retlige Indsigt haves liden eller ingen Garanti, og dog taber dette Hensyn ikke i Styrke, om man end vilde indskrænke Ansvarligheden til Rets- og Forfatningsbrud, medens det kun vil lyde desto stærkere, jo utilbøjeligere man maatte være til at indskrænke Rigsrettens Competence i Lighed med det amerikanske System. Men denne Mangel er endda ikke det mindste Onde. Et Senat, Landsting, Førstekammer, Navnet ligegyldigt, hvor Medlemmernes Flertal dels ere udnævnte af Suverænen eller Regeringen, dels valgte af særlig kvalificerede Vælgere vil allerede gennem sin Tilblivelsesmaade have en vis, man kan gerne sige, naturlig Tilbøjelighed til paa Forhaand at stille sig paa Regeringens Side, selv om Medlemmerne iøvrigt ere uafhængige af Kronen, hvad dog ikke ubetinget kan antages om de kongevalgte. — Men i end højere Grad skorter det et Førstekammer paa den egentlige Hovedegenskab hos et Dommerkollegium, paa Upartiskhed og Uhildethed. Her gælder Samuelys alvorlige Anke: «Som en politisk og trods sin tilbageskudte Stilling af Partiinteresser behersket Korporation kan det allerede af den Grund ikke byde Betryggelse for en fordomsfri, objektiv Bedømmelse, at det staar snart i venskabelig, snart i fjendtlig Berøring med Regeringens Organer, og fordi dets Medlemmer muligvis kunne blive kaldede til at dømme om Forholdsregler, til hvilke de forud have givet deres Stemmer, eller som de allerede paa en eller anden Maade have billiget eller misbilliget. Et Senat er ikke og kan ikke være upartisk Dommer; thi efter sin Stilling Natur maa det som et politiskt virksomt Organ

danne sig en Dom om den anklagede Ministers Person, endnu før det kaldes til at afgive Dommerkendelse»¹⁾.

Endelig skal endnu i denne Forbindelse fremhæves, at hvis man tiltræder den i foregaaende Kapitel hævdede Anskuelse, at begge Kamre i lige Grad bør have Ret til rejse Tiltale mod Ministrene, bliver det aldeles principstridigt at overdrage det ene af dem alene at udøve Dommerhvervet i Rigsretten.

II. Domsmagten tillagt Landets almindelige øverste Domstol.

Dette System anvendes bl. a. i Nederlandene, Belgien, nominelt i Prøjssen, og i en af de yngste evropæiske Stater, Rumænien (Forfatng. af 1866 smhldt med Ansvarlighedsloven af 2den Maj 1879) og paa en vis Maade Grækenland (Ansvarlighedslov 22de Decbr. 1876), hvor Rigsretten sammensættes af et ved Lodkastning bestemt Udvalg bestaaende af Højesterets (Areopagus') Præsident og 12 Dommere dels fra Areopagus, dels fra de 5 Overretter. Det var her i Danmark ogsaa gældende i Tidsrummet fra den kgl. Resol. af 24de Marts 1848 indtil Grundloven af 5te Juni 1849, og den danske Højesteret er endnu efter den islandske Forfatningslov af 5te Januar 1874 indtil videre Domstol for de af Althinget

¹⁾ Samuely I. c. S. 97 jfr. hermed «Tilskueren» for 1892 S. 776—77: «Da Landstinget opnævner sine Medlemmer efter den almindelige Flertalsvalgmaade, vil der selvfølgelig (under den nuværende Strid om Grundlovens rette Forstaaelse mellem Folkethinget paa den ene, og Landstinget og Regeringen paa den anden Side) af det kun blive Mænd udvalgte, som henhøre til dets Flertal, altsaa kun Dommere, der som Landstingsmænd have været med til forud at bifalde Regeringens Optræden, netop hvor denne har været i Konflikt og Sammenstød med det anklagende Folkethingsflertal, og som ved deres Udtalelser og i hvert Fald ved deres Afstemninger paa Forhaand have taget Lod og Del i Striden.» Ganske i lignende Aand taler Kerkhove (I. c. S. 155): «Senatet yder ingen alvorlig Betryggelse mod partiske Afgørelser. Den anklagede Minister vil der enten møde forbitrede Modstandere, forud opsatte paa at fordømme hans Handlinger eller et Flertal, rede til at sympathisere med ham og tilgive ham alle hans Fejlgreb og betragte dem som lige saa mange Dyder.» Ogsaa Kjellén (I. c. S. 210) erklærer sig mod Senatet som Domstol, og betegner det som «en absolut partisk Korporation».

mod Ministeren for Island for Krænkelser af Forfatningsloven anlagte Sager.

Her ere Meningerne langt mere delte mellem Forfatterne. Clos¹⁾, som vedkender sig, at Højesteretsdommerne i det hele tilfredsstille de Fordringer, der kunne gøres i Hensende til Upartiskhed og Uafhængighed, frygter imidlertid for, at de skulle mangle politisk Indsigt, hvad ogsaa Samuely²⁾ antager; thi «udmærket Retskyndighed strækker ikke til, naar den ikke er parret med politisk Overblik og dybere Kendskab til Statens Fornødenheder og Forvaltningsforhold.» De indrømme imidlertid begge, at den antydede Indvending væsentlig afkræftes i de Lande, hvor der mangler specielle Administrations- eller Forvaltningsretter³⁾, og hvor de almindelige Domstole derfor ikke ere indskrænkede til blot at paakende privatretlige Tvistigheder Mand og Mand imellem; men saaledes som t. Eks. baade i Danmark og Norge have Jurisdiktion i alle Sager, som opstaar mellem Privatpersoner og Administrationen og mellem Forvaltningens forskellige Organer, navnlig ogsaa i Spørgsmaal om Grændserne for Øvrighedsmyndigheden. Her vil Bebrejdelse for manglende Indsigt ikke ramme Højesteret og overhovedet ikke de overordnede Domstole, i hvis Lod det netop ofte falder at veje Statsinteresserne mod hinanden og i deres Forhold til Lovenes Ord.

En ubetinget Forsvarer baade med Hensyn til Indsigt, Upartiskhed og Uafhængighed har Højesteret i Kjellén⁴⁾, for hvem den baade fra et theoretisk Standpunkt, og naar han sammenligner den med alle de talrige af ham undersøgte Former for Rigsretten staar «som den bedste». Trods denne Hyldning skinner dog nogen Tvivl igennem hos ham, allerede

¹⁾ Clos l. c. S. 163—64.

²⁾ Samuely l. c. S. 99.

³⁾ Saadanne særlige administrative Retter for «*contentieux administratif*», som det hedder i det franske Retssprog, findes i Belgien, i Frankrig, navnlig «Præfekturraadene» og som højeste Instants «Statsraadet» foruden flere Specialretter, i Østerrig: «*Verwaltungsgericht*» og «*Reichsgericht*», hvilket sidste Navn altsaa paa ingen Maade svarer til vort «Rigsret», der i Østerrig kaldes «*Staatsgerichtshof*», jfr. Ussing l. c. S. 84 og fgd. og Sveistrup l. c. II Sp. 24.

⁴⁾ Kjellén l. c. S. 224.

i Henseende til «Sagkyndighed og Indsigt», naar han tilføjer: «Saa kunde det t. Eks. synes hensigtsmæssigt, at det juridiske eller historiske Universitetsfakultet afgav Betænkning i Rigsretssager, til Vejledning dog blot, for Domstolen og selvfølgelig uden nogen Slags bindende Kraft», og endnu stærkere for «Uafhængighedens» Vedkommende: «Anser man ikke kongelig Udnævnelse for Livstid (og Uafsættelighed) for tilstrækkeligt Værn mod den kongelige Indflydelse gennem Kongens Udnævnelsesret, kunde det maaske overlades Domstolen¹⁾ selv at gøre Kongen Forslag til Valg af ny Medlemmer, men dog ej saa snævert, at Domstolen skal udsættes for at fæstne sig i Slendrian», og han afslutter sine Betragtninger med en Henvisning til, at det «turde være rationelt, at Højesterets Medlemmer gøres inkompetente til at tage Sæde i Rigsdagen».

Dette sidste bør visselig være Reglen, hvis Højesteret enten alene eller dog som en overvejende Bestanddel skal gøres til Rigsret, og det antydede Forslag om Forandring i Højesteretsdommernes Udnævnelsesmaade fortjener ligeledes at tages under alvorligste Overvejelse, saa meget mere som det, som paavist, allerede er optaget af andre Stater. Men dermed fjernes dog endnu ikke alle Betæneligheder». Der vil, som bemærket i den før citerede Artikel af «Tilskueren»²⁾, altid blandt Højesteretsdommerne, hvor retfærdige de end ville stræbe at være, findes adskillige, som paa Grund af Opdragelse, Alder og Vane, Temperament og selve deres

¹⁾ Efter Art. 158 i den nederlandske Forfatning giver ved indtruffen Ledighed i Højesteret denne herom Generalstaternes Andetkammer Underretning, hvorefter dette gør Forslag til Pladsens Besættelse ved at indstille fem kvalificerede Personer, mellem hvilke Kongen da træffer sit Valg (Sveistrup l. c. I S. 293). I den belgiske Forfatnings Art. 99 hedder det: «Assessorerne i Overretterne og Formændene og Næstformændene i de Retter, der hver for sit Omraade dømme i 1ste Instants vælges af Kongen efter 2 dobbelte Lister, hvoraf den ene forelægges ham af selve de nævnte Retter, den anden af Provindsraadene. — Assessorerne i Kassationsretten vælges af Kongen efter 2 dobbelte Lister, af hvilke den ene forelægges ham af Senatet, den anden af Kassationsretten. — De overordnede Retter vælge selv deres Formænd og Næstformænd.

²⁾ Tilskueren for 1892 «Grundlovens Stridspunkter» S. 777 og fig.

høje Stilling vilde være tilbøjelige til uvilkaarlig at tage Begivenhederne fra Regeringens Standpunkt og gøre Front mod Opfattelser, som allerede og blot, fordi de udgaa fra Oppositionen, ville forekomme dem at stride mod den kongelige Højhedsret og at aabne Sluserne for Anarki og Pøbelherredømme». Og om han end overdriver, kan man dog ikke ganske lukke Øjnene for Samuelys¹⁾ Frygt for, at Dommerne eller i hvert Fald adskillige af dem ikke ville besidde den fuldt ud ønskelige Selvstændighed og Uafhængighed, saa længe Højesterets Medlemmer alene udnævnes af Kronen, der altsaa vil have det i sin Magt at vælge og vrage mellem Personlighederne, ligesom der, selv om Dommerne i Retten ere uafsættelige, dog staar Regeringen en Del Midler til Raadighed, der kunne udøve et misligt Tryk paa Dommerne.

Dog hvorom al Ting er, tør man maaske ikke gøre den øverste Domstol alene og udelukkende til Rigsret, eigner den sig imidlertid sikkert fortræffeligt til at indgaa som en integrerende Bestanddel i en saadan, naar blot de rette supplerende øvrige Elementer lade sig tilvejebringe²⁾.

III. Førstekammer og Højesteret i Forening Rigsret enten in pleno eller med et begrændset Antal Medlemmer fra hver.

Det er dog næppe ad denne Vej, at det tilsigtede Resultat vil fremkomme, hvad enten Overtallet gives de juridiske eller de politiske Medlemmer. — Dette Blandings- eller Kompromissystem, som Kjellén kalder det, anvendes foruden i enkelte tyske Stater (bl. a. i Baden) i Norge, hvor Rigsretten bestaar af Lagthingets 29 Medlemmer og af hele Højesteret (10 Medlemmer) men med stærk Udskydningsret saa vel for den

¹⁾ Samuely l. c. S. 99.

²⁾ Det kan i denne Forbindelse have sin Interesse at minde om, at afdøde Godsejer Oldenborg, der ellers, som bekendt, ikke sværmede for Embedsstanden, i «Politikken» for 9de Decbr. 1880 kort efter, at Grev Holstein i Folkethinget havde indbragt sit Forslag om Rigsrettens Omdannelse, tog Ordet for at gøre Højesteret alene til Rigsret.

anklagede som Anklageren og, som det synes med særlig Forkærlighed, her i Danmark, hvor det, tillæmpet paa forskellig Maade gaar igen gennem samtlige de Forfatningsomdannelser, der efter Juni Grundloven have afløst hinanden. Juni Grundlovens § 72 havde i sin Rigsret 8 Medlemmer af Højesteret og lige saa mange af Landstthinget. Forfatningsloven af 2den Oktober 1855 havde for Fælledsanliggenderne en Rigsret, bestaaende af 5 Medlemmer fra den for disse lovgivende Forsamling Rigsraadet, og 10 Dommere, henholdsvis fra Kongerigets Højesteret og Slesvigs samt Holsten-Lauenborgs Appellationsdomstole. Forfatningen af 18de Novbr. 1863 § 60 sammensatte Rigsretten af hele Rigsraadets Landstthing — i alt 83 Medlemmer fra Danmark og Slesvig — i Forbindelse med 9 Dommere, de 6 fra Højesteret og de 3 fra Slesvigs Appellationsret i Flensborg, og Rigsretten efter vor sidste, nu gældende Forfatning af 28de Juli 1866 § 68 dannes af hele Højesteret 3: Justitiarius og 12 Assessorer sammen med et tilsvarende Antal Landstthingsmænd, valgte for 4 Aar ad Gangen efter almindelig Flertalsvalgmaade af Landstthingets 66 Medlemmer, blandt hvilke de 12 ere kongevalgte.

Man har ved disse Blandinger baade hos os og andesteds nærmest tilsigtet at tilføre Rigsretten den fornødne politiske og juridiske Sagkyndighed og Indsigt, men om end den paa Manglen heraf enten hos den ene eller hos den anden af de to Faktorer byggede Indvending her i gennem afvæbnes, saa forblive dog de Betænkeligheder, der tale mod til Rigsret at anvende Organer, som umiddelbart deltage i Lovgivningen og Statsstyrelsen, og som ikke staa aldeles uafhængige af Regeringen, i væsentlig usvækket Kraft og bevare fremdeles deres Betydning.

Ganske udenfor de trende, saaledes gennemgaaede Hovedformer for Rigsretten, staar Ordningen i Sverige og i Østerrig.

Det først anførte Land anvender i Henhold til Regeringsformens §§ 102 og 106 det saakaldte administrative System. I Rigsretten tage Sæde Præsidenten i Svea Hofret som Formand, Præsidenterne i alle Rigets Kollegier, de fire ældste Medlemmer af Højesteret (Justitieraaderne),

de to øverste Befalingsmænd henholdsvis for Stockholm Garnison og for den ved Hovedstaden stationerede Orlogsflaade, de to ældste Raader i Svea Hofret og den ældste af Raaderne i hvert af Kollegierne. Paa denne underlige Sammensætning passer Kjelléns Dom¹⁾: «Man synes herved mindre at have fæstet Opmærksomheden ved den Sag, der skal paa kendes, end ved Personerne, der skulle stande til Rette. Domstolen gør *a priori* Indtryk af et *«forum privilegiatum»* for Ministrene. Det ser ud, som om i denne Form endnu spøgede Middelalderens Tanke, at en privilegeret Person alene bør dømmes af sine Pairer eller Standsfæller.»

Det er klart nok, at ingen i Nutiden vilde falde paa at organisere en Rigsret paa denne Maade.

Derimod er den østerrigske Ordningsmaade værd at give Agt paa.

I Henhold til Ansvarlighedslovens §§ 16 og 19²⁾ dannes Rigsretten eller, som den her altsaa hedder «Statsdomstolen» paa den Maade, at hvert af Rigsraadets to Huse vælger 12 uafhængige og lovkyndige Statsborgere fra de i Rigsraadet repræsenterede Riger og Lande, hvilke dog ikke maa have Sæde i noget af de to Huse, for et Tidsrum af 6 Aar. — Af disse 24 Mænd, som af deres Midte vælge en Formand, kan den anklagede, og, naar der er flere anklagede, da disse i Forening saa vel som de, der optræde paa Anklagemyndighedens Vegne, hver udskyde 6 Medlemmer uden Angivelse af Grunde, saaledes dog at iblandt de tilbageblevne Tallet af de fra hvert Hus valgte bliver lige stort. Udøves denne Ret slet ikke eller ikke fuldt ud, formindskes Dommertallet ved Lodtrækning saaledes, at der bliver et Antal af 12 Dommere tilbage, lige mange fra hvert af Husene.

Det skønnes tydeligt, at Lovgiveren gennem dette Forslag alvorlig har tilstræbt at tilvejebringe en Domstol, der er stillet saa uhildet og uafhængig som gør ligt baade af Regeringen og Anklagemyndigheden og forbigaaende Folkestemninger; derfor indtræder intet Medlem af de bestaaende Retter som saadant, derfor maa ingen af de valgte have

¹⁾ Kjellén l. c. S. 174.

²⁾ Sveistrup l. c. II Sp. 63—64.

Sæde i noget af Husene, og derfor gælder Valget for et Tidsrum af 6 Aar. Man har ogsaa søgt at sikre sig Indsigt og Retskundskab, derfor skulle de valgte være «uafhængige og lovkyndige Statsborgere»; men det kan jo ikke nægtes, at man her kommer til Ordningens Achilleshæl, i det det her skorter paa al nærmere Vejledning, og Valget ganske er overladt de vælgende Kamres Skøn blandt de talrige Undersaatter i de i Rigsraadet repræsenterede «Kongeriger og Lande», og vel blev det under Forhandlingerne om Loven betonet, at Fordringen om «Lovkyndighed» maatte udelukke alle, som ej have fuldbyrdet deres juridiske Embedsstudier, og Fordringen om «Uafhængighed» alle dem, som staa i administrative, af Regeringen afhængige Embedsstillinger; men det havde sikkerlig været at foretrække, om man, som det under den fortsatte Forhandling blev foreslaaet, havde indsat en utvetydig Bestemmelse om, at idetmindste nogle af de valgte skulde tilhøre den højere Dommerstand. Der er, som Loven nu lyder, ingen virkelig Betyggelse for, at saadant vil ske¹⁾. Samuely, der ser noget skeptisk paa den hele Ordning, har i hvert Fald Ret i den Bemærkning, at en Domstol, sammensat paa den her omhandlede Maade

¹⁾ Til Sammenligning med den østerrigske Ordning, til hvilken der under Forhandlingerne paa den danske Rigsdag flere Gange henvises, hidsættes det Forslag, som den 7de Decbr. 1889 indbragtes i Folkethinget af Grev Holstejn-Ledreborg, og som nogle Dage efter kom til 1ste Behandling. «Grundlovens § 68 affattes saaledes:

1. Rigsretten bestaar af 24 Dommere, hvoraf hvert Thing vælger 12 udenfor Rigsdagens Medlemmer. Dommerne vælges paa 4 Aar. Modtager nogen af disse Valg til Rigsdagen, udtræder han af Rigsretten, og en anden vælges i hans Sted af det Thing, der havde valgt ham.

2. I hver Sags Behandling deltager $\frac{1}{3}$ af Rettens Medlemmer. Før end hver Sags Votering bestemmes ved Lodtrækning, hvilke Medlemmer der skulde fratræde.

3. Bliver en Dommer ved Sygdom eller paa anden Maade hindret i at møde i Retten under en Sags Behandling, i hvilken han efter ovennævnte Forskrifter skulde deltage, bestemmes ved Lodkastning, hvem af de fratraadte der skal indtræde i hans Sted.

4. Formanden for Landets øverste Domstol er Rigsrettens Formand. Han deltager ikke i Voteringen. — Se iøvrigt Folkethings-tidende for 1889 I Sp. 1457—77 og 1525—80.

næppe er synderlig skikket til overensstemmende med Lovens § 23 tillige at paadømme de med de særlige Ministerovertrædelser muligens konkurrerende almindelige borgerlige og Embedsforbrydelser.

Kritikken kan ikke give nogen af de foran fremstillede Domstolsformer noget ubetinget Fortrin.

Det er allerede berørt, hvorledes Kjellén anser Landets øverste Domstol for bedst skikket til at være Rigsret. Heri mødes han med to ellers fra ham saa forskellige Forfattere som Kerkhove¹⁾ og Bischoff²⁾. For Mohl³⁾ stod en Forening af hele Pairskammeret — det vil sige et virkeligt Pairskammer — og den øverste Domstol som den absolut heldigste Organisation, medens Pairskammeret efter Konstitutionen af 1814 for Benjamin Constant⁴⁾ var Idealet, og den nyeste Theoretiker paa dette Omraade Lucz er ikke i Tvivl om, at det er de højeste Administrativdomstole, hvor saadanne findes, som bør dømme i Rigaretssager, fordi de ere fortrolige med Forvaltningsforhold og vante til at haandtere Spørgsmaal af administrativ og tildels statsretlig Natur⁵⁾. Clos⁶⁾ synes som Resultatet af sine Overvejelser at anbefale Genoptagelsen af det i Frankrig ved Forfatningen af 1848 etablerede Rigsretssystem, bestaaende af 5 Dommere, valgte af Kassationsretten blandt deres egne Medlemmer og 36 Edsvorne, udtagne ved Lodkastning blandt samtlige Medlemmer af Generalraadene. Den i Kritikken saa stærke Samuely⁷⁾ endelig vakler mellem en Ordning af samme Slags som den af Lucz tilraadende, eller hvor Betingelserne for samme mangle, «Oprettelse af en særlig Domstol, sammensat af Mænd, som udmærke sig ved Selvstændighed og Uafhængighed, Redelighed og Samvittighedsfuldhed, og som staaende udenfor Partirøret og Partilidenskabelighed

¹⁾ Kerkhove l. c. S. 135.

²⁾ Bischoff l. c. S. 79.

³⁾ Mohl l. c. S. 372 o. flgd.

⁴⁾ Benjamin Constant l. c. S. 412—13.

⁵⁾ Lucz l. c. S. 47. Foruden som tidligere ommeldt i Belgien, Frankrig og Østerrig findes saadanne Retter ogsaa i Italien og Prejsen.

⁶⁾ Jean Clos l. c. S. 171.

⁷⁾ Samuely l. c. S. 101—2.

med Følelsen af deres Pligter og deres Opgaves Betydningsfuldhed forene en dyb Fædrelandskærlighed og Bevidstheden om deres store moralske Ansvar.* Altsammen godt og sandt uden Tvivl! kun Skade, at han helt glemmer at give Anvisning paa, hvor saadanne Mænd ere at finde, og efter hvilke Regler man kan faa dem i Tale.

Under al denne Mangfoldighed, der kan hentes fra de gældende Lovgivninger, og hvoraf der i det foregaaende blot har været Lejlighed til at dvæle ved en Brøkdal, faar man, forekommer det mig, det Indtryk, at det næsten vil være en Umulighed at opstille et Organisationsgrundlag for Rigsretten — naar det da ikke holdes i en saa ubestemt Almindelighed som f. Eks. Samuelys nysanførte Antydninger — der vilde have Gyldighed og Anvendelighed endog blot for et mindre Antal Stater. Der vil i ethvert Land være særlige Forhold i saa Henseende at tage i Betragtning; bl. a. vil Hensynet til den hele Domstolsordning overhovedet spille en meget betydelig Rolle, hvad selvfølgelig ikke mindre gælder om Hensynet til Valgmaaden til Repræsentationens Kamre og disses indbyrdes Magtstilling, ligesom ogsaa Hensynet til Folkets Karakter og politiske Udvikling i det hele er et Moment af ikke ringe Vægt.

Ved det løst henkastede Grundlag for en Rigsretsorganisation, som her skal blive fremsat, maa det derfor vel fastholdes, at det er vore egne hjemlige Forhold, jeg alene har havt for Øje, og at kun til disse slutte sig mine Forslag, der muligen andensteds vilde vise sig uanvendelige og uensigtsmæssige.

Forslaget falder i følgende Punkter:

§ 1. Det tilkommer ethvert af Rigsdagens tvende Thing at tiltale Ministrene ved Rigsret for deres Embedsførelse, jfr. hvad om Anklageretten i forrige Kapitel er anført.

§ 2. Rigsretten bestaar af 21 Medlemmer, valgte efter Forholdstalsvalgmaaden for 8 Aar ad Gangen, 7 valgte af Højesterets ordentlige og overordentlige Medlemmer i Forbindelse med Medlemmerne af Københavns Universitets rets- og statsvidenskabelige Fakultet af Vælgerklassens egen Midte, 7 af Landstinget og 7 af Folkethinget.

§ 3. Valgbar til Rigsretsdommer af de tvende sidst-

nævnte Vælgerklasser er enhver, som er valgbar til Folke-thinget, naar han har fyldt sit 40de Aar og ved Medborgeres Valg enten tidligere har havt Sæde i nogen af Rigets lovgivende Forsamlinger, eller endnu er eller tidligere har været Medlem af noget Amts- eller Byraad her i Landet.

§ 4. Ministre, som maatte være overordentlige Medlemmer af Højesteret eller Medlemmer af noget af Thingene, kunne lige saa lidt deltage i Forhandlinger om Beslutning af Tiltale mod Ministrene, eller i Valget af Rigsretsdommere, som have Sæde i Rigsretten. Ingen kan udøve Valgret i mere end en Vælgerklasse.

§ 5. Intet Medlem af Rigsretten kan i det Tidsrum, for hvilket hans Valg løber og indtil 3 Aar derefter, befordres eller forflyttes til noget af Statskassen lønnet eller honoreret Embede eller udnævnes til kongevalgt Medlem af Lands-thinget eller modtage noget kongeligt Udmærkelsestegn.

Ej heller kan han vælges til Medlem af Rigsdagen, før 3 Aar efter, at hans Hværv som Rigsretsdommer er udløbet.

§ 6. Rigsretten vælger selv sin Formand.

§ 7. Den anklagede og, naar der er flere anklagede, da disse i Forening, saa vel som den eller de, der optræde paa Anklagemyndighedens Vegne kunne uden Grundes Angivelse, begge hver forkaste 3 Medlemmer af Rigsretten, saaledes dog at iblandt de tilbageblivende Tallet af de fra hver af de 3 Valgklasser udnævnte bliver lige stort. — Udøves Udskydningsretten enten slet ikke eller ikke fuldstændig, da udgaa ved Lodtrækning saa mange af Dommerne, at der kun bliver 15 tilbage, lige mange af hver Valgklasse.

§ 8. Formanden kan forkastes, men ikke udgaa ved Lodkastning. Forkastes han, vælge de Dommere, der udgøre den Ret, som har at afsige Dommen, en anden Formand af deres Midte.

§ 9. Udløber Valgtiden, efter at Sag er rejst, men endnu ikke tilendebragt, fortsætte dog Rettens Medlemmer deres Hværv, indtil Sagen er paadømt, hvorefter ny Valg foretages ved nærmest paafølgende Rigsdagssamlings Begyndelse.

§ 10. Kommer den gyldigen valgte i et af de Tilfælde,

som udelukke fra Valgbarhed (§§ 2, 3 og 4), mister han sin af Valget flydende Ret. — Foretages Udfyldningsvalg, gælder den valgte Hværv kun for den tilbagestaaende Del af Valgtiden. — Skal kun et enkelt Medlem vælges i en Valgklasse, sker dette ved almindeligt Flertalsvalg.

§ 11. Afgaaede Medlemmer af Rigsretten kunne genvælges.

§ 12. Der tillægges Rigsrettens Medlemmer, saa længe de forblive i denne Stilling, et aarligt Vederlag af x Kroner, hvorhos de, naar de kaldes til Tjeneste udenfor det Sted, hvor de have fast Bopæl, nyde samme Dagpenge og Godtgørelse m. m., som Rigsdagens Medlemmer ¹⁾).

Begrundelsen af disse Forslag er tildels og i det væsentlige given i den forudgaaende Fremstilling. — Hovedspørgsmaalet drejer sig om de tre Valgklasser. Hvad angaar den første af disse, der repræsenterer det juridiske Element i Retten, da har jeg i det tidligere anførte ingenlunde lagt Dølgmaal paa de Betæneligheder, der kunde hæve sig mod at gøre Landets øverste Domstol alene til Rigsret, men tillige bestemt fremhævet, at den var fortrinlig egnet til at indgaa som Bestanddel, endog en fremtrædende Bestanddel i en saadan Ret, hvorved der bl. a. vil være at tage i Betragtning, at Højesteretsdommerne hos os ere uafsættelige, saa længe de ej have fyldt det 65de Aar, og at de i Reglen ere naaede saa højt op i Embedshierarkiet, som det efter den Bane, de ere slaaede ind paa, er muligt ²⁾). — Det er altsaa dette, som er sket, gennem Forslaget; ganske vist bliver Højesterets Stilling i Rigsretten numerisk mindre gunstig end efter den nuværende Grundlovs § 68, men dog altid betydelig stærkere end t. Eks. efter Novemberforfatningen eller end i

¹⁾ Det nærmere om Forfølgningsmaaden, Stemmetallet ved Dommen og dennes Affattelse samt om Benaadninger omhandles i de næste 2 Kapitler. En Bestemmelse om, hvor Retten skal have sit Sæde, behøves næppe; Forholdene medføre, at det saa godt som altid vil blive København.

²⁾ Kunde der blive Tale om en saadan Indflydelse paa deres Valg, som Kjellén antyder eller som anvendes i Nederlandene og Belgien (jfr. foran), vilde deres Uafhængighed af Regeringen blive saa meget desto større, men dette lader sig næppe i nogen overskuelig Fremtid gennemføre hos os.

Norge, og Indehavelsen af en Tredjedel af Pladserne i Rigsretten vil altid, afset fra deres Personlighed, sikre dennes juridiske Medlemmer et opmærksomt Øre og tilbørlig Hensynstagen. Naar Tallet af Rigsrettens Dommere sættes til 21, og lavere bør det næppe sættes, naar de forskellige berettigede Anskuelser skulle komme til Orde, og Adgang til Udskydning af enkelte Medlemmer kunne benyttes, besætte saaledes Højesterets ordentlige og overordentlige Medlemmer, dog med en Tilføjelse, som straks nedenfor vil blive motiveret, de 7 af Pladserne; de øvrige 14, altsaa Totredjedelen, tilfalde Folkethinget og Landstinget, hvert med Halvdelen, altsaa ligeledes med 7 Pladser.

Ligesom en fuldstændig Udelukkelse af Repræsentationen paa Rigsrettens Sammensætning vilde have de fleste Staters, og særlig vort eget Fædrelands Foregang imod sig, saaledes skal det og bør det paa den anden Side undgaas — og dette var Lyspunktet i Grev Holsteins Forslag — at stede Rigsdagens Medlemmer til direkte og umiddelbart fra Rigsdagsalens Kamp og Bevægelighed til Dommersalens Lidenskabsløshed og Ro; thi det vilde jo — hvad enten de kom fra Landstinget eller Folkethinget — for at tale med den nævnte Forslagsstiller «være at indsætte Mænd, som enten vare Ministrenes Medskyldige eller argeste Modstandere til deres Dommere». Derfor bør Indflydelsen gøres middelbar og afdæmpet, idet begge Thing iøvrigt, lige som de begge bør kunne rejse Anklage, saaledes ogsaa begge, især under Hensyn til den Dualisme, Juli Grundlovens Bestemmelse om Valgrettens Forskellighed til de tvende Thing har medført, bør være lige berettigede til at besætte Pladserne i Rigsretten.

Mod Ensidighed i de tre Vælgerklassers Valg skal der virkes ved den i vore Dage mere og mere benyttede og i sig selv saa retfærdige Mindretalsvalgmaade. Ved Folkethinget med dets 114 Medlemmer og Landstinget med dets 66 vil dette ingen Vanskelighed volde; men da Højesteret med dets 13 ordentlige og højst 10 à 12 overordentlige Medlemmer muligen maatte findes at give et altfor lavt Forholdstal ved Anvendelsen af mindretals Valgmaaden, har jeg ment at Vælgerklassen kunde forøges med Medlemmerne af

Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultet — selvfølgelig baade som Vælgere og Valgbare — hvorved Klassen vil komme til at omfatte lidt over eller lidt under 30 Vælgere, en Forøgelse der i og for sig kun i det hele vil styrke Vælgerklassens Anseelse, som her i gennem vil komme til at omfatte de ypperste af Rigets praktiske og theoretiske Lovkyndige, og som vil give Forholdstalsvalgmaaden nogenlunde tilstrækkelig Anvendelighed.

Mod altfor heftig Lidenskabelighed «for Tilfældet» og Paavirkning af Øjeblikkets raadende, men saa saare omskiftelige Stemninger, skal der virkes ved Valgtidens Længde — 8 Aar — om end det tilsigtede maaske ikke altid ad denne Vej vil naas, navnlig hvis det skulde træffe sig saa uheldigt, at Valgtiden netop udløb paa et Tidspunkt, hvor særlig store Spørgsmaals Løsning havde vakt Røre i Sindene. — At Valgperioden omvendt skulde være for lang — i Østerrig er den 6-aarig, hos os for Tiden 4-aarig — kan jeg ikke erkende, og at Halvdelen af Landstinget fornys hvert 4de Aar synes mig i denne Forbindelse at være lige saa ligegyldigt som at hele Folkethinget fornys hvert 3dje Aar. —

Betryggelsen for Valget af retsindige og politisk indsigtfulde Mænd maa, foruden at det lige som i Østerrig og efter det holstejnske Forslag foretages af to saa høje Valgkollegier som Folkethinget og Landstinget, der jo i sig maa antages at omslutte Rigets bedste Mænd, søges deri, at der til Valgbarhed ikke blot kræves de samme Betingelser som for Valgbarhed til Rigsdagen: Indfødsret, Vederhæftighed og personlig Uafhængighed samt Uberygtethed, men tillige en modnere Alder, det fyldte 40de Aar, hvilket var Juni Grundlovens Betingelse for Valgbarhed til Landstinget, og, hvad jeg især mener, der maa tillægges stor Betydning, at den paagældende ved Valg af Medborgere — herved udelukkes de kongevalgte og kongebeskikkede — tidligere har havt Sæde i nogen af Rigets lovgivende Forsamlinger eller endnu er eller har været Medlem af Landets Amsraad eller Byraad; thi heraf tør sluttes, at den paagældende ikke alene har vundet Tillid og Agtelse i sin Kreds, men ogsaa at han er en Mand med Sands og Interesse for og ikke uden Indsigt i

de offentlige Forhold og disses Krav. Naar Embedsmænd iøvrigt opfylde de fordrede Betingelser, bør de næppe udelukkes; det vilde ikke sjældent være at afskære sig fra Valget af de bedste — man tænke blot paa Mænd som Madvig, Krieger, Tscherning o. fl. l. — og vel ere Embedsmænd afhængige af Regeringen, men som Modvægt herimod maa da tjene Bestemmelserne om, at de, medens Valgtiden løber og 3 Aar derefter ikke kunne befordres eller forflyttes eller modtage nogen kongelig Udmærkelse, ligesom det ogsaa for at støtte Selvstændighedsfølelsen lige overfor Folkestemninger foreskrives, at ingen indenfor samme Tidsrum kan modtage Valg til Rigsdagen.

Til Gengæld for disse forskellige Indskrænkninger og, saaledes som de menneskelige Forhold nu en Gang ere, for derigennem at sikre sig gode Kræfters Villighed til at modtage Valg, hvilket naturligvis ikke kan paanødes nogen, bør der ydes Rigsretsmedlemmerne, saa længe de indtage denne Stilling, et passende Vederlag, som dog maaske kunde sættes noget rundeligere for dem, som vælges af Rigsdagen, end for dem, hvis Valg skyldes den første Vælgerklasse, hvilke jo allerede nyde Lønning af Statskassen.

Om de tilbageblivende Bestemmelser er kun lidet at tilføje. At Ministre, som ere overordentlige Medlemmer af Højesteret, eller som have Sæde i Rigsdagen, ikke kunne deltage i Valget af Rigsretsdommere eller i Anklagebeslutningens Forhandling eller være Medlemmer af Rigsretten, og at ingen kan udøve Valgret i mere end én Vælgerklasse, tiltrænger næppe Forklaring. — Rettens Uafhængighed og Værdighed fordrer, at den selv vælger sin Formand af sin Midte, og ikke faar ham paaaktroyeret enten af Regeringen umiddelbart eller middelbart som Følge af nogen anden Embedsstilling (jfr. Holsteins Forslag om Justitiarius i Højesteret), og at der er givet en vis begrændset Udskydningsret saa vel til Anklageren som til de anklagede uden Angivelse af Grunde, er dels stemmende, med hvad der hele Verden over gælder ved Nævningerettergangen, dels begrundet i Hensynet til, at den i den enkelte Sag dømmende Ret ikke skal blive altfor mandstærk, hvilket ikke er ønskeligt. — Derfor er der ogsaa, efter den østerrigske Lov, optaget For-

slag om, at hvis Udskydelsesretten slet ikke eller kun delvis benyttes, indskrænkes Antallet af de i Retsforhandlingerne og Domsafsigelsen deltagende Medlemmer ved Lodkastning til i alt 15, men dog ogsaa her saaledes, at hver Vælgerklasse bliver lige talrig repræsenteret. — Bestemmelsen om at afgaaende Medlemmer af Rigsretten kunne genvælges, vil formentlig ikke møde nogen Modstand.

Hvis et Forslag, som det her forsvarede, eller overhovedet noget Forslag om en forandret Sammensætning af Rigsrettens Ordning og i Forbindelse dermed Tiltalemyndighedens Udvidelse ogsaa til Landstinget, skulde gennemføres, kan det kun ske ved en grundlovmæssig Omdannelse af §§ 14, 68 og 69, hvortil, som senere skal vises, endnu vil komme af § 26 om Kongens Benaadningsret, hvorimod Detailudførelsen og de øvrige Bestemmelser rettest vilde faa deres Plads i Ansvarlighedsloven eller i Loven om Rigsretsforfølgningen, saafremt det ikke skulde foretrækkes at sammenarbejde disse tvende Love til en eneste.

Niende Kapitel.

Rettergangens Hovedtræk. Spørgsmaal om Forhandlingernes Afbrydelse.

Hvilke Former der skulle iagttages, naar Beslutning om Anklage mod Ministre skal fattes af Repræsentationen, vil afhænge af den for denne gældende Forretningsorden og i Reglen være den samme, som følges for Vedtagelsen af andre vigtigere Beslutninger¹⁾. Dette er i alt Fald Tilfældet hos os.

¹⁾ I enkelte Lande kræves dog et vist Flertal til Beslutningens Vedtagelse; saaledes i Østerrig efter Ansvarlighedslovens § 11 ²/₃ Del af de afgivne Stemmer (Sveistrup l. c. II Sp. 62), ligeledes i Rumænien (Lov 2den Mai 1879 § 12). Efter den nederlandske Ansvarlighedslov §§ 8—12 prøves Forslaget om Tiltale, der maa fremsættes skriftlig og mindst af 5 Medlemmer, først i en Undersøgelseskomitee, hvor ingen af hine maa have Sæde. Komitéen afgiver saa sin Beretning og Betænkning til de 5 Afdelinger, hvori Kammeret deler sig. I disse drøftes derefter Sagen og først derefter kommer det til offentlig Forhandling i Salen (Sveistrup l. c. I Sp. 318—19).

Forslaget om Tiltalen kan indgives af et enkelt Medlem og enten af dette umiddelbart forelægges Thinget eller først prøves i Udvalg, hvorefter det almindeligvis undergives 2de Behandlinger i Salen¹⁾. I Norge er det Odelsthingets Protokolkommitté, hvem det bl. a. tilkommer at gennemgaa og granske Statsraadets Protokoller, der forbereder Rigsretstiltalen.

Naar Tiltalen af vedkommende Repræsentation er bleven besluttet, vil det første Skridt være at beskikke den eller dem, der paa dennes Vegne som offentlige Anklagere skulle thingfæste (anhængiggøre) Sagen for Rigsretten og føre den igennem til Doms ofte i Henhold til særlig Instruktion og under Tilsyn af et Udvalg, med hvilket Anklageren har at overlægge, hvad der under Sagens Drift maatte anses for formaalstjenligst, hvorhos der af det Offentlige udnævnes det fornødne Forsvar for de anklagede, som ikke selv have sørget for saadant. Alle Theoretikere, selv Bischoff, og en Del af de positive Lovgivninger samstemme deri, at Forfølgningen for Rigsretten maa foregaa efter Anklageprocessens Grundsatninger, gennemførte i størst mulig Renhed. «Ikke Domstolen», bemærker Samuely²⁾, «men Repræsentationen er paa Grund af dens Stilling i Statsorganismen, bedst skikket til at hidskaffe det nødvendige Bevismateriale; den : Repræsentationen alene formaar at bestemme, hvilke Kendsgærninger der skal lægges de anklagede Ministre til Last, og hvilke under Processen fremkomne Momenter der bør drages med ind under Saggivelsen. Folkerepræsentationen er bedst i Stand til at veje de enkelte Faktas virkelige Betydning og bedømme, hvorvidt Forfølgningen bør fortsættes, eller om ikke Hensynet til Statens Vel gør en Tilbagetagelse af Anklagen eller dog Dele af samme ønskelig. Der kan derfor ingen Tvivl være om, at Anklagerettersgangen her i fuldeste

¹⁾ Jfr. Forhandlingerne i Folkethinget i 1854 i Anledning af Tuteins Forslag om Tiltale mod Ministeriet Ørsted, og i 1865, da Tscherning indbragte Forslag om at tiltale Ministerierne Bluhme og Frijs-Frijsenborg. (Folkethingstidenden 1865 28 Novbr. Sp. 188—226).

²⁾ Samuely l. c. S. 103. — Loven af 3dje Marts 1852 om Rettergangsmaaden ved den danske Rigsret er ogsaa i det hele formelt bygget paa Anklageprincippet med Offentlighed, Mundtlighed og tildels Umidelbarhed. Imidlertid er dog Forhør over de tiltalte bibeholdt.

Maal stemmer med Forholdets Natur.» Naar denne Forfatter derhos stærkt accentuerer, at Processen tillige bør være beregnet paa at kunne tilendebringes i kortest mulig Tid, maa man selvfølgelig deri give ham Medhold, kun at det ikke sker paa Bekostning af de anklagede Ministres Adgang til at tilvejebringe de til deres Forsvar fornødne Oplysninger.

I de Stater, som tillægge Rigsretten Myndighed til at anvende de forskellige i Straffelovgivningen forekommende Straffeonder, lige fra Bøder til Livets Tab, vil det være Rettens Sag efter derom skét Henvendelse fra Anklagemyndigheden eller af egen Drift at anordne de sædvanlige Foranstaltninger til at forebygge de Sigtedes Undvigelse og forhindre Aftaler med Vidner o. dsl., saasom anordne Anholdelse, Varetægtsfængsling, Sikkerhedsstillelse o. s. fr., Foranstaltninger, hvis Anvendelse naturlig maa medføre Suspension fra Embedet, hvis saadan ikke allerede har fundet Sted. Spørgsmaalet om disse strenge Midlers Anvendelse bortfalder derimod i Reglen, saafremt man med det amerikanske System¹⁾ begrænder Domfældelsens Følger til Embedstab og Embedsugildhed. Men Spørgsmaalet om den tiltalte Ministers Suspension har dog ogsaa fra dette Systems Standpunkt aktuel Interesse, og maa vistnok besvares derhen, at en blot Anklagebeslutning fra Repræsentationens Side almindeligvis ikke bør kunne hidføre denne; det maa vise sig, at den ikke er bleven fattet paa Skrømt maaske, blot for at faa den ildesete Modstander fjernet fra Regeringen, men at det er Alvor med at ville gennemføre Anklagen, og derfor maa det fordres, at Sagen er bleven indbragt og thingfæstet for Rigsretten. — Men naar dette er sket, bør ogsaa Suspensionen indtræde; thi det vilde være baade i sig selv forargerligt og let kunne forspilde Sandhedens Oplysning om den for Retten stillede Minister fremdeles skulde kunne optræde med Ministerstillingens vidtræk-

¹⁾ Noget andet er det, at Anklagen kan være saa alvorlig, at Rigsretten af Hensyn til, at Sagen senere kan komme for de almindelige Straffedomstole, kan finde Føje til allerede nu at anordne Fængsling for at hindre den anklagede i at flygte eller fra Kollusion med Vidner og andre.

kende Indflydelse og udøve den højeste Statsmyndighed. — Heri er der ej heller nogen Haardhed eller Ubillighed; thi Suspension er en blot foreløbig Forholdsregel, der endnu aldeles intet afgør om den anklagedes Skyld eller Ikke-Skyld, ligesom den ej heller medfører noget Formues- eller Indtægtstab.

Af Lande, i hvilke Forfølgningsmaaden i en eller anden Retning frembyder særlige, interessantere Ejendommeligheder, skal her bl. a. nævnes England, saaledes som Fremgangsmaaden tidligere var. Naar Underhuset har besluttet en Rigsretstiltale eller *«impeachment»*, bemyndiges Forslagets oprindelige Fremsetter og nogle andre Underhusmedlemmer til for Skranken i Lordernes Hus at formulere Anklagen paa Underhusets Vegne og tilbyde at bevise dens Sandhed. Derefter nedsættes en Komite med det Hværv at redigere Anklagens forskellige Hovedposter til Forelæggelse for Overhuset og under Navn af *«managers»* at lede den derpaa følgende Rettergang. — Efter at en Forsvarer er bleven den anklagede beskikket efter dennes eget Valg og Bestemmelse om, hvorvidt han skal være fængslet eller ikke, er tagen, fastsætter Overhuset Dagen til Sagens Foretagelse. Paa denne og følgende Dage, om nødvendigt, føres Vidnerne saavel fra Anklagens som Forsvarets Side og der gives Anklagede Lejlighed til at udtale sig om de rejste Sigtelser, alt under Lordkantslerens Forsæde. Naar denne anser Sagen for udebatteeret, votere derefter Lorderne i aabent Parlament om Skyldspørgsmaalet. Erklæres den anklagede skyldig — hvorved maa erindres at det tilkommer Dommerne frit Skøn til at kvalificere de som beviste antagne Kendsgærninger og derpaa anvende de i Lovgivningen overhovedet tilladte Straffe —, bestemmes dog ikke hans Straf umiddelbart derefter; skete dette, vilde Underhuset betragte det som et Indgreb i dets Rettigheder. Man venter hermed, indtil der fra Underhuset fremkommer et udtrykkeligt Forlangende herom, og ved at undlade at fremsætte dette — hvorpaa der haves adskillige Eksempler —, kan Underhuset altsaa ad denne Omvei benaade den paagældende, efterat Lorderne¹⁾ have

¹⁾ Om den Højtidelighed og Pomp, hvormed Processerne førtes for Overhuset, se bl. a. Macaulay *«Historical essays»* vol. II S. 328 og figd., under Rettergangen mod Warren Hastings.

fundet ham skyldig. — I den amerikanske Union følges en noget lignende Fremgangsmaade, kun at Senatet ikke der behøver at oppebie noget Forlangende fra Repræsentanthuset om at skride til Straffens Fastsættelse, og at Voteringen foregaar for lukkede Døre.

Efter den østerrigske Ansvarlighedslov bemyndiger Huset 3 af sine Medlemmer til at optræde som Anklagemyndighed for Statsdomstolen (§ 15). Rettergangsmaaden er her imidlertid væsentlig inkvisitorisk, idet Retten af sin Midte vælger en Undersøgelsesdommer (§ 17), der optræder med alle de Rettigheder, der tilkommer en saadan under en almindelig Straffeprocess. Han kan afhøre Vidner og Sagkyndige under Ed saavel som de sigtede og træffe Bestemmelse om Undersøgelsens Slutning, hvorom han gør Indberetning til den samlede Statsdomstol, som da berammer Tid og Sted til Hovedforhandlingen, hvilken skal foregaa offentlig og mundtlig.

Tilsvarende Regler, dog noget mindre inkvisitoriske og med større Tilsætning af akkusatoriske Former i det mindste, anvendes efter den nederlandske Ansvarlighedslov (Art. 21—28). I det førstnævnte af de to Lande er der, som i forrige Kapitel berørt, indrømmet de tiltalte Ministre saavel som den optrædende Anklager Ret til uden Grundes Angivelse at udskyde et vist Antal Dommere, hvilken Ret ogsaa tilstedes i Norge indtil en Tredjedel af de dømmende (der maa altsaa blive mindst 13 tilbage), dog at der blandt denne Tredjedel maa være mindst 4 Højesteretsdommere. Iøvrigt stemmer den norske Rigsretsprocedure i Henhold til Rigsretsreglementet af 18de Septbr. 1815 i de fleste og væsentligste Punkter med den danske.

Tilbage staar i dette Kapitel endnu kortelig at undersøge, hvorvidt en af et af Kamrene gyldig fattet Beslutning, om Tiltale mod en Minister, paavirkes ved de forskellige Afbrydelser, Folkerepræsentationslivet er underkastet.

At en blot Udsættelse paa bestemt Tid eller Hjemsendelse af Kamrene maa blive uden al Betydning paa Tiltalen og Processens Gang, synes klart; thi Udsættelsen bevirker ingensomhelst Afbrydelse af Repræsentationens regelmæssige Virksomhed; den standses for et begrændset Tids-

rum, men naar dette er forbi, optager den atter sit Arbejde i den Tilstand, hvori den forlod det, og fører det videre, som om ingen Standsning havde været; hvorfor skulde da dette øve nogen Indflydelse paa Rigsretssagen, hvis Gang, hvis den imedens skulde hvile, kun vilde blive langsommeliggjort paa en for alle Parter lige følelig Maade til Ære og Glæde i det højeste — for et Principrytteri! End ikke Bischof véd noget herimod at erindre.

Noget mere tvivlsomt stiller Forholdet sig derimod, naar Rigsdagssamlingen sluttes, i hvilket Tilfælde jo alle Arbejder, som ikke af Repræsentationen ere førte til Afslutning, bortfalde og maa begyndes aldeles forfra, naar der mødes til ny Samling, og selvfølgelig bliver Tvivlen end stærkere, naar Repræsentationen opløses, hvad enten det sker, fordi dens forfatningsmæssige Levetid er til Ende, eller fordi Kongen af en eller anden Grund benytter sin Myndighed i saa Henseende, og i hvilke begge Tilfælde den gamle Repræsentation, der rejste Klagen er død og borte, og det er uvist, med hvilket Flertal den ny Repræsentation vil give Møde, og med hvilken Stemning mod de tiltalte Ministre.

Principielt har vistnok Matzen¹⁾ fuldkommen Ret i den Bemærkning, at det ved Afgørelsen her maa komme an paa, om man enten vil betragte den fattede Anklagebeslutning som en afsluttet, fuldfærdig Handling, hvis Virkning, naar den nu en Gang foreligger, «vedvarer uden Hensyn til de forømmelte Begivenheder, eller om man kun vil betragte den som det første Skridt til en Retsforfølgning, der først finder sin Afslutning ved Dommen.» Medens det under den første Forudsætning vil findes i sin Orden, at Forfølgningen skrider frem, uden at Repræsentationens efterfølgende Skæbne i saa Henseende hindrer den, maa Forfølgningen derimod under den sidstnævnte Forudsætning ophøre allerede ved den blotte Slutning af Samlingen, og at en offentlig Anklager allerede er beskikket bliver herved uden Betydning; thi han er kun at anse som Repræsentationens Fuldmægtig og kan efter almindelige Retsgrundsætninger ikke fungere i andre Tilfælde end Fuldmagtsgiveren selv.

¹⁾ Matzen l. c. S. 146.

Den afgørende Besvarelse maa altsaa bero paa, hvilken af de tvende Betragtninger af Anklagebeslutningen der i sig selv maa agtes for den rette, og det synes da rigtignok, naar det fastholdes, at det vedkommende Kammer staar frit og uafhængigt i Udøvelsen af sin Tiltalemyndighed, og at den besluttede Tiltale ikke tiltrænger Stadfæstelse andens- steds fra, at denne, naar den er bleven endelig og gyldig vedtagen, og en Anklager endog i Henhold til den beskikket, i enhver Henseende maa betragtes som en lige saa afsluttet og fuldtud istandbragt Akt som f. Eks. et af begge Kamrene til Ende behandlet Lovforslag, der jo paa ingen Maade taber sin Kraft ved Repræsentationens Slutning eller Opløsning, men fortræffelig bag efter i Tiden indtil næste Rigsdags- samling (Grlvns § 24) kan blive stadfæstet og udgaa som Lov¹⁾. Det her antagne Resultat støttes tillige af stærke praktiske Hensyn. Skulde en Rigsretsproces, hver Gang Repræsentationen sluttedes eller opløstes, paany maatte tages op fra sin Begyndelse af, naar Repræsentationen atter sam- ledes og besluttede dens Fortsættelse, vilde dette foranledige en aldeles hensigtsløs Tidsspilde og en Vidtløftighed uden Grændser, og hvad værre er, Opløsningen kunde i Regeringens Haand ved fortsatte Gentagelser blive et virksomt Middel til at gøre den hele Anklageret illusorisk. Skulde det ny- valgte Kammer ikke være stemt for at vedblive den paa- begyndte Saggivelse, har det det selvfølgelig i sin Magt, ikke mindre end Kammeret, naar det efter en Samlings Slut- ning atter giver Møde, ja endog i selve den samme Samling, hvis det bliver saa sindet, at lade den paabegyndte Sag falde, en Rettighed mod hvis Udøvelse, der vanskelig kan gøres nogen begrundet Indvending, naar man gaar ud fra,

¹⁾ Naar Samlingen sluttes, vil Bischof (l. c. S. 89) gøre Spørgsmaalet om Paabegyndelsen af Rigsretssagen for fra, afhængigt af de anklage- de Ministres Ønsker i saa Henseende. Men Opløsning maa ube- tinget afbryde Sagen; thi naar Klageren helt ophører, maa ogsaa Sagen selv ophøre. — Mohl (l. c. 461) er enig med Bischof, men ser et Middel mod Misbrug af Opløsningsretten til dermed at nedslaa Rigsretsanklager deri, at det jo maa staa Repræsentationen frit for ogsaa at rejse Sag mod den Opløsningen iværksættende Regering. — Men naar da atter den derefter følgende Regering ligeledes opløser!

at Kammeret ved dens Benyttelse ikke mindre end ved Anklagens Rejsning, blot lader sig lede af Hensyn til Statens Tarv og Almenhedens Bedste¹⁾).

Hvad de forskellige bestaaende Forfatningers herhen hørende Bestemmelser angaar, skal her blot anføres, at medens Praxis tidligere havde været noget vaklende i England, blev det i Aaret 1791 under Processen mod Warren Hastings fastslaaet, at en paabegyndt Statsanklage ikke afbrødes ved Parlamentets Opløsning, fordi «den dømmende Virksomhed i Parlamentet nøje maatte skelnes fra den lovgivende». I flere tyske Forfatninger udtales Maksimen udtrykkelig og særlig i den østerrigske Ansvarlighedslovs § 26 hedder det: «Retsforfølgningen efter en Anklagebeslutning, der er funden tilstedelig, kan ikke hæmmes ved Udsættelse af Rigsraadets Møder eller Rigsraadssamlingens Slutning og ikke en Gang ved Repræsentanthusets Opløsning»²⁾. I den nederlandske Ansvarlighedslov³⁾ giver derimod Art. 16 en modsat Regel: «Opløses Andetkammer, falder en i samme indbragt Anklage bort for Statens Vedkommende med Forbehold af dets Myndighed til i Henhold til Art. 7 at indlede en ny Anklage», og i Frankrig maa der antages at gælde en lignende Forskrift⁴⁾; men da der Opløsning kun kan foregaa med Senatets Samtykke, vil dette, hvis det skønner Anklagen berettiget, naturlig nægte saadant. I Norge⁵⁾ blev det i Aaret 1845 under Rigsretssagen mod Statsraad Voigt anerkendt, at den af Odelsthinget den 15de September besluttede Anklage vilde være at fremme, endskøndt Stortinget 12 Dage senere blev opløst, fordi dets Lovgivningsperiode var udløben, og her i Danmark kom man under Forhandlingen af Rigsretssag No. 2 og No. 3 til det samme Resultat.

Sluttelig skal endnu bemærkes, at naar det og vistnok

¹⁾ Derimod bliver det et Spørgsmaal om ikke de anklagede Ministre maatte have Ret til at fordre Sagens Fortsættelse, et Spørgsmaal som dog mere er af theoretisk end praktisk Betydning.

²⁾ Sveistrup l. c. II Sp. 64—65.

³⁾ Sveistrup I Sp. 319.

⁴⁾ Clos l. c. S. 191—92.

⁵⁾ Bætzmann «Rigsrets Efterretninger» Kristiania 1883.

med fuldeste Føje — jfr. hvad herom i et tidligere Kapitel er anført — antages, at Repræsentationen ved Rigsret kan tiltale afgaaede Ministre, er der selvfølgelig saa meget mindre Grund til at nægte en allerede paabegyndt Sag Fremme, fordi den anklagede Minister frivillig under dennes Løb opgiver sin Stilling. Den østerrigske Ansvarlighedslovs § 30 udtaler endog udtrykkelig, at det ikke er den anklagede tilladt at frasige sig sit Embede, inden Retssagen er sluttet¹⁾).

Tiende Kapitel.

Dommen. — Ansvarets Bortfald ved Benaadning, Afkald fra Repræsentationen eller Forældelse.

At fordre Enstemmighed til den anklagedes Domfældelse blandt Rigsrettens Medlemmer vilde omtrent være det samme som paa Forhaand at tilsikre ham Frifindelse. Dette Krav vides ej heller i nogen bestaaende Lovgivning at være opstillet. Det almindelige, det som bl. a. forlanges i Norge og Danmark, er simpelt Flertal; men i enkelte Stater er dette dog ikke tilstrækkeligt, idet der kræves kvalificeret Majoritet. Dette gælder saaledes om den nordamerikanske Union og Østerrig, i hvilke begge der til en anklagets Domfældelse udfordres Totredjedelen af de afgivne Stemmer.

Selve Voteringen foregaar, som nævnt, i de aller fleste Lande, endog i Nordamerika for lukkede Døre; i Østerrig foreskriver Ansvarlighedslovens § 20, at den skal foretages med Kugler. — At Dommerne afgive deres Stemmer efter deres samvittighedsfuldeste Overbevisning uden at være bundne ved lovbestemte Regler om Bevis, selv om saadanne ellers ere foreskrevne i Lovene, følger af Forholdets Natur. Endelig fastsætte Lovgivningerne almindelig, at Dommene ledsages af korte Præmisser, indeholdende Anklagen, Udfaldet af de førte Beviser, Henvisning til Lovgivningen og Udtalelse om de i Henhold hertil indtrædende Følger.

Hvilke nu disse Følger, hvis Bevis for tilregnelige Over-

¹⁾ Sveistrup l. c. II Sp. 65.

trædelser eller Pligtforsømmelser antages at foreligge, skulle blive, vil jo for Rigsrettens Vedkommende, overensstemmende med hvad tidligere er blevet anført, væsentlig komme til at bero paa den i hvert Land gældende Ansvarlighedslovs Standpunkt.

Hvor den kriminalistiske Theori med dens Konsekventser hersker, og hvor Ministeransvarligheden antages indskrænket til Krænkelser af Forfatningen og den bestaaende Lovgivning, vil Rigsretten efter Bevisernes Udfald kunne anvende alle i den almindelige Kriminallovgivning foreskrevne Straffe. Anses Ansvarligheden tillige at omfatte Ministrenes Embedsførelse i det hele og overhovedet deres Pligtforsømmelser, selv om de ikke findes opregnede og betegnede i nogen enkelt Lov, da vil Rigsretten, hvor ej som i England, saaledes som tidligere ommeldt, en anden Regel gælder, paa de domfældte i alle de i Lovgivningen forudsete Tilfælde kunne, for saa vidt de deri findes skyldige, ogsaa kunne anvende de i samme fastsatte Straffe, hvorimod den, naar den vil anvende Straf for Tilfælde, som ej ere angivne i Lovene, i hvert Tilfælde i flere Stater vil være indskrænket til ikke at overskride en vis særlig bestemt Maksimalsats, hvilket i sig selv maa erkendes at have Billighed for sig. Dette finder saaledes Sted efter den belgiske Forfatnings Art. 134, efter den nederlandske Ansvarlighedslovs Art. 29—32, den østerrigske § 23, den græske Art. 1—7 og paa en vis Maade ogsaa den norske § 6¹).

¹) Det hedder i den belgiske Art. 134: «Indtil Forholdet nærmere ordnes ved Lov, har Repræsentanternes Kammer uindskrænket Myndighed til at anklage en Minister og Kassationsretten til at dømme ham med Betegnelse af Forbrydelsen og Fastsættelse af Straffen. — Dog skal Straffen ikke kunne overskride Fængselsstraf, for saa vidt de almindelige Straffelove ikke medføre højere Straf.» Den nederlandske Ansvarlighedslov anvender dels Landsforvisning fra 3—10 Aar, dels Fængsel fra 3 Maaneder til 3 Aar efter Omstændighederne i Forbindelse med Tab af Embede, Værdigheder og Titler samt Pensionsret for de i Lovens Art. 3 i Almindelighed betegnede Ministerovertredelser. Sveistrup l. c. I Sp 321 og 322. — Efter den østerrigske Lovs § 26 (Sveistrup l. c. II Sp. 64) er Følgen af Domfældelse for de i § 3 aldeles generelt angivne Handlinger, stedse den paagældendes Fjernelse fra Kongens Raad samt under skærpende

Efter det amerikanske System derimod vil Domfældelsens Følger, efter hvad tidligere er paavist, i værste Fald kun blive at den paagældende erklæres ugild til at beklæde nogetsomhelst Embede i Riget, og under mindre graverende Omstændigheder Forbrydelse af Ministerstillingen. — Har han allerede forinden fratraadt denne, vil dette være at bemærke i Præmisserne, men iøvrigt bliver det uden Betydning for Domskonklusionens Affattelse, da Dommens Virkninger, saavidt Fremtiden angaar, jo ikke herved modificeres, thi om Ministeren end blot dømmes til at have sin Stilling som saadan forbrudt, vil han dog ingensinde oftere kunne indtræde i noget Ministerium, om end han vil kunne ansættes og maaske gøre fortræffelig Fyldest i andre Embeder.

Mod de fældede Domme kan der efter Rigsrettens Begreb som den paa sit Omraade sagkyndigste Domstol og efter dens hele Sammensætning ikke godt tænkes noget Retsmiddel i Form af Appel eller Indankning for højere Ret til Underkendelse, Kassation eller desl. Enkelte Landes Love bestemme udtrykkelig, at der overhovedet ikke gives noget Retsmiddel mod Rigsrettens Afgørelser, hvad enten de gaa den anklagede med eller imod. Dette var saaledes bl. a. tidligere Tilfældet i Hannover; det er endnu

---

Omstændigheder Afskedigelse fra Statstjenesten og Tab af politiske Rettigheder for en vis Tid, hvorhos, som tidligere fremhævet, Anklagede, hvis han har forset sig mod den almindelige Straffelov, tilige af Statsdomstolen herfor skal straffes efter denne. — Efter den græske Lov af 22de Decbr. 1876 straffes den Minister, som under sin Embedsførelse har foraarsaget Staten Tab, forsettligt eller af uundskyldelig Forsømmelighed, med en Straf, der ikke kan overskride Fængsel og Tab af visse borgerlige Rettigheder for et vist. efter Omstændighederne nærmere bestemt Tidsrum. Den norske Ansvarlighedslovs fem første §§ opregner ganske vist langt flere enkelte Overtrædelsestilfælde end de andre her omhandlede Ansvarlighedslove, og sætter Straf for dem; men i § 6 har den, hvad alt tidligere er blevet fremhævet, en *clausula generalis* med en Straf af Bøder fra 2000—8000 Kr. eller Embedstab for den Minister, som i andre end de i denne Lov udtrykkelig nævnte Tilfælde efterlader eller handler mod nogen ved Grundloven eller Rigsakten foreskreven Embedspligt, alt for saa vidt han ikke derved har gjort sig skyldig i nogen Forbrydelse, som efter Lovgivningen medfører en haardere Straf.

Tilfældet i den nordamerikanske Union, i Østerrig, hvor det ganske kort hedder i § 25: «Imod Statsdomstolens Dom er intet Retsmiddel tilladt» og i Sverige, hvor Regsfs. § 102 lyder: «Ingen har Magt til at forandre Rigsrettens Dom»; men i de Stater, hvor intet herom nævnes, maa Lovens Tavshed utvivlsomt føre til samme Resultat.

Medens nu dette nok kan billiges, naar den anklagede er bleven frifunden¹⁾, saa at Repræsentationen derved i Kraft af Reglen «*non bis in idem*» afskæres fra videre Skridt mod den vedkommende, er det utvivlsomt en alt for haard Regel lige over for den Minister, som er bleven domfældt, om man end just ikke, som Bischof²⁾ paastaar, derved har tilsigtet «at forøge Ministrenes Underdanighed lige over for Kammerflertallet og at forvandle Kongens Tjenere til Parlamentets Drabanter». — Den Udvej, som Mohl³⁾ antyder som den eneste mulige i de Stater, der udtrykkeligt udelukke Retsmidler mod Rigsretsdomme, nemlig at ty til den lovgivende Magts Mellemkomst, naar den fældede Doms Uretfærdighed var aabenbar og bestemt paa viselig, og ved Lov faa den omstyrtet eller forandret, er selvfølgelig anvendelig — det blev et Slags Modstykke til de i Englands parlamentariske Historie saa berygtede «*bills of attainder*» — men i sig selv kun lidet heldig; thi at lovgive om, hvad der allerede er sket og kun skal gælde for det enkelte indtraadte Tilfælde, er misligt og stridende mod Lovgivningsbegrebet i det hele.

Da imidlertid Uretten kan være overordentlig iøjefaldende og i sine Virkninger overvældende baade for den domfældte og hans Slægt — og det selv om Følgerne begrænses som efter det amerikanske System — bør der efter Retfærdighedens Grundsætninger ubetinget paa en eller anden Maade aabnes Adgang til Oprejsning, naar det enten viser sig, at den Handling, om hvilken der har været rejst Sag, falder udenfor Rigsrettens Competence, eller naar vigtige Forsvarsmidler f. Eks. Afhørelse af bestemt angivne Vidner under Rettergangen er bleven den anklagede nægtede, eller iøvrigt

¹⁾ Herimod dog Mohl l. c. S. 521 o. flgd. og Forfatteren til «Grundsætningerne for en dansk Ministeransvarlighedslov» S. 14.

²⁾ Bischof l. c. S. 92.

³⁾ R. Mohl l. c. S. 507.

til hans Gunst foreskrevne vigtige Former ere blevne til-sidesatte; fremdeles og endnu mere, naar anklagede kan godtgøre, at selve Loven er bleven urigtig anvendt paa de som beviste antagne Kendsgærninger, eller naar ny Fakta komme for Dagen, som forandre det Grundlag, hvorpaa Dom-mens Resultat er bleven støttet. — Naar saadanne eller til-svarende Omstændigheder foreligge, skønner jeg ikke rettere end, at den domfældte, hvad enten han allerede har udstaaet sin Straf eller ikke, bør, da højere Domstol at ty til mangler, kunne forlange sin Sag paany foretagen ved Rigsretten til Tilsidesættelse af den fældede Dom og ny Behandling og Domsafsigelse. Om hvorvidt der skal sættes en Tidsgrændse¹⁾ og i bekræftende Fald hvor lang for et sligt Forlangendes Ind-givelse, maa afgøres efter de Regler, der iøvrigt gælde i hvert Lands herhen hørende Lovgivning, ligesom det kan være et Spørgsmaal, om ikke den domfældte først maa forebringe sin Besværing i det Kammer, hvorfra Anklagen er udgaaet imod ham, saa at den ny Rigsretsforhandling for-udsætter Henvisning fra dette, hvilken Henvisning, det tør antages, aldrig vil blive nægtet, naar den paagældende har virkelige og gode Ankegrunde at støtte sig paa.

Et andet Spørgsmaal, der opstaar efter en Rigsretsdoms Afsigelse, og som, i Modsætning til det nysommeldte, er bleven jævnlig behandlet af Statsretslærerne og taget i Be-tragtning i Lovgivningerne, drejer sig om Statsoverhovedets Ret til at benaade en domfældt Minister.

At Abolition o: Tilsigelse af Fritagelse for Ansvar, før Dom er falden og Anklage, ikke her kan indrømmes, om den end i andre Forhold maatte være Suverænen forbeholdt, er der i det hele ingen Uenighed om. Selv i England, hvor Kronens fulde Benaadningsret efter Dom ogsaa med Hensyn til domfældte Ministre anerkendes, er det forlængst ved

---

¹⁾ I alle Tilfælde maatte Domfældte have Ret til at oppebie det Tids-punkt, da den ham fældende Rigsrets Funktionstid var udløben og en ny Ret valgt. — Mere end én Gang bør Kjøvet næppe kunne gøres gældende. Jfr. dog «Om Vigtigheden og Grundsatningerne for en dansk Ministeransvarlighedslov» S. 13—15, hvis Forfatter synes at gaa ud fra, at det vil kunne ske oftere.

«*act of settlement*» af 1700 fastslaaet, at Abolition er uden allermindste Betydning lige overfor en «*impeachment*»¹⁾. —

Vende vi os derefter til den egentlige Benaadningsret, efter at Rigsretsdommen er fældet, da maa foruden, som nævnt, England, endvidere Frankrig, Italien og Nederlandene paa Grund af, at Forfatningerne ingen Indskrænkning desangaaende indeholde, antages at indrømme Kronen selv samme Benaadningsret overfor Ministrene som overfor andre domfældte Undersaatter, medens kun ganske enkelte (Hannover og Kur-Hessen) Lovgivninger ganske nægte Fyrsten denne, og her hen høre for saa vidt ogsaa Norge, som der efter Grlvns § 20 kun er givet ham Ret til at fritage for idømt Livsstraf, og Ungarn, hvor Suverænen kun kan benaade domfældte Ministre, naar der udstedes almindelig Amnesti²⁾. I de fleste andre Stater indrømmes Suverænenes Benaadningsret i Princippet, men knyttes til forskellige Betingelser. I Sverige kan Kongen efter Rgsfs § 102 vel benaade, men ej atter indsætte den domfældte Minister i Rigets Tjeneste; i Prejssen (Forftngslovens § 49 jfr. § 61), i Danmark (Grlvns. § 26), i Rumænien (Forftslvns § 103) kan Kongen kun benaade med Samtykke af det Kammer, som har rejst Paatalen. Efter den østerrigske Ansvarlighedslov § 29 vil Kejseren kun i Henhold til et herom stillet Forslag af det af Rigsraadets Huse, fra hvilket Anklagen er udgaaet, kunne udøve Benaadning til Gunst for en skyldig funden Minister. I Belgien (Forftgslvns Art. 91) Baden og Portugal kan Kongen ogsaa benaade paa Begæring af det Kammer, som ikke har rejst Paatalen, og i Grækenland, Bayern og Serbien kan Benaadning blot udøves med Samtykke af Repræsentationen i dens Helhed.

Her er altsaa til at vælge imellem, hvad man kunde kalde «*embarras de la richesse*», og blandt Theoretikerne ere Meningerne næsten lige saa splittede.

¹⁾ I Nederlandenes Forfatningslov § 66 hedder det: «Abolition og Amnesti kan kun ske ved Lov». Jfr. hermed Matzen l. c. S. 143, hvor det paavises, hvilke Misligheder, der kunne indtræde, dersom Kongen i Forbindelse med det ene Kammer gennem Abolition kunde tilsikre Ministeriet fuldstændig Straffrihed.

²⁾ Lov 1848 III § 35. Sveistrup l. c. II Sp. 158.

Benjamin Constant gaar i Spidsen for dem, der hævder fuld Benaadningsret i allervideste Forstand for Suverænen, hvad ikke kan undre, da det er en af de faa Mynigheder, hvis Udøvelse han har forbeholdt sin kongelige Marionetdukke. «Det kan hænde,» argumenterer han¹⁾, «at en Fyrste af Kærlighed til uindskrænket Magt, tilskynder sine Ministre til strafværdige Intriguer mod Forfatningen. — Intriguerne opdages, Dommen fældes! — Hvad gøre I, naar I formene Kongen Ret til at standse Sværdet, som er rede til at ramme hans hemlige Viljes Redskaber og nøde ham til at stadfæste deres Tugtelse? I stille ham midt imellem politiske Pligter og de helligste Følelser af Taknemmelighed og Hengivenhed. — Dersom I paa én Gang ville bevare baade Monarkiet og Friheden, saa bekæmper Ministrene uforfædtede for at faa dem fjernede, men skaaner i Kongen Mennesket ved at ære Monarken. Agter Hjertets Følelser hos ham; thi Hjertets Følelser ere stedse agtværdige.»

Det skønnes let, at disse i og for sig smukke Udtalelser i Virkeligheden afgive en stærk Støtte for at nægte Suverænen Benaadningsretten; thi, som nævnte Forfatter iøvrigt selv indrømmer, en Konge vil jo let kunne fristes til at befale sine Ministre at udføre lovstridige Handlinger, men kan han samtidig tilsige og tilsikre dem Straffrihed, vil det kun altfor meget opflamme servile Ministres Ivrighed, og ærgjerrige Ministres Dumdristighed. Bischof²⁾ understøtter, som var at vente, af al Magt denne Lære, som han bl. a. søger at styrke ved det mærkelige Argument, at selv om man nok saa meget vil indskrænke den kongelige Benaadningsret, selv om man vilde kræve en formelig Lov til Ministrenes Benaadning, saa vilde Kongen alligevel kunne bryde Modstanden og ved at udstede en provisorisk Lov for Tilfældet opnaa sin Vilje, og vel kan Følgen heraf blive en ny Domfældelse af den Minister, som har kontrasieret den provisoriske Lov, men derpaa kan atter bødes ved en ny provisorisk Lov om den sidst kontrasierendes Benaadning — og saaledes videre i det uendelige! Men en slig Bevis-

¹⁾ Benjamin Constant: *de la responsabilite* chap. XII.

²⁾ Bischof l. c. S. 60—62.

førelse fører jo lige lukt ind paa Absurdideternes store Overdrev og er ikke værdt at forfølge videre.

Staten og dens Tarv er her som overalt i disse Forhold Hovedsagen; Staten er ikke til for Kongens Skyld, men Kongen for Statens, og det maa med Mohl¹⁾ vistnok erkendes, at man ved at tildele Suverænen i det mindste den ubegrænsede Benaadningsret, i hvert Fald i de Stater, hvor den konstitutionelle Bevidsthed endnu ikke har slaæet saa dybe Rødder som i England, udsætter sig for at gøre Ministeransvarligheden til en tom Lyd.

For saa vidt og saa længe man i Rigsrettens Domfældelse nærmest blot lægger Vægten paa, at den medfører Straf, kan det imidlertid fra Retfærdighedens Standpunkt forsvares at tilstede Fyrsten Benaadningsret, men knyttet til den anklagende Repræsentations Samtykke for at forebygge Misbrug; men ser man, som Kjellén²⁾ bemærker, i Dommen «alene Konstateringen af den Kendsgærning, at Ministeren har gjort sig uværdig til Statens Tillid», og fastholder man tillige Tanken i det amerikanske Domssystem, hvorefter den Side af Ministrenes Handlesæt, der støder an mod de almindelige Straffe- og Embedslove, henhører under de almindelige Straffedomstole og undergives deres Konsékventser ogsaa i Henseende til Benaadning, saa bliver det utvivlsomt Resultatet, at man lige over for de saaledes begrænsede Rigsretsdomme ganske maa udelukke Anvendelsen af den kongelige Benaadningsret³⁾. — Skulde der nogensinde blive Spørgsmaal om at gengive en domfældt den offentlige Tillid, maa dette, hvad heller ikke vil findes ulogisk, ske ved en formelig Lovgivningsakt. Der er ingen Modsigelse i her i denne Forbindelse at kræve saadant, skøndt det nys ovenfor henstilledes som tvivlsomt, om der til en Sags Genoptagelse behøvedes endog blot det anklagende Kammers Samtykke; thi der var blot Spørgsmaal om at prøve en tvivlsom Doms Rigtighed og Retfærdighed, hvortil selvfølgelig Adgangen kan gøres lettere, medens det her

¹⁾ Mohl l. c. S. 579

²⁾ Kjellén

³⁾ Jfr. Samuely l. c. S. 121—22.

gælder om at hæve en gyldig og uanfægtet Doms Virkninger.

Et Par Spørgsmaal finde endnu naturligst deres Plads i dette Kapitel, nemlig om Ansvarets Bortfald paa Grund af Repræsentationens Afkald paa at rejse Tiltale, og om hvorvidt Virkningerne af Ansaret kunne hæves ved Forældelse.

Med Hensyn til det første Spørgsmaal kan der ingen Tvivl være om, at Repræsentationen meget godt og med fuld Skel kan undlade i et givet Tilfælde af forskellige Hensyn at rejse Tiltale, men, hvad det kommer an paa her, er om Repræsentationen ved denne Undladelse forbinder ikke blot sig selv, saalænge den ej undergaar Forandring, hvad vistnok som Regel maa antages, men ogsaa en senere nyvalgt Repræsentation. Dette sidste kan imidlertid næppe antages, med mindre Afkaldet fremkommer i Form af en Lov, vedtagen af begge Kamre og stadfæstet af Kongen, hvis Indhold udtrykkelig eller stiltiende gaar ud paa at fjerne de paagældende Ministres Ansvar. — Bliver der særlig Tale om Ansvar for uden tilstrækkelig Hjemmel afholdte Udgifter, vil dette dog kunne eftergives ved en simpel Beslutning af Repræsentationen, altsaa ved Decharge for det aflagte Statsregnskab, hvorved dog ikke Ansaret for mulige skjulte Underslæb, Falsknerier o. s. v. dækkes, men blot de Fejl, som have kunnet ses af Regnskabet¹⁾.

Hvad Forældelse angaar, da tænkes her ikke saa meget paa selve Straffenes, hvorom der ikke kan blive noget Spørgsmaal efter det amerikanske System, medens det for saavidt Rigsretten efter det kriminalistiske System ikender almindelige Straffe, om disse maa gælde, hvad der ellers i Landslovgivningen foreskrives om Forældelse²⁾.

Det er derimod Forældelse af selve Anklageretten, hvortil her sigtes, og det synes, at der, naar henses til en Ministers vidtrækkende og vidtforgreneede Virksomhed og til den jævnlige Vekslen i Anklagemyndighedens o: Repræsen-

¹⁾ Jfr. herom Samuely l. c. S. 114—13 og Matzen l. c. S. 143—44.

²⁾ I den nederlandske Ansvarlighedslov Art. 34 hedder det: »De af Højesteret ikendte Straffe forældes efter 10 Aar. Tillægsstraffene af Forbrydelse af Embedsstillinger, Værdighed og Titler samt Tab af Pensionsretten forældes derimod ikke.»

tationens Personer, kan være god Grund til at fastsætte en vis Tidsgrændse, efter hvis Forløb uden Afbrydelse Anklageretten for de enkelte Handlinger hver især bortfalder. Saa-danne Bestemmelser forekomme bl. a. efter Nederlandenes Ansvarlighedslovs Art. 33, hvor Paatalen ikke mere kan finde Sted, naar der er forløbet 5 Aar efter Handlingens Udøvelse, uden at Forældelsen er bleven afbrudt derved, at Andetkammeret har taget Beslutning om Anklage under Overvejelse eller Tiltale er bleven beordret af samme eller af Kongen, og begynder Tidsrummet derefter paany at løbe fra de nævnte Akters Dato. Den østerrigske Ansvarlighedslovs § 28 fastsætter samme Forældelse for Skadeserstatning efter Rigsretsdomme som efter alle andre Domme, men efter § 27 tilstedes Forfølgning mod en Minister til Straf ikke længere, naar Anklage ikke er bleven rejst i den Rigsraads-samling, som følger umiddelbart efter den retsstridige Handling's Foretagelse, og i det Tilfælde, at denne først bliver bekendt for Rigsraadet gennem Statsregnskabet, da i den Rigsraadssamling, i hvilken dette Regnskab kommer til Prøvelse¹⁾.

Af de anførte tvende Lovgivninger synes den nederlandske heldigst at have løst Opgaven, hvorimod den østerrigske har forkortet Forældelsesfristerne i en temlig betænkelig Grad og iøvrigt ved §'s Affattelse aabnet en vis Adgang til gennem Opløsningsrettens Benyttelse at umuliggøre eller dog vanskeliggøre Anklagerettens Anvendelse.

Ellevte Kapitel

Resultaterne af den forudgaaende Udvikling.

Hovedresultaterne af den forudgaaende Undersøgelse kunne, punktvis fremstillede, gengives omtrent som følger:

1. At reise Anklage mod Landets Ministre for Rigsretten er det kraftigste og virksomste Værn for Repræsentationens Ret til at kontrollere Regeringen, mod hvis Over-

¹⁾ Sveistrup l. c. Sp. I 322—23 o. II Sp. 64—65.

greb og Fejlgreb det paahviler den i alle Retninger at skærme og varetage Statens Interesser.

2. Bestaar Repræsentationen af tvende Kamre, maa ethvert af dem, uafhængigt af hinanden, være berettiget til at rejse Anklage.

3. Ved Minister i den Forbindelse, hvorom her er Tale, forstaas en det uansvarlige Statsoverhoved med sit Ansvar dækkende og med Sæde og Stemme i Statsraadet af Fyrsten udnævnt Mand, hvem det i Reglen tillige er overdraget umiddelbart under Kronen at forestaa en af Statsforvaltningens Hovedforgreninger.

4. De af en Minister, udenfor hans Embedsførelse, som Privatmand begaaede Lovovertrædelser høre under Tiltale og Paakendelse for Landets almindelige Domstole.

5. At en Minister har medunderskrevet en Regeringsakt, paadrager ham Medansvar for samme, men omvendt er hans Ansvar paa ingen Maade begrændset til de af ham kontraserede Akter.

At en Minister er afgaaet fra sin Stilling, forinden Rigsretstiltale rejses, kan ikke fritage ham for under Sagen at stande til Rette.

6. Det tilkommer Folkerepræsentationen at tiltale og Rigsretten at dømme Ministrene, for saa vidt de skønnes:

ved Handlinger, fuldførte eller forsøgte under deres Embedsførelse eller ved Undladelser

at have krænket Rigets Forfatning, Love eller Retstilstand, eller de dem som Ministre paahvilende særlige Pligter eller øjensynlig udsat Staten og Samfundet for Tab og Skade, hvad enten de have handlet saaledes med Forsæt eller af Uagtsomhed, af Skødesløshed og Ligeegyldighed eller paa Grund af Uduelighed.

7. I Ansvarlighedslovene behøves derfor ingen særskilt Angivelse eller Opregning af de forskellige enkelte Tilfælde, for hvilke der kan rejses Tiltale og fældes Dom af Rigsretten.

8. Det maa efter danske Forhold anses for heldigst og hensigtsmæssigst at sammensætte Rigsretten af Medlemmer, valgte efter Forholdstalsvalgmaaden og for et længere Tidsrum, uafhængigt af det enkelte indtrædende Tilfælde, i lige

stort Antal dels af de ordentlige og overordentlige Medlemmer af Rigets øverste Domstol i Forbindelse med Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultets Medlemmer af deres egen Midte, dels af hvert af Rigsdagens tvende Kamre for sig, udenfor Thingene blandt saadanne Statsborgere, der give størst mulig Betryggelse for Uafhængighed, Upartiskhed og Indsigtsfuldhed i de offentlige Anliggender; jfr. hvad Enkelthederne angaar de herom i 8de Kapitel fremsatte detaillerede Forslag.

9. Hverken Rigsdagssamlingens Udsættelse eller Slutning eller Rigsdagens Opløsning standser Rigsrettens Virksomhed eller den for samme thingfæstede Sags Gang.

10. Paa den anklagende Repræsentations Vegne optræde en eller flere af denne udnævnte offentlige Anklagere, der tage Initiativet til de Skridt, som skulde foretages for Rigsretten.

For de anklagede Ministre beskikkes det fornødne Forsvar efter disses eget Valg.

Det tilkommer saavel de anklagede som Anklageren uden Grundes Angivelse at udskyde et vist, lige stort Antal af hver af Rigsrettens 3 Dommerklasser.

11. Det staar Repræsentationen frit for under Sagens Gang at frafalde sammes videre Fortsættelse.

12. Rettergangen for Rigsretten bør foregaa efter Anklageprocessens Regler og med saa megen Hurtighed, som kan forenes med de anklagedes Ret til det fornødne Forsvar; den bør være offentlig og bygget paa Umiddelbarhedsgrund sætningen.

Det tilkommer Retten at tage Bestemmelse om, hvorvidt anklagede skal fængsles under Sagens Drift eller stille Sikkerhed.

Dommen afsiges med Stemmeftertal.

13. Hvis Rigsretten finder den anklagede Minister skyldig i det ham paasigtede Forhold, kan den efter Omstændighederne dømme ham til at have sit Embede som Minister forbrudt eller i alvorligere Tilfælde erklære ham uværdig til at beklæde noget offentligt Embede eller Hværv i Staten.

14. Dersom de begaaede Handlinger iøvrigt maatte findes at forskyldte Straf efter den almindelige Straffelovgivning

eller efter de for almindelige Embedsmænd gældende Straffebestemmelser, afgives Sagen, efterat Rigsrettens Dom er fældet, til videre Forfølgning ved de sædvanlige Domstole.

15. Er den anklagede ved Rigsrettens Dom bleven fri-funden, kan han ikke mere ved denne tiltales for den samme Handling.

16. Mod den afsagte Rigsretsdom, tilstedes det den dom-fældte at rejse Anke, naar Rigsretten under Sagens Behandling har tilsidesat væsentlige, i hans Interesse foreskrevne Former, eller den har fejlet i den retlige Opfattelse af de som beviste antagne Kendsgærninger, eller naar der senere kommet ny Fakta for Dagen, som kunne antages at ville hidføre et andet, for den domfældte gunstigere Domsresultat.

17. Begæring om ny Prøvelse af Sagen, maa indgives inden 10 Aars Forløb fra Dommens Afsigelse at regne til det af Repræsentationens Kamre, som har foranlediget Anklagen, og henvises da Sagen af dette til ny Foretagelse ved Rigsretten.

Den Dom, denne her efter afsiger, er endelig og uan-gribelig.

18. Følgerne af en fældende Rigsretsdom kunne, naar ikke ny Foretagelse af Sagen finder Sted, kun hæves ved Lov.

19. Ogsaa, naar Dom ikke er falden, kunne Ministrene fritages for Ansvar for bestemte Handlinger ved Lov, og i Regnskabssager ved behørig meddelt Decharge, saa vidt de af Regnskaberne synlige Fejl angaar.

20. Paatale til Ansvar mod Ministre forældes, naar der er hengaaet 5 Aar siden den Handling, hvorom der er Spørgs-maal, blev begaaet, uden at Forældelsen er bleven afbrudt ved Paatales Rejsning i Repræsentationen eller paa lignende Maade.

Fremmed Litteratur.

Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung, herausgegeben von der internationalen kriminalistischen Vereinigung I. Band. Das Strafrecht der Staaten Europas, herausgegeben von Dr. Franz von Liszt. Berlin 1894. S. I—XXVII—1—743.

La Législation pénale comparée, publiée par l'Union internationale de Droit pénal. 1er Volume. Le Droit criminel des États européens, publié par Franz von Liszt. Berlin 1894. Pr. 43 fr. 75 c. = 35 Rmk.

Så lyda titlarna på första delen af det storslagna verk i samtida upplagor på tyska och franska språken, för hvars utgifvande juris professoren vid universitetet i Halle von Liszt, med biträde af åtskilliga jurister från skiljda delar af Europa, trädte i spetsen.

På knappt någon del af rättsvetenskapens vidsträckta område, torde i senare tid så omfattande undersökningar blifvit gjorda och så mycken möda nedlagd som på straffrätten, vare sig att man tager hänsyn till innehållet af de vetenskapliga arbeten, den juridiska litteraturen har att uppvisa eller till de praktiska resultat, hvilka föreligga i de Europeiska staternas förbättrade nya strafflagar. Under de första årtiondena af innevarande århundrade, föreställde man sig ännu, att lagstiftaren, stödjande sig på vissa från filosofisk spekulation hemtade grundsatser, lättligen skulle kunna konstruera en fullt ändamålsenlig strafflagstiftning, som kunde passa i hufvudsakliga delar för alla folk. Men det försök, som i sådant afseende gjordes 1813 i Bayern, då en ny strafflag der skulle utarbetas, visade snart att man härutinnan mycket mistagit sig. Den Bayerska strafflagen, som utgick från Feuerbach's på afskräckande från brott genom stränga straffbestämmelser grun-

dade teori om lagöfverträdelsers bestraffande, befanns vid tillämpningen långt ifrån så tillfredsställande, som man hade väntat. Detta var dock ingalunda egnadt att väcka undran, ty en lag i de flesta delar bygd uteslutande på sådan grund och upptagande en mängd skarpt markerade allmänna bestämmningar jemte ofta absolut stadgade straff, måste, konsekvent tillämpad af domstolarne, i många fall leda till uppenbar orättvisa. Det i praktiskt hänseende mindre lyckade lagstiftningsarbetet i Bayern 1813, har detta oakadt funnit beundrare. Man borde dock icke glömma, att för vinnande af en god och ändamålsenlig strafflag, hvilken i verkligheten förmår värna samhällsordningen, bör lagstiftaren icke underlåta att tillse det i lagen ej andra straffbestämmelser införas, än sådana som erkännas vara i full öfverensstämmelse med folkets sunda uppfattning af rättvisa, jemte det att de tillika äro af beskaffenhet att kunna främja brottslingars återförande till laglydnad, ja, möjligen till moralisk förbättring.

Emot de nya strafflagar, som i de europeiska staterna tillkommit under loppet af närvarande århundrade, har den allmänna anmärkning blifvit riktad, att lagstiftaren allt för uteslutande fäst sin uppmärksamhet på den yttre brottsliga handlingen och effekten deraf och med tanken härpå i lagen stadgat straffmättet, men deremot uraktlätit att egna nödig hänsyn åt den handlande personen — åt brottslingens fysiska och psykiska tillstånd — omständigheter, som dock i starkare eller svagare mån kunna inverka både på den brottsliga afsigtens tillkomst och dess realiserande i den yttre handlingen. Det kan icke nekas att denna anmärkning är i många afseenden välgrundad. Man behöfver för att erkänna detta blott exempelvis erinra sig hurudana våra strafflagars grundsatser varit beskaffade, rörande nödvärn och barnamord. Men, om också, såsom nyss sades, berörde anmärkning varit fullt befogad, så har, å andra sidan, i nyare tid en fraktion af rättslärare och läkare, som egnat sig åt psychiatriska och fysiologiska studier, öfvergått till en annan betänklig ytterlighet, i det att de förklarar brott böra uppfattas såsom allena socialpathologiska symptom, för hvilka samhället har at freda sig likasom för andra rent fysiska sjukdomsfenomen. Läger man härtill att den skola af kriminalister, som kallat sig sjelf den nya positivistiska kriminalist-skolan (*la nuova scuola positiva del diritto penale*, af fransmännen benämnd *l'école d'anthropologie criminelle*), förnekat människans fria vilja och påyrkat att, då brottslingen föröfvar gerningen, bör han betraktas såsom handlande under inflytande af någon psykisk eller fysisk anomali, beroende af ärftliga förhållanden eller påverkad af atavism, så visar det sig klart, att med en sådan uppfattning af brottsliga handlingar, måste all moralisk och rättslig ansvarighet, all imputabilitet i egentlig mening försvinna. Och den naturliga konsekvensen af ifrågavarande åsigt måste föra derhän, att samhället icke bör i sann mening straffa den

individ, som fränkännes frihet att handla och varit, så att säga, ett olyckligt, viljelöst offer för vissa hos honom befintliga fysiska eller psykiska anomalier. Den positivistiska kriminal-anthropologiska skolan säger derföre, att det egentligen måste blifva samhällets uppgift att göra den samhällsmedlem oskadlig, som icke kan foga sig efter samhällsordningens föreskrifter. Denna skolas förnämste och ledande män professorerna Lombroso¹⁾, Ferri²⁾ och Garofalo³⁾ uppträdde också med anspråk att vilja kullstörta grundvalarna för hela den hittills inom den civiliserade världen gällande kriminalrätten, och att med stöd af de erfarenhetsrön, som psykologi, experimental fysiologi, biologi och kriminalstatistik lemnat dem, konstruera en ny exakt och positiv vetenskapsgren — kriminal-anthropologien — hvilken skulle, såsom en del af sociologien, ersätta den af dem utdömda kriminalrätten. De förvärfvade sig till en början ett icke obetydligt antal anhängare, i synnerhet i Italien, Frankrike och delvis äfven i Tyskland, Schweiz, Österrike och Ryssland, hvilka hänfördes af den lika nya som djerfva läran; men vid närmare besinning hafva de fleste affallit derifrån. En noggrann kritisk undersökning af de erfarenhetsrön och af de uppgifna faktiska förhållanden, hvarpå ifrågavarande positivistiska skolas grundåsiigt hvilat, har nämligen ådagalagt, att dessa varit långt ifrån tillförlitliga och dessutom i afseende på omfattning allt för otillräckliga för att lemna afgörande bevis på riktigheten af de resultat, hvartill skolans grundläggare kommit. Betänker man att dessa resultat till stor del äro stödda på en mängd hypoteser af ganska sväfvande innehåll, är det förklarligt att mängden af jurister icke vidare vill tillerkänna dem något afgörande värde. Den genomgående sakrika vederläggning af den kriminal-anthropologiska skolans lärosatser, som lemnats af Lucchini⁴⁾, Brusa⁵⁾, Vidal⁶⁾, Arthur Desjardins⁷⁾, Proal⁸⁾ m. fl. kriminalister af den gamla såkallade klassiska skolan har fullständigt blottat dessa satsets ihållighet. Deras upphofsmän hafva visserligen sökt, ehuru fåfängt, att för dem åstadkomma et plausibelt försvar⁹⁾.

En annan fraktion af kriminalrättslärare, som äfven i sin method går till väga empiriskt, men icke vill i kriminalsociologien

¹⁾ *L'uomo delinquente*. Milano 1876. *L'homme criminel*. Paris 1887.

²⁾ *I Nuovi orizzonti del diritto e della procedura penale*. Bologna 1885. *La Sociologie criminelle*. Paris 1893.

³⁾ *Criminologia*. Torino 1885.

⁴⁾ *Le Droit pénal et les nouvelles théories (traduction)*. Paris 1892.

⁵⁾ *Sul nuovo positivismo nella giustizia penale*. Torino 1887.

⁶⁾ *Principes fondamentaux de la pénalité dans les systèmes les plus modernes*. Paris 1890.

⁷⁾ *La méthode expérimentale appliquée au Droit criminel en Italie (i Bulletin de la Société générale des Prisons 1888)*.

⁸⁾ *Le crime et la peine*. Paris 1892.

⁹⁾ Ferri: *La sociologie criminelle (traduction)*. Paris 1893.

inrymma straffrätten, utgör den såkallade tredje skolan¹⁾, hvilken i senaste tid uppträdt, äfven den i Italien. Den delar icke Lombrosos lära om en bestämd förbrytare-typ, äfven om den medgifver, att bland ett antal förbrytare flera individer kunna uppvisas med enahanda utmärkande kroppsliga kännetecken. Den ser dock i bestraffningen af brott egentligen blott tillämpningen af social-hygieniska medel emot sjukliga samhällsfenomen.

Striden mellan de skiljaktiga åsikter, som representeras af dessa olika skolor af kriminalister, har emedlertid ledt icke blott till fortsatta iakttagelser af omfattande art, rörande egendomligheterna hos brottslingar i fysiskt och psykiskt hänseende, utan ock till ganska grundliga undersökningar angående de bästa medel, som från statens sida böra användas för att bekämpa brottsliga handlingar och sålunda skydda samhället emot följderna af hvad man kallat ett svårt socialt ondt.

Tanken på nödvändigheten att, utan hänsyn till brytningen mellan nämnda skiljaktiga åsikter, söka utfinna de, praktiskt sedt, lämpligaste utvägarne att undertrycka den i åtskilliga stater i oroväckande grad växande benägenheten för brott, som kriminalstatistiken haft att uppvisa, har manat framstående jurister från olika läger att bilda en internationel förening, hvars ledamöter skulle sammanträda och öfverlägga om de ändamålsenligaste medlen att afhjälpa ett så sorgligt förhållande. «Die internationale kriminalistische Vereinigung — *L'Union internationale de Droit pénal*»²⁾ stiftades af sådan orsak 1889 och den beslöt vid sin sammankomst i Bern påföljande år, hvilket beslut bekräftades ytterligare vid sammankomsten i Kristiania 1891, att till en början på tyska och franska språken samtidigt utgifva en framställning af den strafflagstiftning, som för närvarande är den gällande hos alla de civiliserade folken, hvilken kunde lemna material för komparativa iakttagelser. Man insåg nämligen, att man först borde förskaffa sig en tillförlitlig kunskap om denna lagstiftnings verkliga beskaffenhet, innan man med hopp om framgång kunde behandla de allvarliga ämnen, rörande den samma, hvilka skulle ställas under pröfning af Föreningen. Professorerne v. Liszt (Halle), van Hamel (Amsterdam) och Prins (Bruxelles) erhöilo uppdrag att tillsammans med professorerne Gauckler (Caën), Lammasch (Wien) och Stooss (Bern)³⁾ närmare fastställa planen för ett så omfattande arbete och ordna den ekonomiska sidan af företaget. Kort förut hade den sidstnämnde publicerat «Die schweizerischen Strafgesetzbücher zur Vergleichung

¹⁾ Se härom Rosenfeld: *Die dritte Schule*, i Mitteilungen der internationalen Kriminalistvereinigung. IV. B.

²⁾ Se härom denna Tidskrift II B. s. 142; III B. s. 224 o. f.

³⁾ Mitteilungen der internationalen kriminalistischen Vereinigung II B. s. 119.

zusammengestellt» med hänsyn till väckt förslag om utarbetandet af en gemensam strafflag för alla den schweitziska Confédérationens särskilda kantoner. Detta utmärkta arbete gaf en antydning om det stora gagn en jemnförelse mellan de särskilda europeiska strafflagstiftningarna äfvenledes kunde lemna, derest man på ett ställe sammanförde hufvuddragen af och de ledande principerna för dem alla. Lagstiftare, rättslärare, som egnade sig åt komparativ rättsforskning, domare och advokater, alla borde deraf kunna hemta lärdom. Till en början hade man visserligen tänkt att intaga sjelfva texterna till strafflagarna i det verk, som skulle utgifvas, men nödgades afstå derifrån i anledning af de många svårigheter, som dermed voro förknippade. Åt von Liszt anfördes derföre, att med sig förena sakkunniga personer från vederbörande stater för att, rörande hvarje lands strafflagstiftning, utarbete en sammanträngd systematisk framställning af hufvudmomenterna deri, tjenlig att göra läsaren genast bekant med de viktigaste delarna af de särskilda europeiska folkens straffrätt. Om ett sådant förfaringssätt noga följdes, antog man, att det skulle betydligt underlätta en genomgående rättsjemnförelse på straffrättens område. Den komparativa rättsundersökningen skulle ock kunna gifva antydning om möjligheten att i en framtid fastställa vissa grundprinciper för en strafflagstiftning, som kunde tillvinna sig ett allmänt erkännande bland alla civiliserade folk.

Von Liszt anskaffade erforderliga medhjelpare till det omfattande arbetets genomförande och resultatet af hans energiska bemödanden föreligger nu i det betydande verk, hvarpå vi i korthet vilja fästa juristers uppmärksamhet.

Professor von Liszt inleder sjelf arbetet med en intressant uppsats, kallad «Återblick och framtidsplaner» (Rückblick und Zukunftspläne), hvari han angifver upphofvet till verket, äfvensom planen för dess genomförande. Han utvecklar derefter sin egen uppfattning af hvad som bör förstås med en i vetenskaplig mening rättsjemnförande framställning af den europeiska straffrätten och de resultat, som den kan och bör lemna. Med hänseende till dessa resultat, ställer han i första rummet, att den bör leda till enahanda grundtankar för en framtida strafflagstiftning, som kan fullt motsvara kriminalpolitikens fordringar; i andra rummet, att den äfven skall bidra till uppkomsten af en gemensam öfver alla särskilda folks rätt upphöjd straffrättsvetenskap. På samma gång vi måste skänka författaren all vår aktning för det lysande mål han ställer för den komparativa rättsforskningen, kunna vi dock icke undertrycka våra tvifvel om möjligheten att någonsin kunna fullt uppnå detsamma. Det förutsätter nämligen, att alla civiliserade nationer samtidigt skulle kunna hinna till ett lika högt kulturtillstånd, hvilket, enligt vårt förmenande, alldrig lär inträffa. Skiljaktigheterna i rättsuppfattning, beroende af olikhet i seder och religion, hvartill kommer inflytandet från egendomligt

utbildade samhällsförhållanden, skola säkerligen lägga oöfvervinnerliga hinder i vägen för en fullständig rättsjemnlighet äfven på strafflagstiftningens område.

De systematiska framställningar, rörande de i de europeiska staterna nu gällande särskilda strafflagstiftningar, hvilka intagits i första bandet af ifrågavarande arbete äro följande:

För Tyska Riket af professor Seuffert (Bonn).

« Österrike	« —	Hiller (Czernowitz).
« Ungern	« —	Wlassics (Budapest).
« Holland	« —	van Hamel (Amsterdam).
« Danmark	« —	Olrik (Köpenhamn).
« Norge	«	riksadvokat Getz (Kristiania).
« Sverige	«	häradshöfding W. Uppström (Stockholm).
« Ryssland	«	professor Foinitsky (St. Petersburg).
« Finland	« —	I. Forsman (Helsingfors).
« Bulgarien	«	Dr. Schischmanow (Sofia).
« Grekland	«	« Kypriades (Athen).
« Montenegro	«	« Dickel (Berlin).
« Rumänien	«	professor Missir (Jassy).
« Serbien	«	{ Dr. Wesnitsch } Belgrad.
		{ « Josefowitsch }
« Schweiz:		
tyska kantonerna	«	professor Teichmann (Basel).
franska kantonerna	« —	Gautier (Genève).
italienska kanton Ticino	«	advokat Gabuzzi (Bellinzona).
« Frankrike	« —	Rivière (Paris).
« Belgien	«	professor Prins (Bruxelles).
« Luxemburg	«	advokat Berg (Luxemburg).
« Monaco	«	{ Dr. Crusen (Hanover)
		{ « Turrel (Monaco).
« Spanien	«	Dr. Rosenfeld (Halle).
« Portugal	«	advokat Tavares de Medeiros (Lissabon).
« Italien	«	professor Alimena (Neapel).
« Storbritanien	«	advokat Dr. Schuster (London).
« Turkiet	«	Savvas pascha, professor van den Berg (Delft).

Det tarfvar ingen förklaring att ett verk, på hvilket så många personer från skilda länder arbetat, måste förete många ojemnheter. Ja, man kan sanningsenligt säga, att äfven hos en del medarbetare förräder sig olikhet i uppfattning af det hufvudsakliga ändamålet med hela arbetet. Vid en hastig jemnförelse mellan vederbörande författares framställningar finner man genast, huru olika man tänkt sig både hvad som skulle utgöra innehållets vä-

sentliga delar, och formen, hvarunder dessa borde framträda. Följden häraf skal utan tvifvel blifva den, att det mödosamt sammanarbetade verket: «Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung» svårligen förmår motsvara det stora mål, för hvilket det blifvit skapadt. Von Liszt anmärker sjelf (p. XVII), att «in der Einzeldarstellungen tritt nicht nur die Eigenart des Verfassers, es tritt auch die Eigenart der Gesetzgebung und der Wissenschaft des von ihm behandelten Landes ins hellste Licht». Detta må nu i allmänhet vara fullkomligt riktigt, men vi anse oss af flera skäl böra nedlägga en reservation mot antagandet, att den framställning, rörande den gällande strafflagstiftningen i Sverige, som uti ifrågavarande arbete förekommer, skall i något afseende uttrycka rättsvetenskapens närvarande ståndpunkt inom vårt fädernesland.

Flere af de i arbetet intagna afhandlingarna utgöras visserligen af sorgfälligt ordnade framställningar, hvarigenom läsaren ganska hastigt får en klar inblick i grunddragen af den bestående strafflagstiftningen. Der nu derjemte förekommer en historik, utvisande densammas uppkomst och fortgående utbildning under tidernas lopp, vinnes ytterligare stöd för en korrekt uppfattning af hela lagstiftningens anda och väsende. I sådant afseende lemna de afhandlingar, som angå strafflagstiftningen i Tyska Riket, Österrike, Ungern, Holland, Ryssland, de tyska och franska kantonerna i Schweiz, Frankrike, Belgien, Spanien, Italien och England en beaktansvärd vägledning åt forskaren. Att nu ingå i en närmare redogörelse för det rika innehållet häraf, medgifver icke utrymmet i denna tidskrift; men deremot anse vi oss icke böra underlåta att yttra några ord om de af hrr Forsman, Olrik och Getz författade uppsatser, angående strafflagstiftningens närvarande tillstånd i Finland, Danmark och Norge samt att särskildt skärskåda härads-höfding Uppströms afhandling om samma lagstiftning i vårt eget fädernesland.

Då Finlands positiva rätt leder sitt ursprung ur källor, gemensamma med den svenska rätten, har professor Forsman, beträffande den finska strafflagstiftningens utbildning från äldsta tider, med fullt skal hänvisat till den rättshistoriska framställning, som kunde väntas förekomma i den del af ifrågavarande verk, som afser Sverige. Han meddelar i stället en kort, men klar, utredning af tillkomsten af 1889 års strafflag för Finland, äfvensom af de hinder, som i början ställde sig i vägen för dess trädande i gällande kraft. Sedan följer en fullständig redogörelse för, dels de i strafflagens allmänna del förekommande principiella bestämmelser, dels de i strafflagen upptagna brott och för dem fastställda straff. Han anmärker härvid, att ehuru dödsstraffet kvarstår i lagen för åtskilliga majestätsförbrytelser samt för vanligt mord — dock senare fallet alternativt med straffarbete för lifstiden — har

likväl detta straff, i anledning af kejsar Nicolai I's kungörelse af den 21 april 1826, sedan dess alldrig gått i verkställighet för något brott, som hemfallit under den allmänna strafflagen. Detta faktiska förhållande, att rättsordningen i landet under snart 70 år kunnat upprätthållas utan tillämpning af dödsstraff, är ett kraftigt argument emot det af så många både jurister och icke-jurister gjorda yrkande, att detta straff bör då och då verkställas för att häfda lagens auktoritet och för att utbreda bland allmänheten en helsosam varning emot begäendet af grofva brott.

Beträffande Danmark har hr Olrik till en början lemnat en kort öfversigt af de särskilda lagar, som utgingo åren 1833, 1840 och 1841 och förberedde den nu gällande «Almindelig borgerlig Straffelov» af 10 Februari 1866, vid hvars författande hänsyn äfven tagits till både den norska strafflagen af 1842 och den preussiska af år 1851. Derefter lemnas en framställning af sjelfva det straffsystem och de hufvudgrundsatser, som lagstiftaren i lagboken angifvit, hvartill författaren knyter en, såsom det synes, god kritik af lagens brister och utpekar den riktning, hvori de erforderliga förbättringarna vid en framtida revision af lagen böra gå. I afseende på de i strafflagen upptagna straffarter, erinrar författaren, att dödsstraffets användning blifvit inskränkt till ett minimum och att detta straff, som i lagen är för mord absolut stadgadt, allt sedan 1866, eller under 28 år, blott 4 gånger blifvit tillämpadt. Vid en jemnförelse med förhållandena i Sverige, finner man således, att hos oss, sedan 1865, ej mindre än 11 afrättningar egt rum och man frågar därför icke utan skäl om de gröfsta brottens antal, i proportion till folkmängdens relativa storlek i de båda länderna, samtidigt varit betydligt större i Sverige än i Danmark? Om det erfordrats mera stränghet i vårt fädernesland än i grannlandet för den allmänna rättsordningens bevarande? Och svaren på dessa frågor måste otvifvelaktigt blifva nekande. Författaren afslutar sin afhandling med angifvande af uppgifter rörande den militära strafflagen af 1881, konkurslagen af 1872, tryckfrihetslagen af 1851 samt vissa politi- och administrativa författningar, hvilka innehålla ansvarsbestämmelser för åtakilliga deri omförmälda förseelser, som ligga utanför straffrätten i egentlig mening.

För Norges del har riksadvokaten dr Getz lemnat en sakrik framställning af den i hans fädernesland nu gällande strafflagstiftningen. Ingen var dertill mera kompetent än han, som haft uppdrag att utarbета ett förberedande utkast till ny strafflag för landet och som på ett hedrande sätt äfven fullgjort detta förtroendeuppdrag. 1842 års «Lov angaaende Forbrydelser», uppställd efter mönstret af tyska strafflagar och hufvudsakligen efter 1826 års förslag till strafflag för konungariket Hanover, har genom särskilda lagar af åren 1866, 1874, 1889 och 1890 blifvit i många delar väsentligen modifierad. De flesta af de gjorda förändringarna hafva

afsett förmildring af de förut stadgade straffen. Dr Getz framvisar lagens hufvudprinciper enligt bestämmelserna i dess sju första kapitel samt vidare de i lagen med straff belagda förbrytelseernas innebörd. Angående dödsstraffet anmärker äfven han, att detta straff icke kommit till användning under de senare åren. Efter 1875 har icke heller någon afrättning egt rum der i landet och den tjuguariga erfarenhet, som sålunda vunnits, angående möjligheten af den allmänna rättssäkerhetens betryggande, utan att tillgripa bila och stupstock, är ett viktigt stöd för det i förslaget till ny straffelov för Norge vidtagna steg, att från de lagstadgade straffens antal utesluta det allt dittills såsom absolut nödvändigt ansedda dödsstraffet. Då frihetsstraffen i alla nyare strafflagar kommit att intaga den betydelsefullaste platsen i anordningen af straffens system, blir det ock af vikt för den komparativa rättsforskningen, att från alla länder inhemta kunskap om, icke blott dessa straffs kvantitativa storlek mellan ett minimum och ett maximum af tid, utan ock om deras kvalitativa anordning med eller utan arbetstvång eller i förening med vissa förmånens åtnjutande eller förlust under strafftiden, hvarigenom strafflidandet förmildras eller skärpes. I sådant afseende är det upplysande att erfara, att enligt den norska strafflagen ådömes straffarbete, antingen på lifstid, eller från ett minimum af 6 månader intill 15 år (undantagsvis 18 år), således på längre tid, än enligt svensk lag, och att män mellan 18 och 50 år, som äro dömda till högst 3 års straffarbete, skola aftjena strafftiden i enrum. Alla öfriga, till straffarbete förfallne män eller qvinnor, skola deremot undergå straffet i särskilda, för de båda könen anordnade, gemensamhetsfängelser, der fångarna äro afsöndrade från hvarandra nattetid.

Häradshöfding W. Uppström har åtagit sig att inför utlandet, till jemnförelse med främmande strafflagar, förebringa en framställning af den nu gällande strafflagstiftningen i Sverige. Han har säkerligen härvid efter bästa förmåga sökt fullgöra det åt honom anförtrordade uppdraget, men huruvida han lyckats uppnå det afsedda ändamålet, förefaller mer än tvifvelaktigt. Hvad man i hans framställning saknar, synes företrädesvis vara den ämnets vetenskapliga behandling, hvarigenom de ledande principerna, hvilka lagstiftaren lagt till grund för rättssystemet i dess särskilda delar, genast klart framträda för läsaren. Det hade vid ämnets behandling äfven varit önskligt att författaren låtit allt oväsentligt bortfalla för att låta det väsentliga så mycket starkare framlysa. Likaledes hade det för saken varit fördelaktigt om han, i öfverensstämmelse med svensk rättsuppfattning, sökt uppdraga en gräns mellan området för den kriminela lagstiftningen i egentlig mening och den administrativa rättens, eller såsom man hos oss ofta, om också mindre riktigt, plägar kalla den ekonomiska lagstiftningens vidsträckta fält. En sådan gräns synes hafva varit så mycket angelägnare att bestämma, då det just här har gällt att låta den svenska straff-

lagstiftningen «in rechtsvergleichender Darstellung» framträda inför den vetenskapliga världen såsom en länk «in der Strafgesetzgebung der Gegenwart». Uti sjette stycket (§ 6) af afhandlingen, der rubriken lyder sålunda: «Nebengesetze strafrechtlichen Inhalts» (*Lois connexes contenant des dispositions pénales*), har författaren uppräknat på nära 2 sidor, dels en mängd ställen i allmänna lagens civilrättsliga balkar, samt i rättegångsbalken, hvilka innehålla hvarjehanda bötesbestämmelser, dels titlarna på en massa förordningar, som omförmåla dylika bestämmelser för förseelser mot ordnings- eller polisföreskrifter af allehanda slag, såsom t. ex. rörande vaccination, barnmorskors förhållande i tjensten, mönstring af sjömän, om domare försumma insända dagbok i skiftesärenden (§ 137 Skift. St.) om uraktlåtenhet att låta beskatta hundar, hvitbetsocker, om fabrikation af sprängämnen, margarin, tändstickor, brandsläckningsväsendet i städerna, flottning i strömmar o. s. v. Man frågar sig om det kan vara riktigt, att förseelser emot de i administrativ väg, för allmän ordning, trygghet, hälsovård eller beskattning utfärdade förordningar skola, tvärt emot hittills inom den svenska rätten följda grundsatser, öfverflyttas till strafflagstiftningens område och betraktas såsom verkliga kriminella förbrytelser. Till hvad nytta skulle sådant ske? Hvad vinst skulle väl den komparativa straffrättsforskningen, hvarom nu är fråga, hafva att hemta af kunskapen huru öfverträdelse af dylika ordningsföreskrifter beläggas med ansvar enligt svensk administrativ rätt? — Så länge § 87 Regeringsformen är i Sverige gällande och det deri heter, att «Riksdagen eger gemensamt med konungen stifta allmän civil- och kriminallag, äfvensom kriminallag för krigsmakten och att sådan förut stiftad lag att förändra och upphäfva» samt § 89 Reg. formen deremot innehåller, att det tillkommer konungen allena att stifta, förändra eller upphäfva «lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra», måste väl en gränslinea alltid förefinnas, hvarutöfver den ena eller den andra lagstiftande myndigheten icke eger gå. Vi medgifva gerna, att det ingalunda är lätt att exakt uppdraga denna gränslinea, likaså ock att den, såsom utgörande allena en formel bestämning, icke får tilläggas någon afgörande betydelse i fråga om hvad från vetenskaplig synpunkt skall upptagas under kriminallagstiftningens område. Det måste vara handlingarnes egen halt såsom rättskränknings i egentlig mening eller violationer af människans, medborgarens eller samhällets högsta intressen, som skola ådagalägga hvar detta område börjar och slutar. Det gifves visserligen äfven efter svensk rätt en allmän och en speciel kriminallagstiftning. Dock, icke blott den förra, utan äfven den senare — hvarunder förbrytelser måste hänföras emot strafflagen för krigsmakten, lagen angående straff för embetsbrott af prest, så ock vissa öfverträdelse af gällande tryckfrihetsförordning — bör rättligen tillföras omfånget af den

lagstiftning, som afhandlar om brott i egentlig mening och deras bestraffande.

Författaren torde till försvar för sitt förfaringssätt kunna åberopa exemplet af åtskilliga tyska rättslärare i nyare tid, hvilka i sina läroböcker i tysk straffrätt anföra hvarjehanda mot administrativa stadgar stridande, med ansvar belagda handlingar («strafbare Handlungen gegen den Gang der Staatsverwaltung»)¹⁾. Men om dessa författare kunna från förhållandena i utlandet, i sådant afseende hemta något stöd, synes det dock mindre lämpligt att, då fråga är att, för ändamålet af komparativ straffrättsforskning, uppvisa omfånget af den svenska straffrätten, i densamma införa element, de der med hänseende till sin inre art allt hitintills i vår lagstiftning icke uppfattats såsom kriminella förbrytelser, utan allena såsom ringare förseelser emot lagstadgade föreskrifter till betryggande af allmän ordning, säkerhet och välbefinnande.

Författaren inleder sin afhandling med att angifva 1864 års strafflag och de i svensk författningssamling införda senare förordningar, hvilka hänföra sig till samma lag, såsom strafflagstiftningens i Sverige nuvarande källor, hvarefter följer en öfversigt af den del af den svenska juridiska litteraturen, som berör straffrätten. Denna öfversigt företer en egendomlig blandning af rubriker till juridiska arbeten från nyare och äldre tid, om hvarandra utan allt afseende på innehållet eller tidsföljden. Så förekommer (s. 245) t. ex. Naumann: Om kriminallagstiftningen i Sverige efter 1809. Nehrman (Ehrenstråle): Inledning till den svenska *jurisprudentiam criminalem*. Lund 1756. Nordström: Svenska Samhällsförfattningens historia. Helsingfors 1840. Rydin: Om konkursförbrytelser. Upsala 1888. Stiernhöök: *De jure sveorum*²⁾ et *gothorum vetusto*. Stockholm 1672. Wijkander: Om preskription i brottmål. Lund 1878 o. s. v.

I 2dra afdelningen (§ 2) skildrar författaren på en half sida, under rubrik «Charakter des älteren Rechts, Caractère du Droit primitif» Sveriges äldsta straffrätt enligt landskaps-, lands- och stadslagarna. Om de i skrift upptecknade rättssedvanornas uppkomst yttras ej vidare, än att de härstamma från medeltiden. En närmare bestämning om tidpunkten härför, hade dock till upplysning för främmande rättslärde, hvilka syssla med komparativ rättsforskning, varit önskvärd och väl på sin plats, helst då professor Forsman i sin afhandling om den finska strafflagstiftningen, under förutsättning att en öfversigt af den äldre svenska rätten här skulle förekomma, ansett sig kunna förbigå densamma beträffande Finland. Författaren framhåller, att under vissa förhållanden ansågs den friborne mannen hafva egt rätt att sjelf hämnas

¹⁾ Jfr. Liszt: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts* § 177 o. f.

²⁾ Så i både den tyska och franska upplagan. Stiernhöök kallar dock sjelf sin bok: *De jure sveonum et gothorum vetusto*.

lidna oförrätter eller val mellan att mottaga försoningsböter eller att påyrka gerningsmannens förklarande för fredlös; att straffen utgjordes af dödsstraff, kroppstraff och böter, hvartill senare kommo «frihetsstraff, som infördes genom den kyrkliga Rätten» (*Droit ecclésiastique*), men att det barbariska i de förstnämnda straffen, såsom de tillämpades, efterföljdes af ej mindre barbari i en senare tid, i anledning af det inflytande, som den Mosaiska Rättens princip om talion börjat göra gällande. Härtill kan äfven läggas, säger författaren, en «superstitiös tro på nödvändigheten att genom stränga straff afvärja den gudomliga vreden från hela folket». Och han utbrister: «Sådana voro i verkligheten de principer, som tjänat till grundval för Missgernings- och straffbalkarne i den eljest med rätta berömda 1734 års lagbok» (*«Telles furent, en effet, les notions qui servirent de base aux sections concernant les crimes et les peines (Missgernings- och straffbalkarne) contenues au Code de 1734 si célèbre d'ailleurs à juste titre»*).

En med Sveriges rättshistoria obekant person kan af det sammanhang, hvari författarens framställning träder honom till mötes, här lättligen missledas till antagandet, att 1734 års lagstiftning rörande brott och straff, verkligen hvilade på grundvalen om själfhämnd, fredlöshet och försoning med målsegaren genom böter. En klarare och fullständigare utredning, hade sannerligen här varit af nöden för att förekomma missförstånd i sådant hänseende. All missuppfattning hade utan svårighet kunnat förekommas, derest författaren angifvit, att med Landslagarna hade straffrätten börjat förlora den nära nog privaträttsliga karakter, som den förut egt enligt landskapslagarna; att i Landslagarna uppenbarar sig ganska tydligt grundsatsen om statens uteslutande rätt att straffa brott af allehanda slag, och att, derest den brottelige saknade medel till böter, i stället tillämpa kroppsstraff af flere slag. Då man icke utförver en viss gräns kunde höja bötesbeloppen, blefvo kroppsstraffen småningom så att säga grundvalen för hela straffsystemet. Kroppsstraffen vunno ock ganska snart, såsom de vidare utbildades under Landslagarnas period, erkännande af det allmänna rättsmedvetandet, emedan de, enligt våra förfäders åsigt, efter arten af brottens beskaffenhet, likasom symboliskt uttryckte en vedergällning och försoning.

Då författaren uppgifvit att «frihetsstraffen först genom den kyrkliga Rätten infördes» i den svenska strafflagstiftningen, hade det varit behöfligt att närmare upplysa läsaren när och huru detta skett¹⁾. Landskapslagarnas kyrkobalkar och särskildt Uplandslagens kyrkobalk, som allmänast vidfogades handskrifterna af Landslagen intill dess Christofers Landslag första gången trycktes 1608, innehålla den äldsta kyrkorätten i Sverige, såsom densamma utbildats på principer hemtade från den Canoniska Rätten. Men i dessa kyrkobalkar och senare kyrkostadgar af allmänt innehåll omför-

¹⁾ Jfr. Maurer: D. älteste Hofrecht d. Norden, s. 78 o. fl.

målas inga frihetsstraff, såsom sjelfständiga straff¹⁾. Der frihetens förlust, såsom sjelfständigt straff, tidigast förekommer, torde vara i den äldsta Gårdsrätt, som vanligen, ehuru osäkert, tillagts konung Magnus Eriksson, hvarest straffet att «ligga i tornet och äta bröd och vatten» omtalas, och samma straff upprepas sedan i de yngre Gårdsrätterna från 15de och 16de århundradena. Från Gårdsrätterna, hvilkas stiftare måhända från den Canoniska Rättens lära om penitens hemtat idéen om vatten- och brödstraffet, har sedermera detta straff vunnit insteg i åtskilliga stadgar, innan 1734 års lag slutligen reglerade detsamma²⁾.

Då författaren (s. 472) vidare angifver de förbättringar, som efter 1734 inträdt i den svenska strafflagstiftningen och omförmler de förslag till ny strafflag, som utarbetades af Lagkomitén 1832 och af Lag Beredningen 1844, yttrar han, att i det förra förslaget upptogos såsom allmänna straffarter: dödsstraff, straffarbete (*travaux forcés*) i 5 grader, fängelse (*emprisonnement*, Gefängniss) och böter, men att i det senare, eller 1844 års förslag, bibehölls af frihetsstraffen blott ett enda slag («*Des peines privatives de la liberté elle ne retenait qu'une seule espèce*») nämligen fängelse i 7 grader (*l'emprisonnement à sept degrés*). Den, som läser denna författarens framställning af frihetsstraffen enligt sistnämnda lagförslag, jemnfördt med hvad författaren säger om 1832 års förslag, och icke närmare känner rätta innebörden af 1844 års förslag, skall mycket lätt bibringas den alldeles oriktiga föreställningen att under begreppet fängelse i 7 grader förstods icke annat än ett enda slags (*seule espèce*) fängelse. Det är nämligen fullkomligt felaktigt att återgifva hvad i 1844 års förslag kallas fängelse i 7 grader med allenast «*emprisonnement à sept degrés*» och «Gefängniss in sieben Graden». Ty man får icke glömma, att Lag Beredningen hade samtidigt med sitt förslag till strafflag, och med hänsyn dertill, äfven utarbetat förslag till lag angående verkställighet af fängelsestraff. Enligt detta senare lagförslag är fängelsestraffet i förslaget till ny strafflag af två slag, nämligen 1°) ensamhetsfängelse för fångar dömda till fängelse i 7de eller 6te grad (från och med 30 dagar til och med 2 år) och 2°) gemensamhetsfängelse. I båda dessa fall skulle arbetstvång vara förenadt med frihetens förlust (för cellfänge efter 14 dagar i cell). Författaren synes hafva förbisett att «Gefängniss», enligt tysk rätt, närmast, om också icke fullständigt, motsvarar hvad i Sverige förstås med enkelt

¹⁾ 1 Visby Stadslag I: 16 m. fl. omtalas «hechte» i förening med kost af vatten och bröd såsom ett förvandlingsstraff för den, som icke förmådde utgifva ådömda böter. — Såsom särskildt straff för kyrkans tjänare förekommer viaserligen fängelse i åtskilliga kyrkliga stadgar från 13de, 14de och 15de århundradena. Jfr. Maurer, l. c.

²⁾ I Magnus Erikssons Stadslag (Radst. B. XXXV) omförmäles visserligen «i torn læggia», dock icke såsom straff, utan såsom medel att hindra från flykt (custodia).

fängelse och att åter hvad *«emprisonnement»* beträffar, detta straff, enligt fransk rätt, är af 2 slag: *«emprisonnement correctionnel»*, hvarmed arbetstvång är förenadt och *«emprisonnement de simple police»*, der arbetstvång saknas.

Endast i förbigående anmärka, vi att när författaren öfvermålar offentliggörandet af vår nu gällande strafflag af år 1864 och i sammanhang dermed äfven omnämner promulgationsförfattningen af den 16 februari samma år, meddelar han den öfverraskande underrettelsen, att densamma innehåller i § 16, bland andra föreskrifter, äfven om *«les morgues»*¹⁾, hvarmed man åtminstone i Frankrike allmänt förstår offentliga lokaler, der anträffade lik efter okända döda utställas för att af släktingar eller bekanta kunna identifieras. Men om man med uppmärksamhet genomläser 16 § i nämnde författning, skall man genast finna, att der icke förekommer ett enda ord om sådana lokaler (*morgues*), utan lemnas endast underskrift för kronobetjente huru förfaras skall, då någon »utan vederligen föregången sjukdom finnes ligga död» och om den undersökning, som i sådant fall skall förrättas för att utröna »om den döde af egen eller andras handaverkan omkommit» — således något helt annat än om *«les morgues»*.

Författaren anför i samma stycke (§ 5), att bland de reformer i strafflagstiftningen, som vidtogos, innan den nu gällande strafflagen trädde i verksamhet, kan räknas att genom förordningarna den 4 maj 1855 upphäfdes: 1° spö- och risstraffet och kyrkoplikt samt 2° straffen för stöld, snatteri och rån (1. *«abrogation de la peine de fouet et des pénitences ecclésiastiques. 2. l'abrogation des peines contre le vol, le détournement (snatteri) et la rapine»*) (i tyska upplagen: 1° »Die Beseitigung der Rutenstrafe und der Kirchenbusse; 2° der Strafen wegen Diebstahl, Entwendung (snatteri) und Raub»); men då det icke säges hvad som skulle ersätta de afskaffade straffen för stöld, snatteri och rån, innan 1864 års strafflag trädde i verksamhet, kan sådant icke förklaras annorlunda än såsom ett förbiseende.

Strafflagen af den 16 Februari 1864 kallar författaren ömsom *«loi pénale»*²⁾ ömsom *«loi criminelle»*, »Strafgesetz». Bäst hade varit att alltid hafva bibehållit det franska allmänt brukliga uttrycket *«Code pénal»* och det tyska »Strafgesetzbuch», när fråga är om en fullständig lagkodex. I fjerde stycket kriticerar han denna lag, som han finner stundom kasuistisk, behäftad med luckor, triviala, föråldrade, föga bestämda ordasätt, och han söker utreda om lagstiftaren, vid lagens utarbetande, tagit intryck af Bostroms idealistiska världsåskådning, och menar att lagstiftaren »n'a pas

¹⁾ I den tyska upplagan begagnar författaren ordet »Leichenschau».

²⁾ Författaren har sannolikt, i enlighet med Lindstrands år 1866 utgifna, delvis mindre lyckade, öfversättning af 1864 års strafflag, valt benämningen *«Loi pénale»* i stället för den riktigare *«Code pénal»*.

d'avantage pu rester totalement étranger aux théories idéalistes de Boström. Det är dock alldeles säkert, att då förslaget till ny strafflag affattades och sedermera behandlades vid riksdagen 1862—63, togos Boströms lära om bestraffning af brott ingalunda i öfvervägande. Skulle sådant hafva skett och Boströms åsikter i något afseende gjort sig gällande, hade utan tvifvel lagen fått ett helt annat utseende och kommit att uppvisa ytterst stränga, för att icke säga barbariska straffbestämmelser.

Då författaren i 9:de stycket (§ 9) omförmäler de orsaker, som föranleda befrielse från straff, och dervid nämner att de, hvilka icke uppnått den kriminela myndighetsåldern, men begått brottsliga handlingar, kunna af domstolarna dömas att antingen agas hemma eller ock att intagas i en offentlig uppfostringsanstalt (*«die Überführung in einer öffentliche Erziehungsanstalt»*), anmärker han, att såsom sådana äro att anse åkerbrukskolonien Hall, Stora Råby och 19 andra (*«als solche sind zu nennen die Ackerbaukoloni Hall in Södertörn, Stora Råby und 19 andere»*). Häremot måste erinras, att bland alla de af författaren åberopade uppfostringsanstalterna är det egentligen blott en enda, nämligen kolonien Hall, till hvilken domstolarna kunna döma vanartade, om brott förvunna, minderåriga gossar. Denna anstalt, upprättad och förvaltd af en privat förening, har nämligen ett slags offentlig karaktär derigenom, att den åtnjuter statsanslag mot skyldigheten att emottaga, så långt utrymmet medgifver, och uppfostra dit dömda, unga brottslingar. Stockholms uppfostringsanstalt vid Tjärhofsgatan för gossar, hvarest intagas af hufvudstadens polis såsom vanartade kända, kringstrykande gossar, underhållas af kommunen, men de öfrige äro hufvudsakligen enskilda anstalter. De flesta af dem torde icke på några villkor vilja i sitt sköte upptaga barn, som föröfvat verkliga brott. Författaren har visserligen, till stöd för sitt antagande, att Sverige skulle ega, utom kolonien Hall och Stora Råby, äfven 19 andra offentliga anstalter för unga brottslingars korrektionela uppfostran, åberopat den 1879 utgifna berättelsen om den internationela Penitentiär-Kongressen i Stockholm, som hållits året derförut. Men han har dervid blifvit missledd af nu mera aflidne generaldirektören Almqvist, hvilken i sitt utlåtande till kongressen råkat uppräknat åtskilliga för välartade barn anordnade vårdanstalter, såsom Prins Carls uppfostringsinrättning för fattiga barn på Gälön, Murbäckska inrättningen för fattiga flickors uppfostran, Almqvistska uppfostringsanstalten i Stockholm m. fl. bland antalet för unga brottslingars återförande till laglydnad och goda seder särskildt inrättade uppfostringsanstalter. Misstaget i detta afseende hade dock lättigen kunnat undvikas.

Sedan författaren gifvit läsaren en exposé af hvad 1864 års strafflag innehåller rörande de straff, som efter samma lag kunna ådömas, samt vidare om tillräknelighet för brott och kriminell myndighet, om de grunder, som utesluta eller upphäfva straffbarhet,

eller skärpa straffet, om återfall i brott, konkurrens af brott, delaktighet i och försök till brott samt om uppsåt och vållande, kommer han slutligen till en klassifikation af de strafbära handlingar («Die einzelnen strafbaren Handlungen, *Actes punissables en particulier*»), som höra under den svenska strafflagstiftningen och derföre skola uppvisas inför utlandet «in rechtsvergleichender Darstellung». Denna klassifikation är i de flesta delar fullkomligt afvikande från den ordning, som den svenska lagstiftaren ansett sig böra följa, och det torde vara svårt att visa att denna nyvalda ordning, ur vetenskaplig synpunkt betraktad, eger något afgörande företräde framför den af lagstiftaren iakttagna.

Författaren fördelar de strafbära handlingarna i följande tolf kategorier, sins emellan sålunda ordnade:

- 1°) Brott emot individens kroppsliga oantastlighet («körperliche Unversehrtheit») hvartill hänföres mord, dråp, mordförsök, kroppskador, barnamord, fosterfördrifning och envig (kap. 14 S. L.).
- 2°) Brott emot annan persons heder och ära (kap. 16 S. L.).
- 3°) Brott emot den personliga friheten («Die persönliche Freiheit») (kap. 15 S. L.).
- 4°) Brott emot könsfriheten¹⁾ («geschlechtliche Freiheit, la liberté du sexe»), och sedlighetskänslan («sentiment moral») (kap. 15:12—19; kap. 18 S. L.).

Författaren har här hänfört de i 15 kap. §§ 12—19 strafflagen omförmälda brott till hvad han kallar brott emot könsfriheten, under det att lagstiftaren just genom att upptaga dem i 15 kapitlet visat, att han betraktat dem såsom egentligen angripande den personliga friheten i hela dess omfattning. Att författarens åtgärd i nämnde hänseende kan sägas för vetenskapen medföra en vinst, måste betvivlas. Visst är, att derigenom har lagstiftarens uppfattning af beskaffenheten af berörda brott icke återgifvits, på sätt sig bort, för ändamålet af komparativ rättsforskning.

- 5°) Brott emot religion och kyrklig ordning (kap. 7:1—3; och 11:1—4, 7 S. L.).

Författaren förklarar förbud mot arbete på söndag eller högtidsdag vara ett »theokratiskt» stadgande. Han framställer de i kap. 11:1—4 och § 7 omförmälda förbrytelser såsom stridande emot kyrklig ordning (kirchliche Ordnung, *exercice du culte*), icke på sätt den svenska lagstiftaren sedan århundraden tillbaka förfarit, såsom fridsbrott eller brott emot kyrkofriden. Och dock synes det hafva varit rättast att, för den komparativa rättsforskning, hvarom nu är fråga, låta lagstiftarens rättsuppfattning i all sin egendomlighet klart framträda inför läsaren.

¹⁾ Jfr. v. Liszt: Lehrbuch §§ 131—35.

- 6°) Brott emot individens personliga eller civilstånd¹⁾ (Personenstand, *état civil*) och äktenskap (kap. 22:7—9; 17:1—6 S. L.).

I likhet med 1734 års lagstiftare har äfven lagstiftaren 1864 uppfattat såsom verkliga bedrägeribrott, om någon under antagande af falskt namn eller stånd beredt sig otillbörligen arfs- eller familjerättigheter, eller förledt qvinna till äktenskapsaftal eller vigsel, eller om någon understicker eller förbyter barn. Men när nu författaren tvärtom framställer dessa brotts karaktär ur synpunkten af förbrytelser allena emot individens personliga eller civilstånd, så har han äfven här icke rätteligen återgifvit den svenska strafflagstiftarens rättsåskådning i detta fall.

- 7°) Brott emot åtskilliga immateriella rättigheter eller rättsförmåner («immaterielle Rechtsgüter, *biens immatériels*») (kap. 11:5—8, 10—14; — 22:10, 14 S. L.).

Hvad den svenska strafflagen karaktiserar såsom fridsbrott — förgripelser mot den frid, som bör herrska vid offentliga förrättningar eller sammankomster, så ock brott emot hemfriden — har författaren allena tillagt betydelsen af ingrepp i immateriella rättigheter. Han har likaledes till förbrytelser mot *biens immatériels* hänfört hvad 1864 års lagstiftare med rätta stämplat såsom oredligt eller bedrägligt förfarande, nämligen om någon obehörig person öppnar annans bref, eller syssloman eller fullmäktig förfär trolöst emot sin hufvudman. Då lagstiftaren i öfverensstämmelse med svensk rättsuppfattning i 22 kapitlet strafflagen bland bedrägeribrotten upptagit sistnämnde förbrytelser, synes det hafva varit rättast att författaren i sin framställning äfven gifvit dem samma plats för att dermed just utmärka den synpunkt, hvarifrån Sveriges lagstiftare ansett att de böra betraktas.

- 8°) Brott emot egendomsrätt («gegen das Vermögen, *patrimoine*») (kap. 18:14; — 19; — 20; — 21; — 22:1—5, 13—15, 17, 19; — 23 S. L.).

Hvad i 22 kap. 14 § strafflagen förekommer har här åter upptagits och rubricerats såsom brott emot eganderätt, utan att närmare angifvits hvad af paragrafens innehåll, enligt författarens mening, hemfaller till kategorien brott emot «immaterielle Rechtsgüter» och hvad som skall räknas såsom brott emot eganderätt.

- 9°) Brott emot oegentliga rättsförmåner («uneigentliche Rechtsgüter, *atteinte à la foi publique*») (kap. 12 och 22:16, 18 S. L.).

Så kallar författaren hvad lagstiftaren bränmärker såsom förfalskning af offentliga eller enskilda handlingar, hvarpå rättigheter eller rättsförmåner kunna grundas, förfalskning af mynt, sedlar, stämplat, verktyg o. s. v.

¹⁾ Jfr. v. Liszt: Lehrbuch §§ 163—64.

- 10°) Brott emot staten («gegen das Gemeinwesen, *Actes portant atteinte à la chose publique*») (kap. 8, 9, 10, 13 och 22: 6 S. L.).

Författaren har här upptagit såsom ett brott emot staten om någon, såsom det heter i 22 kap. 6 § strafflagen, «tillvällar sig svikligen, i uppsåt att skada göra eller fördel sig eller annan bereda, utöfning af embete eller tjenst,» ett brott, som lagstiftaren åter, med afseende på det svikliga i förfarandet, karakteriserat såsom ett bedrägeribrott. Om det också icke kan förnekas att brottet berör staten, synes det dock hafva varit ändamålsenligast, just för den komparativa rättsforskningens skull, att, i enlighet med den uppfattning, som lagstiftaren visat sig hysa, äfven låta ifrågavarande brott behålla den plats bland bedrägeribrotten, som han vid strafflagens redigerande ansett vara den rätta.

- 11°) Brott af embetsmän i embetet («Verbrechen und Vergehen im Amte, *Crimes et délits de charge*») (kap. 25 S. L. — S. L. för krigsmän. — S. L. för prester).

12°) Tryckfrihetsbrott («Pressdelikte, *Délits de Presse*»), hvartill författaren räknar förseelser emot sådana ordningsföreskrifter, som t. ex. att boktryckare uraktlåtit att utsätta årtal eller tryckningsort på publicerade skrifter (Tryckf. F. § 1 mom. 10), m. fl. förseelser, belagda med böter och som hittills icke ansetts vara af den betydnenhet att böra rubriceras såsom kriminela och förtjenta af en plats i systemet af brottliga handlingar, som hemfalla under den svenska kriminallagstiftningen.

Vi hafva härmed afslutat granskningen af Härads höfding Uppströms för den komparativa rättsforskningens behof utarbetade framställning af Sveriges nu gällande strafflagstiftning. Vi öfverlemnna åt sakkunniga läsare att afgöra huruvida denna hans med titeln «Das Strafrecht Schwedens, *le Droit criminel de la Suède*» försedda afhandling kan åt utländske forskare, hvilka önska vinna kännedom af vårt lands kriminela lagstiftning, bibringa en riktig föreställning och fullt tydliggöra den svenska lagstiftarens uppfattning af brott och straff, sådan densamma framträder i den nu gällande strafflagen.

Professor v. Liszt har af sina medarbetare för utgifvandet af «Die Strafgesetzgebung der Gegenwart» hoppats erhålla en inblick i det egendomliga i de civiliserade folkens strafflagstiftning («die Eigenart der Gesetzgebung»). Den internationela föreningen (*l'Union internationale*), hvarom vi talat i början af denna uppsats, har äfvenledes väntat att af de särskilda framställningarne i ifrågavarande verk såsom resultat bekomma ett tillfyllestgörande material för en fruktbringande komparativ rättsforskning. Men vi betvifla att ens flertalet af de framställningar i ämnet, som intagits i 1:sta delen af det storslagna verket, kan anses egnadt att erbjuda ett material af beskaffenhet att läggas till grund för en i sann mening vetenskaplig komparativ behandling. För en sådan måste

alltid, enligt vår mening, blifva nödigt att gå till källorna, till original-texterna i folkens strafflagar och derifrån hemta stoff för den jemnförelse dem emellan, hvaraf man kan vänta för rättsvetenskapen varaktiga frukter.

Emedlertid skall man icke anse det som redan är gjordt, vara förspild möda. Tvärtom. Man bör alltid egna professor v. Liszt och hans många medhjelpare ett tacksamt erkännande för hvad som blifvit sammanfördt i den 763 sidor starka volymen. Innehållet deraf bör i alla händelser väcka intresse för fortsatta forskning. Om dessa företagas med tillbörlig insigt och urskilning, skall resultatet utan tvifvel komma att lemna värdefulla anvisningar på den riktning, hvari stundande reformer på strafflagstiftningens fält böra gå.

K. Olivecrona.

Dr. Karl Lehmann. Die geschichtliche Entwicklung des Aktienrechts bis zum Code de commerce. Berlin 1895. 108 S. 8vo.

Forfatteren fremstiller i denne Monografi den historiske Udvikling af de Interessentskabsformer, der foreløbig fandt en Afslutning i det af *Code de commerce* Art. 29 sq. ordnede Retsinstitut, det moderne Aktieselskab. *Code de commerce* fastslog Aktieselskabet som en distinkt Associationsform, og ud fra dette Udgangspunkt have de nyere Lovgivninger bearbejdet og udviklet dette Retsinstitut i forskjellige Retninger, hver Lovgivning paa sin særegne Maade; som prægnant Exempel kan nævnes, at efter enkelte Landes Ret (saasom i Tyskland og Frankrig) ansees Aktionæren at have en ubetinget Ret til at faa sin Del i det beregnede Overskud udbetalt som Dividende, forsaavidt Statutterne ikke have anden Bestemmelse, medens Opfatningen i engelsk og norsk Praxis er, at det er Generalforsamlingens Sag at bestemme om og hvormeget af Overskuddet skal uddeles som Dividende, hvormeget anvendes til Reservefond etc. (jfr. Udkast til Lov om Aktieselskaber, Christiania 1894, Motiver S. 46—47). Vi ere, som Forfatteren rigtigheden udhæver, endnu midt i Tilblivelsesstadiet, og om en endelig Afslutning kan det jo ikke være Tale. Vexlende Tidens vexlende Behov skabe enten Modifikationer eller nye beslægtede Former. (Jfr. Deutsches Reichsgesetz betr. d. Gesellschaften mit beschränkter Haftung v. 20 April 1892, der normerer en ny Selskabsform ved Siden af det ved L. 18 Juli 1884 ordnede Aktieselskab.

Forfatteren udhæver indledningsvis, at Aktieselskabets Begreb først er klart fastslaaet ved *Code de commerce*, og at det, som Nutidens Videnskab opfatter som begrebsvæsentlig for Aktiesel-

skabet, ikke flyder af urgammel Naturnødvendighed, men er grundet paa positive Retssætninger (og det endog af nyere Dato); denne hans Bemærkning har Almengyldighed. Hvad der paastaaes at maatte gjælde som flydende af Sagens Natur, er ofte simpelthen en Konsekvens af en rent vilkaarlig Retssætning, som man har vænt sig til, saa den, der ikke kjender anden Ordning, ikke kan tænke sig Forholdet anderledes. Paulus mener, at «*non juris constitutio sed natura rei*» er til Hinder for Proces mellem Fader og Søn *in potestate*, medens dog den klassiske romerske Rets *patria potestas* er af ligesaa vilkaarlig Natur som norsk Rets Bestemmelser om løs Landskyld. Bemærkningen har en anden Side, som det er Umagen værd at fremdrage: Retsudviklingen har udformet en Række distinkte Selskabsformer, Sædvaneret og Lov have fastslaaet Hovedsætningerne — mere og mindre klart, i større eller mindre Omfang — for de forskellige Selskabsformer. Hvad der er positivt fastslaaet for én Selskabsform, kan ikke udenvidere overføres paa en anden; dette ser Enhver, hvor der f. Ex. spørges om Overførelse af en for Aktieselskabet gjældende Regel paa det navngivne Handelsselskab; men Sætningsens Rigtighed er ligesaa sikker ved andre Selskaber, hvor Modsætningen ikke er saa stor; der kan f. Ex. ikke være Tale om (saaledes som forsøgt, jfr. HRD. i Retst. 1889 P. 402 og Retst. 1893 P. 38 Noten) at overføre paa Rederiet den i vor Ret ved Dommene vedkommende Peder Cappelens Enke fastslaaede Sætning om Fortrinsret for Selskabskreditorer i det navngivne Handelsselskabs Concursbo; ei heller kan man, for at tage et andet Exempel, uden videre overføre de om Aktieselskabet gjældende Retsregler paa de gjensidige Forsikringsselskaber; det er to aldeles forskellige Retsinstituter, medens de, som Forfatteren paaviser (jfr. P 48, 55), endnu sammenblandes i Slutningen af det 17 Aarhundrede; i fransk Octroi af 1686 betegnes endog Medlemmerne af et gjensidigt Selskab som «*actionnaires*».

Det har været den almindeligst antagne Opfatning, at Aktieselskabets Vugge har staaet i Italien og at det enten udviklede sig af Commenda, idet Aktiekommanditselskabet har været den oprindelige Form, eller at det skriver sig fra de i Italien almindelige corporative Forbund af Statskreditorer (*montes, maonae*), hvilket i den senere Tid har været den herskende Mening, om den end ikke har staaet uimodsiget. At disse Banker i hvert Fald ikke fik nogen afgjørende Indflydelse paa Retsdannelsen, men at det var de store Handelskompagnier (fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede) som gik i Spidsen for den nyere Udvikling, har imidlertid længe været anerkjendt (jfr. Aktielovkommissionens Betænkning 1883 P. 3; for dansk-norsk Rets Vedkommende har det ikke været tvivlsomt, at dens Aktieselskaber nedstammede fra Kompagnierne). At der ogsaa bestod talrige Berøringspunkter mellem Aktieselskab og Rederi, var paavist af flere. I Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung etc. B. 17 (1893) P. 959 sq. har Gustav Schmoller

opstillet som det sandsynlige, at Reisværket for Aktieselskabets senere Udvikling er afgivet af 3 forskellige Selskabsgrupper: 1) De italienske montes, 2) de store Handelskompagnier, 3) Partsrederiet, og han udhæver klart og bestemt den store Betydning, netop den sidste Selskabsform har havt (se specielt P. 961—962, 969—970, 975, 976—977, 980).

Han opsummerer sin Opfatning i følgende Ord (P. 976—977):

«De ovenstaaende Meddelelser om Partsrederierne og deres Sammenhæng med Kompagnierne forekomme mig uimodsigelig at bevise, at Rederes og Kjøbmænds gamle Sædvane — at træde sammen med Skibsparter til Expedition af et eller flere Skibe — under sin Udvikling førte til Aktieselskabsformen». Efter kortelig at have resumeret Udviklingen fra Partsrederiet til Handelskompagniet fortsætter han: «Og disse store Handelskompagnier for oversøisk Handel var Hovedsagen for Aktieselskabets Udvikling».

Det er denne Schmollers Tanke, som Lehmann udfører videre og skarpere i det foreliggende Arbejde, idet han i Enkelthederne gennemgaar den historiske Udvikling af Italiens montes og maonae, af Rederier og Handelskompagnier. Han kommer til det Resultat, at der ikke kan tilkjendes hine montes nogensomhelst Betydning i den heromhandlede Henseende, det moderne Aktieselskab har udviklet sig af Partsrederiet. I 1602 oktroieredes det første af de store Kompagnier, det store hollandsk-ostindiske Kompagni. Forfatteren paaviser udførlig, hvorledes dette var en Sammenslutning af Rederier i Provindserne Holland og Zeeland til Fællesforetagende. Rederierne i et Distrikt slog sig sammen til et Kammer, og Kamrene, repræsenterede ved et i Forhold til Størrelsen staaende Antal Bestyrere (Bewindthebbers) dannede i Fællesskab Kompagniet. Kamrene sendte Deputerede til Kompagniets Generalforsamling, hvor der med Stemmeafstemning bestemtes, hvormange Skibe skulde udruste sig, men hvert Kammer udrustede og udsendte sine Skibe og Varer, Udrustningen foregik ikke for Kompagniets fælles Regning.

Der fandtes ikke fast Medlemsantal og ingen fast Grundkapital, idet der til hver Reise tilveiebragtes de til Udrustningen nødvendige Penge, der fandtes ikke faste Regnskabsterminer, ikke ordentlige Generalforsamlinger. Lignende Begyndelse træffes ogsaa i England; der var ingen fast Grundkapital, ja Medlemmerne kunde veksle for hver Reise; der samledes Indskud til hver enkelt Expedition, og først 1611 kom man til den Ordning, som det hollandske Kompagni fra Begyndelsen havde inden sine Kamre, at der til hver Expedition samledes et fælles Indskud, saaledes at Udrustning og Lastning af samtlige Skibe skede for Fælleskassens Regning. Af saadanne løse Congregationer har Nutidens skarpt tilhugne Aktieselskab udviklet sig. En fast Grundkapital træder overhovedet først frem i Slutningen af det 17de Aarhundrede.

I Frankrige gik Udviklingen hurtigere for sig. Allerede i

1626 træffes saaledes et Selskab (Compagnie de Morbihan) med fast Fond og delt i 100 Aktier. I et Selskab fra det følgende Aar er imidlertid Kapital og Medlemsantal igjen ubegrændset. I et Selskab af 1635 ligesom i et af 1660 træder Slægtskabet med Partrederiet endnu paa det klareste i Dagen, idet der er paalagt Medlemmerne Tilskudspligt og givet dem Adgang til at fri sig for denne ved Abandon af sin Part (jfr. den norske Sælov 1893 § 17 første Punktum, § 18 første Punktum).

Idet det ikke lader sig gjøre i faa Ord at give en Oversigt over Forfatterens righoldige Fremstilling af Udviklingsgangen, skal Anmelderen gribe ud enkelte Punkter, der have nærmere Interesse for norske Jurister. Der spores endnu Eftervirkninger i moderne Ret af den oprindelige Ordning uden fast Grundkapital (jfr. Schmoller cit. P. 987 sq.), nemlig i engelsk Lov, dansk og norsk Praxis. Engelsk L. 1862 legaliserer endog udtrykkelig det sletteste af alle Systemer, dette, at Selskabet kan anmelde sig til Registret med en stor projekteret Kapital, hvorpaa kun 7 Aktier behøve at være tegnede og Intet indbetalt.

En lignende Retstilstand hos os gjorde først Handelsregisterloven af 1890 § 19 Ende paa. Denne Lov har givet Udtryk for den overalt udenfor England gjældende Sætning, at et Aktieselskab skal have en bestemt Kapital. Idet det foreliggende Udkast til norsk Aktielov (Christiania 1894) skulde ordne disse Forhold, havde det paa den ene Side at opretholde dette Princip, paa den anden Side at regne med den historiske Udvikling og dens Resultater hos os, hvor det, som bekjendt, er almindeligt, at der udstedes en Indbydelse, hvor ofte ingen bestemt Kapital nævnes; man vil (som for 150 Aar siden) vedblive at samle Subskription eller udstede Aktier, saalangt man kan. Denne Ordning eller rettere Uorden kunde simpelthen ikke tilstedes, og Udkastets § 12 har derfor grebet til den Udvei, at den tillader, at der i Subskriptionsindbydelsen bestemmes, at Selskabet skal kunne stiftes, forsaavidt mindst en vis angiven Sum bliver tegnet, men at Tegningen skal kunne fortsættes (inden en i Tegningsindbydelsen udtrykkelig angiven Frist), dog ikke udover en bestemt høiere Sum; efter at Selskabet er konstitueret, kan Aktier ikke tegnes. Naar K. Lehmann i sin Kritik af Udkastet i *Monatsschrift für Aktienrecht und Bankwesen* (IV Jahrg. No. 6 for 8de Juni 1895) heri finder «eine Zugeständniss an die ältere, das feste Grundkapital noch nicht kennende, Auffassung», saa har han forsaavidt Ret, som det er en Concession til den norske Forretningsverdens Ulyst til at finde sig i skarpe Former, men i Realiteten har Udkastet fastholdt Kravet om bestemt Grundkapital, thi kun den Kapital, hvormed Selskabet er konstitueret, kan anmeldes til Registret som Aktiekapital (medens nye Aktier alene kunne emitteres under Iagttagelse af visse Former), og det er dog derpaa, og derpaa alene, at det kommer an.

Forfatteren har i sin Monografi § 4 (jfr. hans ovennævnte

Kritik) opstillet som Resultat af den europæiske Retsudvikling, at det er et Essentiale for Aktieselskabet, at der bestaar en begrændset Hæftelse for Medlemmerne, ikke blot udad, men ogsaa indad. Saavidt jeg forstaa, indrømmer han imidlertid (P. 53), at den begrændsede Forpligtelse indad ikke, som Hæftelsen udad, er en begrebsmæssig Nødvendighed, det er blot, mener han, et positivt Resultat af Udviklingen. Men tør dette siges med en bred Pen? Aktieselskabet har — som oven antydte — ikke udviklet sig *pari passu* i alle Lande. Og selv den tyske Praxis udviser, som bekendt, Exempel paa, at der paalægges Aktionærerne en vis Tilskudspligt (den bekendte Rübenzuckerfabriken). Her har Reichsgericht bøiet sig for Praxis, om end under Betænkeligheder. Disse Spørgsmaal, der have fremkaldt en hel Literatur, kunne her ikke nærmere drøftes. Kun skal bemærkes, at Spørgsmaalet synes at være et rent praktisk. Naar kun den Hovedsætning opretholdes, at Aktieselskabet er et Selskab med bestemt Kapital: med en for samtlige Medlemmer begrændset Forpligtelse udad, maa det være Medlemmerne tilladt i sit indre Forhold at aftale hvilkensomhelst Forpligtelse. Det er efter sin Natur et Internum, som ikke kommer Trediemand, Kreditorerne, ved, om samtlige Medlemmer overtage som Selskabsforpligtelse ikke alene at skaffe tilveie den til Handelsregistret anmeldte Kapital, idet de indskyde en vis bestemt Sum (indbetale sine Aktiers paalydende Beløb), men ogsaa aarlig ligeoverfor hinanden indbyrdes vedtage at levere et vist Kvantum Raastof, eller paa anden Maade at yde Tilskud til Driften. Den norske Aktielovkommission har ikke troet, at der hertil behøvedes en særegen Selskabsform, det kan indordnes under det almindelige Aktieselskab. Naar kun dette er ordnet saaledes, at det karakteristiske Moment, Hæftelsen udad, er skarpt fremhævet, og at der er taget Forholdsregler til Sikrelse af Aktiekapitalen som Satisfaktionsobjekt for Trediemand, indsees det ikke at være nogen Fordel ved at opstille saa snævre og haarde Former for Aktieselskabet, at dette ikke kan opfylde den Funktion, som Forretningsverdenens Praxis i lange Tider har søgt at tildele det. Saaledes har vi i norsk Praxis Exempel paa, at et Bjergværksselskab er konstitueret som Aktieselskab, med bestemt Kapital men med Forpligtelse for Medlemmerne til at yde Tilskud til den aarlige Drift, og i flere af vore Rederi-Aktieselskaber er Aktionærernes indbyrdes Forhold i de væsentligste Punkter ordnet i Lighed med Partsrederes. Man har flere Grunde for denne Ordning. En Grund var den, at man herigjennem opnaaede at trække fremmed Kapital til vor Rederibedrift, hvilket efter vor ældre Søfl. af 1860 som efter den gjældende Sølov af 1893 kun kan ske i Aktieselskabs Form; derhos vilde man ved at anmelde Selskabet som Aktieselskab sikre sig mod den ubegrændsede Hæftelse, som den ældre Søfartslov i Lighed med engelsk Ret paalagde Rederen for Skipperens Kontrakter, og endnu danner man, saavidt vides, Rederier som Aktieselskaber af den samme Grund

kuagtet den nye Sølov i §§ 7 og 8 har indført Rederens begrænsede Hæftelse for Skipperens Kontrakter og Delikter som almindelig Regel), idet man frygter for, at engelske Domstole skulle anvende sit Hjemlands Ret, saaledes at norsk Rederi, der er dømt i England, risikerer ikke alene at miste vedkommende Skib, men ogsaa at se alle sine øvrige Skibe beslaglagte i engelske Havne til Fordringens fulde Betaling. I sin Kritik af det norske Udkast indrømmer Lehmann ogsaa de praktiske Hensyns Vægt og antyder kun Ønskeligheden af en Redaktionsændring.

Ogsaa paa et andet vigtigt Punkt har den norske Udvikling gaaet sin egen Vei. Det er en klar Sag, at vore Aktieselskabers Repræsentanter ere Efterkommere af de store Kompagniers «Hovedparticipanter» (jfr. Lehmann P. 56—65, Aktielovkom. Betænkning 1883 P. 69), og Lehmann hævder, at den tyske Retes «Aufsichtsrath» ligeledes stammer derfra; men vort Repræsentantskab og Tyskernes Aufsichtsrath ere i Virkeligheden to væsentligt forskellige Organer (hvilket hverken Lehmann i sin ovennævnte Kritik eller M. Pappenheim i sin Kritik af Aktielovudkastet i Goldschmidts Zeitschrift f. Handelsrecht B. 43 synes at have været opmærksomme paa). Repræsentantskabet har i Tidens Løb udviklet sig til et Mellemed mellem Generalforsamling og Bestyrelse med mangeartede Funktioner. Det har ikke at fungere som et Tilsynsraad, regelmæssig samles det kun hvert Fjerdingaar, men det har ofte overtaget en hel Del Funktioner, der ellers tilligge Generalforsamlingen, det er blevet en engere Generalforsamling. Ofte er det bestemt, at vigtigere Beslutninger skulle fattes af Bestyrelse og Repræsentantskab i Fællesskab; det er praktisk ugjærligt at lade Generalforsamlingen overtage en saadan Funktion, og da man ikke have villet lade Bestyrelsen fatte afgjørende Beslutninger alene (som f. Ex. Indkøb af et nyt Skib, større Udvidelse af Forretningerne), har enkelte Statuter henlagt Funktionen under Repræsentantskabet i Fællesskab med Bestyrelsen. Da paa den anden Side Repræsentantskabet er det Organ, der nærmest skulde føre Tilsyn med Bestyrelsens Forretningsførsel, for hvem Regnskabet først og fremst aflægges, og som næsten undtagelsesvis deciderer Regnskaberne, skal det indrømmes, at der her foreligger en Sammenhobning af heterogene Funktioner, der vistnok kan have betænkelige Følger. Men i norsk Praxis har denne Ordning vist sig hensigtsmæssig, og Aktielovudkastet har ikke vovet her at slaa ind paa nye Baner.

Den tyske Lows Aufsichtsrath skulde efter sin Bestemmelse være et Kontrolapparat, men i Praxis er det blevet til et mægtigt Administrationsorgan (hvilket det norske Repræsentantskab ikke er, idet det kun virker stødvis). Naar Lehmann paastaar, at Aufsichtsrath skriver sig fra Hovedparticipanterne, saa turde det vel være, at det ikke nedstammer i lige Linie fra disse, saaledes som vort Repræsentantskab gjør. I ældre tysk Praxis havde man et «Verwaltungsrath», «Ausschuss», «Curatorium», «Deputation», der synes

at have svaret temmelig nær til vort Repræsentantskab (jfr. Löwenfeld, Recht der Aktiengesellschaften 1879 P. 259 sq.) og den ældre Aktielovs § 231 nævner ogsaa i Forbigaaende Verwaltungsrath uden nærmere at bestemme dets Funktion. Først Novellen af 1870 overførte det for Kommanditaktieselskabet karakteristiske og nødvendige Aufsichtsrath (Kommanditaktionærernes Kontrolapparat ligeoverfor Geranten) paa Aktieselskabet som en Erstatning for den Autorisation, som Novellen af 1870 ophævede. Dette Aufsichtsrath trængte ifølge Löwenfeld i Tidens Løb «Hovedparticipanternes Descendent, Verwaltungsrath», tilside, og i den nye Aktielov af 1884 nævnes ikke længere Verwaltungsrath. Er den erfarne Praktiker Löwenfelds Fremstilling af Udviklingen rigtig, saa kan man dog kun uegentlig anse Aufsichtsrath som nedstammende fra «Hovedparticipanterne», og det er da let forklarligt, hvorledes Aufsichtsrath og Repræsentantskab ere blevne saa vidt forskellige.

O. P.

Th. Niemeyer: Positives internationales Privatrecht. I. Das in Deutschland geltende internationale Privatrecht. Leipzig 1894. Duncker & Humblot. 109 S. Rmk. 3,20.

Den samme: Zur Methodik des internationalen Privatrechts. ibidem 1894. 39 S. Rmk. 0,80.

Det sidstnævnte af disse Skrifter er et interessant lidet Foredrag, som Forf., der er Professor i Kiel, har holdt i Berlins juridiske Forening, og som navnlig tilsigter at fremholde Nødvendigheden af ved Behandlingen af den internationale Privatrets skarpere end hidtil at sondre mellem 1) hvad der er virkelig gjældende Ret og 2) hvad der *de lege ferenda* bør være Ret. Forf. paapeger, hvorledes i Løbet af dette Aarhundrede de tidligere ret sparsomme positive Regler, om hvilket Lands Ret skulde komme til Anvendelse, er blevne betydelig forfærdede, dels ved udtrykkelige Forskrifter i de nyere Lovbøger, dels ved Traktater mellem de forskellige Lande, og at der derhos gennem en konstant Retspraxis sædvanmæssigt er fastslaaet et stort Antal Regler. Disse Regler, som Forf. kalder «Kollisionsnormer», er nu, hvad Forf. gennem en Række Exempler paaviser, tildels overordentlig forskellige for de forskellige Retsgebetter, men ikke destomindre maatte det være klart, at enhver Dommer maatte rette sig efter de i hans eget Land gjældende Kollisionsnormer. Hvorledes skulde imidlertid forholdes i de Tilfælde, hvor saadanne udtrykkelige Kollisionsnormer manglede? Forf. mener her med Wächter — og

vistnok med Rette — at Dommeren isaafald først maa undersøge, om der ikke af hans egen Lovgivnings Indhold lader sig udlede, om under de givne Forudsætninger dens egne Bud eller en fremmed Lovgivning skal komme til Anvendelse. Hvor heller ikke saadanne «konkludente» Normer lader sig paavise, vil, fremhæver Forf. videre, et af to være Tilfældet. Enten vil Retsordningen indeholde en Anvisning med Hensyn til det Princip, som Dommeren i sin Afgjørelse skal befølge (t. Ex. som efter den sachsiske Lovbog, at den territoriale Rets Regler, i Mangel af særlig Hjemmel for andet, skal gjælde) eller den vil — da ingen Ret logisk seet kan være ufuldstændig, men en Løsning altid maa gives — overlade det til Dommeren ganske paa egen Haand at træffe den Afgjørelse, som han maatte finde rigtigst. Men ogsaa i sidste Tilfælde er hans Hjemmel for Afgjørelsen at søge i hans egen Retsordning. Af den foran i korte Træk gengivne Udvikling mener Forf., at det vil fremgaa, at der ikke eksisterer nogen universel international Privatreth, der staar over de enkelte Landes Ret paa lignende Maade som Folkeretten, men at den internationale Privatreth altid kun er territorial og en Del af hvert enkelt Lands Retsforfatning og i større eller mindre Grad særegen for denne. For denne gamle Sandhed, mener han, man i nyere Værker (f. Ex. i v. Bars iøvrigt saa fortjenstfulde «Theorie u. Praxis d. internationalen Privatrechts») ofte ikke har havt Blikket tilstrækkelig aabent, hvoraf det har været en Følge, at den videnskabelige Behandling af de positive «Kollisionsnormer» lader meget tilbage at ønske, og at man har været udsat for at sammenblande, hvad der gjælder *de lege lata*, med, hvad der *de lege ferenda* vilde være en ønskelig Regel.

Det andet af de ovennævnte Skrifter indeholder — som Grundlag for en saadan mere «positiv» Behandling — en meget fortjenstfuld Sammenstilling af de i det tyske Rige og dets enkelte Partikularstater gjældende positive «Kollisionsnormer». Det er — foruden af en Indledning, hvori Forfatteren udvikler væsentlig de samme Synsmaader som i sit ovenfor omhandlede Foredrag — tillige ledsaget af en indledende Oversigt over de vigtigste i Riget og Enkeltstaterne gjældende Retskilder og over de fornemste Værker, af hvilke Oplysning om samme kan søges, samt af et Kart over de forskjellige Privatrethssystemers territoriale Omraade. Herved bliver Bogen meget nyttig til Orientering for enhver, der skal søge Oplysning om tysk Ret. Selve Fremstillingen af Kollisionsnormerne synes særdeles fuldstændig, idet ogsaa de vigtigere Præjudikater findes gengivne. De Fleste vil vistnok være overraskede ved Righoldigheden af disse Normer, og man maa være Forf. meget taknemmelig for det mæisommelige og vistnok i det Hele særdeles vellykkede Samlerarbejde, han her har foretaget. Man har her i et lidet Bind forenet en Mængde Oplysninger og Data som man ellers ikke uden uoverkommeligt Tidsspilde og Besvær

vilde kunne skaffe sig. Det er Forf.s Mening senere at udgive en Samling ogsaa af de i fremmede Stater gjældende «Kollisionsnormer.» Manuskriptet hertil oplyses i det væsentlige at være færdigt, og forhaabentlig vil det ikke lade længe vente paa sig. Kjendskabet til de positive Kollisionsnormer er visselig et nødvendigt Grundlag ikke blot for Praxis men ogsaa for en mere frugtbringende theoretisk Behandling af denne ligesaa interessante som vigtige Disciplin, ligesom en saadan Samling vil danne et uskatterligt Grundlag for Arbeidet paa Istandbringelse af internationale Regler paa dette Omraade. Samlingen maa derfor paa det bedste anbefales ogsaa til de nordiske Juristers Opmærksomhed.

F. B.

Karl Fuhr. Strafrechtspflege und Socialpolitik. Ein Beitrag zur Reform der Strafgesetzgebung auf Grund rechtsvergleichender und statistischer Erhebungen über die Polizeiaufsicht. XV + 342 S. + 3 Tavler. Berlin 1892. Otte Liebmann.

Det Institut, som Forf. af dette Værk har gjort til Gjenstand for sin Behandling — *supervision of the police, surveillance de la haute police, Polizeiaufsicht* — er af meget betydelig Interesse. Det kan nemlig ganske sikkert ikke omtvistes, at det nævnte Institut, for hvilket man i dansk Ret savner en teknisk Benævnelse, skjønt man — hvad Forf. S. 253 feilagtigt bestrider — har selve Tingen, kan være et aldeles ypperligt Vaaben i Kampen mod Kriminaliteten — et Vaaben, fuldt saa kraftigt som selve den Straf, der regelmæssigt er gaaet forud. Kan være det, men er det ikke altid. Herom giver det foreliggende Værk særdeles gode Oplysninger. I dette finder man nemlig en paa omfattende og som det synes grundige Studier bygget Fremstilling af de Regler betræffende «*supervision of the police*», der dels tidligere have været gjældende, dels endnu den Dag idag gjælde, dels endelig ere bragte i Forslag i de forskjellige af de europæiske Stater, og som saagodtsom al komparativ Retsfremstilling er ogsaa denne i høi Grad instruktiv. Særlig belærende er Fremstillingen af den Virksomhed, som i London udfoldes af «*the Convict Supervision Office*» — en særegen Afdeling af Politiet, der fører Tilsynet med de Personer, som ere stillede under Politiets Opsigt — og skal man tro de Sagkyndige og de Tal og andre Data, med hvilke disse rykke i Marken, har man i England sporet i høi Grad heldbringende Resultater af dette Instituts Virksomhed. Til Fremstillingen af de forskjellige Staters positive Ret knytter Forf. en Kritik af samme, en Kritik, der konkluderer derhen, at de Forholdsregler, der have været bragte til Anvendelse, har vist sig aldeles utilstrækkelige

overfor uforbøderlige Forbrydere og tildels skadelige overfor de Forbrydere, for hvis Vedkommende en Forbedring ikke er udelukket. Imidlertid indrømmer Forf., at det engelske System har gode Resultater at opvise, hvad han mener navnlig skyldes dels den Omstændighed, at det engelske Politi er saa fortrinligt organiseret og i det Hele udmærket ved at forhindre, at de Personer, der ere stillede under dets Tilsyn, uddrage sig dette, dels den Omstændighed, at Politiet og de forskjellige Fængselselskaber o. l. saa godt have forstaaet at arbeide Haand i Haand. De Forslag, som Forf. slutter med selv at fremsætte, lægge da ogsaa — i al Fald delvis — Vægten paa den Maade, hvorpaa Tilsynsreglerne bør haandhæves — ganske som efter det engelske System. Disse Forslag skal jeg imidlertid ikke komme nærmere ind paa, dels fordi dette vilde udkræve en større Plads end der rettelig kan være denne Anmeldelse beskaaret, dels fordi Forslagene efter mit Skjøn ikke udmærke sig ved nogen Originalitet; jeg skal kun gjentagende fremhæve, at Værket i sin Helhed er i høj Grad fortjenstfuldt og læseværdigt, og at Politimyndighederne i mere end et Land ville kunne høste gavnlig Belæring af samme.

R. G.

Studiet af den romerske Ret i England.

James Bryce. *Legal Studies in the University of Oxford, a valedictory lecture delivered before the University, June 10, 1893.*

Intet Europæisk Land har i vor Tid foretaget saa store og gennemgribende Reforme i sit juridiske Undervisningsvæsen som England. For ikke længe siden havde England egentlig intet juridisk Undervisningsvæsen. Man gav sig i Lære hos en Sagfører og lærte, hvad der var at lære paa hans Kontor («*in a barristers chambers*»); Forelæsninger horte man ikke. Den herskende Mening i England gik i den Retning, at Sagen var vel ordnet paa denne Maade. Man mente endog, at den ikke godt kunde ordnes paa anden Maade. Det blev ikke sjelden offentlig udtalt, at Jurisprudents var en praktisk Gjerning og ikke en Videnskab; den maatte læres gennem Praxis og kunde ikke doceres. Vi for vor Del er opfostrede i en anden Opfatning og gaar maaske paa vor Side for langt i den. Men lige til Midten af dette Aarhundrede var den ovenfor omhandlede Opfatning den almindelige Mening i England, og mangen engelsk Jurist holder ganske vist i sit stille Sind fremdeles paa den. Men fra Midten

af dette Aarhundrede har et stort Omslag fundet Sted. Siden det nævnte Tidspunkt har man været Vidne til et meget energisk Reformarbejde sigtende til at skaffe den unge engelske Jurist den samme Uddannelsesmaade som overalt ellers i Europa. Og det er gaaet meget raskere med denne Reform, end man paa Forhaand skulde have ventet. I forholdsvis kort Tid er der saavel ved Universiteterne i Oxford og Cambridge som i de gamle Sagførerlaug i London, de saakaldte *Inns of Court*, bleven indrettet et retsvidenskabeligt Kursus, der finder sin Afslutning i en Examen i Engelsk og Romersk Ret. Denne Examen er obligatorisk; enhver Engelsk Jurist, der vil blive Advokat eller Dommer eller vil indtræde i forskellige andre Stillinge, maa underkaste sig den. Reformen skede paa den Maade, hvorpaa saa meget sker i England, fast uden Statsmyndighedens Indgriben og væsentlig gennem selvstyrede Korporationers egen Virksomhed; til denne Art af Korporationer hører jo nemlig i større eller mindre Grad saavel de Engelske Universiteter som *the Inns of Court*¹⁾.

De Fordringer, som man ved den nyindførte Examen stillede i Romersk Ret, var naturligvis i Begyndelsen meget lempelige; men Maalestokken har stadig voxet, og man hører fra alle Kanter at Examinationen i Romersk Ret nu er af en meget reel og virksom Beskaffenhed. Saaledes kan henvises til et Skrift af Tyskeren Erwin Grueber: *Das Römische Recht als Theil des Rechtsunterrichtes an den Englischen Universitäten*, Hamburg, 1889. Dr. Grueber, som siden 1881 er *Reader in Roman Law* i Oxford, betegner S. 17 i dette Skrift den Romerretlige Prøve i Oxford som «ein sehr wirksames Examen». I samme Retning gaar en Udtalelse i *Report on Legal Education prepared by a Committee of the American Bar Association, Washington 1893 p. 102: At present it (the Roman law) is studied carefully in English law schools* (nuomstunder er den Romerske Ret Gjenstand for et omhyggeligt Studium i de Engelske Retsskoler). Og Mr. Bryce, Forfatteren af det lille Skrift om Retsstudiet i Oxford, som her skal omhandles, siger derom Følgende S. 9: «Studiet af den Romerske Ret tør nu siges at have skudt dybe og seige Rødder her i Oxford. Baade i vore Examina og i vore Foredrag indtager det en Plads, som er lige i Værdighed med den Engelske Ret uagtet visselig af ringere Omfang (*Both in our examinations and in our teaching*

¹⁾ Nærmere Oplysninger om *the Inns of Court* i London og om hvorledes Reformen i Retsstudiet i det Enkelte gik for sig, vil man finde i et Skrift «Om Romerretsstudiet», som jeg udgav i 1876. En nyere Fremstilling er: P. F. Aschrott: *Das Universitätsstudium und insbesondere die Ausbildung der Juristen in England*. Hamburg, 1886. Adskilligt hidhørende findes ogsaa i Erwin Gruebers: *Das Römische Recht als Theil des Rechtsunterrichtes an den englischen Universitäten*. Hamburg 1889. Aschrotts Skrift synes mig dog meget bedre.

it holds a place equal in dignity to English Law though doubtless of narrower compass).

Mr. Bryce's Skrift er en Afskedsforelæsning holdt i Oxford den 10 Juni 1893. Han blev ansat som Professor i Romersk Ret ved dette Universitet i 1870 og beklædte denne Stilling i 23 Aar, indtil han i 1893 traadte ind i det Gladstone-Rosebery'ske Ministerium som Kantsler for Hertugdømmet Lancaster. Da Mundella Vaaren 1894 maatte resignere, efterfulgte han denne som *President of Board of trade*. Som saadan saa jeg ham ivaares nævnt i en Avis i Anledning af en Parliamentsdebat om Tilraadeligheden af at lægge Skat paa fremmede Handelsreisende. Valgene i Sommer gik, som man ved, det liberale Ministerium imod, og sammen med sine Kolleger har da altsaa Mr. Bryce maattet aftræde.

Det fremgaar af det lille Skrift, at Mr. Bryce i de sidste 12 Aar (fra 1881) havde sin Bolig i London, hvor han praktiserede som Advokat og som saadan «havde en temmelig stor og forskelligartet Praxis». Tillige var han stadig Medlem af Underhuset. At saadant kan gaa an, vil falde en ikke-engelsk Læser underligt. Forklaringen maa ligge i, at enkelte, maaske flere, Engelske Professorer kun paalægger vedkommende Docent en ringe Forelæsningspligt. Et andet juridisk Professorat i Oxford, det saakaldte Vinerianske¹⁾, kræver saaledes alene 60 Forelæsninger aarlig af sin Indehaver. Formodentlig har de Fordringer, som Mr. Bryce's Embede stillede til ham, været lige saa lempelige²⁾. Men til fuld Forklaring af, at det kunde gaa an for ham at bo i London, maa yderligere oplyses, at der i 1881 blev oprettet et nyt Professorat (eller egentlig *a readership*) i Romersk Ret for en indkaldt Tydsk Romanist, den før citerede Dr. Erwin Grueber. Der var altsaa alligevel sørget meget godt for Faget; man havde, om ikke 2, saa dog halvaanden Professor i Faget.

Men det halve Forhold, hvori Mr. Bryce paa denne Maade kom til Universitetet, faldt ham efterhaanden trykkende. I sin Afskedsforelæsning siger han derom Følgende: «Nogle indflydelsesrige Venner her ved Universitetet har søgt at overtale mig til at forblive i mit Embede ved at fremhæve, at det vilde være til Fordel for det juridiske Fakultet at have mellem sine Medlemmer en Mand bosat i London og i Berørelse med Lederne for den juridiske Profession, og at det ved Leilighed ogsaa kunde være til

¹⁾ Det kaldes saa efter dets Stifter, en Jurist ved Navn Viner, død i 1756. Den første Indehaver af dette Professorat var den berømte Blackstone, hvis Værk «*Commentaries on the laws of England*» fremdeles danner Grundlaget for det juridiske Studium i England.

²⁾ Hans Titel var *Regius Professor of Civil Law*. Denne Benævnelse skriver sig som det synes derfra, at Professoratet var oprettet af en Konge (Henrik d. 8de i 1546).

Nytte for det hele Universitet at have En i Parlamentet, som har den Fortrolighed med dets Behov og dets Vilkaar, som stadige Besøg (*constant visits*) og praktisk Erfaring i Forelæsninger og Examination giver. Men hvad man end kan mene om disse Ting, saa har jeg i de senere Aar begyndt at føle, at de nævnte Omstændigheder ikke paa nogen Maade kan opveie den Fordel baade for Fakultetet og Studenterne at have en Professor, som bor her og vier al sin Tid og alle sine Tanker ikke blot til sine Forelæsninger, men ogsaa til Fagets rige Literatur. — — — Ingen føler bedre end jeg selv, hvor ufuldstændigt og ufuldkomment jeg har opfyldt min Ungdoms Idealer om Universitetsgjerningen. Det er blot et delt Sind og en delt Troskabspligt, som jeg især i de senere Aar har formaaet at vie denne Lærestol. Universitetet og mit Fag var mig kjær; men jeg har maaske altfor længe klynget mig til Haabet om at være istand til at forene Studiets og Lærens Liv med det borgerlige Livs Arbeide og Strid. Jeg bliver ældre og finder mig mindre og mindre istand til at følge med i Literaturen i et Fag, som kræver, at man hengiver sig til det med en Mands fulde Kraft (*less and less able to keep abreast of the literature of a subject, which demands the devotion of a man's full powers*), og der er ingen anden Vei for mig end at forlade denne Lærestol, adlet ved saa mange Traditioner fra tidligere Aarhundreder, og overgive den til En, som vil hengive sig ganske til den og opretholde dens Traditioner bedre end jeg har været istand til.»

Indenfor den Videnskab, som fra først af var hans egentlige Fag, den Romanistiske, har Mr. Bryce, saavidt mig bekjendt, aldrig optraadt som Forfatter; jeg har aldrig seet noget romanistisk Skrift af ham citeret. Selv siger han derom, «at han fra Tid til anden havde lagt Planer til forskellige Bøger om den Romerske Ret; men han fik aldrig Tid til at skrive dem.» Men han har været frugtbar paa andre Felter og derigjennem vundet et fremragende berømt Navn. Allerede hans *History of the holy Roman Empire* fra 80-aarene (en Bog om Keiserdømmets og Keiserideens Historie fra Romernes Tid, gennem Middelalderen og til Begyndelsen af dette Aarhundrede (1806)) vakte megen Opmærksomhed — intetsteds vil man erholde klarere og greiere Oplysning om Middelalderens Forestillinger om Stat og Kirke. Men det Verk, som især har gjort ham berømt er hans, blot for nogle Aar siden udkomne, «*American Commonwealth*», en Skildring af det Nordamerikanske Samfund i Nutiden i flere Bind. Ved dette Verk har han gjort sit Navn til et af de mest berømte gennem hele den engelsktalende Verden.

I det foreliggende lille Skrift giver Mr. Bryce en Oversigt over de mange Slags Fremskridt i Retsstudiets Ordning, som i de senere Aar er gjort i Oxford. Men som man let forstaar, dvæler han dog især ved sit eget Fags, den Romerske Rets Stilling og Betydning ved Universitetet. Jeg hidsætter i det Følgende det

Meste af hans Udtalelser • derom. Det har i flere Retninger sin store Interesse at se, hvad en saa fremragende Engelsk Jurist tænker derom; men dobbelt vægtige bliver en Mands Ord, naar han som Mr. Bryce er lige fortrolig med den juridiske Theori og den juridiske Praxis og i lige Grad tilhører begge disse Forgreninger af det juridiske Arbeide. Som han selv udtrykker det, har han havt Anledning til at overveie Spørgsmaalet om Romerretsstudiets Betydning i Nutiden «ligesaavel i Larmen og Støien paa et Londonsk Advokatkontor, som i Oxfords klosterlige Afsondrethed.» Meget interessant er det ogsaa at høre Mr. Bryce's Mening om den Methode som bør lægges til Grund for Foredraget af Romersk Ret i Nutiden. Den som kjender Forholdene ved vort Universitet, vil vide, at hvad Mr. Bryce i dette Punkt anbefaler, det har for en væsentlig Del alt i lange Tider været bragt til Anvendelse hos os.

«Imellem de Fremskridt i Retsstudiets Ordning, som i senere Tider er gjort, maa — hedder det i det lille Skrift — regnes den sikrede Stilling (*assured position*), som Studiet af den Romerske Ret nu indtager.

Romersk Ret var det første Fag, som blev doceret i Oxford, thi en af de ældste Notitser, som haves om Universitet, indeholdes i Sætningen: *Magister Vacarius in Oxenefordia legem (sc. Romanam) docuit.* Og efter hans Tid, lige til det 17de Aarhundrede indehavde Faget en Plads ved Universitetet, som alene stod tilbage for Theologien; men i de sidste 100 Aar var det faktisk uddød her ved Universitetet og den Lærestol, som jeg i dette Øjeblik beklæder, og som blev grundet af Henrik den 8de i 1546, var bleven en Sinekure. Dets Gjenoplivelse begyndte i Aarene 1852 og 53 ved Indførelsen af Examen deri. Men indtil 1870 blev der næsten ikke holdt Forelæsninger derover. Ingen havde til dette Tidspunkt læst over Pandekterne. Ingen havde behandlet Emnets historiske Side. Dette hang sammen med Englands mærkelige Isolation fra den Europæiske Retsudviklings almene Strømning, en Isolation, som dels skyldtes Baronernes og Parlamenternes Modstand mod den Kanoniske Rets Overgreb, dels det store religiøse Brud i det 16 Aarhundrede. Denne Isolation gjorde en Gang Nytte, forsaavidt som den hjalp til at udvikle *Common Law's* frie Aand; men i vore Dage, da de gamle Farer var forsvundne, var den en Omstændighed, som maatte beklages og hæves. Imellem Midlerne til at hæve den er Studiet af den Romerske Ret ikke det mindst vigtige. Dette Studium tør nu siges at have skudt dybe og seige Rødder her i Oxford. Baade i vore Examina og i vore Foredrag indtager det en Plads, som er lige i Værdighed med den Engelske Ret, uagtet visselig af ringere Omfang. Den Romerske Ret tildrager sig i ligesaa høi Grad de mere intelligente Studenters Interesse, og det kan vanskeligt betvivles, at vor Retsskoles Godhed i Fremtiden i stor Udstrækning (*largely*) vil afhænge af Romerrettens Opret-

holdelse som et Hovedelement baade i Forelæsningsvirksomheden og ved Examina (*its maintenance as a main element in both teaching and examination*).

Dette er et af de Punkter, om hvilke man har Krav paa, at jeg skal udtale min Erfaring, thi det er et Punkt paa hvilket min Opmærksomhed stadig maatte være rettet, og jeg har havt Leilighed til at overveie det saavel i Støien og Larmen paa et Londonsk Advokatkontor som i Oxfords klosterlige Afsondrethed.

I den Tiltrædelsesforelæsning, som jeg holdt snart efter min Ansættelse, gjorde jeg et Forsøg paa at behandle dette Spørgsmaal. Jeg udpegede, at Nyttens af den Romerske Ret for Engelskmændene kan reduceres til tre Punkter:

Det ene Punkt var denne Rets Sammenhæng med Verdenshistoriens Hovedstrøm — — — og den Indflydelse, som den stadig har havt paa Vexten af de menneskelige Meninger og Institutioner. Men dette er en Side ved Emnet, som mere vedkommer Historikeren end Juristen, og jeg skal derfor ikke dvæle nærmere derved idag, ihvorvel senere Overveielser har ført mig til den Overbevisning, at dens Vigtighed vanskelig kan overvurderes.

Den Romerske Rets anden nyttige Side blev fundet i det Faktum, at Romersk Ret er Grundlaget for visse Grene af den Engelske Ret, direkte for den Ret, som gjælder i *the Probate and Admiralty Division of the High Court of Justice* og indirekte for en god Del af den Ret, som gjælder i *the Chancery Division*. Videre i det Faktum, at den er gjældende Ret i nogle af vore Kolonier, hvorfra der appelleres til *the Privy Council*, ligesom den er Grundlaget for den gjældende Ret i Skotland, hvorfra der appelleres til Overhuset. Videre i det Herredømme, som den giver over den moderne Europæiske Ret paa Fastlandet. Den er Basis for de Retssystemer, som gjælder der, og Kyndighed i den er en Slags Hovednøgle (*masterkey*) til hver enkelt af disse Retter. Disse Omstændigheder — saaledes udtalte jeg mig dengang — gjør den praktisk nyttig for den praktiske Jurist og berettiger en Mand, der vil gjøre Lykke i sin Profession, til at vie nogen Tid til dens Studium.

Den tredje nyttige Side ved den blev fundet i dens Værdi som opdragende Middel, formende Studentens Sind og trænende hans Evner, hvad enten han vier sig til den Engelske Rets Theori eller Praxis. Om disse tvende sidste Punkter skal jeg her sige et Par nærmere Ord.

Ingen bør lægge for stor Vægt paa sin egen personlige Erfaring, men min Erfaring leder mig til at lægge mindre Vægt end tidligere paa den direkte praktiske og professionelle Vinding, som kan ventes af Kjendskab til den romerske Ret. I Løbet af en Praxis, som gennem 12 Aar var temmelig stor og forskelligartet, erindrer jeg intet Tilfælde, i hvilket en Sag kom til mit Kontor af Hensyn til det specielle Kjendskab, som man kunde antage, at

jeg havde til denne Ret, og kun nogle faa Tilfælde, i hvilke dette Kjendskab afgav direkte Hjælp ved Affattelsen af Betænkninger eller under Proceduren for en Domstol. En Gang i en Skotsk Appelsag for Overhuset smuglede jeg ind et Citat af Digesterne, og de høistærværdige Herrr modtog det med Bifald som stemmende med en omfattende Behandling af Sagen. Det vilde ikke være passende at dvæle længe ved denne Side af Spørgsmaalet, thi et Universitet er det sidste Sted, hvor Kundskabers Værd skal maales efter deres Betydning i pecuniær Henseende, eller hvor den studerende Ungdom skal ledes til at rette sit Sind mod en umiddelbar praktisk Sukces. Men skal der først tales om denne Sag paa et haardt utilistisk Grundlag, saa kan jeg ikke paastaa, at den Fordel, som kan ventes at flyde af Besiddelsen af Kyndighed i Romersk Ret, vil hjælpe til synderlig Fremgang i det professionelle Liv. — — — I Længden vil uden Tvivl en Mand, som kjender den romerske Ret, finde mange Tilfælde, i hvilke han vil have Brug for denne Kundskab. Men Hovedsagen for en praktisk Jurist er at gjøre en heldig Start, og det er ikke sikkert, at dette vil lykkes hurtigere for ham, fordi han er saa god en Romanist, som vi her kan gjøre ham til.

Dette er, jeg gjentager det, en lavtliggende Maade at anskue Sagen paa. Lad mig derfor, forat afværge enhver Misforstaaelse, skynde mig med at tilføie, at ved den tredie Nytte, som Romerretsstudiet gjør, den legale Træning af Aanden, kan jeg dvæle med en Tillid, som er bleven dybere for hvert Aars Erfaring. Det ligger fjernt fra mig at ville tale nedsættende om den Engelske Ret, saaledes som visse ivrige Reformatorer gjorde for 70 eller endog for 50 Aar siden i Utaalmodighed over de Mangler, som dengang skjæmmede dens ædle Skikkelse — mange af dem er siden deres Dage bleven fjernede. Den er et System værd Beundring paa Grund af dets humane Aand, den Følelse af borgerlig Lighed og personlig Frihed, som gaar igjennem det, dets elastiske Evne til at lempe sig efter de store Samfunds Behov, som lever under det ikke blot her i Landet, men ogsaa paa den anden Side af det Atlantiske Ocean og under det sydlige Kors. Dets Mangler ligger ikke i dets Substants, men i dets Form. Det er et Rets-system, som det er yderst vanskeligt at fremstille og vanskeligt at gjøre sig til Herre over (*extremely hard to expound and hard to master*). Saa udstrakt er det og saa indviklet; i den Grad er dets ledende Principer fordunklede ved den Maade, hvorpaa de er bleven fremsatte, spredte her og der i de enkelte Domme, refererede i kronologisk Orden, hvilket er Fuldkommenheden af Uorden; i den Grad er mange af vort Retssystems Hoveddoktriner bleven overskaarne og forrykkede ved nyere Love, at Studiet deraf bliver saare vanskeligt for Lærlingen, og kun faa Personer driver i Virkeligheden sit Studium saalangt som til at gjøre sig til Herr over hele vor gjældende Ret. Den Romerske Ret er derimod ikke

blot enklere, saasom den mangler disse Sondringer mellem *real and personal property* og mellem *legal and equitable rights*, som er Skyld i saa meget af vor Engelske Forvikling, men ogsaa mere begrændset i Omfang, idet store Afsnit af den moderne Ret mangler, saasom Assuranceretten, Læren om *negotiable instruments* og en stor Del af Selskabsretten. Studenten kan derfor lettere overskue dens Stof i dets Helhed og se dets forskellige Dele i deres indbyrdes Forhold. Det, som er af end større Betydning, er, at den Romerske Ret er symetrisk og sammenhængende. Hver Del af den ikke blot har, men aabenbarer ogsaa sin organiske Forbindelse med enhver anden Del af den. De Skrifter, som vi besidder, er af moderat Omfang. De er ikke omfangsrigere end de Engelske *Law Reports* (Domsreferater) for de sidste 4 eller 5 Aar og ikke $\frac{1}{200}$ af vore *Reports* totale Volumen.

Meget mindre end Halvparten af disse Skrifter er nu af praktisk Betydning for os, thi Resten, ihvorvel den er interessant i historisk Henseende, behandler Emner, som ikke er af Betydning for den moderne Jurist. Men den Brøkdæl, som fremdeles vedkommer os, er af den høiest mulige Værdi (*of the highest possible merit*). I den kan man finde næsten enhver Ting, som er af praktisk Betydning paa den almindelige Retslæres Mark. De Retsbegreber, som der udvikles, er dem, paa hvilke al nyere Ret er baseret, og næsten alle kan optages i vort Retssystem, til hvis Uddannelse de i stor Udstrækning har bidraget. To af de Romerske Lærebøger fortjener speciel Omtale. Gajus's Institutioner er et Mønster paa kraftig Præcision og Klarhed; med denne elementære Lærebog kan Intet af, hvad vi har, sammenlignes. Keiser Justinians Digestes, der indeholder en Samling Udklip af et Antal fremragende Jurister fra tidligere Tider, har vakt alle senere Generationers Beundring ved den concise, taktfulde og filosofiske Maade, paa hvilken Principer opstilles og Detailspørgsmaal undersøges. Naar jeg siger om deres Indhold, at det er filosofisk, mener jeg ikke, at det har en abstrakt Karakter, men jeg sigter til det faste Greb, som de Romerske Jurister har paa de retslige Principer og den overordentlige Nøiagtighed, med hvilken ethvert Princip bliver Gjenstand for Anvendelse. Intet Retssystem kan bedre stemme med de tre Krav til gode Retsregler, at de skal være klare, overensstemmende med sig selv og tilbørlig afpassede efter Samfundets praktiske Behov. Intet Studium kan være bedre skikket til at give Aanden en fin Æg eller til at vænne den til klar, logisk Tænkning.

I England har vi intet tilsvarende hertil. Studiet af Domme kunde vistnok blive og er undertiden i en dygtig Lærers Hænder bleven en ligesaa god Træning i Subtilitet og Exakthed som den Romerske Ret, men vore Domsreferaters umaadelige Masse gjør det vanskeligt at forfølge en saadan Methode udover hele det Felt, som Studenten maa tilegne sig.

Ikkedestomindre, vil maaske Nogen sige, selv om vi gaar ind paa det Romerske Retssystems store Værd, saa er det dog ikke vort Retssystem, og der handles her om at fordoble Studentens Arbejde. Hvorfor skal han til den Tid og det Stræv, som Studiet af den Engelske Ret kræver, ogsaa føie den Tid og det Stræv, som er nødvendigt for at gjøre sig til Herre over den Romerske Ret, selv om denne falder lettere? Hvorfor give sig ikaast med begge Retter, naar dog allerede den ene af dem, efter Deres egen Erkjendelse, er saa vanskelig en Sag?

Svaret er, at Studenten vil gjøre fuldkommen saa rask Fremgang i den Engelske Ret, hvis han har begyndt med den Romerske Ret, som hvis han strax skrider til at knække sine Tænder paa vort Retssystems haarde Nodder. To Mænd starter ved Siden af hinanden efter at have taget Graden som B. A. (*Bachelor of arts*). Den ene vier et Aar til Romersk Ret og de to næste til den Engelske Ret. Den anden vier alle tre Aar til den Engelske Ret. Ved Enden af de tre Aar vil den Første kunne ligesaa meget Engelsk Ret som den Anden. Han har maaske ikke ompændt saa stort et Felt som den anden eller lært paa sine Fingre Navnene paa saa mange Sager som denne, men han vil vide, hvad han ved, — og det vil ikke være stort mindre i kvantitativ Henseende — mere grundigt og mere rationelt. Forklaringen er dobbelt. Ved at lære Romersk Ret lærer man de almene Retsbegreber, som ogsaa har hjemme i den Engelske Ret, men disse almene Begreber tilegner man sig lettere af de Romerske Retskilder end i den Skikkelse, som de hos os har antaget. Og ved at lære Romersk Ret erholder Studenten et Middel til at prøve sin Opfatning af de Engelske Betegnelser virkelige Mening og Naturen og Omfanget af de Engelske Regler, hvilket fordyber og styrker hans Tag i sin Kundskab (*hold upon his knowledge*). Den Hovedvanskelighed, som besværer Studenterne, indtil de har faaet en god Del af virkelig Praxis, er Omsætningen i det Konkrete af de abstrakte Regler, som de har lært, eller som en Romersk Jurist siger: *Leges scire non est verba earum tenere, sed vim atque potestatem*. Studiet af Domsreferater giver en værdifuld Veiledning til Reglernes praktiske Anvendelse; men de refererede Tilfælde kompliceres af mange Enkeltheder, som er fremmede for Principet. Men naar en Mand har skaffet sig et saavidt stort Herredømme over den Romerske Ret, at han har tilegnet sig dens Hovedbegreber og forstaar Anvendelsen af dens ledende Regler, saa kommer han under sit Studium af den Engelske Ret naturliggen, ja næsten nødvendigvis, til at sammenligne med de Begreber og de Regler, som han finder der. Hans Lærebog fortæller ham f. Ex.; at den Engelske Regel i Henseende til Eiendomsrettens Overgang ved en solgt Ting er den og den. Hvad er den Romerske Regel? Hvis de to Regler stemmer, erindrer han den Engelske bedre? Hvis de er forskellige, ledes han til at spørge hvorfor; og han erholder

et rigtigere Syn paa den Engelske Regels Oprindelse, Betydning og Rækkevidde ved at bemærke, hvori den skiller sig fra den Romerske. Hvis Nogen skulde tænke, at der er Fare for, at de tvende Retter bliver forblandede, saa kan jeg alene sige, at jeg aldrig har erfaret at dette sker, tildels maaske fordi man, naar man har at gjøre med Romersk Ret, tænker i det Latinske Sprog og udtrykker det Resultat, man kommer til, i dets tekniske Udtryk. Tværtom, Studenten erhoder et skarpere og klarere Syn paa hver Regels Grunde og Slagvidde, end han vilde erholde ved at studere hvert af de tvende Systemer alene. Det er, som naar man studerer et fremmed Sprog og stadig oversætter fra det ene Sprog til det andet; man opnaar derved en finere og nøiagtigere Opfatning af begge Idiomer.

Man kunde her anføre, at den omhandlede Fordel ikke gjør sig gjældende paa lige Maade ved alle Dele af den Romerske Ret, men alene ved dem, som har Hensyn til de samme Retsforhold, som vor egen Ret angaar. Bemærkningen er sand og fører med sig en praktisk Lære, som Docenter i Romersk Ret ikke skulde forglemme. Emnet har en dobbelt Side. Ved Siden af dets indre, videnskabelige Interesse som et udstrakt og harmonisk System har det en Side, som væsentlig interesserer Historikeren og Filologen og en anden, som er af praktisk og professionel Interesse for Juristen. Forskjellige Dele af det er af særlig Interesse for den ene eller anden af disse Klasser. Meget af Personretten, Kriminalretten og Processen, som fængsler Historikeren og Filologen, ligger for fjernt fra det moderne Livs Vilkaar til at tiltrække eller gavne en Nutidens Jurist. Hvad han især vil sætte Pris paa, er Læren om Eiendomsretten, Arveretten derunder indbefattet (skjønt der ogsaa her er en god Del af blot historisk Interesse) samt Obligationsretten i Forening med nogle Dele af Personretten, som Ægteskab og Værgemaal. Dette er, som jeg vover at foreslaa, de Dele af den Romerske Ret, som her i England en Lærer i Romersk Ret skulde anvende sine Anstrengelser paa, thi det er væsentlig i dem, at Sammenligningen med Engelsk Ret er instruktiv¹⁾. Jeg undervurderer ikke den Romerske Rets indre Værd,

¹⁾ I Norge og fra den Norske Rets Synspunkt vil Sagen komme til at stille sig noget anderledes. Den Romerske Værgemaalsret, omend i og for sig i flere Henseender af stor Interesse, synes mig ikke at kunne tillægges den samme Betydning for os, som Mr. Bryce tillægger den i England. Omvendt maa vi hos os og fra vor Rets Synspunkt regne hele den Romerske Tingsret til de Dele af den Romerske Civilret, hvem saa at sige 1ste Prioritet bliver at indrømme. Norsk Tingsret staar paa saa mange Punkter og paa saa mange Maader i Forbindelse eller Berørelse med den Romerske Tingsret, at man endog i norskretlige Lærebøger og norskretlige Forelæsninger i stor Udstrækning kommer til at maatte beskæftige sig med den Romerske Lære.

naar jeg siger, at hvad det største Antal af Engelske Studenter maa lægge an paa, det er dog at gjøre sig til Herre over den Videnskab og Kunst, som de som professionelle Mænd skal udøve. Jeg har søgt at godtgjøre, at de vil være bedre Engelske Jurister ved ogsaa at være Romerske Jurister. Men vi maa ikke forglemme det Maal, som de maa tage Sigte paa. Vi maa gaa forbi de antikvariske Detailler, som optager en betydelig Del ogsaa af de moderne Tyske Lærebøger; vi maa rette vore Øine og Studentens Øine paa de Emner, i hvilke Engelsk Ret og Romersk Ret gjensidig oplyser hinanden, og foredrage de tvende Retter saaledes, at den ene fremmer den anden. Denne Synsmaade har altid ledet mig under min Virksomhed — saare ufuldkommen som jeg beklager, at den har været. Jeg har altid ført Studenten gennem Distrikter, fra hvilke man havde de parallelle Territorier af den engelske Ret i fuldt Sigte, og har stadig ført ham frem og tilbage over Grænsen. Og — — — som et Legat til min Efterfølger, hvem det maatte blive, vil jeg som det bedste praktiske Resultat af min Erfaring efterlade den Maxime, at den Romerske Ret altid maa foredrages paa den Maade, at den bringes i den næieste og stadigste Relation til den Engelske Ret, siden den paa den Maade vil blive baade til størst Hjælp og til størst Nydelse for baade Lærling og Lærer. I Adgangen til paa denne Maade at stille de to Systemer Side om Side ligger en meget stor Fordel, som Engelske og Anglo-amerikanske Romanister har forud for sine Brødre paa Fastlandet. For de Sidste er den Romerske Ret Grundlaget for — i nogle Lande maa man endog betegne den som Hovedbestanddelen af den gjældende Ret. For os er den et parallelt System, med hvilket Sammenligninger kan gøres. Disse Sammenligninger er eminent frugtbare til Oplysning af den Romerske Rets Tilstand i ældre Tider, til Kritikken af dens nuværende Regler og til Forslag for Fremtiden. For ingen Videnskabsmand er den ældre Romerske Retshistorie paa en Gang saa let forstaaelig og saa instruktiv som for os i England, thi vor egen Retshistorie er fuld af skønne Analogier til den. Ingen Jurist er saaledes bedre end vi istand til at vurdere Værdien af mange Romerske Doktriner om Principer i Kontraktsretten, saasom vort System har udviklet sig uafhængigt og oplyser det Romerske ligesaa meget, hvor det differerer fra det som hvor det stemmer med det. Vi kan ikke præterere at rivalisere med det Arbejde som de store Tyske Jurister, Mænd som Savigny, Vangerow, Ihering og Windscheid og Mommsen har gjort for Undersøgelsen og Fremstillingen af Romersk Jurisprudentes, den gamle og den moderne. Men vor uafhængige Stilling giver os et Perspektiv og et friskt kritisk Blik, ja, maaske endog et Middel til at forstaa Tingene ved at læse vor egen Erfaring ind i dem, som Videnskabsmænd paa Fastlandet undertiden mangle, og hvoraf ganske vist en Dag vil blive gjort tilbørlig Brug.

Thi naar jeg ser hen til ikke blot det Fremskridt, som Studiet har gjort i England men ogsaa til dets raske og solide Væxt i Amerika's Universiteter, saa kan jeg ikke betvivle, at Studiet af den Romerske Ret, som engang var saa nær ved at udslukkes hos os, nu er bestemt til at skinne med et stadigt Lys for de kommende Slægter.»

Ogsaa Universiteterne i Australien sees nu at have optaget den Romerske Ret som et Fag i Undervisningsprogrammerne. Efter den før citerede *Report on legal education*, som den Amerikanske Sagførerforening i 1893 lod udgive, gjælder dette om *the University of Adelaide* i Sydaustralien, *the University of Victoria* i Melbourne samt *the University of Sidney*.

Ogsaa i New Zealand foredrages nu Romersk Ret, nemlig i *Canterbury College, Christ Church*, se nævnte Report Side 182.

Krødsherred den 24de August 1895.

M. Ingstad.

Nordisk Litteraturfortegnelse for 1894.

(Af V. A. Secher og A. Taranger.)

A. Almindelige Samlinger af Love, Lovudkast, Betænkninger, administrative Afgjørelser og Domme.

1^a. Danske og islandske fra Tiden før Danske Lov.

Corpus constitutionum Danicæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558—1660. Udg. ved V. A. Secher. III. 4—5 H. og IV 1. Kbhvn. S. 467—804 og X S.; 160 S.

V. A. Secher og C. Støchel: Forarbejderne til Kong Kristian V.s Danske Lov. 2. Bd. 3—4 H. Kbhvn. VI S. og S. 321—595.

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. Udg. ved Kr. Erslev i Forening med W. Christensen og A. Hude. 1. B. 1. H. (1085—1327). Kbhvn. XXI og 240 S.

Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn . . . Gefið út af hinú íslenska bókmentafélagi. 2. B. 5. H. og 3. Bd. 4. H. Kpmh. S. I—XXIV S. og 861—1098 og 2 Bl. og S. 577—768.

1^a. Norske fra Tiden før Norske Lov.

Norske Herredags-Dombøger, udgivne for det Norske historiske Kildeskriftfond. Første Række (1578—1604). II—III. Dombog for 1580 og 1585, udgivet ved A. Thomle. Chria. 149 og 231 S.

Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Udg. for det Norske historiske Kildeskriftfond ved H. J. Huitfeldt-Kaas. 2. B. 2. H. Chria. S. 353—688.

Vedtægter og Dokumenter fra det hanseatiske Kontor i Bergen og dets enkelte Gaarde. Udg. af Y. Nielsen. Kria. 1892. 34 S. Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1892 No. 7.

1³. Svenske fra Tiden før Sveriges rikets lag.

L. Beauchet: Loi de Vestrogothie (Westgöta-Lagen) traduite et annotée et précédée d'une étude sur les sources du droit suédois. Paris 1894. XXII og 464 S.

Anmeldt i Tidsskrift for Retsvæsen 1894 S. 170—90 af I. S. Landtmanson, af Aubert i Norsk Retstidende 1894 S. 124—26.

Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. III 1. 1593—94. Med understöd af statsmedel utgifven af kongl. riksarkivet genom E. Hildebrand. Stokh. 511 S. og 1 Faks.

Konung Karl XII:s egenhändige bref, samlade och utgifna af Ernst Carlson. Med portræt och breffacsimile af Karl XII. Stokh. 1893.

Anmeldt i «Nordisk Tidsskrift», udg. af «Letterstedtska föreningen» 1894 S. 168—171 af *Per Sonden*.

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. 11. del. 1672. Utg. af Severin Bergh. Stokh. VI og 476 S.

O. Ahnfelt: Laurentii Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561. 97 S.

Lunds universitets årsskrift 29. tom.

II¹. Danske og islandske fra Tiden efter Danske Lov.

Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1894. Kbhvn. 4to. XIV, 33, 917 og 101 S.

Love og Anordninger samt andre offentlige Kundgørelser Danmarks Lovgivning vedkommende for Aaret 1893 (Algreen-Ussings Lovsamling fortsat). Samlede og udgivne af K. Wøldike. XXXIII. Del. 2. Lev. April—Decbr. Kbhvn. 718 S. — 1894. XXXIX. Del. 1. Lev. Januar—April. Kbhvn. 320 S.

Samling af Love og Anordninger m. v. af mere almindelig Interesse, udgiven efter Indenrigsministeriets Foranstaltning. 12. Bd. 4. H. og 13. Bd. 1. H. Kbhvn. S. 673—708 og XXXVIII S. og 143 S.

Love og Forordninger samt Reskripter m. m. Supplement til den efter Indenrigsministeriets Foranstaltning udgivne Samling af Love og Anordninger af mere almindelig Interesse. Udg. af O. Damkier og F. Kretz. 15. H. 1893. Kbhvn.

O. Damkier og F. Kretz: Realregister over Love og Reskripter m. m. 1660—1892. Kronologisk ordnet Sagregister til den efter Indenrigsministeriets Foranstaltning udgivne Samling af Love og Anordninger m. v. af mere almindelig Interesse og Supplementet til Samme med Henvisninger til Kong Christian den Femtes Danske Lov. 2.—5. H. Kbhvn. III S. og S. 169—882. (1. Bd. A—K). 12o.

Love og Expeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen. Udgivne paa Foranstaltning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet ved O. Damkier og P. Thrige. 1893. Kbhvn. 284 S.

- Hver Mands Ret*, indeholdende fuldstændigt Udtog af saadanne Love, som have særlig Interesse for Landbostanden. Syvende meget forøgede Udgave. Kbhvn. 224 S.
- Ministerialtidende* for Kongeriget Danmark. Afdeling A for Aaret 1894. Kbhvn. XVIII, 35, IV og 354 S.
- Rigsdagstidende*, 46de ordentlige Samling 1893—94. Forhandlinger paa Folketinget XXIII og S., 6102 Sp. —. Forhandlinger paa Landstinget. XII og XXXIII S., 2274 Sp. — Tillæg A: Forelagte Lovforslag m. m. 3470 Sp. — Tillæg B: Udvalgenes Betænkninger. IV S. og 2506 Sp. og 1 Kort over København. — Tillæg C: Vedtagne Lovforslag. IV S. og 1468 Sp. Kbhvn. 4to.
- Ministerialtidende* for Kongeriget Danmark. Afdeling B for Aaret 1894. Kbhvn. V, 33 og 1083 S.
- Høiesteretidende*, udgiven af Høiesterets Protokolsekretærer. Høiesteretsaaret 1894. Kbhvn. LX og 925 S.
- Sø- og Handelsrets-Tidende*, udg. af E. Eckert og C. Sundorph. Aargang 1894. Kbhvn. 417 S.
- Ugeskrift for Retsvæsen*, redigeret af O. J. Levison. Aargang 1894. Kbhvn. II og 1641 S.
- L. Beauchet*: Bulletin de la jurisprudence Danoise.
Journal du droit internationale privé 21. tom. 1894. S. 589—91.
- E. Jürgensen*: Nyt Lovlexikon. 8. Bd. (1889—93). 1—7 H. Kbhvn. 672 S.
- Stjórnartíðindi* fyrir Ísland 1894. Regeringstidende for Island for Aaret 1894. A. Kbhvn. VIII og 141 S. — B. Reykjavík. XII og 216 S. — C. Reykjavík. IV og 152 S. 4to.
- Markaskrá* fyrir Austur-Barðastrandarsýslu. Samin eptir skýrslum hreppsnefndanna. 1894. Reykjavík. 14 S.
- Leiðréttingar* og viðbætur við markaskrá Eyjafjarðarsýslu frá 1893. Akureyri.
- Alþingistíðindi* 1894. A. Umræður í efri deild og sameinuðu þingi ásamt yfirliti. XI S. og 276 Sp. — B. Umræður í neðri deild. 902 S. og 1 Sp. — C. Þingskjölin. V og 164 S. Reykjavík. 4o.
- Landsyfirrjettardómar* og hæstarjettardómar í íslenskum málum. 4. Bd. 4. H. Arið 1893. Reykjavík. VI og S. 315—462.

II². Norske fra Tiden efter Norske Lov.

- Norsk Lovtidende*. 1894. 1ste Afdeling. Udgivet efter offentlig Foranstaltning af E. R. Bætzmann. Kria. XIII og 554 S. — 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m. m. Udgivet efter offentlig Foranstaltning af E. R. Bætzmann. Kria. 760 S.
- Samling af Love*, emanerede paa 43de Storting 1894. Udgivne og med Henvisninger forsynede af Otto Mejlænder. Kria. 160 S.
- Love*, emanerede ved 43de ordentlige Storting. (1894). (Gratis-tillæg til Abonenterne paa Stortingstidende). Kria. 4. 54 S.

- Love*, emanerede ved 42de ordentlige Storting. (1893). Gratis-tillæg til «Romsdalsposten». Kr.sund. 120 S.
- Love, Anordninger*, Traktater, Resolutioner, Kundgjørelser, Departementsskrivelser, Circulærer m. m. for Kongeriget Norge. Til Brug for den Lovstuderende, i Udtog og med Henvisninger udgivne af Otto Mejlænder. Ny Række (12te Bind). 2.—3. H. 1892—93. Kria. XXXIX, 947—1423 og LXXXIII S.
- Overenskomster* med fremmede Stater, udgivne i forudskikkede Aftryk af Norsk Lovtidendes 2den Afdeling ifølge Kgl. Resol. af 5 April 1879. 1894. Udgiver: E. R. Bætzmann. Kria. 101 S.
- Storthings-Efterretninger* 1836—1854. Udgivne efter offentlig Foranstaltning. 2. B. 12. H. Chria. 4to. S. 881—960.
- Kongeriget Norges 43de Storthings Forhandlinger* i Aaret 1894. 1—9. D. Kria. 4to.
- Storthingstidende*, indeholdende 43de ord. Storthings Forhandlinger. 1894. Forhandl. i Stortinget Nr. 1—322. Kria. 4to. 2 Dele. XCVI og 2571 S.
- «— Forhandl. i Odelstinget. Kria. 4to. XXXIII og 1459 S.
- «— Forhandl. i Lagthinget. Kria. 4to. XI, 294 og 54 S.
- Jfr. «Love, emanerede ved 43de ord. Storting». (1894).
- Storthingstidende udkom ogsaa som 7. og 8. D. af «Kongeriget Norges 43de ord. Storthings Forhandl. i Aaret 1894».
- Departements-Tidende* for 1894. Red. af C. Collett og Bertr. Engelsen. Aarg. 66. Chria. LI og 848 S.
- Norsk Retstidende*. Ugeblad for Lovkyndighed, Statistik og Statsøkonomi, udgivet af den norske Sagførerforening. 1894. Kria. 902 S.

II³. Svenske fra Tiden efter Sveriges rikes lag.

- Sveriges rikes lag*, gillad och antagen på riksdagen år 1734, af konungen stadfästad d. 23 jan. 1736, jemte förordningar och stadganden, som utkommit till början af januari 1894, utg. af W. Uppström. 11. uppl. Stokh. 1044 S.
- Sveriges rikes lag*, antagen på riksdagen år 1734, af konungen gillad och stadfästad d. 23. jan. 1736, med tillägg af de stadganden, som utkommit till d. 1. jan. 1894, jemte bihang, innehållande författningar, hvilka ansetts icke lämpligen böra i lagboken införas. 15. uppl. Utgifven af R. Skarin. Stokh. XXII, 504, 610 og CLVIII S.
- Sveriges rikes lag*, gillad och antagen på riksdagen år 1734, af konungen stadfästad d. 23. jan. 1736, jämte anmärkningar, förklaringar och prejudikat. 4.—5. h. (Slutning). Stokh. S. 289—566.
- Sveriges rikes lag*, gillad och antagen på riksdagen år 1734. Utgifven på föranstaltning af Juridiska föreningen i Finland. Helsingfors. 27 og 348 S. 12o.
- Svensk författnings-samling* med Bihang. 1894. Stokh.

Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1894. Stokh. 4to.

Inddelingen se *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1892. S. 481.

Bihang till riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1894. Stockh. 4to.

Inddelingen se *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1892. S. 481—82.

A. *d'Olivecrona*: *Bulletin de la jurisprudence Suédoise*.

Journal du droit internationale privé. 21. tom. 1894. S. 1085—90.

L. *Beauchet*: *Bulletin de la jurisprudence Suédoise*.

Journal du droit internationale privé. 21. tom. 1894. S. 602—6.

Nytt juridiskt Arkiv. Utg. af G. B. A. Holm. Stokh.

Afd. I. *Tidsskrift för lagskipning*. 21. årg. 1894.

Afd. II. *Tidsskrift för lagstiftning m. m.* 19. årg. 1894.

B. Juridiske Skrifter, Forelæsninger m. m.

II. Samlinger af Afhandlinger af en eller flere Forfattere.

Tidsskrift for Retsvidenskab, udgivet af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. 7. Aargang. 1894. Chria. 496 S.

III. Privatret.

a. Privatrettens almindelige Del.

J. H. *Deuntzer*: Kort Fremstilling af Retssystemets, navnlig Privatrettens almindelige Del. (1. Afsnit). 3. Udg. Kbhvn. 112 S.

C. G. *Hammar skjöld*: Lag om forvärfvande och förlust af medborgarerätt d. 1. okt. 1894.

Nytt juridiskt arkiv. Afd. II. 19. årg. Nr. 5.

H. *Forssell*: Nya mantalsskrifningsförfordningen.

Nytt juridiskt arkiv. Afd. II. 19. årg. Nr. 2.

b. Formueret.

Grundtræk af Formueretten, af Th. Gad, Henr. Hansen og A. Gnudtzmann.

Hage: Haandbog i Handelsvidenskab. Kbhvn. 1894. S. 93—177, nemlig: Tingsretten af Th. Gad (S. 93—128), Obligationsrettens almindelige Del af Henr. Hansen (S. 128—58), specielle Del af A. Gnudtzmann og Henr. Hansen (S. 158—77).

E. *Møller*: Forudsætninger. Bidrag til Belysning af Principerne for Retshandlers Afhængighed af Fyldestgørelsen af Parternes Forudsætninger. Paa Grundlag af dansk (og norsk) Formueret *inter vivos* (med særligt Hensyn til dansk Praxis). Kbhvn. 316 S.

Anmeldt af Jul. Lassen i *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1895 S. 285—300.

H. *Scheel*: Anmeldelse af Torp: Dansk Tingsret.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 432—51.

C. *Torp*: Om Overdragelse af individuelt bestemte Løsørengenstande.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 1—31.

- Love og forskrifter ang. torskefiskeriet i Bremanger og Selje m. m. Bergen.* 16 S.
- Förslag till lag om rätt till fiske* samt andra dermed sammanhängande författningar, afgifna af de dertill förordnade komiterade. Stokh. 40. 71 S.
- Den nye Jagtlov* med nogle veiledende Bemærkninger af R. Albrethsen. Kbhvn. 192 S. og 1 Tabel.
- Lag om dikning* og annan afledning af vatten jämte dithörande författningar med hänvisningar och sakregister utgifna af G. B. A. Holm. 3. uppl. Stokh. 64 S.
- F. Hagerup*: Til Obligationsrettens almindelige Del. Tidsskrift for Retsvidenskab. 1894. S. 32—69.
- V. Sjögren*: Om rättsstridighetens former med hänsyn till skadeståndsproblemet. Akad. afh. Upsala. 255 S.
- M. Sander*: Nogle Bemærkninger om Beskyttelse for derivative Erhvervelser af Haandskriftkrav imod Skyldnerens Betaling til en tidligere Berettiget. Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 212—34.
- W. Chydenius*: Om köp och försträckning enligt finsk rätt, (Öfverskyck ur juridiska föreningens tidskrift 1892—93). Helsingf. S. 337—422 og 51 S.
- J. Bergh*: Om Gjældsstiftelse af Umyndige efter norsk og dansk Ret. Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 129—92.
- V. C. Thomsen*: La prescription des creances. Etude de legislation comparée à propos de deux projets de loi scandinaves (suite et fin). I «Revue de droit international et de legislation comparée». XXVI. S. 530—557, 605—30.
- Bog over bistand, støtte og tildragelser ved dokumenterede udlaan af løsøre og pengehjælp fra 400—2000 Kr.* —, delvis uden kaution og uden vidner — forat fremhjælpe tilsyneladende ærlige og flittige folk til god levevej [etc.]. Kria. 1894. 1 Bl., 224 S. 1 Bl.
- Aukatekjulög.* Prentuð að tilhlutun landshöfðingja. Reykjavík. 36 S.
- W. Chydenius*: Om försträckning. Tidsskrift, utg. af Juridiska föreningen i Finland 1894 S. 66—113.
- I. Heckscher*: Om firmalagens tillämpning i Sverige under de senaste åren. Nytt juridiskt Arkiv. Afd. II. 19. Årg. Nr. 1.
- Th. Green*: Vekselretten (S. 594—614). I Hage: Haandbog i Handelsvidenskab. Kbhvn. 1894.
- Jul. Lassen*: Berigelseskravet efter Nordisk Vexellovs § 93. Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 269—305.
- Handelsbalken* jemte dithörande författningar med förklarande anmärkningar och belysande prejudikat till praktiska juristers och affärsmäns tjänst utg. af B. Hasselrot och E. Håkanson. 2. del. (omfattande 9. kap.). Stokh. S. 153—330 og X S.
- E. Tybjerg*: Handelsret (S. 178—258) og Soret (S. 258—316) med Tillæg (S. 985—99). I Hage: Haandbog i Handelsvidenskab. Kbhvn. 1894.

F. Hagerup: Omrids af den norske Handelsret til Brug for Christiania Handelsgymnasiums Elever. Chria. 48 S. 4o.

Særtryk af Christiania Handelsgymnasiums Aarsberetning for 1893 - 94.

Udkast til Lov om Aktieselskaber med Motiver. Chria. 127, 53, 23 S. 4o.

Uddrag af danske Søfartslove, samt andre offentlige Kundgørelser Søfarten vedkommende. Samlede og udgivne med Indenrigsministeriets Understøttelse af J. A. D. Jensen. 3. H. Kbhvn. 184 S. (Slutning).

Maritime law, sanctioned by H. M. Christian IX on the 1. of April 1892. Kbhvn. 136 S.

Norsk Lov om Søfarten af 20de Juli 1893. *The maritime Law of Norway* elated July 20th 1893. Kria. 221 S.

Plakat af 11te December 1894, indeholdende Regler til Forebyggelse af Sammenstød mellem Fartøier samt Signaler for Havsnød. Chria. 20 S.

G. F. Egidius: Bestemmelserne om Skibsfører og Mandskab i de nye svenske og norske Søfartslove henh. af 20de Juli 1891 og 20de Juli 1893, og Konsulernes Befatning dermed. Udgivet til Brug for de forenede Rigers Konsulater. Kria. 64 S.

c. Familjeret,

Gina Krog: Norske kvinders retslige og sociale stilling. Udgivet af Norsk kvindesagsforening. Kria. VIII + 82 S.

H. Gabrielsen: Meddelelser om Forandring i den norske Bevillingspraxis i Skilsmisssager.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 70—91.

d. Arveret.

Lov om arv af 31te juli 1854 med senere ændringer, udgivet med anmærkninger og henvisninger af K. Qvigstad og C. S. Thomle. Kria. 88 S.

Om arfskatten enligt K. F. ang. stämpelafgiften d. 9. aug. 1894. Nytt juridiskt Arkiv. Afd. II 19. årg. Nr. 6.

IV. Strafferet.

J. C. W. Thyren: Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. I. Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien. Lund. 158 S.

E. Olrik: Nogle Bemærkninger om Aarsager til Forbrydelse.

Ugeskrift for Retsvæsen 1894 S. 242—65.

C. Torp: Om Straffen. (Afsnit af den danske Strafferets almindelige Del). Kbhvn. 194 S.

Anmeldt af N. L. i Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 165—69.

L. Beauchet: De la peine de mort par K. d'Olivecrona. 2. édit., traduction et préface. Paris 1893. XXII og 325 S.

Tidsskrift for Retsvidenskab. 1895.

31

- Paul Winge*: Om Behandlingen af sindssyge ledende. Foredrag i den norske Kriminalistforening og Selje m. m. 31te Oktober 1893) samt foreløbigt Udkast med Tilføjet til Forandring i og Tillæg til de gjældende Regler med sammanmedicinske og retskemiske Sagkyndiges Tjenestegjöring komiterade. strafferetlige Undersøgelser. Kra. 34 S.
- E. Gullsbrand*: Något om subjektive faktorer vid straffmätningen. Nytt juridiskt arkiv. Afd. II. 19 årg. Nr. 4.
- E. Kallenberg*: Om återfall i brott. Lund. 161 S.
- A. Schou*: Kriminalstatistiske Meddelelser navnlig angaaende Personer af Aldersklasserne 10—15, 15—18 og 18—20 Aar. Trykt som Manuskript til Brug for Kommissionen. Kbhvn. 32 S.
- T. Bang*: Om Forholdet mellem Straffelovens §§ 176 og 185 1. Led. Ugeskrift for Retsvæsen 1894 S. 145—52.
- K. Pontoppidan*: Kleptomani. En klinisk Forelæsning. Ugeskrift for Retsvæsen 1894 S. 657—82.
- J. F. U. Damm*: Om Berigelsesforbrydelserne. Ugeskrift for Retsvæsen 1894 S. 829—66.
- A. Kraft*: Om Straffens Fuldbrydelse. Et Forsøg paa en Strafffuldbrydelses-Lære. Kbhvn. 328 S.
- Samling af författningar och föreskrifter rörande svenska fångvården. Tillägg I. 1892—93. Stockh. VI og 72 S.*
- Forhandlinger ved den norske Kriminalistforenings andet Møde i Oktober 1893, udg. af Francis Hagerup. Kra. 148 S.*
- Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet. 1894. Kbhvn.*

V. Proces.

- J. L. Bååth*: Svenska rättegångsväsendets ombildning. Anmärkningar och föreslag. 2. delen. Rättegången vid allmän underrett. Stockh. 231 S.
- Nya lagberedningens förslag* angående vissa invändningar i rättegång vid allmän underrätt så ock om sådan rätts behörighet i vissa fall. Stockh. 40. 26 S.
- Udtalelser og Afgjørelser*, afgivne af Den norske Advokat- og Sagførerforenings Bestyrelse i Henhold til Lovenes § 6. Responsa om, «hvoreledes man efter Koutume og korrekt Opfatning som Advokat eller Sagfører bør forholde sig i et givet Tilfælde,» meddelte i «Norsk Retstidende» 1894, S. 828—30 af Sekretæren.
- R. A. Wrede*: Försök till tolkning af 1. kap. R. B. Tidsskrift utg. af Juridiska föreningen i Finland 1894 S. 317—73.
- J. Nellemann*: Læren om Auction i omarbejdet Fremstilling. Kbhvn. 206 S.
- J. H. Deuntzer*: Den extraordinære Civilproces. Anden Udgave. Kbhvn. 128 S.
- R. A. Wrede*: Skema till föreläsningar i konkursrätt. Helsingf. 25 S.

F. Hagerup: Om rede: Försök till tolkning af 1. kap. R. B. Helsingf. stiania Handel

Sætertryk af Montan: Om konkursdoms rättskraft utom konkursen samt Udkast tilermed sammanhängande spørsmål.

23 S Tidskrift for Retsvidenskab 1894 S. 306—403,

Udd-

VI. Statsret.

a. Statsforfatningsret.

A. Færden: Hvad enhver bør vide. I. Almenfattelig Udsigt over Norges Statsforfatning etc. Kria. 184 S.

Sveriges Grundlagar och s. k. konstitutionella stadgar m. m. samt Norges grundlov. 6. uppl., utg. af O. Alin. Stockh. IV og 336 S.

R. Kjellén: Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning.

(Svensk) Historisk tidskrift 1893 S. 1—22.

L. M. B. Aubert: Kieler-Traktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag. Kria. 55 S.

Gennemset Aftryk af «Morgenbladet». Anmeldt: (Svensk) Historisk tidskrift 1894 S. 33—42 af C. G. H.

Y. Nielsen: 1814. Fra Kiel til Moss. En historisk Undersøgelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning. Chria. 87 S.

— — Efterskrift, foranlediget ved en Anmeldelse i det svenske Blad «Vårt Land». Chria. 15 S.

C. J. Anker: Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse. Chria.

A. Motzfeldt: Norge og Sverige i 1809 og 1814. Kria. 40 S.

E. Vullum: Unionen og dens Fremtid. Bergen. 182 S.

Verdens Gangs Flyveblade. I. 2: Fællesministeren. Kria. 4to.

V. M. Amdrup: Miste Landstingets kongevalgte Medlemmer deres Sæde i Tilfælde af Tingets Opløsning?

Tidskrift for Retsvidenskab 1894 S. 193—211.

A. Lilienberg: Anteckningar angående riksdagsmannaval till andra kammaren till tjänst för röstberättigade och valförrättare utgifna. Stockh. 100 S.

Regeringsformen och riksdagsordningen med de förändringar, som af konung och riksdag antagits senast år 1894. Femte utförligt alfabetiskt register. Stockh. 64 S.

Forretningsorden vedtagen af 43de Storting. Kria. 46 S.

Henri Pascaud: Le suffrage politique chez les principaux peuples civilisés.

I «Revue de droit international» etc. XXVI. 269—87.

Rigsdagsaarbog 1893—94. Med Indenrigsministeriets Understøttelse udgivet af C. Rasmussen. Fjerde Aargang. Kbhvn. 122 S.

H. C. D. Müller og T. B. Cold: Valgene 1866—1894. En statistisk Oversigt over Valgene til Rigsdagens to Thing i ovennævnte Tidsrum. Kbhvn. 64 S.

Fortegnelse over: 1. Repræsentanter. 2. Suppleanter. 3. Lagthingets og Kommiteernes Medlemmer. Storthinget 1894. Kria. 16 og 9 S.

A. *Sabro*: Alfabetisk Fortegnelse over Repræsentanterne ved det 43de ordentlige Storthing med Bopæle samt Plan over Storthingsalen. Kria. 2 Bl.

S. N. *Mouritsen*: Vor Forfatnings Historie fra 1859—1866. Kbhvn. 146.

b. Statsforvaltningsret.

G. N. *Kringelbach*: Den civile Centraladministration 1848—93. Udgivet af Rigsarkivet. Kbhvn. 290 S.

Det kongelige Norske Hofs Rang-Rulle. 1894. Trykt som Manuskrift. Kria. 19 S.

Kongl. förordningen om stämpelafgiften d. 9. aug. 1894 i uddrag med anmærkningar och förklaringar ur autentiska källor samt tabell öfver arfsskatten för olika arfsandelar. Stockh. 63 S.

Betänkande med förslag till förordning angående inkomstbevilling, afgivet den 2. nov. 1894 af dertill förordade komiterade. Stockh. 4o. 188 S.

F. *Holm*: Love, Ekspeditioner og Domme vedrørende Bygningsafgiften 1802—1893. 1—4. H. Aarh. 176 S.

Samling af Love, Vedtægter m. v. særlig vedrørende Fredriksberg Kommune. Paa Foranstaltning af Fredriksberg Kommunalbestyrelse udgiven ved V. Hattensen. 2. Udg. Kbhvn. 258 S.

W. S. *Dahl*: Landdistrikternes Kommunalforfatning. 3die omarbejdede og udvidede Udgave. Kria. 4 Bl. 495 S.

A. *Regnéll*: Stadskommunens författning och förvaltning enligt olika länders lagstiftning. En studie. Lund. XXVIII og 463 S.

Sveriges kyrkolag. Rydins edition. 10. uppl. utg. af P. Rydholm, Supplement, innefattande stadganden, som utkommit t. o. m. oktober månad 1894. Stockh. 78 S.

Mantals- och kyrkoskrifnings-förordningarna d. 6. aug. 1894. Med formulär jämte kommentarier ur autentiska källor och sakregister m. m. Handbok utg. af Hans Forssell. Stockh. 233 S.

Aarbog for Kjøbenhavns Universitet, den polytekniske Læreanstalt og Kommunitetet, indeholdende Meddelelser for det akademiske Aar 1891—92 med Sagregister for 1889—92, udg. efter Konsistoriums Foranstaltning af C. Goos. Kbhvn. 448 S.

Lunds universitets årsberetelse 1892—93. Af universitetets rektor. 49 S.

Lunds universitets årsskrift 29. tom.

A. F. *Asmussen*: Meddelelser angaaende de lærde Skoler med dertil hørende Realundervisning i Kongeriget Danmark for Skole-

aaret 1892—93. Udgivne efter Foranstaltning af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Kbhvn. 430 S.

Förslag till ändringar i gällande undervisningsplan och afgångsstadgar äfvensom dermed i samband stående bestämmelser för de allmläroverken, afgifvet d. 9. mars 1894 af utsedde kommitterade. Stockh. 94 S.

Förslag til en forandret ordning af den høiere almenskole af den ved kgl. res. af 3die september 1890 nedsatte kommission. Kria. 4o. IV og 384 S.

Norske Stiftelser. Udgivet ved N. Nicolaysen. 5. B. Chria. 1137 og XXXV S.

A. *Jantzen:* Fundatser og Gavebreve vedkommende Gjentofte-Ordrups Kommune i Kjøbenhavns Amt. Efter Sogneraadets Foranstaltning samlede og udgivne. 3. meget forøg. Udg. Kbhvn. 120 S.

Betänkande angående anordnande af pensionsväsendet för statens civile tjensteinnehafvere samt för deras enkor och barn, afgifvet af den för ändamålet af K. Majt. tillsatta komité. Stockh. 4o. XIV og 683 S.

Betænkning ang. den om den almindelige Enkekasse gjældende Lovgivning samt Forslag til Lov om En norsk Statsanstalt for Kapital- og Livrenteforsikring, afgivet af en ved Kirkedepartementets Skrivelse af 11te December 1891 nedsat Komite. Kria. 4to 1 Bl. 128 S., 41 S. (Bilage), 2 Pl.

Fattigvæsen og Alderdomsunderstøttelse m. v. Samling af Love og ministerielle Skrivelser fra 20. April 1888 til 31. December 1892, udg. af A. C. Frost og P. C. Rosenörn. 9—12. H. Ringkøb. 128 S.

J. G. F. *Ræder:* Om Alderdomsunderstøttelse. Bemærkninger til Lov af 9. April 1891. Kbhvn. 106 S.

B. H. *Dahlberg:* Bidrag till den svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet. Akad. afh. Upsala 1893. 103 og 36 S.

Den civile Medicinallovgivning i Kongeriget Danmark med nordlige Bilande og Kolonier eller kronologisk Samling af dersteds gjældende Medicinalvæsenet vedkommende Love, Anordninger samt andre offentlige Aktstykker, med udførligt Sagregister. 5. Bd. 3—4. H. ved J. Møller. Kbhvn. 336 S.

Författningar angående medicinalväsendet i Sverige, omfattande år 1892. Samlade och utgifna af D. M. Pontin. Stockh. 152 S. 4o. — 1893. Stockh. 106 S. 4o.

Författningslexikon, rörande den civila helso- och sjukvården, till tjenst för läkare helsovårds- och kommunalnämnder, redare, fartygsbefälhafvare m. fl. I. Lexikon öfver nu gällande författningar m. m. rörande kolerä. Ordnaft af Aug. Hæffner. Göteb. 114 S.

Samling af de gjældende Love, Anordninger og administrative Bestemmelser vedrørende Toldvæsenet i Danmark, dog ikke Toldtariffen eller Bestemmelserne om Skibsmaalning og Skibsregistrering. Samlet og udgivet af V. V. Hassing og E. Jensen. Supplement for Aarene 1892—93. Kbhvn. 48 S.

E. W. Kruse: Toldlovgivningen (S. 678—704).

I Hage: Haandbog i Handelsvidenskab. Kbhvn. 1894.

Krigsministeriets Kundgørelser for Hæren samt Love og Bestemmelser, som angaa Hæren. 1894. Kbhvn.

Skrivelser m. m. vedkommende forsvarsanordningerne for Bergen. Bergen (1894). 8 S.

H. Riddervold: Haandbog i Norsk Ret. 5. H. Administrativ Ret. 1. Afd. Veilovgivning. Kria. 126 S.

Kortfattet veiledning i tjenesten for Kristiania politikorps tilligemed politivedtægten, sundhedsforskrifterne og uddrag af ordrebogen. Kria. 118 S.

Forslag til Politivedtægter for Strindens Herred. Thjem. 3 S.

Politivedtægter for Leinstrandens Herred, approberet ved kongel. Res. af 27de Oktober 1894. Thjem. 4 S.

Instruks for Udførelsen af Brandvisitationer i Tromsø By. Tromsø. 7 S.

Lov om bygningsvæsenet i Kristiania, politivedtægter, sundhedsforskrifter og politibekjendtgørelser, samt taxter for vognmændene, bybudene, de faste bærere og færgemændene. Kria. 128 S.

VII. Retshistorie.

H. Matzen: Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret. II. Proces. Kbhvn. 176 S.

K. Maurer: Ein neues Bruckstück von Södermannalagen. Sitzungsber. der philos.-philol. u. histor. Cl. der k. bayer. Akad. d. Wiss. 1894. S. 427—42.

Joh. Phil. Palmén: Rättshistoriska bidrag till tolkningen af 1734 års lag. Akad. afhandlingar. 2. uppl. jemte ett nytt tillägg. Stockh. 131 S.

H. Hjärne: Sveriges statsskick under reformationstiden (1520—1611). Grundlinjer till föreläsningar i Uppsala 1893. Uppsala 1893. 63 S.

Hd: Riksdagar och ständermöten i Sverige under medeltidens sista århundrade (1435—1520).

(Svensk) Historisk tidskrift 1893 S. 282—300.

L. S.: Anmældelse af Berg: Statsförvaltningens Historie under Gustav I.

(Svensk) Historisk tidskrift 1894. Öfversikter och granskningar S. 14—16.

P. E. Bergfalk: Om utomordentliga penningehjälper till kronan

- under sekstonde århundradet och början af det sjuttonde. Ef-
terlämnad afhandling. 180 S.
- Uppsala universitets årsskrift 1894.
- Handlingarna från Uppsala möte 1593* utgifna af E. Hildebrand.
Stockh. 1893. 149 S. med 1 Faks.
- Särtryk af «Svenska riksdagsakter» 3. Bd.
- Uppsala mötes beslut* den 20. mars 1593. Afbildning i originalets
storlek utförd i ljustryck på generalstabens litografiska anstalt.
Med upplysande text af E. Hildebrand. Stockh. 1893. 2 Bl.
og 12 S. Tekst.
- A. N. Sundberg: Om den svenska kyrkoreformationen och Upp-
sala möte 1593. 99 S.
- Uppsala universitets årsskrift 1893
- K. Hildebrand: Uppsala möte 1593, ett 300-års minne. Stokh.
1893. 46 S.
- K. Hildebrand: Undersökningar till Uppsala mötes historia.
(Svensk) Historisk tidskrift 1893 S. 89—122.
- Ehd: Litteratur om Uppsala möte.
(Svensk) Historisk tidskrift 1893 S. 28—32.
- J. N—U: Några bidrag till en rådslängd för Gustaf II Adolfs
regering.
(Svensk) Historisk tidskrift 1893 S. 175—89.
- A. Chr. Bang: Den norske Kirkes historie i reformations-aarhundre-
det (1536—1600). Kra. 434 S.
- A. Chr. Bang: Oslo Domkapitels Altre og Præbender efter Refor-
mationen. (Chria. Videnskabsselskabs Forh. for 1893 No. 20).
Chria. 13 S.
- O. Ahnfelt: Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under
Gustaf den förstes regering. Jämte 3 bilagor. Lund 1893. 265
S. og 97 S. samt Tillägg till utvecklingen af svenska kyrkans
ordning under Gustaf I:s regering. 9 S.
- Särtryk af «Teologisk tidskrift» 1892. Anmældt af Ehd. i (Svensk)
Historisk tidskrift 1893 S. 34—38.
- G. O. F. Westling: Kyrkolagar och kyrkolagsarbeten i Estland
under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. Sunds-
vall. 30 S.
- Bilag til: Redogørelse for Sundsvalls högre allmänna läroverk läs-
året 1893—94.
- K. Hegel: Städte und Gilden der germanischen Völker im Mit-
telalter. Eine Antikritik.
Historische Zeitschrift 70. Bd. S. 442—59.
- A. Doren: Untersuchungen zu Geschichte der Kaufmannsgilden
des Mittelalters. Ein Beitrag zur Wirtschafts-, Social- und Ver-
fassungsgeschichte der mittelalterlichen Städte. Leipz. 1893.
XII og 220 S.
- Staats- u. socialwiss. Forschungen hrg. v. G. Schmoller 12. Bd. 2. H.
- W. Berg: Några drag ur skräväsandets historia vid medlet af
1700-talet.
Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening
1, 87—105.

- Carl Koehne*: Markt-, Kaufmanns- und Handelsrecht in primitiven Culturverhältnissen.
I Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft XI, 196—220.
- K. Olivecrona*: Anmældelse af Thyren: Makes gæld.
Tidskrift for Retsvidenskab 1894. S. 100—6.
- Kr. Erslev*: Akterne i Processen mellem Erik Menved og Jens Grand.
Kirkehistor. Saml. 4. R. 3, 276—304.
- O. Kalkar*: Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 22. Hæfte. (Mælkubbært — Nat). Kbhvn. 2. Bd. S. 113—92.
- J. Fritzner*: Ordbog over det gamle norske Sprog. Omarbejdet, forøget og forbedret Udgave. 25.—26. Hæfte (söttall — taka). Kria. 3. Bd. S. 431—672.

VIII. Folkeret.

- R. Kleen*: Folkrättsinstitutets femtonde kongress i Paris 1894.
Tidskrift for Retsvidenskab 1894 S. 404—8.

X. Romerret og anden fremmed Ret.

- A. Færden*: Hvad enhver bør vide. II. Almenfattelig Udsigt over fremmede Landes Statsforfatning. Kra. 219 S.
- Den ældste Kirkeordning*, oversat og oplyst af Professor C. P. Caspari.
Af Vidnesbyrd af Kirkefædrene. XVIII. Chria. 1894.
- N. E. G.*: Om Retsbeskyttelse for en fremmed Stats Kreditorer.
Anmeldelse i «Norsk Retstidende» 1894, S. 686—88 af Dr. juris Kebedgys Afhandling om dette Emne i «Journal du droit international privé et de la jurisprudence comparée» for 1894.
- A. Urbye*: Anmældelse af H. Gross: Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w. Zweite Auflage.
«Norsk Retstidende» 1894, S. 491—96.

Litteraturhistorie, Bibliografi, Biografi m. m.

- V. Edv. Lidforss*: Votum rörande upprättande af förslag till lediga e. o. professorsämbetet i romersk rätt och rättshistoria vid Lunds universitet. Med anmärkningar af J. Thyren. Jämte en bilaga innehållande öfrige konsistorio ledamöters yttranden i ärendet. Lund. 36 og XXXIV S.
- J. C. W. Thyren*: Anmärkningar rörande en af e. o. prof. Ask den 25 jan. 1894 utdelad obetitlad skrift. Lund. 5 S.
- V. A. Secher*: Nordisk Litteraturfortegnelse for 1892—93.
Tidskrift for Retsvidenskab 1894, S. 463—75.

- F. Hagerup*: Oversigt over fremmed Litteratur i 1893.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1894, S. 476—96.
- M. Mackeprang*: Fortegnelse over dansk historisk Litteratur for Aaret 1893.
(Dansk) Historisk Tidsskrift 6. R. 5 Bd. S. 254—73.
- K. Setterwall*: Historisk bibliografi 1893 og 1894.
(Svensk) Historisk tidsskrift 1894 S. 121—82 og 1895 S. 183—212.
- C. F. Bricka*: Dansk biografisk Lexikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537—1814. 8. Bd. Kbhvn. 1894.
Af juridiske forfattere Biografier mærkes: F. T. Hurtigkarl (Affatter Jul. Lassen); F. Hvass (O. Nielsen); J. N. Høst (Jul. Lassen); J. V. Ingerslev (G. Kringelbach); Joh. Ipsen (Jul. Lassen); P. V. Jacobsen (Joh. C. H. R. Steenstrup); F. C. Jensen (Jul. Lassen); C. J. H. B. Juel (E. Elberling).
- A. Thorsøe*: Nekrolog over Andreas Frederik Krieger.
Illustreret Tidende 35. Bd. No. 2.
- J. N.*: Nekrolog over Andreas Frederik Krieger.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 120—25.
- X*: Nekrolog over Andreas Frederik Krieger.
Nordisk tidsskrift, utg. af Letterstedska föreningen 1893 S. 573—88.
- G. K. H.*: Nekrolog over Pher Assarsson.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 499—500.
- J. N.*: Nekrolog over Gustav Broomé.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 197—98.
- Nekrolog* over Anton Klubien.
Tidsskrift for Retsvidenskab 1894 S. 125—26.

Oversigt over fremmed Litteratur i 1894.*)

(Ved F. Hagerup).

A. Almindelig Retslære og Retshistorie. Fremmede Retskilder.

- Acta borussica.* Denkmäler der preuss. Staatsverwaltung im 18. Jahrh. IV. A. u. d. T. Die Behördenorganisation u. d. allg. Staatsverwaltung Preussens im 18. Jahrh. I. Bd. Akten v. 1701 bis Ende Juni 1714, bearb. v. G. Schmoller u. O. Krauske. Mit einer Einl. üb. Behördenorganisation, Amtswesen u. Beamtenthum v. G. Schmoller. M. 21.
- Araki, T.* Japanisches Eheschliessungsrecht. Eine historisch-krit. Studie. M. 1,20.
- Babeau, A.* La province sous l'Ancien Régime. Fr. 12.
- Backhaus, W. E.* Vom rechten Staate. Staatsphilos. Abhdlg. M. 2,50.
- Bierling, E. R.* Juristische Prinzipienlehre. In 4 Bdn. 1. Bd. M. 7.
- Blodig, jun., H.* Die Selbstverwaltung als Rechtsbegriff. M. 8.
- Bremer, F. P.* Zwei Gutachten v. Claudius Cantiuncula (i «Zeitschrift der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band.)
- Bridel, L.* Le droit des femmes et le mariage. Etudes critiques de législation comparée. Fr. 2,50.
- Brünneck, W. v.* Zur Geschichte des sg. Magdeburger Lehnrechts (I «Zeitschr. der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Germanist. Abth.)
- Cattier.* Evolution du droit pénal germanique du Hainaut jusqu'au XVe siècle.

---

*) I denne Oversigt er medtaget ogsaa de Afhandlinger, der findes i de vigtigste fremmede Tidsskrifter. Forsaavidt de tillige i Særtryk er udkomne i Boghandelen, er dette betegnet ved Tilføielse af et S. til Titelen. — De særlige Tidsskriftsoversigter, som T. f. R. hidtil aarlig har indeholdt, vil for Fremtiden ophøre, hvorimod der vil blive redegjort for de enkelte Tidsskriftsafhandlinger, der har Krav paa en større Opmærksomhed.

- Chénon, E.* L'Ancien droit dans le Morbihan. Extrait de la Revue morbihannaise.
- Clavel, E.* Droit musulman. Du statut personnel et des successions. Fr. 25.
- Degenkolb, H.* Johannes Emil Kuntze †. (Aus: «Sächs. Arch. f. bürgerl. Recht»). M. 0,60.
- Delacroix, F.* Les procès de sorcellerie au XVIIe siècle. Fr. 3,50.
- Denjoy, P.* Étude pratique de la législation civile annamite. Fr. 5.
- Dernburg, H.* Die Phantasie im Rechte. Vortrag. M. 1,00.
- Dillon, J. F.* The Laws and Jurisprudence of England and America, being a series of lectures delivered before Yale University. S. 16.
- Douarche.* Notes sur la justice et les tribunaux à Agen pendant la Révolution (1789—1800). Extrait de la Révolution française.
- Édit de Léon le Sage* sur les corporations de Constantinople. Texte grec, avec trad. latine, notices exégétiques, critiques et variantes. Fr. 6.
- England, Social, A Record of the Progress of the People in Religion, Laws, Learning, Arts, Industry, Commerce, Science, Literature and Manners. From the Earliest Times to the Present Day. By various Writers. Edit by H. D. Traill. Vol. I: From the Earliest Times to the Accession of Edward the First. Sh. 15.*
- Ehrenberg, V.* Die deutsche Rechtsgeschichte u. die jurist. Bildung. M. 0,80.
- Eisele,* Zur Querela inofficiosi (i «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.)
- Erman, H.* Eine römisch-ägyptische Vormundschaftssache aus d. Jahre 147/8. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.)
- Errera, P.* Les waréchaix. Étude de droit foncier ancien.
- Ferrero, G.* I simboli in rapporto alla storia e filosofia del diritto, alla psicologia e alla sociologia. M. 3,00.
- Ferrini, C.* Die jurist. Kenntnisse d. Arnobius u. d. Lactantius. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.)
- Fougères, G.* La vie publique et privée des Grecs et des Romains. Fr. 12.
- Francotte* L'organisation de la cité athénienne et la réforme de Clisthènes.
- Freund, L.* Lug u. Trug nach moslem. Recht u. nach moslem. Polizei. Ein Beitrag zur vergleich. Rechts- u. Staatswissenschaft. 2. Hft. M. 1,20.
- Fromhold, G.* Deutsche Rechtsgeschichte. Ein Grundriss zu Vorlesungen. M. 5.

- Gareis, C.* Ueber die Einführung in das Studium der Rechtswissenschaft. M. 0,80.
- Garnier, R. M.* History of the English landed interest, its customs, laws and agriculture. Modern period. \$ 12,50.
- Gedge, J. D.* History of a Village community in the Eastern Counties. M. 12.
- Gengler, H. G.* Beiträge zur Rechtsgeschichte Bayerns. 4. Heft. M. 5.
- Gil y Robles, E.* Ensayo de metodologia juridica. P. 4,80.
- Gillioudts v. Severen.* Recueil des anciennes coutumes de la Belgique. Coutumes du pays et comté de Flandre. Quartier de Bruges. Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées. T. V et VI.
- Grupe, E.* Zur Latinität Justinians. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).
- Guiraud, P.* La Propriété foncière en Grèce jusqu'à la conquête romaine.
- Hanauer.* Coutumes matrimoniales au moyen-âge.
- Heck, P.* Die altfriesische Gerichtsverfassung m. sprachwissenschaftl. Beiträgen v. T. Siebs. M. 12,00.
- Heilfron, E.* Das gemeine Privatrecht d. Deutschen Reiches. I. Th.: Geschichte d. gemeinen Privatrechts u. Civilprocesses. II Abth.: Deutsche Rechtsgeschichte. M. 5.
- Hützig, H. F.* Das griechische Pfandrecht. Ein Beitrag zur Geschichte d. griech. Rechts. M. 3,60.
- Hollard, W. E.* Südafrikanische Justiz. 3. Abhdl. als Beitrag zur Rechtspflege in d. südafrikan. Republik (Transvaal). Aus dem Holl. M. 1,00.
- Hruza, E.* Beiträge zur Geschichte d. griech. u. röm. Familienrechts. Bespr. v. B. Kübler. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte.» XV. Band. Romanist. Abth.).
- Huber, E.* Die Bedeutung der Gewere im deutschen Sachenrecht. Festschrift. M. 2,00.
- Hürbin, J.* Der deutsche Adel im ersten deutschen Staatsrecht. M. 1,50.
- Imbart de la Tour.* Les coutumes de La Réole. Extrait des Annales de la Faculté des lettres de Bordeaux.
- Katô, H.* Der Kampf um's Recht des Stärkeren und seine Entwicklung. M. 3.
- Kohler, J. u. F. E. Peiser.* Aus d. babylon. Rechtsleben. M. 4.
- Krause, C. C. F.* Vorlesungen über Naturrecht oder Philosophie des Rechtes u. d. Staates. Handschriftl. Vorlesungsheft d. Verf., hrsg. v. R. Mucke. M. 5.
- Laurent, M. C.* Recueil des anciennes ordonnances de la Belgique publié par ordre du Roi, sous les auspices du Ministre de la justice et par les soins d'une commission spéciale. Recueil des ordonnances des Pays-Bas. Deuxième série, 1506—1700. T. 1er, contenant des ordonnances du 7 octbr. 1506 au 16 decbr. 1519.

- Leclère, A.* Recherches sur la législation criminelle et la procédure des Cambodgiens. Fr. 7,50.
- Recherches sur le droit public des Cambodgiens. Fr. 7,50.
- Maccunn, J.* Ethics of citizenship. \$ 5,40.
- Martin, L.* Considérations générales sur la législation civile et pénale de la Révolution française. Mémoire au Conseil municipal de Paris.
- Meili, F.* Die Gesetzgebung u. das Rechtsstudium der Neuzeit. Reformgedanken. M. 2.
- Micheli, H.* La révolution oligarchique des Quatre-Cents à Athènes et ses causes. Fr. 3.
- Milesi, G. B.* La negazione del libero arbitrio ed il criterio del giusto nella ricerca della legge sociale. L. 3.
- Nitzsch, K. W.* Die niederdeutschen Verkehrseinrichtungen neben der alten Kaufgilde. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Germanist. Abth.).
- Ofner, J.* Studien socialer Jurisprudenz. M. 1.60.
- Ory, P.* La commune annamite au Tonkin. Fr. 3,50.
- Pertile.* Storia del diritto italiano. Vol. III. L. 4.
- Phelps, Ch. E.* Juridical Equity.
- Pike, L. O.* The constitutional history of the House of the Lords. S. 15.
- Prothero, G. W.* Select Statutes and other constitutional documents illustrative of the reigns of Elisabeth and James I. \$. 12.50.
- Post, A. H.* Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz. 2. Bd. Specieller Thl. Compl. M. 16.
- Ratto, R.* Sociologia e filosofia del diritto. L. 3,50.
- Rechts-Lexikon,* österreichisches. Handwörterbuch des öffentl. u. privat. Rechtes der im Reichsrathe vertretenen Königreiche u. Länder. Hrsrg u. red. v. F. Duscheneß, Wenzel Ritter v. Bělsky u. C. Baretta. In ca. 50 Lfgn. 1—10. Lfg. à M. 0,90.
- Réville, J.* Les origines de l'épiscopat.
- Rietschel, S.* Die Civitas auf deutschem Boden bis zum Ausg. d. Karolingerzeit. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Stadt. M. 3.
- Robespierre, M.* Projet de constitutions française en 1791. Notes publiées par les soins du docteur E. Tardif.
- Schirmer, T.* Weitere Beiträge zur Interpretation v. Scävolas Responsen. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).
- Siegel, H.* Der Handschlag u. Eid nebst den verwandten Sicherheiten für ein Versprechen im deutschen Rechtsleben. Eine Untersuchung. M. 2,60.
- Smedt, R. P. C. de.* Les origines du duel judiciaire.
- Steinmetz, S. B.* Ethnolog. Studien zur ersten Entwicklung der Strafe, nebst einer psycholog. Abhdl. über Grausamkeit u. Rachsucht. 2 Bde. M. 20.

- Stouff, L.* Étude sur le principe de la personnalité des lois depuis les invasions barbares jusqu'au XIIIe siècle. Fr. 3.
- Strohal, E.* Gustav Demelius 1831—1891. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).
- Thudichum, F. v.* Geschichte des deutschen Privatrechts. M. 11.
- Tardif, E.* Leçons de droit social naturel données à la conférence des études sociologiques.
- Tezner.* System der subject. öffentl. Rechte von Jellinek. (I «Zeitschrift f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21. Bd.).
- Unger, J.* Adolf Exner. Nachruf. M. 0,40.
- Untersuchungen* zur deutsch. Staats- u. Rechtsgeschichte, hrsg. v. O. Gierke. 46.—48. Hft.
46. Das german. Recht im Heliand v. E. Lagenpusch. M. 2,50.
47. Bodin. Eine Studie üb. d. Begriff der Souverainität v. E. Hancke. M. 3.
48. Die Verschweigung im deutschen Recht. Von d. Berliner Facult. gekr. Preisschr. v. W. Immerwahr. M. 2.
- Vaccaro, M. A.* Le basi del diritto e dello stato. M. 10.
- Vigé.* La réforme des études du doctorat en droit.
- Wilson, R. K.* An introduction to the study of Anglo-Muhammedan Law. M. 9.
- Zachariä v. Lingenthal.* Aus u. zu den Quellen des röm. Rechts. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).
- Zimmer, H.* Das Mutterrecht der Pikten u. seine Bedeutung f. d. arische Alterthumswissenschaft. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).

B. Romerret.

- Arno, C.* Della distinzione tra servitù rustiche ed urbane. L. 7.
- Bekker, E. J.* Ueberschau d. geschichtl. Entwicklungsganges d. Römischen Actionen; Aufkommen, Wesen, Abkommen, Nachwirkungen. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).
- Bernstein, K.* Zur Lehre vom römischen Voraus (legatum per praeceptionem). (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Band. Romanist. Abth.).
- Blume, W. v.* Novation, Delegation u. Schuldübertragung. Abhandlgn. aus d. röm. Rechte. M. 3,80.
- Brunetti.* Il diritto romano nella giurisprudenza. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Buonamici.* Di quello che debbono fare i romanisti nella moderna dottrina giuridica, ossia di un programma dell' insegnamento di diritto romano nelle scuole italiane moderne. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).

- Capobianco, E.* Il diritto penale di Roma esposto sistematicamente e messo a confronto col diritto penale vigente. M. 6.
- Costa, E.* Papiniano. Studio di storia interna del diritto romano. Vol. I. L. 6.
- Cuq, E.* Recherches sur la possession: Rome sous la République et aux premiers siècles de l'Empire. (I «Nouvelle Revue hist. de droit français et étranger» Bd. 18). S.
- Czyhlarz, v.* Zur Lehre vom tignum iunctum. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21 Bd.).
- Eck, W.* Indignität u. Enterbung nach röm. u. gemein. deutschen Recht. M. 2.
- Ferrini.* Storia e teoria del contratto di comodato nel diritto romano. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Freeman, E. A.* History of federal Government in Greece and Italy, edit by J. B. Bury. 2nd. ed. S. 12/5.
- Gabasso, G. L.* Del diritto dio sepolcro nel diritto romano, nel diritto canonico e nel giure moderno. M. 2,50.
- Haucour.* L'évolution historique du concubinat romain. (I «Nouvelle revue hist. de droit franç. et étr. Bd. 18).
- Ihering, R. v.* Entwicklungsgeschichte d. röm. Rechtes. Einleitung. — Verfassung d. röm. Hauses. Aus d. Nachlass hrsg. M. 3.
- Irnerius.* Questiones de iuris subtilitatibus. Zur 2. Säcularfeier d. Univ. Halle als Festschrift ihrer jurist. Facultät m. einer Einleitung, hrsg. v. H. Fitting. M. 6.
- summa codicis, m. einer Einleitung, hrsg. v. H. Fitting. M. 15.
- Jers, P.* Die Ehegesetze d. Augustus. (Aus: «Festschrift f. T. Mommsen»). M. 1,60.
- Kriwzow, A. v.* Beiträge zur Lehre v. den jurist. Personen nach röm. Recht. I. Die Delictsfähigkeit der Gemeinde. M. 1.
- Krüger.* Die liberatio legata in geschichtl. Entwicklung. (I «Zeitschrift f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21. Bd.).
- Lenel.* Die Form der Litiscontestatio im Formularprocesse. (I «Zeitschr. Der Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte». XV. Bd. Romanist. Abth.).
- Leonhard, R.* Institutionen des röm. Rechtes. Ein Lehrbuch. M. 12.
- Lotmar.* Die Vertheilung der Dosfrüchte nach Auflösung der Ehe. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
- Lucci.* Del diritto di superficie. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Petrażycki, v.* Zur Lehre v. d. Vertheilung der Dotalf Früchte nach Auflösung der Ehe. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
- Pfaff, I.* Ein Beitrag zur Lehre vom favor libertatis. M. 1.
- Rodocanachi, E.* Les corporations ouvrières à Rome depuis la chute de l'empire romain. 2 vols. Fr. 40.

- Rossi.* Le garenzie delle donne per i debiti altrui in diritto romano. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
Saleilles, R. Étude sur les éléments constitutifs de la possession.
Waltzing. Les corporations officielles de l'ancienne Rome.
Williams, J. Institutions of Justinian. Illust. by English Law. \$ 7/6.

C. Civilret.

- Adler.* Die Wirkungen eines Rechtsirrhums, m. einem Excurs üb. die Ersitzungstitel. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
Affolter. Zur Lehre vom Vertrage. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
Ancona. Degli atti ad emulazione nell' esercizio del diritto di proprietà. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
André, A. Traité pratique des ventes d'immeubles. Fr. 10.
Ansorena, C. de. Tratado de la propiedad intelectual en Espana. P. 4,80.
Baden Powell, B. H. Forest Law. M. 9.
Barazetti, C. Die Vormundschaft (la Tutelle), die Pflegschaft (la curatele) u. der Beistand (le Conseil) nach d. Code Napoléon u. d. badischen Landrecht. M. 12.
 — Einführung in das französische Civilrecht (Code Napoléon) u. d. badische Landrecht (sowie in d. rhein. Recht überhaupt). Mit einer Beilage: Der Code de la convention. 2. (Titel-) Aufl. M. 10.
Barbier, E. Les enfants et le divorce. Fr. 6.
Baron. Der Entwurf eines preuss. Wassergesetzes. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
Baudry-Lacantinerie et A. Wahl. Traité théorique et pratique de droit civil. Des successions. 3 vol. Fr. 30.
Bering, R. Die Rechte an öffentl. Wegen. M. 3,50.
Bernhöft, F. Zur Reform des Erbrechtes. M. 3.
Besia, T. Del contratto di matrimonio. Commento al titolo V, libro III del Codice civile. L. 5.
Bianchi, E. Dei privilegi e delle cause di prelazione de credito in generale. L. 16.
Blumenstok, A. H. Entstehung des deutschen Immobiliareigenthums. 1. Bd. Grundlagen. M. 7,20.
Bonelli. L'ipoteca per debiti futuri in diritto romano. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
Bononi. La vendita su stabiliti (con speciale riguardo agli usi del Polesine). (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
Bott, W. H. A manual of the law and practice of Affiliation proceedings. \$ 7,20.

- Brachvogel*. Ueber § 228 des Entwurfes eines bürgerl. Gesetzbuches f. d. Deutsche Reich, § 223 der zweiten Lesung. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
- Brezzo, L.* La massa ereditaria e il suo riparto nei casi dubbi di imputazione. L. 4.
- Campbell, R.* Ruling cases. With american notes by J. Browne. Vol. I. \$. 30.
- Chanceler, L.* L'usufruit des domaines forestiers. Fr. 5.
- Chimenti, P.* Il diritto di proprietà nello stato costituzionale. L. 2,50.
- Cohen.* Die geschichtl. Entwicklung des Eigenthumsvorbehaltes. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart» 21. Bd.).
- Czyhlarz, v.* Ueber Eigenthum u. Besitz pro diviso an bewegl. Sachen. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21. Bd.).
- Demay, E.* Recueil des lois sur la chasse en Europe et dans les principaux pays d'Amérique, d'Afrique et d'Asie. Fr. 10.
- Coquille, J. B. W.* La coutume. Fr. 6.
- Couhin, C.* La propriété industrielle, artistique et littéraire. Fr. 10.
- Coulon, C.* Ueber das gesetzliche Pfandrecht des Bestandgebers. Eine civilist. Studie. M. 1.
- Dwight, T. W.* Commentaries on the Law of persons and personal property. Dol. 37.
- Eisenmann, E.* Le contrat d'edition et les autres ouvrages d'œuvres intellectuelles. Fr. 2,50.
- Engelmann, T.* Zur Reform des Irrenrechtes. Vortrag. M. 1,20.
- Entwurf eines bürgerl. Gesetzbuches f. d. Deutsche Reich.* 2. Lesung. Nach d. Beschlüssen der Redactionscommission. Buch I—III. Allgem. Theil. — Recht der Schuldverhältnisse. — Sachenrecht. Text.-Ausg. 2. Aufl. M. 2.
- IV. Buch. Familienrecht. Auf amtl. Veranlassung. M. 1,20.
- Epps, W.* Land systems of Australasia. S. 3.
- Erdmann, C.* System des Privatrechtes der Ostseeprovinzen Liv-, Est- u. Curland. 4. (Schluss-)Bd. Obligationenrecht. M. 12.
- Fivre, P.* Dello stato e della condizione giuridica delle persone. Vol. 1. M. 14.
- Fisichella, S. F.* Il divorzio. L. 3.
- Floucaud-Penardille, E.* Des droits de l'époux survivant dans la succession de son conjoint. Fr. 6.
- Franken, A.* Lehrbuch d. deutschen Privatrechtes. 4. (Schluss-) Lfg. Cplt. M. 11.
- Friedmann, F.* Das Reichsgesetz betreff. die Abzahlungs-Geschäfte m. einer dogmat.-geschichtl. Einleitung u. Commentar. M. 1.
- Fuld, L.* Das Reichsgesetz, betreff. die Abzahlungs-geschäfte. Vom 16. Mai 1894. Erläutert. M. 0,80.
- Gallardo y A. Martinez.* El derecho interregional espanol y el código civil. P. 2.

- Gianturco, E.* Studi e ricerche sulla trascrizione e sul diritto ipotecario. Parte 1. M. 4.
 — Diritto delle obbligazioni. L. 4,50.
- Giorgi, G.* La dottrina delle persone giuridiche o corpi morali. V. IV. L. 9.
- Grabmayr, C. v.* Landwirthschaft u. Realexecution. Ein Fürwort f. d. Deckungssystem. M. 1,50.
- Guarnieri.* Contratti agrari. Il progetto di legge dell' onorevole Sonnino Sidney sui contratti agrari della Sicilia. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Hinschius.* Die Mentalreservation bei der Eheschliessung nach kathol. Kirchenrecht. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
- Hewitt, E. P.* A treatise on the statutes of limitations. S. 16.
- Hilse.* Das preuss. Kleinbahngesetz v. 28. Juli 1892 f. d. bürgerl. Recht. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
- Hodler, A.* Das particuläre Civilrecht der Hohenzollern'schen Lande. M. 3.
- Huc, T.* Commentaire théorique et pratique du Code civil. T. VII. Fr. 9.
- Hudelot, A. et E. Metman.* Des obligations. Sources, extinction, preuves. Fr. 4.
- Hugot, C.* Manuel du droit de dénaturation. Fr. 3,50.
- Huth, A. H.* The marriage of near kin. \$. 7/6.
- Jacobsen, J. E.* De telefonie om privaatrechtelijk standpunt bezien. M. 3,10.
- Kempin, E.* Die Ehefrau im künftigen Privatrecht der Schweiz. M. 0,40.
- Kohler.* Bemerkungen zum Aufsätze Affolter's zur Lehre vom Verträge. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
- Krainz, J.* System des österr. allgem. Privatrechts (Grundriss u. Ausführungen). Aus dessen Nachlass hrsg. u. red. v. L. Pfaff. 2. Aufl. 2 Bde. M. 28.
- La Grasserie, R. de.* De la recherche et des effets de la paternité naturelle. Fr. 4.
- Land, N. K. E.* Verklaring van het burgerlijk Wetboek. Deel III, 2 stuk. M. 16,50.
- Lang, v.* Die Wirkungen der fiduziarischen Geschäfte. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
- Larcher, E.* Des constructions élevées sur le terrain d'autrui. Fr. 8.
- Lefort, J.* Traité théorique et pratique du contrat d'assurance sur la vie. T. I et II.
- Lehmann, K.* Gründungsmängel u. Eintragung der Aktiengesellschaft. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
- Lepelletier, F.* Code civil portugais, promulgué le 1er juillet 1867. Traduction et introduction. Fr. 10.

- Lightwood, J. M.* A Treatise on Possession of Land with a chapter on the Real Property Limitation Acts 1833 and 1874. \$ 15.
- Lordi.* Ancora della sequestrabilità dei frutti dotali da parte dei creditori del marito. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Luckock, H. M.* The history of marriage, jewish and christian, in relation to divorce and certain forbidden degrees. \$ 7,20.
- Maerker.* Die Nachlassbehandlung, das Erbrecht, Familienrecht u. die Vormundschaftsordnung, nebst den auf diese Rechtsverhältnisse bezüglichen gesetzl. Bestimmungen f. das preuss. Rechtsgebiet. 14. Aufl. M. 6.
- Magdalinski, K.* Die Haftung des Ratgebers. M. 1,20.
- Marcadé et P. Pont.* Supplément au t. VI de l'explication théorique et pratique du Code civil. Législation, doctrine et jurisprudence jusqu'en 1894.
- Martini, E.* Del eredito agrario e dei privilegi agrarii. L. 3.
- Mérignhac, L. et A.* Traité du régime de communauté. 2 vol. Fr. 15.
- Moscatelli.* Degli atti facoltative e di mera tolleranza. (I «Archivio giuridico». Vol. 52.¹).
- Oertmann.* Die Zahlung fremder Schulden. (I «Archiv. f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
- Ofner.* Zur Lehre v. d. Ersatzpflicht des Verbotswerbers nach österr. Rechte. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21 Bd.)
- Oliver y Estreller, B.* Derecho inmobiliario español. Tom. I. Cuad. 3 y 4. P. 6.
- Otero y Valentin, J.* Tratado elemental del derecho de obligaciones según el libro IV del bódigo civil español. M. 9,60.
- Pacchioni, G.* Trattato della gestione degli affari altrui, secondo il diritto romano e civile. M. 9.
- Parsons, A.* The liability of Railway companies for negligence towards passengers. S. 5.
- Pflüger.* Die Vollstreckungspfändung als Prüfstein der Dinglichkeit. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
- Pingrey, D. H.* A treatise on the law of mortgages of real property. 2 vols. M. 75.
- Pollock, F.* The Law of fraud, misrepresentation and mistake in British India. S. 14,4.
- Posilovic, S.* Das Immobilienrecht in Bosnien u. Hercegovina. System. darg. M. 3,60.
- Prada y Hernandez, L.* Principios generales de derecho é introducción al estudio del derecho civil español. P. 11,25.
- Reats.* Die zweite Lesung des Entwurfes eines bürgerl. Gesetzbuches f. d. Deutsche Reich unter Gegenüberstellung der ersten Lesung. Im Auftrage des Vorstandes des Deutschen Anwaltvereines dargest. u. aus den Protokollen der 2. Lesung erläu-

- tert. 1. Bd. Buch I—III. Allgem. Theil. — Recht der Schuldverhältnisse. — Sachenrecht. 4. Hft. M. 4,60.
- Reuling, W.* Beiträge zum preussischen Miethrecht M. 2.
- Rodino.* Riconoscimento per decreto reale delle società di mutuo soccorso. (I «Archivio giuridico». Vol. 52.¹).
- Schwind, v.* Die Reallastenfrage. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
- Scævola, Q. M.* Código civil comentado y concordado extensamente, con arreglo a la nueva edición oficial. Tom. VIII y IX. P. 15.
- Shaw Lefevre, G.* English Commons and Forest. \$ 12,50.
- Stengele, A.* Die Bedeutung des Anerbenrechts f. Süddeutschland. M. 5.
- Stern, K.* Ueber das Namenwesen nach österr. Rechte. M. 0,75.
- Stevenson, J. H.* The Law of Scotland in relation to the presumption of life of absent persons. S. 6
- Strohal.* Zur Beurtheilung des Rechts der Schuldverhältnisse nach der 2. Lesung des Entwurfes eines bürgerl. Gesetzb. f. d. Deutsche Reich. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
- Störk.* Das Ausfuhrverbot u. d. partielle Suspension aller rechtl. Verträge. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Underhill, H. C.* A treatise on the Law of evidence. S. 37.
- Unger, A.* Handbuch des im Herzogth. Sachsen-Meiningen geltenden particularen Privatrechtes. 2. Bd. M. 8.
- Unger, J.* Handeln auf fremde Gefahr. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33). S. M. 1,50.
- Vacher, L.* Le Homestead aux Etats-Unis. Fr. 6.
- Vosz.* Forderungspfändung u. Widerspruchsklage. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
- Walton, F. P.* A handbook of husband and wife according to the Law of Scotland. \$. 20.
- Wright, E. B.* The Law of principal and agent. \$. 21,50.
- Wróblewski, S.* Zur Lehre von der Collision der Privatrechte. M. 6.
- Zobkow, M.* Die Theilpacht nach röm. u. österr. Recht. M. 4.
- Zürn, F.* Handb. des preuss. Familien- u. Erbrechtes. Für die Praxis bearb. In 3 Bd. 1. u. 2. Bd.
1. Das preuss. Ehrerecht u. das Recht der Eltern u. Kinder im Gebiete des Allgem. Landrechtes m. Einschluss des Lübschen Rechtes u. der Pommerschen Bauernordnung. M. 4.
  2. Das preuss. Vormundschaftsrecht im Gebiete des Allgem. Landrechtes. M. 2,40.

D. Handels-, Sæ- og Vexelret samt Autorret.

- Adler, K.* Zur Entwicklungslehre u. Dogmatik des Gesellschaftsrechtes. M. 4.

- Adler, L. u. R. Clemens.* Sammlung v. Entscheidungen zum Handelsgesetzbuche. 9 Bd. Nr. 1515—1734. M. 8.
- Alvarez del Manzano y F. Alvarez-Rivera.* Curso de derecho mercantil filosófico, histórico y vigente. Cuad. 9 y 10. M. 5,50.
- Bähr, O.* Das Börsenspiel nach den Protokollen der Börsencommission. M. 1.
- Barandiaran, A. de.* Du contrat de transport. Résumé de la législation et de la jurisprudence. Fr. 2,50.
- Baron, J.* Die Börsenenquête. Besprechung. (Aus: «Archiv f. bürgerl. Recht»). M. 2.
- Bausenwein, R.* Das österr. u. ungar. Handelsrecht in vergleich. Darstellung. Ein kurzgef. Leitfaden f. das Studium dieser Rechte. M. 6.
- Bertrand, G.* Le régime des sociétés civiles et commerciales en Belgique et à l'étranger, avec appendice sur les associations ouvrières et la question des syndicats professionnels. Fr. 2.
- Brun, L.* Les marques de fabrique et de commerce en droit français, droit comparé et droit international. Fr. 6.
- Brunstein, J. L.* Die Patentreform in Oesterreich nach den Vorentwürfen des k. k. Handelsministeriums. Referat zu einem Gutachten des jurid. Doctoren-Collegiums in Wien. 1. Thl. M. 3.
- Bulling, C.* Die Wirksamkeit der Goldklausel nachgewiesen. M. 1,50.
- Burchard, J. L.* Das Recht der Spedition. M. 10.
- Crüger.* Die Zulassung v. Genossenschaften m. beschr. Haftpflicht durch Genossenschaftsgesetz am 1. Mai 1869. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Cörmann, W.* Das Nachbarrecht an Eisenbahnen nach französ. Rechte Unter Benutzung der neuesten Rechtsprechung f. die Praxis bearb. (Aus: «Zeitschr. f. französ. Civilrecht»). M. 1.
- Cunyngham, H.* English patent practice. S. 24.
- Dufourmantelle, M.* Code manuel de droit industriel. 3 vol. Fr. 9.
- Durand-Morimbau, E.* La juridiction commerciale. Fr. 9.
- Fallose et Masson.* Traité théorique et pratique du droit de patente des sociétés anonymes et autres sociétés commerciales. Fr. 6.
- Eger, G.* Handbuch des preuss. Eisenbahnrechts. 2 Bd. 4.—6. Lfg. à M. 2.
- Die Verkehrs-Ordnung f. die Eisenbahnen Deutschlands vom 15. Novbr. 1892, nebst allgem. Zusatzbestimmgn. erläutert. 1. Thl. M. 4,50.
- Das internat. Uebereinkommen über den Eisenbahnfrachtverkehr. Vom 14. Octbr. 1890. Erläutert m. eingehender Berücksichtg. der Materialien. M. 16.
- Ehrenberg.* Doppelversicherung. (I «Iherings Jahrb. f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts». Bd. 33).
- Faure, A.* La nouvelle loi sur les sociétés par actions. Fr. 3,50.
- Feigl, H.* Das Markenschutzgesetz vom 6. Jan. 1890, R.-G.-Bl. Nr. 19, f. die Bedürfnisse der Praxis bearb. M. 1,80.

- Freydorf, v.* Autorrecht u. Rechtssystem. Literar. u. kritische Studie. M. 5.
- Fulton, D.* Practical treatise on Patents, Trade Marks and Designs. \$. 18.
- Furquim d'Almeida, L.* Des assurances sur la vie spécialement en cas de décès. Fr. 3,50.
- Gareis, C.* Die patentamtl. u. gerichtl. Entscheidungen in Patent-sachen, nach der Reihenfolge der Bestimmungen des Patent-gesetzes system. zusammengest. u. hrsg. M. 5.
— Das Reichsgesetz über die Abzahlungsgeschäfte. (Aus: «Seuf-fert's Blätter f. Rechtsanwendung»). M. 0,60.
- Göppert, H.* Zur rechtl. Natur der Personenbeförderung auf Eisen-bahnen. M. 2.
- Grünhut.* Die Wéchselvervielfältigung (Duplicate, Copien). (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21. Bd.).
- Häntschke, H.* Die gewerbl. Productivgenossenschaften in Deutsch-land. Beitrag zur Förderung der Handwerker- u. Arbeiter-frage. M. 7.
- Hergenhahn.* Ueber die Form der Zeichnung des Vorstandes, insb. zur Auslegung des Artikels 229 Abs. 1 des Allg. deutschen Handelsgesetzbuchs. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
— *T. u. Tutsch.* Die offene Handelsgesellschaft. (Artikel 85—149 des Allgem. deutschen Handelsgesetzbuchs). Eine system., f. d. Gebrauch im Geschäftsleben bestimmte Darstellung der gesammten auf die offene Handelsgesellschaft u. deren Theil-haber sich beziehenden Rechtsverhältnisse. M. 9.
- Holdheim, P.* Mortgage u. Mortgagebonds. Eine Studie. (Aus: «Wochenschr. f. Actienrecht und Bankwesen»). M. 1.
- Kerly, D. M.* The Law of Trade Marks, Trade Name and Mer-chandise Marks. M. 30.
- Knittel, A.* Beiträge zur Geschichte des deutschen Genossenschafts-wesens. M. 3,60.
- Königsberger, F. P.* Die Kaufmannseigenschaft des Handwerkes. M. 0,75.
- Kohler, J.* Das Börsenspiel. (Aus: «Wochenschr. f. Actienrecht u. Bankwesen». M. 1.
- Krückmann.* Commissionen, Comité's, Ausschüsse. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
- Lees'* Practical digest of the Merchant Shipping Acts, 1854—1892, new and revised ed. by J. C. Bingham and J. A. Hamilton. S. 3/6.
- Lefort, I.* Traité théorique et pratique du contrat d'assurance sur la vie. T. II. Fr. 12,50.
- Leist.* Die Differenzansprüche aus Börsengeschäften. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
- Manson, E.* The Debentures and debenture stock of Trading and other Companies. S. 15.

- Marghieri, A.* Manuale del diritto commerciale italiano. L. 10.
- Meili, F.* Der Staatsbankerott u. die moderne Rechtswissenschaft. Vortrag. M. 1,60.
- Meves, O.* Schutz der Waarenbezeichnungen. Nach dem Gesetz vom 12. Maj 1894 bearb. M. 3,50
- Mittler, jun. H.* Beiträge zur Theorie des Patentrechtes. M. 3.
- Munro, J. E. C.* Commercial Law. M. 4,20.
- Neumann-Hofer, A.* Depositengeschäfte u. Depositenbanken. Theorie des Depositenbankwesens. M. 4.
- Noest, B.* Erlangt das gegen eine offene Handelsgesellschaft ergangene Urtheil Rechtskraft gegen die Gesellschaften? M. 1,20.
- Perrone, F.* Della assicurazione mutua. M. 3.
- Pipia, U.* Il contratto di noleggio e la polizza di carico. L. 10.
- Quentin, M.* Des assurances. De l'opinion du risque dans le contrat d'assurance. Fr. 7.
- Reeling Knap, C.* De wet op het faillissement en de surseance van betaling. M. 3,10.
- Riesser, J.* Der Einfluss handelsrechtl. Ideen auf den Entwurf eines bürgerl. Gesetzbuches f. d. Deutsche Reich. M. 2.
- Ring.* Die Börsen-Enquete. (I «Archiv f. bürgerl. Recht». Bd. 8).
- Rosenthal, E.* Internat. Eisenbahn-Frachtrecht, auf Grund des internat. Uebereinkommens über den Eisenbahn-Frachtverkehr vom 14. Octbr. 1890 u. der Conferenzbeschlüsse vom Juni u. Septbr. 1893 darg. M. 9.
- Salzedo, N. et L. Clotet.* Le droit commercial français et étranger. T. I. Fr. 6.
- Schanze.* Die Patentertheilung. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Schmid, P.* Entwurf eines Gesetzes, betreff. den Schutz der Geschäftszeichen nebst Begründung. M. 0,80.
- Tabellar. Zusammenstellung des Markenschutzgesetzes vom 30. Novbr. 1874 etc. Im Auftrage des Deutschen Vereines f. den Schutz des gewerbl. Eigenthums hrsg. u. zusammengest. M. 0,80.
- Scrutton, T. E.* The Merchant Shipping Act 1894. \$ 30.
- Silberschmidt, W.* Die Entstehung des deutschen Handelsgerichtes. Nach archival. Quellen dargest. M. 4.
- Simon, A.* Die Concurrence déloyale, ihr Begriff u. ihre Behandlung im Civil- u. Strafrecht. Gekrönte Preisschr. M. 0,80.
- Thiébaud, L.* De la responsabilité des propriétaires de navires et des armateurs. Fr. 7.
- Tyser, C. R.* The Law relating to losses under a policy of marine insurance. S. 12,50.
- Vavasseur, A.* Traité des sociétés civiles et commerciales. 2 vol. Fr. 18.
- Vidari, E.* Compendio di diritto commerciale italiano. L. 3.
- Vivante, C.* Trattato teorico-pratico di diritto commerciale. Vol. I. M. 12.
- Vismara, A.* Manuale di diritto marittimo. L. 1,50.

- Wallace, W. and A. Mac Neil.* Banking Law. S. 14,40.
Wauwermans, P. Le droit des auteurs en Belgique. Commentaire de la loi du 22 mars 1886, précédé d'une lettre de M. Alcide Darras. Fr. 7,50.
Weiss, T. Die Concurrence déloyale, ihr Begriff u. ihre Behandlung im Civil- u. Strafrecht. Von dem schweizer. Juristenvereine m. dem 1. Preise gekr. Arbeit. M. 1,50.
Winter, P. Ueber die Gewinnabsicht als ein wesentl. Merkmal des Begriffes «Handelsgeschäft». M. 1.
Zoll. Privatrechtl. Studien aus dem Patentrechte m. vornehmhl. Berücksichtigung des österr. Rechtes. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart» 21. Bd.).

E. Proces.

- Abhandlungen*, strafrechtl., des jurist. Seminars der Univ. Breslau, hrsg. v. H. Bennecke. 1. Serie. 3. Heft.
 3. Die Gefahren der neuen Novelle zum Gerichtsverfassungs-Gesetz u. zur Strafprocess-Ordnung. Bedenken aus der Praxis v. E. Mammoth. M. 1.
Aschrott, P. F. Die Reform des Strafverfahrens u. der zur Zeit vorlieg. Gesetzesentwurf. M. 1.
Ancoc, L. Le Code d'organisation judiciaire de l'empire de Russie.
Bach, P. Die Zuschreibung u. Zurückschiebung des Eides an Dritte nach d. Reichscivilprocessordnung. M. 1,60.
Baltz-Balzberg, H. v. Muster-Processse. I. Der Besitz-Störungs-Process. M. 1,20.
Bartsch, H. Das gerichtliche Verfahren in Ehesachen. Für d. prakt. Gebrauch darg. M. 7.
Bardelli, N. Saggio storico sulla giurisdizione studiata in rapporto allo spirito e all' evoluzione della costituzione politica. Vol. I. Mk. 10.
Betzinger, B. Die Beweislast im Civilprocess. Theorie, Casuistik u. Präjudiciensammlung. Ein Handb. f. d. Praxis. M. 6,50.
Granata, L. I nuovi orizzonti del diritto giudiziario. M. 4.
Boneval Faure, R. v. Het Nederlandsche burgerlijk procesrecht. Deel IV. 1. stük. M. 3,30.
Bonnenberg, E. Das Strafverfahren in Zoll- u. Steuersachen. Eine Samml. der in Preussen besteh. Vorschriften f. das Verfahren im Verwaltungswege u. vor Gericht. M. 10.
Breslauer, S. Die rechtl. Stellung des Armenanwalts im Civil-processen. M. 1.
Bülow. Absolute Rechtskraft des Urtheils. (I «Archiv f. civilist. Praxis». Bd. 82, 83).
Bulling, C. Der örtliche Gerichtsstand in Pressstrafsachen. M. 0,60.
Caggiano, S. Manuale teorico-pratico per la nuova legge sulla competenza dei conciliatori, cancellieri ed uscieri. L. 3.

- Chand, H.* A Treatise on the Doctrinc of Res Judicata including the Doctrines of Jurisdiction, Bar by Suit and Lis Pendens.
- Clay, W. G.* The Law and Practise relating to Writs of Summons.
- Clodius, O.* Gegen die Berufung im Strafverfahren. Prakt. Bedenken. M. 0,40.
- Corniquet, L. A.* L'insaisissabilité du foyer de famille aux États-Unis. Étude sur le homestead. Fr. 7.
- Curti, A.* Pfändungspfandrecht u. Gruppenpfändung. Studien aus d. Gebiete des schweizer. Betreibungsrechtes. M. 2.
- David, A.* Die prozessualen Angriffs- u. Vertheidigungsmittel der Parteien bei den vollstreckbaren Urkunden. (I «Zeitschr. f. Deutschen Civilprozess». Band XX).
- Daniels, G. S. L.* A handbook of the Law of distress. S. 4,20.
- Delius.* Rechtshilfe zwischen Civil- u. Militärgerichten. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Demelius, E.* Kritische Studien zu den Gesetzentwürfen aus d. Jahre 1893 betreff. die Reform des civilgerichtl. Verfahrens in Oesterreich. 1. Hft. M. 1,40.
- Denizot, H.* Du droit de plaider, écrire et consulter, et du projet de suppression de l'ordre des avocats et des collèges d'agrées.
- Di Majo.* Istituzioni di diritto giudiziario civile. Vol. I. L. 5.
- Fuchs, I.* Ein Blick aus der heutigen Anwaltschaft heraus. M. 0,50.
- Gerlach.* Ueber d. Begriff d. sofortigen Anerkenntnisses. (Zu § 89 C. P. O.). (I «Zeitschr. f. Deutschen Civilprozess». Band XX).
- Goldenring, G.* Bemerkungen zu dem Entwurf eines Gesetzes betreff. Aenderungen u. Ergänzungen des Gerichtsverfassungs-Gesetzes u. der Strafprocessordnung. M. 1.
- Herold, O.* Die Erbtheilung in der streitigen Gerichtsbarkeit nach königl. sächsischem Recht. M. 2,40.
- Horn, A.* Zur deutschen Civilprocess-Reform. Der österr. Entwurf u. die Horn'schen Reformvorschläge. (Aus: «Annalen d. bad. Gerichte»). M. 0,50.
- Houyvet, A.* Les tribunaux de commerce.
- Kade, C.* Der Eid u. das Recht auf Wahrheit. M. 1,60.
- Klein, F.* Mündlichkeitstypen. Materialien zur Beurtheilung des österr. Civilprocessordnungs-Entwurfes vom Jahre 1893. (Aus: «Allg. österr. Gerichtszeitung»). M. 1,80.
- Kohler, J.* Gesammelte Beiträge zum Civilprocess. M. 12.
— Compensation und Process. (I «Zeitschr. f. deutschen Civilprocess»). S. M. 1,50.
- Koppers.* Die prozessrechtl. Wirkung einer Aenderung der Gerichtsterritorien. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Krug, L.* Die Urheberbenennung. (I «Zeitschr. f. Deutschen Civilprocess». Band XX).
- Köhne, P.* Der deutsche Strafprocess u. seine Reform. Kritik u. Vorschläge. M. 1,20.

- Lachau, C.* Observations sur l'exécution des jugements étrangers.
- Lacoste, P.* De la chose jugée en matière civile, criminelle, disciplinaire et administrative. Extrait du Répertoire général et alphabétique du droit français. Fr. 10.
- Levy, M.* Die Reihenfolge der Prozessvoraussetzungen. (I «Zeitschrift f. Deutschen Civilprozess». Band XX).
- Lang, H. v.* Die wesentlichsten Mängel der deutschen Reichs-Civilprocessordnung u. Vorschläge zu ihrer Revision. M. 1,20.
- Lindheim, A. v.* Das Schiedsgericht im modernen Civilprocesse. 2. Aufl. M. 2,50.
- Lucchini, L.* Elementi di procedura penale. L. 3.
- Mac Kelvey, J. J.* Principles of Common Law pleading. S. 12,50.
- Makower, H.* Zur Revision der Deutschen Konkursordnung. (I «Zeitschr. f. Deutschen Civilprozess». Band XX). S. M. 1.
- Mather, Th. E.* A Compendium of Sheriff law, especially in Relation to Writs of Execution. \$ 25.
- Quenstedt, M. H.* Zur Reform des Civilprocesses in Deutschland f. das rechtsuchende Publikum u. Juristen. M. 1.
- Reinartz, H.* Geschichte einer Entmündigung. Rückblicke auf den Process Feldmann-Hemmerling. Ein Beitrag zur Verbesserung des Entmündigungs-Verfahrens u. der Irrenpflege, m. einem Vorworte v. C. Finkelnburg. M. 1.
- Reinhold.* Zur Lehre von der Beweislast. I. Ueber die Regel «affirmanti incumbit probatio, non neganti». II. Ueber die prozessuale Natur der Lehre von der Beweislast. (I «Zeitschr. f. Deutschen Civilprozess». Band XX).
- *F.* Die Sequestration nach österr. Rechte M. 1,50.
- Rosenblatt.* Die ausserordentliche Revision im österreichischen Strafverfahren. (I «Gerichtssaal». 49. Bd.).
- Samter, M. K.* Aus schöffengerichtl. Praxis. Ein Beitrag zur Berufung u. zur Organisation unserer Strafgerichte. M. 0,60.
- Schneider.* Der neue österr. Entwurf einer C-Pr.-O. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Schoenemann, O.* Betrachtungen über die Novelle zu Gerichtsverfassungsgesetz u. Strafprocessordnung. M. 0,80.
- Schrutka-Rechtenstamm, E. v.* Die Umgestaltung der Gerichtsverfassung durch den Entwurf eines Gesetzes über die Ausübung der Gerichtsbarkeit u. die Zuständigkeit der ordentl. Gerichte in bürgerl. Rechtssachen. M. 2.
- Schubert-Soldern, E. v.* Die Sequestration nach österr. Rechte, system. darg. m. besond. Berücksichtigung der Entscheidungen des Obersten Gerichtshofes. M. 7.
- Schwarz, C.* Das österreichische Concursrecht. 1. Bd. Materielles Concursrecht. M. 7,20.
- Schwarze, W.* Zur Abänderung der Concursordnung. Vorschläge f. die ehrliche Geschäftswelt. M. 1.
- Seuffert, L.* Zur Kritik reichsgerichtl. Entscheidungen aus dem

- Gebiete d. Prozessrechts. Zweiter Beitrag: Kann d. Widerspruchsklage eines Dritten gegen die Zwangsvollstreckung auf d. Anfechtungsrecht gegründet werden? (Erörtert üb. d. Anlass zur Widerspruchsklage nach § 690 C.-P.-O.). (I «Zeitschr. f. Deutschen Civilprozess». Band XX).
- Spohr, C.* Das Beweisinteresse in Strafsachen (sogenn. materielle Beweislast). Allg. Thl.: Grundlegung M. 1.
- Stenglein, M.* Wider die Berufung. Ein Mahnwort zur Novelle der Strafprocessordnung. M. 0,80.
- Wills, W.* The theory and practise of the Law of evidence. S. 12,60.
- Wilmowski, G. v.* Das Concursverfahren nach der Reichs-Concursordnung vom 10. Febr. 1877, an einem Rechtsfall dargest. 6. Abdr. M. 1,20.
- Zeglicki, L.* Étude du projet officiel déposé par M. Dubost sur la réforme de la procédure civile (fin). Fr. 2.

F. Strafferet.

- Alimena, B.* I limiti e i modificatori dell' imputabilità. Vol. I. L. 12.
- Armengol y P. Cornet.* Ensayo de estudio de derecho penal. P. 4,80.
- Aubry, P.* La contagion du meurtre. Etude d'anthropologie criminelle. Préf. par Corre. 2e édit. Fr. 5.
- Bachem, J.* Die bedingte Verurtheilung. (1. Vereinsschrift der Görres-Gesellschaft f. 1894). M. 1,20.
- Beale, J. H.* A selection of cases and other authorities upon criminal Law. \$ 28,8.
- Bühler, G.* Die Verjährung im Strafrecht m. besond. Berücksichtg. der schweizer. Strafgesetze. M. 2.
- Buri, M. v.* Beiträge zur Theorie des Strafrechts u. zum Strafgesetzbuche. Gesamm. Abhdlg. M. 11.
- Calker, F. v.* Die Delicte gegen das Urheberrecht nach deutschem Reichsrecht. M. 8.
- Cogliolo, P.* Completo trattato teorico-pratico di diritto penale. Vol. I. Parte 1. L. 1.
- Conti.* Il delinquente nel diritto criminale. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Cooper, F. T.* A Handbook of the Law of Difamation and Verbal Injury. \$ 14.
- Corre, A.* L'ethnographie criminelle d'après les observations et les statistiques judiciaires recueillies dans les colonies françaises. Fr. 5.
- Craies, W. F.* Collection of Statutes relating to criminal Law. S. 12.
- Crocq.* L'hypnotisme et le crime. Fr. 4.
- Delman, G.* Die Wissenschaft u. das Strafrecht. Neue bill. (Titel-) Ausg. M. 3.

- Ferriani, L.* Minorenni delinquenti. L. 4.
- Finger, A.* Compendium des österr. Strafrechtes. System. darg. 1. u. 2. Bd. M. 7 u. 9.
- Zur Frage des Einflusses des Alters auf die Strafbarkeit nach österreichischem Rechte und nach dem Entwurfe. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Frassati.* Die Stellung des Strafrechts und die neueren Bestrebungen. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Friedmann, O.* Geheime Verhandlungen u. Wahrung von Geheimnissen im gerichtl. Verfahren. Legislative Studie. M. 1,80.
- Fuld.* Die Erweiterung des Wuchergesetzes. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Geiershöfer, C.* Das geltende deutsche Wucherrecht m. besond. Berücksichtg. des Gesetzes vom 19. Juni 1893. M. 1,50.
- Groschuff, A., G. Eichhorn u. H. Delius.* Die preuss. Strafgesetze, erläutert. M. 17.
- Gruber.* Die neuesten Ergebnisse der bedingten Verurtheilung in Frankreich und England. (I «Gerichtssaal». 49de Bd.).
- Heinemann.* Eine Auseinandersetzung mit Herrn Professor v. Liszt. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Hiller, C.* Die Disciplinarstrafen in den österr. Strafanstalten u. Gerichtsgefängnissen. In rechtvergl. Darstellung. M. 4.
- Hilse.* Merkmale einer strafbaren Handlung wider § 82 b des Krankenversicherungsgesetzes vom 15. Juni 1883, bezw. 10. April 1892. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Hoegel.* Die österreichische Criminalstatistik des Jahres 1889. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Höfling.* Strafmittel gegen Jugendliche. Bericht. (I «Jahrb. d. Gefängnisgesellschaft. f. d. Provinz Sachsen u. d. Herzogthum Anhalt»). S. M. 0,25.
- Jaques, H.* Beiträge zur Revision des österr. Strafrechtes aus den hinterl. Papieren des J., red. u. hrsg. v. A. Lenz. M. 3,60.
- Katscher, L.* Schuldlos verurtheilt! Anregungen, Betrachtg., Erzählg. Unter Mitwirk. v. F. Friedmann, Jacobi, H. Jaques, P. Lindau, G. Meyer, Max u. Moritz Neuda, Raemisch, Tolstoy u. m. A. hrsg. v. Katscher. M. 4.
- Kloppel, P.* Das Reichspressrecht. Nach Gesetz u. Rechtsprechung f. d. Bedürfnisse der Rechtsanwendung wissenschaftl. darg. M. 11,50.
- Koch, J. L. A.* Die Frage nach d. geborenen Verbrecher. M. 1,50.
- Koffka, E.* Die Reichs-Wuchergesetze vom 24. Mai 1880 u. 19. Juni 1893. Mit Commentar in Anmkg. hrsg. M. 2,40.
- Laurent, E.* L'anthropologie criminelle et les nouvelles théories du crime. M. 5.
- Pessina, E.* Manuale del diritto penale italiano. Parte I. M. 3.
- Législation, la, pénale comparée.* Publiée par l'Union internat. de droit pénal. 1. Vol.

1. Le droit criminel des états européens. Publié sous les ordres de l'Union internat. de droit criminel avec le concours de B. Alimena, L. W. C. v. d. Berg, V. Berg etc. par F. v. Liszt. M. 35.
- Liszt, F. v.* Die internat. kriminal. Vereinigung. Ihre Aufg. u. ihre Arb. (I «Jahrb. d. Gefängniß-Gesellsch. f. d. Provinz Sachsen u. d. Herzogt. Anhalt»). S. M. 0,25.
- Loewenthal, E.* Die wahren Motive des Strafrechtes. M. 0,25.
- Mainzer, A.* Die Ehe im deutschen Reichsstrafrecht. M. 1.
- Oppenheim, L.* Die Objecte des Verbrechens. M. 10.
- Ortloff.* Zur Unabhängigkeit der Strafrechtspflege. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Parmod, M.* Antisemitismus u. Strafrechtspflege. Zur Ausleg. u. Anw. der §§ 130, 165, 185, 193, 360 II. Straf-Gesetzsb. in höchstgerichtlicher u. erstinstanzl. Praxis. M. 1,50.
- Pfenninger, H.* Entwurf eines Strafgesetzbuches f. d. Canton Uri, im Auftr. der Regierung ausgearb. m. Motiven. M. 6.
- Pfizer, G.* Willibald Ilg. Ein Nachtstück aus d. modernen deutschen Strafrechtspflege. M. 0,75.
- Pinsero, N.* Nuovi studi sul problema della responsabilità penale. L. 3.
- Pirotta, V. G.* Il reato di subornazione secondo il codice penale. L. 3.
- Puibaraud, L.* Les malfaiteurs de profession. Fr. 3,50.
- Ramella, A.* Le società di commercio in rapporto alla legge penale. L. 7.
- Rommel, O.* Der Betrug. M. 4.
- Rouvin, A.* Esquisse d'une réforme pénale.
- Sammlung* ausserdeutscher Strafgesetzbücher in deutscher Uebersetzung. Hrsg. v. d. Redaction d. Zeitschr. f. die gesammte Strafrechtswissenschaft.
- VIII. Das mexikan. Strafgesetzb. vom 7. Decbr. 1871, gültig f. den Bundesdistrict u. das Territorium Niederkalifornien bezügl. der gem. Vergehen u. f. die ganze Republik bezügl. der Vergehen gegen den Bund. M. 3,50.
- Schmid, R.* Die strafrechtl. Verantwortlichkeit f. Pressvergehen. M. 2.
- Schmidt, G. H.* Einführung in die Criminalstatistik an der Hand einer Kritik der schweizer. Erhebung. (I «Deutsche Worte»). S. M. 0,80.
- Schmidt, R.* Die Aufgaben der Strafrechtspflege. M. 6.
- Schmölder.* Die verwahrlosten Kinder und die jugendlichen Verbrecher. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Schuster, E.* Das Strafrecht Grossbritanniens. (I «Strafgesetzbuch der Gegenwart»). M. 4.
- Schwaiger, H.* Ueber die strafrechtl. Stellung der Steuerdefraudationen. (I «Gerichtssaal». Bd. 49). S. M. 1,20.

- Seuffert, B.* Die Strafgesetzgebung im Deutschen Reiche. (I «Strafgesetzgeb. der Gegenwart»). M. 4.
- Sohnrey, H.* Der Meineid im deutschen Volksbewusstsein. Ein volksthüml. Vortrag, nebst weiteren Mittheilg. über die Eidesnoth unseres Volkes. M. 0,90.
- Stammler, R.* Die Theorie des Anarchismus. M. 0,60.
- Stenglein.* Die Internationale criminalistische Vereinigung und ihre Zielpuncte. (I «Gerichtssaal». 49de bd.).
- Stooss, C.* Schweizer. Strafgesetzbuch. Vorentwurf m. Motiven, im Auftrage des schweizer. Bundesrathes ausgearb.
— Der Kampf gegen das Verbrechen. Akadem. Vortrag. M. 0,60.
- Stupecki, v.* Ueber die Strafmittel bei Jugendlichen. (I «Jahrb. d. Gefängniss-Gesellsch. f. d. Provinz Sachsen u. d. Herzogt. Anhalt»). S. M. 0,25.
- Tobler, H.* Die Grenzgebiete zwischen Nothstand u. Nothwehr. Eine criminal. Studie. M. 3.
- Trautvetter.* Das Strafrecht der Zoll- u. Verbrauchssteuergesetze in der Rechtsprechung. M. 5.
- Van Swinderen, O. Q.* Esquisse du droit pénal actuel dans les Pays-Bas et à l'étranger. Vol. III. Fr. 25.
- Vidal, G.* Cours résumé de droit pénal. Fr. 5.
- Verkauf, L.* Die bürgerl. Classen u. das Strafrecht. Eine Kritik des österr. Strafgesetzentwurfes. Vortrag. M. 0,20.
- Weisl, E. F.* Das Militär-Strafverfahren in Russland, Frankreich u. Deutschland. M. 4.
- Worms, R.* Les théories modernes de la criminalité.
- Zerboglio, A.* Della prescrizione penale. M. 3.
- Zucker, A.* Ueber die Behandlg. der verbrecher. u. arg verwahrlosten Jugend in Oesterreich. M. 1,20.
— Ein Beitrag zur Entwicklung einer richtigen Rückfallsstatistik. (I «Jurist. Blätter»). S. M. 0,60.
- Yvernès, E.* Le crime et le criminel devant le jury. Exposé fait à l'Association française pour l'avancement des sciences (Congrès de Caen, 1894). Extrait du Journal de la statistique de Paris.

G. Stats-, Forvaltnings- og Kirkeret.

- Arnaud, L.* La revision belge (1890—1893).
- Batbie, A.* Traité théorique et pratique de droit public et administratif, contenant l'examen de la doctrine et de la jurisprudence, la comparaison de notre législation avec les principales lois politiques et administratives de l'Angleterre, des Etats-Unis, de la Belgique, de la Hollande, etc. Supplément contenant la législation, la jurisprudence, le droit comparé du 1er janvier 1885 au 1er janvier 1893, par A. Boillot. Tome 9. Fr. 8.

- Beck, H.* Gesetzentwurf über die Privat-Versicherungsunternehmungen. Text, allg. und Special-Motivenbericht. Referenten-Entwurf. Im Auftrage des k. ung. Justizministers ausgearb. Uebers. v. H. Schiller. M. 2.
- Benario, L.* Die Stolgebühren nach bayer. Staatskirchenrecht. (Preisgek. v. d. hohen Juristen-Facultät Würzburg). M. 2,50.
- Bewes, W. A.* The Law of Waste.
- Bidermann, H. I.* Die staatsrechtl. Wirkungen der österreich. Gesamtstaatsidee. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21. Bd.).
- Binding, K.* Deutsche Staatsgrundgesetze in diplom. genauem Abdrucke. Zu aml. u. zu akadem. Gebrauche. 7. Hft.
7. Verfassungs-Urkunde f. d. Königr. Württemberg. Vom 25. Sept. 1819. Mit allen Abänderungen bis zum Gesetze vom 20. Decbr. 1888. Sammt 3 Anlagen. M. 2.
- Blodig, jun., H.* Die Selbstverwaltung als Rechtsbegriff. Eine verwaltungsrechtl. Monographie. M. 8.
- Brassert, H.* Novelle zum preuss. allg. Berggesetze vom 24. Juni 1892. Mit dem den Bergbau betreff. Gewerberechte u. m. Commentar. Zugl. Nachtrag zum Berggesetz-Commentar von 1888. M. 4.
- Bryce, J.* The American Commonwealth. 3rd. ed., completely revised throughout. 2 vols. S. 12/6.
- Barckhausen, H.* Introduction à l'étude du droit public général français. Extrait de la Revue critique de législation et de jurisprudence.
- Carpentier et Maury.* Traité pratique des chemins de fer. Fr. 30.
- Caspar, P.* Das preuss. Versammlungs- u. Vereinsrecht. System. darg. M. 2.
- Cleaver, H. P. and F. Rohrweger.* Parochial assessment Rules. § 6.
- Cosack, C.* Das Staatsrecht des Grossherzogt. Hessen. (Handb. d. Öffentl. Rechtes III, I, 4). M. 4.
- Curtius.* Ueber Staatsgebiet u. Staatsangehörigkeit. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Dantscher v. Kollesberg, T.* Die polit. Rechte der Unterthanen. M. 9,60.
- Desjardins, A.* De la liberté politique dans l'état moderne. Fr. 7,50.
- Dessaules, L. A.* Les erreurs de l'Église en droit naturel et canonique sur le mariage et le divorce. Fr. 3,50.
- Dessoliers, F.* Organisation politique de l'Algérie. Exposé, critiques et réformes.
- Dicey, A. V.* A leap in the dark on our new Constitution.
- Ducrocq, T.* De la personnalité civile de l'état d'après les lois civiles et administratives de la France. Fr. 2.
- Eger, G.* Das Reichsgesetz über den Unterstützungswohnsitz vom 6. Juni 1870 in der Fassung vom 12. März 1894, erläutert.

- Nebst einem Anhang, enthält. alle wichtigeren bezügl. Gesetze, Verordng. u. Erlässe. 3. Aufl. M. 10.
- Entwurf* eines preuss. Wassergesetzes sammt Begründung. Amtl. Ausg. M. 3.
- Estanyol y Colom, J.* Instituciones de derecho canonico. T. I. P. 16.
- Fischer, R.* Das Recht des deutschen Kaisers. Preisgek. Studie zum deutschen Verfassungsrechte. M. 4.
- Fuchs, W.* Beiträge zur Lehre von der Religionsfreiheit in der Praxis. M. 0,60.
- Funck-Brentano, T.* La politique. Principes, critiques, réformes. Fr. 7,50.
- Geffcken, H.* Zur Geschichte der Ehescheidung vor Gratian. M. 2,50.
- Geiger, C. A.* Die religiöse Kinder-Erziehung in gemischten Ehen nach bayer. Rechte. Ein Commentar zu §§ 12—23 der II. Verfassungsbeilage. M. 3,60.
- Giron, A.* Résumé du cours de droit public et administratif professé à l'Université de Bruxelles. 2. partie. Fr. 3.
- Glässing, W.* Die conditio indebiti des deutschen öffentl. Rechtes. Ein Beitrag zu dem Capitel des Rechtsschutzes im öffentl. Rechte. M. 2,40.
- Gneist, R. v.* Die nationale Rechtsidee von den Ständen u. das preuss. Dreiclassenwahlssystem. Eine social-hist. Studie. M. 4.
- Goodnow, F. J.* Comparative administrative Law. An analysis of the administrative systems, national and local. 2 vols. \$. 25.
- Grasso, G.* La costituzione degli Stati Uniti dell' America settentrionale. L. 2.
- Gross, C.* Lehrb. des kathol. Kirchenrechts m. besond. Berücksichtigung der particulären Gestaltung desselben in Oesterreich. M. 13.
- Hauke, F.* Die geschichtl. Grundlagen des Monarchenrechtes. Ein Beitrag zur Bearb. des österr. Staatsrechtes. M. 3.
- Held, v.* Die Monarchie als Staatsform. (I «Zeitschr. f. d. Privat- u. öffentl. Recht d. Gegenwart». 21. Bd.).
- Jenken, A. F.* Law relating to Parish Councils. \$. 12.
- Jenks.* An outline of English local government.
- Kahl, W.* Lehrsystem des Kirchenrechtes u. d. Kirchenpolitik. 1. Hälfte. Einleitung u. allg. Theil. M. 8.
- Kinney, C. S.* A treatise on the Law of irrigation. \$. 42.
- Kittel.* Die Frankenstein'sche Klausel u. die deutsche Finanzreform. Eine Studie zum Staats- u. Finanzrechte des Deutschen Reiches. M. 1.
- Kliemke, E.* Die staatsrechtl. Natur u. Stellung des Bundesrathes. M. 1,20.
- Lanna, A. v.* Die Unfallversicherung der österr. Seeleute. Ein Vorschlag. M. 1,40.

- Lauter, P. T.* Die Entstehung der kirchlichen Simultaneen. M. 2,40.
- Leoni, A. und K. Mandel.* Das öffentl. Recht des Reichslandes Elsass-Lothringen. 2 Thle. M. 13.
- Luchini, O.* Le istituzioni pubbliche di beneficenza nella legislazione italiana. L. 20.
- Makower, F.* Die Verfassung der Kirche von England. M. 20.
- Medley, D. J.* A Students Manual of Constitutional History.
- Penel—Beaufin.* Législation générale du culte israélite en France, en Algérie et dans les colonies (organisation, fonctionnement et régime financier). Lois, Ordonnances, Décrets, Arrêtes, Circulaires, Avis, Décisions, avant et depuis 1789 jusqu'à nos jours. Fr. 3.
- Péris, G.* Code de procédure canonique dans les causes matrimoniales. Extrait du Canoniste contemporain. Fr. 4.
- Rathbone, W. and E. L. Fanshawe.* Liquor legislation in the United States and Canada. Report of a partisan inquiry on the spot into the Laws and their operation. \$. 2/6.
- Rosin, H.* Der Begriff der Polizei u. der Umfang des polizeiiischen Verfügungs- u. Verordnungsrechtes in Preussen. (I «Verwaltungsarchiv»). M. 2,40.
- Rouard de Card.* La Nationalité française. M. 5.
- Salis, L. R. v.* Le droit fédéral suisse. Jurisprudence du conseil fédéral et de l'assemblée fédérale en matière de droit public et administratif depuis le 29. maj 1874. Exposé par ordre du conseil fédéral suisse. Traduit de l'allemand par E. Borel. 4. vol. M. 6.
- Scheyven, C.* Code électoral belge expliqué d'après les travaux parlementaires. Fr. 7.
- Schiappoli, D.* Diritto ecclesiastico vigente in Francia. Vol. II. M. 4.
- Schilgen, F. v.* Das kirchl. Vermögensrecht u. die Vermögensverwaltung in den kathol. Kirchengemeinden der gesammten preuss. Monarchie. 3. Bd.
3. Der Geltungsbereich des preuss. allg. Landrechtes. M. 4.
- Schmidt-Phiseldeck, C. v.* Das evangel. Kirchenrecht des Herzogt. Braunschweig. M. 10.
- Seidler.* Die Nothwendigkeit der Reform der preuss. Disciplinargesetzgebung, insbes. der Aufhebung des Gesetzes vom 7. Mai 1851, betr. die Dienstvergehen der Richter. M. 3.
- G. Studien zur Geschichte u. Dogmatik des österr. Staatsrechtes. M. 4.
- Sentupéry, L.* L'Europe politique. Gouvernement, parlement, presse. Tome 1. Fr. 10.
- Seydel, M. v.* Bayerisches Staatsrecht. 7. (Schluss-) Bd. M. 9.
- Stengel, K. v.* Das Staatsrecht des Königr. Preussen. Handb. des öffentl. Rechtes. M. 15.

- Stewart, D. R.* Treatise on the Law relating to mines, quarries and minerals in Scotland. \$. 30.
- Tezner.* Die Privatrechtstitel im öffentl. Recht. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Vacchelli, G.* Le basi psicologiche del diritto pubblico. M. 2,50.
— La scienza della amministrazione come scienza autonoma. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Weyl, R.* Lehrb. des Reichs-Versicherungsrechtes (Kranken-, Unfall-, Invaliditäts- u. Altersversicherungsrecht). Für d. akadem. u. prakt. Gebrauch. M. 20.

H. International Ret.

- Asser, T. M. C.* La codification du droit international privé. Première conférence tenue à la Haye, du 12 au 27 sept. 1893. Extrait de la Revue de droit international. Fr. 2.
- Audinet, E.* Principes élémentaires du droit international privé (3e année, cours semestriel). Fr. 6.
- Brunard, M. H.* Une cour de cassation internationale. Extrait de la Revue de Droit international. Fr. 1.
- Clauss, I.* Die Lehre v. den Staatsdienstbarkeiten, histor.-dogmat. entwickelt. M. 5,80.
- Despagnet, F.* Cours de droit international public. Fr. 10.
- Esperson.* Competenza dei Tribunali di una nazione a decidere le questioni di stato di capacità personale e di rapporti di famiglia sorte tra stranieri. (I «Archivio giuridico». Vol. 52).
- Ferber.* Internat. Rechtsverhältnisse der Kriegs- u. Handelsschiffe im Krieg u. Frieden. M. 1,20.
- Fuld.* Die Aenderung der Voraussetzungen bei völkerrechtl. Verträgen. (I «Archiv f. öffentl. Recht». Bd. 9).
- Glard, I.* De la fiducie. De la condition des meubles en droit international privé. Fr. 6.
- Guillaume.* Le mariage en droit international privé et la conférence de La Haye. Fr. 7,50.
- Kiparski, W.* Lose Blätter zur Frage des internat. Schiedsspruches u. des Friedens. 1. Thl. M. 0,30.
- Leske, F. u. W. Loewenfeld.* Die Rechtsverfolgung im internat. Verkehr. Darstellung der Justizorganisation, des Civilprocessrechtes, des Concursrechtes, der Erbschaftsregulierung u. der Consulargerichtsbarkeit in den europäischen u. aussereuropäischen Staaten. Unter Mitwirk. v. R. Altsmann, A. de Sá, C. Asser etc. hrsg. 1. Bd. 3. Lfg. II. Bd. 1. Lfg. M. 9 u. 8.
- Meili, F.* Der erste europäische Staatencongress über internat. Privatrecht. Referat. (I «Allg. österr. Gerichtszeit.»). M. 0,60.
- Negropontes, M.* Zuständigkeit der Staaten f. die auf dem Meere begangenen Delicte. M. 1,60.

- Niemeyer, T.* Positives internat. Privatrecht. Nebst Uebersichten über die Rechtsquellen. 1. Thl.
 1. Das in Deutschland gelt. internat. Privatrecht. Mit einer (farb.) Uebersichtskarte der im Deutschen Reiche gelt. Privatrechtssysteme. M. 3,20.
 — Zur Methodik des internat. Privatrechtes. M. 0.80.
- Nippold, O.* Der völkerrechtl. Vertrag, seine Stellung im Rechtssystem u. seine Bedeutung f. d. internat. Recht. M. 4.
- Nys, E.* Les origines du droit international. Fr. 10.
 — Le droit international devant l'histoire. Extrait de la Revue de droit international. Fr. 1,50.
- Piédelièvre, R.* Précis de droit international public ou Droit des gens. I: Des États et de leurs relations en temps de paix.
- Pillet, A.* Le Droit de la guerre. Deuxième partie. La guerre considérée dans les rapports des combattants avec les non-combattants et les neutres. Fr. 7,50.
- Poinsard, L.* Études de droit international conventionnel. I. série: Transports, transmissions, relations économiques internationales, propriété intellectuelle. Fr. 10.
- Schopfer, S.* Le principe juridique de la neutralité. Fr. 6.
- Pradier-Fodéré, P.* Traité de droit international public européen et américain, suivant les progrès de la science et de la pratique contemporaines. T. 6.
- Romberg, E.* Des belligérants et des prisonniers de guerre. Fr. 6.
- Snow, F.* International Law. Cases and opinions on International Law.
- Triepel, H.* Die neuesten Fortschritte auf dem Gebiete des Kriegesrechtes. Völkerrechtl. Bémerk. zum Schweizer Entwurfe f. eine Umgestaltung der Genfer Convention u. zum französ. Kriegsgefangenenreglement vom 21. März 1893. (I «Zeitschr. f. Litteratur u. Geschichte der Staatswiss.»). M. 1,20.
- Weiss, A.* Traité théorique et pratique de droit international privé. Tome II. Fr. 12.

Oversigt over vigtigere fremmede Love i 1893¹⁾

meddelt fra

det norske Justitsdepartements Lovkontor.

Frankrige.

Lovgivningsvirksomheden har i 1893 været rigere end sædvanlig. Som de vigtigste Love kan mærkes følgende:

I. Arbejderlovgivning. 1) Lov af 12 Juni indeholder Regler, tilsigtende at sikre de i industrielle Anlæg ansatte Arbejderes Sundhed og Sikkerhed. Lovens Bestemmelser er holdte temmelig almindelig, idet de gaar ud paa, at vedkommende Anlæg skal holdes rene og frembyde de nødvendige Forudsætninger for Arbejdernes Hygiene og Sundhed, at Hjul, Remmer m. v. saavidt muligt skal være skilt fra Arbejderne, at Brønde og andre Aabninger skal holdes tildækkede, at Maskiner, Mekanismer og Redskaber skal placeres og passes saaledes, at man derigjennem faar den største Betryggelse for Arbejdernes Sikkerhed. Den nærmere Gjennemførelse af Lovens Principer sker ved administrative Reglementer; Arbeidsinspektørerne fører Tilsyn med, at de trufne Bestemmelser overholdes. Lovens Overtrædelse straffes med Bøder fra 5—15 Frcs. eller, i Tilfælde af Gjentakelse, fra 50—500 Frcs., hvorhos der i Dommen fastsættes en bestemt Tid, inden hvilken de af Loven paalagte Foranstaltninger skal udføres. Hvis saa ikke sker, og Forelægget af en ny Frist ligeledes bliver uden Resultat, kan Retten beslutte Anlægget lukket. Fabrikinspektørerne skal afgive aarlige Indberetninger om Lovens Anvendelse. Enhver Arbeidsgiver skal inden 48 Timer tilstille Mairens Meddelelse om indtrufne Ulykkestilfælde.

---

¹⁾ Under Schweiz findes et Supplement til Oversigten for 1892.

II. Civil- og Handelsret. 2) Lov af 6 Februar indeholder forskellige Forandringer i Ægteskabslovgivningen (*Code civil* Art. 108, 248, 299 og 311). Mandens Domicil ophører at gjælde som saadant for hans separerede Hustru; dog maa Varsel til hende i Sager, der angaar hendes personlige Retstillings, ogsaa forkyndes for Manden. I Tilfælde af Skilsmisse skal hver af Ægtefællerne gjenoptage sit oprindelige Familienavn, og det samme kan efter Paastand fra nogen af Parterne fastsættes ved en Dom, der kun gaar ud paa Separation; Bestemmelsen kommer altsaa ogsaa til Anvendelse i Tilfælde, hvor Manden maatte have forbundet Hustruens Familienavn med sit eget. Den vigtigste Bestemmelse i Loven gaar ud paa, at den separerede Hustru ikke som tidligere skal tiltrænge Mandens eller Rettens Tilladelse for at foretage visse Retshandlinger, men i alle Henseender er fuldt myndig. Hvis Separationen afbrydes ved Ægtefællernes Forsoning, bliver Hustruens Myndighed atter indskrænket ligesom tidligere; dog kan denne Indskrænkning ikke paaberaabes overfor godtroende Tredjemand, medmindre Gjenoptagelsen af det ægteskabelige Samliv er bleven retslig konstateret og er bleven offentliggjort paa en af Loven nærmere bestemt Maade. Endelig er Appel af en Dom, gaaende ud paa Separation, tillagt suspensiv Virkning. — 3) Lov af 16 Marts indeholder enkelte Tillæg og Ændringer i *Code civil* art. 501 og *Code de procéd. civ.* art. 896 og 897, gaaende ud paa, at Domme, som gaar ud paa Nogens Umyndiggjørelse, eller hvorved der beskikkes Nogen en legal Raadgiver (*conseil judiciaire*, en mildere Form for Umyndiggjørelse), af vedkommende Sagfører skal oversendes Retsskriveren paa den Umyndiggjortes Fødested. Retsskriveren skal indføre en Extrakt af Dommen i et særskilt dertil indrettet Register, som Enhver har Ret til at gennemse og begjære Udskrift af. Med Hensyn til Personer, der er fødte i Udlandet eller i de franske Kolonier, fører Retsskriveren ved *«tribunal de la Seine»* et tilsvarende Fællesregister. Forsømmer vedkommende Sagfører eller Retsskriver inden den af Loven bestemte Frist at iagttage Lovens Forskrift, kan han idømmes en Bod af 50 Frcs. samt i Tilfælde Erstatningsansvar, hvorimod den afsagte Dom er lige gyldig. Nærmere Regler er givne ved et Reglement af 9 Mai. — 4) En Lov af 8 Juni supplerer og forandrer i enkelte Punkter de i *Code civil* indeholdte Bestemmelser om Fremgangsmaaden ved Oprettelse af *«actes de l'état civil»* samt om Oprettelse af Testamente, forsaavidt angaar Militære og Personer, der befinder sig paa Søreise. — 5) En anden Lov af s. D. indfører lignende Lettelser for de samme Personer med Hensyn til Oprettelse af visse andre Dokumenter, der ellers skal oprettes for en Notarius. — 6) Lov af 17 Juni indeholder den Forandring i *Code civil* art. 2151, at medens Prioriteten for Renter af en ved Hypothek sikret Fordring tidligere var indskrænket til Renterne for de to sidste Aar — foruden det løbende Aar — skal

den nu gjælde de sidste tre Aars Renter. Regelen er derhos udstrakt til ogsaa at gjælde de i Grundbogen indførte legale Pante rettigheder (*privileges*), der tidligere antoges ikke at gaa ind under den nævnte Artikel. — 7) Lov af 1 August indeholder forskellige Forandringer i Lov af 24 Juli 1867 om Aktieselskaber. Aktier maa ikke udstedes for mindre Beløb end 25 (tidligere 100) Frs., forsaavidt Selskabskapitalen ikke overskrider 200 000 Frs., eller 100 (tidligere 500) Frs., hvis Kapitalen er større end nævnt. Selskabet maa ikke konstitueres, før Aktiens hele Beløb er indbetalt, forsaavidt den lyder paa 25 Frs., og en Fjerdepart af Beløbet, hvis den lyder paa 100 Frs. Aktien skal lyde paa Navn, og Vedkommende altsaa være ansvarlig for Indskudet, indtil Aktiens paalydende Sum er fuldt indbetalt; Aktier, for hvilke der skal gjøres Indskud i Værdigjenstande (*apports*), maa være fuldt indfrie, naar Selskabet konstitueres. Saadanne Aktier maa ikke overdrages før 2 Aar efter Selskabets endelige Konstitueren, i hvilket Tidsrum Direktionen skal sørge for, at Aktiebrevene udtrykke lig udviser dette Forhold. Aktionærer, tidligere Cessionærer og de oprindelige Aktietegnere er solidarisk ansvarlige for Aktiens paalydende Beløb indtil 2 Aar efter stedsfunden Cession. Er det i et Aktieselskabs Love bestemt, at man maa være Eier af et vist Antal Aktier for at kunne afgive Stemme, kan flere Personer, der hver eier et lavere Antal, slutte sig sammen for at tilveiebringe det fornødne Antal til Stemmes Afgivelse. Kommanditselskaber eller anonyme Selskaber, der er stiftede i de i *code de commerce* eller Loven af 1867 fastsatte Former, skal uden Hensyn til sit Formaal ansees som Handelsselskaber og være underkastede de for disse foreskrevne Love. Den tidligere Bestemmelse om, at Aktier i Selskaber «à capital variable» ikke maatte lyde paa mindre end 50 Frs., er ophævet. Desuden indeholder Loven forskellige Bestemmelser om Præskription af Søgemaal, der er rettet paa Ansvar mod Selskabet, eller hvorved dette paastaaes erklæret ugyldigt, om Formerne for Stiftelse af Hypothek, Overgangsbestemmelser m. v.

III. Offentlig Ret. 8) Lov af 22 Juli forandrer i et Par Punkter de ved Lov af 26 Juni 1889 givne Bestemmelser om Erhvervelse af fransk Statsborgerret. Efter den nye Lov bliver en Person, der er født i Frankrige af fremmede Forældre, hvoraf den ene selv er født i samme Land, ikke ligesom efter Loven af 1889 ubetinget fransk Borger, hvorimod der er aabnet ham Adgang til, forsaavidt det er Moderen, som er født i Frankrige, at afværge at blive fransk ved herom at afgive en Erklæring i Løbet af det første Aar efter opnaaet Myndighed. En tilsvarende Adgang er givet et uægte født Barn i Forhold til den af Forældrene, hvis Nationalitet ikke er den for Barnets bestemmende (nemlig den, der først har anerkjendt Barnet i dets umyndige Alder). Videre bemærkes det, at Loven af 1889 aabnede Enhver, der var født i Frankrige af fremmede Forældre, og som ikke var bosat der ved

Indtrædelsen af Myndigheds-Alderen, Anledning til at blive fransk Borger ved derom inden det 22de Aar at afgive den fornødne Erklæring og derefter tage Bopæl i Frankrige. Den nye Lov har derimod givet Regjeringen Adgang til efter Omstændighederne at negte at registrere den nævnte Erklæring og derved hindre Vedkommende fra at blive fransk Borger. — 9) Lov af 14 August ang. Forandring i Rekruteringsloven af 15 Juli 1889 bestemmer, at ingen kan vælges til noget offentligt Tillidshverv eller ansættes i den offentlige Administration, medmindre han godtgjør at have opfyldt de Forpligtelser, der efter den nævnte Lov paahviler ham med Hensyn til Udførelse af Militærtjeneste.

IV. Straffe- og Presselovgivning. 10) Lov af 3 Februar ang. Tillæg til *Code pénal* art. 419 og 420 fastsætter Straf for den, der ved Udbredelse af falske Rygter eller paa anden svigagtig Maade forleder Publikum til at tage indsatte Midler ud af offentlige Sparekasser eller lignende Pengeindretninger. Loven er foranlediget ved en i Forbindelse med Panamaskandalen igangsat Agitation i en Del af Pressen i det Øiemed at rokke forskellige Pengeinstitutters Kredit. — 11) Lov af 4 Februar om en Reform af de for kortvarige Straffe bestemte Fængsler har til Hensigt at gennemføre det ved Lov af 5 Juni 1875 fastsatte Princip om de saakaldte Departementsfængslers Omdannelse til Celleanstalter. Denne Lov var nemlig i Virkeligheden bleven staaende paa Papiret, da Departementerne paa Grund af sine spændte Budgetter og under Mangelen af Tvangsbestemmelser ikke havde gjort de fornødne Skridt til at indrette de nye Anstalter. Efter den nye Lov kan de nu befries for en Del af de dermed forbundne Udgifter ved atter at overdrage til Staten de nuværende Straf- og Forbedringsanstalter. Paa den anden Side kan Staten tvinge Departementerne til at opfylde sin Pligt til at indrette nye Fængsler, ligesom den kan negte Benyttelsen af Anstalter, der ikke tilfredsstiller Hygienens og andre tidsmæssige Krav. Den giver derhos Adgang til at istandbringe fælles Fængsler for flere Departementer og giver en ny Regel om Cellernes Antal. — 12) Lov af 16 Marts bestemmer, at offentlige Fornærmelser i Pressen af fremmede Stats-overhoveder eller deres diplomatiske Repræsentanter for Fremtiden ikke skal behandles af Jurydomstolene, men af Politiretterne. — 13) Lov af 12 December om Forandringer i Presseloven er ligesom de følgende Love foranlediget ved den i de senere Aar stærkt fremtrædende anarkistiske Bevægelse. Loven fastsætter streng Straf for den, som i trykt Skrift opfordrer til Tyveri, Mord, Plyndring, Brandstiftelse eller nogen Forbrydelse mod Statens ydre eller indre Sikkerhed, om end Opfordringen er bleven uden Følger; ligesaa bestemmes Straf for Forherligelse (*apologie*) af Mord, Plyndring o. s. v. og for Opmuntring af Soldater til Ulydighed mod sine Føresatte eller til Undladelse af at opfylde de militære Pligter. — 14) Lov af 18 December skjærper de i *Code pénal* art. 265,

266 og 267 indeholdte Straffebestemmelser for Dannelse af Komplot, rettet paa Forbrydelse mod Person eller Eiendom, og for Aftale om saadan Forbrydelse; begge ansees som Forstyrrelse af den offentlige Fred. Den, der deltager i saadant Komplot eller Aftale, straffes med tidsbestemt Strafarbejde og kan deporteres. Fritagen for Straf er den Deltager, der — forinden nogen Forfølgning af det Offentlige finder Sted — giver Autoriteterne Meddelelse om Komplottet. Endelig er der ogsaa bestemt Straf for den, som forsætlig begunstiger Forøvelsen af de nævnte Forbrydelser, saasom ved at skaffe Angjældende Redskaber, Midler til Korrespondance, Bolig eller Forsamlingsrum. — 15) Lov af s. D. ang. Forandring i Lovgivningen om Sprængstoffer fastsætter Fængselsstraf fra 6 Maaneder til 5 Aar og Bøder fra 50 til 3000 Frs. for den, som uden behørig Bemyndigelse og lovlige Motiver forfærdiger eller besidder Helvedesmaskiner eller Sprængstoffer eller nogen Substants, der er bestemt til at anvendes ved Fremstilling af Sprængstoffer.

V. Forskjellige Love. 16) Lov af 8 August om Fremmedes Ophold i Frankrige og Beskyttelse af det nationale Arbejde bestemmer, at enhver Fremmed, der ankommer til en Kommune og ikke har erhvervet Tilladelse til at tage Bopæl i Frankrige skal, saafremt han vil drive Handel, Haandværk eller anden Erhvervsvirksomhed, inden 8 Dage efter sin Ankomst gjøre Anmeldelse for Mairen om sit Ophold og samtidigt bevise sin Identitet. Disse Anmeldelser skal af Mairen indføres i en egen Protokol, ligesom en Attest om den gjorte Anmeldelse skal leveres den fremmede. Dersom denne flytter til en anden Kommune, skal han inden to Dage efter sin Ankomst forevise Attesten for Mairen paa sin nye Bopæl. Den, der med Kundskab om Forholdet beskjæftiger en fremmed Person uden saadan Attest som foran nævnt, skal straffes som for en simpel Politiforseelse. Fremmede Personer, som forsømmer at gjøre den foreskrevne Anmeldelse eller gjør falsk Anmeldelse, straffes med Bøder og kan derhos i Tilfælde udvises fra det franske Territorium. Dersom en udvist Person vender tilbage uden Regeringens Tilladelse, skal han ilægges Fængselsstraf indtil 6 Maaneder og paanyt føres ud af Riget. 17) Lov af 30 Januar om Handelsmarinen søger ligesom den tidligere Lov om samme Emne af 29 Januar 1881 gennem offentlige Præmier at tilskynde Bygningen af franske Fartøier og at opmuntre Skibsfarten i det Hele. — 18) Lov af 1 Juli giver de nærmere Bestemmelser om Panamaselskabets Likvidation. — 19) Lov af 15 Juli gaar ud paa at sikre enhver syg Franskmand, der er blottet for Midler, gratis Lægehjælp eller, om det er nødvendigt, Forpleining paa et offentligt Hospital. Udgifterne herved bæres af Kommunerne, Departementerne og Staten i Forening.

G. H.

Belgien.

Det vigtigste Resultat af den belgiske Lovgivningsvirksomhed i 1893 er 1) den under 7 September fuldbyrdede, gennem længere Tid forberedte Forfatningsrevision. Som bekjendt gjaldt Striden under denne især Spørgsmaalet om Stemmerettens Udstrækning, idet Kravet paa Revision nærmest var fremkaldt ved Bestemmelsen i den ældre Forfatnings Art. 47, hvorefter Valgretten var knyttet til en vis Census. Dennes Størrelse blev nærmere fastsat ved Privatlov, men maatte ikke sættes under 20 og ikke over 100 Gylden i betalt direkte Skat. Ved den nye Affatning af Art. 47 er der indført almindelig Stemmeret ved Valg til Repræsentanternes Kammer, dog saaledes, at den samme Vælger kan have indtil 3 Stemmer (det saakaldte *plural-vote systeme*). Een Stemme tilkommer enhver Borger, der har fyldt sit 25de Aar, mindst et Aar har været bosat i samme Kommune og ikke er i noget af de Tilfælde, hvor Loven udelukker ham fra Stemmeret. To Stemmer tilkommer: 1) den, der har fyldt sit 35te Aar, er gift eller Enkemand med Barn af Ægteskabet og betaler Staten mindst 5 Frcs. i Bolig- eller Bygningsskat, medmindre han efter sin Stilling er fritagen for saadan Skat; 2) den, der har fyldt sit 25de Aar, eier fast Eiendom af mindst 2000 Frcs. Værdi eller i de to sidste Aar har været indskreven Eier af belgiske Statsobligationer eller Sparekasserenter, hvis Renteafkastning udgjør mindst 100 Frcs. Hustruens og de mindreaarige Børns Formue antages at tilhøre Husfaderen. Tre Stemmer tilkommer den, der har fyldt sit 25de Aar og enten a) besidder Vidnesbyrd for at have nydt en nærmere bestemt høiere Undervisning eller b) har eller har havt en offentlig Ansættelse eller anden Stilling, som forudsætter, at Vedkommende besidder en vis høiere Uddannelse. Hvilke Stillinger der skal gaa ind herunder, skal nærmere fastsættes ved Lov. Efter Art. 48 er Deltagelsen i Valgene obligatorisk. Efter Art. 52 skal Repræsentanterne tilkomme et aarligt Honorar af 4000 Frcs. uden Hensyn til Sessionens Længde (tidligere 200 fl. om Maaneden), hvorhos de har fri Reise paa alle Statens Jernbaner og tillige paa private Jernbaner fra sit Hjemsted til den By, hvor Sessionen holdes (Art. 52). I Art. 53 fl. er der givet nye Bestemmelser om Senatets Sammensætning. Efter disse Bestemmelser vælges Senatets Medlemmer dels ved direkte Valg af de samme Personer, som er stemmeberettigede ved Valg af Repræsentanter (dog saaledes, at Loven kan sætte en Aldersgrænse af 30 Aar som Betingelse for Stemmeretten), dels ved indirekte Valg af Provinsraadene. Antallet af de direkte valgte Senatorer skal udgjøre Halvparten af Antallet af Repræsentanter; af Provinsraadene vælges 2, 3 eller 4 Senatorer, alt efter Provinsens Folkemængde. Blandt Betingelserne for at kunne vælges til Senator kan særlig mærkes, at Vedkommende maa være 40 Aar og enten

betale 1200 Frchs. i direkte Skat eller eie fast Eiendom i Belgien, hvis Kataster-Afkastning udgjør mindst 12 000 Frchs. Disse Betingelser gjælder dog ikke dem, som vælges gennem Provinsraadene, men disse kan ikke vælge nogen af sine egne nuværende eller i Løbet af Aaret eller de 2 foregaaende Aar udtraadte Medlemmer. Den Tronfølgeren tillagte Ret til fra 18 Aars Alderen at være Medlem af Senatet (dog først med Stemme fra det fyldte 25de Aar), er udvidet til at gjælde alle Kongens Sønner eller, om der ingen saadanne er, alle Prinser af den til Tronfølgen kaldede Gren af den kongelige Familie. Videre er der i Forfatningens Art. 1 optaget et Tillæg, der aabner Adgang for Belgiere til at erhverve Kolonier, oversøiske Besiddelser og Protektorater og bestemmer, at disse skal regjeres efter de derom særskilt givne Love samt, at de til deres Forsvar bestemte belgiske Tropper kun kan rekrutteres af Frivillige. I Art. 36 gjøres den Forandring, at Medlemmer af Nationalforsamlingen, der udnævnes til Ministre, ikke som tidligere maa underkaste sig nyt Valg for at beholde sit Sæde i Forsamlingen. Endelig er der i Art. 60 optaget en Bestemmelse om, at kongelige Prinser, der gifter sig uden Kongens Samtykke, taber sin Ret til Tronfølgen, medmindre Kongen og Nationalforsamlingen gjengiver dem Retten, hvorhos der i Art. 61 er gjort en Forandring til Fjernelse af Tvivl med Hensyn til Valget af Tronfølger, hvor ingen saadan findes.

Af de øvrige i Aarets Løb emanerede Love kan mærkes følgende: 2) Lov af 30 Juni opretter et særligt Fakultet for de tekniske Videnskaber ved Universitetet i Lüttich. — 3) Lov af 1ste Juli giver Regler om Virkningerne af Kamrenes Opløsning med Hensyn til tidligere indbragte Lovforslag. Loven gaar ud paa, at naar et Forslag er vedtaget af det ene Kammer, skal dettes Opløsning ikke være til Hinder for, at det senere vedtages af det andet Kammer; opløses dette, skal Forslaget kunne behandles af det ny sammentrædende Kammer. Opløses noget af Kamrene, før et for samme fremsat Forslag er vedtaget, ansees det derimod som ikke fremsat. — 4) Lov af 3 Juli indeholder, til Gjennemførelse af den paa Brüsseler-Konferencen vedtagne Generalakt, Straffebestemmelser til Undertrykkelse af Slavehandelen. — 5) Lov af 14 Juli giver Regler om Autorisation af Diligencefart og lignende Foretagender for offentlig og regelmæssig Transport tillands. — 6) Lov af 18 Juli forandrer i enkelte Punkter de ved Lov 9 Aug. 1889 om Arbejderboliger osv. givne Bestemmelser om Arbejderes Frigørelse for den efter Husleien eller Boligens Beskaffenhed beregnede personlige Skat. — 7) Lov af 25 Juli bestemmer, at Personer, som er indsatte i Fængsler, Strafanstalter, Opdragelses- eller Arbeidsanstalter, skal kunne fremsætte Begjæring om Appel eller Kassation i Straffesager for Anstaltens Direktør istedetfor som før for Retsskriveren. — 8) Lov af 28 Juli forbyder

Indførsel af Skillemynt af Kobber, Bronze eller Nikkel, som ikke har lovlig Kurs i Belgien.

G. H.

Nederlandene.

Den nederlandske Lovgivning i 1893 kan bl. A. opvise 1) en ny Konkurslov af 30 Septbr., udarbejdet af den i 1879 til Revision af Handelslovbogen nedsatte Kommission. Loven afskaffer den tidligere Regel, hvorefter den egentlige Konkursbehandling alene gjaldt for Handlende, medens andre Personer var underkastede de noget afvigende Regler, som Civilprocesloven opstillede om Insolvens (*kennelijk onvermogen*). Ogsaa i Henseende til Konkursgrundene er al Forskel mellem Handlende og andre afskaffet, idet Betalingsstansning er gjort til eneste Konkursgrund. Nogen nærmere Definition gives ikke, men der er kun tilføjet den yderligere Betingelse, at Retten finder Konkursbehandling at være i Fordringshavernes fælles Interesse. I Henseende til Boets Bestyrelse indfører Loven den Forandring, at der, ved Siden af den til Boets Behandling særlig beskikkede Dommer (*juge-commissaire*) og den af Retten beskikkede Kurator, ogsaa kan udnævnes en Tilsynskommission blandt Kreditorerne, hvilken skal bistaa Kurator med sine Raad i vigtigere Anliggender. Følges ikke Raadet, kan den forelægge Sagen for den beskikkede Dommer, hvis Beslutning er forbindende for Kurator. Kommissionen beskikkes foreløbig af Retten, men naar Fordringerne er prøvede, kan Kreditorerne selv vælge Medlemmerne. Tvangsakkordreglerne er ogsaa delvis ændrede for at imødekomme Handelsstandens Krav. Over Skyldnerens Akkordforslag maa Kurator og Kreditorudvalget hver for sig afgive skriftlig Betænkning. Til Forslagets Antagelse udkræves, at det vedtages af $\frac{2}{3}$ af samtlige ikke privilegerede Kreditorer, hvilke derhos maa repræsentere mindst $\frac{3}{4}$ af den uprivilegerede Gjæld¹⁾. Den antagne Akkord maa have Rettens Stadfæstelse, hvilken skal nægtes, ifald Boets Aktiva mærkelig overstiger Akkordbeløbet, naar dens Opfyldelse ikke er tilstrækkelig sikret, eller naar den er kommet istand ved Bedrageri, Begunstigelse af enkelte Kreditorer eller ved andre uærlige Midler, ligegyldigt om Skyldneren eller andre har medvirket dertil. Men Retten kan ogsaa af andre Grunde nægte sin Stadfæstelse. Saavel Stadfæstelse som Nægtelse kan paaankes til Appelretten eller i sidste Instans til Cassationsretten. Akkorden kan atter ophæves ved Rettens Kjendelse efter Begjæring af en Kreditor, overfor hvem den ei er opfyldt. Isaafald aabnes Konkursen paany. Ved denne kan ingen ny Akkord tilbydes. De

¹⁾ At nogen bestemt Procent af Gjælden dækkes ved Akkorden, kræver Loven ikke. Et Forslag i denne Retning, fremsat i 2det Kammer, fandt kun liden Tilslutning.

Kreditorer, der helt eller delvis har faaet udbetalt sit Tilkommende efter Akkorden, bliver ved Fordelingen at sætte ud af Betragtning, indtil de andre (derunder ogsaa nye Kreditorer) har faaet ligesaa meget. Er Akkord opnaaet, eller sidste Udlodning foretaget, er Konkursen dermed sluttet, og nogen formelig Rehabilitation er ikke som efter den ældre Ret dertil fornøden. Sit Krav paa den udekkede og ikke eftergivne Rest kan Kreditorerne derefter gjøre gjældende ved separat Forfølgning, og Fordringens Godkjendelse under Konkursen skal i saa Henseende være *res judicata* ogsaa overfor Skyldneren, medmindre han til Protokols har protesteret mod Godkjendelsen. Af Hensyn til de med Konkursen forbundne offentligretslige Følger (Valgbarhed til borgerlige Ombud og lign.) er Rehabilitationen dog ikke helt afskaffet. Den tilstaaes paa Begjæring af Retten, naar det godtgjøres, at al erkjendt og ved Akkord ikke eftergivet Gjæld er betalt, og efterat der ved offentlig Bekjendtgjørelse er givet Kreditorerne Anledning til at fremkomme med Indsigelse. Iøvrigt indeholder Loven en Række Ændringer i den ældre Ret, sigtende til at fuldstændiggjøre dens Regler, fjerne unødige Formaliteter og i det Hele gjøre Fremgangsmaaden hurtigere, enklere og billigere. Gratis Behandling kan bevilges af Retten, hvor Ringheden af Boets Midler giver Grund dertil. Foruden om den egentlige Konkurs, hvorom handles i Lovens 1ste Titel, giver denne i en 2den Titel ogsaa Forskrifter om Betalingsudsættelse (*surséance van betaling*)¹⁾. Saadan kan paa Andragende tilstaaes en Skyldner, der ikke for Tiden kan vedblive med at betale sine Kreditorer, men sandsynliggjør, at han efter nogen Tids Forløb vil være i Stand dertil. Isaafald indkaldes Skyldneren og hans i Nederlandene boende Kreditorer til et foreløbigt Møde, hvor Retten kan bevilge ham et foreløbigt Moratorium, saafremt ikke $\frac{1}{3}$ af de mødende Kreditorer eller Fordringshavere, der repræsenterer $\frac{1}{4}$ af Gjælden, erklærer sig derimod. Fremgaar det, at Skyldneren er i ond Tro, skal dog Moratoriet nægtes. Er samtidig Begjæring om Moratorium og om Konkurs anhängiggjort, afgjøres den første først. Rettens Bestemmelse kan inden 8 Dage paaankes af Skyldneren eller Kreditorerne. Nægtes Moratoriet, kan Konkurs strax aabnes. Gives foreløbigt Moratorium, beskikker Retten en eller flere Tilsynsmænd, som sammen med Skyldneren skal bestyre Affærerne, og en eller flere Sagkyndige, som inden en af Retten bestemt Frist skal gennemgaa Status og undersøge Boets Tilstand. Saasnart disse har afgivet sin Beretning, indkaldes Kreditorerne til et Møde høist 3 Uger derefter. Saafremt i dette Møde $\frac{2}{3}$ af de mødende Kreditorer, repræsenterende mindst $\frac{3}{4}$ af Gjælden, indvilger deri, giver Retten Skyldneren endeligt Moratorium; i modsat Fald kan Konkurs strax

¹⁾ Et i 2det Kammer fremsat Forslag om efter belgisk og fransk Mønster ogsaa at tilstede Tvangsakkord uden foregaaende Konkurs blev forkastet med stort Flertal, omend en saadan Ordning i sig selv fandt adskillig Tilslutning.

aabnes. Det længste Moratorium, som kan gives, er $1\frac{1}{2}$ Aar regnet fra den Dag, da det foreløbig blev tilstaaet. Enkelte i Loven opregnede Fordringer er undtagne fra Moratoriet. Saalænge Moratoriet varer, vedbliver Tilsynsmændene at deltage i Affærrernes Bestyrelse. Moratoriet kan af Retten atter tilbagekaldes af visse i Loven opregnede Grunde, og Konkurs kan da aabnes. Det kan ogsaa tilbagekaldes, naar Skyldneren godtgjør at kunne gjenoptage sine Betalinger. Loven træder først i Kraft efter Bestemmelse i særskilt Lov. — Videre er at mærke 2) en ny Lov af s. D. om Fabrik- og Handelsmærker, der afløser den ældre Lov om samme Emne af 25 Mai 1880 med Tillægslov af 22 Juli 1885. Loven er tildels foranlediget ved de Ændringer, som den i Madrid i 1891 afsluttede internationale Konvention nødvendiggjorde, men har ved Siden deraf foretaget en gennemgribende Revision af den hele Materie. Som efter den tyske og flere andre Love skal Retten til et vist Varemærke ikke først erhverves ved Registreringen, men denne alene tjene som Bevis for den første Benyttelse af samme, saaledes at Modbevis staar aabent. Eneretten ophører 3 Aar efter sidste Benyttelse. Om Mærkets Form foreskrives alene, at det ikke maa stride mod den offentlige Orden eller Velanstændighed eller indeholde noget offentligt Vaaben. Registreringen skal efter den nye Lov ske ved et Hovedkontor i Haag for det hele Rige. For Kolonierne oprettes særskilte Hjælpekontorer. For Søgemaal til Omstødelse af en stedsfunden Registrering eller til Antagelse af en nægtet Registrering er alene Tribunalet i Haag kompetent. Fristen for Registreringens Fornyelse er bestemt til 20 Aar. — Endvidere er at nævne 3) en Lov af 8 April om Forandring i Civilproceslovens Art. 469, hvorefter vedkommende Retsbetjent ved Auktioner over udexekveret Løssøre er berettiget til at fordre øieblikkelig Deposition af den budne Sum, 4) en Lov af 22 Juni, hvorved ophæves den Bestemmelse i Loven om Retternes Organisation, at Sager mod Kongen eller Medlemmer af det kongelige Hus eller mod Staten i 1ste Instans skal paakjendes af Høiesteret, og 5) en Lov af 29 Decbr., hvorved godkjendes en med Belgien afsluttet Overenskomst om Fritagelse for *cautio judicatum solvi* og Adgang til fri Sagførsel. — Videre 6) en Lov af 22 Juni om Godkjendelse af den i 1893 vedtagne Protokol med Hensyn til den internationale Konvention om Salg af stærke Drikke til Fiskerne i Nordsøen og 7) en Lov af 30 Decbr., hvorved den i 1891 udkomne Lov om samme Emne i den Anledning ændres i enkelte Punkter. — Videre 8) en Lov af 2 Oktober om Indtægtskatt til Staten til Erstatning for endel indirekte Skatter, der samtidig er ophævede eller formindskede, 9) en Lov af 30 Septbr., hvorved Loven af 9 Mai 1890 ang. Pensioner til civile Embedsmænds Enker og Børn ændres i enkelte Punkter, samt 10) og 11) to Love af 8 April indeholdende et Par mindre Ændringer i en Lov af 1877 om Foranstaltninger mod Smittes

Indførelse ved Fartøier og i en Lov af 1872 om Foranstaltninger mod smitsomme Sygdomme. — Endelig kan ogsaa mærkes et Par Forordninger, hvorved de gjældende Bestemmelser om visse offentlige Exameners ændres i enkelte Punkter, nemlig af 22 Juli (om de juridiske Exameners) og af 22 Novbr. (om Læge-, Tandlæge-, Apotheker- og Jordemoderexamenerne) samt en Forordning af 30 Aug. ang. overordentlige Foranstaltninger mod Indførsel og Udbredelse af Kolerasmitte.

F. B.

Det tyske Rige og Preussen.

Af de i Aaret 1893 udgivne Love er følgende at mærke:

Vedkommende Strafferetten.

1) Rigslov af 26 Marts om Forandring i Straffelovbogens § 69 udvider Regelen om Stansning af Straffeprescriptionen. Efter den tidligere Regel hvilede Prescriptionen kun, naar Begyndelse eller Fortsættelse af Straffeforfølgning var afhængig af et præjudicielt Spørgsmaal, som maatte afgjøres i en anden Sag. Den nye Lov bestemmer, at Prescriptionen hviler, saalænge der er en eller anden lovlig Hindring for Straffeforfølgningens Begyndelse eller Fortsættelse. Denne Bestemmelse er foranlediget ved, at Domstolene havde antaget, at Straffeprescriptionen ligeoverfor Medlemmer af Rigsdagen ikke stansede under Rigsdagens Samlingstid, uagtet disse herunder efter Forfatningsloven ikke kan fængsles eller tiltales. — Loven giver derhos den nævnte Paragraf saadant Tillæg, at hvor der til Indledning af Straffeforfølgning udkræves en Begjæring eller Tilladelse, hindres Straffeprescriptionen ikke ved, at saadan Begjæring eller Tilladelse ei foreligger.

2) Rigslov af 19 Juni angaaende Tillæg til de gjældende Bestemmelser om Ager indfører forskellige indgribende Forandringer i den tidligere gjældende Agerlovgivning. Efter denne rammede Agerstraffen den, som «udnytter en Andens Nød, Letsindighed eller Uerfarenhed til for et Laan eller Henstand med en Pengefordring at skaffe sig eller nogen anden Formuesfordele eller Løfter om saadanne, der overskrider den sædvanlige Rentefod i saadan Grad, at Formuesfordelene efter de foreliggende Omstændigheder staar i paafaldende Misforhold til Ydelsen». Efter denne Bestemmelse antoges ikke strafbar Ager at foreligge, hvor Fordelen ydedes eller tilsagdes som Vederlag for Befrielse fra et Gjældsforhold eller for at skaffe Vedkommende Laan hos Tredjemand. Denne Begrænsning har den nye Lov tilsigtet at hæve ved at forandre Udtrykket «for» (für) et Laan osv. til «med Hensyn til» («mit Bezug auf»). Loven har derhos udvidet Bestemmelsen til «andre tosidige Retshandler, der skal tjene det samme økonomiske Øiemed». — Medens den tidligere Lovgivning kun rammede den saakaldte «Kreditaager» med Straf, har

den nye Lov ogsaa opgivet denne Begrænsning, idet samme Straf rammer den, som «med Hensyn til en Retshandel af anden Art end den ovenfor betegnede udnytter en Andens Nød osv. til at skaffe sig eller en Anden Formuesfordele, som efter de foreliggende Omstændigheder staar i paafaldende Misforhold til Ydelsen» (saakaldet «Sachwucher»). Ved denne Form af Aager opstilles dog som Strafbarhedsbetingelse, at den saaledes betegnede Virksomhed skal være udøvet «erhvervs- eller vanemæssig» («gewerbs- oder gewohnheitsmässig»), medens dette Moment ved Kreditaager alene virker som en skjærpende Omstændighed. — Videre bemærkes, at Loven under Straf for Undladelse paalægger dem, der erhvervsmæssig driver Penge- og Kreditforretninger, aarlig inden 3 Maaneder efter Forretningsaarets Udløb at tilstille sine Skyldnere et skriftligt Uddrag af det afsluttede Regnskab, hvilket foruden Resultatet skal indeholde Forklaring om, hvorledes Regningen er vokset. Fra denne Forpligtelse undtager dog Loven forskellige Indretninger som offentlige Banker og Laaneanstalter, ligesom Bestemmelsen ikke kommer til Anvendelse paa Mellemværende mellem Kjøbmænd, hvis Firma er registreret. Sluttelig bemærkes, at Loven giver Politiet Adgang til at forbyde eller indskrænke Udskjænkning af berusende Drikke ved offentlige Auktioner, hvorhos den indeholder et Tillæg til Gewerbeordnung, efter hvilket der til erhvervsmæssig Virksomhed med Bortsættelse (Viehverstellung) eller Salg af Kvæg og Handel med Grundstykker paa Landet kræves Autorisation.

3) Rigslov af 3 Juli mod Forraadelse af militære Hemmeligheder indeholder Bestemmelser om Straf for Forraadelse af Skrifter, Tegninger eller andre Gjenstande, hvis Hemmeligholdelse paakræves i Landsforsvarets Interesse, Spioneri i Fredstid, Komplot angaaende Forraadelse og Spioneri, Overtrædelse af Forbud mod Betrædelse af Fæstningsanlæg, Armé- og Marineetablissementer, Krigsskibe og militære Øvelsespladse, ligesom den under Straf paalægger Enhver, der har paalidelig Kundskab om planlagt Forraadelse eller Spioneri, derom at gøre Anmeldelse til Øvrigheden.

Endelig kan bemærkes:

4) Keiserlig Forordning af 17 Februar, indeholdende Bestemmelser til Gjennemførelse af den paa Antislaverikonferentsen i Brüssel afsluttede Generalakt.

Vedkommende Civilprocessen.

5) Rigslov af 30 Marts om Begrundelse af Anke (Revision) i borgerlige Retssager. Efter Civilprocesloven kan Anke alene grundes paa Krænkelse af en Rigslov eller en Lov, hvis Herredømme udstrækker sig over Ankedomstolens Omraade. Herfra gjælder Undtagelse med Hensyn til forskellige Landslove, til hvilke Loven har føiet endel nye.

6) Lov af 4 Juni om Domstolsorganisationslovens Gjennemførelse paa Helgoland.

7) Preussisk Lov af 30 Mai angaaende Prioritetsindrømmelsers Indflydelse paa laveste Bud ved Tvangsauktioner. Efter Tvangsfuldbyrdelsesloven af 13 Juli 1883 skal ved Tvangsauktion over fast Eiendom Dommeren fastsætte det laveste Bud, som kan antages, forat alle bedre prioriterede Rettighedshavere tilligemed Auktionsomkostningerne bliver dækkede. Den nye Lov bestemmer for at afskjære Tvivl, at der herunder ogsaa skal tages Hensyn til bedre Rettigheder, der grunder sig paa Prioritetsafstaaelser og er indførte i Grundbogen.

8) Preussisk Lov af 14 Juli angaaende de i det Rhinske Retsomraade udenfor det forrige Hertugdømme Berg eksisterende Pantegodser (Pfandschaften) samt om Forandringer i Tillæg til Loven af 12 April 1888 om Grundbogsvæsenet og Indførsel i fast Gods i det Rhinske Retsomraade. — Paa Grund af et i det 16de Aarhundrede udkommet Forbud mod Afhændelse af faste Eiendomme har i den heromhandlede Del af Preussen Eiendomshandler været iklædte Form af Pantsættelse i Forbindelse med Besiddelsesoverdragelse. Dette Forbud ophævedes ved Code Napoléon, men uden Virkning for de Eiendomme, der allerede var Gjenstand for saadan Pantsættelse. For Hertugdømmet Berg blev allerede ved en Lov af 16 Januar 1842 aabnet Adgang for Besiddere af Pantegodser til at erhverve Eiendomsret til disse, men for den øvrige Del af Rhinprovinzen er saadan Adgang først aabnet ved den nye Lov.

Skattelove.

9—11) Tre preussiske Love af 14 Juli angaaende Ophævelse af direkte Statsskatter, angaaende Udfyldningsskat (Ergänzungssteuer) og angaaende Kommunalskatter (Kommunalabgabengesetz) danner Slutstenen paa den under Ledelse af den bekendte Finantsminister Dr. Miquel foretagne Finantsreform.

Forskjellige andre Love.

12) Preussisk Lov af 8 Marts om den geistlige Døds- og Naadenstid (Sterbe- und Gnadenzeit).

13) Rigslov af 12 Marts om fælles Normaltid bestemmer det lovlige Klokkeslet efter Middeltiden for den 15de Længdegrad østenfor Greenwich.

14) Preussisk Lov af s. D. ophæver de i de forskjellige Landsdele gjældende Bods- og Bededage og fastslaar Onsdag før sidste Trinitatissøndag som almindelig Høitidsdag.

15) Rigslov af 22 Marts indeholdende Tillæg til Lov af 2 Juni 1869 om Forbundsembedsmænds (eller nu Rigseembedsmænds) Kaution.

16) Preussisk Lov af 26 Marts angaaende Forandringer i Love af 3 Juli 1875 og 2 August 1880 om henholdsvis Organisationen af Forvaltningsdomstole og Rettergangsmaaden i Forvaltningssager indfører forskjellige Forandringer i de gjældende Bestemmelser med Hensyn til Behandlingen af Statsskattesager.

17) Rigslov af 26 April om Forandring i Maal- og Vegtsordningen modificerer den gjældende Definition af Maal- og Vegt-enheden (Meter og Kilogram) overensstemmende med de af det internationale Bureau for Maal og Vegt opstillede nye Prototyper.

18) Rigslov af 22 Mai om Forandringer i og Tillæg til Militærpensionslovene af 27 Juni 1871 og 4 April 1874 med flere Love.

19) Rigslov af 26 Mai angaaende Hærens og Marinens Rekrutering (Ersatzvertheilung).

20) Preussisk Lov af 29 Juni om Forandring i Valgloven. Ved det indirekte Valg til Deputeretkammeret inddeles Urvælgerne efter Skatteligningen i tre Afdelinger, saaledes at hver af disse, der stiller en Tredjedel af Valgmændene, repræsenterer en Tredjedel af de udlignede Skatter. Med Hensyn til de ikke-skatlagte Vælgere, der sammen med de lavest skatlagte henføres til tredje Afdeling, bestemmer Loven, at der for hver af dem skal fingers en Skat af 3 Mark. Loven indeholder derhos endel ved Skattereformen foranledigede Forandringer med Hensyn til, hvilke Skatter der skal tjene som Grundlag for Dannelsen af de tre Afdelinger.

21) Preussisk Lov af 23 Juli om Pensionskasser for Lærere og Lærerinder ved de offentlige Folkeskoler.

v. d. L.

Østerrige.

Lovgivningen i Aaret 1893 frembyder kun lidet af mere almindelig Interesse. Af Aarets Love fortjener alene følgende at nævnes:

1) En Lov af 12 Januar indfører enkelte Forandringer i Loven om Maal og Vegt af 23 Juli 1871 i Lighed med den tyske Lov af 26 April s. A.

2) Lov af 24 Marts om Forandring i Nærings- og Indkomstskattelovene med Hensyn til deres Anvendelse paa Produktions- og Forbrugsforeninger samt Forskudskasser.

3) Lov af 20 April om de rets- og statsvidenskabelige Studier og Statsexamina indfører enkelte mindre Forandringer med Hensyn til de theoretisk-juridiske Examina, hvorhos den ophæver den hidtil gjældende Bestemmelse, hvorefter den juridiske Doktorgrad medfører samme Adgang til offentlige Stillinger som de tre theoretiske Statsexaminer (den retshistoriske, judicielle og statsvidenskabelige).

4) Lov af 26 April om Forlængelse af Fristen for Beskyttelse af den literære og kunstneriske Eiendomsret.

Efter Lov af 19 Oktober 1846 er den udelukkende Ret til offentlig Opførelse af et musikalsk eller dramatisk Verk forbeholdt Komponistens eller Forfatterens Arvinger i ti Aar efter hans Død.

Den nye Lov, der er foranlediget ved et Andragende fra Enken efter den i 1883 afdøde Komponist Richard Wagner, Fru Cosima Wagner, forlænger den nævnte Frist med to Aar, forsaavidt Retten endnu bestaar ved Lovens Ikrafttrædelse.

5) Lov af 25 December om Landeværnet i Rigets Landsdele med Undtagelse af Tirol og Vorarlberg.

6) Lov af 26 December om Ordningen af det koncessionerede Bygningshaandverk. Efter Gewerbeordnung af 15 Marts 1883 udkræves offentlig Koncession til Udøvelse af forskellige Næringer, hvoriblandt Bygningshaandverk (Bygmester-, Murer-, Stenhugger-, Tømmermester og Brøndbyggerhaandverk).

7) Lov af 27 December om Understøttelse af Handelsmarinen bestemmer, at Damp- og Seilskibe, som er indførte i det østerrigske Skibsregister for Langfart eller den saakaldte store Kystfart, har Krav paa Drifttilskud og Reisetilskud af Staten. De vigtigste Betingelser for at erholde Drifttilskud er, at Skibet for mindst to Tredjedele eies af østerrigske Undersaatter, ikke er over 15 Aar gammelt og har Klasse A I eller A II i østerrigsk-ungarsk Veritas eller et andet lignende indenlandsk Institut. Tilskudet andrager for det første Aar efter Skibets Aføb til 6 fl. pr. Netto-Ton for Dampskibe af Jern og Staal, 4 fl. 50 kr. for Seilskibe af Jern og Staal og 3 fl. for Seilskibe af Træ eller blandet Konstruktion. Senere formindskes Tilskudet med 5 % aarlig. Reisetilskud tilstaaes Skibe for Reiser til og fra østerrigske Havne og beløber sig til 5 Kreutzer pr. Netto-Ton for hvert Hundrede Sømiles Fart. Loven tilsiger derhos alle Søhandelsskibe Frihed for Erhvervs- og Indkomstskat i 5 Aar fra 1ste Januar 1894.

v. d. L.

Ungarn.

Af de i Aaret 1893 udkomne Love er følgende at mærke:

Vedkommende Civilprocessen.

1) Lov-Artikel XVIII (af 28 Juni) om den summariske Rettergangsmaade er et Led i den Civilprocesreform, der ligesom i Østerrige længe har staaet paa Dagsordenen ogsaa i Ungarn. Efter den gjældende Proceslov af 1868, der iøvrigt har undergaaet væsentlige Forandringer navnlig ved Tillægslove af 1877 og 1888, er nemlig Rettergangsmaaden fremdeles i Almindelighed skriftlig. Den nye Lov omhandler den saakaldte summariske Proces for de med Enedommere beklædte kongl. Distriktsretter (Bezirksgerichte), hvis Kompetence den samtidig har udvidet, saa at det overveiede Antal Sager vil henhøre under dem. I den summariske Proces gjaldt ogsaa tidligere en vis Mundtlighed, og denne gennemføres nu fuldstændigere væsentlig efter den tyske Lovs Mønster. Bevis-

førelsen er saavidt muligt umiddelbar og Bevisbedømmelsen fri. Distriktsrettens Afgjørelse kan under Forudsætning af en vis *summa appellabilis* paaankes til de kollegiale Underretter («Gerichtshöfe») istedetfor efter den tidligere Lovgivning til en af de 3 Overretter (kgl. Gerichtstafeln). Ogsaa Forhandlingen i Appelinstansen er som Regel mundtlig og ikke strengt begrænset til den Skikkelse, Sagen har faaet i 1ste Instans. Saaledes kan nye Beviser føres og nye Fakta paaberaabes. Ligeledes kan Appelretten anordne fornyet Optagelse af de allerede i 1ste Instans førte Beviser, og saadan Optagelse skal da som Regel ske for Appelretten selv. Undtagelsesvis behandles dog Sagen uden mundtlig Partsforhandling, nemlig dels hvor Appellen blot gaar ud paa Omstødelse af den tidligere Behandling paa Grund af visse Rettergangsfeil og dels hvor Parterne er enige om, at Appellen skal ske paa denne Maade. Isaa-fald paadømmes Sagen alene paa Grundlag af Akterne, Appelbegjæringen og de Bemærkninger, som Indstævnte har fremført mod samme. Mod Afgjørelsen i Appelinstansen haves et videre Retsmiddel i den saakaldte «Superrevision», som ogsaa kan anvendes overfor de af Distriktsretternes Domme, der paa Grund af manglende *summa appellabilis* ikke kan appelleres. «Superrevision» kan alene støttes paa urigtig Anvendelse af Loven eller Tilsidesættelse af Rettergangsforskrifter. Den paakjendes, hvor den er rettet mod Afgjørelsen i Appelinstansen, af Overretten («kgl. Gerichtstafel»), eller, hvis Sagen angaar en Værdi af over 500 fl., af Høiesteret («kgl. Curie»); ellers af den kollegiale Underret («Gerichtshof»). Paadømmelsen sker i Henhold til et Referat af et af Rettens Medlemmer, efter hvilket Parterne har Adgang til mundtlig nærmere at begrunde sine Begjæringer. Loven indeholder videre endel Bestemmelser, hvorefter enkelte af de for den summariske Procesmaade givne Forskrifter gives Anvendelse ogsaa i den ordinære Rettergang.

2) Lov-Artikel XIX (af 28 Juni) om retslige Betalingsordrer (Zahlungs-Auflagen) indfører de tyske og østerrigske Loves saakaldte «Mahnverfahren» i Sager ang. Betaling af Penge eller fungible Gjenstande, hvis Hovedstol ikke overstiger 1000 Kroner (500 fl.). Denne Rettergangsmaade bestaar deri, at Retten («Bezirksgericht») efter vedkommende Parts Forlangende udfærdiger en Betalingsordre til Modparten, hvorved det paalægges denne inden 15 Dage at betale det paasøgte Beløb med Omkostninger eller nedlægge Protest. Ordren forkyndes overensstemmende med Civilproceslovens Regler. Protesten, der ikke behøver at motiveres, kan indgives skriftlig eller mundtlig til Retten eller paategnes Betalingsordren ved Forkyndelsen; den bevirker, at Sagen overgaar til sædvanlig Domsbehandling. Nedlægges ikke Protest, kan Ordren strax exekveres. Hvis Fordringen ikke gaar ud paa Penge, skal Fordringshaveren ved Begjæringens Fremssættelse opgive Størrelsen af det Beløb, som han vil modtage i Betalings Sted, hvorefter Be-

talingsordren affattes overensstemmende dermed. I særegne Undtagelsestilfælde kan Protest med Virkning nedlægges ogsaa efter Fristens Udløb.

3) Lov-Artikel XXXII (af 25 December) forøger Antallet af Dommere ved den kongl. Kurie (Høiesteret) og Overretterne (Gerichtstafeln).

Vedkommende den offentlige Ret.

4) Lov-Artikel VI (af 26 Marts) om Rigsdagsmedlemmernes Honorarer indfører «begrænsede Diæter», idet Rigsdagsmedlemmerne tilstaaes hver et fast Honorar af 2400 Gulden aarlig mod tidligere 5 Gulden pr. Dag, samt 800 Gulden aarlig i Kvartergodtgjørelse, forsaavidt de ikke i Egenskab af Statstjenere oppebærer saadan Godtgjørelse eller har fri Bolig.

Forskjellige andre Love.

5) Lov-Artikel II (af 22 Februar) om Foranstaltninger til Udryddelse af smitsom Lungesygdom hos Hornkvæg.

6) Lov-Artikel IV (af 22 Marts) om Regulering af den Statens Tjenestemænd tilkommende Lønning. De inddeles i denne Henseende i 11 Klasser. Enkelte Klasser af Funktionærer er dog undtagne.

7) Lov-Artikel XXII (af 30 Juni) om Statsunderstøttelse og Begunstigelse af den ungarske Handelsflaade tilsiger Damp- og Seilskibe, der for mindst to Tredjedele eies af ungarske Statsborgere, Statsunderstøttelse i Lighed med den ovenfor refererede østerrigske Lov af 27 December s. A.

8) Lov-Artikel XXIII (af 30 Juni) om Forbud mod Fremstilling af og Handel med Kunstvine indeholder ogsaa Forbud mod falske Benævnelser af ægte Vin.

9) Lov-Artikel XXVIII (af 11 December) om Beskyttelse af de i industriel og fabrikmæssig Virksomhed sysselsatte Personer mod Ulykkestilfælde og om Fabrikinspektører paalægger Arbeidsgiverne ved Indretningen af deres Fabriker og industrielle Anlæg at træffe alle efter Virksomhedens Art eller Behov afpassede Forholdsregler, som er nødvendige til Beskyttelse for Arbeidernes Liv, Lemmer og Helbred, og opregner en Række Forholdsregler, som bliver at iagttage i forskjellige specielle Tilfælde eller ved Driften af visse Maskiner. Vedkommende Tilsynsmyndighed (die Gewerbebehörde) har at paase, at disse Forskrifter iagttages, og i Tilfælde at paalægge Arbeidsgiveren at rette Mangle inden en forelagt Frist. Kontrollen med Lovens Overholdelse er henlagt til Fabrikinspektørerne, for hvem Arbeidsgiverne kan indanke Tilsynsmyndighedens Paalæg. Ved Siden af sin Stilling som Kontrolmyndighed har Fabrikinspektørerne efter Loven ogsaa i sin Almindelighed at virke for Industriens Udvikling, idet det i saa Henseende bl. a. paalægges dem

at samle statistiske Data vedkommende de industrielle Anlæg i deres Distrikter, visitere Læreværksteder og Haandværksskoler og paaase, at private Virksomheder opfylder Betingelserne for ydede Statssubventioner.

v. d. L.

Schweiz.¹⁾

De i 1893 udkomne Forbundslove er ikke mange i Antal, men enkelte af dem frembyder til Gjengjæld megen Interesse. Først og fremst maa nævnes 1) den omfattende Lov af 28 Juni ang. Organisationen af Forbundsretspleien, som afløser den tidligere Lov af 1874 om samme Emne og indfører flere betydningsfulde Forandringer i den tidligere Ret. Forbundsretspleien udøves ved Forbundsretten, der efter den nye Lov skal bestaa af 14 (tidligere 9) Medlemmer og 9 Suppleanter, der vælges for 6 Aar ad Gangen af Forbundsforsamlingen. Dens Sæde skal fremdeles være Lausanne. Til at lede Forundersøgelsen i Straffesager antager Retten 2 Undersøgelsesdommere. Forbundets Retspleie omfatter dels Straffesager dels civile Sager og derhos enkelte Statsanliggender. For Straffesagernes Behandling deler Forbundsretten sig i følgende Afdelinger: 1) et Anklagekammer med 3 Medlemmer, 2) et Kriminalkammer (Jurydomstol) med 3 Medlemmer, 3) en Forbundsstraffedomstol med 5 Medlemmer (deriblandt Kriminalkammerets 3 Medlemmer) og endelig 4) en Kassationsret med 5 Medlemmer. Den sidste har at afgjøre «Nichtigkeitsbeschwerden» ikke blot overfor Forbundsrettens egne Afgjørelser, men ogsaa overfor Domme af de kantonale Domstole i de Tilfælde, hvor Paadømmelsen af Overtrædelser af Forbundslovgivningen er henlagt til disse. Forbundsstraffedomstolen er en Nydannelse, fremkaldt ved Behovet for en mindre omstændelig og kostbar Behandling af de mange mindre Straffesager, der er forbeholdt Forbundets Jurisdiktion. Den dømmes uden Jury. Kriminalkammerets (Jurydomstolens) Jurisdiktion er dernæst efter den nye Lov begrændset til enkelte vigtigere Straffesager (saasom om Høiforræderi, Oprør, Forbrydelser mod Folkeretten, Forbrydelser af Forbundsmyndigheder osv.). For den øvrige

¹⁾ Som Supplement til Oversigten for 1892 kan nævnes et Par Love, som først findes indtagne i Lovsamlingen for 1893, nemlig 1) en Lov af 24 Juni 1892 ang. Afgifter af Handelsreisende med tilhørende Reglement af 1 Novbr. s. A. og 2) en Lov af 22 Decbr. s. A., hvorved en Lov af 1890 ang. Arbejdstiden ved Jernbaner ogsaa er givet Anvendelse paa Telegraf- og Telefontjenesten. Hertil slutter sig en Forordning af 28 April 1893. — Videre et Par Forordninger, nemlig dels en Forordning af 18 Februar 1892, der i Henhold til et mellem 6 Kantoner afsluttet Konkordat giver Regler for Fæstekontorer til Antagelse af Tjenestefolk, dels et Par Forordninger af 15 og 25 Novbr. s. A. ang. Kontrollen med Guld- og Sølvarbejder.

Retspleie deler Retten sig i 2 Afdelinger, hver paa 7 Medlemmer, forsaavidt ikke undtagelsesvis Plenarbehandling er foreskrevet. I civile Sager dømmer den dels i første og sidste Instans, dels som Appellinstans («Berufung»), dels som «Beschwerde»instans og endelig dels som Kassationsdomstol. I første og sidste Instans paadømmer den dels Stridigheder mellem Forbundet og en Kanton eller mellem flere Kantoner indbyrdes, dels ogsaa Tvistigheder mellem Private og Forbundet eller en Kanton, naar Sagen angaar en Værdi af mindst 3000 Frchs., samt derhos ogsaa en Del Sager, som efter Forbundslovgivningens Bestemmelser er henlagte under den. Endelig kan ogsaa, hvor Sagen angaar en Værdi af 3000 Frchs. og Parterne enes derom, Sagen anlægges for Forbundsretten. Som Appeldomstol behandler den Sager, der i de tidligere Instanser er paadømte af kantonale Domstole, men i hvilke Forbundslovgivningens Bestemmelser paastaaes tilsidesatte eller urigtig anvendte. Gjælder Sagen Formuen, maa den dog, udenfor enkelte særlig undtagne Tilfælde, angaa en Værdi af mindst 2000 Frchs. Appel til Forbundsretten kan kun finde Sted, hvor Sagen har passeret den høieste kantonale Instans, og medfører ingen ny Overprøvelse af Beviset. Alene forsaavidt den i Dommen antagne faktiske Sammenhæng staar i Strid med Akterne eller beror paa en Bevisbedømmelse, der strider mod Forbundslovgivningen, kan en Ændring ske. Denne kan foretages af Forbundsretten selv, medmindre Akterne tiltrænger Supplering, i hvilket Tilfælde Hjemvisning kan ske. Saadan kan ogsaa finde Sted, hvor ved Siden af Forbundslovgivningen ogsaa kantonale eller fremmede Retssætninger skal bringes i Anvendelse. Mundtlig Forhandling finder, medmindre Retten anderledes bestemmer, ikke Sted, saafremt Sagen ikke angaar mindst 4000 Frchs. Ellers har Parterne kun Adgang til at udtale sig i et Indlæg fra hver Side. Som «Beschwerde»instans fungerer Forbundsretten i visse særlige Tilfælde (bl. A. i visse Mortifikationssager og Expropriationstvistigheder). Som Kassationsret fungerer den i de af kantonale Domstole i sidste Instans paadømte Sager, der ikke er Gjenstand for Appel til Forbundsretten, saafremt ikke for Forbundslovgivningen kantonale eller fremmede Retssætninger er bragt i Anvendelse. Mundtlig Forhandling finder i disse Tilfælde ikke Sted. Hvad endelig angaar Rettens Funktion som Statsdomstol, saa paadømmer den som saadan bl. A. Kompetensekonflikter mellem Forbunds- og Kantonalmyndigheder, Stridigheder af statsretslig Natur mellem Kantonerne indbyrdes, Klager fra Private over Krænkelser af deres Rettigheder efter Forfatningen, Konkordater eller Traktater, Indsigelser mod Udlevering efter L. af 22 Januar 1892 og fl. Behandlingsmaaden er som Regel skriftlig. Loven indeholder derhos endel Bestemmelser om Behandlingsmaaden ved de kantonale Domstole i de Tilfælde, hvor en Rekurs fra disse til Forbundsretten kan finde Sted, om Behandlingen af de Tvistigheder, hvis Paakjendelse er henlagt til Forbundsraadet eller Forbundsfor-

samlingen, om Procesomkostninger, Gebyrer og Lønninger m. m. Dens Bestemmelser om Rettergangsmaaden suppleres ved de ældre Rettergangslove af 22 Novbr. 1850 (civile Sager) og af 27 August 1851 (Straffesager). Til Loven slutter sig et Reglement af 7 Septbr. — Videre er at mærke 2) en Lov af 23 Marts om Forandringer i Patentloven af 29 Juni 1888, hvorved bl. A. Bureauet for industriel Eiendomsret slaaes sammen med Bureauet for den litterære Eiendomsret. Til denne Lov slutter sig et nyt Reglement for Patentanliggender af 21 Juli. — Videre 3) en Lov af 29 Marts om Transport paa Jernbaner og Dampskibe, der har til Øiemed at tilpasse de om den internationale Samtrafik gjældende Bestemmelser paa den indenlandske Trafik, og med Ophævelse af den tidligere Lov af 20 Marts 1875 giver meget detaljerede Forskrifter om Jernbaners og Dampskibes Rettigheder og Pligter i Anledning af overtagen Befordring af Gods eller Personer. Den suppleres ved en Forordning og et Reglement af 11 Decbr. — Videre 4) en ny Toldlov af 28 Juni med tilhørende Reglement af 19 Decbr. samt 5) en Lov af 22 Decbr. ang. Understøttelse af Landbruget ved Bidrag af Forbundets Kasse til Landbrugsundervisning, Kvægopdrætning, Grundforbedringer, Forholdsregler mod Vinlus og andre skadelige Insekter, Kvæg- og Hagelforsikring, Udstillinger osv. — Endelig 6) maa ogsaa nævnes en under 22 Decbr. udfærdiget Bestemmelse, hvorved der i Forbundsforfatningen i Henhold til foretagen Folkeafstemning optages en ny Artikel (§ 26 bis) om Forbud mod Slagtning uden forudgaaende Bedøvelse af Dyret. — Af de talrige Forordninger og Reglementer kan, foruden de allerede nævnte, ogsaa mærkes 1) en Frd. af 14 Januar om Søndags- og Nattearbejde i Fabriker, 2) en Frd. af 1 Aug. om Forholdsregler mod Kolera og 3) et Regl. af 1 Decbr. ang. Sundhedsforskrifter for Behandlingen af Kjød, der indføres fra Udlandet.

F. B.

Storbritannien og Irland.

Af de i Aaret 1893 (*56 og 57 Vict.*) udgivne Love kan A) for det egentlige Englands Vedkommende fornemmelig nævnes følgende:

I. Vedkommende Civil- og Handelsretten.

1) *The Married Women's Property Act, 1893*, af 5 Decbr. (*ch. 63*) indeholder enkelte Tillæg og Ændringer til Loven af 1882 om gift Kvindes Formuesforhold. Saaledes gives noget ændrede Regler om gift Kvindes Ansvar med hendes Særeendom for de af hende under Ægteskabet paatagne Forpligtelser; for disse skal ikke kunne kræves Fyldestgjørelse i Eiendom, som hun endnu ikke er

berettiget til at disponere over (*restrained from anticipation*). Herfra undtages dog Procesomkostninger, for hvilke Dommeren kan bestemme Fyldestgjørelse ogsaa af saadant Gods.

2) *The Trustee Act, 1893*, af 22 Septbr. (*ch. 53*) kodificerer Bestemmelserne om *trustees*¹⁾. Den omhandler i 4 Afsnit først Reglerne om Anbringelsen af de *in trust* betroede Pengemidler, dernæst om de en *trustee* iøvrigt tilliggende Beføielser og Pligter, videre om den Retterne tilkommende Myndighed, saasom til Afskedigelse af en *trustee* eller Antagelse af en ny saadan, Etablering af *trusts* m. m. og endelig forskellige supplerende Bestemmelser.

3) *The Industrial and Provident Societies Act, 1893* af 12 Septbr. (*ch. 39*) afløser den tidligere Lov af 1876 om disse, nærmest til vore Forbrugsforeninger svarende Selskaber. De Forandringer, som er gjort i den tidligere Lovgivning, er dog ikke mange og angaar kun Enkeltheder.

4) *The Voluntary Conveyances Act, 1893*, af 29 Juni (*ch. 21*) forandrer en gammel Lov fra Elisabeths Tid derhen, at en Disposition over fast Eiendom uden Vederlag, naar den er foretagen i god Tro og uden svigagtig Hensigt, ikke skal blive ugyldig paa Grund af et senere Salg.

5) *The Law of Commons Amendment Act, 1893*, af 22 Sept. (*ch. 57*) kræver Samtykke af *Board of Agriculture* til Indgjærdning af Land behæftet med Beitningsret (*commons*) i Henhold til de gamle *Statutes of Merton* (1235) og *of Westminster II* (1285).

II. Vedkommende Processen.

6) *The Appeal (Forma pauperis) Act, 1893*, af 29 Juni (*ch. 22*) bestemmer, at, naar ved en Appel til Overhuset fri Sagsførsel paa Grund af Fattigdom begjæres, og Huset efter Indstilling fra Appelkomiteen finder, at Appellen ikke *prima facie* er begrundet, kan Begjæringen afslaaes.

7) *The Liverpool Court of Passage Act, 1893* af 24 Aug. (*ch. 37*) indeholder Bestemmelser om Kompetensen for en fra gammel Tid bestaaende Specialdomstol i Liverpool og om Procesmaaden ved samme.

III. Vedkommende Strafferetten.

8) *The Reformatory Schools Act, 1893* af 22 Sept. (*ch. 48*) indfører for det hele Rige et Par Forandringer i Lovgivningen om den strengere Art af Opdragelsesanstalter for forbryderske Børn, efterat samme Bestemmelser først ved en Lov af 9 Juni (*ch. 15*) var givne alene for Skotland. Hovedforandringen bestaar deri, at

¹⁾ Herved forstaaes som bekendt Personer, hvem Eiendom er overdraget, for at de skal forvalte eller raade over samme til Fordel for nogen anden eller i et særligt Øiemed. Institutet har i det engelske Retsliv en særdeles omfattende Anvendelse.

Børn nu kan sendes til en *reformatory school*, uden at de først har udstaaet Fængselsstraf. I Sammenhæng dermed bestemmes, at de foreløbig — dog kun for høist 14 Dage — kan anbringes i et Fængsel eller paa et andet Sted, som Retten finder passende. Videre bestemmes, at Børn under 12 Aar ikke kan indsettes i en *ref. school*, medmindre de tidligere have været domfældte, at Anbringelsestiden skal være fra 3 (tidligere 2) til 5 Aar, og at den derhos i intet Tilfælde skal udstrækkes over det fyldte 19de Aar¹⁾.

IV. Vedkommende Nærings- og Politilovgivningen.

9) *The North Sea Fisheries Act, 1893* af 29 Juni (*ch. 17*) stadfæster den i 1887 afsluttede og i 1893 ratificerede Konvention med Danmark, Tyskland, Holland og Belgien om Forbud mod Salg af Spirituosa til Fiskerne i Nordsøen og giver de i den Anledning fornødne Straffebestemmelser.

10) *The Seal Fishery (North Pacific) Act 1893* af s. D. (*ch. 23*) bemyndiger Regjeringen til at forbyde Sælfangst for britiske Skibe i det stille Ocean nordenfor 42° n. B. En tidligere Lov af 1891, alene gjældende for Behringsstrædet, ophæves.

11) *The Fertilisers and Feeding Stuffs Act, 1893* af 22 Septbr. (*ch. 56*) paabyder, at der ved Salg af kunstige Gjødningsstoffer eller Foderstoffer for Kreaturer i Partier ikke mindre end $\frac{1}{2}$ Ctrr. af Sælgeren skal meddeles et Certifikat ang. Stoffets Sammensætning, hvilken Sælgeren overensstemmende dermed skal ansees at garantere, ligesom han skal ansees at garantere, at Foderstoffer er tjenlige til Kreaturføde. Undladelse heraf saavel som falske Angivelser eller Indblanding af skadelige eller værdiløse Bestanddele i Foderstoffer straffes med en Mulkt. Videre indeholder Loven Bestemmelser om Ansættelse af Chemikere til at foretage Analyser og Regler for Udtagelse af Prøver til disse m. m.

12) *The Contagious Diseases (Animals) Act, 1893* af 12 Septbr. (*ch. 43*) giver Bestemmelserne i Loven om Lungesyge af 1890 Anvendelse ogsaa paa Svinefeber (*swine-fever*).

13) *The Barbed Wire Act, 1893* af 27 Juli (*ch. 32*) giver de kommunale Myndigheder Adgang til at paabyde Borttagelse af Gjærdér af tagget Traad langs med Landeveie, hvor den finder, at saadant Gjærde er til Skade (*a nuisance*).

V. Administrative og andre Love.

14) *The Rules Publication Act, 1893* af 21 Decbr. (*ch. 66*) paabyder bl. A., at forinden i Henhold til Lovgivningens Bemyndigelse nærmere Regler enten af Retterne eller af Regjeringen eller noget Ministerium (med enkelte Undtagelser) udfærdiges, skal Bekjendtgørelse derom mindst 40 Dage forud udstedes og Udkastet

¹⁾ Forandringerne, der var ønsket af de skotske Skoler, har i England vakt megen Misfornøjelse.

være at faa kjøbt, saa at der kan være Anledning til at indgaa med Forestillinger mod samme. Bestemmelsen gjælder dog kun saadanne Forskrifter, der skal meddeles Parlamentet, uden at det er foreskrevet, at saa skal ske en vis Tid, før de træder i Kraft. I Tilfælde, hvor det gjælder at handle hurtigt, kan dog foreløbige Forskrifter udfærdiges, uden at ovenstaaende Regler er iagttagne.

15) *The Police Disabilities Removal Act, 1893* af 12 Mai (ch. 6) ophæver den i enkelte ældre Love bestemte Udelukkelse af Politifunktionærer fra at afgive Stemme ved visse kommunale Valg¹⁾.

16) *The Police Act, 1893* af 9 Juni (ch. 10) indeholder enkelte Forandringer i *the Police Act 1890*.

17) *The Municipal Corporation Act, 1893* af s. D. (ch. 9) letter Adgangen til at faa en By inddelt i engere Valgdistrikt eller faa saadan Inddeling derved, at simpel (istedetfor før $\frac{2}{3}$) Pluralitet er nok til at andrage derom. Til Gjengjæld maa imidlertid intet nyt Andragende indgives, før der er gaaet 7 Aar siden Bestemmelse derom sidst blev truffen.

18) *The Public Authorities Protection Act, 1893* af 5 Decbr. (ch. 61) indeholder visse Regler for Søgsmaal, anlagte mod offentlige Myndigheder i Anledning af deres Embedshandlinger. Søgsmålet maa anlægges inden 6 Maaneder, og Indstævnte skal have sine Procesomkostninger erstattede ikke blot, hvor han vinder Sagen, men ogsaa hvor han forinden Søgsmålet har tilbudt fyldestgørende Erstatning eller ikke har faaet Anledning til betimelig at tilbyde saadan.

19) *The Isolation Hospitals Act, 1893* af 21 Decbr. (ch. 68) indeholder Bestemmelser om Oprettelse og Styrelse af Hospitaler for smitsomme Sygdomme.

20) *The Public Libraries Amendment Act, 1893* af 9 Juni (ch. 11) gjør enkelte Forandringer i den i 1892 kodificerede Lovgivning om offentlige Bibliotheker. Navnlig skal Bestemmelse om Lovens Anvendelighed i en Bykommune kunne træffes af Byens Kommunebestyrelse istedetfor som foreskrevet i Loven af 1892 ved direkte Afstemning af Vælgerne.

21) *The Elementary Education (School Attendance) Act, 1893* af 22 Sept. (ch. 51) forhøier den Alder, i hvilken et Barn kan fritages for at gaa paa Skole, til 11 Aar (før 10 Aar) og sætter Straf for den, der tager et Barn i sin Tjeneste paa saadan Maade, at det derved hindres fra i befalet Udstrækning at søge Skolen.

22) *The Elementary Education (Blind and Deaf Children) Act, 1893* af 12 Septbr. (ch. 42) giver Bestemmelser om elementær Skoleundervisning for blinde eller døde Børn, hvilken skal ske i dertil særlig autoriserede Skoler.

¹⁾ En Lov af 1887 havde allerede ophævet deres Udelukkelse fra at deltage i Parlamentsvalgene.

23) *The Savings Bank Act, 1893* af 21 Decbr. (ch. 69) indeholder ændrede Regler om Størrelsen af de Beløb, hver enkelt Indskyder aarlig kan indsætte eller have staaende i en Post-Sparebank eller anden Sparebank.

24) *The Railway Regulation Act, 1893* af 27 Juli (ch. 29) indeholder Forskrifter sigtende til at sikre det ved Jernbanerne ansatte Trafikpersonale en saadan Begrænsning af Arbejdstiden, at det ikke bliver overanstrengt. I dette Øiemed kan *Board of Trade* opfordre Jernbaneselskabet at istandbringe et Regulativ for Arbejdstiden. Vil det ikke dette, forelægges Sagen for *the Railway and Canal Commission*, der giver Selskabet det fornødne Paalæg. Undladelser af at efterkomme dette straffes med en daglig Mulkt af indtil 100 £.

25) *The Conveyance of Mails Act, 1893* af 24 Aug. (ch. 38) paalægger Sporveie den Pligt med visse Begrænsninger at befordre Postsager mod en Godtgjørelse, der i Mangel af Overenskomst bestemmes af *the Railway and Canal Commission*, og giver denne Myndighed til at afgjøre visse Tvistigheder mellem Jernbaner og Postvæsenet angaaende den førstnævnte tilkommende Godtgjørelse, hvilke efter den tidligere Lov skulde afgjøres ved Voldgift.

26) *The Regimental Debts Act, 1893* af 29 April (ch. 5) indeholder Bestemmelser om Behandlingen af de afdøde, deserterede eller sindssyge Militæres efterladte Effekter og deres Anvendelse til at dække visse Gjældsfordringer samt om Fordelingen af det mulige Overskud.

Endelig kan ogsaa mærkes 27) og 28) 2 nye, vidløftige *Statute Law Revision Acts* af 9 Juni og 22 Septbr. (ch. 14 og 54).

B. Af de ovenfor anførte Love gjælder de under Nr. 3, 6, 8—14, 18 og 23—28 ogsaa Skotland. Af særlige skotske Love kan derhos mærkes følgende:

1) *The Sheriff Courts Consignations (Scotland) Act, 1893* af 12 Septbr. (ch. 44) giver Regler for Behandlingen af og Regnskabsholdet med Pengesummer, deponerede hos Sheriffterterne, *the small debts courts* eller *debts recovery courts*.

2) *The Improvement of Land (Scotland) Act 1893* af 24 Aug. (ch. 34) udstrækker Bestemmelserne i *the Improvement of Land Act 1864* til ogsaa at gjælde Skov- og Træplantning.

3) *The Day Industrial Schools (Scotland) Act 1893* af 9 Juni (ch. 12) giver for Skotland lignende Regler om Oprettelse af og Indsættelse i *day industrial schools* som for England indeholdes i *the elementary education Act 1876*. I de nævnte Skoler, hvor Børnene, foruden elementær Undervisning ogsaa faar Opøvelse i Arbejde og et eller flere Maaltider Mad, men ikke tilbringer Natten, kan Indsættelse ske efter Rettens Beslutning i de samme Tilfælde, hvor den kan indsætte Børn i de almindelige *industrial schools* (Opdragelsesanstalter for vagabonderende og andre forsømte

Børn), desuden kan Indsættelse ske efter Forældrenes egen Begjæring. Som en Afvigelse fra den nævnte engelske Lov kan det bemærkes, at det indsatte Barn ikke alene efter Bestyrerens Skjøn kan udskrives, naar det har været der en Maaned, paa Betingelse af at det vil søge en autoriseret Skole, men endog skal udskrives paa samme Betingelse, naar det har tilbragt tre Maaneder i Sammenhæng paa Skolen.

4) *The Burgh Police (Scotland) Act 1893* af 27 Juli (*ch. 25*) ændrer i enkelte Punkter de i Politiloven af 1892 for de skotske Byer foreskrevne Bestemmelser med Hensyn til Vedtagelsen af Lovens Bestemmelser for tæt befolkede Dele af Landdistrikterne.

C. For Irlands Vedkommende er — foruden de ovenfor under Nr. 1—4, 6, 8—14, 18 og 23—28 omhandlede engelske Love — tillige at mærke følgende særlige Love:

1) *The Cholera Hospitals (Ireland) Act 1893* af 9 Juni (*ch. 13*) indeholder Regler, hvorefter Sundhedsmyndighederne mod Godtgjørelse til Eier og Besidder kan tage i Besiddelse Grund eller Bygninger, for der at oprette Cholerahospitaler, naar asiat. Cholera er udbrudt i et Distrikt.

2) *The Irish Education Act 1893* af 12 Septbr. (*ch. 41*) gjør enkelte Ændringer i Bestemmelserne om Expropriation af Grund til Skolebygninger i *the Irish Education Act 1892*.

F. B.

Finland.

I Aaret 1893 er ikke udfærdiget nogen Lov. Af de i Aaret udkomne keiserlige Forordninger kan nævnes følgende: 1) Forordn. af 23 Januar, hvorved i § 11 af Frd. af 15 April 1889 om Beskyttelse for Arbeidere i industrielle Virksomheder gjøres den Ændring, at Tilladelse kan meddeles ogsaa til at benytte Gutter, som har gennemgaaet en høiere Folkeskole, til Arbeide i indtil 8½ Time daglig. — 2) Forordn. af 7 Marts ang. Forandring af enkelte Bestemmelser i Frd. af 11 Mai 1866 ang. Organisation af Folkeskolevæsenet. — 3) Forordn. af 20 Febr. ang. Denaturering af Brændevin. — 4) Forordn. af 14 Juni ang. Ret til at udøve Tandlægevirksomhed. — 5) Forordninger af 9 og 22 Aug. ang. Foranstaltninger mod Kolera.

F. B.

Mindre Meddelelser.

Nekrologer.

Gneist, Heinrich Rudolf Hermann Friedrich von. Født i Berlin 1816, var denne berømte Retslærde gennem sit hele Liv, alene med Undtagelse af nogle Barndomsaar, som han tilbragte i Eisleben, knyttet til Fødestaden, hvor han i 1841 fik Ansættelse som Dommer og i 1844 tillige som extraordinær Professor ved Universitetet. Efter i 1850 at have opgivet sin Dommergjerning, udnævntes han 1858 til ordinær Professor og traadte først i 1875 atter i Forbindelse med Praxis, idet han, dog kun i et Par Aar, fungerede som «Oberverwaltungsgerichtsrath». Fra 1884 af var han Medlem af det preussiske Statsraad. Han døde i Berlin den 22de Juli 1895.

Sine første videnskabelige Studier egnede han Romerretten¹⁾, til hvilken han ogsaa senere leilighedsvis vendte tilbage²⁾, og hvorover han som Universitetslærer tildels holdt Forelæsninger. Hans dømmende Virksomhed bragte ham dernæst til særlig at befatte sig med Strafferet og Straffeprocess³⁾, hvilke Emner han ligeledes som Professor ved Siden af Civilprocess foredrog. De voldsomme Brydninger, som ved Aarhundredets Midte fandt Sted i Europas Statsliv, indvirkede imidlertid ogsaa paa Gneist's Livsforhold og Aandsretning. Efter i 1848 at være faldt igjennem som Kandidat til Nationalforsamlingen, ansaa han, da Reaktionen i de følgende Aar atter fik Overtaget og heller ikke undlod at drage Dommermyndigheden ind under sin Indflydelse, Stillingen som Assessor ved

---

¹⁾ «Die formellen Verträge des neueren römischen Obligationenrechts» (Berlin 1845).

²⁾ Saaledes besørgede han 1858 en synoptisk Udgave af Gaius's og Justinians Institutioner under Titelen «Institutionum et regularum juris romani syntagma» (2det Oplag, Leipzig 1880).

³⁾ «Die Bildung der Geschworenengerichte in Deutschland» (Berlin 1849); — «Vier Fragen zur deutschen Strafprocessordnung» (1879).

«Overtribunalet» saa lidet forenelig med sine Anskuelser, at han, som nævnt, frasagde sig den. Til Gjengæld henvendte han nu sin Opmærksomhed fortrinsvis paa Statsretten og søgte navnlig fra Englands Forfatningsliv at fremhæve de Forvaltningsprincipper, som vare skikkede til at danne Grundlaget for en i liberal Retning gennemført Statsorganisation. Han underkastede i denne Hensigt det engelske Samfunds «selfgovernment» en udtømmende Granskning, hvis Hovedresultater¹⁾ han, foruden gennem Forelæsninger, fremstillede i sit store Værk «Das heutige englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht» (2 Dele med Supplementbind, Berlin 1857—63)²⁾. Den ledende Tanke, som heri fremholdtes, og hvortil Forfatteren i sine senere Skrifter³⁾ stadig kom tilbage, var, at «Selvstyre» i engelsk statsretslig Forstand ikke bestaar i at «styre selv», men i at «styres ved sig selv». Det engelske Selvstyre staaar med andre Ord i uforsonlig Modsætning til den franske Lære om «Folkesuveræniteten». I England er det Staten som saadan, ikke Folket som saadant, der er Suverænitetens Bærer og Udøver. Medens efter fransk demokratisk Opskrift det suveræne Folk styrer ved Hjælp af Staten som et Slags «Forvaltningsmaskine», er det i England den suveræne Stat, som styrer ved Hjælp af Folket, d. v. s. ved at betro de vigtigste offentlige og administrative Functioner, ikke til et bureaukratisk organiseret Embedsværk, men som Æreshverv til Medlemmer af de dertil egnede Klasser af Folket. I denne Organisationstype saa Gneist den høieste Form for Sammenarbejdelse af og Samvirken mellem de offentlige og de private Interesser i Samfundslivet, og han blev en energisk Talsmand⁴⁾ for

¹⁾ En mindre Studie: «Adel und Ritterschaft in England», udkom allerede 1853.

²⁾ I Særtryk udkom 1859 Afsnittet om «Das englische Grundsteuersystem». — I de følgende omarbejdede og udvidede Oplag udgaves Hovedverkets to Dele under særskilte Titler: 1) «Das englische Verwaltungsrecht», 2 Bind, hvoraf det første indeholder «Geschichte des engl. Verwaltungsrechts», det andet «Das heutige Verwaltungsrecht»; — 2) «Die engl. Communalverfassung», 2 Bind (1863), i hvis første Bind et Afsnit bragte den samme Aar særskilt udkomne «Geschichte des Selfgovernment in England». Sidstnævnte to Bind sammenarbejdedes i tredje Oplag atter til et under Titel af «Selfgovernment, Communalverfassung und Verwaltungsgerichte in England» (1871). Til disse Værker slutte sig desuden: «Die Stadtverwaltung der City von London» (1867), «Engl. Verfassungsgeschichte» (1882), samt den kortfattede historiske Oversigt «Das engl. Parlament in tausendjährigen Wandlungen vom 9 bis zum Ende des 19 Jahrhunderts» (1886), et fortræffeligt Arbejde, hvis Udbredelse laa Gneist selv særlig paa Hjerte.

³⁾ Blandt hvilke i denne Forbindelse navnlig maa fremhæves «Der Rechtsstaat» (1872, 2det Oplag 1879).

⁴⁾ «Budget und Gesetz nach den constitutionellen Staatsrechte Englands mit Rücksicht auf die deutsche Reichsverfassung» (1867); «Verwaltung, Justiz, Rechtsweg, Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach engl. und deutschen Verhältnissen mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen und Kreisordnungen in Preussen» (1869); «Die con-

Overførelsen af Principperne for det engelske Selvstyre i den tyske Administration, særlig Lokalforvaltningen. Samtidig med, at han herunder søgte hos Tydscklands besiddende Klasser at kalde tillive Forstaaelsen af deres Ret og Pligt til aktiv Deltagelse ikke alene i Politikken, men ogsaa i Lovenes administrative Haandhævelse, bekjæmpede han paa den anden Side stærkt den hos enkelte «liberale» Statsretstheoretikere fremtrædende Tilbøielighed til ensidig at opfatte Statsretten som «Genossenschaftsrecht», hvilket, mente han, vilde lede til en «privatrethlig Konstruktion» af den hele Administrativret og i Grunden blot var et Udtryk for den Art «Individualisme, som ved Ret og Retspleie altid nærmest kun forstaa Beskyttelse for sin Person og sin Eiendom, sin Faggruppe, sin Stand, sit snævrere Fællesskab i Modsætning til det hele Fællessamfunds Krav, men som derimod først i sidste Række tænker paa Nødvendigheden af en indgribende Gjennemførelse af Statens Love». Det var, hævdede han derfor, ikke «tilladeligt at stille privat og offentlig Ret jævnsides og behandle Striden om den rigtige Udøvelse af Statsmyndigheden som et Tilfælde af Kollision mellem ligeartede Rettigheder, — som Rettighed og Modrettighed, der burde afgjøres af Dommeren i en Proces. Al administrativ Retspleie («Verwaltungsjurisdiction») hviler tværtimod i den monarkiske Stat paa den Grundtanke, at Statsmyndigheden for sin egen Skyld vil en upartisk Haandhævelse af dens egne Love, og at den stadig siddende øverste Myndighed ifølge sin Natur ikke kan udøve andet end Ret. Tosidigheden af denne Retsbeskyttelse yder saavel Samfundet som den enkelte, hvad dem tilkommer»¹⁾.

I Tydsckland øvede Gneist's Skrifter en særdeles betydelig Indflydelse ikke alene paa den statsretslige Opfatning i dens Almindelighed, men ogsaa paa Udviklingen af den administrative Lovgivning. Navnlig gjenfinder man i den preussiske »Kreisordnung» af 1872 (1881) for den østlige Del af Monarkiet saavel som i de tilsvarende Love af 1884—87 for de vestligere Provindser (af hvilke dog Slesvig-Holsten allerede 1867 havde erholdt sine »Kreisstände») en Række Anvendelser af hans Grundtanker. Ikke mindre betydelig

fessionelle Schule, ihre Unzulässigkeit nach preussischen Landesgesetzen und die Nothwendigkeit eines Verwaltungsgerichtshofes» (1869); «Die Selbstverwaltung der Volksschule, Vorschläge zur Lösung des Schulstreites durch die preussische Kreisordnung» (1869); «Die preussische Kreisordnung in ihrer Bedeutung für den inneren Ausbau des deutschen Verfassungs-Staates» (1870). I denne Forbindelse kan desuden nævnes: «Soll der Richter auch über die Frage zu befinden haben, ob ein Gesetz verfassungsmässig zu Stande gekommen» (1863); «Freie Advocatur, Die erste Forderung aller Justizreform in Preussen» (1867); «Die bürgerliche Eheschliessung» (1869); «Gesetz und Budget» (1879); «Die preussische Finanzreform» (1881), og «Die nationale Rechtsidee von den Ständen und das preussische Dreiklassensystem, eine sozial-historische Studie» (1894).

¹⁾ Rechtsstaat (1ste Udg.), S. 157, 159.

ningsfuld er imidlertid Gneist's Virksomhed fra et almindelig europæisk Synspunkt. Han staar her som den sidste store Forkjæmper for den engelske Konstitutionalismes Almengyldighed og principielle Anvendbarhed i Europas statsretslige Udvikling. Med Rethistorikerens dybere gaaende Blik for Statslivets organiske Karakter, fremholdt Gneist i Modsætning til Montesquieu og dennes mange Eftersnakkere Nødvendigheden af at bygge enhver «parlamentarisk» Regjeringsform paa samme brede Grundlag af lokalt «Selvstyre», som det, hvorpaa Parlamentarismen i dens egentlige Hjemland hviler. Kan han end ikke helt frikjendes for herved at have undervurderet Vanskelighederne ved en saadan Overførelse til andre Lande af en dem fremmed Statsorganismes indre Struktur og System af offentlige Funktioner, saa udhæver han dog paa den anden Side altid Vigtigheden af omhyggelig at udnytte de Tilknytningspunkter for den tilsigtede Nydannelse, som den hjemlige Udvikling selv frembyder. At hans Værker ved Siden af denne deres Betydning som et fremragende Udtryk for vort hændende Aarhundredes historisk-genetiske og konstitutionelt-liberale Statsopfatning tillige have været epochegjørende i den engelske Konstitutions- og Forvaltningshistorie, anerkjendes villig i England selv.

I politisk Henseende henviste Gneist's Anskuelser ham til det «national-liberale» Parti, i hvis Kampe saavel mod oven som mod neden han tog meget virksom Del. Fra 1858 af Medlem af det preussiske «Abgeordnetenhaus», var han under Konflikttiden i den første Halvdel af Sextiaarene en af Oppositionens Ordførere¹⁾, og endnu som Olding undlod han ikke i indtrængende Ordslag at slutte sig til Modstanden mod det berygtede, i 1892 af Regjeringen forelagte Skolelovforslag. I Rigsdagen, hvoraf han i Tidsrummet 1867—84 var Medlem, stillede Forholdene hans Parti som oftest paa Regjeringens Side og navnlig understøttede ogsaa Gneist Vedtagelsen af «Socialistloven»²⁾. Men det sidste var for hans Vedkommende atter nærmest en Konsekvent af hans Sympathier for engelske, Individets Frihed betryggende Samfundstilstande, og han udstrakte derfor tillige sin principielle Modvillie til at gjælde «Katheder-Socialismen», uagtet han i praktiske sociale Spørgsmaal havde mange Berøringspunkter med dens mere maadeholdne Tilhængere. Saaledes var han f. Ex. fra 1867 af Formand for den over hele Tydskland udbredte Centralforening for de arbejdende Klassers Vel. Under Hensyn hertil var det, at Katheder-Socialisterne, da de for sit bekendte Møde i Eisenach 1873 til Behandling af det sociale Spørgsmaal søgte en for Moderation og Indsigt lige anerkjendt Præses, lod Valget falde paa Gneist. Men just ved denne Leilighed traadte

¹⁾ I hvilken Egenskab han 1862 udsendte Brochuren «Die Lage der preussischen Heeresorganisation».

²⁾ Han udgav i denne Anledning Skriftet «Das Reichsgesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozial-Democratie» (1878).

den indre Uoverensstemmelse mellem ham og dem for Dagen paa en ret iøinefaldende Maade, idet hans maaske noget doktrinært udtrykte Indsigelse mod en Sammenblanding af Statens offentlige og Samfundets private Maal og Midler og hans i Forbindelse hermed fremkomne Paaberaabelse af de ved Adam Smith begrundede «dog vel evige Sandheder i det økonomiske Liv» vakte høilydt Misbilligelse hos Forsamlingen og derpaa af Mødets egentlige Leder, Prof. Schmoller, maatte søges mest muligt bortforklarede. Overhovedet undgik Gneist ligesaa lidt som de øvrige «national-liberale» Hovdinge efterhaanden at erfare, at deres Standpunkt, politisk seet, var blevet et vigende, mere anseet end indflydelsesrigt. Ganske betegnende var det i saa Henseende, hvad den gamle Parlamentariker engang i Ottiaarene meddelte Nedskriveren af disse Linier om sit personlige Forhold til Fyrst Bismarck: «Han kalder mig til sig,» sagde han, «for at raadføre sig med mig i en eller anden Sag, og naar jeg saa indfinder mig, faar jeg et Foredrag af ham paa en Time, hvorpaa han ser paa sit Uhr og tilkjendegiver, at Audientsen er forbi, uden at jeg, der dog skulde være den sagkyndige i Emnet, har havt Anledning til at yttre en Stavelse.» Meget begrændset i Sag som i Tid blev ogsaa den Indflydelse, hvortil der aabnedes det national-liberale Parti Udsigt ved den netop med Gneist aandelig nær beslægtede Keiser Frederik III's Thronbestigelse. Personlig udmærkede denne Suveræn ham ved Ophøielse i Adelsstanden.

Selv om man imidlertid har den Opfatning, at ikke alene den egentlige politiske Nationalliberalisme, men ogsaa de statsretslige Synsmaader, hvorpaa den hvilede, have havt sin Tid, er dog hermed ikke Gneist's Arbejde for en til begge Sider fyldestgørende Ordning af Statens og Individets indbyrdes Forhold betegnet som blot af fremtrædende historisk Værd. Hans Undersøgelser og Resultater turde tvertimod vise sig at være af dem, der i nye Anvendelser stadig komme igjen i Folkenes Overveielser, og det har derfor maaske vel saa stor kvalitativ som kvantitativ Interesse, hvad der ved hans i 1888 fejrede Doctorjubilæum oplystes, at der til hans Forelæsninger i Aarenes Løb havde anmeldt sig ikke mindre end 40,000 Tilhørere. En talende Anerkjendelse for hans Betydning for tysk Retsvidenskab var det ogsaa, at han i over 20 Aar uafbrudt udsaaes til de tyske Juristmøders Præsæs.

E. H.

Hans Øllgaard. Danmark har mistet en af sine ypperste Retskyndige, idet Højesteretsassessor og Censor ved de juridiske Examinere, Hans Øllgaard den 23de August er afgaaet ved Døden.

Øllgaard, der var født 1837, blev, straks efterat han i 1861 havde taget den fuldstændige juridiske Embedsexamen, ansat i Justitsministeriet, i hvilket han 1878 avancerede til Kontorchef. Samme Aar udnævntes han til Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn og i 1891 til Højesteretsassessor.

Samtidigt med at Ø. arbejdede i Justitsministeriet, havde han en udstrakt Virksomhed som juridisk Manuduktør, og han har gennem denne havt en betydningsfuld Indflydelse paa et stort Antal af Danmarks Jurister. Ikke blot var han en udmærket Lærer, men hans helstøbte ædle Personlighed og den levende Kristentro, der jævnt og stilfærdigt afprægede sig i hans Væsen, maatte i vidt Omfang paavirke hans unge Elever, hvis Færd i det hele han fulgte med virksom og opofrende Interesse. Efter den almindelige Mening indtog Øllgaard som Dommer en særdeles fremragende Plads. Ikke blot kjendte man hans Skarpsindighed og sunde Retsfølelse, men man vidste, at den Flid og Interesse, hvormed han gennem hele sit Liv vedblev at følge Retsvidenskabens Udvikling i de nordiske Lande og i dens Centra i Udlandet, gav ham et mere end almindeligt bredt og sikkert Grundlag for hans Vota. For vore nordiske Nabolandes Jurister vil Ø. navnlig være bekendt gennem sin Optræden paa de nordiske Juristmøder, særligt ved sin til det tredje Juristmøde indgivne Afhandling om Retsforholdet mellem Naboejendomme. Foruden dette Arbejde har Ø. — som 2den Afdeling af det ifølge Foranstaltning af Bestyrelsen for det Anders-Sandø-Ørstedeske Prismaedaillelegat udarbejdede Skrift om Ørsted — udgivet: A. S. Ørstedes Indflydelse paa den videnskabelige Behandling af den dansk-norske Privatret. Begge Værker bære et ejendommeligt Særpræg af minutvis Viden og usvigelig Paalidelighed. For «Juridisk Forening» i Kjøbenhavn, til hvis Stiftere han hørte, og af hvis Bestyrelse han indtil sin Død var Medlem, viste han stadig Interesse ved livlig Deltagelse i dens Forhandlinger. I politisk Virksomhed har Øllgaard aldrig deltaget: al offentlig Optræden var ham imod. I sin Familiekreds, i sin Vennekreds og i sin Livsvirksomhed fyldte han Pladsen og vil savnes som Faa.

•
Jul. Lassen.

Getz's Straffelovudkast. Den bekendte Kriminalist Prof. H. Lammasch i Wien udtaler i en Artikel om det nye schweizerske Straffelovudkast i Zeitschrift für Schweizer Strafrecht 1895, 3 og 4 Hefte bl. A. følgende: «Som Mærkepæle i Strafferettens historiske Udvikling staar ved Indgangen af det 19de Aarhundrede den østerrigske Straffelov af 1803, Code pénal af 1810 og den bayerske Straffelov af 1813. Forhaabentlig vil ved sammes Udgang den første fælles Straffelov for det schweizerske Edsforbund, som er udarbejdet af C. Stoops, og den norske Straffelov, udarbejdet af B. Getz, kunne aflægge Vidnesbyrd om det Fremskridt, som den menneskelige Viden, Villie og Evne har gjort i Løbet af 3 Menneskealdre. De i Mellemtiden istandbragte Love, den tyske Straffelov, den hollandske og selv den italienske Straffelov end ikke undtagne, vil i Sammenligning med disse to Udkast hurtig hjemfalde til Forglemmelse, saasnart de ikke mere er i Kraft; blivende Spor vil de neppe efterlade.»

F. B.

Den universelle Konvention om den industrielle Eiendomsret. Efterat den ved den nævnte Konvention af 1883 stiftede Union om den industrielle Eiendomsret mellem en Mængde Stater ifjor ogsaa er blevet tiltraadt af Danmark, er Konventionen altsaa bleven Retskilde for alle de tre nordiske Riger. Og det turde da være af Interesse for dette Tidsskrifts Læsere at erfare, at der findes en udførlig Kommentar af den nævnte Traktat, nemlig af den franske Advokat Louis Donzel under Titel: «*Commentaire de la Convention Internationale signée à Paris le 20 mars 1883 pour la protection De La Propriété Industrielle.*» (Paris, Marchal & Billard. 492 pp. st. 8vo). Skriftet er ledsaget af en Fortale af den af sine folkeretslige Arbejder meget bekendte Professor A. Weiss.

L. A.

Nye Bøger,

indsendte til Redaktionen.

- C. Goos:* Den danske Strafferets specielle Del. 1ste Del. 681 s. 8vo. Kjbhvn. Gyldendalske Bøgh.
- Nya lagberedningens förslag til lag om köp och byte.* 106 s. 4to. Stockholm. Norstedt & Söner.
- C. G. Gædeken:* Om Sindssygdom. To populære Foredrag. 30 s. 8vo. Kjbhvn. Lehmann & Stage.
- V. Bentzon:* Forelæsninger over den danske Særet. (Lithograferede). 1ste og 2det Afsnit.
- S. Wieselgren:* Sveriges fängelser och fångvård från äldre tider till våra dagar. 481 s. 8vo. Stockholm. Norstedt & Söner. Kr. 5,00.
- Le développement et les progrès du service pénitentiaire suédois. Apercue historique présenté au congrès pénitentiaire de Paris 1895. 84 s. (foruden Plancher). Stockholm 1895.
- G. Hallager:* Om Personnavne efter norsk og fremmed Ret. 124 s. 8vo. Kristiania. Aschehoug & Co.
- A. Færden:* Hvad enhver bør vide. II. Almenfattelig Udsigt over fremmede Landes Statsforfatning. 219 s. liden 8vo. Kristiania. Alb. Cammermeyer.
- I. L. Bååth:* Svenska rättegångsväsendets ombildning. Anmärkningar och förslag. I (1885). 214 s. 8vo. II (1894). 229 s. 8vo. Stockholm. Norstedt & Söner.
- L. Holberg:* Konge og Danehof i det 13de og 14de Aarhundrede. 1ste Bd. Kong Erik Glippings Haandfæstning og Rigslove. 435 s. 8vo. Kjbhvn. Gad.
- C. Nyrop:* Samling af Danmarks Lovsskråer fra Middelalderen.

- Udg. af Selsk. f. Udg. af Kilder til dansk Historie. 1 Hefte. 160 s. 8vo. Kjbhvn. Gad.
- F. Hagerup*: Forhandlinger ved den norske Kriminalistforenings 3die Møde. 156 s. 8vo. Kristiania. Aschehoug & Co.
- I. C. W. Thyrén*: Abhandlungen aus dem Strafrechte u. der Rechtsphilosophie. I. Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien. 158 s. 8vo. Lund. Gleerup.
- Förfalskningsbrotten med särskilt afseende på det objektiva rekvisitet vid förfalskning af handlingar enligt svensk gällande straffrätt. 236 s. 8vo. Lund. Gleerup. 5 Kr.
- C. A. de Fine-Skibsted*: Livsforsikringskontraktens Begreb. 89 s. 8vo. Kjbhvn. Lehmann & Stage.
- M. Pappenheim* und *Kr. Johansen*: Das Norwegische Seegesetz von 20 Juli 1893 unter Vergleichung mit dem schwedischen Seegesetz von 12 Juni 1891 und dem dänischen Seegesetz von 1 April 1892 in das Deutsche übertragen. 184 s. 8vo. Stuttgart. Enke.
- F. Hagerup*: Forelæsninger over den norske Civilproces. 2—4 Hefte. Kristiania. Aschehoug & Co. (à Kr. 1,60).
- Damkier* og *Kretz*: Realregister over Love og Reskripter 1660—1892. 8—9 Hefte. Kjbhvn. Schultz. (à 1 Kr.)
- David Svenssons* Breviarium Juridicum Hollandicum. Udg. af *Aksel Andersson*. 73 s. 4to. Upsala.
- H. Antell*: Om dråpsbrotten. I—IV. Lund. Ph. Lindstedts Universitetsbokh.
- Nils Stubs* Optegnelserbøger fra Oslo Lagting 1572—1580. Udg. af norske historiske Kildeskriftsfond ved *H. I. Huitfeldt-Kaas*. 2 Hefte. Kristiania.
- R. v. Hippel*: Die strafrechtliche Bekämpfung von Bettel, Landstreicherei und Arbeitsscheu. 281 s. 8vo. Berlin. O. Liebmann. Mrk. 6,00.
- A. Bozi*: Bekämpfung des Gewohnheitsverbrechens. 39 s. 8vo. Berlin. O. Liebmann. Mrk. 0,80.

E. JR

5/8/14

